

**Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох
суурин газруудын хөгжлийн төсөл**

ГУРВАНТЭС СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Захиалагч:

Монгол улсын засгийн газар

Зам тээвэр, Барилга, хот байгуулалтын яам

Гүйцэтгэгч:

AECOM

Хот байгуулалт, зураг төслийн “Мон-Инжэкон” ХХК (MonEngeCon)

“МонЭнержи Консалт” ХХК (MonEnergy Consult)

“ЭмСиДиЭс” ХХК (MCDS)

АГУУЛГА	Хуудас
ГУРВАНТЭС СУМЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	
1. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН БАЙРШИЛ	5
2. БАЙГАЛЬ, УУР АМЬСГАЛЫН НӨХЦӨЛ	
2.1 Байгалийн нөхцөл, нөөц	9
2.2 Уур амьсгалын нөхцөл	11
3. ХҮН АМ, ХӨДӨЛМӨРИЙН НӨӨЦ	13
4. НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН БАЙДАЛ	15
5. ГАЗАР АШИГЛАЛТЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	17
6. ЗАМЫН СҮЛЖЭЭНИЙ ОДООГИЙН БАЙДАЛ	21
7. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	25
8. СОЁЛ АХУЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	28
9. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	35
9.1 Усан хангамж, ариутгах татуурга	35
9.2 Цахилгаан хангамж	37
9.3 Дулаан хангамж	39
9.4 Холбоо мэдээлэл	42
9.5 Хуурай хог хаягдал	42
9.6 Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ	42
10. ЭКО-АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН ПАРКИЙН ТУХАЙ МЭДЭЭЛЭЛ	43
11. УУЛ УУРХАЙН САЛБАРЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ	46
12. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН САЛБАРЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ	54
13. ИНЖЕНЕР, ГЕОЛОГИЙН СУДАЛГАА, ДҮГНЭЛТ	61
14. SWOT ШИНЖИЛГЭЭ	77
15. 2006 ОНД ХЙИСЭН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ХЭРЭГЖИЛТ	78
16. ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ ДАХИН БОЛОВСРУУЛАХ БОЛСОН ШААРДЛАГА, ТАВИГДАХ ЗОРИЛТУУД	79
17. ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ИЖ БҮРЭН ҮНЭЛГЭЭ	80-134
17.1 Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ боловсруулах аргачлал	80
17.2 Байгаль орчны үнэлгээ	82
17.3 Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээ	107
17.4 Дэд бүтцийн үнэлгээ	120
17.5 Архитектур орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын үнэлгээ	126
17.6 Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний дүгнэлт	133-134
ХАВСРАЛТ	135

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. Цаг уурын үндсэн үзүүлэлтүүд	11
Хүснэгт 2. Сумын хүн амын тоо /багаар/	13
Хүснэгт 3. Сумын хүн ам, өрхийн тоо	13
Хүснэгт 4. Сумын хүн амын тоо /насны ангиллаар/	13
Хүснэгт 5. Сумын хүн амын өсөлт	14
Хүснэгт 6. Ажил эрхлэлтийн байдал /хүнээр/	14
Хүснэгт 7. Уул уурхайд ажиллагсдын тоо	14
Хүснэгт 8. Хөрөнгө оруулалт /сая төгрөгөөр/	15
Хүснэгт 9. Нийгмийн үзүүлэлтүүд	15
Хүснэгт 10. Эдийн засгийн үзүүлэлтүүд	16
Хүснэгт 11. Газрын нэгдмэл сан /талбайн хэмжээ-га /	17
Хүснэгт 12. Газар ашиглалтын одоогийн байдал /2012/	18
Хүснэгт 13. Газар өмчлөгч иргэдийн судалгаа /2012/	19
Хүснэгт 14. Орон сууцны хангамж	27
Хүснэгт 15. Одоо байгаа эмнэлэг, эрүүл ахуйн барилга, байгууламж	31
Хүснэгт 16. Цооногийн мэдээлэл	35

СХЕМ ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Схем зураг 1. Байршлын схем	7
Схем зураг 2. Орчны тойм	8
Схем зураг 3. Говийн нутагт шороон шуурга үргэлжлэх дундаж хугацаа	12
Схем зураг 4. Газар ашиглалтын одоогийн байдал	20
Схем зураг 5. Одоо байгаа замын сүлжээ	24
Схем зураг 6. Барилгажилтын одоогийн байдал	25
Схем зураг 7. Нийгмийн хангамжийн хүрээний одоогийн байдал	34
Схем зураг 8. Цахилгаан хангамжийн одоогийн байдал	38
Схем зураг 9. Дулаан хангамжийн одоогийн байдал	41
Схем зураг 10. Нарийн сухайт - Байршлын схем	50

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг 1. Сумын харагдах байдал	5
Зураг 2. Сумын төвийн шороон зам	21
Зураг 3. Сумын төвийн гэр хороололын харагдах байдал	25
Зураг 4. Сумын төвийн барилгажилтын байдал	27
Зураг 5. Сумын сургууль	29
Зураг 6. Сумын шинэ сургууль	29
Зураг 7. Сумын цэцэрлэг	30
Зураг 8. Сумын эмнэлэг	31
Зураг 9. Эмийн сан	31
Зураг 10. Эмч нарын орон сууц	31
Зураг 11. Сумын соёлын төв	32
Зураг 12. Сумын соёл ахуйн үйлчилгээний объектууд	33
Зураг 13. Сумын цахилгааны шугам	37
Зураг 14. Уурын зуух	39
Зураг 15. Уурхайн эзэмшил талбай	46
Зураг 16. Говь-Гурван сайханы ТХГН	51

ХАВСРАЛТ

1. Бодлого, төсөл, хөтөлбөрүүд	135
2. Зургийн даалгавар	158
3. Орон нутгийн удирдлагын санал, албан бичиг	164
4. Иргэд, бизнесийн байгууллагуудын санал	180
5. Иргэдээс авсан судалгаа, дүгнэлт	182
6. Бизнесийн байгууллагын санал хурлын протокол	185
7. Яам, тусгай газрын санал, албан бичиг	188
8. Одоо байгаа барилгын жагсаалт	195
9. Буулгах барилгын жагсаалт	197
10. Гурвантэс сумын хүрээлэн буй орчны үнэлгээ агуулга	203
11. Ашигласан материал	260

1. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН БАЙРШИЛ

Зураг 1. Сумын төвийн харагдах байдал

Түүхэн товчоон

Анх 1691 онд Архалх Манж гүрний эрхшээлд орсноор Сайн ноён аймгийн Ёст засгийн хошуунд Гурвантэс сумын нутаг харьяалагдаж байжээ. Ардын хувьсгал ялж хуучин хамжлагат ёсыг халснар орон нутгийн засаг захиргааны хуваарьт өөрчлөлт орж 1923 оноос хошуудыг газар усны нэрээр нэрлэх болж Цэцэрлэг-Мандал уулын аймгийн Гурвансайхан уулын хошуу болсон байна.

1931 онд орон нутгийн Засаг захиргааны зохион байгуулалтыг өөрчлөн тэр үед 5 аймаг, 72 хошуу, 525 сум байсныг 12 аймаг, 324 сум болгоход Өмнөговь аймаг байгуулагдаж одоогийн Гурвантэс сумын нутаг нь Ноён богд, Сэврэй сумын нутагт хуваагдан хуваарилагджээ.

1954 онд Тост нэртэйгээр одоогийн Сэврэй сумын 1 дүгээр баг, Ноён сумын 3, 4, 5 дугаар багууд нийлж Улаан толгой гэдэг газар 281 өрх, 943 хүн амтай, 63,2 мянган малтай бие даасан сум болон байгуулагджээ.

1959 онд орон даяар нэгдэлжих хөдөлгөөн явж 1960 онд БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн зарлигаар Гурвантэс сум гэж нэрлэгдэн, Дунд голын давсны үйлдвэр байгаа газар төвлөрсөн боловч сумын төвийн тухайн байршил нь нутгийн зүүн хойт захад байсан болохоор алба, амины үйлчилгээнд хүндрэл гарч улмаар 1965 онд одоогийн сумын төв байгаа Уртын дэнж гэдэг газар суурьшжээ.

Газар нутгийн байршил

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сум нь 2,9 сая га буюу Монгол улсын хэмжээнд хамгийн том нутаг дэвсгэртэй сум юм. Улаанбаатар хотоос 870 км, аймгийнхаа төвөөс 320 км зайд орших бөгөөд хойд, баруун, баруун урд талаараа Баянхонгор аймгийн Шинэ жинст, Баянговь, Баянлиг, зүүн, зүүн хойд талаараа өөрийн аймгийн Сэврэй, Ноён, урд талаараа БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Эзнээ хошуутай хиллэдэг.

Говь-Алтайн нурууны салбар Тост уулын ар талд цөлөрхөг бүсэд оршдог, байгалийн үзэсгэлэнт газар ихтэй, цаашид аялал жуулчлал хөгжих бүрэн боломж бүхий газар нутагтай. Улаанбаатараас 870 км, аймгийнхаа төв Даланзадгад хотоос баруун тийш 320 км зайтай оршдог.

Гурвантэс сумын төвийн баруун урд талаар Говь-Алтайн нурууны салбар уул Тост уул хүрээлэн тогтох бөгөөд далайн түвшнээс дээш 2503 м өргөгджээ.

Сумын газар нутгийн 70% нь 66 уул уурхайн лицензээр олгогдсон байна.

Сүүлийн жилүүдэд Гурвантэс сумын газар нутгийн эргэн тойрон дахь уул уурхайн ашиглалт, олборлолтоос болж малын бэлчээр хомсдон малын уушги нь устаж, тоо толгой багассаар байна. Малчид сумаас дүрвэж, зарим нь малаа хүнд маллуулж уурхайд ажиллацгааж байна.

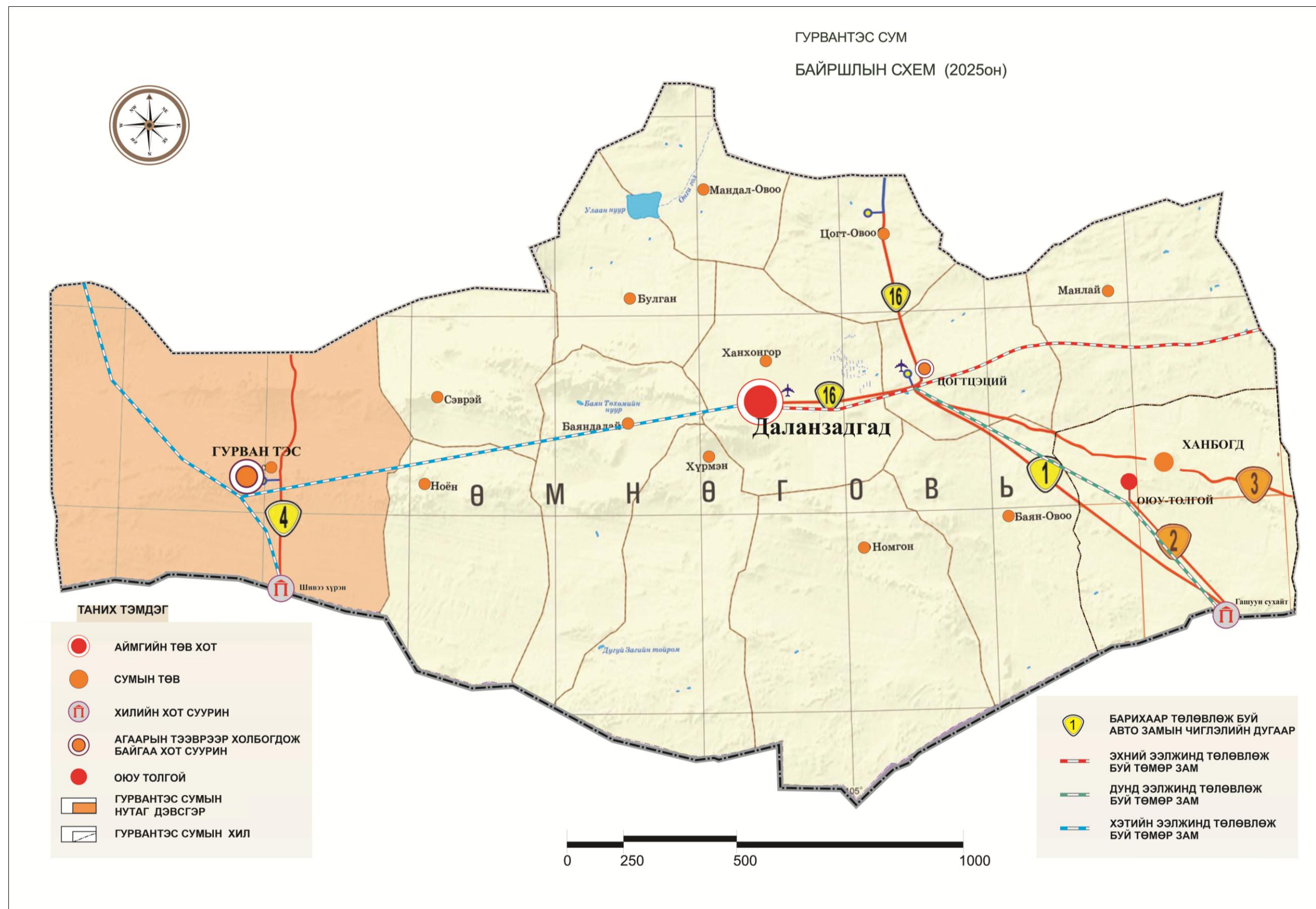
Мөн Гурвантэс суманд Шивээ хүрэнгийн хилийн боомт бий. Монгол Улс анх удаа энэ боомтоор нүүрс экспортолж байсан түүхтэй. Шивээхүрэнгийн хилийн боомт нь МУ-ын урд хэсэгт, БНХАУ-тай хил залган орших бөгөөд Даланзадгадаас 390 км зайд байрладаг.

Одоогоор тус боомт нь Мэргэжлийн хяналтын байцаагч нарын байр, Хилийн ажилчдын байртай, Монгол улсыг Хятад улстай холбох экспорт, импортын гарцын үүрэг гүйцэтгэж байна.

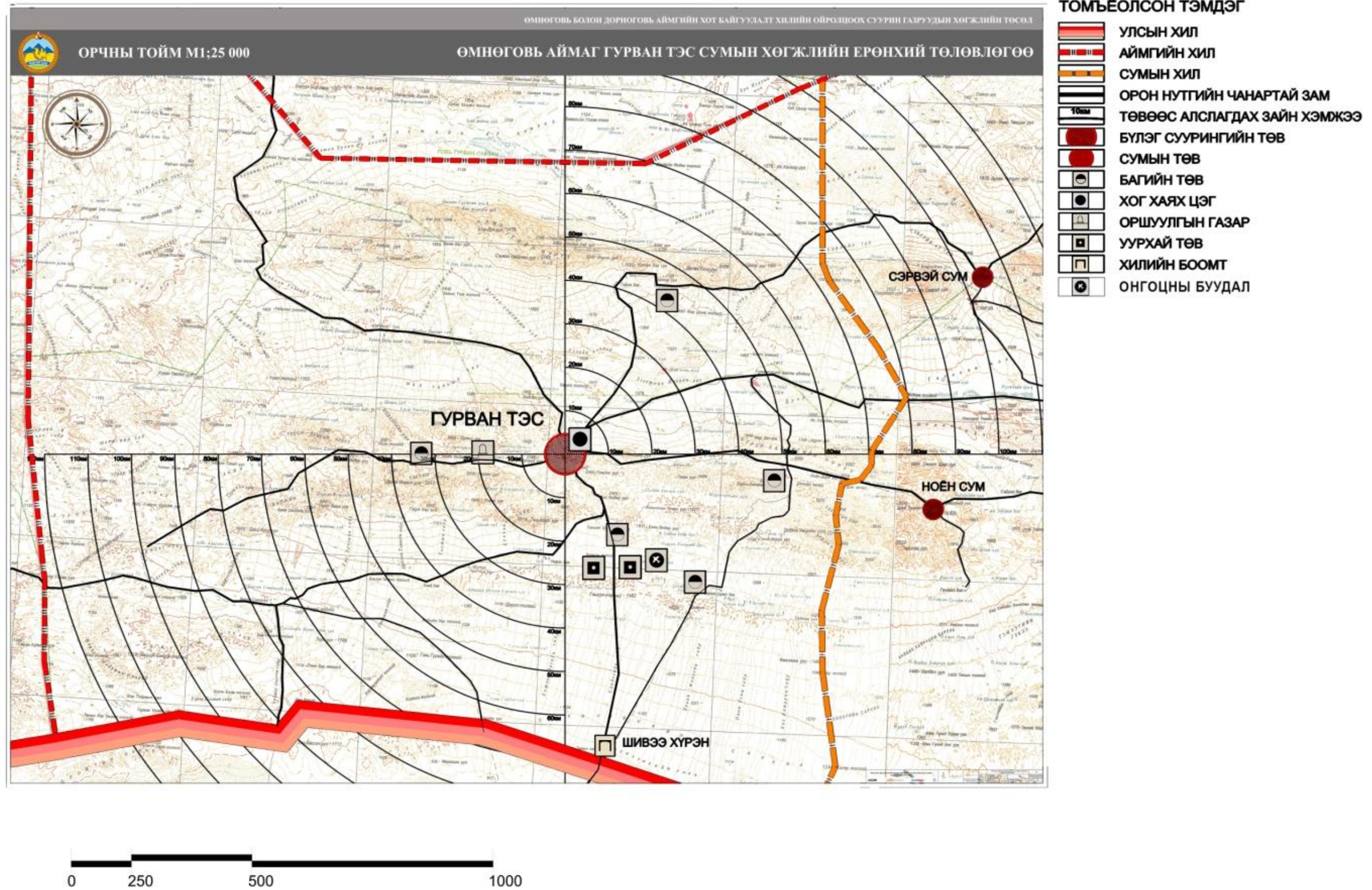
Цаашид Монгол Улсын эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, Төвийн бүс нутгийг хөгжүүлэх төсөл, Говийн бүсийн хөгжлийн төсөлд тусгагдсан Цагаан суварга, Оюу толгой, Таван толгойн ашигт малтмалын орд газрудыг түшиглэн хөгжих юм.

Шивээ хүрэнгийн хилийн боомтын II бүсийн хөгжлийн ерөнхий төлөлөгөөг сумын нутаг дэвсгэрийн өмнөд хэсгийн 80,0 га талбайг хамруулан зураг төслийн “Инженер-Геоземи” ХХК-д боловсруулжээ.

Схем зураг 1. Байршлын схем

Схем зураг 2. Орчны тойм

2. БАЙГАЛЬ, УУР АМЬСГАЛЫН НӨХЦӨЛ

2.1. Байгалийн нөхцөл, нөөц

Гурвантэс сумын нутаг говийн бүсэд хамаарах боловч аймагтаа хамгийн олон уултай сум бөгөөд Говь-Алтайн нурууны салбар Алтан-Уул, Нэмэгт, Гилбэнт, Их, бага хонгил, Тост, Шариг, Бумба, Шарга морьт, Хүргэр, Хүрэн хана, Хөгшөө, Шугшаа, Суварга, Эрдэнэ, Шаргаморьт, Банзадын хяр зэрэг өндөр сүрлэг уулс, тэдгээрийн хоорондох хөндий хоолой, Алтайн өвөр говийн үргэлжлэл аараг толгод, цөлөрхөг хээр зэрэг нь байгалийн олон янзын өвөрмөц төрхийг бий болгоно.

Сумын хамгийн өндөр цэг нь далайн түвшнөөс дээш 2503 метр өргөгдсөн Нэмэгтийн оргил, хамгийн нам цэг нь Ингэн хөөврийн хоолойн адагт далайн түвшнөөс дээш 700 гаруй метрт байна. Энэ нь сумын төдийгүй аймгийн хамгийн нам дор газар юм. Алтайн нурууны салбар уулс, Тост Хайрхан нь цаг агаарын хатуу нөхцөлтэй бөгөөд тухайлбал, үерийн ус сумруу хурдтайгаар урсаж газрын эвдрэл бий болгодог (их хэмжээний газрын эвдрэл).

Өгөршлийн процесст маш хүчтэй автагдаж хучаас хурдас байхгүй, нүцгэн арзгар барзгар рельефийг бий болгожээ. Эдгээр уулсын хоорондох зай жижиг хөндийг пролювиаль гаралтай хурдас дүүргэсэн байдаг. Сумын төвийн урд талаар 1-2м гүнтэй, 3-4 м өргөнтэй налуу эрэгтэй, хөрсний үеэр хучигдсан жалга байдаг. Энэ районд түр зуурын ус нь дээр дурьдсан жалганд хуримтлагдан урсдаг учираас элсэрхэг хуурай голдрил үүсэж зарим газар эргээ идсэн байдал ч үзэгдэнэ. Мөн сумын төвийн хойт талаар 1-2 м өргөнтэй судаг байх ба сумын төвийн доод талд энэ 2 судаг нийлэн задгайрч мэдэгдэхгүй болдог. Энэ хэсэгт жижиг булаг оргилон гарсан байх ба өвлийн цагт халиа хөлдсөн байна. Рельефийн байдал ерөнхийдөө баруунаасаа зүүн тийш налуу сумын төвийн доод хэсэгт налуу байдал улам ихсэж рельефийн ялгавар 3 м-т хүрдэг байна. Сумын нутагт Тэгшийн гурван гол, Арван гурван даац, Бүг, Сайрдаг, Гурил, Хулангийн хөндий, Шаригийн ганга зэрэг олон арван км үргэлжилсэн хөндий хоолойнуудтай, Зуун мод, Зулганай, Хэрмэн цав, Наран, Наран даац, Хайлааст зэрэг горхи ус, баян бүрдүүд зэрэг байгалийн үзэсгэлэнт газруудтай. Торомхон, Нэмэгтийн баруун зүүн горхи, Салхит, Дуслуур, Улаан хад, Баганат зэрэг нүд, ходоод, гэдэсний болон хүний бие мах бодийн эмгэгийг эмчилдэг рашаан устай.

Сумын газар нутгийн ихэнх хэсэг нь олон сая жилийн өмнө амьдарч байсан аварга үлэг гүрвэлийн орон гэгдэх бөгөөд ховор нандин олдвороороо гадаад дотоодын эрдэмтдийн анхаарлыг татаж Зөвлөлт, Польш, Монголын палеонтологичид хайгуул шинжилгээ хийж тэдний ажил шинэ шинэ олдвороор баяжсаар иржээ. Энэхүү олдворууд нь Москва, Варшав, Улаанбаатар, Даланзадгадын музейд өнө эртний аварга динозавр болон сүндэрлэж чимэг болж байна.

Мөн сайн чанарын чулуун нүүрс, давсаар баялаг, алт, төмрийн хүдэр, барилгын сайн чанарын шохой, шохойн чулуу, төрөл бүрийн өнгийн шороон будаг болон гартаам, мана зэрэг үнэт чулуу элбэг тохиолдоно. Сумын төвөөс зүүн тийш 60 км зайд “Гурван Тэс” давсны үйлдвэр ажилладаг. Сумын төв геологийн хагараллаар хуваагддаг. Энэ шалтгааны улмаас одон орон ба геофизикийн хүрээлэнгийн сумын төвийн идэвхтэй хагаралын байдлын талаар шалган үзэх нь маш чухал.

АН АМЬТАН

Гурвантэс сум нь ховордсон амьтад олноор сүрэглэн амьдардаг газар юм. Сумын нутаг дэвсгэрт хавтгай, хулан, мазаалай, аргаль, янгир зэрэг дархан цаазат амьтад, шилүүс, чоно, ирвэс, мануул, хярс, үнэг, цоохондой, өмхий хүрэн зэрэг махчин амьтад, хар сүүлт, туулай гэх мэтийн хөхтөн туурайтан болон ёл, хойлог, тас, бүргэд, хэрээ, ятуу, ногтруу, шар шувуу, сарьсан багваахай, хулан жороо, болжмор гэх мэт 20 гаруй нэр төрлийн жигүүртэн шувууд бий.

Эдгээр амьтдыг дагаад хулгайн ан хүртэл олон гардаг байна. Он гарсаар аргаль, янгир буудсан хэрэг зургаан удаа гарсан байна.

Гурвантэс суманд “Цоохор ирвэс хамгаалах сан” - ийнхан үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа юм байна. Судалгааны багийнхан цоохор ирвэсийг түр муужруулах тариагаар буудаж унагаад, камертай хүзүүвч суулгадаг гэнэ. Хэд хэдэн удаа ийн муужруулах тариагаар буудаж унагасан гэдгийг нутгийн иргэд ярьж байлаа. Сүүлийн үед цоохор ирвэс айлын мал руу дайрах болжээ. Тост уулын хажууханд нутаглаж байгаа айлын арав гаруй хонинд хүрчихжээ.

УРГАМАЛ

Хармаг, тэмээн хөх, жигд зэрэг жимс, алтан гагнуур, лидэр, хонин ба морин шарилж, хар шаваг, улаан ба цагаан гоёо, чихэр өвс, нохойн хушуу, таван салаа, хар өвс, хонгор зул, зэрлэг сонгино, шувуун хөл, хурдан цагаан, цахилдаг, зээргэнэ, бажууна, гоньд, бамбай, цурхил, хөмүүл, таана зэрэг эмийн болон хүний хоол хүнсэнд амтлагчаар буюу энгийн байдлаар хэрэглэгддэг сайн чанарын ургамлууд ихээр ургадаг.

Байгалийн нөхцөл хатуу ширүүн, ган зуд элбэг тохиолддоогоос малын бэлчээр хомсдож хөрш зэргэлдээ аймгийн нутагт сэлгэн нүүдэллэх шаардлага ч гардаг. 1960-1964 онд Гурвантэс сумын нийт нутгийг хамарсан ган, зуд болж Баянхонгор аймгийн Баянговь, Баянлигийн нутаг, Их богдын баруун тал, Арцын өвөр хоолойгоор оторт нүүж байжээ. 1970-1973 онд есөн удаа ган зуд болж Сэгс цагаан богдод 70 гаруй айл, 30 шахам мянган мал, Баянлиг, Жинст, Баянговийн нутагт 40 гаруй өрх, 12 мянган мал оторлон нутаглаж байна.

2.2 Уур амьсгалын нөхцөл

Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сумын төв нь говийн бүсэд багтах ба эх газрын эрс тэс, хуурай уур амьсгалтай. Хүйтний улирал 9 дүгээр сарын дундаас 3 дугаар сар хүртэл үргэлжлэнэ. Жилийн дундаж тунадас 102 мм. Хөрсний хөлдөлтийн гүн нуруудын 1.92 м-2.33 м бөгөөд хөрсний төрлөөс хамаарна. Эдгээр уур амьсгалын нөхцлүүд (а) дулааныг нэмэгдүүлэх; (б) гүний ус, бохир усны хоолойнуудыг байршуулахад нөлөөлөх; (в) бохир усны биологийн цэвэрших болон хуурай хог хаягдлын ердийн аргаар задрах процессыг удаашруулдаг, байгаль орчныг доройтуулдаг.

Цаг уурын үзүүлэлтүүдийг Өмнөговь аймгийн цаг уурын үзүүлэлтийг "Барилгад хэрэглэх уур амьсгал, геофизикийн үзүүлэлт" БНБД 2.01.01.93-аар тодорхойлон дараах хүснэгтэнд үзүүлэв.

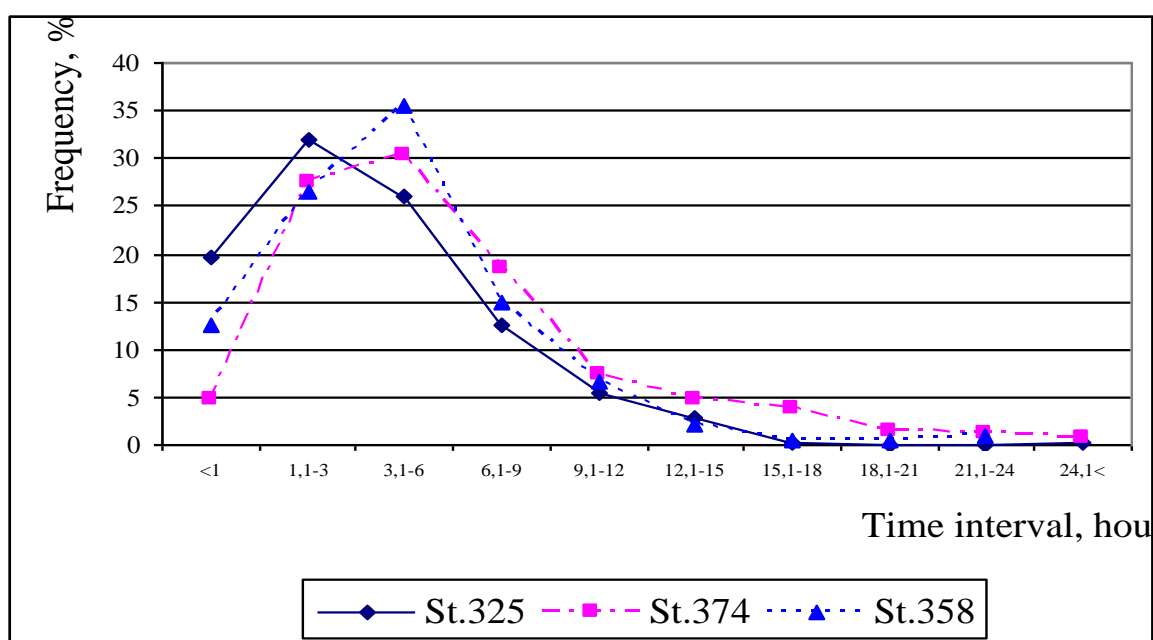
Хүснэгт 1. Цаг уурын үндсэн үзүүлэлтүүд

Цаг уурын үндсэн үзүүлэлтүүд	Тоон утга
Гадна агаарын температурын дундаж утга	4.4 ⁰ C
Агаарын үнэмлэхүй их температур	+40.8 ⁰ C
Агаарын үнэмлэхүй бага температур	-33 ⁰ C
Гадна агаарын тооцооны температур	
- 5 өдөр	-21.0 ⁰ C
- 3 өдөр	-22.6 ⁰ C
- 1 өдөр	-24.1 C
7-р сарын температурын дундаж утга	16.2 ⁰ C
1-р сарын температурын дундаж утга	-33.7 ⁰ C
Хур тунадас	
- Жилд унах дундаж хэмжээ	260.0 C
- Хоногт унах дундаж хэмжээ	51.7 C
Цасны ачаа	50.0 кг/м ²
Салхины шахац	35.0 кг/м ²
- Галлагаа эхлэх	16/IX
- Галлагаа дуусах	15/V
- Үргэлжлэх хугацаа	240 хоног
Салхины дундаж хурд, м/сек	
- Өвлийн дундаж	3
- Жилийн дундаж	1,5
- 4-р сарын дундаж	2,4
- 5-р сарын дундаж	2,1
Газрын гадаргуу дээрх температурын дундаж	-1.2 ⁰ C
- 1-р сарын дундаж	-21.9 ⁰ C
- 2-р сарын дундаж	-18.7 ⁰ C
- 7-р сарын дундаж	+16.8 ⁰ C

Гүний ус 2-6 метрийн гүнд байна. Цасны ачаалал хөндлөн байршилд 30 кг/м²; салхины даралт 60 кг/м²; газар хөдлөлтийн зэрэглэл 9 байдаг. Салхи баруун хойноос ирдэг.

Жилийн турш баруун, баруун хойд зүгийн салхи зонхилно. Гурвантэс сумын төв болон тухайн сумын хөгжилд шороон шуурга ихээхэн нөлөө үзүүлэх хүчин зүйлс болоод байна. Шороотой өдрийн тоо (цагаар хэмжигдэх) Өмнөговь аймагт жилдээ 200 гаруй цаг үргэлжилдэг бол Сайхан өртөөнд 614 цаг хүртэл үргэлжилдэг. Шороон шуурга 1.6 – 6 цаг хүртэл үргэлжилж Говийн бүсийн зарим хэсэгт 12 цаг хүртэл үргэлжлэх магадлалтай. Шороон шуурга үргэлжлэх хугацаа хаврын улиралд урт, харин зуны улиралд шуурга нь удаан үргэлжлэхгүй.

Схем зураг 3. Говийн нутагт шороон шуурга үргэлжлэх дундаж хугацаа

St.325-Тоорой өртөө; St.374-Гурвантэс өртөө; St.358-Замын-Үүд

Сүүлийн жилүүдэд тохиолдож байгаа ган зудын давтагдал нэмэгдэж, элсний нүүлт, шороон шуурга, цөлжилт ихсэж загийн шугуй ховордож, булаг шанд хатаж, экологийн тэнцвэр алдагдах хандлага газар авч, ан амьтан цөөрч, ургамлын гарц хомсдож, хөрс хуурайшиж байгааг цаашид хэрхэн шийдвэрлэх тухай асуудал байгаль орчны тулгамдсан зорилт болж байна.

Нөгөөтэйгүүр энэ асуудлыг шийдвэрлэхэд говийн өвс, ургамал илүү шимтэй, мал нь байгалийн нөхцөлдөө дасан зохицсон, илүү тэвчээртэй зэрэг сөрөг, эерэг нөхцлийг харгалзан үзэж элсэн цөлийг ойжуулж, жимсний төгөл болгож байгаа хөрш зэргэлдээ орны туршлагыг судалж бүтээлчээр хэрэгжүүлэх шаардлагатай тулгарч байна.

Говьд нар, салхины сэргээгдэх эх үүсвэрийг ашиглах өргөн боломж байгаагаас гадна булаг шанд, бороо хурын усыг боож нөөцлөх, цөөрөм байгуулах, ойжуулж, цэцэрлэгжүүлэх, бэлчээрийн менежментийг сайжруулах

замаар сөрөг нөлөөллийг аажмаар багасгаж, экологийн тэнцвэрийг хадгалах боломж бий. Говийн хэтийн төлвийн талаар санаа тавьж, хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох зарим эхлэл тавигдаж байгаа боловч харилцан уялдаа багатай, тухайн төсөл, санаачлагыг хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын оновчтой хөшүүрэг дутагдаж байгаагаас төдийлөн үр дүнд хүрэхгүй байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй.

3. ХҮН АМ, ХӨДӨЛМӨРИЙН НӨӨЦ

Гурвантэс сум нь засаг захиргааны анхан шатны нэгж болох 4 багтай. 2012 оны байдлаар Гурвантэс суманд 1390 өрхийн 4502 хүн буюу Өмнөговь аймгийн нийт хүн амын 8 % нь амьдарч байна.

2012 оны байдлаар Урт баг буюу сумын төвд 762 өрхийн 2533 хүн, хөдөөд 628 өрхийн 1969 бүртгэлтэй иргэн байна. Харин албан бус тоогоор сумын төвд нийт 6000 орчим хүн амьдарч байна. Үүний 2500 нь нутгийн иргэд, үлдсэн 3500 орчим хүн нь уул уурхайн ашиглалттай холбоотойгоор түр ажиллаж амьдарч байгаа иргэд юм.

Хүснэгт 2. Сумын хүн амын тоо /багаар/

№	Үзүүлэлтүүд	2012 он
1	Аймгийн хүн ам	56585
3	Гурвантэс сумын хүн ам	4502
	- Гоёот баг	746
	- Баясах баг	904
	- Тост баг	934
	- Урт баг (Сумын төв)	1918
4	Аймгийн хүн амд Гурвантэс сумын хүн амын эзлэх хувь	8%

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2012

Хүснэгт 3. Сумын хүн ам, өрхийн тоо

№	Үзүүлэлтүүд	2010	2011	2012
1	Бүх хүн ам	4243	4408	4502
2	Өрхийн тоо	1277	1347	1390
3	1 өрхөд ногдох хүний тоо	3.3	3.3	3.2

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2010-2012

Хүснэгт 4. Сумын хүн амын тоо /насны ангиллаар/

Д/д	Насны ангилал	2011 он		2012 он	
		Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
1	Сургуулийн өмнөх насны хүүхэд /0-6/	678	15,4	726	16,1
2	Сургуулийн насны хүүхэд /7-15/	778	17,6	775	17,2
3	Хөдөлмөрийн насны хүн /16-59/	2719	61,7	2759	61,3
4	Тэтгэврийн насны хүн /60-с дээш/	233	5,3	242	5,4
	Нийт	4408	100	4502	100

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2011, 2012

Хүснэгт 5. Сумын хүн амын өсөлт

Д/д	Үзүүлэлт	2010	2011	2012
1	Ердийн өсөлт	82	48	91
	Төрөлт	101	85	111
	Нас баралт	19	37	20
2	Механик өсөлт	162	73	3
	Шилжиж ирсэн	261	200	94
	Шилжин явсан	99	127	91
3	Хүн амын өсөлт	244	121	94

Хүснэгт 6. Ажил эрхлэлтийн байдал /хүнээр/

Д/д	Салбар	2008	2009	2010
1	Аж үйлдвэр	245	357	459
2	Хөдөө аж ахуй	1227	1154	1101
3	Барилга	34	34	36
4	Тээвэр холбоо	19	22	35
5	Худалдаа үйлчилгээ	90	95	99
6	Зочид буудал	17	17	22
7	Удирдлага	262	253	261
8	Санхүү	12	87	20
9	Боловсрол	82	27	88
10	Эрүүл мэнд	24	12	25
11	Нийгмийн үйлчилгээ	13	12	11
Бүгд		2025	2065	2157

Тус сумаас уул уурхайн компанид албан бус тоогоор нийт 300 гаруй иргэд ажиллаж байна.

Хүснэгт 7. Уул уурхайд ажиллагсдын тоо

Д/д	Уул уурхайн компанийн нэр	Нийт ажилчдын тоо	Сумын ажилчдын тоо
1	МАК	400	50
2	Чинхуа Мак Нарийн сухайт	600	258
3	Саус Гоби Сэндс	180	36
Бүгд		1180	344

4. НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН БАЙДАЛ

Тус сум нь хүн ам, мал, газар нутаг, эдийн засгийн гол үзүүлэлтээр аймагтаа тэргүүлэх сум болон хөгжиж байна. Сумын эдийн засгийн голлох салбар нь мал аж ахуй. Сумын төвд төсөвт 6 байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас гадна холбооны салбар, ХААН банк, цаг уур, НИК-ийн зэрэг хувийн хэвшлийн байгууллагууд ажиллаж байна.

Мөн тус сумын нутагт хилийн цэргийн 0166 дугаар анги байрладагаас гадна “Шивээ хүрэн”-ийн хилийн боомт үйл ажиллагаа явуулж байна.

2012 онд Гурвантэс сум 8.66 тэрбум төгрөгний орлого төвлөрүүлэхээр төлөвлөсөн бөгөөд орлогын гүйцэтгэл нь 6.07 тэрбум төгрөг буюу 70.2%-тай байна.

Хүснэгт 8. Хөрөнгө оруулалт /сая төгрөгөөр/

№	Үзүүлэлт	Бүгд	Үүнээс: Эх үүсвэрээр				
			Улсын төсөв	Орон нутгийн төсөв	Гадаад зээл	Гадаадын тусламж	Өөрийн хөрөнгө
2010 он							
1	Аймгийн хэмжээнд Гурван тэс суманд аймгаас оруулсан хөрөнгө	1043.1	101.0	79.6	=	470.5	392.0
2	Эзлэх хувь	100%	9.8%	7.6%	=	45.1%	37.5%
2011 он							
1	Аймгийн хэмжээнд Гурван тэс суманд аймгаас оруулсан хөрөнгө	2803.6	121.0	619.0	=	1355.8	707.0
2	Эзлэх хувь	100%	4.4%	22%	=	48.4%	25.2%

Хүснэгт 9. Нийгмийн үзүүлэлтүүд

Д/д	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	2012
1	Малчин өрхийн тоо	тоо	538
	Үүнээс: Авто машинтай		224
	Мотоциклтой		351
	Трактортой		0
	Малын хашаатай		282
	Цахилгааны эх үүсвэртэй		413
	Бага оврын мотортой		29
	Телевизортой	373	
2	Малчдын тоо	хүн	974
3	Бүтэн өнчин хүүхдийн тоо	хүүхэд	1
4	Хагас өнчин хүүхдийн тоо	хүүхэд	46
5	Өрх толгойлсон хүний тоо	хүн	358
	Үүнээс: Эмэгтэй		145
6	16 хүртэлх насны 4 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй өрхийн тоо	тоо	61
7	Өндөр настай ганц бие өрхийн тоо	тоо	57
8	Ядуу өрх	тоо	92
9	Ядуучууд	хүн	381
10	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тоо	хүн	117

	Үүнээс: 0-15 насны 16-50 насны 51-ээс дээш насны		18 95 4
11	Үйлдэгдэн гэмт хэрэг, зөрчил	тоо	29
12	Хүүхдийн эндэгдэл	тоо	4
13	Халдварт өвчнөөр өвчлөгсдийн тоо Үүнээс: Хурц халдварт Гепатит	хүн	27 15 12
14	Нялхсын эндэгдэл	тоо	4
15	Талх	тн	6,5
16	Нарийн боов	тн	3,5

Хүснэгт 10. Эдийн засгийн үзүүлэлтүүд

Д/д	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	2009	2010	2011	2012
1	Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ	мян.га	2797	2797	2797	2797
2	Малын тоо бүгд	мян.толгой	142,9	101,2	109,7	126,3
	Үүнээс: тэмээ	мян.толгой	4,7	4,7	4,8	5,5
	адуу	мян.толгой	1,7	1,4	1,6	1,9
	үхэр	мян.толгой	0,2	0,1	0,1	2,0
	хонь	мян.толгой	9,6	6,3	6,3	7,0
	ямаа	мян.толгой	126,6	88,5	96,7	111,7
3	Тариалсан талбай					
	- Тэжээлийн ургамал	га	0	0	0	3.6
	- Төмс	га	8	7	7	8.0
	- Хүнсний ногоо	га	5	4	4	3.3
4	Хураасан ургац	тн	-	-	-	22.7
	- Тэжээлийн ургамал	тн	-	-	-	29.3
	- Төмс	тн	-	-	-	48.0
	- Хүнсний ногоо	тн	-	-	-	
5	Шинээр гаргасан худгийн тоо	тоо	-	-	-	2
6	Аж үйлвэрийн нийт бүтээгдэхүүн	сая.төг	45,6	146,5	233,1	-
7	Нийтийн аж ахуй үйлчилгээний орлого	сая.төг	9,7	10,3	12,6	-
8	Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн орлого	сая.төг	-	-	-	875.6
9	Олгосон тэтгэвэр	сая.төг	-	-	-	888.2

Сумаас 55 км-т орших Дунд голын давсны уурхайгаас “Говь гурван сайхан” ХХК, “Асралт” ХХК, “Сондог нөхөрлөл” нь жилдээ 220 орчим тн давс олборлож борлуулдаг ба сумаас 25 км-т орших “Чин-Хуа Мак”, “Мак”, “Нарийн сухайт” ХХК нь жилдээ 1722,8 мянган тонн нүүрс олборлон БНХАУ-д экспортолж байна.

5. ГАЗАР АШИГЛАЛТЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Өмнөговь аймгийн сумдын нутаг дэвсгэрийг түүний нөлөөлөх хүрээний газар нутаг, бүс нутагтай нь уялдуулан цогцоор хөгжүүлэх мөн газрын менежментийн бодлогод тухайн бүсэд хамрагдаж байгаа сумдын нутгийн онцлогийг тусгах шаардлага гарч байна. Ингэснээр газрын тогтвортой ашиглалт, хамгаалалт хангагдах нөхцөл бүрэлдэхээс гадна бүс нутгийн хөгжилд тодорхой нөлөө үзүүлэх үндэс суурь тавигдана.

Бүсийн газар ашиглалтын өнөөгийн сөрөг нөлөөллийн хувьд бэлчээрийн усан хангамж муудсан, цөлжилт, элсний нүүдэл нэмэгдсэнээс бэлчээрийн хангамж багассан, дээрх бүсийн сумдын нутаг дэвсгэрийн байгаль, цаг уурын ерөнхий нөхцлийн хувьд хур тунадасны хэмжээ бага, хөрсний хуурайшилт, салхины нөлөөлөл ихтэй, ган, зуд элбэг зэрэг байгалийн гамшгийн эрсдэл ихтэй. Уул уурхайн ашиглалтаас үүдэн хөрсний эвдрэл бий болж байгаль орчны байдлыг илт доройтуулж байна. Байгалийн нөхцөл болон автозамын нөлөөлөл ихэссэнээс болоод хөрс талхлагдсан газрын хэмжээ нэмэгдсэн.

Гурвантэс сум нь Өмнөговь аймгийн баруун захын сум бөгөөд газар нутгийн хэмжээгээр аймагтаа хамгийн томд тооцогдоно. Гурвантэс суманд одоогоор хэрэгжиж буй газар ашиглалтын төлөвлөгөө байхгүй байна. Мастер төлөвлөгөөг 2006 онд болосвруулж дууссан бөгөөд үүнээс хойш огт хэрэгжээгүй байна. Шинэчлэгдсэн газрын хуулиар газар олголтын хэмжээ, эзэмшлийн асуудлыг зохицуулах юм.

Хүснэгт 11. Газрын нэгдмэл сан /талбайн хэмжээ-га /

№	Үзүүлэлт	Оны эхэнд	Нэмэгдсэн	Хорогдсон	Оны эцэст
	А	1	2	3	4
1	I. Газар нутгийн хэмжээ /02+08+09+10+11+12/	2796727	1093.08	1093.08	2796727
2	1/ Хөдөө аж ахуйн газар /03+04+05+06+07/	1439740.4			1438653.32
3	- тариалангийн	20	6		26
4	- атаршсан				0
5	- хадлан				0
6	- бэлчээр	1417638.7		1093.08	1416545.62
7	- бусад	22081.7			22081.7
8	II. Хот, тосгон, бусад суурины газар	505.3	122.03		627.33
9	III. Зам шугам сүлжээний газар	1048	965.05		2013.05
10	IV. Ойн сан бүхий газар	233738			233738
11	V. Усны сан бүхий газар	185			185
12	VI. Улсын тусгай хэрэгцээний газар /13+14/	1121510.3			1121510.3
13	1. Улсын тусгай хэрэгцээний газар	93009.3			93009.3
14	2. Тусгай хамгаалалттай газар	1028501			1028501

Говь, цөл хосолсон нутагтай. Байгалийн мужлалын хувьд ихэнх хэсэг нь заримдаг цөлийн ангилалд багтдаг. Гурвансайхан байгалийн цогцолбор газар нь Улсын тусгай хэрэгцээний газарт багтдаг. Гурвансайхан байгалийн цогцолбор газар нийт 1,028,501 га талбай буюу тус сумын нийт нутаг дэвсгэрийн 36.7 хувийг эзэлдэг. БНХАУ-тай хиллэн оршдог бөгөөд 93,000 га газар хилийн зурвас газарт орж байна.

Хүснэгт 12. Газар ашиглалтын одоогийн байдал /2012/

Газар ашиглалтын одоогийн байдал	Га	%
Гэр хороолол	80	50
Бусад хүн амын амьдрах зориулалтаар	8	5,7
Холимог зориулалтаар	16,6	10,7
Олгогдсон газар	50	33,6
Нийт	154,6	100

Бэлчээрийн газар 1,417,809.92 га. Үүнээс өвөл, хаврын 567,174.95 га, зун намрын 850,634.97 га, мөн усалгаатай тариалангийн 20 га газартай. Сумын бэлчээрийн газрын хувьд 100 га ХАА-н эдэлбэр газарт 30 орчим хонин толгой ногдож байна. Бэлчээрийн газрын төлөв байдлын хувьд сүүлийн жилүүдэд ихээхэн өөрчлөгдсөн. Гүн өрмийн худаг олноороо устсанаас бэлчээрийн усан хангамжийн хүрэлцээ багасаж нэг газрыг давтан ашиглах болсон, автозамын нөлөөтэйгээр хөрсийг ихээхэн эвдрэлд оруулсан зэрэг хүчин зүйлээс шалтгаалан бэлчээрийн чадавх муудсан байна.

Цаашдаа бэлчээрийг улирлын хуваарьтай сэлгэн ашиглах, бэлчээрийн усан хангамжийг сайжруулах, худаг, усан сан байгуулах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Гурвантэс сумын өнөөгийн нутаг дэвсгэр нь уулнаас цас хайлж, бороо, үерийн ус суурьшлын өмнө зүгт урсах сувгаар зааглагдсан гурван ялгаатай бүсэд хуваагддаг. Сумын төвийн гол хэсэг болох газарт одоо байгаа орон сууцны ихэнх нь байрладаг. Байршлын хувьд жижиг арилжаа, суурин болон байгууллагуудын үйл ажиллагааг харьцангуй жигд хослуулсан байна. Төв хэсгийн баруун зүгт саяханаас гэр хорооллыг төлөвлөж эхэлсэн бөгөөд анхандаа гэр хорооллын суурь байсан бөгөөд одоогоор бүрэн суурьшаагүй байна. Нутгийн иргэдэд 1000 гаруй газар олгосон хэсэгт мөн адил, зүүн хэсэгт байрлаж буй гэр хорооллолд жижиг бүлэг бүхий өрхүүд байна.

Сумын хэмжээнд нийт 44 га газрыг 341 өрх гэр бүлийн хэрэгцээндээ өмчилж аваад байна. Мөн гэр бүлийн хэрэгцээний болон үйлчилгээний зориулалтаар 10 иргэн 0.56 га газар, 8 аж ахуйн нэгж байгууллага 1.2 га газар эзэмшсэн. Сумын хэмжээнд газрын хангамжийн хувьд 1 хүн амд ногдох газрын хэмжээ 794 га байгаа буюу хүн амын нягтрал маш сийрэг байна.

Хүснэгт 13. Газар өмчлөгч иргэдийн судалгаа /2012/

№	Үзүүлэлт		Иргэдийн тоо
1	Газар өмчилж авах тухай өргөдөл гаргасан иргэдийн тоо		1536
	Үүнээс	Одоо эзэмшиж ашиглаж байгаа хашааныхаа газрыг өмчлөхийг хүссэн өргөдөл	105
		Шинээр газар өмчилж авахыг хүссэн иргэдийн тоо	1391
		Аж ахуйн зориулалтаар газар өмчлөхийг хүссэн иргэдийн тоо	40
2	Засаг даргын захирамжаар газар өмчлүүлэхээр шийдвэрлэсэн иргэдийн тоо		1496
	Үүнээс	Одоо эзэмшиж байгаа газраа өмчилсөн иргэдийн тоо	105
		Шинээр газар өмчилж авсан иргэдийн тоо	1391
		Аж ахуйн зориулалтаар газар өмчлөхийг хүссэн иргэдийн тоо	40
3	Өмчлүүлсэн газрын нийт хэмжээ /га-аар/		138.71
	Үүнээс	Одоо эзэмшиж ашиглаж байгаа өмчилсөн газрын хэмжээ /га-аар/	9.26
		Шинээр өмчлүүлсэн газрын хэмжээ /га-аар/	97.37
		Аж ахуйн зориулалтаар газар өмчлөхийг хүссэн иргэдийн тоо	32.08

Монгол улсын бусад сумдын нэгэн адил Гурвантэс суманд гэр хорооллын газрыг үр ашиггүй байдлаар нэлээд олгосон байгаа нь дэд бүтцийг цаашид төлөвлөх, барьж байгуулахад сөрөг нөлөө үзүүлэх юм.

Нягтрал бүхий хот төлөвлөлт, суурин газрыг идэвхтэй ашиглахад тулгуурлан үр ашигтай, тогтвортой болон боломж хүртээмжтэй байдлаар газрыг ашиглах хэрэгтэй байна.

Цаашид хүртээмж бүхий дэд бүтцийг барьж байгуулахдаа Гурвантэс сумын төвийн одоо байгаа газарт барилга болон хүн амын дундаж нягтралыг нэмэгдүүлэх хэрэгцээ байх нь тодорхой юм.

Газрын талаар дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.
Үүнд:

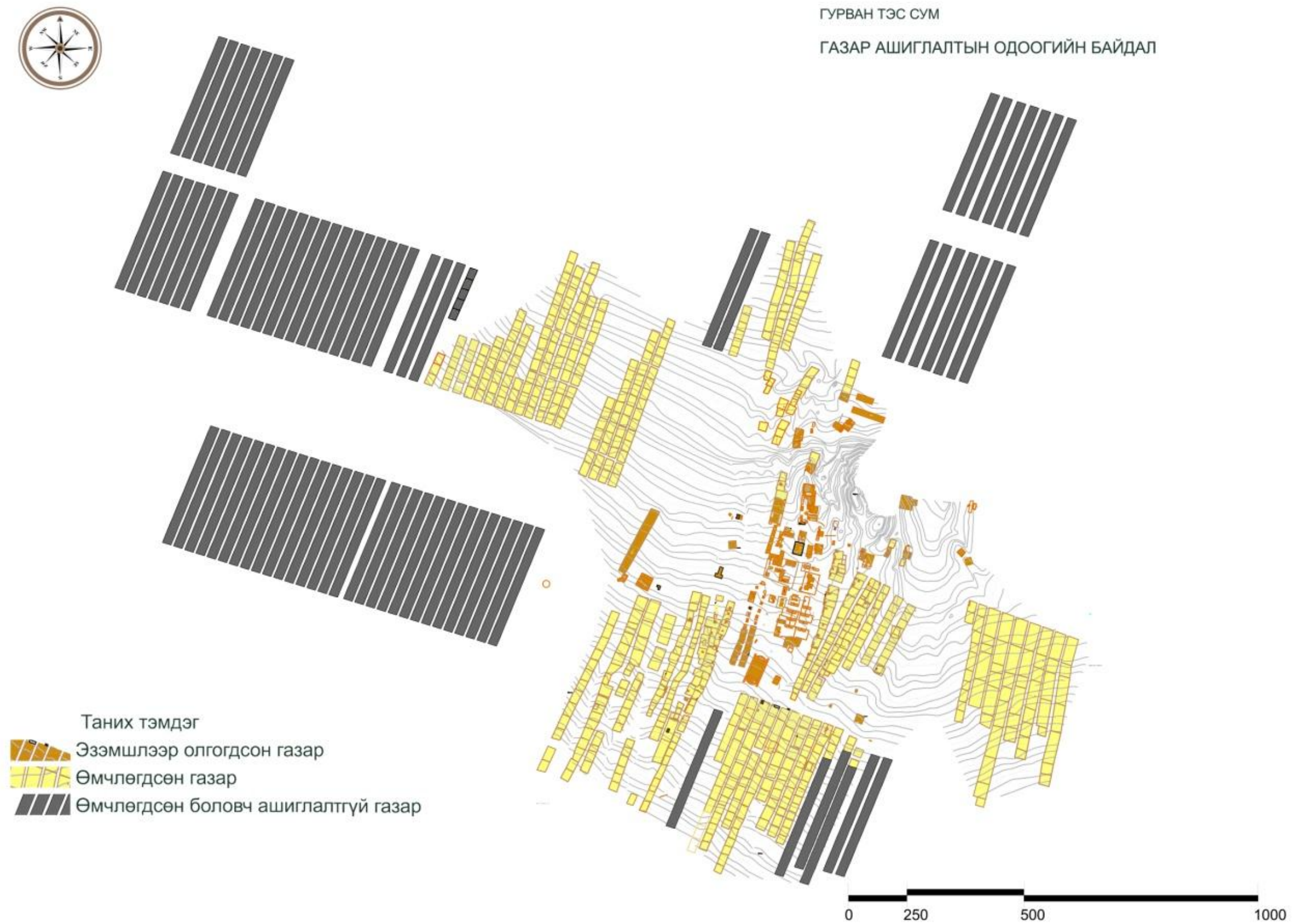
1. Байгалийн үзэсгэлэнт газар, реакрацийн зориулалттай газраа түшиглэн байгаль орчиндоо ээлтэй аялал жуулчлалыг түлхүү хөгжүүлэн аялал жуулчлалын түшиц газар болгох боломжтой. Ингэхдээ Хэрмэн цав, Даац зэрэг газрууд болон бусад байгалийн үзэсгэлэнт газруудыг түшиглэн байгалийн аялал жуулчлал, палеонтологи, хялбар болон бартаат аялал жуулчлал зэрэг төрөлжүүлэн хөгжүүлэх бүрэн боломжтой юм.

2. Байгаль орчныг хамгаалах, газрыг нөхөн сэргээх чиглэлээр бүсийн ард иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх мөн байгаль хамгаалах олон нийтийн байгууллагыг үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх боломжтой.

3. Бэлчээрийн усан хангамж сайжруулах, бэлчээрийн хуваарь сэлгээг бүсийн хэмжээнд бодлогоор хэрэгжүүлэх, хашиж хамгаалах.

4. Ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, байгалийн нөхцөл, онцлогт тохирсон мод, бут, жимс жимсгэний суулгацыг тариалах.

Схем зураг 4. Газар ашиглалтын одоогийн байдал

6. ЗАМЫН СҮЛЖЭЭНИЙ ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Авто замын сүлжээ

Манай ихэнх сумын төвүүд ямар нэг хэмжээгээр барилгажсан хэр нь зам тээврийн сүлжээ хийгдээгүйгээс тухайн сумын хэтийн хөгжлийн төлвийг тодорхойлох, нутаг дэвсгэрийн үүргийн бүсчлэлийг оновчтой тогтоох, засаг захиргаа, олон нийт, соёл үйлчилгээ, орон сууц, үйлдвэр аж ахуйн зориулалттай барилгад жигд үйлчилгээ хүргэхэд хүндрэл гардаг түгээмэл дутагдал Гурвантэс суманд нэгэн адил байна. Нийгмийн хөгжлийн хэрэгцээ шаардлагаас үүдэн хот хөдөөгүй машин техник олширч байгаа өнөөгийн нөхцөлд зам тээврийн асуудал улам хурцаар тавигдах боллоо.

Хот, суурин газар сумын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үндсэн шийдэлд зам тээврийн оновчтой сүлжээг төлөвлөх нь хэтийн хөгжилд чухал нөлөө үзүүлнэ.

Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын дагуу Хангайн бүсийн Бага-Илэнх, Шивээ хүрэнгийн хилийн боомтоор хойд, урд хөрштэй холбогдох босоо тэнхлэг Гурвантэс сумын төвөөр дайран гарч байгаа нь энэ сумын ирээдүйн хөгжилд чухал нөлөө үзүүлнэ.

Шивээ хүрэнгийн боомт байнгын ажиллагаатай болсон нөхцөлд энэ тэнхлэгийн ачаалал нэмэгдэх учир сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөний төлөвлөлтийн хугацаанд нэмж зам төлөвлөж өгөх шаардлагатай.

Зураг 2. Сумын төвийн шороон зам

Гурвантэс сум, түүний эргэн тойронд засмал зам байхгүй, овор товонтой, нүхтэй шороон замтай учраас авто машин, тээврийн хэрэгсэл аль дуртай газраар холхиж, сумын тоосжилт ихсэж ард иргэдийн эрүүл мэндэд муугаар нөлөөлж байна. Түүнчлэн сумын төвд явган алхах талбай байхгүй. Шөнийн гэрэлтүүлгүүд оршин суугчдын байшингийн урд суурилагдсан. Газар нутгийн зохион байгуулалт, газрын эзэмшил, өмчлөлийн асуудал бүрэн жигдрээгүй байгаа нь зам тээврийн сүлжээний төлөвлөлт, хэрэгжилтэд сөргөөр нөлөөлсөөр байна.

Иймээс шинэчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөгөөр сумын зам, тээврийн сүлжээ, гол замуудыг төлөвлөлтийн үндсэн бүтэц, үйлчилгээний зохистой хүрээ, харилцан уялдаа, холбоог харгалзан, гэр хорооллын тогтсон байршил, төвийн барилгажсан хэсгийг аль болохоор хадгалах чиглэлийг баримтлан **Төмөр зам**

Ойрын хугацаанд урд хөршөөс Нарийн сухайтын нүүрсний уурхай хүртэл авто болон төмөр зам тавих арга хэмжээ хэрэгжсэнээр баруун гурван сумыг хамарсан бүс нутгийн хөгжилд чухал түлхэц үзүүлнэ.

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хүрээнд улсын хэмжээнд боловсруулсан төмөр замын үндсэн сүлжээнд тусгагдсанаар манай улсын зүүнээс баруун тийш гарах хөндлөн тэнхлэгтэй Нарийн сухайтын төмөр зам нь Өвөрхангайн Баянтээгийн нүүрсний уурхай дээр холбогдохоор бодсон хувилбар бий. Энэ бол улсын хэмжээний бодлогын хэтийн зорилт юм.

Харин Өмнөговь аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгагдсанаар Хүрмэн Даланзадгадыг холбох зэрэг асуудал нь цаг хугацаа, хил орчмын хамтын ажиллагааны эрчимжилт, хөрөнгө санхүүгийн боломж бололцооноос хамаарна.

Агаарын тээвэр

Алслагдсан бүс нутгийн хот, төв суурин газрын хэтийн хөгжилд агаарын тээврийн үйлчилгээ голлох байр суурь эзэлнэ.

Сумын төвөөс урагш 38 км зайд “Айвенхоу-Майнз” ХХК нь захиалгаар, хувийн хөрөнгө оруулалтаар 2140 метр урт, 30 метр өргөнтэй, онгоц нисэж, буух зурвас талбайтай үйлчилгээний байрыг барьж 2006 онд ашиглалтад оруулсан. Энэ онгоцны буудлыг эхний ээлжинд болон цаашид сумын ард иргэдийн үйлчилгээний болон аялал жуулчлалын зориулалтаар ашиглах боломжтой юм.

Түүнчлэн Өмнөговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгагдсан Нарандаацад аялал жуулчлалын төв байгуулж онгоц хөөрч буух зурвас байгуулах зорилтыг хэрэгжүүлэх, мөн сумын төвөөс хойш, 3 км-ийн зайд хуучин онгоц бууж байсан талбайг ашиглаж онгоцны буудал шинээр барих хэрэгтэй.

Схем зураг 5. Одоо байгаа замын сүлжээ

7. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Монгол улсад 2 төрлийн орон сууцнууд байна. Үүнд:

1) Олон айл өрх бүхий тохилог орон сууц болон

2) Том газарт голдуу хашаа бүхий амины орон сууц байна. Энэ хашаанд гэр, пин болон жижиг байнгын суух сууцнууд мөн орж байна.

Гурвантэс сумын нутаг дэвсгэр нь томоохон малын бэлчээр дээр байрладаг, иймд төлөвлөгдөж буй газрын зах хэсгээр нэлээд олон хашаа, хашаагүй газар байдаг бөгөөд тэнд иргэд голдуу өвөл гэр барьж суудаг байна.

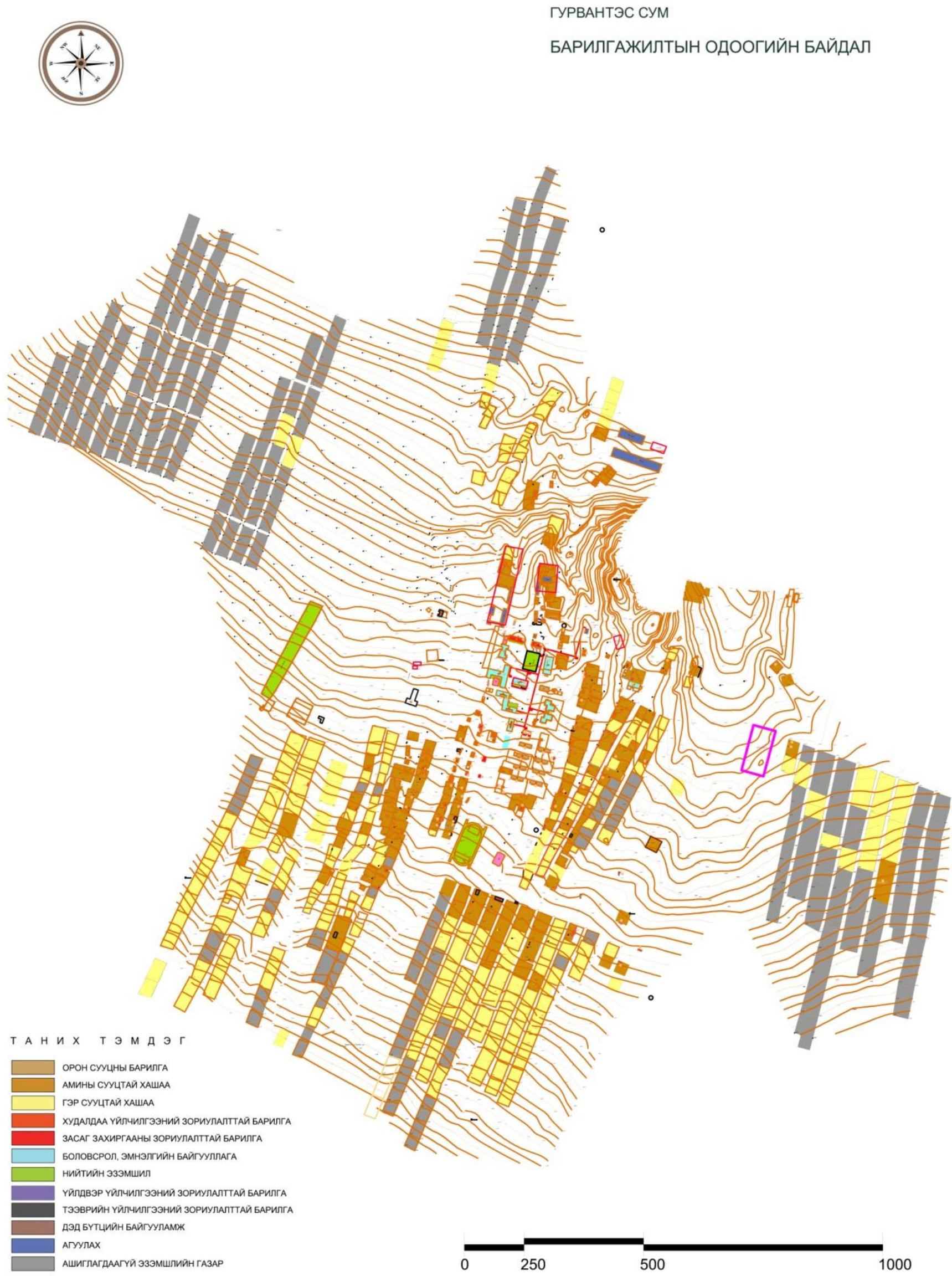
Гурвантэс суманд нийтийн орон сууц болон байгууллагын барилга цөөхөн хэд байна.

Орон сууцнууд нь ихэнхдээ хашаалсан, хашаалаагүй том газарт баригдсан байшингууд байна.

Зураг 3. Сумын төвийн гэр хорооллын харагдах байдал

Схем зураг 6. Барилгажилтын одоогийн байдал

Зураг 4. Сумын төвийн барилгажилтын байдал

Сумын нийт хүн амын 80% нь гэр сууцанд амьдарч байна. Хувийн сууцанд амьдарч байгаа хүмүүс өөрсдийн амжиргааны түвшинд тааруулж барьсан инженерийн бус сууцанд амьдарч байгаа юм.

Суманд 1970 - 1980 аад оны үед барьсан 4 айлын 8 ширхэг сууц байгаа бөгөөд цахилгаанаас өөр хангамжгүй, цаашид ашиглах боломжтой сууцнууд юм.

Хүснэгт 14. Орон сууцны хангамж

Д/д	Мэдээллүүд	2011 оны байдлаар
1	Сумын төвийн өрхийн тоо	777
2	Одоо байгаа хашааны тоо	351
	- Амины орон сууцтай хашаа	80
	- Гэртэй хашаа	271
3	Газар олгогдсон, эзэмшээгүй	1169
4	1 хашаанд суудаг дундаж хүний тоо	2
5	Одоо амьдарч байгаа хүний тоо	
	- Амины сууц	320
	- Гэр	1903
	- Орон сууц	176

Цаашид шилжих хөдөлгөөн ихсэх магадлалтай тул орон сууцны хэсэг газрыг нягтруулах шаардлагатай байна.

8. СОЁЛ АХУЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Монгол улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын нийгэм, соёлын хүрээнд хүн ам тухайн нутагтаа тогтвор суурьшилтай ажиллаж амьдрах, сурч боловсрох, эрүүл мэндийн үйлчилгээ хүртэх, мэдээлэл авах эрхээ чөлөөтэй эдлэх, аймаг, орон нутгийнхаа амьдралд идэвхтэй, эрх тэгш хамтран оролцох, улмаар хөдөөгийн хүн амын хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсрол, соёл урлаг, мэдээлэл, ахуйн үйлчилгээний тогтолцоог бэхжүүлж, бүс нутгийн харьцангуй жигд хөгжлийг хангах нөхцлийг бүрдүүлэх зорилгыг дэвшүүлсэн.

Хүн амын амьдралын нөхцлийг сайжруулах, амжиргааны түвшинг дээшлүүлэхийн тулд үйлчилгээний салбарыг түлхүү хөгжүүлэх шаардлагатай.

Анх байгуулагдснаас хойш сумын төв 10 гаруйхан жилийн дотор байршлаа гурван удаа сольсон нь сумын төвийн барилгажилт, тохижилт тодорхой хэмжээгээр хугацаа алдаж хөгжил дэвшилд нь зохих сөрөг нөлөө үзүүлсэн нь дамжиггүй.

Сумын төвийн байршлыг тогтсоноос хойш барилгажилтын хувь, тохижилтын ажил нэлээд эрчимжиж эхэлсэн нь судалгаанаас харагдаж байна.

1965 оноос нэгдлийн гуанз, зочид буудал, яслийн барилга, агуулах, 8 машины гараж, зэргийн бригадуудад хуваарилан богино хугацаанд барьж байгуулсан байна. 1966-1967 онд худалдаа бэлтгэл ангийн контор, дэлгүүр барааны агуулах, 1966-1977 онд цахилгаан станц, 300 хүний суудалтай клуб, 30 хүний контор зэрэг барилгууд баригдаж, 1980-аад оноос 320 хүүхдийн хичээлийн байр, 80 ортой дотуур байр, 90 хүүхдийн цэцэрлэг, НААҮ-ний бүрэн тоноглогдсон давхар барилга, 32 айлын орон сууц баригджээ.

Гурвантэс суманд 120 гаруй аж ахуйн нэгж байгуулагууд үйл ажиллагаа явуулж байна. Төвдөө ихэнх соёл аж ахуйн үйлчилгээний байгууллагууд төвлөрч байгаа нь сумын захын иргэдэд хүрэх нь бага байна. Сумын төв дээр сумын Засаг даргын Тамгын газар, ерөнхий боловсролын 10 жилийн сургууль, эрүүл мэндийн төв, соёлын төв, холбооны газар, шуудангийн салбар, цагдаагийн тасаг, хүүхдийн цэцэрлэг, дэлгүүр, цаг уурын станц, мал үржлийн алба, ХААН банк, эрчим хүчний “Хөгшөө” ОНӨҮГ зэрэг албан байгууллага, үйлдвэр аж ахуйн газрууд 6.86 га газрыг эзэмшиж байна. Мөн нийтийн эдэлбэр газар 9.8 га, гэр хорооллын газар 9.6 га талбайг эзэлж байна.

Боловсролын байгууллага

Зураг 5. Сумын сургууль

Тус сумын сургууль 1957 онд байгуулагдсан бөгөөд 320 болон 160 сурагчийн хүчин чадалтай хичээлийн хоёр байртайгаар үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Нийт 800 гаруй сурагчид, 30 орчим багштай. 75 болон 80 сурагчийн хүчин чадалтай сургуулийн хоёр дотуур байранд одоогоор 140 сурагч амьдарч байна.

Зураг 6. Сумын шинэ сургууль

Сумын цэцэрлэг 1962 онд байгуулагдсан ба 180 хүүхдийн хүчин чадалтай. Нийт 4 ангид 5 багштайгаар 260 орчим хүүхэд хүмүүжиж байна.

Зураг 7. Сумын цэцэрлэг

Мөн түүнээс гадна малчин өрхийн 172 хүүхэд цэцэрлэгээс гадуур албан бус сургалтанд хамрагддаг.

Эрүүл мэндийн байгууллага

Уул уурхайн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх нь Гурвантэс сумын экологийн, байдал, хүн амын эрүүл мэндэд төдийлөн таатай нөлөө үзүүлэхгүй байгаа. урд зүгт байрлах олборлолтын талбайгаас маш их хэмжээний тоос ирдэг. Тоосжилт бол энэ суманд тулгараад байгаа нилээн том асуудал юм. Нүүрсний тээврийн их тоос шороо малд төдийгүй тэнд аж төрж буй хүмүүс, нэн ялангуяа бага насны хүүхдэд ч нөлөөлж байна. Сумын эмнэлэгт үзүүлэхээр ирсэн бага насны хүүхдийн ихэнх нь тоосноос үүдсэн харшил, ханиад томуу туссан байдаг байна.

Сумын иргэдтэй хамтарсан уулзалт зохион байгуулах үеэр сумын иргэд сумын эмнэлэг, ялангуяа түүний захиргаанд их шүүмжлэлтэй хандаж байсан юм. Улсын хилээр өдөрт 700-800 хүнд даацын ачааны тэрэг нэвтэрдэг учраас осол аваарын тоо ихэссэн. Гэмтэл авсан иргэдийг сумын эмнэлэгт авчирдаг ч үйлчилгээ үзүүлэх боломж хомс байдаг байна. Осолд өртсөн иргэдийн дийлэнх нь эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдаагүй, төлбөрийн чадваргүй хүмүүс байдаг байна. Энэ олон хүн болон үйлчилгээг үнэгүй хүртэх нүүдлийн малчдад үйлчилгээ үзүүлэх байр сав, эм тариа хүрэлцээгүй. Эмнэлгийн барилгыг 25 ортой, 6500 м² талбайтай болгон өргөтгөх зөвшөөрөл олгогдсон боловч эмнэлгийн ойр орчимд барилга байгууламжууд байгаа учраас барилга угсралтын ажлыг эхлүүлэх боломж алга байна. Иймд гэр хорооллуудад шинэ эмнэлэг төлөвлөх шаардлагатай. Үүнтэй холбогдуулан төлөвлөж буй газар дээр одоо байгаа айл өрхүүдээс газраа чөлөөлөх 16 өрхийн 1.12 га мөн буугдах барилга байгууламжид хуучин эмнэлгийн модон байр, туслах барилга, агуулах, “Соёл” хоршооны чулуун агуулах, гараж,

худалдаа бэлтгэлийн ангийн агуулах, контор, хуучин контор, айлын сууц зэрэг нийт 13 объект орж байна.

Гурвантэс сумын эрүүл мэндийн салбарт 2008 онд 24 хүн, 2009 онд 12, 2010 онд 25 хүн тус тус ажиллаж байсан.

Хүснэгт 15. Одоо байгаа эмнэлэг, эрүүл ахуйн ааааааа, аааааааааа

№	Барилга байгууламжийн нэр	Хэмжих нэгж	Тоо ширхэг	Давхрын тоо	Хүчин чадал
1	Эмнэлэг	объект	1	2	15
2	Эмийн сан	объект	2	1	-
3	Эмч нарын орон сууц	объект	1	1	-

Зураг 8. Сумын эмнэлэг

Зураг 9. Эмийн сан

Зураг 10. Эмч нарын орон сууц

Соёл урлагийн байгууллага

400 хүний суудалтай соёлын төв, нүүдлийн соёл иргэншил, угсаатны зүй, говь нутгийн унаган байгалийг харуулсан музей, үзэсгэлэнгийн танхим, номын сан, хүүхэд хөгжлийн төв зэргийг төлөвлөлөө.

Зураг 11. Сумын соёлын төв

1978 онд анх байгуулагдсан. Нийт 250 хүний суудалтай. Цаашдаа сумын иргэд байгалийн музейн зориулалтаар сонирхолтой байгаа.

Соёл урлагийн байгууллагууд нь аймаг, орон нутгийн хүн амд үйлчлэхээс гадна гадаад, дотоодын жуулчид аялагчдад урлаг соёлоор үйлчлэх юм. Төвдөө ихэнх соёл аж ахуйн үйлчилгээний байгууллагууд төвлөрч байгаа нь сумын захын иргэдэд хүрэх хүртээмж нь бага байна..

Бусад үйлчилгээ

Төлөвлөлтийн хугацаанд 100 гаруй хүний суудалтай нийтийн хоолны газрууд шаардлагатай байгаа ба шинээр төлөвлөж буй зочид буудлууд, үйлчилгээний газруудад ихэнх нь төвлөрөх болно. Говь нутгийн унаган байгальтай танилцах гадаад, дотоодын жуулчид, зам дагуу аялагчид, ажил хэргээр яваа хүмүүст зориулж 100 орчим ортой зочид буудал төлөвлөж байна.

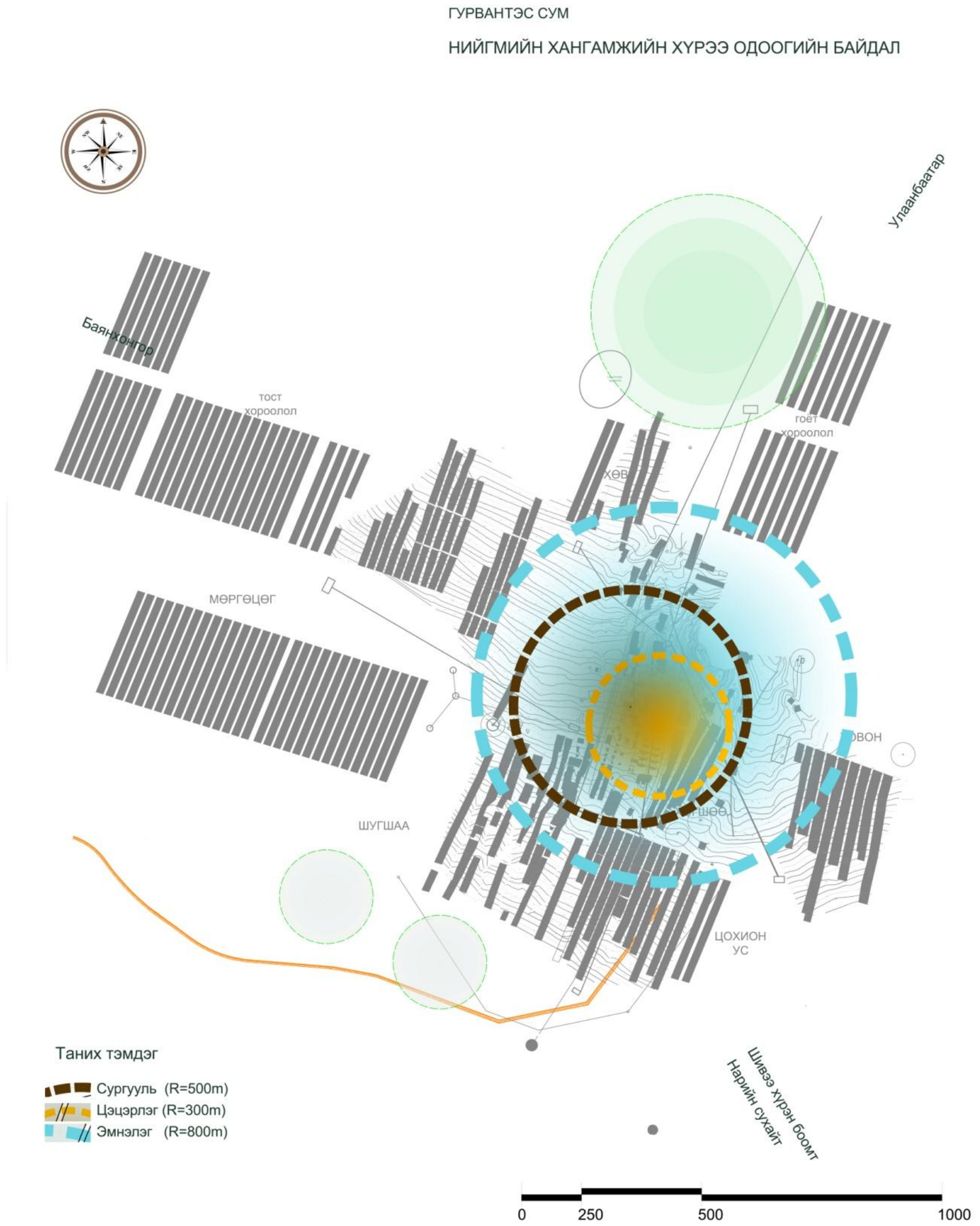
Гурвантэс сум нь бүлэг суурингийн төвийн хувьд төдийгүй хилийн гарцтай сум учраас бөөний худалдааны төв, томоохон супермаркетууд, худалдаа-үйлчилгээний төвүүд, төрөл бүрийн захууд байхаар төлөвлөж бана. Хүн амын үйлчилгээнд ахуйн үйлчилгээ чухал бөгөөд одоогийн байдлаар хоцронгуй хөгжиж байгааг харгалзан угаалга, хими цэвэрлэгээ болон бусад үйлчилгээнүүдийг төлөвлөлөө.

Хэдийн сумын төв ч гэсэн гэр хороололд үйлчилгээ хол, газар өмчлүүлэх тухай хууль хэрэгжүүлж эхэлсэнтэй холбогдуулан гэр хороололд суурьшлын талбай, оршин суугчид нэмэгдэх хандлагатай байгааг харгалзан гэр хорооллын хүн амд үйлчилгээг ойртуулах зорилгоор өрхийн эмнэлэг, халуун ус, угаалга, хими цэвэрлэгээ, худалдаа, ахуйн үйлчилгээний объектууд байхаар төлөвлөв.

Зураг 12. Сумын соёл ахуйн үйлчилгээний объектууд

Схем зураг 7. Нийгмийн хангамжийн хүрээний одоогийн байдал

9. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

9.1. Усан хангамж, ариутгах татуурга

Гурвантэс сумын төвд одоогийн байдлаар төвлөрсөн усан хангамжийн систем байхгүй. Зөвхөн 3 хувийн худаг байгаа. Гэр хорооллын айлуудын ихэнх нь сумын төвийн орчимд байдаг гар худгуудаас усны хэрэгцээгээ хангадаг ба хувийн худгаас айлуудад ус түгээдэг. Эдгээр цооногийн гүн ойролцоогоор 32 метр, усны гарц хамгийн ихдээ 3,3 л/сек байна. Ер нь сумын төвийн удирдах ажилтнуудтай уулзаж ярилцахад тус сумын төвийн усны хэрэглээ ойролцоогоор 300 м³/хон орчим байгаа гэж мэдэгдсэн. Өмнөх тогтолцооны үед тус сумын зориулалтаар хийсэн ерөнхий төлөвлөгөөнөөс үзэхэд сумын төвийн усны хэрэглээ өнөөдрийн түвшинд 500 м³/хон-т хүрэхээр байсан.

Хүснэгт 16. Цооногийн мэдээлэл

Цооног No.	Гарц (л/сек)	Гүн (м)
Но.1	0.5	33.2
Но.2	2	32.0
Но.3	0.8	32.0
Нийт	3.3	-

Тайлбар: Худгуудын байршлыг суурь зурагт тэмдэглэж үзүүлсэн.

1 л/с ундарга 86.4 м³/хон-той тэнцдэг тул дээрх 3.3 л/с ундарга 285 м³/хон-той тэнцүү.

1-р худаг (Улаан худаг) ундарга q=0.8 л/сек

2-р худаг 1999 онд ВОШ-21 төслөөр гаргасан худгийн гүн-33.2 м, ундарга q=0.5л/сек

3-р худаг 1990 онд ашиглалтанд орсон. Ундрага нь q=0.5л/сек

Газар доорх усны нөөцийн эх үүсвэр

Тус сумын төв нь давуу эрхтэйгээр ашиглах газар доорх усны хоёр ч эх үүсвэртэй. Урд нь хоёр газарт газар доорх усны нөөцийн хайгуул хийлгэж, газар доорх усны нөөцийн тооцоо хийж “Улсын ашигт малтмалын комисс”-оор батлуулсан бөгөөд нэг нь сумын төвийн орчинд байдаг. Тус тооцооноос үзэхэд Гурвантэс сумын төвийн орчимд байдаг газар доорх усны нөөц нь харьцангуй бага, хоногт дээд тал нь 550 м³/хон ус авч ашиглах бололцоотой байгаа юм.

Газар доорх усны хоёрдох эх үүсвэр буюу Баруун голын нөөцийг 1995 онд батлуулсан бөгөөд энэ нөөц нь тус сумын төвийн зүүн хойд талд 16-24 км-т оршдог. Нөөц сайтай, хоногт ойролцоогоор 10,000 м³ ус авч ашиглах

бололцоотой байгаа юм. Энэ нь тус сумын төвийн усан хангамжийн стратегийн ач холбогдолтой нөөц юм.

Ариутгаагүй усыг хувийн операторын 2 ус түгээх цэгээр түгээж байна. Ус түгээх цэгүүд өдөрт 2 цаг орчим онгорхой байдаг бөгөөд нэг литр усанд иргэд хоёр төгрөг төлж байна. Нэг өрх өдөрт 40-60 литр ус хэрэглэдэг гэж үзвэл сард 2400-3600 төгрөгийг усанд зарцуулдаг. Сумын төвд дөрвөн өрөөтэй ганц халуун усны газартай бөгөөд маш урт дараалалтай байдаг. Ер нь сумын төвийн удирдах ажилтнуудтай уулзаж ярилцахад тус сумын төвийн усны хэрэглээ ойролцоогоор 300 м³/хон орчим байгаа гэв. Өмнөх тогтолцооны үед тус сумын зориулалтаар хийсэн ерөнхий төлөвлөгөөнөөс үзэхэд сумын төвийн усны хэрэглээ өнөөдрийн түвшинд 500 м³/хон-т хүрэхээр байсан.

Тус сумын төв нь давуу эрхтэйгээр ашиглах газар доорх усны хоёр ч эх үүсвэртэй. Урд нь хоёр газарт газар доорх усны нөөцийн хайгуул хийлгэж, газар доорх усны нөөцийн тооцоо хийж “Улсын ашигт малтмалын комисс”-оор батлуулсан бөгөөд нэг нь сумын төвийн орчинд 3 км радиуст байдаг. Өдөрт барагцаагаар 500 куб.м ус гарах боломжтой. Хэдийгээр энэ нөөц нь газар доорх усны нөхөн сэргэлтгүй сав газарт байдаг ч гэсэн дээрх тооцооноос харахад хур борооны усаар бага зэрэг тэжээгддэг байна. Ер нь сумын төвийн усны хэрэгцээ эрс нэмэгдэх төлөвтэй байгаа болон сүүлийн үед манай орны хуурайшилтийн түвшин өндөр байгаа зэргийг харгалзан тус сумын төвийн орчны усны байгалийн нөөцийг 2015 оноос эхлэн дахин үнэлэх шаардлагатай гэж үзэж байна. Сумын хойд талын Дагшин бүрд ихэнхдээ усгүй хуурай байдаг.

Газар доорх усны хоёрдох эх үүсвэр буюу Баруун голын нөөцийг 1995 онд батлуулсан бөгөөд энэ нөөц нь тус сумын төвийн зүүн хойд талд 16-24 км-т оршдог. Нөөц сайтай, хоногт ойролцоогоор 10,000 м³ ус авч ашиглах бололцоотой байгаа юм. Энэ нь тус сумын төвийн усан хангамжийн стратегийн ач холбогдолтой нөөц юм.

Тус сумын төвд одоогоор ажиллаж байгаа бохирын систем байхгүй, айлууд болон албан газрууд хашаандаа ердийн аргаар жорлон, муу усны нүх гаргаж ашигладаг. Зарим айл, зочид буудал бохирын цооногтой. Гэхдээ эдгээр байгууламжид ариутгал зохих шаардлагын дагуу хийгддэггүй учир хөрсний усыг бохирдуулах эрсдэлтэй байна.

Инженер-геологийн судалгаагаар судалгааны талбайд гүний ус 2-6 метрийн гүнд илрээгүй байна. Манай оронд хэрэглэдэг гадаах жорлон нь урт хугацааны шийдэл биш тул эрүүл ахуйн шаардлага хангасан зохимжтой бусад хувилбарыг судлах шаардлагатай.

9.2. Цахилгаан хангамж

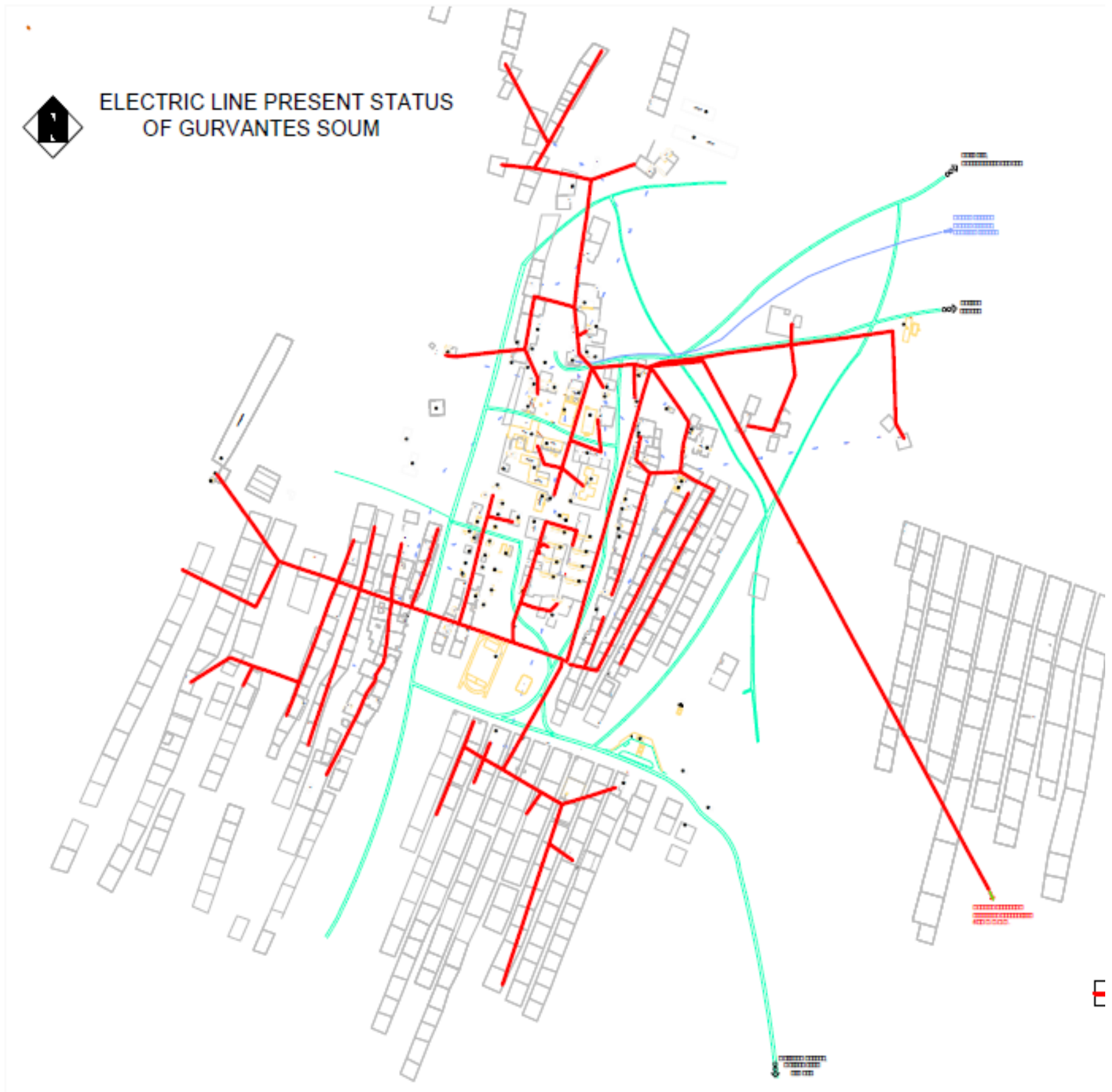
Сумын төвийн эрчим хүчийг 33,6 км-ийн зайд орших Нарийн Сухайт нүүрсний уурхайн 35 кВ-ын хүчдэлтэй дэд станцаас 2006 онд барисан 6 кВ-ын Цахилгааны дамжуулах агаарын шугам (ЦДАШ)-аар хангаж байна. Энэ станц нь "ЧинХуа-МАК" компанийн өмч бөгөөд уг дэд станцыг Өвөр Монголын Эзний Хошуун Сэхээ боомтод байрлах БНХАУ-ын эрчим хүчний системийн дэд станцаас 4,3 км урт 35кВ-ын ЦДАШ бүхий 4 дэд станцаар холбогдсон.

Зураг 13. Сумын 6кВ-ын ЦДАШ

Өмнөговь аймгийн эрчим хүчний үйлдвэрийн салбар "Хөгшөө" ОНӨААТҮГ нь 1990 оны 10 дугаар сард байгуулагдаж, 2001 онд Японы улсын буцалтгүй тусламжаар санхүүжигдэж DSA-60K дизель генераторыг суурилуулжээ. Тухайн үед генератор өдөрт 3-5 цагаар эрчим хүчээр хангадаг байсан. Гэхдээ цахилгаан шугам сүлжээний ашиглалт "Хөгшөө" ОНӨААТҮГ-ын мэдэлд байдаггүй. Дизель станц нь цахилгааны хэрэгцээг бүрэн хангаж чадахгүй, сумын төвийн цахилгаан шугам сүлжээний ашиглалт эзэнгүйдсэн, ямар нэг гэмтэл гарахад БНХАУ-аас мэргэжилтэн дуудаж засуулдаг зэрэг хүндрэлүүд байна. Энэ нь уг сумын хөгжилд нэмэр болох бүү хэл бусдын эрхэнд оруулсан, иргэдийн амьдралд дарамт шахалт болж байна. Цахилгаан эрчим хүчний бичилт, орлого цуглуулалтыг "Хөгшөө" ОНӨААТҮГ бус харин БНХАУ-ын талаас цалинждаг ажилтан хийж гүйцэтгэдэг.

Схем зураг 8. Цахилгаан хангамжийн одоогийн байдал

9.3. Дулаан хангамж

Түлшний орд газар: Гурвантэс сумын төвийн барилга, байгууламжууд нь дулаан хангамжийн сүлжээндээ нүүрсийг голчлон хэрэглэж байна. Сумын төв нь жилд ойролцоогоор 270 гаруй тонн нүүрс хэрэглэдэг. Нүүрсний хэрэгцээгээ 41 км зайд орших Нарийн сухайтын уурхайгас хангадаг. Нарийн сухайтын нүүрсний уурхайн нүүрсний дулаан гаргах илчлэг нь 6400 ккал/цаг байна.

Дулааны эх үүсвэр: Гурвантэс сумын дулааны эх үүсвэрт барилга, байгууламжийг халаах зориулалттай бага хүчин чадлын гар ажиллагаатай болон өөрийн эргэлттэй зуухнуудыг ашиглаж байна.

Зураг 14. Уурын зуух

Мөн барилга байгууламжийг халаалт, гадна дулааны төвлөрсөн сүлжээтэй бөгөөд дулааны эх үүсвэр болох НР-27 маркийн 2 ширхэг зуух нь 1986 онд ашиглалтанд орсон. Тус хоёр зуух нь нүүрс, шатахуун хэрэглэдэг бөгөөд дулааны хэрэгцээ жилд $Q_{\text{жил}}=887.38$ ккал байна. Дулааны компани өөрийн усны цооногтой бөгөөд 200 мм диаметртэй ган хоолойгоор дулааны усыг Грундфос насосоор дамжуулдаг. Дулааны системийн нийт хоолойн урт

нь 490 метр. Хоолойнуудын тусгаарлагч чанар муу байгаагаас болж их хэмжээний дулаан алддаг. Долоон барилга байгууламж одоогийн системд холбогдсон байгаагаас 6 нь худалдааны, нэг нь орон сууцны барилга байгууламж байна.

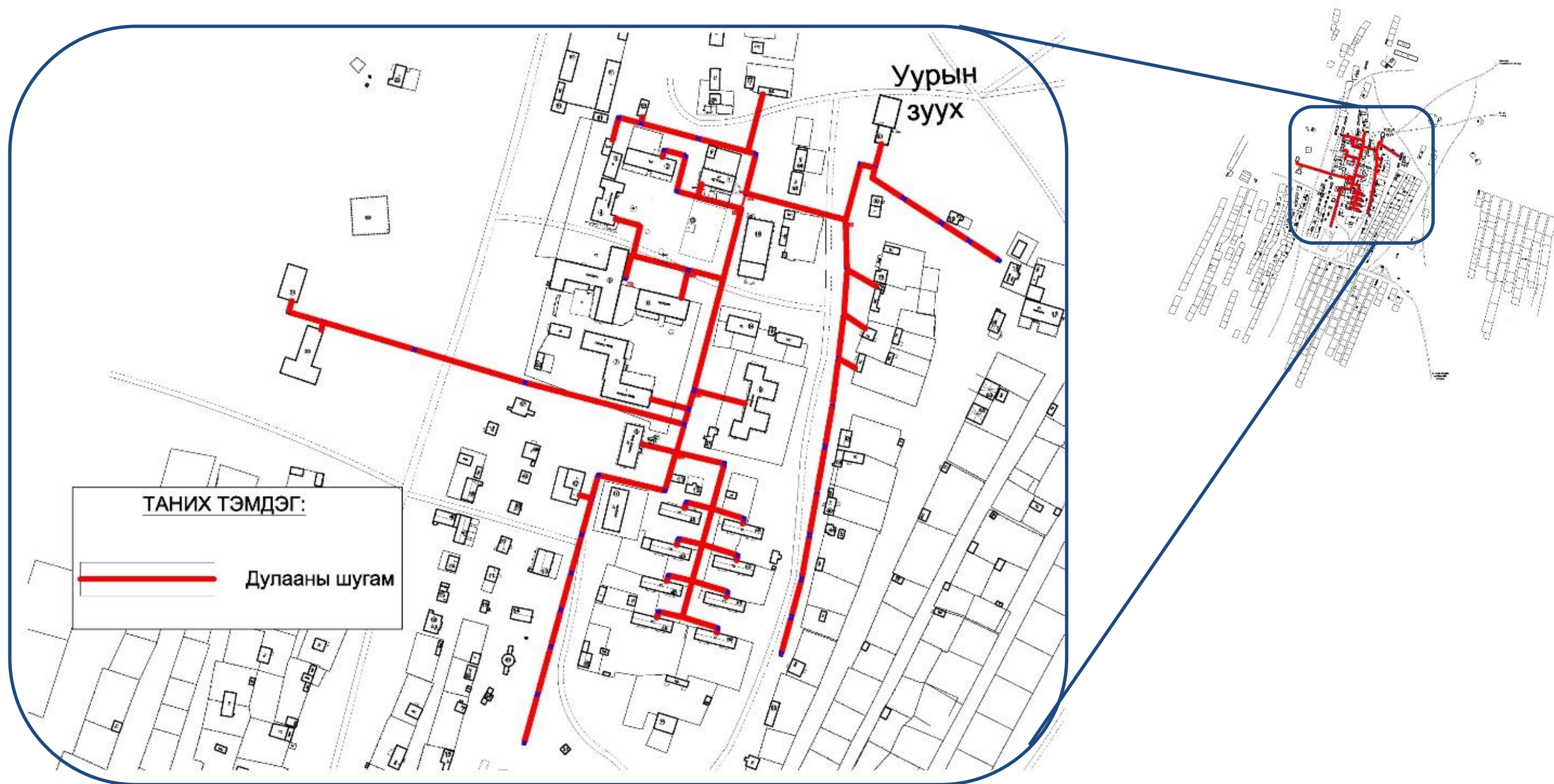
Гэр хорооллын оршин суугчид янз бүрийн түлш хэрэглэдэг ердийн зуухтай. Дулаацуулахад ихэнхдээ нүүрс, малын өтөг бууцыг хэрэглэдэг. Ийм төрлийн зуух нь орон нутгийн агаарын бохирдол үнэрийг бий болгож байна. Аль аль нь, дотоод, гаднах агаарын бохирдол өвлийн улиралд их байна.

Дулааны сүлжээ: Гурвантэс сумын гадна дулааны сүлжээ нь 490 орчим метр урт хоолойтой. Сүүлийн жилүүдэд ихэнх сууц дулааны сүлжээнд холбогдсон байгаа. Цаашид хүн амын тоо ихсэхэд одоо байгаа зуух маань хүчин чадлаа дийлэхгүй болно.

Дулааны сүлжээний дамжуулах хоолой, суваг нь 15-20 жилд их засварын ажил хийгдээгүйгээс ашиглалтын хугацаа нь дуусаж, дамжуулах хоолойн дотор гадаргууд хаг зэв ихээр тогтож ашиглалтын найдвартай ажиллагааг хангахгүй болсон байна. Мөн дамжуулах хоолойн дулаалга нь муудсанаас шугамын алдагдал ихтэй болсон.

Гадна дулаан хангамжмйн сүлжээний насос нь ОХУ-ын К-90-50 маркын 17 кВт хүчин чадалтай насостой. Жилийн дулааны ачаалал нь 835.1 ккал/жил. Дээрх маркын зуух нь “MNS 5043-2001” стандартын шаардлага хангахгүй, түлшний зарцуулалт ихтэй, ашигт үйлийн коэффициент багатай, механикжилт муутай, ашиглалтын зардал өндөр зэргээс шалтгаалан тус суманд дулааны үнэ нь 1м³ нь 451 төгрөг байна

Схем зураг 9. Дулаан хангамжийн одоогийн байдал

9.4. Холбоо мэдээлэл

Гурвантэс сумын байрлаж буй газарт одоогийн хэрэглэгчдийг аймгийн төв холбооноос шилэн кабелиар холбон хангадаг.

Тус сумыг хангах Электрон Автомат Телефон Станцаас одоо байгаа гэр хорооллын хэсгүүд рүү телефоны кабель шугам нь сувагчлалаар тавигдаж, цааш хэрэглэгчийн шугам нь агаарын шугамаар тардаг. 2006 оны 11 сард мобикомын үүрэн телефон суурилагдан, хүн амын 70 орчим хувь нь гар утас хэрэглэж байна.

Сумын төв дээр үүрэн телефоны мобиком, юнител, скайтел, жи-мобайл оператор компаниуд ажилладаг.

9.5. Хуурай хог хаягдал

Нийтийн хуурай хог хаягдал нь био-задрах (хүнс, мал, амьтны гаралтай хаягдал, сэг зэм), шатамтгай (цаас, картон, хуванцар, хувцас), нунтаг (нүүрсний хог, үнс, шороо, бутарсан шил, шаазан, шавар эдлэл), бусад (зай гэх мэт) төрлөөс бүрддэг. Зах зээлд борлогдохуйц хог хаягдлыг цуглуулж, ангилдаг. Ер нь овоолж хаясан хог хаягдал холилдсон, ангилагдаагүй байдаг.

Гурвантэсийн тохижилт үйлчилгээний байгууллага (компани) өвлийн улиралд сард нэг удаа, зуны улиралд сард 2 удаа хог хаягдлыг цуглуулдаг. Хаягдал хог асгах газар сумын төвөөс зүүн хойшоо 2.5 км-ийн зайд задгай талбайд байна. Сайжруулаагүй (донсолгоотой) шороон замаар явж хогийг хогийн талбайд хүргэх явцад хогийн нилээд хэсэг нь замдаа асгарч гээгдээд очдог. Ихэнх хүмүүс хогоо машинд ачиж тээхдээ тогтоосон хогийн цэгт хүргэлгүй хаа сайгүй хаядаг. Хогны талбай нь салхинаас хамгаалах бүтээх зүйл ба хамгаалалтгүй. Хогны талбайн эргэн тойрны нилээд хэмжээний газар нутаг салхинд хийссэн хог хаягдал ихтэй байдаг.

9.6. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ

Гурвантэс сум нь баруун Гурвансайхан уулын баруун бэлд оршино. Газар зүйн хувьд говийн шинжийг хадгалах ба хур тунадас бага унана. Сумын төвийн дэвсгэр нутгийн хэмжээнд ургамлын нөмрөггүй шахам болсон учраас газрын хөрс талхлагдаж нилээд элсжиж байгаа ба салхи хур тунадасны үйлчлэлээр газар эвдэрч жалга үүсэх, элсжих, элсэн дов үүсэх зэргээр цөлжилтийн процесс эрчимжиж байна. Төвийн ойролцоо гадаргуун усны эх үүсвэр байхгүй. Зуны улиралд бороо хуртай үед гадаргуун урсац түр хугацаанд эрчимтэй ихсэж хонхор хотгор газраар ус тогтож байдаг. Бороо хуртай үед Гурвансайхан уулнаас буух жалгууд урсацтай болж үерлэдэг. 2014 оны 6-2 сарын 26,27-ны өдрүүдэд нилээд эрчимтэй бороо орсоноос тус сумын төв үерт орж байсан юм. Говь газар хур тунадас бага унах учир хөрсний ус шингээх чадвар нь муудаж хоромхон хугацаанд гадаргын урсац үүссэнээс үер болох тохиолдол нилээд гардаг.

Сүүлийн жилүүдийн уур амьсгалын нөлөөгөөр түр хугацаанд хүчтэй орох аадрын тоо, давтамж, олширч учруулах хохирол нь нэмэгдэж байгаагаас гадна заримдаа ган гачигтай үед үүл буудаж бороо оруулах болсон нь үерийн болзошгүй аюулыг үүсгэх тохиолдол ч болох магадлалтай болно. Тус сумын төв байрлах талбай нь баруунаас зүүн тийш бага зэрэг хэвгий, төв хэсгээр нь уулнаас буух жалга өнгөрөх ба бороо хуртай үед урсацтай болдог. Одоогийн байдлаар жалгын ёроолоор элс нилээд бөөгнөрч хуримтлагдаж тогтсон мөн зарим хэсэгтээ ахуйн хогтой байна.

10. ЭКО - АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН ПАРКИЙН ТУХАЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Сумын төв хэсгээр дайран өнгөрөх Улаанбаатар-Даланзадгад болон Шивээхүрэн чиглэлийн замын зүүн хэсэгт жижиг Эко-Аж үйлдвэрийн парк барихыг санал болгож байна. Энэ сумын төвд зам тээврийн хэрэгслэлийг шууд ашиглах боломжийг энэхүү паркийн байршил олгох юм. Албан контор, бөөний агуулах, харьцангуй цэвэр, бохирдол бага хөнгөн үйлдвэрийг паркийн талбайд байгуулахдаа тусгайлан зураг төсөл боловсруулж орчны тохижилтыг сайжруулж, ногоон байгууламжийн буй болгох юм. Хөдөө аж ахуйн боловсруулах, тавилгын болон гар урлал, жижиг дунд үйлдвэрлэл зэргийг хөгжүүлэх бололцоотой.

Парк барихаар төлөвлөж буй газар нь одоо байгаа болон төлөвлөж буй орон сууц, үйлчилгээний төвүүдэд хуваарилсан газраас тусдаа байх тул иргэдийн тохь тухтай байх байдалд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй. Паркийн газрын хэмжээ 12.5 га байх бөгөөд үүнээс 30%-ийг нь орчны тохижилт, авто зам, явган хүний зам, машины зогсоол, хаалга, хашаалахад зориулахаар тооцсон бөгөөд үлдэж буй 10.5 га газрыг нийтийн аж ахуйн дэд бүтцийг барьж байгуулах түүнчлэн зах зээл дээр дуудлага худалдаагаар борлуулах эсвэл эзэмшүүлэхээр ашиглах юм.

Цахилгаан эрчим хүчний хэрэгцээ 2625 кВт байхаар тооцсон. Усны хэрэгцээг 875м³/өдөрт, үүнээс 788м³/өдөрт нь бохир ус болохоор тооцсон байна.

Хүснэгт. Хөнгөн үйлдвэрийн хэрэгцээний ус, цахилгааны хэрэглээ

	1 м ² талбайд	1 м ² /сард
Цахилгаан	30 Ва or 0.03 КВА	21.6 Квтц
Ус	0.3 м ³ /сард	0.3 м ³

Паркийн менежерийг сумын засаг захиргаа томилно. Бусад төсвийн байгууллагууд засвар үйлчилгээний дэмжлэг үзүүлэх эсвэл сумын засаг захиргаа дундын нийтийн аж ахуйг ажиллагаатай байлгахын тулд байнгын сантехникч, цахилгаанчныг ажиллуулах хэрэгтэй. Паркийн түрээслэгч тус бүр өөрийн барилга байшин, түүний доторх үйлчилгээг өөрсдөө бүрэн хариуцна.

Паркд үйлчилгээ үзүүлэхэд шаардлагатай дэд бүтцийн ерөнхий мэдээллийг Хүснэгт.-д харуулав.

Хүснэгт. Эко-аж үйлдвэрийн паркийн ерөнхий мэдээлэл

Дэд бүтэц	Ерөнхий мэдээлэл
Зам	Нэг эгнээ, нэг чиглэл, 3.5 м өргөн, захын өргөн 1 м
Дохио, гэрэлтүүлэг	Зогс, г.м., гэрлэн дохиоллын шонг 50м тутамд тавих
Усан хангамж	Паркийн орчимд гүний худаг гаргах, дулааны үйлдвэрийн дэргэд дахь худагнаас дамжуулах шугам тавих. Цэвэрлэхгүй
Бохир ус	Ойр байх БУЦБ-д зөөвөрлөх
Цахилгаан	Дэд станц ба шугам сүлжээ
Дулаан	Уурын зуух
Хог хаягдал	Нийтийн төрлийн хогийг тогтмол хурааж авах, аюултай хог хаягдлыг тусад нь хурааж авах
Ус зайлуулах	Ахуйн бохир усны шугаманд холбогдоогүй

Усан хангамж

Байршил болон усны онцлог хэрэгцээг харгалзан Эко-аж үйлдвэрийн парк өөрийн худагтай байх нь илүү зохимжтой. Хэрэв энэ нь боломжгүй бол сумын төвийн хэрэгцээнд одоогоор дулаан нийлүүлэхэд ашиглаж буй худагнаас ус авах талаар сумын захиргаа бодох хэрэгтэй. Хэрэв сум МАК-ийн цахилгаан, дулааны станцад холбогдох бол эдгээр худагийг цаашид ашиглахгүй болно. Паркийн түрээслэгч бүрийн усны холболт тоолууртай байх бөгөөд ус хэрэглэснийхээ төлөө бизнесийн үнэ ханшаар төлбөрөө төлөх болно.

Хоолойн шугам

Ус хангамж, ариутгах татуургын сүлжээний хувьд цэвэр усных (HDPE, DN 50 - 100 мм), бохир усных (HDPE, DN 150 мм), болон дулааных (ган, DN ___ мм) гэж байх бөгөөд хөлдөх түвшингээс (~2.5м) доогуур түвшинд булах эсвэл парк доторх авто замын зэрэгцээ дулаалгатай нийтийн аж ахуйн сувагт байрлуулах юм. Шаардлагатай засвар үйлчилгээг хийхэд шугам хооронд зохих зайтай байх бөгөөд усны болон бохир усны хоолойны хоорондын аюулгүйн зай 0.5 м байх хэрэгтэй. Бороо, үерийн усыг зайлуулах хоолой (HDPE, DN 150 мм) мөн тусдаа байх бөгөөд бохир усны шугамтай холбогдохгүй.

Бохир ус

Хувийн хэвшлийн үйлдвэр аж ахуйн газрууд (түрээслэгчид) өөрийн үйлдвэрлэлээс гарч буй бохир усыг зайлуулах ажлыг өөрсдөө хариуцна. Энэ бохир усны үзүүлэлт нь ахуйн бохир усны найрлагын үзүүлэлтээс хэтэрсэн байвал (өөрөөр хэлбэл Монгол улсын хууль, журамд заасан химийн үзүүлэлтийн концентрат), ахуйн бохир усны үзүүлэлтийн түвшинд хүргэхийн тулд түрээслэгч урьдчилан цэвэрлэх хэрэгтэй болно. Ер нь цаашдаа үйлдвэрийн бохирыг ахуйн бохиртой холихгүй байх зарчмыг баримтлууштай юм. Эко-аж үйлдвэрийн парк нь ариутгах татуургын системээ хотын ариутгах

татуургын системтэй эсвэл БУЦБ-тай холбох асуудлыг өөрөө хариуцна. Ер нь ЦБ-аас гарсан саарал усыг ногоон байгууламж байгуулах, тоос дарах зэрэг зориулалтаар аль болох ашиглах хэрэгтэй.

Цахилгаан эрчим хүч

Эко-аж үйлдвэрийн парк өөрийн дэд станц, одоо байгаа шугам сүлжээнд холбогдсон шугамуудтай байна. Паркийн түрээслэгч тус бүр хэрэглээгээ тоолуураар хэмжих бүхий өөрийн шугам сүлжээтэй байна.

Дулаан

Санал болгож буй дулаан, цахилгааны станцыг сумын дулаан хангамжийн эх үүсвэр болох үед парк мөн холбогдох бөгөөд тэр болтол уурын зуухаар халаана.

Хуурай хог хаягдал

Парк хуурай хог хагядлыг долоо хоногт гурван удаа хурааж авч сумын хог хаях цэгт аваачиж хаяна. Бизнесийнхэн өөрийнхөө хог хаягдлыг аюултай хог хаягдлаас ялгаж тусад нь хадгалж хуваарийн дагуу сарын 1 ба 15-нд авахуулж байна.

Нийтийн хэрэгцээний бүтэц, байгууламжууд

Парк руу орох хэсэгт хаалга, хамгаалтынхны байр, хашаа, дулаалга бүхий газарт усны бөөний тоолуур, гэрэлтүүлгийн шон г.м. байна.

11. УУЛ УУРХАЙН САЛБАРЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

Гурвантэс сум дахь Нарийн сухайт нүүрсний орд дээр хайгуулын лицензтэй 54, ашиглалтын 14 уул уурхайн компани бий. Нарийн сухайтын орд нь Улаанбаатар хотоос 860 км алслагдсан, дэд бүтэц хөгжөөгүй, хил орчмын бүсэд байрладаг. Энэ орд нь 300 орчим сая тонн чулуун нүүрсний нөөц бүхий томоохон орд бөгөөд уг нөөцийг “Саус Гоби Сэндс” ХХК, “Чинхуа-Мак-Нарийн сухайт” ХХК болон “Мак” ХХК-иуд эзэмшдэг.

Зураг 15. Уурхайн эзэмшил талбай

Нарийн сухайтын нүүрсний орд

Нарийн сухайтын нүүрсний орд нь Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын нутагт оршдог бөгөөд Даланзадгад хотоос 296 км, Улаанбаатар хотоос 849 км, Монгол Улсын хилийн Шивээхүрэн боомтоос 50 км, Гурвантэс сумын төвөөс зүүн урагш 34 км зайд оршдог. Аймаг, сумын төвүүдтэй ердийн шороон замаар холбогддог. Газрын гадарга нь яг ордын орчимдоо нам толгодорхог, ордоос хойш 5-7 км-т Ноён, Тостын нуруу оршдог бөгөөд энэ нь 150-300 м харьцангуй өндөртэй уул нуруу, хадан хясаадаас бүрддэг.

Нарийн Сухайтын нүүрсний орд нь Говийн бvсэд орших нүүрсний гурван томоохон сав газрын нэгд харьяалагддаг юм. "Айвенхоу Майнз" компанийн нүүрсний мэргэжилтнүүд энэ бvс нутгийн нүүрсний стратиграф нь дэлхийн хамгийн том нүүрсний сав газруудын эгнээнд ордог Австралийн Боуэн ба Сиднейн сав газруудтай геологийн нас (Перм), цар хүрээ ба чанараараа бараг ижил болохыг тогтоожээ.

Газрын хөрсний байдал, ургамал амьтны аймаг нь жинхэнэ говь цөлийн бүтэцтэй. Хулан, хар сүүлт зэрэг ховордсон ан амьтад, сухай, зээрийн ундаа зэрэг устаж алга болж байгаа ургамал энд тийм ч ховор биш тааралддаг.

Говь цөлийн ширүүн уур амьсгалтай, өвөл нь 15-20 хэм хүйтэн, зун намрын саруудад маш их халуун агаарын температур 30-35 хэм, зарим үед 40 гаруй хэмд хүрдэг. Хур тунадас маш бага унадаг. Өвөл 0-3 мм, зун нь 30-60 мм, жилд дунджаар 51 мм тунадас унадаг. Хүн амын нягтшил багатай, оршин суугчдын гол эрхэлдэг ажил нь мал аж ахуйн үйлдвэрлэл болно. Нарийн сухайтын орд дээр 1971 онд Д.Дашцэрэн, С.Жагар нар эрэл-шалгалтын ажил хийж 11 давхаргаас хайгуул хийсний дүнд ордын хэмжээнд 100 м гүнд 125 сая тонны нөөцтэй гэж тогтоожээ.

1991 онд геологи шинжилгээний "Улаанбаатар" нэгдлийн хайгуулын 15-р анги эрлийн ажил явуулж 9 давхаргаас нүүрс илрүүлж, ил аргаар ашиглах боломжтой, энгийн бүтэцтэй, зузаан нь тогтвортой, уул геологийн нөхцлөөрөө бусдаасаа илүү тааламжтай Хүрэн толгой (I давхраас), зүүн (Y давхраас) хэсгүүдэд нарийвчилсан хайгуулын ажил хийжээ.

Геологийн тогтцын хувьд орд нь Овоотын грабен синклиналийн хойд жигүүрт пермийн хурдасны дээд зузаалагт оршино. Нүүрсний давхаргуудын нийт зузаан 135.2 м бөгөөд энэ нь нүүрс агуулсан хурдасны нийт зузааны 10.2%-ийг эзэлнэ. Нүүрс агуулсан хурдас нь урагш 35-45 хэмийн уналтай монокл иналь бүтэцтэй. Хойд талаасаа Нарийн сухайтын тохиролоор хязгаарлагдаж урд хэсэг нь триасын хөрзөн, элсэн чулуу, гравелитын зузаалгаар өнцгийн нийцлэг байдлаар хучигдана.

I давхарга: Энэ нь хамгийн доод талын давхарга юм. Ордын зөвхөн баруун хойд хэсэгт багахан талбайд илэрсэн. Хайгуулын Хүрэн толгойн эсэгт 7 цооногоор уг давхаргыг илрүүлснээс 32-р цооног бүрэн зузаанаар нь огтолсон. Энэ цооногоор давхаргын зузаан 53.61 м хүрч байна.

II давхарга: Зөвхөн 35-р цооногоор 17.8-29.7 м гүнд илрүүлж, суналын дагууд маршрутын ажиглалтаар тогтоосон. Давхаргын зузаан энэ цооногт 8.36 м. Маршрутын ажиглалтаар 35-р цооногоос хоёр тийш давхрагын зузаан нарийсч улмаар бүрмөсөн алга болж байна. Уг давхарга I давхаргаас дээш 160-180 м-т байрлана.

III давхарга: Цооног, уулын малталтаар тогтоогоогүй, зөвхөн маршрутын ажиглалтаар ордын баруун хэсэгт тогтоосон. Зузаан нь 3.1 м-ээс хэтрэхгүй. Нүүрсний II давхраасаас 250-285 м зузаан бүхий хөрзөн чулуу, гравелитын зузаалгаар тусгаарлагддаг.

IV давхарга: Ордын зүүн хэсэгт 3-р цооногоор огтолсон харин бусад хэсгүүдэд маршрутын ажиглалтаар тогтоосон. Ордын нийт талбайн хэмжээнд тархалттай. Давхарга зүйн түвшнээрээ III давхаргаас дээш 80-100 м-т байрладаг. Зузаан нь 4.1 м-ээс хэтрэхгүй.

Y давхарга: Ордын хэмжээнд хамгийн сайн судлагдсан давхарга юм. Энэ давхраас нь 53.3 м зузаантай байгаа нь ордын хэмжээнд хамгийн зузаан нь болж байгаа бөгөөд IV давхаргаас дээш 50-600 м-т оршдог. Давхаргат чулуулгийн үе мэшил маш ховор тааралддаг ба зүүн хэсэгт хайгуулын VII-IX шугамуудын хооронд 1.0-8.0 м зузаантай алевролитын мэшил тогтоогдсон. Давхаргыг алевролит уллаж, хөрзөн ба элсэн чулуулгийн зузаалаг хучиж байна.

Энэ давхаргыг ил аргаар ашиглахад хамгийн тохиромжтой хэсэгт хайгуул хийсэн.

ҮI-IX давхарга: Ү давхаргаас 100-115 м зузаантай, гол төлөв хөрзөн чулуулгийн зузаалгаар тусгаарлагддаг. Эдгээр давхаргууд 6.8-18.2 м зузаантай том ширхэгт элсэн чулуулгийн үеүдээр тусгаарлагдсан хоорондоо маш ойрхон байрлалтай. ҮI давхарга 2.3-3.0 м, ҮII давхарга 2.01 м, ҮIII давхарга 3.04-5.35 м, IX давхарга 1.9-5.04 м зузаантай. ҮI-IX давхаргууд нимгэн боловч ордын нийт талбайд жигд зузаантайгаар тархсан болох нь маршрутын ажиглалтаар тогтоогдсон.

Нүүрс нь 7-19.8%-ийн үнсжилттэй, 30.9-37.5%-ийн дэгдэмхий бодистой, 6435-6935 ккал/кг илчлэгтэй, 1.03-2.8%-ийн чийгтэй, 6-13 мм уян үеийн зузаан бүхий ГЖ маркт хамаарах чулуун нүүрс юм. Мөн бага зэрэг (1.8 сая тн) антрацит тогтоогджээ. Хайгуул хийгдсэн Хүрэн толгой, зүүн хэсгүүд нь уул геологийн тааламжтай нөхцөлтэй ба ус нь Хүрэн толгойн хэсэгт 25.89 м3/цаг, зүүн хэсэгт 9.21 м3/цаг, 0.8-4.5 г/л эрдэсжилттэй байна.

Нөөц нь 75-90 м гүнд буюу 1450 м үнэмлэхүй төвшин хүртэл 125.5 сая тонн. Үүнээс үйлдвэрлэлийн А+В+Сi зэргээр 35.8 сая тонн буюу хайгуул хийгдсэн хэсгүүд болох Хүрэн толгойд 7.2 сая тонн, зүүн хэсэгт 21.8 сая тонн гэж тогтоогджээ.

"Монголын алт" /МАК/ ХХК-ийн МБШАМ-ын хайгуулын анги Нарийн сухайтын орд дээр 2002 оны 3-р сараас хайгуулын ажил хийсэн. Тус ордын Зүүн, Хүрэн толгойн хэсгүүдэд 24 цооног 1113.1 т.м өрөмдлөг, 100 тууш км маршрутын ажил гүйцэтгэсэн байна.

Зүүн хэсгийн нүүрсний Ү давхраас нь баруун тийш үргэлжлэх бөгөөд нүүрсний чанарт онцгой өөрчлөлт байхгүй, харин зузаан нь нарийсан 7-8 км-т дуусдаг. Ү давхраас дунджаар 15-30 м жинхэнэ зузаантай, газрын гадаргад 30-100 м зузаан гарш үүсгэн, зүүн урагшаа 45 хэмээр унажээ.

Хүрэн толгойн I давхраас дунджаар 50 м жинхэнэ зузаантай, газрын гадаргад 100-150 м өргөнтэй гарш үүсгэжээ. Тектоникийн хувьд нилээд идэвхтэй процессууд явагдсан нь нүүрсний давхарга дундах маш нарийн атираа үүсгэсэн байдал, нүүрсний өөрийн нунтаг, бутрамхай шинж чанараар тодорхойлогдож байна. Энэ хайгуулын ажлаар өмнөх ажлуудаар тогтоогдсон нөөц батлагдсан.

Уг хайгуулын ажлын үр дүнд зүүн хэсгийн V давхрага, Хүрэн толгойн I давхаргуудын хэмжээнд нарийвчилсан хайгуулын ажил хийж 1450 м-ийн горизонтын түвшинд буюу 100 м-ийн гүнд ашиглалтын нөөц тооцох боломжийг бүрдүүлсэн. Ашиглалтын талбай, зүүн хэсгийн V давхаргын хамт нийт нөөц 30 сая тонноос хэтрэхгүй гэсэн урьдчилсан тооцоо хийлээ. Хүрэн толгойн I давхаргын хувьд нөөцийг тооцож үзэхэд 10-12 сая тонн байлаа.

Дээрх судалгааны ажлаар Нарийн сухайтын нүүрсний орд нь геологи-уул техникийн тааламжтай нөхцөлтэй, сайн чанарын нүүрстэй том хэмжээний орд болох нь батлагдаж байна

Нүүрсийг хоёр үндсэн төрөлд ангилдаг: коксжих буюу металлургийн нүүрс, дулааны буюу уур үйлдвэрлэгч нүүрс. Коксжих нүүрсийг гангийн

үйлдвэрлэлд хольц болгож ашигладаг кокс гарган авахад зориулдаг. Дулааны нүүрсийг дулааны энерги гарган авахад ашигладаг. Цахилгаан станцад нүүрсийг шатааж ус буцалган уур үйлдвэрлэх ба уураар турбиныг эргүүлж цахилгаан үйлдвэрлэдэг юм.

Нүүрсний ил уурхай

2007 оны 12 дугаар сараас анхны хөрс хуулалт, 2008 оны 5 дугаар сарын 31-нээс нүүрсний экспортоо эхлүүлсэн.

- Уурхайн геологийн нөөц нь газрын гадаргаас 90 м хүртэл гүнд 220 сая тонн нүүрс.
- Ил уурхайн суурилагдсан хүчин чадал жилд 3 сая тонн нүүрс, төмөр зам ашиглалтад орсноор хүчин чадлыг жилд 5-8 сая тонн хүртэл шатлалтай нэмэгдүүлнэ.
- Нарийн Сухайтын ил уурхайд өндөр хүчин чадал бүхий орчин үеийн техник тоног төхөөрөмжүүд ашиглагдаж байна. Үүнд:
- 130 тн-ы даацтай БЕЛАЗ карьерын самосвал
- 13 куб метр шанаганы багтаамжтай ЭКГ цахилгаан экскаватор
- Тэсэлгээний цахилгаан өрөм
- АНУ-ын Катерпиллар фирмийн хүнд даацийн уулын тоног төхөөрөмжүүд

Уурхайн тосгон

- АНУ-ын LECO фирмийн тоног төхөөрөмж бүхий Нүүрсний итгэмжлэгдсэн лаборатори,
- Уурхайн захиргааны байр,
- 120 хүний багтаамжтай ажилчдын тохилог орон сууц,
- Иж бүрэн тоноглол бүхий гал тогоо, хоолны газар,
- Ажилчдын амрах, чөлөөт цагаа өнгөрүүлэхэд зориулсан спорт заал,
- Эмнэлгийн анхны тусламжийн цэг,
- Тоног төхөөрөмжийн засвар үйлчилгээний төв зэрэг иж бүрэн барилга байгууламжийг 2009 онд ашиглалтад өгсөн.

Уурхайн хэтийн төлөв

- Нарийн Сухайтын уурхайгаас хилийн Шивээхүрэн боомт хүртэл төмөр зам барих тусгай зөвшөөрлийг 2008 оны 9 дүгээр сард Монгол Улсын Засгийн газраас МАК компанид олгосон ба уг төмөр замыг барьж байгуулах ажил 2010 онд эхлэнэ.
- Төмөр замын инженерингийн зураг төслийг БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Хөх хотын төмөр замын зураг төслийн хүрээлэн хийж гүйцэтгэсэн,
- Төмөр замын төслийн зөвлөх компаниар ХБНГУ-ын төмөр замын инженерингийн Дойч Банн Интернэйшнэл компани ажиллаж байна,
- Төмөр замын анхны суурилагдах хүчин чадал жилд 18 сая тонн ачаа эргэлт байх ба үүнийг цаашид нэмэгдүүлэх бүрэн боломжтой.
- Нэмүү өртөг шингэсэн, боловсруулах үйлдвэржилтийг хөхүүлэн дэмжих бодлогын хүрээнд МАК компани нь эхний ээлжинд Нарийн Сухайтын

нүүрсийг угаан баяжуулж, өндөр чанарын нүүрсний баяжмал үйлдвэрлэх төслийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөөд байна.

Монгол - Хятадын хамтарсан “ЧИН ХУА-МАК-НАРИЙН СУХАЙТ” ХХК

Схем зураг 10. Нарийн сухайт - Байршлын схем

“Монголын Алт” (МАК) ХХК нь Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын нутаг дахь Нарийн Сухайтын орд газрын нүүрсийг экспортлох анхны гарц сувгийг нээх, Хятадын зах зээлд Нарийн Сухайтын нүүрсийг таниулах, уг орд газарт дэд бүтцийн орчныг бүрдүүлэх зорилгоор 2002 онд БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Чин Хуа корпорацитай хамтран Монгол-Хятадын хамтарсан “Чинхуа-МАК-Нарийн Сухайт” ХХК-ийг үүсгэн байгуулагдсан. Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны чиглэл нь хөрс хуулалт, нүүрс олборлох, нүүрс экспортлох, цахилгаан эрчим хүч импортлох, хатуу хучилттай замын барилга байгууламж барих болон улс хоорондын ачаа тээвэрлэх зэрэг юм.

Хамтарсан компани нь жилдээ 1.5 сая тонн нүүрс олборлон Хятадын зах зээлд экспортолж байна. Тус компани 29 орчим сая тонн нүүрсний нөөцтэй талбайд үйл ажиллагаагаа явуулдаг бөгөөд өнгөрсөн хугацаанд 6.1 сая м3 хөрс хуулж 6.8 сая тонн нүүрс олборлон 6.2 сая тонн нүүрс экспортолж улсын болон орон нутгийн төсөвт 7.2 турбум төгрөгийн татвар хураамж төлж сум орон нутгийн нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд 231.2 сая төгрөгийн хандив тусламж үзүүлэн улс орны хөгжилд өөрийн хувь нэмрээ оруулан ажиллаж байна.

Тус компани нь 2004, 2005 онуудад МХАҮТ-аас шалгаруулдаг “ТОП- 100” аж ахуйн нэгжид шалгарч байсан бөгөөд сүүлийн гурван жил аймгийн найдвартай татвар төлөгч байгууллагаар шалгарсан. Олборлолтын үйл

ажиллагаанаас гадна орон нутгийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх, орон нутгийн хүүхэд залуучуудын боловсролын асуудалд онцгой анхааран ажиллаж ирлээ. Эрдэнэтийн уулын баяжуулах үйлдвэрт 12 хүнийг экскаваторын машинч мэргэжлээр, өөрийн компани дээр 36 хүнийг хүнд даацын автосамосволын мэргэжлээр сурган ажиллуулж байгаа бөгөөд орон нутгийн ядуу амьдралтай айлын хоёр хүүхдийг Анагаахын дээд сургуульд, дөчин хүүхдийг ӨМӨЗО-ы Далайхөв хотын дунд сургуульд гэрээгээр сургаж байна.

Мөн түүнчлэн өөрийн хөрөнгө оруулалтаар 2.8 тэрбум төгрөгийн өртөг бүхий 35 кВт-ын цахилгаан дамжуулах шугам, дэд станцыг байгуулан Гурвантэс сумын иргэд, Овоотын хилийн цэргийн ангийг цахилгаан эрчим хүчээр ханган 1 кВт эрчим хүчийг 6 төгрөгөөр борлуулж орон нутгийн жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, харилцаа холбоо, интернет зэрэг мэдээлэл холбооны дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн нь нутгийн иргэдийн талархлыг хүлээж байна.

Сумын хүүхэд залуучуудын чөлөөт цагийг зөв боловсон өнгөрөөх зорилгоор 350 сая төгрөгийн өртөгтэй “Соёл спорт цогцолбор”-ын бэлгийн барилгын ажлыг 2007 онд багтаан ашиглалтанд оруулсан байна.

Монгол улсын төвийн бүсийн хөгжлийн босоо тэнхлэгийн авто замын сүлжээний эхлэл болох 7.6 тэрбум төгрөгийн өртөг бүхий “Шивээ хүрэн” Нарийн Сухайтын 56 км хатуу хучилттай замын барилгын ажлыг өөрийн хөрөнгөөр хийхээр эхлүүлэн 2008 онд ашиглалтанд оруулах зорилт тавин ажиллаж байна.

Зураг 16. Уурхайн олборлолтын талбай

МАК-ийн Нарийн Сухайтын зүүн талбайгаас нүүрс ачиж байна

Айвенхоу өмнө Говь дахь Нарийн Сухайтын нүүрсний уурхайн зэргэлдээ талбайг эзэмшдэг

Тус компанид одоо 110 хүн ажиллаж байгаагийн дотор тэдний ер гаруй хувь нь монгол ажилчид байна. Ажиллагсдын дотор Гавьяат эдийн засагч 1, зөвлөх инженер 2, Тэргүүний уурхайчин 2 зэрэг ажил хөдөлмөрийн арвин баялаг туршлагатай хүмүүс ажилладаг бөгөөд 2003 оны 4 дүгээр сараас эхлэн Шивээхүрэнгийн боомтоор нүүрс экспортолж эхэлсэн.

Хамтарсан компанийн дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт

- БНХАУ-ын хилээс Нарийн Сухайтын уурхай хүртэлх 35 кВт, уурхайгаас Овоотын хилийн отряд, Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сум хүртэлх 10/40 кВт-ын өндөр хүчдэлийн шугам, дэд станцыг барьж байгуулан ашиглалтад өгсөн.
- Монгол Улсын Мянганы замын босоо тэнхлэгийн эхлэл болох Шивээхүрэн боомтоос Нарийн Сухайтын уурхай хүртэл 56 км урт хатуу хучилттай авто замын барилгын ажил дуусч байна.
- Хятадын Ганьсу мужаас Хятадын хилийн Сэхээ боомт хүртэл 495 км төмөр зам, нүүрсний тээх дамжлагыг ашиглалтад оруулав.

Нийгмийн хариуцлага

- Эрчим хүчний шугамыг барьж ашиглалтад өгснөөр уурхай, хилийн отряд, боомт, Гурвантэс сумын төвийг хамарсан 3000 айл өрх, 10 гаруй аж ахуйн нэгж байгууллага 24 цагийн байнгын эрчим хүчинд холбогдож, орон нутгийн иргэдийн нийгмийн асуудалд хувь нэмэр оруулсан байна.
- Эрчим хүчний байнгын эх үүсвэр нь сумын төв, аж ахуйн нэгж байгууллагууд, Шивээхүрэнгийн боомт, Овоотын хилийн отряд, хил гаалийн байгууллагуудыг эрчим хүчээр ханган тэднийг Улаанбаатар хотод байрлах төв байгууллагуудтайгаа онлайн системд шууд холбогдох боломжийг бүрдүүлсэн билээ. Улмаар Өмнөговь аймгийн Ноён, Сэврэй сумдыг эрчим хүчний уг шугамд холбох зураг төслийн ажил хийгдэж байна.
- Авто замыг 2010 онд ашиглалтад өгснөөр хөрсний элэгдэл, тоосжилтоос урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчныг хамгаалах чухал ач холбогдолтой дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт болох юм.
- Орон нутагт дэд бүтцийн хөгжил бий болсноор жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх эх суурь тавигдсан ба интернет, үүрэн телефоны Мобиком сүлжээ, Хаан банкны онлайн систем, FM радио зэрэг шинэ үйлчилгээ нэвтэрч эхэллээ.
- Хүүхэд залуучуудын чөлөөт цагийг зөв боловсон өнгөрүүлэх зорилгоор Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төвд нийт 600 гаруй сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт бүхий “Хүүхэд, залуучуудын соёл спортын төвийн барилгыг ашиглалтад оруулан хүлээлгэж өгөөд байна.
- Өнөөдрийн байдлаар улс, аймаг болон сумын төсөвт нийтдээ 9.4 тэрбум төгрөгийн татвар, хураамжийг төвлөрүүлж, орон нутгийн боловсролын салбар, эрүүл мэнд харилцаа холбоог сайжруулах, байгалийн хүнд үеийг туулахад туслаж 145.5 сая төгрөгийн хандив тусламж үзүүлсэн байна.

Байгаль орчин, нөхөн сэргээлт

Нүүрсний олборлолтын үйл ажиллагаа явагдаж буй тул уурхайг хааж, биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг гүйцэтгэх хугацаа хараахан болоогүй байгаа юм. Одоогоор дотор болон гадаад овоолгын хосолсон технологиор хөрс хуулалтын ажил явуулж техникийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг хийж байна. Гэхдээ ирээдүйд хийгдэх биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг тооцож, хөрс хуулалтын ажлын явцад үржил шимт өнгөн хөрсийг тусгайлан

хуулж, овоолго байгуулсан ба уурхайн нөөц ашиглаж дууссаны дараа хаах үед өнгөн хөрсийг биологийн нөхөн сэргээлтэд ашиглана.

МАК компани нь Монгол-Хятадын хамтарсан “Чин Хуа-МАК-Нарийн Сухайт” ХХК-тай хамтран Нарийн Сухайтын ордоос Монгол Улсын хил хүртэл 56-км хатуу хучилттай авто замыг 6 сая ам.долларын хөрөнгө оруулалтаар барихаар төлөвлөж байна. Хатуу хучилттай авто замын тээвэрлэлт эхэлснээр говийн эмзэг хөрсийг хамгаалах, тоосжилтоос урьдчилан сэргийлэх олон чухал ач холбогдол, нааштай үр дүн гарна.

МАК-Ногоон бүс хөтөлбөр

Байгаль орчныг хамгаалах, үйлдвэрлэл эрхэлж буй орон нутгийг ойжуулах зорилгоор Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын нутаг дахь үйлдвэрлэл, уурхайн нэгж хэсгүүдэд 1000 гаруй мод, бут суулган ургуулж байна.

Нийгмийн халамж

Чадварлаг, эвсэг, урам зоригтой хамт олныг бүрдүүлэх нь компанийн тогтвортой, амжилттай ажиллах үндэс суурь билээ. Компанийн нийт ажиллагсдын 90 орчим хувийг 35 хүртэлх насны залуучууд эзлэж байна. МАК компани ажиллагсдын нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд багагүй хөрөнгө оруулалт хийж, байр орон сууц, зуслангийн байраар хангах ажлыг шат дараалалтай хэрэгжүүлж иржээ.

Өнөөдрийн байдлаар Нийслэл Улаанбаатар хотын Баянзүрх, Сүхбаатар, Хан Уул дүүрэгт нийт 37 айлын орон сууцыг компани өөрийн хөрөнгөөр худалдан авч, компанийн ажиллагсдыг байр орон сууцаар үнэ төлбөргүй хангаж байна.

УБ хотын СБ дүүргийн нутаг дэвсгэр дэх Баянбулагийн ам зусланд компани 947 сая төгрөгний хөрөнгө оруулалтаар 20 айлын зуслангийн байрыг 2008 онд иж бүрнээр ашиглалтад өглөө. Халуун хүйтэн ус болон орон сууцтай ижил нөхцлөөр бүрэн хангагдсан зусланд МАК-ийн ажиллагсад, тэдний гэр бүл цэнгэг агаарт тухтай амьдрах нөхцлийг бүрдүүлжээ.

Үйлдвэр, уурхайн нэгж хэсэгт ажиллагсдыг жилд нэг удаа сувилалд явуулах, уурхайн нэгж хэсэг дээр уурхайчдыг тодорхой хугацаанд нарийн мэргэжлийн эмчийн үзлэгт хамруулах ажлыг тогтмол зохион байгуулдаг.

Нийт ажиллагсад жилд нэг удаа хөнгөлөлттэй үнээр нүүрс олгох, амьдралын хүнд хэцүү үе тулгарахад тэтгэмж, туслалцаа, зээл олгох ажлуудыг хэрэгжүүлж байна.

12. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН САЛБАРЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

Баруун гурван сумын нутаг дэвсгэрийн түвшинд хийсэн аялал жуулчлалын нөөц, багтаамжийн үнэлгээнээс үзэхэд бүсийн түвшинд болон Гурвантэс сумын тухайд хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлд зүй ёсоор тооцох боломжтойг харуулж байна. Бүсийн сумууд нь аялал жуулчлалын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа өнөөгийн түвшин, нөөц боломжоо ашиглах үүсэл санаачилгын хувьд харилцан адилгүй байна.

Баруун бүсийн аялал жуулчлалыг эрчимтэй хөгжүүлэхэд Өмнөговь аймгийн хэмжээнд боловсруулсан бүсчилсэн хөгжлийн 2015 он хүртэл хугацаанд хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийн үе шатны зорилтуудад тусгагдсан аялал жуулчлалын талаар дэвшүүлсэн арга хэмжээ зарчмын ач холбогдолтой.

Аймгийн хэмжээний бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрийг бүс тус бүрээр тодорхой чиглэлүүдээр орон нутаг нарийвчлан боловсруулж хэрэгжүүлэх боломжит хугацаа, хөрөнгийн эх үүсвэрийг нарийн тооцох нь зүйтэй. Тухайлбал баруун бүсийн аялал жуулчлалыг шинэ шатанд гаргахад БНХАУ-ын Альша аймагтай шинээр аялал жуулчлалын сүлжээ болгож, улсын нэгдсэн сүлжээнд холбох, Хонгорын элс, Ноёнбогд, Сэврэй уул, Толь хад, Сарын хөндий, Хэрмэн цав, Зуун мод, Зулгай зэрэг үзэсгэлэнт газруудад аялал жуулчлалын маршрутыг өргөжүүлэн жуулчдын баазуудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, Нарандаацад бүсийн аялал жуулчлалын төв байгуулж, онгоцны хөөрч буух зурвас, палентлогийн музей барих зэрэг бодлогын чанартай томоохон зорилтуудыг амжилттай хэрэгжүүлэх нь орон нутаг, аймгийн төдийгүй улсын аялал жуулчлалын сүлжээний бүрэлдэхүүн хэсэг болох онцлогтой.

Гурвантэс сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2005 оны 10 дугаар сарын 05-ны өдрийн 3/15 дугаар тогтоолоор “Аялал жуулчлалын нөөц бүс нутагт хамруулах тухай” тогтоол гаргаж аймгийн ИТХ-д санал болгосон байна. Энэ тогтоолын хавсралт зурганд аялал жуулчлалын нөөц газрууд болон маршрутын чиглэлийг харуулсан нь энэ нутагт аялал жуулчлал хөгжүүлэх эрх зүйн орчин бүрдэхэд чухал алхам болжээ.

Баруун бүсийн аялал жуулчлалын хэтийн хөгжлийн тухайд Гурвантэс сумын ИТХ-ын тогтоолоор шийдвэрлэсэн аялал жуулчлалын нөөц бүс нутаг, маршрутын чиглэлүүдийг тодотгож зурагт тусгав.

Тодотгосон судалгаагаар Гурвантэс сумын аялал жуулчлалын бүсийн чанартай төв баазууд нь Нарандаац, Гурвантэс сумын төв, одоогоор онгоцны хөөрөх буух зурвас хийгдэж Айвенхо Майнз /Чин-Хуа-МАК/-ын шугамаар онгоц бууж байгаа Нарийн сухайтын нүүрсний уурхайн онгоцны буудлыг түшиглэсэн баазууд байх нь зүйтэй гэж үзэв. Аялал жуулчлалын маршрутын чиглэлийн тухайд Нарандаацын жуулчны бааз ашиглалтад орох хүртэл хугацаанд хол ойрын нэлээд хүмүүс Тост багаар дамжиж гол нь Хэрмэн цав үзэх сонирхолтой байгааг харгалзан орон нутгийн санал дээр энэ чиглэлийн маршрутыг нэмж оруулав.

Палентлогийн олдвор, байгалийн үзэсгэлэнт газрууд ихтэй Гурвантэс сумын тухайд нөөц боломжоо ашиглан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх идэвхитэй үйл ажиллагаа шаардагдаж байна.

Гурвантэсийн жуулчны сүлжээ нь Боодогийн хөтлөөр дамжиж Сэврэйн жуулчны сүлжээнд холбогдохоос гадна сумаас шууд Ноёны жуулчны сүлжээнд холбогдох боломжтой. Ноёны жуулчны сүлжээнд Хөдөө цагааны сонин тогтоцтой элсэн манхануудыг оруулахаар бодолцсон болно. Одоогийн байдлаар байгаль орчны төлөв байдал болон зэрлэг амьтад нь ч харьцангуй тогтвортой байгаа. Гэтэл тэнд уул уурхайн үйл ажиллагаа явагдахгүй байгаа ч, уул уурхайг түшиглэсэн дэд бүтцийн асуудал хөндөгдөж эхэлж байна. Тодруулбал, Баянхонгор аймгийн Шинэжинст сумын урд хэсэгт нүүрсний уурхайтай болсон юм. Тэрхүү уурхайгаас Гурвантэс сумын баруун талаар Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн дундуур дайруулаад нүүрс тээврийн автозам тавих шийдвэр гаргачихсан байгад. Хатуу хучилттай болгоно гэж нутгийнханд ярьсан байгаа юм. Бодит байдал дээр хатуу хучилттай болгох боломжгүй, нүүрснийх нь нөөц маш бага.

Энэ Тусгай хамгаалалттай газар нутагт, ялангуяа Шинэжинст, Гурвантэсийн заагт Ногоон цав гэж газар бий. Байгалийн чухал төрх, тогтоцтой газар. Монголын бүх төрлийн мөлхөгчид /могой болоод гүрвэлүүд/-ийн 30 хувь нь амьдардаг. Үүний хажуугаар өнөөх нүүрс тээврийн автозам явах гэж байна. Түүнээс гадна Наран даац нэртэй Өмнөговь аймгийн усны даац бүхий гол газрын хажуугаар тэр зам гарч байгаа. Замыг хийхийн тулд их хэмжээний хөрс хуулалт хийж, энэ хэрээр шороо, чулууг ашиглаж таарна. Дээрээс нь зарим газарт тэслэгээ хийхээ өөр аргагүй болно. Энэ нь Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн олон заалтыг зөрчиж байгаа юм. Тусгай хамгаалалттай газар нутагт зөвхөн судалгаа шинжилгээ эсвэл аялал жуулчлалын үйл ажиллагаа явуулах ёстой учраас малчдыг хүртэл нохой дагуулах, буу үүрч явахыг хориглодог. Орон нутгийн иргэд тэндээс хад чулуу аваад хороо барья ч гэсэн хориотой. Ийм байтал тэнд хар ч бай, шороон ч бай ямар нэгэн зам тавина гэдэг байж болшгүй асуудал.

Аялал жуулчлалын салбарт хөрөнгө оруулагчдийн тоо сүүлийн 10 орчим жилд эрс өсч, 2007 оны байдлаар 1200 жуулчныг нэгэн зэрэг хүлээн авах хүчин чадалтай 20 жуулчны бааз үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Эдгээр баазуудад 260 орчим хүн ажилаж байна. Өмнөговь аймгийн хэмжээнд жилдээ 10000-15000 орчим жуулчин ирдэг гэсэн тоо байгаа боловч нь энэ нь зөвхөн төвлөрсөн жуулчдын баазуудаар дамжин үйлчлүүлсэн жуулчдын тоо юм. Үүнээс гадна хувиараа явж байгаа, зэрлэг гэгдэх жуулчдын тоог нэмбэл энэ тоо ихээхэн өсөх нь ойлгомжтой.

Өмнөговь аймагт одоогоор голдуу дор дурьсан төрөл, чиглэлээр гадаад дотоодын жуулчдад үйлчилж байна. Үүнд:

1. Уламжлалт аялал / Ёлын ам – Молцог элс – Баянзаг – Тэмээчин айл /

2. Динозовар тоур / Баянзаг – Төгрөгийн ширээ – Хонгорын гол – Боодог – Улаан хонгил – Наран даац – Зулганай – Хэрмэн цав – Шаригийн ганга – Бүгийн цав – Баянхонгорын Шаргалжуут /

3. Фото сафари тоур / Ёлын ам – Дүнгэнээ – Аргалантын өвөр – Ямаатын рашаан – Гэгээтийн хөндий – Хонгорын гол - Чоно шургуул – Адаг гашуун /

4. Тэмээн аялал / Сэврэй Хоолт – Гялаан – Уужим – Хонгорын гол - Чоно шургуул /

5. Хатан Сэврэй тоур / Гэгээтийн хөндий – Хонгорын гол - Чоно шургуул – Адаг гашуун / гэсэн үндсэн программуудаар голчлон жуулчдад үйлчилж байна.

Говьд зохион байгуулагддаг үйл ажиллагаанууд:

-“Наадам” (Үндэсний баяр) жил бүрийн 7-р сарын 11-13 (Даланзадгад хотод)
-“Говь фестиваль”, жил бүр 9 сарын эхний хагас, (Өмнөговь аймгийн Даланзадгад хотод) Өмнөговь аймгийн ЗДТГазар зохион байгуулагч.
-“Тэмээн поло” жил бүрийн 3 сарын эхний хагаст, Өмнөговь аймгийн Булган сумын төвд зохиогддог.

Түгээмэл аяллын маршрут: Сэврэй сум, Гурван тэс сум, Наран даац - Хэрмэн цав /250 км 6 цаг/

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төвөөс баруун хойш, 1000 м өндөрт орших 10 гаруй км үргэлжилсэн, их ганга жалгатай мөргөцгийг Хэрмэн цав гэдэг байна. Адаг хэсэгтээ 10 километр өргөн, зарим газартаа 100-200 метр гүн байдаг. Холоос харахад их хотын балгас мэт харагддаг. Хэрмэнцавын талбай нь 250 хавтгай дөрвөлжин километр бөгөөд эндээс үлэг гүрвэлийн хэд хэдэн олдвор олджээ. Этгээд хэлбэртэй улаан толгодууд нь Говийн цөл нь өнө эртний үед их далай байсныг нотлох мэт оршдог ба Дундад зууны Европын цайз цамхагууд, төрөл бүрийн амьтад шиг хэлбэртэй авангард толгодуудыг нэг харсан хүн мартахааргүй.

ГОВЬ - ГУРВАН САЙХАН

Өмнөговь аймгийн Даланзадгад сумын нутаг, говь цөлийн бүсэд орших Зүүн сайхан уулын Ёлын-Амны өвөрмөц сайхан тогтоц, үзэсгэлэнт сайхан байгалийг хамгаалахаар анх 1965 онд улсын хамгаалалтанд авсан. Хожим аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг харгалзан баруун тийш Хонгорын элс, Нэмэгт, Хэрмэн цав, Зулганайн гол зэрэг нутгийг хамруулан Говь гурван сайханы байгалийн цогцолборт газрыг байгуулахаар 1993 онд УИХ-ын 83 дугаар тогтоолоор баталжээ. Өмнөговь аймгийн Баяндалай, Сэврэй, Булган, Хүрмэн, Гурвантэс сумдын нутагт орших Говь гурван сайхан, Сэврэй Зөөлөнгийн нуруу, тэдгээрийн хоорондох хоолой, түүнд тогтсон Хонгорын элс, Зулганайн элсэн тарамцгийг хамарна. Гурвансайханы нуруу нь цувран үргэлжилсэн хэд хэдэн нуруунаас тогтох бөгөөд Хамгийн өндөр нь Зүүнсайхан уул юм. Хамгийн өндөр оргил нь дайлайн төвшнөөс дээш 2846 метр юм. Сэврэй уул 2548 метр, Зөөлөнгийн нуруу 2350 метр бөгөөд тэдгээрийн хооронд

ёроолоор нь элс хужир, марз, нуур тойром бүхий хотос хоолойтой. Говь гурван сайханы байгалийн цогцолборт газрын нилээд хэсгийг хамрах Хонгорын элс нь Өмнөговь аймгийн Сэврэй, Баяндалай сумдын нутагт орших бөгөөд баруун хойноос зүүн урагш чиглэн 180 километр урт үргэлжилсэн их элсэн тарамцаг юм. Нийтдээ 965 ам километр талбайтай. Элсний хамгийн өргөн нь баруун хойшоо 27 километр, хамгийн нарийн нь төв хэсэгтээ 800 метр байдаг. Байнгын устай гол байхгүй бөгөөд Ёл, Зулганай, Хонгор, Хавцгайт, Гэгээт гэсэн 5 булаг бий. Уулын хүрэн, говийн бор хөрс зонхилно.

Зураг. Говь-Гурван сайханы ТХГН

Монголын Улаан номонд орсон аргаль, янгир, ирвэс, хар сүүлт, эрээн хүрнэ, хадны суусар, шилүүс, мануул, цооховдой, өөхөн сүүлт болон таван хуруут атигдаахай, зурам, цагаан зээр зэрэг амьтадтай. Ёлын-Ам, Дүнгэнээгийн ам, Хонгорын гол, Зулганайн гол, Гэгээтийн хөндий, Бурхант уул, Хэрмэн цав, Улаан хонгил, Бүгийн цав зэрэг байгаль түүхийн чухал дурсгалт газрууд байдаг бөгөөд сүүлийн жилүүдэд эдгээр газруудад аялал жуулчлал амжилттай хөгжиж байна.

ЗУЛГАНАЙ – БАЙГАЛИЙН ҮЗЭСГЭЛЭНТ ГАЗАР

Гурвантэс сумын нутагт Хэрмэн цаваас зүүн тийш 40-д км зайд орших баянбүрд. Алтан уулын баруун захын уул болон зүүн талын өндөрлөгөөс буусан ус газар шингээд дахин газар дээр гарч ирэхдээ зулганайн гол болон баруун тийш 20 км урсаж шингэнэ. Зулганайн гол өдөр элсэн доогуур шурган алга болж, шөнө ил гарч урсдаг гол бөгөөд зэгс, бургас, цэцэг ногоо нь дэлгэрсэн хангай газар шиг алдартай баян бүрд юм. Говь цөлд тохиолддог үржил шимт хөрс бүхий мод, бут сөөг, өвс ургамал нь жигдэрсэн, цэнгэг уст булаг шанд ундарсан хэсэгхэн нутгийг баянбүрд гэнэ. Баянбүрд нь говийн байгал экологийг тэнцвэржүүлж байдаг. GPS: N 43° 34.86', E 100° 5.027'.

Хожим аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг харгалзан баруун тийш Хонгорын элс, Нэмэгт, Хэрмэн цав, Зулганайн гол зэрэг нутгийг хамруулан Говь гурван сайханы байгалийн цогцолборт газрыг байгуулахаар 1993 онд УИХ-ын 83 дугаар тогтоолоор баталжээ.

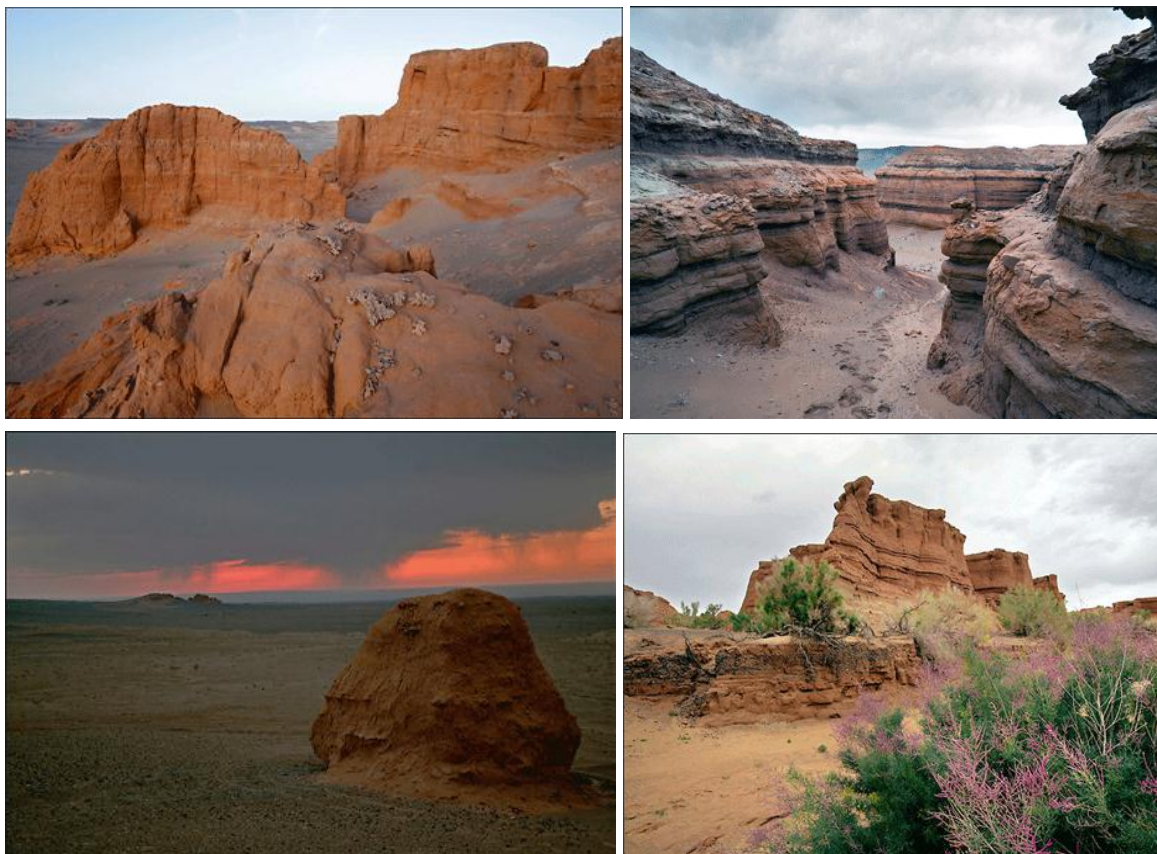

ХЭРМЭН ЦАВ - БАЙГАЛИЙН ҮЗЭСГЭЛЭНТ ГАЗАР

Алслагдсан зай: Улаанбаатараас – 553 км, Аймгийн төвөөс – 450 км, Сумын төвөөс – 450 км

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төвөөс баруун хойш, Тосон бумбын баруун хойд салбар болох Шариг, Шаригийн Сондог уулын баруун хойд бэлийн үзүүр 1000 м өндөрт орших Ингэн хөөврийн говь руу хандсан 10 гаруй км үргэлжилсэн, 100-200 м гүнзгий, их ганга жалгатай мөргөцгийг Хэрмэн цав гэдэг байна. Дунд болон шинэ төрмөлийн эриний нуурын зузаан хурдас усны үйл ажиллагаанд угаагдан эвдэрч, олон сархиа бүхий 250 м² талбайтай, 10 км орчим үргэлжилсэн ганга зоо байдаг ажээ. Зарим газраа 200 м хүртэл гүнзгий их гангатай ба палентеологийн их нөөцтэй гэж судлаачид үздэг байна. Хэрмэн цав нь Даланзадгад хотоос 450 км, Хонгорын элснээс 250 км зайтай. Замдаа Зулганай, Нарандаац, Гурвантэс зэрэг сонин сайхан газруудыг үзэх боломжтой. Хэрмэн цав руу хүрэхэд их хэцүү, огт усгүй, хүн амьдардаггүй, үлэг гүрвэлийн олдвороор баялаг газар юм. Хонхор маягийн газар бөгөөд орох “хаалга” 2 байдаг гэгддэг, төөрөх магадлал өндөртэй, зундаа +60 хэм хүрдэг айхтар халуун тул “Үхлийн цав” гэж ч бас нэрлэдэг байна. Этгээд хэлбэртэй улаан

толгодууд нь Говийн цөл нь өнө эртний үед их далай байсныг нотлох мэт оршдог ба Дундад зууны Европын цайз цамхагууд, төрөл бүрийн амьтад шиг хэлбэртэй авангард толгодуудыг нэг харсан хүн мартахааргүй гэж аялагчид ярьдаг байна. Ганц машинаар явахгүй, зам сайн мэддэг хашир жолооч л биш бол ер нь явахгүй байхыг зөвлөдөг газар ажээ. Харин боломж бүрдээд очсон тохиолдолд том ховор аялал боллоо л гэсэн үг. Хачирхалтай хэлбэртэй улаан толгодууд нь Говийн цөл нь өнө эртний үед их далай байсан нь үнэн гэдгийг нотлох мэт. Дундад зууны Европын цайз цамхагууд, төрөл бүрийн амьтад шиг хэлбэртэй авангард толгодуудыг нэг харсан хүн мартахааргүй юм билээ. Дотроо бургас мод ихтэй бөгөөд тэндээс нь 1 метрийн урттай замба гүрвэл гараад ирэх магадлал өндөр гэнэ.

13. ИНЖЕНЕР ГЕОЛОГИЙН НӨХЦЛИЙН СУДАЛГАА, ДҮГНЭЛТ

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сум нь аймгийн төв Далан-Задгад хотоос баруун тийш 340 км зайтай оршино. Гурван Тэс сум нь Говь-Алтай нурууны салбар Тост уулын ар талд 2881949 га талбайг эзлэн орших бөгөөд физик газарзүйн мужлалаар говь цөлийн бүсэнд хамаарагдана. Гурвантэс сумын соёл нэгдэл нь 352 өрх айлтай 1600 хүн амтай мал аж ахуйг эрхлэх 3 бригадтай 4 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй 1 сая төгрөгийн орлоготой. Сумын төвөөс зүүн тийш 60 км зайд “Гурван Тэс” давсны үйлдвэр ажилладаг. Гурвантэс сум нь зүүн урд талаараа Сэрвээ сумтай, баруун талаараа Баянхонгор аймагтай хил залган оршдог зам харилцааны хувьд Улаанбаатар хот, аймгийн төв Даланзадгад хотоос ихээхэн алслагдсан. Радио станцаар холбоо барьдаг. Агаарын болон автозамаар аймгийн төвтэй харьцдаг.

Сумын төвийн хэмжээнд үзвэр үйлчилгээ соёл ахуйн 10 гаруй барилгатай. Үүнд: 8 жилийн сургуулийн хичээлийн байр, зочид буудал, дэлгүүр зэрэг барилгууд нь тоосгон материалаар баригдсан, сургуулийн халуун ус, граж, эмнэлэг аж ахуйн бусад барилгууд нь модон материалаар баригдсан, склад дизель станцын барилга нь чулуун материалаар баригдсан. Сумын төвөөс 1 км зайтай орших 1-р бригадын төвийн тэжээл эмчилгээний цэгийн 4 складыг чулуун материалаар барьжээ. Эдгээр барилга байгууламжууд нь одоогоор хэв гажилтанд ороогүй.

Талбайн инженер геологийн нөхцөл

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төв оршиж байгаа районы талбай нь геоморфлоги, геологи, гидрогеологийн нөхцлийн хувьд нийлмэл төвөгтэй биш структуртэй, инженер геологийн нөхцлөөр барилга байгууламж төвлөрөхөд тохиромжтой болох нь хээрийн судалгаа, лабораторын судалгаагаар нотлогдлоо. Гурвантэс сумын нутагт өрөмдсөн 14 цооног 83.8 т/м өрөмдөлтөөр хатуу, хий байдалтай, улаан хүрэн өнгийн шавранцар, шавранцар чигжээстэй хайргархаг хөрс, элсэнцэрээр чигжэгдсэн хайргархаг хөрс, хайрга агуулсан элсэнцэр зэрэг хөрсний үеүд илэрч лабораторын шинжилгээгээр батлагдлаа. Эдгээр хөрсний үеүдийг газрын гадаргуугаас доош нь дэс дараалуулан авч үзэв.

Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс талбайн хэмжээнд цооног өрөмдөлтөөр 1-р цооногт 1.70 м-ээс 4.20 м хүртэл, 3-р цооногт 3.80 м-ээс 6.0 м хүртэл, 7-р цооногт 0.00 м-ээс 6 м хүртэл, 8-р цооногт 0.0-6.0 м хүртэл, 9-р цооногт 0.0-6.5 м хүртэл бага зузаантай элсний үе агуулсан. 10-р цооногт 0.0-2.8м хүртэл, мөн 6.10-7.50 хүртэл, 11-р цооногт 0.0-4.9м хүртэл, 12-р цооногт 0.0-4.6м хүртэл, цооног 13, 14-т 2.8-3.7 м хүртэл шавранцар хөрсний дунд линз маягаар тархжээ. Энэ хөрснөөс авсан 4 дээжинд хийсэн лабораторын шинжилгээний арифметик дундажыг авч үеье. Хайрга 4.8%, хайрганцар 41.1%, элс 33.3%, тоос 6.2%, шавар 4.6%, байгалийн чийг 2.6%, амь чийг 0.1%, уян налархайн дээд хязгаар 20.0%, уян налархайн доодхязгаар 14.9%, уян налархайн тоо 5.2, хувийн жин 2.65% г/см³, элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний 0.1-0.005мм хэсгийн эзлэх хувь 16.7%, хатуу хам байдалтай, байгалийн

чийг 2.6%, уян налархайн доод хязгаар 14.9%, хөрсний ус 8.0м гүнд илрээгүй иймээс энэ хөрс овойлт үүсгэхгүй. Норматив хүлчих ачаалалыг СНиП II-Б 1-62 таб 10-аар $RH=2.50$ г/см²

Газар шорооны ажлын зэрэг II

Хайрга агуулсан шавранцар хөрс талбайн хэмжээнд 1-р цооногт 4.9-6.0м хүртэл, 2-р цооногт 2.7мээс нарийн ширхэгтэй элсний доороос 6.0м хүртэл, 3-р цооногт 2.9 м-т элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний дороос 3.8м хүртэл, 4-р цооногт элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний дороос 3.6-6.5м хүртэл, 5-р цооногт 0.0-6.0м хүртэл шавранцарынх жижиг линз агуулж тархжээ. 10-р цооногт элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний дороос 2.8-6.1м хүртэл, 11-р цооногт 4.1-6.0 м хүртэл, 12-р цооногт 4.6-6.0 м хүртэл, 13, 14-р цооногт элсэнцэрийн линз агуулж газрын гадаргуугаас доош 6.0 м хүртэл тус тус тархжээ. Энэ хөрснөөс авсан 4 дээжинд хийсэн лабораторын шинжилгээний арифметикын дундажыг авч үзье. Хайрга 14.0%, элс 44.6%, тоос 15.5%, шавар 12.8%, байгалийн чийг 8.6%, амь чийг 2.1%, уян налархайн дээд хязгаар 2.5%, уян налархайн доод хязгаар 13%, уян налархайн тоо 12%, хувийн жин 2.75 г/см³, эзэлхүүний жин 1.96 г/см³, хэлхээдсийн эзэлхүүн жин 1.81 г/см³, сүвлэг 33.46, сүвшлийн коэффициент 0.503, сүвлэгийн зэрэг 0.44, хайрга агуулсан шавранцар хөрсний 0.1-0.005 мм хэсгийн /шавар тоос/-ний эзлэх хувь нь 41.5, байгалийн чийг 8.6, уян налархайн доод хязгаар 13%, хатуу хам байдалтай $B < 0$ эдгээр байдалаас үзэхэд хайрга агуулсан шавранцар хөрс нь сулавтар хүчтэй овойлт үүсгэнэ. Даац бодох норматив үзүүлэлтийг СНиП II-М 1-62 таб 13-аар авлаа. Зууралдах хүч $C=0.42$ кг/см², дотоод үрэлтийн 24° , хэв гажилтын модуль $E=350$ кг/см². Норматив хүлчих ачаалалыг СНиП II-Б 1-62 таб 10-р авлаа. $RH=3.0$ кг/см², газар шорооны ажлын зэрэг II.

Шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс. Талбайн хэмжээнд 1-р цооногт элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний дороос 4.2-4.9м хүртэл, 2-р цооногт 5.9-8.0м хүртэл, 4-р цооногт 5.0-6.5 м хүртэл, 5-р цооногт 3.5-6.0 м хүртэл, 6-р цооногт 3.6-6.0 м хүртэл хайрга агуулсан шавранцар хөрсний дороос эхлэн тархжээ. Энэ хөрснөөс авсан 3 дээжинд лабораторын шинжилгээний арифметикын дундажыг авч үзье. Хайрга 16.4%, хайрганцар 36.9, элс 36.2%, тоос 3.9%, шавар 6.6%, байгалийн чийг 3.6%, уян налархайн дээд хязгаар 21.6, уян налархайн доод хязгаар 12.9, уян налархайн тоо 8.7, Хөрсний усний түвшин цооног өрөмдөлтөөр илрээгүй, 0.1-0.005 мм хэсгийн эзлэх хувь 20.9%, байгалийн чийг 3.6%, уян налархайн доод хязгаар 12.9, зэрэг үзүүлэлтүүд нь энэ хөрс овойлт үүсгэхгүй гэдгийг харуулж байна. Даац бодох норматив үзүүлэлтийг СНиП II-Б 1-62 таб 13-аар авлаа. Зууралдах хүч $C=0.42$ кг/см², дотоод үрэлтийн нөцөг 24° , хэв гажилтын модуль $E=350$ кг/см². Норматив хүлчих ачаалалыг СНиП II-Б 1-62 таб 10-р авлаа. $RH=3.0$ кг/см², газар шорооны ажлын зэрэг II.

Хайрга агуулсан элсэнцэр хатуу хам байдалтай. Талбайн хэмжээнд 9-р цооногт 5.2-6.5 м хүртэл, 11-р цооногт газрын гадаргуугаас доош 1.4м хүртэл мөн 3.7-4.9м хүртэл тархжээ. Энэ хөрснөөс авсан лабораторын шинжилгээний арифметик дундажийг авч үзье. Хайрга 19.2%, хайрганцар 22.5%, элс 50%, тоос

5.0%, шавар 6.8%, байгалийн чийг 3.6%, уян налархайн дээд хязгаар 20.8, уян налархайн доод хязгаар 15.1, уян налархайн тоо 5.7 хээрийн нөхцөлд элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрснөөс ялгагдахгүй харин лабораторын нөхцөлд мөхлөг бүтцээрээ ялгагдаж байна. Иймээс хүлчих ачаалал болон даац бодох норматив үзүүлэлтүүдийг адилханаар авлаа. СНиП-II-Б таб 10-р авлаа. Норматив хүлчих ачаалал $RH=2.5$ кг/см², газар шорооны ажлын зэрэг II.

Цайвар шаргал өнгийн дунд зэргийн ширхэгтэй элс. Талбайн хэмжээнд 1,2-р цооногт 6.0 м зузаантайгаар 4-р цооногт линз хэлбэрээр, 7,8,9-р цоонгуудад 30-80м зузаантайгаар илэрсэн байна. Ихэнх тохиолдолд хайрга агуулсан элсэнцэр, элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний дунд дотор тохиолдож байна.

Хөрсний химийн шинж чанрын тодорхойлолт

Ерөнхий төлөвлөгөөнд зориулан хийсэн инженер геологийн судалгаагаар өрөмдсөн цоонгуудаас авсан 2 дээжинд хөрсний усанд ууссан бодисыг тодруулахад хуурай үлдэц 0.25%, 0.08%, байгаа учираас ямар нэг давсжилт үгүй, ерөнхий шүлтлэг чанар үгүй. Хөрсний химийн шинжилгээнд улайсгалтын алдагдал шавранцар хөрсөнд 7%, 5.6% байгаа учираас органик хольц үгүй SiO_2 -61.61%, Al_2O_3 -11.44%, Fe_2O_3 -4.4%, CaO -4.43% ба бусад ислүүд 0.32%, RiO -10.2% байна.

Физик газарзүйн товч тодорхойлолт

Өмнөновь аймгийн Гурван тэс сумын ерөнхий төлөвлөгөний инженер геологийн хээрийн судалгаа, лабораторын шинжилгээний дүнгээс үндэслэн доорх дүгнэлтийг өглөө.

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төв нь аймгийн төв Даланзадгад хотоос баруун тийш 32 км зайд оршдог.

Гурван тэс сумын төвийн оршиж байгаа район нь инженер геологийн нөхцлийн хувьд барилга байгууламж төвлөрөхөд тохиомжтой.

Инженер геологийн судалгааны дүнд нийт 5 төрлийн хөрсний ус илэрлээ. Даац бодох норматив үзүүлэлт, норматив ачаалалыг тус бүр дээр тодорхойлбол.

а.Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай хайрга агуулсан шавранцар хөрс. Зууралдах хүч $C=0.42$ кг/см², Дотоод үрэлтийн өнцөг 24°, хэв гажилтын модуль $E=350$ кг/см², норматив хүлчих ачаалал $RH=3.0$ кг/см²

б.Элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс. Зууралдах хүч $C=0.02$ кг/см², Дотоод үрэлтийн өнцөг 43°, хэв гажилтын модуль $E=460$ кг/см², норматив хүлчих ачаалал $RH=3.5$ кг/см², газар шорооны ажлын зэрэг II.

с.Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний норматив хүлчих ачаалал $RH=2.5$ кг/см², газар шорооны ажлын зэрэг II.

д.Хайрга агуулсан элсэнцэр хөрсний норматив хүлчих ачаалал $RH=2.5$ кг/см², газар шорооны ажлын зэрэг II.

Энд тархсан элс элсэнцэр хөрс нь овойлт үүсгэх шинж чанаргүй. Харин хайрга агуулсан хүнд хатуу хам байдалтай шавранцар хөрсний шавар тоосны 0.1-0.005 мм хэсгийн эзлэх хувь 41.5%, байгалийн чийг 8.6%, уян налархайн доод хязгаар 13%, байна. Хөрсний ус илрээгүй учир сулавтар хүчтэй овойлт үүсгэнэ. Салхины зонхилох чиг баруун, баруун хойт талаас, салхиар зөөгдөн

барилга байгууламжийн ар талд элс шуурч хунгарлан тогтодогыг анхаарах хэрэгтэй. 8.0 м хүртэл өрөмдөхөд хөрсний ус тохиолдоогүй, олон жилийн цэвдэг илрээгүй.

Гурвантэс сумын төв нь газар хөдлөлийн 9 баллын бүсэд хамаарагдана. Элсэнцэр шавранцар хөрсний газар шорооны ажлын зэрэг II. Газар хөлдөлтийн гүн хайрга агуулсан шавранцар хөрсөнд 1.92м, элс элсэнцэр хөрсөнд 2.33м, 1974 оны1-р сарын 15-ны байдлаар дээрх 2 төрлийн хөрсөнд улирлын хөлдөлт 1.7 м байлаа.

Дүгнэлт

Өмнөновь аймгийн Гурван тэс сумын ерөнхий төлөвлөгөний инженер геологийн хээрийн судалгаа, лабораторын шинжилгээний дүнгээс үндэслэн доорх дүгнэлтийг өглөө.

1. Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төв нь аймгийн төв Даланзадгад хотоос баруун тийш 32 км зайд оршдог.
2. Гурван тэс сумын төвийн оршиж байгаа район нь инженер геологийн нөхцлийн хувьд барилга байгууламж төвлөрөхөд тохиомжтой.
3. Инженер геологийн судалгааны дүнд нийт 5 төрлийн хөрсний ус илэрлээ. Даац бодох норматив үзүүлэлт, норматив ачаалалыг тус бүр дээр тодорхойлбол.

a. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай хайрга агуулсан шавранцар хөрс. Зууралдах хүч $C=0.42\text{кг/см}^2$, Дотоод үрэлтийн өнцөг 24° , хэв гажилтын модуль $E=350\text{кг/см}^2$, норматив хүлчих ачаалал $RH=3.0\text{кг/см}^2$

b. Элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс. Зууралдах хүч $C=0.02\text{кг/см}^2$, Дотоод үрэлтийн өнцөг 43° , хэв гажилтын модуль $E=460\text{кг/см}^2$, норматив хүлчих ачаалал $RH=3.5\text{кг/см}^2$, газар шорооны ажлын зэрэг II.

c. Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний норматив хүлчих ачаалал $RH=2.5\text{кг/см}^2$, газар шорооны ажлын зэрэг II.

d. Хайрга агуулсан элсэнцэр хөрсний норматив хүлчих ачаалал $RH=2.5\text{кг/см}^2$, газар шорооны ажлын зэрэг II.

Энд тархсан элс элсэнцэр хөрс нь овойлт үүсгэх шинж чанаргүй. Харин хайрга агуулсан хүнд хатуу хам байдалтай шавранцар хөрсний шавар тоосны 0.1-0.005 мм хэсгийн эзлэх хувь 41.5%, байгалийн чийг 8.6%, уян налархайн доод хязгаар 13%, байна. Хөрсний ус илрээгүй учир сулавтар хүчтэй овойлт үүсгэнэ.

Салхины зонхилох чиг баруун, баруун хойд талаас, салхиар зөөгдөн барилга байгууламжийн ар талд элс шуурч хунгарлан тогтодогийг анхаарах хэрэгтэй.

8.0 м хүртэл өрөмдөхөд хөрсний ус тохиолдоогүй, олон жилийн цэвдэг илрээгүй.

Гурван тэс сумын төв нь газар хөдлөлийн 9 баллын бүсэд хамаарагдана.

Элсэнцэр шавранцар хөрсний газар шорооны ажлын зэрэг II

Газрын гүний хөлдөлтийн гүн хайрга агуулсан шавранцар хөрсөнд 1.92м, элс элсэнцэр хөрсөнд 2.33м, 1974 оны1-р сарын 15-ны байдлаар дээрхи 2 төрлийн хөрсөнд улиралын хөлдөлт 1.7 м байлаа.

Физик газарзүйн товч тодорхойлолт

Сумын төвөөс зүүн тийш 60 км зайд “Гурван Тэс” давсны үйлдвэр ажилладаг. Гурван тэс сум нь зүүн урд талаараа Сэрвээ сумтай, баруун талаараа Баянхонгор аймагтай хил залган оршдог зам харилцааны хувьд Улаанбаатар хот, аймгийн төв Даланзадгад хотоос ихээхэн алслагдсан. Радио станцаар холбоо барьдаг. Агаарын болон автозамаар аймгийн төвтэй харьцдаг. Сумын төвийн хэмжээнд үзвэр үйлчилгээ соёл ахуйн 10 гаруй барилгатай.

Үүнд: 8 жилийн сургуулийн хичээлийн байр, зочид буудал, дэлгүүр зэрэг барилгууд нь тоосгон материалаар баригдсан, сургуулийн халуун ус, гараж, эмнэлэг аж ахуйн бусад барилгууд нь модон материалаар баригдсан, склад дизель станцын барилга нь чулуун материалаар баригдсан.

Сумын төвөөс 1 км зайтай орших 1-р бригадын төвийн тэжээл эмчилгээний цэгийн 4 складыг чулуун материалаар барьжээ. Эдгээр барилга байгууламжууд нь одоогоор хэв гажилтанд ороогүй.

Гоеморфологи, орографи

Гурван тэс сумын төв баруун урд талаар Говь-Алтайн нурууны салбар уул Тост уул хүрээлэн тогтох бөгөөд далайн түвшинээс дээш 2503 м өргөгджээ. Өгөршлийн процесст маш хүчтэй автагдаж хучаас хурдас байхгүй нүцгэн арзгар барзгар рельефийг бий болгожээ. Эдгээр уулсын хоорондох зай жижиг хөндийг пролювиаль гаралтай хурдас дүүргэсэн байдаг. Сумын төвийн урд талаар 1-2м гүнтэй, 3-4м өргөнтэй налуу эргэтэй, хөрсний үеэр хучигдсан жалга байдаг. Энэ район түр зуурын ус нь дээр дурьдсан жалганд хуримтлагдан урсдаг учираас элсэрхэг хуурай гольдрол үүсэж зарим газар эргээ идсэн байдал ч үзэгдэнэ. Мөн сумын төвийн хойт талаар 1-2 м өргөнтэй судаг байх ба сумын төвийн доод талд энэ 2 судаг нийлэн задгайрч мэдэгдэхгүй болдог. Энэ хэсэгт жижиг булаг дэлгэрэн гарсан байх ба өвлийн цагт халиа хөлдсөн байна. Рельефийн байдал ерөнхийдөө баруунаасаа зүүн тийш налуу сумын төвийн доод хэсэгт налуу байдал улам ихсэж рельефийн ялгавар 3 м-т хүрдэг байна.

Геологи, гидрогеологийн нөхцөл

Гурван тэс сумын төв оршиж байгаа районы хэмжээнд силурийн настай талст занар, элсэн чулуу, конгломерат, аргиллит, тунамал чулуулаг тархжээ. Эдгээр чулуулагтай өнцгийн үл нийцлэг байдлаар доод герцинитийн настай өгөршлийн процесст маш хүчтэй автагдсан боржингын массив тархсан байна. Эдгээр чулуулгийн дээрээс пролюви, делюви, аллювийн гарал үүсэлтэй хэмхдэс материал ихээхэн агуулсан гуравдагчийн настай (Q3) улаан хүрэн өнгийн шавранцар хөрс, дөрөвдөгчийн настай (Q4) элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс, элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс өрөмдлөгөөр илэрсэн байдлаар 7-8м зузаантайгаар тогтжээ. Сумын төвөөс зүүн, зүүн хойш ойролцоогоор 30 км-т элсэн говь байх бөгөөд энэ зүгээс салхи салхилахад сумын төвийн барилга байгууламжуудын ар тал, зүүн талаар элс хунгарладаг бөгөөд зарим газар 2 м зузаантайгаарч шуурч хунгарласан байдаг. Сумын төвийн хэмжээнд урсгал ус байхгүй, түр зуурын цас борооны ус нь дээр дурьдсан сумын төвийн 2 талын жалганд хуримтлагдан урсдаг. Жалгын төгсгөл хэсэгт булаг дэлгэрэн гарсан байх ба намгархаг байдлыг бий болгожээ. Энэ булаг нь зөвхөн дулааны улиралд урсаж, өвлийн улиралд халиалан хөлддөг

байна. Сумын төвийн баруун талд орших өрөмдмөл худгийн усны түвшин 70м-т тогтворжсон байна. Сумын төвийн бүх хэрэгцээний усыг энэ худгаас зөөвөрлөн ашигладаг. Худгийн паспортоос үзэхэд цооног 1970 оны 8-р сард өрөмдсөн усны ундарга 2.0 л/сек. Энэ худагнаас усны аж ахуйн хайгуул судалгаа зураг төслийн институт усны дээж авч мөн институтийн химийн лабораторид шинжилжээ. Шинжилгээний үр дүнг үзэхэд худгийн ус нь гидрокарбонат, кальци-магнийн төрлийн цэнгэг ус юм.

Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сумын төв оршиж байгаа районы талбай нь геоморфологи, геологи, гидрогеологийн нөхцлийн хувьд нийлмэл төвөгтэй биш структуртэй, инженер геологийн нөхцлөөр барилга байгууламж төвлөрөхөд тохиромжтой болох нь хээрийн судалгаа, лабораторийн судалгаагаар нотлогдлоо. Гурвантэс сумын нутагт өмнөх судалгаагаар өрөмдсөн 14 цооног 83.8 т/м өрөмдөлт болон 17 шурф, 3 цэвэрлэгээний малталт, хээрийн ажлын үр дүнгээс харахад хатуу хам байдалтай, улаан хүрэн өнгийн шавранцар, шавранцар чигжээстэй хайрга, элсэнцрээр чигжэгдсэн хайрга, хайрга агуулсан элсэнцэр, элсээр чигжигдсэн хайрган хөрс гэсэн инженер геологийн 5 элемент илэрч лабораторийн шинжилгээгээр батлагдлаа. Эдгээр хөрсний үеүдийг газрын гадаргуугаас доош нь дэс дарааллуулан авч үзэв.

ИГЭ№1. Элсээр чигжигдсэн хайрган хөрс

Талбайн төвийн хэсэг гадарга дээр 0.36км² талбайд илэрч, зүсэлтүүдээс хамгийн бага зузаан нь 0.5м-ээс хамгийн их нь 6м-ээс илүү гүнтэй байгаа нь илэрлээ.

Энэ хөрснөөс авсан дээжийн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгээр ширхгийн бүрэлдэхүүний дундаж утгыг тодорхойлбол:

Хөрсний ширхэгийн бүрэлдэхүүнд хайр, хайрга 62.0%, Элс 31.2%, Тоос 4.6% шавар 2.1% тус тус агуулагджээ.

Хөрсний байгалийн чийг $W = 0.075$ чийглэгийн зэрэг $S_r = 0.48$

Нягт: Хатуу хэсгийн	$\pi_s = 2.68 \text{ г/см}^3$
Хөрсний	$\pi = 2.07 \text{ г/см}^3$
Хөрсний хэлхээдсийн	$\pi_d = 1.93 \text{ г/см}^3$
Сүвшил	$n = 28.04$
Сүвшлийн коэффициент	$e = 0.395$

Хөрсний механик шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг чигжээсээр тооцвол:

Зууралдлын хүч	$C^H = 2 \text{ кПа}$
Дотоод үрэлтийн өнцөг	$\phi^H = 43^\circ$
Хэв гажилтын модуль	$E = 50 \text{ МПа}$

Тооцооны үзүүлэлтүүдийн аюулгүйн коэффициентээр тооцвол:

Зууралдлын хүч	$C^I = 1.36 \text{ кПа}$
	$C^{II} = 2 \text{ кПа}$
Дотоод үрэлтийн өнцөг	$\phi^I = 39^\circ$
	$\phi^{II} = 43^\circ$

Тооцооны эсэргүүцэл $R_o = 500 \text{ кПа/5кгх/см}^2/$

Элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс нь улирлын хөлдөлтийн бүсэнд хөлдөхдөө овойлт үүсэхгүй.

ИГЭ№2. Элсэнцэр чигжигдсэн хайрган хөрс.

Гурван тэс сумын талбайн баруун урд болон баруун хэсгээр гадаргад 0.86км² талбайд илэрч зүсэлтээс харахад дундажаар 2м зузаантай илэрлээ.

Энэ хөрснөөс авсан дээжийн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгээр ширхгийн бүрэлдэхүүний дундаж утгыг тодорхойлбол:

Хөрсний ширхэгийн бүрэлдэхүүнд Хайр, хайрга 6.8%, янз бүрийн ширхэгтэй элс 70%, тоос 18.5%, шавар 4.7% тус тус агуулагджээ. Ө^oд^oн^oй^oéé байгалийн чийг $W = 0.075$ чийглэгийн зэрэг $S_r = 0.36$

Уян налархайн үзүүлэлтүүд нь :

Урсалтын хязгаар дахь чийг	$W_L = 0.190$
Имрэгдлийн хязгаар дахь чийг	$W_p = 0.131$
Уян налархайн тоо	$J_p = 0.059$

Нягт:

Хатуу хэсгийн	$\pi_s = 2.69 \text{ г/см}^3$
---------------	-------------------------------

Хөрсний эзэлхүүний	$\pi = 1.68 \text{ г/см}^3$
Хөрсний хэлхээдсийн	$\pi_d = 1.73 \text{ г/см}^3$
Сүвшил	$n = 35.79\%$
Сүвшилийн коэффициент	$e = 0.558$
Хам байдал	$IL = <0$
Хөрсний механик шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг чигжээсээр тооцвол:	
Зууралдлын хүч	$C^H = 17 \text{ кПа}$
Дотоод үрэлтийн өнцөг	$\square^H = 29^\circ$
Хэв гажилтын модуль	$E = 24 \text{ МПа}$
Тооцооны үзүүлэлтүүдийн аюулгүйн коэффициентээр тооцвол:	
Зууралдлын хүч	$C^I = 11.3 \text{ кПа}$
	$C^{II} = 17 \text{ кПа}$
Дотоод үрэлтийн өнцөг	$\square^I = 25.2^\circ$
	$\square^{II} = 29^\circ$
Тооцооны эсэргүүцэл	$R_o = 300 \text{ кПа/3кгх/см}^2/$
Элсэнцэр хөрс улирлын хөлдөлтийн бүсэнд хөлдөхдөө овойлт үүсэхгүй.	

ИГЭ№3. Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрга:

Талбайн баруун хэсгээр гадаргад 0.26 км^2 талбайд илэрч зүсэлтээс харахад хамгийн бага зузаан нь 1.7 м -ээс хамгийн их нь 6 м -ээс илүү зузаантай байна.

Энэ хөрснөөс авсан дээжийн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгээр ширхгийн бүрэлдэхүүний дундаж утгыг тодорхойлбол:

Хөрсний ширхэгийн бүрэлдэхүүнд Хайр хайрга 51.7% , янз бүрийн ширхэгтэй элс 30% , тоос 9.7% , шавар 8.6% тус тус агуулагджээ.

Хөрсний байгалийн чийг $W = 0.132$ чийглэгийн зэрэг $S_r = 0.87$

Уян налархайн үзүүлэлтүүд нь :

Урсалтын хязгаар дахь чийг	$W_L = 0.182$
Имрэгдлийн хязгаар дахь чийг	$W_p = 0.124$
Уян налархайн тоо	$J_p = 0.058$

Нягт:

Хатуу хэсгийн	$\pi_s = 2.71 \text{ г/см}^3$
Хөрсний	$\pi = 2.17 \text{ г/см}^3$
Хөрсий хэлхээдсийн	$\pi_d = 1.91 \text{ г/см}^3$
Сүвшил	$n = 29.38$
Сүвшилийн коэффициент	$e = 0.417$
Хам байдал	$IL = <0$

Хөрсний механик шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг чигжээсээр тооцвол:

Зууралдлын хүч	$C^H = 17 \text{ кПа}$
Дотоод үрэлтийн өнцөг	$\square^H = 45^\circ$
Хэв гажилтын модуль	$E = 45 \text{ МПа}$

Тооцооны үзүүлэлтүүдийн аюулгүйн коэффициентээр тооцвол:

Зууралдлын хүч	$C^I = 11.3 \text{ кПа}$
	$C^{II} = 17 \text{ кПа}$

Дотоод үрэлтийн өнцөг

$$\square^1 = 39.1^\circ$$

$$\square^{11} = 45^\circ$$

Тооцооны эсэргүүцэл

$$R_o = 400 \text{кПа}/4 \text{кгх}/\text{см}^2/$$

Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрга хөрс улирлын хөлдөлтийн бүсэнд овойлт үүсэхгүй.

ИГЭ№4. Хайргархаг шавранцар хөрс

Талбайн хойд хэсгээр гадаргад 0.36км^2 талбайд илэрч зүсэлтээс харахад хамгийн бага зузаан нь 1.7м -ээс хамгийн их нь 6м -ээс илүү зузаантай байна.

Энэ хөрснөөс авсан дээжийн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгээр ширхгийн бүрэлдэхүүний дундаж утгыг тодорхойлбол:

Хөрсний ширхэгийн бүрэлдэхүүнд хайр хайрга 58.8% , янз бүрийн ширхэгтэй элс 23.6% , тоос 11.9% , шавар 5.7% тус тус агуулагджээ.

Хөрсний байгалийн чийг $W = 0.145$ чийглэгийн зэрэг $S_r = 0.77$

Уян налархайн үзүүлэлтүүд нь :

Урсалтын хязгаар дахь чийг

$$W_L = 0.232$$

Имрэгдлийн хязгаар дахь чийг

$$W_p = 0.132$$

Уян налархайн тоо

$$J_p = 0.100$$

Нягт:

Хатуу хэсгийн

$$\pi_s = 2.73 \text{г}/\text{см}^3$$

Хөрсний

$$\pi = 2.06 \text{г}/\text{см}^3$$

Хөрсий хэлхээдсийн

$$\pi_d = 1.80 \text{г}/\text{см}^3$$

Сүвшил

$$n = 33.97$$

Сүвшилийн коэффициент

$$e = 0.519$$

Хам байдал

$$I_L = <0-0.25$$

Хөрсний механик шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг чигжээсээр тооцвол:

Зууралдлын хүч

$$C^H = 38 \text{кПа}$$

Дотоод үрэлтийн өнцөг

$$\square^H = 35^\circ$$

Хэв гажилтын модуль

$$E = 28 \text{МПа}$$

Тооцооны үзүүлэлтүүдийн аюулгүйн коэффициентээр тооцвол:

Зууралдлын хүч

$$C^I = 25.3 \text{кПа}$$

$$C^{II} = 38 \text{кПа}$$

Дотоод үрэлтийн өнцөг

$$\square^I = 35$$

$$\square^{II} = 30.4^\circ$$

Тооцооны эсэргүүцэл

$$R_o = 300 \text{кПа}/3 \text{кгх}/\text{см}^2/$$

Шавранцар хөрс улирлын хөлдөлтийн бүсэнд хөлдөхдөө овойлт үүсгэхгүй.

Газар шорооны ажлын зэрэг гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад - II. /

ИГЭ№5. Шавранцараар чигжигдсэн хайрган хөрс

Талбайн хойд, зүүн, зүүн урд хэсгээр гадаргад 1.72 км² талбайд илэрч зүсэлтээс харахад хамгийн их нь 6м-ээс илүү зузаантай байна.

Энэ хөрснөөс авсан дээжийн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгээр ширхгийн бүрэлдэхүүний дундаж утгыг тодорхойлбол:

Хөрсний ширхэгийн бүрэлдэхүүнд Хайр хайрга 61.9%, янз бүрийн ширхэгтэй элс 22.2%, тоос 10.3%, шавар 5.6% тус тус агуулагджээ.

Хөрсний байгалийн чийг $W = 0.132$ чийглэгийн зэрэг $S_r = 0.83$

Уян налархайн үзүүлэлтүүд нь :

Урсалтын хязгаар дахь чийг	$W_L = 0.228$
Имрэгдлийн хязгаар дахь чийг	$W_p = 0.0129$
Уян налархайн тоо	$J_p = 0.099$

Нягт:

Хатуу хэсгийн	$\pi_s = 2.73 \text{ г/см}^3$
Хөрсний	$\pi = 2.10 \text{ г/см}^3$
Хөрсий хэлхээдсийн	$\pi_d = 1.82 \text{ г/см}^3$
Сүвшил	$n = 33.07$
Сүвшилийн коэффициент	$e = 0.497$
Хам байдал	$IL = < 0$

Хөрсний механик шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг чигжээсээр тооцвол:

Зууралдлын хүч	$C^H = 23 \text{ кПа}$
Дотоод үрэлтийн өнцөг	$\square^H = 42^\circ$
Хэв гажилтын модуль	$E = 36 \text{ МПа}$

Тооцооны үзүүлэлтүүдийн аюулгүйн коэффициентээр тооцвол:

Зууралдлын хүч	$C^I = 15.3 \text{ кПа}$
	$C^{II} = 17 \text{ кПа}$

Дотоод үрэлтийн өнцөг

$$\square^I = 36.5^\circ$$

$$\square^{II} = 42^\circ$$

Тооцооны эсэргүүцэл

$$R_o = 400 \text{ кПа/4кгх/см}^2/$$

Хайргархаг шавранцар хөрс улирлын хөлдөлтийн бүсэнд хөлдөхдөө сулавтар хүчтэй овойлт үүсгэнэ.

Цайвар шаргал өнгийн дунд зэргийн ширхэгтэй элс. Талбайн хэмжээнд 1,2-р цооногт 6.0 м зузаантайгаар 4-р цооногт линз хэлбэрээр, 7,8,9-р цоонгуудад 30-80м зузаантайгаар илэрсэн байна. Ихэнх тохиолдолд хайрга агуулсан элсэнцэр, элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрсний дунд дотор тохиолдож байна.

Дүгнэлт

1. Гурван тэс сумын төв оршиж байгаа районы хэмжээнд силурийн настай талст занар, элсэн чулуу, конгломерат, аргиллит, тунамал чулуулаг тархсан байна.
2. Гурван тэс сумын төвийн баруун урд талаар Говь-Алтайн нурууны салбар уул Тост уул хүрээлэн тогтох бөгөөд далайн түвшинээс дээш 2503 м өргөгдсөн байх ба өгөршлийн процесст маш хүчтэй автаж хучаас хурдас байхгүй нүцгэн арзгар барзгар рельефийг бий болгожээ
3. Судлагдсан талбай нь Монгол орны бусад нутаг дэвсгэрийн нэгэн адил эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай.

Гадна агаарын тооцооны температур:

Жилийн дундаж	-4,8 ⁰ C
Үнэмлэхүй хамгийн их	40,9 ⁰ C
Үнэмлэхүй хамгийн бага	-33,0 ⁰ C

Хур тунадас:

Жилийн дундаж	102,0мм
Дулааны улиралд	94,9мм
Хоногийн хамгийн их	51,3мм

Хэвтээ гадарга дээрхи цасны ачаалал кг/м²: P₀ кг/м² 30 (0,3)

Салхины даралт (шахац)-ын мужлал, кг/м²: q кг/м² 60 (0,60)

4. Судалгааны талбай нь инженер-геологийн дунд зэргийн төвөгтэй нөхцөлтэй.
5. Судалгаа хийсэн талбайн хэмжээнд 2,0-6.0 метр хүртэл гүнд хөрсний ус илрээгүй. /2012.8.10/
6. Улирлын хөлдөлтийн норматив гүнийг хөрс тус бүрд нь тодорхойлбол:

Элсээр чигжигдсэн хайрга	2.33 м
Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрга	2.33 м
Хайргархаг шавранцар хөрсөнд	1.92 м
7. Хөрсний овойлтийн зэргийг тооцож үзэхэд элсээр чигжигдсэн хайрга, элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрга хөрс нь овойлтгүй. Хайргархаг шавранцар хөрсний овойлтын зэрэг Rf=0.15 байгаа нь сулавтар овойлт үүсгэнэ.
8. Хөрсний цахилгаан эсэргүүцэл нь:

Элсээр чигжигдсэн хайрган хөрсөнд:	650-730 ом/м
Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрган хөрсөнд:	5-30 ом/м
Элсэн хөрсөнд	280-350 ом/м
Хайргархаг шавранцар хөрсөнд	180-280 ом/м
9. Газар шорооны ажлын зэрэг гэсгэлэн нөхцөлд:

Өнгөн хөрсөнд:	I
Элсээр чигжигдсэн хайрганд:	III
Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрганд:	III
Хайргархаг шавранцар хөрсөнд	II

10. Газар чичирхийлэлийн 9 баллын бүсэд хамаарна.

ЦООНОГИЙН БИЧИГЛЭЛ

Цооног №1

Байрлал: Сургуулийн халуун усны барилгаас баруун тийш 20м зайд.

Цооногийн гүн: 6.0 м

Амсрын өндөржилт: 46.30 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.08

1. Цайвар шаргал өнгийн дунд зэргийн ширхэгтэй элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс, хайрга муу мөлгөржсөн. 0.00-1.10
1.10 м
2. Цайвар шаргал өнгийн нарийн ширхэгтэй элс. 1.10-1.70
0.60 м
3. Шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 1.70-4.20
2.50 м
4. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 4.20-4.90
0.70 м
5. Хайрга агуулсан улаанэ хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцар хөрс. 4.90-6.0
1.10 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №2

Байрлал: 1-р цооногоос урагш 100м зайд.

Цооногийн гүн: 8.0 м

Амсрын өндөржилт: 45.99 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.08

1. Цайвар шаргал өнгийн дунд зэргийн ширхэгтэй элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 0.00-2.10
2.10 м
2. Цайвар шаргал өнгийн нарийн ширхэгтэй элс. 2.10-2.70
0.60 м
3. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 2.70-5.40
2.70 м
4. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцар 5.40-5.90
0.50 м
5. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 5.90-8.00
2.10 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №3

Байрлал: 2-р цооногоос урагш 100м зайд.

Цооногийн гүн: 5.80 м

Амсрын өндөржилт: 45.01 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.09

1. Дунд зэргийн ширхэгтэй элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс, хуурай хайрга нь муу мөлгөржсөн. 0.00-2.90
2.90 м
2. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцар хөрс. 2.10-3.80

3. Цайвар шаргал өнгийн элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс.	0.90 м 3.80-4.50
4. Шаргал өнгийн дунд зэргийн ширхэгтэй элсний үе.	0.70 м 4.50-4.80
5. Цайвар шаргал өнгийн элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс.	0.30 м 4.80-5.80
	1.00 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №4

Байрлал: 1-р цооногоос баруун тийш 120м зайд.

Цооногийн гүн: 6.50 м

Диаметр: 146 мм

Амсрын өндөржилт: 45.01 м

Өрөмдсөн: 1974.01.09

1. Дунд зэргийн ширхэгтэй элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс, хайрга нь муу мөлгөржсөн.	0.00-1.80 1.80 м
2. Цайвар шаргал өнгийн нарийн ширхэгтэй элсний үе.	1.80-2.40 0.60 м
3. Дунд зэргийн ширхэгтэй элсээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс.	2.40-3.60 1.20 м
4. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцар, хайрга агуулсан.	3.60-5.00 1.40 м
5. Улаан хүрэн өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс.	5.0-6.50 1.00 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №5

Байрлал: Өрөмдсөн худгаас зүүн тийш 30м зайд.

Цооногийн гүн: 6.00 м

Диаметр: 146 мм

Амсрын өндөржилт: 48.25 м

Өрөмдсөн: 1974.04.07

1. Улаан шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс.	0.00-3.10 3.10 м
2. Шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцар.	3.40-3.50 0.40 м
3. Улаан шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс.	3.50-6.00 2.50 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №6

Байрлал: 5-р цооногоос урагш 100м зайд.

Цооногийн гүн: 6.00 м

Диаметр: 146 мм

Амсрын өндөржилт: 47.60 м

Өрөмдсөн: 1974.01.10

1. Улаавтар шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс.	0.00-3.20 3.20 м
2. Шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцарын линз.	3.20-3.60

3. Улаавтар шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай хайрга агуулсан шавранцар. 0.40 м
3.60-6.00
2.40 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №7

Байрлал: Цаг уурын станцын баруун талд 20м зайд.

Цооногийн гүн: 6.00 м

Диаметр: 146 мм

Амсрын өндөржилт: 43.51 м

Өрөмдсөн: 1974.01.10

1. Бор шаргал өнгийн элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 0.00-2.40
2.40 м
2. Цайвар шаргал өнгийн нарийн ширхэгтэй элс. 2.40-2.80
0.40 м
3. Бор шаргал өнгийн элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг элс. 2.80-6.00
3.20 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №8

Байрлал: 7-р цооногоос урагш 100м зайд оршино.

Цооногийн гүн: 6.00 м

Диаметр: 146 мм

Амсрын өндөржилт: 45.37 м

Өрөмдсөн: 1974.01.10

1. Бор шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 0.00-2.70
2.70 м
2. Цайвар шаргал өнгийн нарийн ширхэгтэй элс. 2.70-3.00
0.30 м
3. Хайрга агуулсан дунд зэргийн ширхэгтэй элс. 3.00-4.40
1.40 м
4. Бор шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс. 4.40-6.00
1.60 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №9

Байрлал: эмнэлгийн барилгын хойт талд 20м зайд оршино.

Цооногийн гүн: 6.50 м

Диаметр: 146 мм

Амсрын өндөржилт: 42.51 м

Өрөмдсөн: 1974.01.10

1. Цайвар шаргал өнгийн нарийн ширхэгтэй элс. Хайрга 10% агуулсан хөрс. 0.00-0.80
0.80 м
2. Бор шаргал өнгийн элсэнцэрээр чигжигдсэн (хатуу хам байдалтай) хайргархаг хөрс. 0.80-5.20
4.40 м
3. Хайрга агуулсан дунд зэргийн ширхэгтэй элсэнцэр хөрс, хатуу хам байдалтай. 5.20-6.00
0.80 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №10

Байрлал: ХБА-ийн хашааны урд талд 5.00м зайд оршино.

Цооногийн гүн: 7.50 м

Амсрын өндөржилт: 40.77 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.11

1. Цайвар шаравтар өнгийн хатуу хам байдалтай, хайрга 10% агуулсан хөрс.

<u>0.00-2.80</u>
2.80 м
2. Улаавтар шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай, хайрга агуулсан шавранцар хөрс.

<u>2.80-6.10</u>
3.30 м
3. 20% хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай, шаргал өнгийн элсэнцэр хөрс.

<u>6.10-7.50</u>
1.40 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №11

Байрлал: ХБА-ийн хашааны хойд талд 10.00м зайд оршино.

Цооногийн гүн: 7.50 м

Амсрын өндөржилт: 40.54 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.12

1. 10% хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай, цайвар шаргал өнгийн элсэнцэр хөрс.

<u>0.00-1.40</u>
1.40 м
2. Элсэнцэрээр чигжигдсэн шаргал өнгийн хайргархаг хөрс

<u>1.40-3.70</u>
2.30 м
3. 15% хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай, цайвар шаргал өнгийн элсэнцэр хөрс.

<u>3.70-4.90</u>
1.20 м
4. Улаавтар шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай шавранцараар чигжигдсэн хайргархаг хөрс.

<u>0.00-1.40</u>
1.40 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №12

Байрлал: Аж ахуйн хашааны хойд талд 20.00м зайд оршино.

Цооногийн гүн: 6.00 м

Амсрын өндөржилт: 40.34 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.12

1. Хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай элсэнцэр хөрс.

<u>0.00-3.20</u>
3.20 м
2. Цайвар шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай элсэнцэрээр чигжигдсэн хайргархаг хөрс.

<u>3.20-4.60</u>
1.40 м
3. Хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай улаавтар шаргал өнгийн шавранцар.

<u>4.60-6.00</u>
4.00 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №13

Байрлал: 12-р цооногоос зүүн тийш 50.00м зайд оршино.

Цооногийн гүн: 6.00 м

Амсрын өндөржилт: 38.55 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.13

1. Хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай улаавтар шаргал өнгийн шавранцар хөрс.

	0.00-2.80
	2.80 м
2. Хайрга агуулсан, цайвар шаргал өнгийн элсэнцэр хөрс.

	2.80-3.10
	0.30 м
3. Хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай улаавтар шаргал өнгийн шавранцар хөрс.

	3.10-6.00
	2.90 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

Цооног №14

Байрлал: Холбооны барилгын урд талд 10.00м зайд оршино.

Цооногийн гүн: 6.00 м

Амсрын өндөржилт: 38.66 м

Диаметр: 146 мм

Өрөмдсөн: 1974.01.13

1. Хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай улаавтар шаргал өнгийн шавранцар хөрс.

	0.00-3.20
	3.20 м
2. Цайвар шаргал өнгийн хатуу хам байдалтай, хайрга агуулсан элсэнцэр хөрс.

	3.20-3.70
	0.50 м
3. Хайрга агуулсан, хатуу хам байдалтай улаавтар шаргал өнгийн шавранцар хөрс.

	3.70-6.00
	2.30 м

Хөрсний ус тохиолдоогүй.

14. SWOT ШИНЖИЛГЭЭ

Давуу тал

- МАА сайн хөгжсөн
- Байгалийн үзэсгэлэнт газар, нөөц баялаг ихтэй
- Хүн амын өсөлт эрчимтэй хөгжиж байгаа
- Хэрмэн цав, Зуун мод , Зулганай зэрэг говийн үзэсгэлэнт газрууд, хадны сүг зургийн үзмэрүүд бүхий аялал жуулчлалын баялаг нөөцтэй
- БНХАУ-аас 35, 10 , 6 квт-ийн цахилгаан дамжуулах шугамтай холбогдсон
- Улсын хэмжээнд хамгийн том нутаг дэвсгэр нь хөгжилд тодорхой нөлөөлөл үзүүлнэ

Сул тал

- Усан хангамж муу учир газар тариалан эрхлэх боломж муу
- Дэд бүтэц муу хөгжсөн
 - o Эрчим хүчнээс шалтгаалан жижиг дунд үйлдвэрлэл хөгжүүлэх боломж хомс
- Хот төлөвлөлт дутагдалтай
- Суманд засмал хар зам хийгдээгүй учир тоосжилт ихтэй
- Боловсон хүчин дутмаг

Боломж

- Зах зээлийн багтаамж сайтай учир жижиг дунд үйлдвэрлэл хөгжүүлэх
- Аялал жуулчлал хөгжүүлэх
- Уул уурхайг түшиглэн ажилгүйдлийг арилгах
- Уул уурхайг дагаад дэд бүтэц хөгжих боломжтой

Саад бэрхшээл

- Улаанбаатар, Даланзадгад зэрэг төв суурин газраас алслагдмал
- Цахилгаан хомсдолтой
- Уул уурхайн сөрөг нөлөөлөл (тоос,)

15. 2006 ОНД ХИЙСЭН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ХЭРЭГЖИЛТ

Сумын төвийн барилгажилт, газар олголтын замбараагүй байдал нь хэтийн хөгжлийн төлвийг оновчтой төлөвлөхөд ихээхэн хүндрэлтэй байсныг зориуд дурьдах нь зүйтэй. Одоо нийгмийн үйлчилгээ үзүүлж байгаа барилга байгууламжууд нь тоосго, блокоор баригдсан 2 айлын орон сууцны барилгууд нь мод, тоосгон материалтай.

Сүүлийн жилүүдэд төвийн хэсэгтээ худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламж, жижиг тохижилт, ногоон байгууламж хийж байна.

Гэвч сумын төвийн барилгажилтын одоогийн байдал нь анхнаасаа ерөнхий төлөвлөгөө баримтлаагүй үүрэг зориулалтын хувьд харилцан уялдаагүй баригдсанаас архитектур орон зайн зохих түвшний дүр төрх буй болж чадаагүй байна.

2006 онд хийсэн ерөнхий төлөвлөгөөнөөс 2012 он хүртэл бараг хэрэгжээгүй шахам байна. Учир нь ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх боловсон хүчин дутуу, төлөвлөлтөөр хүн амын тоог буруу гаргасан, ард иргэдийн санал бодлыг аваагүйгээс болж үндэслэлгүй төлөвлөлт хийснээр хэрэгжээгүй болно.

Хуучин ерөнхий төлөвлөгөөнөөс замын сүлжээ, гэр хорооллын төлөвлөлт нь хэрэгжсэн бол бусад томоохон үйлчилгээний барилга, оффис, орон сууцны зориулалттай барилгууд нь биеллээ олоогүй л байгаа юм.

Ерөнхий төлөвлөгөөний зургийг одоогийн байдлаар зөвхөн газар олголтын бүсчлэлд ашиглаж байна.

16. ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ ДАХИН БОЛОВСРУУЛАХ БОЛСОН ШААРДЛАГА, ТАВИГДАХ ЗОРИЛТУУД

Гурвантэс сумын нутаг дэвсгэр дээр нүүрсний уурхайн үйл ажиллагаа явагдаж байгаатай холбоотойгоор уул уурхайг дагасан шилжих хөдөлгөөн ихэссэн байна. Энэ нь хэт бөөгнөрөл төвлөрлийг үүсгээд байгаа бөгөөд хуучин ерөнхий төлөвлөгөө нь уг нөхцөл байдалд тохирохгүй тул хэрэгжээгүйн нэг шалтгаан болсон бөгөөд үүн дээр газар ашиглалт нь замбараагүй зохион байгуулалтгүй үр ашиг муутай болоход нөлөөлж байна.

Мөн уурхайн үйл ажиллагааны нөлөөнөөс шалтгаалан байгаль орчны хувьд сөрөг өөрчлөлтүүд гарч иргэдийн амьдрах нөхцлийг хүндрүүлж байна. Иймээс сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөг дахин боловсруулж өнөөгийн энэ нөхцөл байдлаас ирээдүйд хэрхэн хөгжих чиг хандлагыг тодорхойлох нэн шаардлагатай юм.

Ингэхдээ ард иргэдийн амьдралын нөхцлийг сайжруулж, яваандаа уул уурхайн үйл ажиллагаанаас хараат бусаар бие даан хөгжих боломжийг тодорхойлох, байгаль орчиндоо хор хөнөөлгүй эрчим хүчний зөв эх үүсвэрийг олж хүмүүсийн амьдралд нэвтрүүлэхийг зорих хэрэгтэй.

Говийн сумдуудыг уул уурхайг түшиглэн хөгжүүлэх зорилтын дагуу Оюутолгой, Тавантолгой, Ухаа худаг, Сайншандын үйлдвэр технологийн паркийг түшиглэн сумдыг хөгжүүлэх төлөвлөгөө хийхээр болсон билээ. Гурвантэс сумын цаашдын зорилт бол "Нарийн сухайт" төслөөс сум сууриндаа хэрэгтэй томоохон бүтээн байгуулалт хүсч байгаа бөгөөд түүнд тохирсон хот төлөвлөлтийг хүсч байгаа хэрэг юм.

17 ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ИЖ БҮРЭН ҮНЭЛГЭЭ

17.1 ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ИЖ БҮРЭН ҮНЭЛГЭЭ БОЛОВСРУУЛАХ АРГАЧЛАЛ

Хот суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх асуудал нь байгаль-экологи, нийгэм-эдийн засаг, техникийн шинжлэх ухааны харилцан уялдаа бүхий цогц үйл ажиллагааны хүрээнд шийдвэрлэгдэн, хот төлөвлөлтийн зураг төслийн үе шат бүхэнд хийгдэж, хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө, хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө, барилгажилтын төслийн үндэслэл болон ашиглагдана.

Хүрээлэн буй орчны хуримтлагдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхэд хот байгуулалтын судалгааны ажил нь төлөвлөлтийн цаашдын хандлагыг тодорхойлдгийг олон улсын жишгээс харж болно. “Хүрээлэн буй орчин” хэмээх нэгдмэл системийн нэг бүрэлдэхүүн нь “байгалийн цогцолборын динамик өөрчлөлт хувьсал”-ын шалтгааныг илрүүлэх арга зүйг сонгох ач холбогдолтой. Ландшафтын арга нь байгаль орчныг бүрэлдэхүүн тус бүрээр нь авч үзэн, харилцан хамааралт үйл явцыг судалж, ландшафтын мөн чанарыг илрүүлдэг хэлий ч байгальд нөлөөлөх хүний үйл ажиллагааг иж бүрэн авч үзэж чаддаггүй байна.

Экологийн арга нь хүний үйл ажиллагааны нөлөөллийг гүнзгийрүүлэн, үзэгдэл юмсын үйл явцыг бодитойгоор гаргах боломжийг бүрдүүлнэ. Экологи-ландшафтын арга нь хосолмол мөн чанартай, нэг нь нөгөөгөө баяжуулан тодруулах, улмаар физик газарзүйн тодорхой нөхцөлд орчин үеийн техник эдийн засгийн хөгжлийн түвшинд шинжлэх ухааны үндэстэй шинэ арга замыг хот төлөвлөлтөд нээж өгдгөөрөө давуу тал болно. Нөгөө талаас хот төлөвлөлтийн уламжлалт аргууд нь өөрийн үнэ цэнээ хадгалахын зэрэгцээ экологийн байр сууринаас байгаль нийгмийн харилцан шүтэлцээг авч үзэн, агуулга хэлбэрээ баяжуулна.

Иймд зах зээлийн эдийн засгийн тогтолцооны үед хот байгуулалтын зураг төслийн үйл ажиллагааны гол зорилго нь хүрээлэн буй орчинд хүний үйл ажиллагаанаас үүссэн сөрөг нөлөөллийг экологийн болон тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалын үүднээс авч үзэн, хотын ландшафтыг барилгажсан орчин, нийгэм-эдийн засгийн орчинтой нь шүтэлцүүлэн сайжруулж, хүн амын амьдрах орчинг бүхэлд нь шинэчлэн сэргээх үнэлгээг өгч, хот төлөвлөлтийн бүсчлэлийн горимыг тогтоон, газар ашиглалтын системчлэлийг бий болгоно.

Хотын газар нутагт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг өгөхөд харгалзах хүчин зүйлийн тоо, бүтэц, шинж чанар болон үзүүлэлтүүдийг сонгоход тухайн газар нутгийн онцлог нөлөөлнө. Нөгөө талаас статистик тоон өгөгдлүүдийг байнга сайжруулж, стандарт журмыг мөрдөх нь нэн чухал болно.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг боловсруулснаар Монгол улсын хот суурины экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах үүднээс хот, суурины дэвсгэр газрыг сонгох, хотын газар нутгийн зохион байгуулалтыг шинэчлэн бүсчилж, горимлох, архитектур-орон зайн төлөвлөлтийн бүтцийг сэргээн шинэчилж,

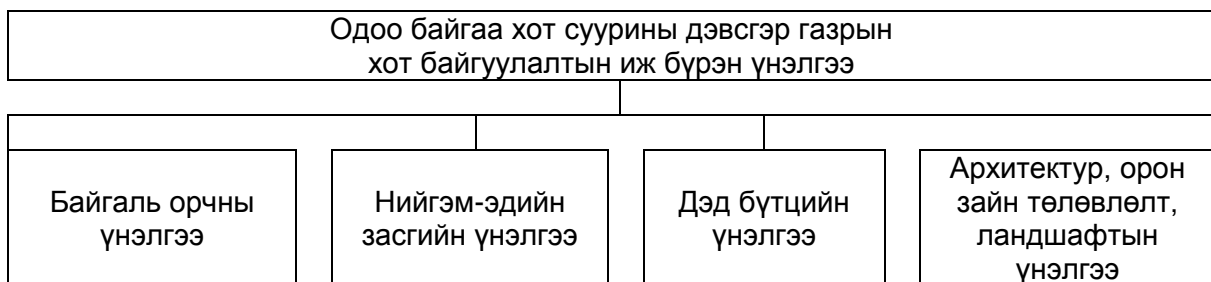
сайжруулах, зах зээлийн хэрэгцээ, шаардлагын дагуу газар ашиглалтын төлбөрийг олон хүчин зүйлээс хамааруулан, ялгаварт үнээр тогтоох, хот байгуулалтын мэдээллийн санг байгуулах зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэхэд гол үндэслэл болгон ашиглагдана.

Монгол улсын төрөөс экологийн талаар баримтлах бодлогод “хот байгуулалт, эрүүл мэнд” заалтыг тусгасан бөгөөд уг заалтад “...Хот орчмын байгаль, цаг уурын онцлог, экологийн даац, оршин суугчдын эрүүл, аюулгүй орчинд ажиллаж, амьдрах шаардлагыг нарийн тооцсон архитектурын зохиомж, барилгын бүтээц, хийц, инженерийн болон ногоон байгууламж, зам тээврийн бүтээц, зохион байгуулалтыг бүрдүүлж, хөгжүүлэх”-ээр тусгасан байна. 2008 онд шинэчлэн батлагдсан Хот байгуулалтын тухай хуульд хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ хийж байхыг хуульчлан зааж өгсөн.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ нь танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа бөгөөд хот, суурины байгалийн нөхцөл, нөөцийг оновчтой ашиглаж, одоогийн хэрэгцээг хангахын зэрэгцээ хойч үеийнхэндээ хохиролгүйгээр өвлүүлэн үлдээх хэмээсэн тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалын дэлхийн нийтлэг зарчим мөрдөгдөх нөхцөл бүрдэнэ.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний нийгэм-эдийн засгийн ач холбогдол нь одоогийн бодит нөхцөлийг илрүүлэх, хот суурины сүлжээг оновчтой тогтоох, инженерийн болон нийгмийн дэд бүтцийг бий болгох, хүн амын соёл, ахуйн үйлчилгээний хангамж, хүрэлцээг бүрдүүлэх, эдийн засгийн хөгжлийг түргэтгэх хүчин зүйлсийг тогтоодогт оршино.

Схем 1. Одоо байгаа хот суурины дэвсгэр газрын хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг Хот суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар УББ 30-201-09-ийн дагуу Зүүнбаян багийн барилгажсан ашиглагдаж байгаа нутаг дэвсгэрийн хүрээнд аргачилсан зааварт тусгасны дагуу хот суурины нутаг дэвсгэрийн бүстэй харгалзуулан, хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг хийлээ.

Хот, суурины барилгажсан газар нутагт хүрээлэн буй орчны (нэгдсэн экосистем) нөхцөлийг нарийвчлан эерэг ба сөрөг талыг илрүүлж, 5 шатлалтай ангиллаар үнэлгээний 4 бүлэг үзүүлэлтээр тогтоож, 5 баллын системийн аргыг хэрэглэсэн болно. Үүнд:

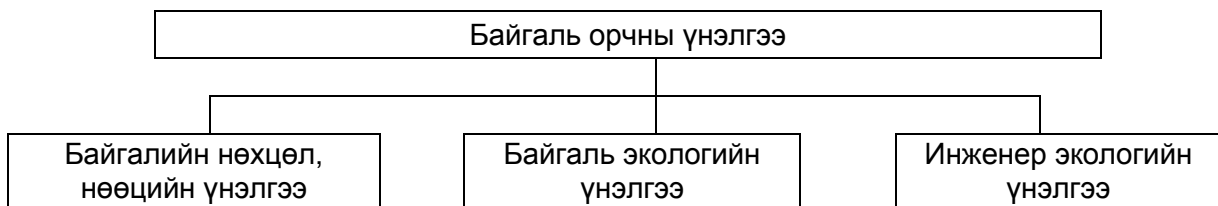
- Байгаль орчны үнэлгээнд газар нутгийг нэн тохиромжтой, тохиромжтой, хязгаарлагдмал тохиромжтой, тохиромжгүй, нэн тохиромжгүй;

- Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээнд хүн амын соёл, ахуйн үйлчилгээний хэрэгцээ, хангамжийн түвшинг нэн өндөр, өндөр, дунд, доогуур, нэн доогуур;
- Дэд бүтцийн үнэлгээнд нэн тохиромжтой, тохиромжтой, хязгаарлагдмал тохиромжтой, тохиромжгүй, нэн тохиромжгүй;
- Архитектур, орон зайн төлөвлөлт-ландшафтын хувьд байгалийн болон хотын элементүүдийн шинж чанарт нэн өндөр, өндөр, дунд, доогуур, нэн доогуур гэсэн 5 шатлалыг баримтлан 5 баллын үнэлгээг тус тус өглөө.

17.2 БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ҮНЭЛГЭЭ

Байгаль орчны үнэлгээг байгалийн нөхцөл, нөөц, байгаль-экологи, инженер-экологийн байдлаар нь үнэллээ.

Схем 2. Байгаль орчны үнэлгээ

Хот, суурины нутаг дэвсгэрийн бүс бүрийн зохицох балл өөр өөр байвал дараах томъёог ашиглан зохицох дундаж баллыг тодорхойлно.

$$Z_{дб} = \frac{\frac{Z_{б1} \times T_1 \times 100\%}{T} + \dots + \frac{Z_{бn} \times T_n \times 100\%}{T}}{n} = \frac{(\sum_{n=1}^n Z_{бn} T_n) \times 100\%}{n \times T}$$

Тайлбар:

$Z_{дб}$ – тухайн бүсийн зохицох дундаж балл

$Z_{б1}$ – 1 дүгээр бүс дэх тухайн үнэлгээний үзүүлэлтийн зохицох балл

$Z_{бn}$ – n дүгээр бүс дэх тухайн үнэлгээний үзүүлэлтийн зохицох балл

T_1 – 1 дүгээр бүсийн дэвсгэр газрын хэмжээ, га

T_n – n дүгээр бүсийн дэвсгэр газрын хэмжээ, га;

n – бүсийн тоо.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний аргачилсан зааварт байгаль орчны үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтүүдийг оновчтой тодорхойлоогүй, холбогдох ангилалд тусгаагүй зэрэг байдлаас шалтгаалан өмнө мөрдөгдөж байсан “Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний аргачилсан заавартай хослуулан хэрэглэсэн болно.

Хүснэгт 1. Байгаль орчны нэгдсэн үнэлгээний дүн

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Байгаль орчны нэгдсэн үнэлгээ		Байгаль орчны үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Байгалийн нөхцөл, нөөцийн	Байгаль-экологийн	Инженер-экологийн
1	Урт баг	627.33	4	Өндөр	3	2	5

Байгаль орчны нэгдсэн үнэлгээгээр “тохиромжтой” ангилалд багтаж байна.

17.2.1 Байгалийн нөхцөл, нөөцийн үнэлгээ

Схем 3. Байгалийн нөхцөл нөөцийн үнэлгээ

Хүснэгт 2. Байгалийн нөхцөл, нөөцийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Үнэлэх хүчин зүйлс	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Шалгуур үзүүлэлт	Үзүүлэлтүүд									
			Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй	
			Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)
Газрын гадарга	Газрын гадаргын налуу	Газрын гадаргын налуу, %	0-4	0	4-8	5	8-12	9	12-20	13	<20	19
	Өндөржилт	Далайн түвшнээс дээш, м	<1500	0	1500-1800	7	1800-2100	13	2100-2500	20	2500<	30
Уур амьсгал	Барилгын уур амьсгал	Уур амьсгалын бүсчлэл, бүс	-	0	IV	0	III	1	II	2	I	4
	Эрүүл ахуйн уур амьсгал	Уур амьсгалын индексийн өөрчлөлт	-	0	35>	1	35-40	9	40-50	15	<50	25
Хөрс, ургамал	Хөрс	Цэцэрлэгжилтэд тохирох, %	Хөрсийг солихгүй	0	<25	3	25-50	6	50-75	9	<75	11
	Ургамал	Ургамлын нөмрөгийн эзлэх хувь, %	<75	0	50-75	3	30-50	6	10-30	9	>10	11
	Ойн сан	Ойн эзлэх хувь, %	-	0	50-80	0	30-50	1	10-30	3	>10	9
Сэргээгдэх эрчим хүч	Нарны эрчим хүчний нөөц	Жилд нартай байх цагийн тоо	3300<	0	2200-3300	1	2200-2000	3	2000-1000	5	<1000	9
	Салхины эрчим хүчний нөөц	Салхины дундаж хурд, м/сек	3.0-3.5	0	3.0-2.5	1	2.5-2.0	3	<2.0	5	5.0-8.0	9

	Усны эрчим хүчний нөөц	Үүсгэх түрэлт, Нм	10-20	0	10	1	<20	2	<10	3	<5	5
Ашигт малтмал	Ашигт малтмал, эрдэс, түүхий эд	Ашигт малтмалын нөөц	Олон бүрдэлтэй	0	Дунд бүрдэлтэй	1	Цөөн бүрдэлтэй	3	Барилгын материалын нөөц бүхий	5	Нөөцгүй	15

Хүснэгт 3. Байгалийн нөхцөл, нөөцийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Байгалийн нөхцөл, нөөцийн нэгдсэн үнэлгээ		Байгаль нөхцөл, нөөцийн үнэлгээний ангиллаар				
			баллаар	Үзүүлэлтээр	Газрын гадарга	Уур амьсгал	Хөрс, ургамал	Сэргээгдэх эрчим хүч	Ашигт малтмал, эрдэс, түүхий эд
1	Урт баг	627.3	3	Дунд	4	5	5	2	1

Хүснэгт 4. Газрын гадаргын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Гадаргын налуугийн ангилал (зохицох баллаар)					Өндөржилтийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл				
			Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл									
			5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	<1500 м	1500-2000 м	2000 м	2000-2500 м	2500 м<	баллаар	үзүүлэлтээр			
			Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)									
1	Урт баг	627	5	-	-	3	-	-	-	-	5	-	-	-	-	4	Өндөр

Хүснэгт 5. Газрын гадаргын налуу

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Гадаргын налуугийн ангиллын эзлэх хувь					Гуу жалга	Зохицох дундаж балл	Гадаргын налуугийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл						
			Нэн тохиромжтой							Нэн тохиромжтой											
			га	хувь	зохицох балл	га	хувь			зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	баллаар	үзүүлэлтээр
			0.0-10.0%							10.0-20.0%					20.0%<						
1	Урт баг	627	153	24	0	-	-	9	-	-	30	-	-	0	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 6. Өндөржилт

1	Урт баг	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)			Өндөржилтийн эзлэх хувь			Өндөржилтийн ангилал (зохицох баллаар)					Гуу жалга	Эрүүлэгтээр														
				га	Хувь	зохицох балл 0	га	Хувь	зохицох балл 8	га	Хувь	зохицох балл 19	2500 м <	2500 м >		Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй										
627	-	-	-	153	24	8	-	-	19	-	-	-	-	-	-	-	1	5	4	3	2	1								

Хүснэгт 7. Уур амьсгалын үнэлгээ

1	Урт баг	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Барилгын уур амьсгалын ангилал (зохицох баллаар)						Эрүүл ахуйн уур амьсгалын ангилал (зохицох баллаар)						Эрүүлэгтээр				
				Нийт талбай, (га)						Нийт талбай, (га)						Эрүүлэгтээр				
				Зохицох дундаж балл		Үнэлгээ (5 баллаар)				Зохицох дундаж балл		Үнэлгээ (5 баллаар)				Эрүүлэгтээр				
627	0	5	-	0	1-2	2-3	3-4	4 <	1-3	3-9	9-15	15-25	25 <	5	4	3	2	1		

Хүснэгт 8. Барилгын уур амьсгал

1	Урт баг	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Барилгын уур амьсгалын үзүүлэлт									0	Барилгын уур амьсгалын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл																
					Нийт талбай, (га)			IV-III бүс			II бүс				I бүс			Зохицох дундаж балл																		
					га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 4		га	хувь	зохицох балл 4	Үнэлгээ (5 баллаар)																		
627	-	-	-	153	24	1	-	-	4	0	-	-	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар	Нэн доогуур														
<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="5">Үнэлгээ (5 баллаар)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>0</td> <td>1-2</td> <td>2-3</td> <td>3-4</td> <td>4<</td> </tr> <tr> <td>Нэн тохиромжтой</td> <td>Тохиромжтой</td> <td>Хязгаарлагдмал тохиромжтой</td> <td>Тохиромжгүй</td> <td>Нэн тохиромжгүй</td> </tr> </tbody> </table>																						Үнэлгээ (5 баллаар)					0	1-2	2-3	3-4	4<	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй
Үнэлгээ (5 баллаар)																																				
0	1-2	2-3	3-4	4<																																
Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй																																

Хүснэгт 9. Эрүүл ахуйн уур амьсгал

1	Урт баг	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Эрүүл ахуйн уур амьсгалын үзүүлэлт									0	Эрүүл ахуйн уур амьсгалын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл																
					Нийт талбай, (га)			Өөрчлөлтийн индекс <35			Өөрчлөлтийн индекс 35-60				Өөрчлөлтийн индекс 50<			Зохицох дундаж балл																		
					га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 9	га	хувь	зохицох балл 25		1-3	3-9	9-15	15-25	25<		Үнэлгээ (5 баллаар)															
627	153	24	1	-	-	9	-	-	25	0	5	-	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар	Нэн өндөр														
<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="5">Үнэлгээ (5 баллаар)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1-3</td> <td>3-9</td> <td>9-15</td> <td>15-25</td> <td>25<</td> </tr> <tr> <td>Нэн тохиромжтой</td> <td>Тохиромжтой</td> <td>Хязгаарлагдмал тохиромжтой</td> <td>Тохиромжгүй</td> <td>Нэн тохиромжгүй</td> </tr> </tbody> </table>																						Үнэлгээ (5 баллаар)					1-3	3-9	9-15	15-25	25<	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй
Үнэлгээ (5 баллаар)																																				
1-3	3-9	9-15	15-25	25<																																
Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй																																

Хүснэгт 10. Хөрс, ургамлын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Хөрсний цэцэрлэгжилтэд тохирох талбайн эзлэх хувь (зохицох баллаар)					Ойн модоор хучигдсан талбайн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл			
			Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл								
			0	Нэн тохиромжтой	Тoхи-ромжтой	Хязгаар-лагдмал тохи-ромжтой	Нэн тохиромжгүй	1-2	Нэн тохиромжтой	Тoхи-ромжтой	Хязгаарлагдмал тохи-ромжтой	Тoхи-ромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар	үзүүлэлтээр	
			Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)								
5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
1	Урт баг	627	0.1	5	-	-	-	-	1	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 2.1.10. Хөрсний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Цэцэрлэгжилтэд тохирох үзүүлэлтээр			Хөрсний ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл								
			Нэн тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Зохицох дундаж балл													
						Хөрсийг солихгүй	50.0 % хүртэл солих	50.0-100.0 % солих	0	Нэн тохиромжтой	Тoхи-ромжтой	Хязгаар-лагдмал тохи-ромжтой	Тoхи-ромжгүй	Нэн тохиромжгүй					
			Үнэлгээ (5 баллаар)			Үнэлгээ (5 баллаар)													
га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	Зохицох балл 6	га	хувь	зохицох балл 15	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар	үзүүлэлтээр				
1	Урт баг	627.3	120	19	-	33	5	6	-	-	15	0.11	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 2.1.11. Ургамлан бүрхэвчийн үнэлгээ

1	Урт баг	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)									Ургамлан бүрхэвчийн ангилал (зохицох баллаар)	Ерөнхий дундаж балл							
				Ургамлан бүрхэвчийн талбайн эзлэх хувь																	
				Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой			Тохиромжгүй											
				30.0-80.0% ургамлан бүрхэвчтэй	10.0-30.0% ургамлан бүрхэвчтэй	<10.0 % ургамлан бүрхэвчтэй	га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 3			га	хувь	зохицох балл 9				
627.33	-	-	1	-	-	3	153	24	9	1	Зохицох дундаж балл										
5	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	1	5	1	2-3	3-8	9	9<	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Тохиромжгүй
												Үнэлгээ (5 баллаар)					баллаар		Узүүлэлт-тээр		
5	Нэн өндөр																				

Хүснэгт 2.1.12. Ойн сан

1	Урт баг	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)									Ойн сангийн ангилал (зохицох баллаар)	Ерөнхий дундаж балл							
				Ойн модоор хучигдсан талбайн эзлэх хувь																	
				Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой			Тохиромжгүй											
				30.0-80.0 % ойн модоор хучигдсан	10.0-30.0 % ойн модоор хучигдсан	<10.0 % ойн модоор хучигдсан	га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 3			га	хувь	зохицох балл 9				
627	-	-	1	-	-	3	153	24	9	1	Зохицох дундаж балл										
5	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	1	5	1	2-3	3-8	9	9<	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Тохиромжгүй
												Үнэлгээ (5 баллаар)					баллаар		Узүүлэлтээр		
5	Нэн өндөр																				

Хүснэгт 2.1.13 Сэргээгдэх эрчим хүчний үнэлгээ

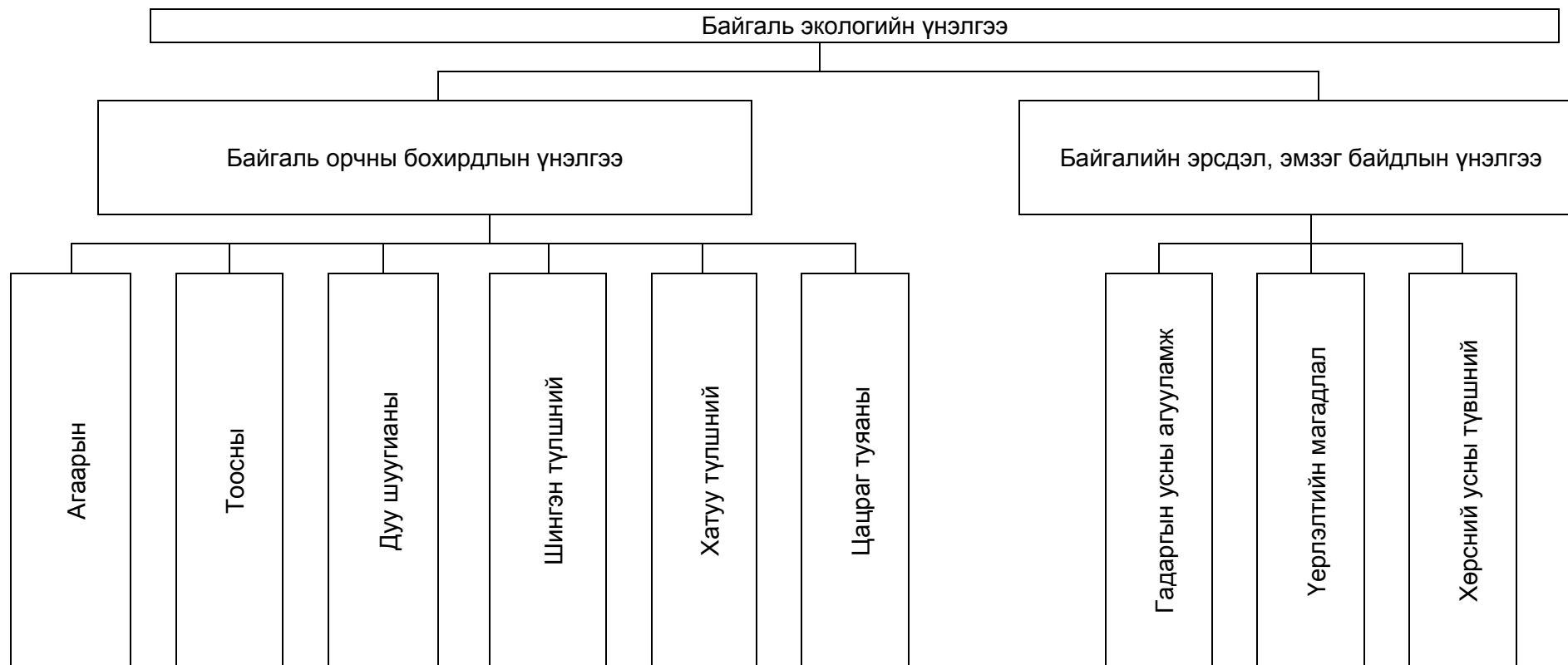
627	Нийт талбай, (га)										Ерөнхий дундаж балл		
	Зохицох дундаж балл					Үнэлгээ (5 баллаар)	Зохицох дундаж балл	Үнэлгээ (5 баллаар)	Зохицох дундаж балл	Үнэлгээ (5 баллаар)			
	0	1	2	3	4							0	1
5	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй								
5	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл								
-													
-													
-													
-													
5	Зохицох дундаж балл												
5	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл								
-													
-													
-													
-													
2	Зохицох дундаж балл												
-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл								
-													
-													
2	2	1	2	3	4								
-													
2	баллаар	үзүүлэлтээр					Ерөнхий дундаж балл						
Доогуур													

Хүснэгт 2.1.14. Ашигт малтмалын үнэлгээ

1	Урт баг	Д/д	Нийт талбай, (га)										Ашигт малтмалын ангилал (зохицох баллаар)			
			Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Олон бүрдэлтэй					Барилгын материалын нөөц бүхий	Цөөн бүрдэлтэй					Нөөцгүй	
				Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй				
														9		7-8
627.33	га	хувь	Зохицох балл 9	га	хувь	зохицох балл 6	га	хувь	зохицох балл 3	га	хувь	Зохицох балл 1				
-																
-																
9																
-																
-																
6																
120																
19																
3																
53																
589																
1																
0																
-																
-																
-																
-																
1																
1																
Нэн тохиромжтой	баллаар					үзүүлэлтээр					Ерөнхий дундаж балл					

17.2.2 Байгаль, экологийн үнэлгээ

Схем 2.2.1. Байгаль экологийн үнэлгээ

Хүснэгт 2.2.1. Байгаль экологийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Үнэлэх хүчин зүйлс	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Шалгуур үзүүлэлт	Үзүүлэлтүүд									
			Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй	
			Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)
Байгаль орчны бохирдол	Агаарын бохирдол	Хорт бодисын агууламж	Байхгүй	0	0.1-03	5	0.5-0.8	10	0.8-1.0	15	1.0<	20
	Тоосны бохирдол	Агаарын тоосжилт	Бохирдох хандлагатай	0	Бага зэрэг бохирдсон	5	Дунд зэрэг бохирдсон	10	Их бохирдсон	15	Хэт их бохирдсон	20
	Дуу шуугианы бохирдол	Шуугианы хэмжээ	Зөвшөөрөгдөх	0	Сулав-тар	5	Дунд зэрэг	10	Их	15	Хэт их	20
	Шингэн түлшний бохирдол	Хөрс, агаарын хорт бодисын агууламж	Бохирдох хандлагатай	0	Бага зэрэг бохирдсон	5	Дунд зэрэг бохирдсон	10	Их бохирдсон	15	Хэт их бохирдсон	20
	Хатуу хог хаягдал	Хөрсний хорт бодисын агууламж	Бохирдох хандлагатай	0	Бага зэрэг бохирдсон	5	Дунд зэрэг бохирдсон	10	Их бохирдсон	15	Хэт их бохирдсон	20
	Цацраг долгионы бохирдол	Долгион тархалтаас	Бохирдох хандлагатай	0	Бага зэрэг бохирдсон	5	Дунд зэрэг бохирдсон	10	Их бохирдсон	15	Хэт их бохирдсон	20
Байгалийн эрсдэл, эмзэг байдал	Үерлэлт	Үерлэлтийн магадлал	Автагдахгүй	0	Автагдахгүй	0	Болзошгүй	7	Магадлал бага	15	Автаг-дана	27
	Хөрсний усны түвшин	Усны илрэх гүн, м	>3	1	2-3	3	2	5	1	9	<1	11
	Гадаргын усны агууламж	Хорт бодисын агууламж	Цэвэр	5	Бага зэрэг бохирдсон	8	Дунд зэрэг бохирдсон	12	Их бохирдсон	17	Хэт их бохирдсон	22

Хүснэгт 2.2.2. Байгаль экологийн нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Байгаль экологийн нэгдсэн үнэлгээ		Байгаль экологийн үнэлгээний ангиллаар	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Байгаль орчны бохирдол	Байгалийн эрсдэл, эмзэг байдал
1	Урт баг	627.33	2	Доогуур	1	4

Хүснэгт 2.2.3. Байгаль орчны бохирдолын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Тоосны бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)					Дуу шуугианы бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)					Шингэн түлшний бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)					Хатуу түлшний бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл				
			Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл									
			5-4	4-3.5	3.5-2.5	2.5-1.5	1.5-0	5-4	4-3.5	3.5-2.5	2.5-1.5	1.5-0	5-4	4-3.5	3.5-2.5	2.5-1.5	1.5-0	5-4	4-3.5	3.5-2.5	2.5-1.5	1.5-0		5-4	4-3.5	3.5-2.5	2.5-1.5
Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)												
5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар	үзүүлэлтээр	
1	Урт баг	627.3	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1	

Хүснэгт 2.2.4. Тоосны бохирдол

1		Д/д		Тоосны бохирдлын хувь (зохицох баллаар)					Тоосны бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл									
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж																					
		Урт баг	627.33	Нийт талбай, (га)		Бохирдолгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Зохихоо дундаж балл	Үнэлгээ (5 баллаар)				баллаар	үзүүлэлтээр					
		га	хувь	зохицох балл 4	га	хувь	зохицох балл 3	га	хувь	зохицох балл 2	га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 0	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
		71																					
		11																					
		4																					
		57																					
		9																					
		3																					
		20																					
		3																					
		2																					
		5																					
		1																					
		1																					
		-																					
		-																					
		-																					
		0																					
		-																					
		-																					
		-																					
		-																					
		1																					
		1																					
		1																					
		1																					
		Нэн																					
		доогуур																					

Хүснэгт 2.2.5. Дуу шуугианы бохирдол

1		Д/д		Дуу шуугианы бохирдлын хувь (зохицох баллаар)					Дуу шуугианы бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл									
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж																					
		Урт баг	627	Нийт талбай, (га)		Зөвшөөрөгдөх хэмжээнд	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Зохихоо дундаж балл	Үнэлгээ (5 баллаар)				баллаар	үзүүлэлтээр					
		га	хувь	зохицох балл 4	га	хувь	зохицох балл 3	га	хувь	зохицох балл 2	га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 0	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
		125																					
		20																					
		4																					
		15																					
		2																					
		3																					
		13																					
		2																					
		2																					
		-																					
		-																					
		1																					
		-																					
		-																					
		-																					
		0																					
		-																					
		-																					
		-																					
		-																					
		1																					
		1																					
		1																					
		1																					
		Нэн																					
		доогуур																					

Хүснэгт 2.2.6. Шингэн түлшний бохирдол

1	Урт баг 627.33	Д/д		Шингэн түлшний бохирдлын хувь (зохицох баллаар)					Шингэн түлшний бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)														
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)			бохир-долгүй	Нэн тохиромжтой	бохирдох хандлага-тай	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Эрөнхий дундаж балл											
				га	хувь	зохицох балл 4	га	хувь	зохицох балл 3	га	хувь	зохицох балл 2	га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 0					
1	Урт баг	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Шингэн түлшний бохирдлын хувь (зохицох баллаар)					Шингэн түлшний бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)														
627.33	Нийт талбай, (га)			бохир-долгүй	Нэн тохиромжтой	бохирдох хандлага-тай	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Эрөнхий дундаж балл													
121	га									Зохицох дундаж балл													
19	хувь									Нэн тохиромжтой													
4	зохицох балл 4									Тохиромжтой													
27	га									Хязгаарлагдмал тохиромжтой													
4	хувь									Тохиромжгүй													
3	зохицох балл 3									Нэн тохиромжгүй													
3	га									Эрөнхий дундаж балл													
0	хувь									Нэн тохиромжгүй													
2	зохицох балл 2									Эрөнхий дундаж балл													
1	га									Нэн тохиромжгүй													
50	хувь									Эрөнхий дундаж балл													
1	зохицох балл 1									Нэн тохиромжгүй													
1	га									Эрөнхий дундаж балл													
50	хувь									Нэн тохиромжгүй													
-	зохицох балл 0									Эрөнхий дундаж балл													
0	Зохицох дундаж балл									Нэн тохиромжтой													
-	5 балл									Тохиромжтой													
-	4 балл									Хязгаарлагдмал тохиромжтой													
-	3 балл									Тохиромжгүй													
-	2 балл									Эрөнхий дундаж балл													
1	1 балл									Нэн тохиромжгүй													
1	баллаар									Эрөнхий дундаж балл													
Нэн доогуур				үзүүлэлтээр					үзүүлэлтээр														

Хүснэгт 2.2.7. Хатуу түлшний бохирдол

1	Урт баг 627.33	Д/д		Хатуу түлшний бохирдлын үзүүлэлтээр					Хатуу түлшний бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)														
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)			бохир-долгүй	Нэн тохиромжтой	бохирдох хандлага-тай	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Эрөнхий дундаж балл											
				га	хувь	зохицох балл 4	га	хувь	зохицох балл 3	га	хувь	зохицох балл 2	га	хувь	зохицох балл 1	га	хувь	зохицох балл 0					
1	Урт баг	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Хатуу түлшний бохирдлын үзүүлэлтээр					Хатуу түлшний бохирдлын ангилал (зохицох баллаар)														
627.33	Нийт талбай, (га)			бохир-долгүй	Нэн тохиромжтой	бохирдох хандлага-тай	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Эрөнхий дундаж балл													
100	га									Зохицох дундаж балл													
16	хувь									Нэн тохиромжтой													
4	зохицох балл 4									Тохиромжтой													
20	га									Хязгаарлагдмал тохиромжтой													
3	хувь									Тохиромжгүй													
3	зохицох балл 3									Эрөнхий дундаж балл													
15	га									Нэн тохиромжгүй													
2	хувь									Эрөнхий дундаж балл													
2	зохицох балл 2									Нэн тохиромжгүй													
10	га									Эрөнхий дундаж балл													
500	хувь									Нэн тохиромжгүй													
1	зохицох балл 1									Эрөнхий дундаж балл													
8	га									Нэн тохиромжгүй													
400	хувь									Эрөнхий дундаж балл													
-	зохицох балл 0									Нэн тохиромжгүй													
0	Зохицох дундаж балл									Нэн тохиромжтой													
-	5 балл									Тохиромжтой													
-	4 балл									Хязгаарлагдмал тохиромжтой													
-	3 балл									Тохиромжгүй													
-	2 балл									Эрөнхий дундаж балл													
1	1 балл									Нэн тохиромжгүй													
1	баллаар									Эрөнхий дундаж балл													
Нэн доогуур				үзүүлэлтээр					үзүүлэлтээр														

Хүснэгт 2.2.8. Байгалийн эрсдэл, эмзэг байдал

1	Урт баг 627.33	Д/Д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж Нийт талбай, (га)	Гадаргын усны агууламж (зохицох баллаар)					Үерлэлтийн байдал (зохицох баллаар)					Хөрсний усны түвшний ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл						
			Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр					
			5-7 Нэн тохиромжтой	8-12 Тохиромжтой	13-17 Хязгаарлагдмал тохиромжтой	17-22 Тохиромжгүй	22< Нэн тохиромжгүй	0-1 Нэн тохиромжтой	1-3 Тохиромжтой	3-7 Хязгаарлагдмал тохиромжтой	8-27 Тохиромжгүй	27< Нэн тохиромжгүй	0-1 Нэн тохиромжтой	1-3 Тохиромжтой	3-5 Хязгаарлагдмал тохиромжтой	5-11 Тохиромжгүй	11< Нэн тохиромжгүй							
			Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)											
			5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
5	5	-	-	-	-	-	5	5	-	-	-	5	5	-	-	-	5	5	-	-	-	4	Өндөр	

Хүснэгт 2.2.9. Гадаргын усны агууламж

1	Урт баг 627.33	Д/Д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж Нийт талбай, (га)	Гадаргын усны агууламжийн үзүүлэлтээр						Гадаргын усны агууламжийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл									
			Цэвэр		бохирдол бага		бохирдсон		Зохицох дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр								
			га	хувь	га	хувь	га	хувь	5-7 Нэн тохиромжтой	8-12 Тохиромжтой	13-17 Хязгаарлагдмал тохиромжтой	17-22 Тохиромжгүй	22< Нэн тохиромжгүй										
			Үнэлгээ (5 баллаар)						Үнэлгээ (5 баллаар)														
			5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл						
5	5	-	-	-	-	-	5	5	-	-	-	5	5	-	-	-	5	5	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 2.2.10. Үерлэлт

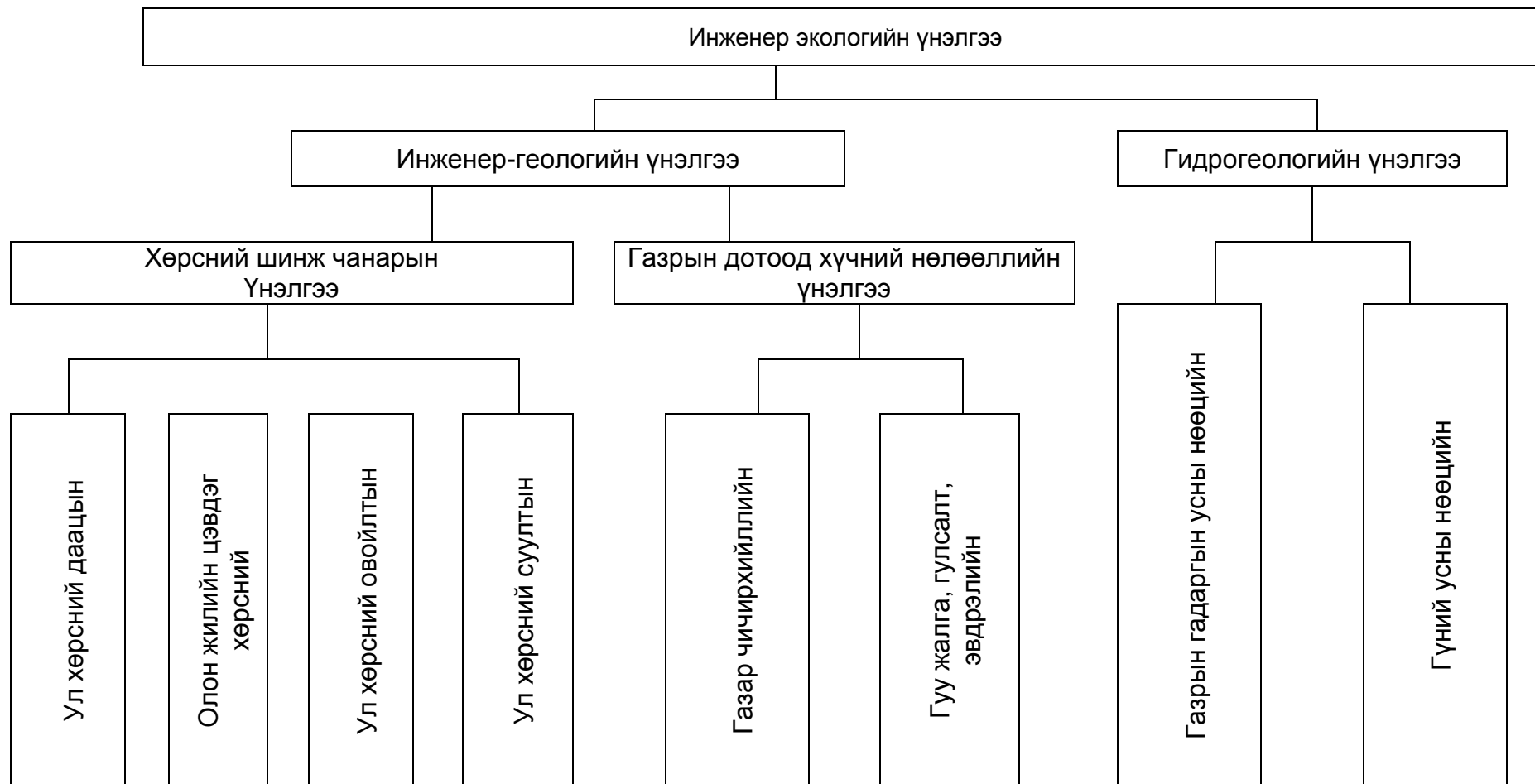
1	Урт баг	Д/д		Үерлэлтийн магадлалын үзүүлэлтээр									Зохицох дундаж балл	Үерт автагдах ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл					
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Нийт талбай, (га)			Нэн т охиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой				Тохиромжгүй			0	1-3		3-7	7-27	27<		
		Нийт талбай, (га)		Нэн т охиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой			Тохиромжгүй				Үнэлгээ (5 баллаар)										
		га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 7	га	хувь	зохицох балл 27	5 балл	4 балл		3 балл	2 балл	1 балл							баллаар	
627.33	120	19	-	25	4	7	8	1	27	0	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр							

Хүснэгт 2.2.11. Хөрсний усны түвшин

1	Урт баг	Д/д		Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн хүчин зүйлээр									Зохицох дундаж балл	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн эзлэх ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл					
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Нийт талбай, (га)			Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой				Тохиромжгүй			0-1	1-3		3-5	5-11	11<		
		Нийт талбай, (га)		Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой			Тохиромжгүй				Үнэлгээ (5 баллаар)										
		га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 4	га	хувь	зохицох балл 11	5 балл	4 балл		3 балл	2 балл	1 балл							баллаар	
627.33	153	24	-	-	-	4	-	-	11	-	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр							

10.2.3. Инженер-экологийн үнэлгээ

Схем 2.3.1. Инженер экологийн үнэлгээ

Хүснэгт 2.3.1. Инженер-экологийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Үнэлэх хүчин зүйлс	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Шалгуур үзүүлэлт	Үзүүлэлтүүд										
			Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй		
			Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	
Инженер-геологи	Хөрсний даац	Хөрсний даацын эсэргүүцэл		0	4.0<R	0	4.0<R<3.0	10	3.0>R	20			
	Олон жилийн цэвдэг хөрс	Талбайн эзлэх хувийн жин, %	ОЖЦХ байхгүй	0	10	10	30-50	20	50-70	30	<70	40	
	Суулттай хөрс	Талбайн эзлэх хувийн жин, %	Суулттай хөрсгүй	0	30	5	30-50	10	50-70	15	<70	20	
	Овойлттой хөрс	Талбайн эзлэх хувийн жин, %		0-6	0	30	5	30-50	10	50-70	15	<70	20
Газрын дотоод хүчний нөлөөлөл	Газар чичирхийлэл	Рихтерийн шатлалаар, балл		0-6	0	6-7	5	7-8	9	8-9	12	<9	16
	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэл	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлтэй талбайн хэмжээ, %		>20	1	20-30	3	30-50	7	50-75	12	<75	19
Гидрогеологи	Гадаргын ус	Хоногт цуглах хэмжээ, м ³ /хоног		<150	0	150-450	3	450-750	6	750-900	15	900<	23
	Гүний ус	1 км ² -д байгаа усны хэмжээ, л/сек		0.3<	0	0.3	1	0.3-0.1	7	0.2-0.1	13	<0.1	20

Хүснэгт 2.3.4. Ул хөрсний даац

1	Урт баг	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Ул хөрсний даацын үзүүлэлтээр															Зохицох дундаж балл	Ул хөрсний даацын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл				
				Нийт талбай, (га)																Үнэлгээ (5 баллаар)					Ерөнхий дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл			
				4.0 < R	Нэн тохиромжтой					4.0 < R < 3.0					R < 3.0					баллаар	үзүүлэлтээр								
627.33	65	га	10	хувь	зохицох балл 0	55	га	9	хувь	зохицох балл 10	33	га	5	хувь	зохицох балл 20	1	5	Нэн тохиромжтой	-			Тохиромжтой	-	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	-	Тохиромжгүй	-	5	Нэн тохиромжгүй

Хүснэгт 2.3.5. Олон жилийн цэвдэг хөрс

1	Урт баг	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Олон жилийн цэвдэг хөрсний үзүүлэлтээр															Зохицох дундаж балл	Олон жилийн цэвдэг хөрсний ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл				
				Нийт талбай, (га)																Үнэлгээ (5 баллаар)					Ерөнхий дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл			
				цэвдэггүй	Нэн тохиромжтой					Хязгаарлагдмал тохиромжтой					Тохиромжгүй					баллаар	үзүүлэлтээр								
627.33	153	га	24	хувь	зохицох балл 0	-	га	-	хувь	зохицох балл 10	10	га	-	хувь	зохицох балл 40	-	5	Нэн тохиромжтой	-			Тохиромжтой	-	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	-	Тохиромжгүй	-	5	Нэн тохиромжгүй

Хүснэгт 2.3.6. Ул хөрсний суулт

1	д/д		Ул хөрсний суултын үзүүлэлтээр										Зохицох дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл	
	Урт баг	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)										Ул хөрсний суултын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл	
			Суултгүй			Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой				Тохиромжгүй						
			га	хувь	Зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 10	га	хувь	зохицох балл 20	0-1	1-5	5-10	10-20	20<			
627.33	65	10	-	60	10	10	28	4	20	1	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр		
<p>Ул хөрсний суултын үзүүлэлтээр</p> <p>Ул хөрсний суултын ангилал (зохицох баллаар)</p> <p>Зохицох дундаж балл</p> <p>Ул хөрсний суултын ангилал (зохицох баллаар)</p> <p>Унэлгээ (5 баллаар)</p> <p>баллаар</p> <p>үзүүлэлтээр</p>																			

Хүснэгт 2.3.7. Ул хөрсний овойлт

1	д/д		Ул хөрсний овойлтын үзүүлэлтээр										Зохицох дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл	
	Урт баг	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)										Ул хөрсний овойлтын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл	
			Овойлт, суултгүй			Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой				Тохиромжгүй						
			га	хувь	Зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 10	га	хувь	зохицох балл 20	0-1	1-5	5-10	10-20	20<			
627.33	120	19	-	20	3	10	13	2	20	0	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр		
<p>Ул хөрсний овойлтын үзүүлэлтээр</p> <p>Ул хөрсний овойлтын ангилал (зохицох баллаар)</p> <p>Зохицох дундаж балл</p> <p>Ул хөрсний овойлтын ангилал (зохицох баллаар)</p> <p>Унэлгээ (5 баллаар)</p> <p>баллаар</p> <p>үзүүлэлтээр</p>																			

Хүснэгт 2.3.8. Газар чичирхийлэл

1	Урт баг 627.33	Нийт талбай, (га)		Газар чичирхийллийн үзүүлэлтээр			1	Газар чичирхийллийн ангилал (зохицох баллаар)					5	Ерөнхий дундаж балл	
		га	хувь	Нэн тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй		0-6	7-8	8-9	9-16	16<		баллаар	үзүүлэлтээр
-	-	153	24	9	-	-	16	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр	
<p>Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж</p> <p>Газар чичирхийллийн үзүүлэлтээр</p> <p>Нийт талбай, (га)</p> <p>Нэн тохиромжтой</p> <p>Хязгаарлагдмал тохиромжтой</p> <p>Тохиромжгүй</p> <p>Зохицох дундаж балл</p> <p>Үнэлгээ (5 баллаар)</p> <p>5 балл</p> <p>4 балл</p> <p>3 балл</p> <p>2 балл</p> <p>1 балл</p> <p>баллаар</p> <p>үзүүлэлтээр</p>															

Хүснэгт 2.3.9. Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн үнэлгээ

1	Урт баг 627.33	Нийт талбай, (га)		Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн үзүүлэлтээр			-	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн эзлэх ангилал (зохицох баллаар)					5	Ерөнхий дундаж балл	
		га	хувь	Нэн тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй		0-1	1-7	7	7-19	19<		баллаар	үзүүлэлтээр
-	-	153	24	-	-	7	-	-	-	-	5	Нэн өндөр			
<p>Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж</p> <p>Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн үзүүлэлтээр</p> <p>Нийт талбай, (га)</p> <p>Нэн тохиромжтой</p> <p>Хязгаарлагдмал тохиромжтой</p> <p>Тохиромжгүй</p> <p>Зохицох дундаж балл</p> <p>Үнэлгээ (5 баллаар)</p> <p>5 балл</p> <p>4 балл</p> <p>3 балл</p> <p>2 балл</p> <p>1 балл</p> <p>баллаар</p> <p>үзүүлэлтээр</p>															

Хүснэгт 2.3.9. Газрын дотоод хүчний нөлөөллийн нэгдсэн үнэлгээ

1	Урт баг	д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)		Газар чичирхийллийн байдал (зохицох баллаар)					Гуу жалга, эвдрэлийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл						
						Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл											
						5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-6	7-8	8-9	9-16	16<			0-1	1-7	7	7-19	19<
						Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)											
627.33	5	5	-	-	-	-	5	5	-	-	-	5	5	-	-	-	5	Нэн өндөр				

Хүснэгт 2.3.9. Гидрогеологийн үнэлгээ

1	Урт баг	д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)		Гадаргын ус (зохицох баллаар)					Газар доорхи ус (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл						
						Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл											
						5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-6	7-8	8-9	9-16	16<			5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл
						Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)											
627.33	5	5	-	-	-	-	5	5	-	-	-	5	5	-	-	-	5	Нэн өндөр				

Хүснэгт 2.3.10. Гадаргын ус

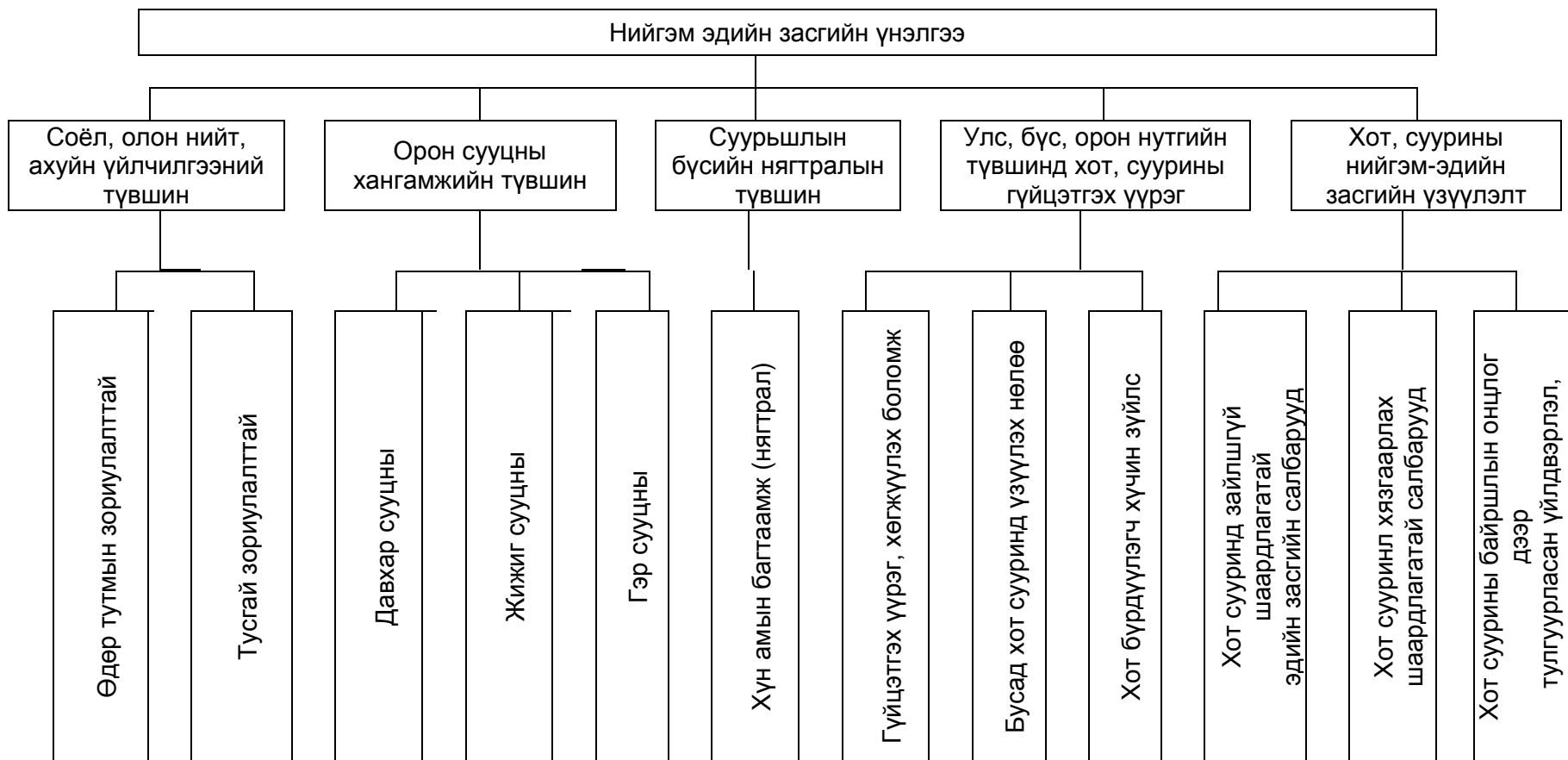
1	Урт баг 627.33	Нийт талбай, (га)			Гадаргын усны хоногт цуглах хэмжээ, м³/хоног			Зохицох дундаж балл 0	Гадаргын усны нөөцийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл Нэн өндөр	
		<150 м³/хоног		150-900 м³/хоног		900 м³/хоног <			Үнэлгээ (5 баллаар)						
		га	хувь	га	хувь	га	хувь		5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
		зохицох балл 5		зохицох балл 15		зохицох балл 20			Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй		
		153	24	5	-	-	15	-	-	-	-	-	-	5	

Хүснэгт 2.3.11. Газар доорх ус

1	Урт баг 627.33	Нийт талбай, (га)			Газрын гүний 1 км²-д байгаа усны хэмжээ, л/сек			Зохицох дундаж балл -	Гүний усны нөөцийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл Нэн өндөр	
		0.3 л/сек <		0.3-0.1 л/сек		<0.1 л/сек			Үнэлгээ (5 баллаар)						
		га	хувь	га	хувь	га	хувь		5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
		зохицох балл 0		зохицох балл 4		зохицох балл 11			Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй		
		153	24	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	5	

17.3 НИЙГЭМ-ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

Схем 3.1. Нийгэм эдийн засгийн үнэлгээ

Хүснэгт 3.1. Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээний үзүүлэлт

Үзүүлэлт	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Нормативт үзүүлэлт	Үнэлгээний ангилал					
			Нэн өндөр (5 балл)	Өндөр (4 балл)	Дунд (3 балл)	Доогуур (2 балл)	Нэн доогуур (1 балл)	
Хангамжийн ангилал			100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%	
Соёл, олон нийт, ахуйн үйлчилгээний хангамжийн түвшин	Өдөр тутмын зориулалттай	А.Сургууль	1000 хүнд 280 сурагч	280	210-280	140-210	70-140	<70
		Б.Цэцэрлэг	1000 хүнд 70 хүүхэд	70	53-70	35-53	18-35	<18
		В.Өрхийн эмнэлэг	35 үзлэг/өдөр	35	26-35	17-26	9-17	<9
		Г.Нийтийн хоол	1000 хүнд 40 суудал	40	30-40	20-30	10-20	<10
		Д.Ахуйн үйлчилгээ	1000 хүнд 9ажлын байр	9	7-9	4-7	2-4	<2
	Тусгай зориулалттай	1.Нэгдсэн эмнэлэг	1000 хүнд 9 ор	9	7-9	4-7	2-4	<2
		2.Спортын барилга	1000 хүнд 80 м ² шалны талбай	80	60-80	40-60	20-40	<20
		3.Соёлын ордон	1000 хүнд 33 суудал	33	25-33	16-25	8-16	<8
		4.Кинотеатр	1000 хүнд 30 суудал	30	22-30	15-22	7-15	<7
		5.Музей	1000 хүнд 30 м ² үзмэрийн талбай	30	22-30	15-22	7-15	<7
Орон сууцны хангамжийн түвшин	Давхар сууц	Хангамжаар	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
		Хангамжийн түвшинд	1 хүнд 10.5 м ² сууцны талбай	10.5	7.9-10.5	5.2-7.9	2.6-5.2	<2.6
	Жижиг сууц	Хангамжаар	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
		Хангамжийн түвшинд	1 хүнд 10.5 м ² сууцны талбай	10.5	7.9-10.5	5.2-7.9	2.6-5.2	<2.6
	Гэр хороолол	Хангамжаар	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100 %<	75-100%	50-75 %	25-50 %	<25 %
		Хангамжийн түвшинд	1 хүнд 10.5 м ² сууцны талбай	10.5	7.9-10.5	5.2-7.9	2.6-5.2	<2.6
Суурьшлын бүсийн нягтралын түвшин	Хүн амын багтаамж (нягтрал)	50.0-100.0 мянган хүн амтай	1 га-д 190 хүн	190	142-190	95-142	48-95	<48
		100.0-500.0 мянган хүн амтай	1 га-д 200 хүн	200	150-200	100-150	50-100	<50
		500.0мянгаас дээш хүн амтай	1 га-д 210 хүн	210	158-210	79-158	53-79	<53

Улс, бүс нутаг, орон нутгийн түвшинд гүйцэтгэх үүрэг	Гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломж	Хот суурины гол гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломж	Хөгжүүлэх боломжийн хувь	100 %<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
	Бусад хот сууринд үзүүлэх нөлөөлөл	Хөгжлийн түвшин, бусад хот сууринд үзүүлэх эерэг нөлөөлөл	Үзүүлэх нөлөөллийн хувь	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
	Хот бүрдүүлэгч байгууллагуудын тоо	Хотын төсөвт эзлэх хувь нэмэр	Байгууллагын тоо	10	7-10	4-7	2-4	<1
Хот, суурины нийгэм-эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлт	Хот суурин өөрөө зайлшгүй оршин тогтнох шаардлагатай эдийн засгийн салбарууд	Тухайн салбаруудын нийт хүн амд үзүүлэх хангамжийн түвшин	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
	Хот сууринд хязгаарлах шаардлагатай салбар	Тухайн хязгаарлах шаардлагатай салбарын нөлөөлөл	Хязгаарлах салбаруудын хот дахь тоо	<1	2	3	4	5<
	Хот, суурины байршлын онцлог дээр тулгуурласан үйлдвэрлэл үйлчилгээ	Хотын нөөц, давуу талыг ашигласан байдал	Ашиглалтын хувь	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%

Хүснэгт 3.2. Нийгэм-эдийн засгийн нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийгэм-эдийн засгийн нэгдсэн үнэлгээ		Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээний ангиллаар				
			баллаар	үзүүлэлтээр	Соёл, ахуйн үйлчилгээний хангамжийн түвшин	Орон сууцны хангамжийн түвшин	Суурьшлын бүсийн нягтралын түвшин	Улс, бүс нутаг, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх үүргийн түвшин	Хот, суурины нийгэм-эдийн засгийн үзүүлэлтийн түвшин
1	Урт баг	2399	3	Дунд	3	4	1	4	3

Хүснэгт 3.3. Соёл, ахуйн үйлчилгээний байгууллагын нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Соёл, ахуйн үйлчилгээний хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Соёл, ахуйн үйлчилгээний үнэлгээний ангиллаар	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Өдөр тутмын зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын	Тусгай зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын
1	Урт баг	2399	3.4	Дунд	4	3

Хүснэгт 3.4. Өдөр тутмын зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Соёл, ахуйн үйлчилгээний өдөр тутмын зориулалттай барилга байгууламжийн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Өдөр тутмын зориулалттай барилга байгууламжийн үнэлгээний ангиллаар				
			баллаар	үзүүлэлтээр	Ерөнхий боловсролын сургууль	Цэцэрлэг	Өрхийн эмнэлэг	Нийтийн хоол	Ахуйн үйлчилгээний төв
1	Урт баг	2399	4	Өндөр	4	5	2	3	5

Хүснэгт 3.5. Сургуулиудын хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Сургуулийн хүчин чадал, сурагч			Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Төслийн	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар										
5	4	3	2	1									
1	Урт баг	2399	672	580	800	86.3	-	4	-	-	-	4	Өндөр

Хүснэгт 3.6. Хүүхдийн цэцэрлэгүүдийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Цэцэрлэгийн хүчин чадал, хүүхэд			Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Төслийн	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар										
5	4	3	2	1									
1	Урт баг	2399	168	180	260	107.2	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 3.7. Өрхийн эмнэлгийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Өрхийн эмнэлгийн хүчин чадал, үзлэг/өдөр		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар									
5	4	3	2	1								
1	Урт баг	2399	84	35	41.7	-	-	-	2	-	2	Доогуур

Хүснэгт 3.8. Нийтийн хоолны газруудын хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийтийн хоолны зориулалттай барилга байгууламжийн хүчин чадал, суудал		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Урт баг	2399	96	55	57.3	-	-	3	-	-	3	Дунд

Хүснэгт 3.9. Ахуйн үйлчилгээний газруудын хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Ахуйн үйлчилгээний төвийн зориулалттай барилга байгууламжийн хүчин чадал, ажлын байр		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Урт баг	2399	24	70	297.7	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 3.10. Тусгай зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам (хүн)	Соёл, ахуйн үйлчилгээний тусгай зориулалттай барилга байгууламжийн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Тусгай зориулалттай барилга байгууламжийн үнэлгээний ангиллаар				
			баллаар	үзүүлэлтээр	Эмнэлэг	Спортын ордон, цогцолбор	Соёлын ордон	Кинотеатр	Музей
1	Урт баг	2399	3	Дунд	3	5	5	1	1

Хүснэгт 3.11.Нэгдсэн эмнэлгийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Эмнэлгийн хүчин чадал, ор		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Урт баг	2399	22	15	69.5	-	-	3	-	-	3	Дунд

Хүснэгт 3.12. Спортын барилга байгууламжийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Спортын барилга байгууламжийн хүчин чадал, м ² шалны талбай		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Урт баг	2399	192	280	145.89	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 3.13.Соёлын төвийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Соёлын ордон, соёлын төвийн барилга байгууламжийн хүчин чадал, суудал		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Урт баг	2399	79	250	315.8	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 3.14. Зочид буудлын хангамжийн түвшний үнэлгээ

Нийт хүн амын тоо	Нийт өрхийн тоо	Нормоор шаардагдах хүчин чадал (ор)	Бодит хүчин чадал	Хангамжийн хувь	Хангамжийн хувийн ангилал				
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур
					100% дээш	75-100%	50-75%	25-50%	25% доош
					Үнэлгээ 5 баллаар				
2399	777	19	20	100.0	5	4	3	2	1
Үнэлгээний ангилал					5	-	-	-	-
					Нэн өндөр				

Хүснэгт 3.15. Музейн барилга байгууламжийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Музейн хүчин чадал, м ² үзмэрийн өрөөний талбай		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	баллаар	үзүүлэлтээр
						Үнэлгээ 5 баллаар						
1	Урт баг	2399	72	0	0	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 3.16. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний нэгдсэн үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Орон сууцны хангамжийн түвшний нэгдсэн үнэлгээ		Орон сууцны төрлөөр (хувиар)			Нэгдсэн дүн (баллаар)	
			Баллаар	Үзүүлэлтээр	Нийтийн орон сууц	нам давхар орон сууц	гэрт	Орон сууцны төрлөөр	Нэг хүнд ногдох сууцны талбайн хангамжаар
1	Урт баг	2399	3.5	Дунд	1	1	4	2	5

Хүснэгт 3.17. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ

1	Урт баг	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийтийн сууц		Нам давхар орон сууц		Гэр хороолол		Нийт сууцны		Хангамжийн хувь					Үнэлэмж					
				Нийт хүн ам	Сууцны талбай, м ²	Хүн ам	Нэг хүнд ногдох сууцны талбай, м ²	Хүн ам	Нэг хүнд ногдох сууцны талбай, м ²	Сууцны талбай, м ²	Хүн ам	Нэг хүнд ногдох сууцны талбай, м ²	Сууцны талбай, м ²	Хүн ам	Нормоор нэг хүнд шаардагдах сууцны талбай, м ²	Одоо нэг хүнд ногдож буй сууцны талбай, м ³	Хангамжийн түвшин, %	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур
2399	1584	176	9	3520	320	11	22836	1903	12	27940	2399	10.5	11.6	110.9	5	4	3	2	1	5	Нэн өндөр	
															Үнэлгээ 5 баллаар					баллаар		
															100.0%					<25.0%		
															75.0-100.0%							
															50.0-75.0%							
															25.0-50.0%							

Хүснэгт 3.18. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ (нийтийн сууц)

1	Урт баг	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийтийн орон сууцанд оршин суудаг хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
							Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
-	-	-	-	1	1	1	5	4	3	2	1	1	Нэн доогуур
							Үнэлгээ 5 баллаар						
							100.0%						
							75.0-100.0%						
							50.0-75.0%						
							25.0-50.0%						
							<25.0%						

Хүснэгт 3.19. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ (амины сууц)

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нам давхар орон сууцанд оршин суудаг хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					5	4	3	2	1		
1	Урт баг	2399	320	13	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 3.20. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ (гэр хороолол)

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Гэр хороололд оршин суудаг хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					5	4	3	2	1		
1	Урт баг	2399	1903	79.3	-	4	-	-	-	4	Өндөр

Хүснэгт 3.21. Суурьшлын бүсийн нягтралын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Талбай (га)	Нормоор 1 га талбайд ногдох хүн амын тоо	Одоо 1 га талбайд ногдож буй хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
							Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
							100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
							5	4	3	2	1		
1	Урт баг	2399	627.33	187	3.8	2.0	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 3.22. Улс, бүс, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Улс, бүс, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх үүргийн нэгдсэн үнэлгээ		Хот, суурины гүйцэтгэх үүргийн үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломж	Бусад хот сууринд үзүүлэх нөлөөлөл	Хот бүрдүүлэгч салбарын үнэлгээ
1	Урт баг	2399	4.3	Өндөр	5	5	3

Хүснэгт 3.23. Хот суурины гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломжийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Гүйцэтгэх үүрэг	Хөгжүүлэх боломж	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
					5	4	3	2	1		
1	Урт баг	2399	92	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 3.24. Бусад хот, сууринд үзүүлэх нөлөөллийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хөгжлийн түвшин, бусад хот сууринд үзүүлэх нөлөөлөл	Үзүүлэх нөлөөллийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
					5	4	3	2	1		
1	Урт баг	2399	80	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 3.25. Хотын хөгжилд нөлөөлөгч байгууллагуудын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хотын хөгжилд нөлөөлөх байгуул-лагуудын тоо	Үзүүлэх нөлөөллийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1							
1	Урт баг	2399	250	65	-	-	3	-	-	3	Дунд

Хүснэгт 3.26. Улс, бүс, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хот, суурины нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн үндсэн үзүүлэлтийн нэгдсэн үнэлгээ		Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн үндсэн үзүүлэлтийн үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Хот суурин өөрөө оршин тогтнох зайлшгүй шаардлагатай эдийн засгийн салбар	Хот сууринд хязгаарлах шаардлагатай салбар	Хот суурины онцлог тулгуурласан үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
1	Урт баг	2399	3.3	Дунд	3	2	5

Хүснэгт 3.27. Хот суурин өөрөө оршин тогтнох зайлшгүй шаардлагатай эдийн засгийн салбарын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийт хүн амд харьцуулсан хангамжийн хувийн харьцаа	Хангамжийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1							
1	Урт баг	2399	60	60	-	-	3	-	-	3	Дунд

Хүснэгт 3.28. Хот, сууринд хязгаарлах шаардлагатай салбарын үнэлгээ

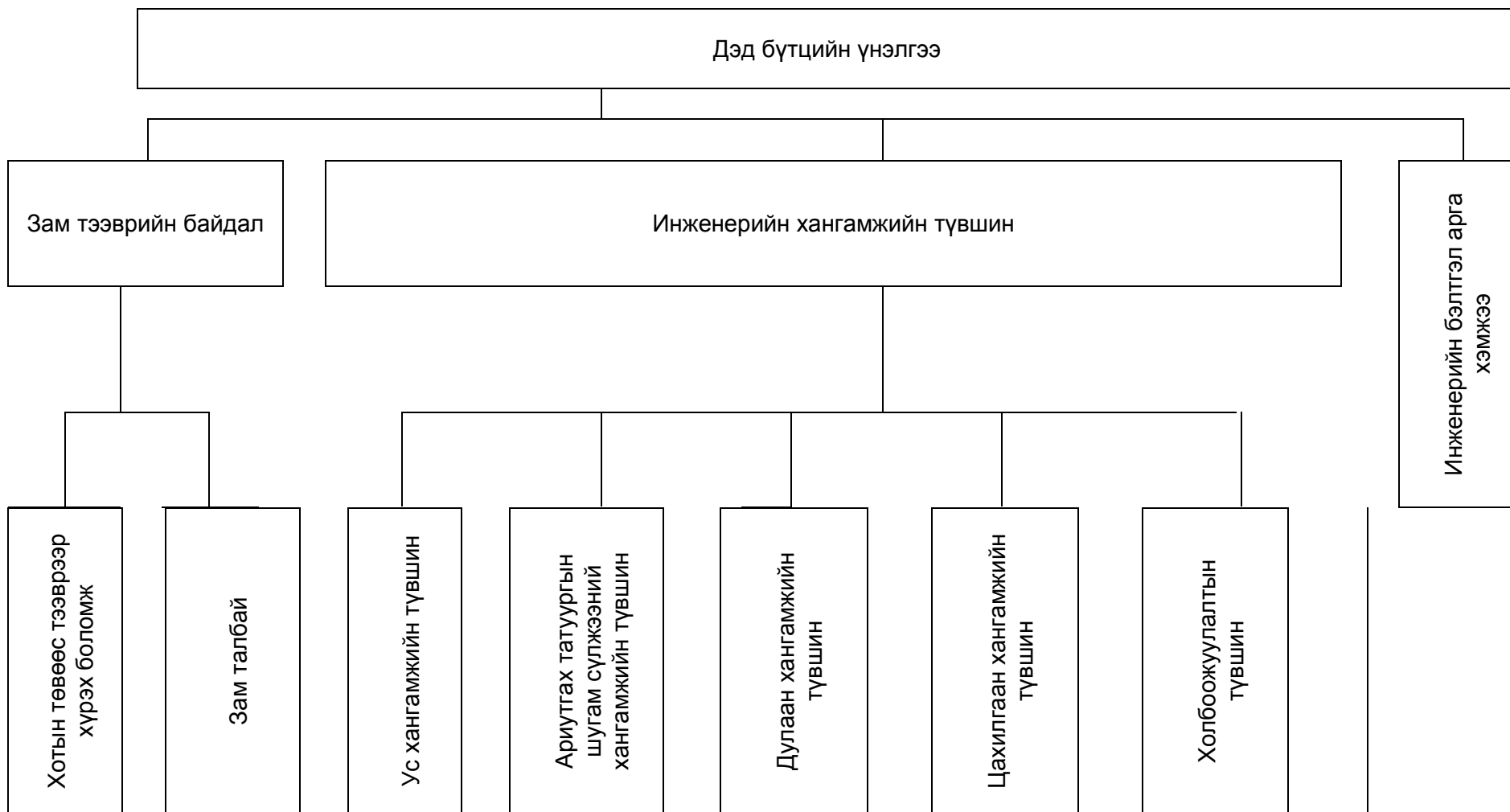
д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хязгаарлах шаардлагатай салбар	Одоо байгаа хязгаарлах салбар	Хангамжийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Урт баг	2399	6	2	33.3	-	-	-	2	-	2	Доогуур

Хүснэгт 3.29. Хот, суурины байршлын онцлогт тулгуурласан үйлдвэрлэл, үйлчилгээний үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хотын нөөц, давуу талыг ашигласан байдал	Ашиглалтын хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1							
1	Урт баг	2399	95	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

17.4 ДЭД БҮТЦИЙН ҮНЭЛГЭЭ

Схем 4.1. Дэд бүтцийн үнэлгээ

Хүснэгт 4.1. Дэд бүтцийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлт	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Нормативт үзүүлэлт	Үнэлгээний ангилал					
			Нэн тохиромжтой (5 балл)	Тохиромжтой (4 балл)	Хязгаарлагдмал тохиромжтой (3 балл)	Тохиромжгүй (2 балл)	Нэн тохиромжгүй (1 балл)	
Хангамжийн ангилал			100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%	
Зам тээврийн байдал	Хотын төвөөс тээврээр хүрэх боломж	Хугацаа зарцуулалт	минутаар	<15	15-30	30-45	45-60	60<
	Зам талбай	Хатуу хучилттай зам талбайтай эсэх	ЕТ-ний шийдлийг харгалзан экспертийн аргаар гаргана.	5	4	3	2	1
Инженерийн хангамжийн түвшин	Дулаан хангамжийн түвшин	Төвлөрсөн хангамжтай эсэх	Нийт талбайд дулаан хангамжтай хэсгийг харьцуулсан харьцаа	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	25%>
	Ус хангамжийн түвшин	Хоногт нэг хүнд ногдох хэмжээ	Орон сууцанд 250 л/хоног	250	187-250	125-187	62-125	62>
			Жижиг сууцанд 125 л/хоног	125	94-125	62-94	31-62	31>
			Гэр хороололд 25 л/хоног	25	19-25	12-19	6-12	6>
	Ариутгах татуурга	Хоногт зайлуулах бохир усны хэмжээ	Орон сууцанд 250 л/хоног	250	187-250	125-187	62-125	62>
			Жижиг сууцанд 125 л/хоног	125	94-125	62-94	31-62	31 >
			Гэр хороололд 25 л/хоног	25	19-25	12-19	6-12	6 >
Цахилгаан хангамжийн түвшин	Жилд нэг хүнд шаардагдах цахилгаан хангамжийн хэмжээ	2000 кВт/цаг	2000	1500-2000	1000-1500	500-1000	500 >	
Холбоожуулалтын түвшин	100 хүнд ногдох телефон цэгийн тоо	4.5 цэг	4.5	3-4.5	2-3	1-2	1 >	
Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ	1.Хамгаалалтын суваг, 2.Хамгаалалтын далан, 3.Замын усны сүлжээ, 4.Хөрсний усны дренаж.	Үерээс бүрэн хамгаалагдсан байх	100 %<	75-100 %	50-75 %	25-50 %	25 %>	

Хүснэгт 4.2. Инженерийн дэд бүтцийн нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Инженерийн дэд бүтцийн нэгдсэн үнэлгээ		Инженерийн дэд бүтцийн үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Зам тээвэр	Инженерийн хангамж	Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ
1	Урт баг	627.33	3	Дунд	3	2.2	3

Хүснэгт 4.3. Зам, тээврийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Хорооллын доторхи зам талбайн ангилал (зохицох баллаар)					Хот, суурины төвөөс тээврээр хүрэх боломж (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл											
			Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл																
			Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар	үзүүлэлтээр										
			5	4	3	2	1	<15'	15'-30'	30'-45'	45'-60'	60'<												
Үнэлгээ (5 баллаар)																								
5 балл					4 балл					3 балл					2 балл					1 балл				
1	Урт баг	627.33	1	-	-	-	1	5	5	-	-	-	-	3	Дунд									

Хүснэгт 4.3. Хорооллын доторхи зам талбай

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Хорооллын доторхи зам талбайн үзүүлэлт					Хорооллын доторхи зам талбайн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл											
			Нэн тохиромжтой					Нэн тохиромжтой																
			Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	баллаар	үзүүлэлтээр							
			га	хувь	Зохицох балл 5	га	хувь	зохицох балл 4	га	хувь	зохицох балл 3	га	хувь	Зохицох балл 2										
Үнэлгээ (5 баллаар)																								
5 балл					4 балл					3 балл					2 балл					1 балл				
1	Урт баг	627.33	10	2	5	14	2	4	23	4	3	12	2	2	0.1	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур		

Хүснэгт 4.4. Хот, суурины төвөөс тээврээр хүрэх боломж

1	Урт баг 627.33	Д/Д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж Нийт талбай, (га)	Хот суурины төвөөс тээврээр хүрэх боломж, минут					Тээврээр хүрэх боломжийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл
			Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	
90	га	<15'	15'-30'	30'-45'	45'-60'	60'<	Зохицох дундаж балл	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	
14	хувь	зохицох балл 5	зохицох балл 4	зохицох балл 3	зохицох балл 2	зохицох балл 1	Үнэлгээ (5 баллаар)	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	
5	га												
30	га												
5	хувь												
4	зохицох балл 4												
18	га												
3	хувь												
3	зохицох балл 3												
15	га												
2	хувь												
2	зохицох балл 2												
-	га												
-	хувь												
1	зохицох балл 1												
0													
5	5 балл												
-	4 балл												
-	3 балл												
-	2 балл												
-	1 балл												
5	баллаар												
Нэн өндөр	үзүүлэлтээр												

Хүснэгт 4.6. Инженерийн хангамжийн үнэлгээ

1	Урт баг	Д/Д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Инженерийн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Инженерийн хангамжийн үнэлгээний ангиллаар				
				баллаар	үзүүлэлтээр	Цэвэр ус хангамжийн шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Ариутгах татуургын шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Дулаан хангамжийн шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Цахилгаан хангамжийн шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Холбоо-мэдээллийн сүлжээ
2.2	Доогуур	3	1	1	5	1				

Хүснэгт 4.7. Дулаан хангамжийн түвшний үнэлгээ

1	Урт баг	Д/Д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Дулаан зарцуулалт, Гкал/цаг		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж			
				Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр		
2399	43,182	6400.0	14.8	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	5	4	3	2	1	1	Нэн доогуур
										Үнэлгээ 5 баллаар					

Хүснэгт 4.8. Ус хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Усны зарцуулалт, л/хоног		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж						
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр					
													100.0 %	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0 %
													Үнэлгээ 5 баллаар				
5	4	3	2	1													
1	Урт баг	2399	59975	35985	60	-	-	3	-	-	3	Дунд					

Хүснэгт 4.9 Ариутгах татуургын сүлжээний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Бохир ус зайлуулалт, л/хоног		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж						
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр					
													100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%
													Үнэлгээ 5 баллаар				
5	4	3	2	1													
1	Урт баг	2399	59975	0	0	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур					

Хүснэгт 4.10.Цахилгаан хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Жилд нэг хүнд ногдох эрчим хүчний хэрэглээ, кВт/цаг		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж						
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр					
													100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%
													Үнэлгээ 5 баллаар				
5	4	3	2	1													
1	Урт баг	2399	0.35	0.35	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр					

Хүснэгт 4.11. Холбоожуулалтын түвшний үнэлгээ

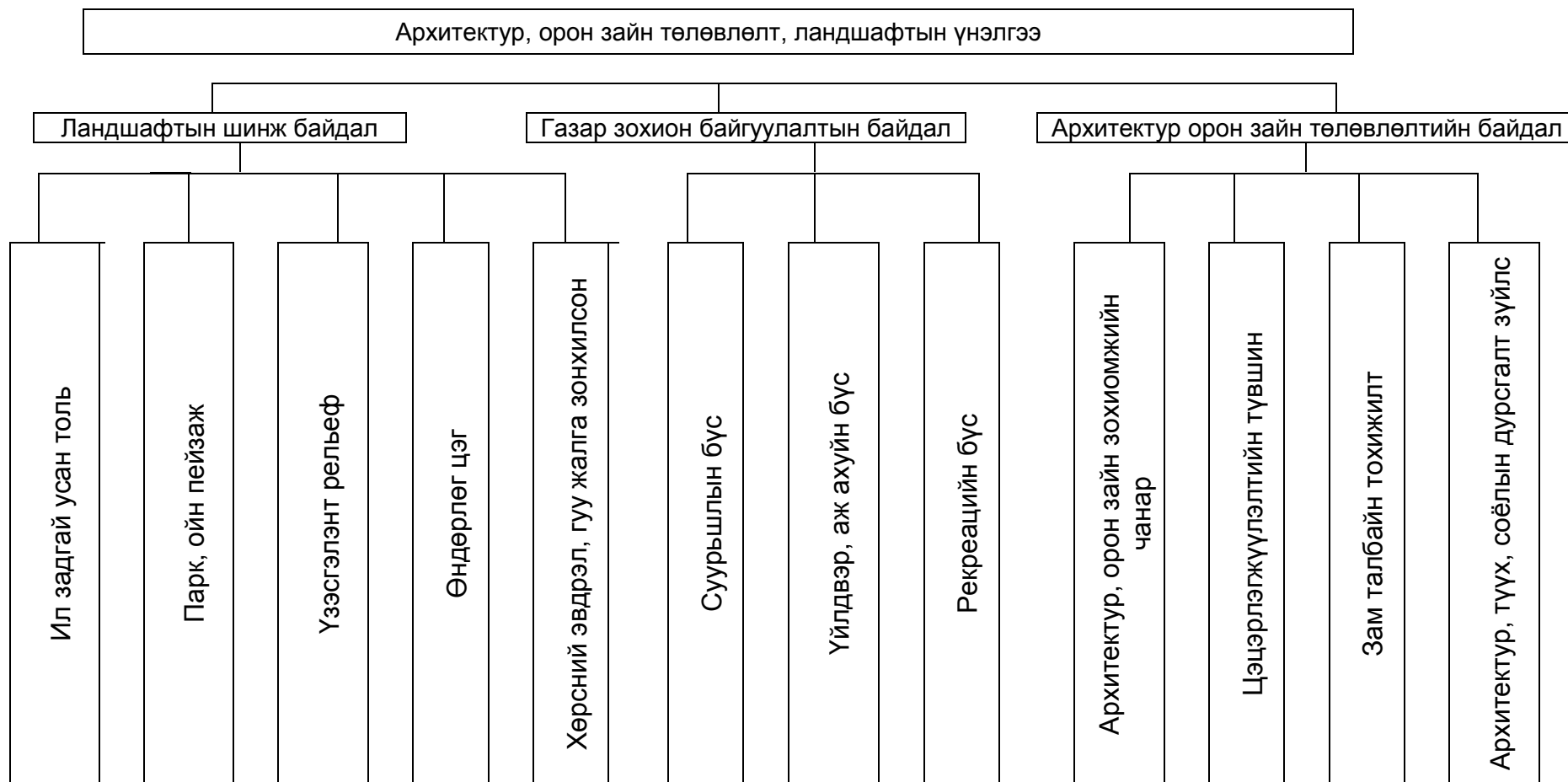
Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	100 хүнд ногдох телефон цэгийн тоо		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар					5	4	3	2	1
1	Урт баг	2399	108	20	18.53	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 4.12. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ

Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Үерийн хамгаалалтын суваг					Үерийн хамгаалалтын далан					Зам талбайн ус зайлуулах сүлжээ					Хөрсний ус зайлуулах дренаж					Ерөнхий дундаж балл	
			Ерөнхий дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр
			100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
			Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)						
→	Урт баг	627.33	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	3	Дунд
75	-		Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
43	-		100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
55	-		5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
68	-		Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
3	-		100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		

17.5 АРХИТЕКТУР, ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ, ЛАНДШАФТЫН ҮНЭЛГЭЭ

Схем 5.1. Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын үнэлгээ

Хүснэгт 5.1. Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын шинж байдлын үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлт	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Нормативт үзүүлэлт	Үнэлгээний ангилал					
			Нэн өндөр (5 балл)	Өндөр (4 балл)	Дунд (3 балл)	Доогуур (2 балл)	Нэн доогуур (1 балл)	
Хангамжийн ангилал			100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%	
Ландшафтын шинж байдал	Ил задгай усан толь	+	Элементүүдийн зонхилж байгааг харгалзан авч үзнэ. (1-2 элемент, 2<элемент, рельеф дангаараа байх гэх мэт)	+5 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+4 үзүүлэлттэй тохиолд-долд	+3 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+2 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+1 ба доош үзүүлэлттэй тохиолдолд
	Дарк, ойн пейзаж	+						
	Үзэсгэлэнт рельеф	+						
	Өндөрлөг цэг	+						
	Хөрсний эвдрэл, гуу жалга зонхилсон	+						
Газар нутгийн зохион байгуулалтын байдал	Суурьшлын бүс	Хүн амын суурьшлын нягтралаар	2-3 давхар барилгад 44.8-35.3 м ² /хүн	44.8-35.3	33.6-44.8 26.6-35.3	22.4-33.6 17.6-26.6	11.2-22.4 8.8-17.6	<11.2 <8.8
			4-5 давхар барилгад 32.2-27.6 м ² /хүн	32.2-27.6	24.1-32.2 20.7-27.6	16.1-24.1 13.8-20.7	8-16.1 6.9-13.8	<8 <6.9
			6-8 давхар барилгад 26.4-23.3 м ² /хүн	26.4-23.3	19.8-26.4 17.5-23.3	13.2-19.8 11.6-17.5	6.6-13.2 5.8-11.6	<6.6 <5.8

	Үйлдвэр, аж ахуйн бүс	Газар эзэмшлийн коэффициент	0.27	0.27	0.2-0.27	0.14-0.2	0.07-0.14	<0.07
		Газар ашиглалтын коэффициент	1.1	1.1	0.8-1.1	0.55-0.8	0.28-0.55	<0.28
	Рекреацийн бүс	1 хүнд ногдох талбай	14 м ² /хүн	14	10.5-14	7-10.5	3.5-7	<3.5
Архитектур, орон зайн төлөвлөлтийн байдал	Архитектур, орон зайн зохиомжийн чанар	Барилгажилтын төлөвлөлтийн чанар	+	Ерөнхий төлөвлөгөөний шийдлийг харгалзан экспертийн аргаар тодорхойлно.				
		Барилга архитектурын чанар	+					
		Зам талбайн тохижилтын чанар	+					
		Цэцэрлэгжилтийн чанар	+					
		Орон зайн зохиомжийн чанар	+					
	Цэцэрлэгжүүлэлтийн түвшин	Нийтийн хэрэгцээний	8 м ² /хүн	8	6-8	4-6	2-4	2
		Тусгай зориулалттай	1 хүнд 9-19 м ² /хүн	9-19	6.75-9 14.2-19	4.5-6.75 9.5-14.2	2.25-4.5 4.75-9.5	<2.25 <4.75
	Зам талбайн тохижилт	Зам талбайн нягтралаар	2200-2400 м/км ²	2300	1725-2300	1150-1725	575-1150	575>
	Архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлс	Цогцолбор дурсгалт газартай эсэх	+	+5 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+4 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+3 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+2 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+1 ба түүнээс доош үзүүлэлттэй тохиолдолд
		I зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	+					
		II зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	+					
		III зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	+					
Хөшөө дурсгалтай эсэх		+						

Хүснэгт 5.2. Газар нутгийн архитектур-орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын нэгдсэн үнэлгээ		Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Ландшафтын шинж байдлын	Газар нутгийн зохион байгуулалтын	Архитектур-орон зайн төлөвлөлтийн
1	Урт баг	627.33	1	Нэн доогуур	1	1	2

Хүснэгт 5.3. Ландшафтын шинж байдалд өгөх үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Ландшафтын шинж байдал				Үнэлгээний ангилал					Ерөнхий дундаж балл		
			Ил задгай усан толь	Парк, ойн пейзаж	Үзэс-гэлэнт рельеф	Өндөрлөг цэг	Гуу жалга зонхил-сон	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаар/лагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар	үзүүлэлтээр
1	Урт баг	627.33	-	-	-	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур		

Хүснэгт 5.4. Хот, суурины нутаг дэвсгэрийн газар зохион байгуулалтын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Нийт хүн амын тоо, (мянган хүн)	Суурьшлын бүс									
				Нягтралын түвшний үзүүлэлт					Нягтралын түвшний ангилал				
				Орон сууцны дундаж давхар	Нормоор нэг хүнд ногдох талбай, м ²	Хүн амын суурьшлын нягтрал, хүн/га			Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур
						нормоор	одоо байгаа	түвшин, %					
1	Урт баг	627.3	2399	2	44.8	186.7	3.824	2.0	-	-	-	-	1

Үйлдвэр, аж ахуйн бүс														
Үйлдвэр, аж ахуйн бүсийн хангамж								Хангамжийн хувийн ангилал						
Үйлдвэр, аж ахуйн бүсийн талбай, (га)	Нийт талбайд эзлэх хувийн жин, (%)	Газар эзэмшилтийн коэффициент, К'			Газар ашиглалтын коэффициент, К"			Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
		нормоор	одоо байгаа	Хангамжийн хувь, %	нормоор	одоо байгаа	Хангамжийн хувь, %	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
								Үнэлгээ (5 баллаар)						
5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл										
10.80	1.72	648	0.08	0.01	2638.9	0.35	0.013	-	-	-	-	1		
Рекреацийн бүс								Ерөнхий дундаж балл						
Рекреацийн бүсийн хангамж					Нягтралын түвшний ангилал			баллаар үзүүлэлтээр						
Рекреацийн бүсийн талбай, (га)	Нийт талбайд эзлэх хувийн жин, (%)	Нэг хүнд шаардагдах талбай, м ² /хүн			Нэн өндөр	Өндөр	Дунд						Доогуур	Нэн доогуур
		нормоор	одоо байгаа	түвшин, %	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%						25.0-50.0%	<25.0%
					Үнэлгээ (5 баллаар)									
5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл										
24.80	0.04	33586	103.38	0.31	-	-	-	-	1	1		Нэн доогуур		

Хүснэгт 5.5. Архитектур-орон зайн төлөвлөлтийн нэгдсэн үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Архитектур, орон зайн төлөвлөлтийн нэгдсэн үнэлгээ		Архитектур, орон зайн төлөвлөлтийн үнэлгээний ангиллаар			
			баллаар	үзүүлэлтээр	Архитектур, орон зайн чанар	Цэцэрлэг-жүүлэлтийн түвшин	Зам талбайн тохижилт	Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлс
1	Урт баг	627.33	2	Доогуур	5	1	1	1

Хүснэгт 5.6. Орчны архитектур-орон зайн зохиомжийн чанар

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Орчны архитектур, орон зайн зохиомжийн чанарын үзүүлэлт					Орчны архитектур, орон зайн зохиомжийн чанарын үнэлгээний ангилал					Ерөнхий дундаж балл	
			Барилгажилтын төлөвлөлтийн чанар	Барилгын архитектурын чанар	Зам талбайн тохижилтын чанар	Цэцэрлэгжилтийн чанар	Орон зайн зохиомжийн чанар	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
1	Урт баг	627	1	1	1	1	1	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 5.7. Цэцэрлэгжүүлэлтийн түвшний үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Нийтийн хэрэгцээний ногоон суулгамал					Тусгай хэрэгцээний ногоон суулгамал					Үнэлэж												
			Нийт хүн амын тоо, (мянган хүн)	Нормоор	одоо байгаа	Хангамж, %	Хангамжийн ангилал					Нийт хүн амын тоо, (мянган хүн)	Нормоор	одоо байгаа	Хангамж, %	Хангамжийн ангилал									
							Нэг хүнд ногдох ногоон суулгамал, м ² /хүн	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур					Нэн доогуур	Нэг хүнд ногдох ногоон суулгамал, м ² /хүн	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур			
																							100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%
1	Урт баг	627.33	2399	19192	4	0.0208	-	-	-	-	1	45581	11	0.024	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 5.8. Зам талбайн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Зам талбайн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Зам талбайн хангамжийн үнэлгээний ангиллаар	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Хорооллын доторхи зам талбайн	Хотын чанартай зам талбайн
1	Урт баг	627.33	1	Нэн доогуур	1	1

Хүснэгт 5.9. Хотын чанартай зам талбайн тохижилт

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Зам талбайн нягтрал,			Зам талбайн тохижилтын ангилал					Үнэлэмж		
			нормоор шаардагдах	нягтрал	одоо байгаа замын м/га	Хангамжийн түвшин, %	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар					5	4	3	2	1	
1	Урт баг	627.33	151	2.4	15.0	10.0	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 5.10.Хорооллын чанартай зам талбайн тохижилт

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Нийт хүнам (мянганхүн)	Зам талбайн эзлэх талбай, (га)	Зам талбайн эзлэх хувийн жин, %			Зам талбайн тохижилтын ангилал					Үнэлэмж		
					Орон сууцны дундаж давхар	Нийт нутаг дэвсгэрт зам талбайн эзлэх хувь		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр	
						нормоор (орон сууцны дундаж давхарт харьцуулсан)	одоо байгаа								Хангамжийн түвшин
					Үнэлгээ 5 баллаар					5	4	3	2	1	
1	Урт баг	627.33	2399	25	2	151	25	16.6	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 5.11. Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлсийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлсийн үзүүлэлт							Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлсийн үнэлгээний ангилал					Ерөнхий дундаж балл				
			Цогцолбор газартай эсэх	I зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	II зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	III зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	Хөшөө, дурсгалтай эсэх	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар	үзүүлэлтээр
			1	Урт баг	627.33	-	1	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1

18. ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ИЖ БҮРЭН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ДҮГНЭЛТ

Хүснэгт 6.1. Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний нэгдсэн дүн

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Хүн ам				Нягтрал		Нэгдсэн үнэлгээ		Үнэлгээний ангиллаар				
			Өрх	Хүн	Өрхийн коэффициент, Хүн/өрх	Үүнээс орон сууцанд		Хүн амын, хүн/га	Барилгажилтын, м2/га	баллаар	Хязгаарлагдмал тохиромжтой үзүүлэлтээр	Байгаль-орчны	Нийгэм-эдийн засгийн	Дэд бүтцийн	Архитектур-орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын
						Өрх	Хүн								
1	Урт баг	627.3	777	2399	3.1	57.0	176.0	3.82		3	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	4	3	3	1

Гурвантэс сумын “Урт” багийн нутаг дэвсгэрийг хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний аргачлалын дагуу үнэлж үзэхэд “хязгаарлагдмал тохиромжтой” ангилалд үнэлэгдсэн байна. “Урт” багийн одоо ашиглагдаж байгаа нутаг дэвсгэрийн хувьд байгаль орчин “Тохиромжтой”, дэд бүтэц, нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээгээр “Хязгаарлагдмал тохиромжтой”, ангилалд багтаж, архитектур-орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын үзүүлэлтээр “доогуур” ангилалд тус тус багтаж байна.

Байгаль орчны үнэлгээний хувьд элсний нүүдэл ихтэй, цөлжилтийн нөлөөлөл, хүчтэй цасан ба шороон шуурганы тохиолдол ихтэй, гадаргуугийн усны нөөцгүй зэрэг сөрөг хүчин зүйл илэрхий хэдий ч гүний усны нөөцтэй, барилга байгууламж инженерийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хөрсний ус байхгүй, газар чичирхийллийн 6 баллын бүсэд оршдог, мөнх цэвдэггүй, нутаг дэвсгэрийн ихэнхи хэсгийг эзлэх элс, хайргархаг элс, элсээр чигжигдсэн хайрган хөрс нь овойлтгүй зэрэг эерэг үзүүлэлт давамгайлсан байна.

Нийгэм эдийн засгийн үнэлгээгээр Урт багийн хүн амын 7.3 хувь иу инженерийн бүрэн хангамжтай орон сууцанд амьдарч байгаа нь орон сууцны хангамжийн түвшин “Нэн доогуур” ангилалд багтаж байна. Монгол улс хүн амын орон сууцны хангамжийн тодорхой хэсгийг улсын хөрөнгөөр барьж, хуваарилан олгодог байсан үе өнгөрч зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсэнээр орон сууцны салбарт эрх зүйн шинэ орчинг бүрдүүлж эхэлсэн

юм. Төрийн мэдлийн орон сууцыг үнэ төлбөргүй иргэдийн өмчлөлд шилжүүлж, мөн иргэдэд тодорхой хэмжээний газрыг өмчлүүлж эхэлсэн нь иргэд тэдгээрийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулж, амьжиргаагаа дээшлүүлэх боломжийг бүрдүүлсэн. Орон сууцны санхүүжилтийн урт хугацаатай зээлийн тогтолцооны эхлэлийг бий болох зэрэг нааштай алхамууд хийгдэж, түүний үр дүнд хүн амын тодорхой хэсгийн амьжиргааны түвшин харьцангуй дээшилж байгаа ч ядуу болон бага орлоготой иргэдийн нийгэмд эзлэх хувь буурахгүй байна. Гэр болон орон сууцны хорооллын ахуй нөхцлийн ялгаа хэт их, орон сууцны үнэ өндөр, иргэдийн худалдан авах чадвар сул, орон сууцны зах зээлийн тогтвортой тогтолцоо бий болоогүй, улсын төсвийн хөрөнгө хүрэлцээгүй зэргээс шалтгаалан хүн амыг орон сууцаар хангах талаар тодорхой арга хэмжээ авсан ч хангалттай бус байна.

Дэд бүтцийн үнэлгээний үзүүлэлтээр “Дунд” ангилалд үнэлэгдэж байна. Сумын төв нь жилд ойролцоогоор 270 гаруй тонн нүүрс хэрэглэдэг. Нүүрсний хэрэгцээгээ сумын төвөөс 41км зайд орших Нарийн сухайтын уурхайгаас хангадаг. Эх үүсвэр болох НР-27 маркын 2 ширхэг зуух нь 1986 онд ашиглалтад орсон. Гадна дулаан хангамжын сүлжээний насос нь ОХУ-ын К-90-50 маркын 17 кВт хүчин чадалтай насостой. Дээрх маркын зуух нь “MNS 5043-2001” стандартын шаардлага хангахгүй, түлшний зарцуулалт иртэй, ашигт үйлийн коэффициент багатай, механикжилт муутай, ашиглалтын зардал өндөр.

сумын төвд байрлах 3 цооногоос насосдаж гаргаж, ариутгаагүй усыг хувийн операторын 2 ус түгээх цэгээр түгээж байна.

Архитектур орон зайн төлөвлөлтийн хувьд “доогуур” түвшинд үнэлэгдсэн нь архитектур орон зайн төлөвлөлтийн чанарыг сайжруулах шаардлагатайг илтгэж байна.

ХАВСРАЛТ

1. БОДЛОГО, ТӨСӨЛ, ХӨТӨЛБӨРҮҮД

ЧИГЛЭЛ	МУ-ЫН МЯНГАНЫ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОД СУУРИЛСАН ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ БОДЛОГО
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">5.2.1.Аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>	<p>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он):</p> <p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Стратегийн орд газруудыг ашиглана. Улсын зардлаар геологийн хайгуул хийж, нөөцийг нь тогтоосон стратегийн орд газруудад төрийн мэдлийн хувийг 51-ээс дээш байлгах бодлогыг баримтална:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Оюу толгойн зэс, алтны, Цагаан суваргын зэсийн, Таван Толгойн нүүрсний, Асгатын мөнгөний, Цавын полиметаллын, Төмөртэйн төмрийн хүдрийн, Чойр-Нялгын нүүрс, битумын, Цайдамын хүрэн нүүрсний, Мардай, Гурванбулагийн ураны болон бусад томоохон стратегийн орд газруудыг ашиглаж эхлэх; ▪ эдийн засгийн хувьд үр ашиг багатай ашигт малтмалын ордуудыг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулахгүй байх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; ▪ геологийн судалгаа, эрдэс баялгийн эрэл хайгуулын ажлыг өргөтгөх; ▪ катодын зэс, гангийн үйлдвэрлэлийг эрс өсгөх; ▪ коксжих нүүрсийг боловсруулж эхлэх; ▪ нүүрснээс түлш, шатахуун гаргах технологийг эзэмших; ▪ газрын тос олборлох хэмжээг нэмэгдүүлэх; ▪ эрдсийн түүхий эдийн боловсруулалтын түвшинг дээшлүүлж, эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; <p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Уул уурхайн салбарт байгаль орчныг хамгаалж, экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгална:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ уул, уурхайн ашиглалтанд өртсөн талбайн нөхөн сэргээлтийг сайжруулах; ▪ уурхайн олборлолтын технологт нэгдсэн стандарт мөрдүүлэх; ▪ эдэлбэр газрын экологи, эдийн засгийн үнэлгээ хийж, экологийн хохирлын болон нөхөн төлбөр, хураамжийг тооцох,

		<p>хариуцуулах, төлүүлэх механизмыг боловсронгуй болгох;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ уурхайн хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн нөхцөлийг сайжруулах, ашигт малтмалыг далд аргаар олборлох, газрын гүнд боловсруулалт хийхийг дэмжин өргөжүүлэх; ▪ хаягдал багатай, дэвшилтэт техник, технологи нэвтрүүлж байгаа уурхайг урамшуулах хөшүүргийг бий болгон мөрдөх; ▪ уур амьсгалын өөрчлөлт, уул уурхайн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанаас шалтгаалан гадаргын болон газрын доорхи усны экосистем доройтох, бэлчээр хомсдох зэрэг сөрөг нөлөөллийг багасгахад анхаарч экологийн тэнцвэрт байдлыг хангах зорилгоор гол мөрний эх, ай сав, ойн бүс, говийн баян бүрд, нуур цөөрөм, түүхийн дурсгалт газарт ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл олгохгүй байх, цаашид хэсэгчлэн хязгаарлах зорилгоор үе шаттай арга хэмжээ авч, хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох.
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">5.2.1.Аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>		<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Стратегийн орд газруудыг ашиглах ажлыг эрчимжүүлнэ. Уул уурхай, ашигт малтмалын салбарт тэргүүний техник, технологийг эрчимтэй нэвтрүүлж, эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, борлуулалтыг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ эрдэс, түүхий эдийн нөөцийг иж бүрэн ашиглах, хаягдалгүй, байгаль орчинд халгүй, өндөр технологийг нэвтрүүлэх; ▪ эрдэс түүхий эдийн олборлолтын хэмжээг зохистой түвшинд байлгаж, боловсруулалтын түвшинг ахиулж, эцсийн бүтээгдэхүүний гаргалтыг нэмэгдүүлэх; ▪ газрын тосны олборлолт, боловсруулалтын томоохон үйлдвэрийг байгуулж, дотоодын хэрэгцээг бүрэн хангаж, нефтийн бүтээгдэхүүнийг гадаад зах зээлд нийлүүлэх; ▪ уул уурхай, хүнд үйлдвэрлэлийн цогцолборыг дагасан жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэх; ▪ олборлох салбарын зэрэгцээ уул уурхайн бүтээгдэхүүн, ялангуяа өнгөт металл, газрын ховор элементийн ордыг түшиглүүлэн өндөр технологт суурилсан, нэмүү өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлдвэрлэл технологийн парк хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлэх.

	<p>5.2.1.2. Боловсруулах аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадвартай эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ экспортын баримжаатай, оюуны шингэц бүхий өрсөлдөх чадвартай, бага оврын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх; ▪ экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх; ▪ оёмол, нэхмэл, сүлжмэл бүтээгдэхүүн, ноос, ноолуур боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх; ▪ өндөр технологи нутагшуулах төвүүдийг байгуулан ажиллуулах; ▪ өөрийн оронд үйлдвэрлэх боломжтой хүнсний болон өргөн хэрэглээний барааны үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, импортоос хэт хараат байдлыг багасгах; ▪ өндөр технологи хэрэглэн өөрийн оронд түгээмэл тархсан барилгын материалын түүхий эдийг боловсруулж, хавтгай шил, эрдэс будаг зэрэг бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх; ▪ шатдаг занар, нүүрснээс нефть бүтээгдэхүүн гаргаж авах; ▪ газрын тосны олборлолт, боловсруулалтыг нэмэгдүүлэх; ▪ хар төмөрлөгийн үйлдвэрт цувимал боловсруулж, түгээмэл зориулалттай хийц хэсэг, мал аж ахуй, газар тариалан, барилга, хөнгөн үйлдвэр, хүнс, эрчим хүчний салбарт өргөн хэрэглэдэг бага оврын машин, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл, тэдгээрийн хийц хэсгийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх; ▪ зэс хайлуулж, холбооны кабель утас, ороомог, машин, тоног төхөөрөмжийн эд анги, хийц үйлдвэрлэж экспортод гаргах.
<p>5.2.1.Аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>	<p>5.2.1.3. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хөгжлийн бодлого:</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд үзүүлдэг төрийн үйлчилгээг чирэгдэлгүй, түргэн шуурхай болгоно:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх хүсэлтэй иргэдийг шаардлагатай мэдээ, мэдээллээр хангах, тэдэнд техник, технологийн сонголт хийхэд нь туслах, төсөл боловсруулах, шалгаруулах явцад нь зөвлөгөө өгөх, үйлчилгээ үзүүлэх үүрэг бүхий төвүүдийг аймаг, нийслэл, сум, дүүргүүдэд зохион байгуулж ажиллуулах <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021 он):</u></p>

		<p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Үйлчилгээний зарим үйлдвэрлэлийг түлхүү хөгжүүлж, эдийн засагт эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ дэлхий нийтийн томоохон үйлдвэрлэгчдийн зарим бүтээгдэхүүнийг дагнан үйлдвэрлэх; ▪ транзит тээвэр, санхүүгийн зуучлалын гэх мэт салбар дундын үйлчилгээг хөгжүүлэх.
5.2.1.4. Хөдөө аж ахуй, хүнсний үйлдвэрлэлийн хөгжлийн бодлого	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Бүс нутгийн онцлогыг харгалзан бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуйг хослуулан хөгжүүлж, халдварт өвчний гаралт, тархалтыг эрс бууруулан малыг эрүүлжүүлж, мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, боловсруулалт, экспортыг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ бэлчээрийг зохистой ашиглах, эзэмшүүлэх, сайжруулах, хамгаалах, талхлагдсан бэлчээрийг нөхөн сэргээх замаар багтаамж, даацыг нэмэгдүүлэн мал аж ахуйн эрсдэлийг бууруулах; ▪ бэлчээрийн газрыг ашиглах, эзэмших харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг төгөлдөржүүлж, уламжлалт аргад тулгуурласан бэлчээрийн менежментийг боловсронгуй болгож, бэлчээрийн даацад зэрлэг амьтны бэлчээр, тэжээлийн хэрэгцээг оруулан тооцох зарчмыг баримтлах 	<p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Газар ашиглалтыг сайжруулж, усалгаатай тариаланг хөгжүүлэн, биотехнологи нэвтрүүлэн газар тариалангийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ газар тариалангийн болон эрчимжсэн фермерийн аж ахуйн зориулалтаар ашиглаж байгаа газрыг өмчлүүлэх эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох; ▪ өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх орчин үеийн бага оврын техник, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслийг импортолдог болон дотооддоо үйлдвэрлэж байгаа аж ахуйн нэгжийг дэмжих;

	<p><u>Стратегийн зорилт 3.</u> Хүнсний үйлдвэрлэлд орчин үеийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүний болон импортыг орлох хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; ▪ орчин үеийн техник, технологтой хүнсний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэн хүн амыг тэжээллэг, чанартай, аюулгүй хүнсээр жигд, хүртээмжтэй хангаж, гадаад зах зээлд нийлүүлж эхлэх; ▪ тохиромжтой бүс нутгуудад бөөний худалдааны төв, бирж байгуулж, хүнсний бүтээгдэхүүний борлуулалтын оновчтой сүлжээг бий болгох. <p><u>Стратегийн зорилт 4.</u> Газар тариалангийн болон бэлчээрийн усан хангамжийг сайжруулж, хөдөөгийн хүн амын ундны усны хэрэгцээ, шаардлагад тохирсон усны нөөцийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ашиглагдахгүй байгаа бэлчээрийг худаг гаргаж, хурын ус хуримтлуулж, булаг шандны усыг нэмэгдүүлж, усжуулах; ▪ малчдын ундны усны хүрэлцээг нэмэгдүүлж, чанарыг сайжруулах; ▪ зарим голын усны урсацын тохируулга хийж бороо, цасны усыг хуримтлуулан гантай, хуурай үед ус хэрэглэх зориулалттай гидротехникийн байгууламжуудыг бий болгох. <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Хүнсний үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, хэрэглээний бүх хүрээнд эрүүл ахуй, ариун цэврийн зохистой орчин бүрдүүлж, хүн амыг аюулгүй, хүрэлцээтэй хүнс тэжээлээр хангана:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ хүн амын эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлан өндөр технологи бүхий хүнсний жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг эрчимтэй хөгжүүлэн, экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүнээр дотоодын хэрэгцээг хангаж, экспортыг нэмэгдүүлэх; ▪ хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, эрүүл ахуйн аюулгүй байдалд тавих хяналтын тогтолцоог боловсронгуй болгож, лабораторийн шинжилгээг хөгжсөн орнуудын жишигт хүргэх.
--	---

	5.2.1.5. Аялал жуулчлалын хөгжлийн бодлого	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Жуулчин тээвэрлэх болон жуулчин хүлээн авах хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, аялал жуулчлалын гол бүс нутгийн зам харилцаа, холбоо, эрчим хүчний хангамжийг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ аялал жуулчлалын гол бүс нутгуудын зам, харилцаа холбоо, эрчим хүчний хангамжийг сайжруулах ажлыг бусад салбарын хөгжлийн бодлого, төлөвлөгөөтэй уялдуулан хэрэгжүүлэх.
5.3. Дэд бүтцийн хөгжлийн бодлого	5.3.1. Зам, тээврийн хөгжлийн бодлого	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 4.</u> Төмөр замын өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлж, хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ хөрш орнуудыг холбосон хоёр дахь төмөр замыг барих; ▪ говийн болон зүүн бүсэд төмөр замын сүлжээг өргөтгөх; ▪ төмөр замын дотоодын нэгдсэн сүлжээ байгуулах асуудлыг ашигт малтмалын орд газруудыг ашиглалтанд оруулахтай холбон оновчтой төлөвлөж, хэрэгжүүлж эхлэх.
	5.3.2. Эрчим хүчний салбарын хөгжлийн бодлого	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Монгол Улсын “Эрчим хүчний нэгдсэн систем”-ийг байгуулж, эрчим хүчний салбарын ашигт ажиллагааны түвшинг дээшлүүлэн, хөгжлийн нэн таатай орчинг бий болгоно. Эрчим хүчний салбарыг эрчим хүч экспортолдог чадамжтай болгоно:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ говийн бүсийн цахилгаан хангамжийн бодлогыг тодорхойлж, ойрын жилүүдэд баригдах Оюутолгой, Тавантолгой, Цагаансуварга болон бусад уул уурхайн үйлдвэрүүдийн эрчим хүчний хангамжийн эх үүсвэрийг бий болгох; ▪ эрчим хүчний аюулгүй байдлыг сайжруулж, хоёр хөрш оронтой эрчим хүчний дэд бүтцээр холбогдон, хэрэглээний онцлогтой уялдуулан экспорт, импортын асуудлыг оновчтой шийдвэрлэх; <p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Сум, суурин газрын болон малчдын цахилгаан эрчим хүчний хангамжийг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ нүүрсний ордуудад ойрхон байрлалтай сум, суурин газарт нүүрсний хийн түлшээр ажилладаг бага оврын цахилгаан станц барьж ажиллуулах.

	5.3.5. Хот байгуулалт, барилгын хөгжлийн бодлого	<p><u>Бүх үе шат (2007-2021 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 4.</u> Хот суурингийн газар ашиглалтыг сайжруулж, эд хөрөнгийн бүртгэлийн тогтолцоо, үйл ажиллагааг боловсронгуй болгоно:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ газрын шинэтгэлийг эрчимжүүлэх, газрыг иргэн бүрт үнэгүй өмчилж, эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох; ▪ газрын мониторингийн сүлжээ бий болгож, доройтолд орж эвдэрч талхлагдсан газрыг нөхөн сэргээж сайжруулах хөтөлбөр, төслүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлэх; <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 1.</u> Хот байгуулалтыг улам боловсронгуй болгож, барилгын шинэ нэр төрлийн бараа, хийцийн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ эдийн засаг, худалдааны чөлөөт бүсүүд, томоохон орд газрыг түшиглэн дэлхийн жишигт нийцсэн орчин үеийн хот, тосгодыг бий болгох;
5.4. Бүс нутаг, хөдөөгийн хөгжлийн бодлого		<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он):</u></p> <p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн, Улаанбаатарын бүсийн эдийн засгийн өсөлтийг хөгжлийн хүчин зүйл болгож, Мянганы хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлнэ. “Хөдөөгийн хөгжил” үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулж, хэрэгжүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ улс орны болон бүсийн хөгжлийг хурдасгах “зүтгүүр” болох үндэсний болон бүс нутгийн хэмжээний томоохон төслүүдийг оновчтой тогтоон хооронд нь уялдаатай хэрэгжүүлж, ажлын байрыг олноор бий болгож, ажилгүйдэл, ядуурлыг эрс бууруулах; ▪ бүсийн тулгуур төв, аймгийн төвүүд, томоохон уул уурхайн үйлдвэрүүдийг түшиглэн эрчимжсэн мал аж ахуй, усалгаатай газар тариаланд суурилсан фермерийн аж ахуйн оновчтой сүлжээ бий болгон хөгжүүлэх

ЧИГЛЭЛ		ТӨВИЙН БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР
	1.1. Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж, салбарын зохистой бүтцийг бий болгох бодлого	<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u></p> <p><u>Тэргүүлэх зорилт 2.</u> Дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын эзлэх хувийн жинг өсгөж, эдийн засгийн салбарын бүтцийг улам боловсронгуй болгоно.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлтийг гүнзгийрүүлэн боловсруулах, олборлох үйлдвэрлэл, аялал жуулчлалын салбарыг дэмжиж аймгууд санхүүгийн хувьд бие даан хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлэх; ▪ зэс, нүүрс, хөнгөн, хүнсний үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүний экспортыг өсгөх; ▪ хүн амын хүнс, өргөн хэрэглээний барааны үйлдвэрлэл, бөөний худалдааны сүлжээг өргөтгөн хөгжүүлэх; ▪ барилгын материалын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх. <p><u>Гарах үр дүн:</u> Бүсийн эдийн засгийн бүтэц сайжирч, аж үйлдвэр-үйлчилгээ-хөдөө аж ахуй гэсэн загварт бүрэн шилжсэн байна.</p>
	Нэг. Эдийн засгийн хөгжил	<p><u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Бүсийн хөдөө аж ахуйн салбарын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний жилийн дундаж өсөлтийг 7-гоос доошгүй хувьд хүргэж, тэжээлийн хангамжийг сайжруулан, ган, зудаас хамгаалах оновчтой тогтолцоо бий болгож, улмаар өвс, тэжээл экспортлох нөхцөлийг бүрдүүлнэ.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ усалгаатай газар тариаланг эрчимтэй хөгжүүлэхэд онцгой анхаарах; ▪ малчдын үйлдвэрлэл, борлуулалт, фермерийн үйл ажиллагааг дэмжин хөгжүүлэх; ▪ төв, суурин газрын дэргэд тухайн төв, суурингийн мал аж ахуйн болон газар тариалангийн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг хангах эрчимжсэн фермерийн болон хагас суурин аж ахуйг олноор байгуулж ажиллуулах; <p><u>Гарах үр дүн:</u> Малчдын 20-иос доошгүй хувь нь хагас суурин, суурин амьдралын хэв шинжид шилжиж, хот, суурин газрын орчим эрчимжсэн мал аж ахуйн тогтолцоо бий болж, малын тэжээлийн хангамж эрс сайжирч, өвс тэжээл экспортолж эхэлнэ.</p>

<p>1.2. Аж үйлдвэрийн хөгжил</p>	<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 2.</u> Бүсийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд уул уурхайн салбарын эзлэх хувийн жинг оновчтой түвшинд хүргэнэ.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Оюутолгойн зэс, алт, мөнгөний, Тавантолгойн коксжих нүүрсний, Цагаансуваргын зэс, молибдений орд газруудыг түшиглэн байгуулсан уул уурхайн үйлдвэрүүдийн олборлолт, боловсруулалтын түвшинг дээшлүүлэх; ▪ нүүрсний уурхайнуудын техник, технологийн түвшин, бүтээмжийг дээшлүүлж, нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлэх; ▪ төмрийн хүдрийн олборлолт, боловсруулалтыг нэмэгдүүлэх; ▪ алт олборлолтыг нэмэгдүүлэх; <p><u>Гарах үр дүн:</u> Бүсийн эдийн засагт уул уурхайн салбарын эзлэх хувийн жин оновчтой түвшинд хүрсэн байна.</p>
----------------------------------	--

	<p style="text-align: center;"><u>1.4.1. Зам тээврийн салбарын хөгжил</u></p> <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Мянганы замаас салаалсан чиглэлүүдийн авто замын зарим хэсгийг барьж ашиглалтад оруулна. Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Мянганы замаас салбарласан зарим чиглэлийн авто замыг хатуу хучилттай болгох; <u>Гарах үр дүн:</u> Бүсийн авто замын орчин үеийн нэгдсэн сүлжээ бий болсон байна.</p> <p style="text-align: center;"><u>1.4.2. Эрчим хүчний салбарын хөгжил</u></p> <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Эрчим хүчний салбарын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний жилийн дундаж өсөлтийг 10-аас доошгүй хувьд хүргэж, менежментийг боловсронгуй болгон, тэргүүний техник, технологи нэвтрүүлж, үйлдвэрлэл, хэрэглээний үр ашгийг дээшлүүлнэ. <ul style="list-style-type: none"> ▪ хот, суурин газруудад нар, салхи, устөрөгч, газрын гүний дулааныг ашиглах бага, дунд чадлын сэргээгдэх эрчим хүчний цогцолборуудыг барьж байгуулах; ▪ ашиглах нөөц нь тогтоогдсон газруудад дунд чадлын (30-50мВт) салхин паркууд байгуулан, эрчим хүчний төвлөрсөн системд холбон үр ашигтай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх; ▪ говийн аймгуудад өндөр хүчин чадалтай нарны цахилгаан станц байгуулах, олон улсын хамтарсан судалгааны хүрээнд туршилтын нарны цахилгаан станц байгуулах төслийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх; ▪ сум, багийн төвүүдийн эрчим хүчний хангамжийг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрээр сайжруулах; ▪ сумдын төвийн эрчим хүчний хангамжийн асуудлыг цахилгаан дамжуулах агаарын шугамаар холбох, сэргээгдэх эрчим хүч болон бусад эх үүсвэр ашиглан хангах ажлыг өргөтгөх; ▪ аймаг, сум, суурин газруудын нэвтрүүлэх чадвар нь хүрэлцэхгүй байгаа дулааны болон цэвэр усны хуучирсан шугам сүлжээг өргөтгөх, шинэчлэх; <u>Гарах үр дүн:</u> Эрчим хүчний салбарын менежмент боловсронгуй болж, дэвшилтэт техник, технологи нэвтэрч, хүртээмж, ашигт ажиллагааны түвшин дээшилсэн байна.</p> <p style="text-align: center;"><u>1.4.3. Мэдээлэл, харилцаа, холбооны хөгжил</u></p> <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Хиймэл дагуулын болон бага багтаамжийн радио релейний шугам, хөдөлгөөнт холбоог ашиглан хот айл, малчдыг бүрэн холбоожуулна. <ul style="list-style-type: none"> ▪ интернетийн сүлжээг сумын түвшинд өргөтгөж, компьютер, интернет хэрэглэгчдийн хэрэгцээг бүрэн хангах. <u>Гарах үр дүн:</u> Мэдээлэл, харилцаа холбооны орчин үеийн оновчтой сүлжээ бий болсон байна.</p>
--	---

1.4. Дэд бүтцийн хөгжил

<p>Хоёр. Нийгмийн хөгжил</p>	<p>2.6. Хүн амын нутагшилт, хот байгуулалтын талаар</p>	<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Тулгуур төвүүдийн хөгжлийг түргэсгэж, аймаг, сумдын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг эрчимтэй хэрэгжүүлнэ. ▪ аймаг, бичил бүс, сумын төвийн үйлдвэрлэл, хэрэглээ, хүн амын өсөлттэй уялдуулан цахилгаан, дулаан, цэвэр, бохир ус, холбоо, зам, тээвэр зэрэг инженерийн дэд бүтцийн шугам сүлжээг өргөтгөн хөгжүүлэх зорилгоор тодорхой төслүүдийг хэрэгжүүлэх; Гарах үр дүн: Аймаг, сумдын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө эрчимтэй хэрэгжиж, хүн ам тухайн нутагтаа тогтвор суурьшилтай амьдрах нөхцөл бүрдэнэ. <u>Тэргүүлэх зорилт 2.</u> Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшинг дээшлүүлнэ. ▪ хөдөөгийн хүн амыг тохилог орон сууцтай болгох замаар сум, суурин газраас аймгийн төв рүү чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнийг багасгах; ▪ гэрийн модны үйлдвэрүүдийг бичил бүсийн төвүүдэд хөгжүүлж гэрийн мод, модон эдлэлийн хэрэгцээг бүрэн хангах. <u>Гарах үр дүн:</u> Бүсийн хүн амын орон сууцны хангамж сайжирна.</p>
<p>Гурав. Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаалал</p>	<p>3.2. Газрын нөөцийн ашиглалт, хамгаалал</p>	<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Бэлчээрийн талхагдал, хөрсний эвдрэлийг зогсооно. ▪ худаг ус гаргах ажлыг сайжруулах замаар бэлчээрийг усжуулж, бэлчээр ашиглалтад эдийн засгийн оновчтой хөшүүргүүдийг хэрэглэх; ▪ тариалангийн талбайг хамгаалах ойн зурвас байгуулах, атаржуулсан талбайг сэргээн ашиглах агротехникийн горимыг мөрдөж, техник, технологийг шинэчлэх, эрдэс болон шим бордоогоор бордож, хөрсний үржил шимийг сайжруулан га-гаас авах ургацыг нэмэгдүүлэх; ▪ ашигт малтмал олборлолттой холбоотой хөрсний эвдрэлийг арилгах; <u>Гарах үр дүн:</u> Бэлчээрийн даац хэтрэлт, тариалангийн хөрсний эвдрэл зогсоно.</p>
<p>Чиглэл</p>		<p>Өмнөговь аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр 2010-2020 он</p>
<p>БҮЛЭГ I. ХӨТӨЛБӨРИЙН КОНЦЕПЦ</p>		
<p>Говийн бүсийн төв болон хөгжих ирээдүйтэй. Иймд аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрийг цаг хугацааны хувьд гурван</p>		<p><u>Нэг.</u> 2010- 2015 онд уул уурхайн орд газруудыг ашиглах төслүүдийн бүтээн байгуулалт, суурь дэд бүтцийг байгуулах ажлыг хот байгуулалтын оновчтой бодлоготой уялдуулан хийж, хүн амын эрчимтэй төвлөрөл бүхий сууринд нийгмийн суурь үйлчилгээг хүргэх, орон нутгийн боломжит бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээр хэрэглээг хангахад чиглэгдсэн бэлтгэл ажлууд голлон хийгдэнэ. <u>Хоёр.</u> 2015-2020 онд уул уурхайн боловсруулах аж үйлдвэрлэл явагдахын хажуугаар бусад салбарт боломжит бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх замаар биеэ дааж, нийгмийн үйлчилгээний чадавхи сайжран, байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хамгаалах ажлууд хийгдэнэ. <u>Гурав.</u> 2020 оноос хойш уул уурхайгаас бусад байгаль орчинд ээлтэй салбаруудын нэмүү өртөг бүхий бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл эдийн засгийн бүтцэд голлох байрыг эзэлж, бие даан баялагийг бий болгож, хүний хөгжлийг хангахад чиглэгдсэн ажлууд хийгдэнэ.</p>

	<p>Өмнөговь аймгийн Зүүн бүс: Зүүн бүс нь уул уурхайн томоохон бүсчлэл болон хөгжинө. Бүлэг суурингийн таталцлын үүднээс авч үзвэл Өмнөговь аймгаас гадна Дорноговь аймагтай таталцалд орно. Зүүн бүс нь Цогтцэцийн, Ханбогд гэсэн хоёр тулгуур төвтэй байхаар төлөвлөсөн. Тус бүсийн эдийн засгийн бүтэц нь уул уурхай, түүнд түшиглэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, уул уурхайн боловсруулах үйлдвэрлэл зонхилон хөгжинө.</p>
<p>1.2.Эдийн засгийн хөгжлийн үзэл баримтлал</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <u>Хувийн хэвшлийг дэмжих зарчим:</u> Үйлдвэрлэлийн салбар дахь хувийн хэвшлийн оролцоог эрчимтэй нэмэгдүүлэх, тэдгээрийн үйл ажиллагааг бүх талаар дэмжиж, эдийн засгийн чөлөөт өрсөлдөөний ижил нөхцөлийг бий болгох. ▪ <u>Чөлөөт зах зээлийн механизм бүрдүүлэх зарчим:</u> Аливаа үйлдвэрлэл худалдааны чиглэлд монополь байдал мөн хэрэглэгчээс хараат байдлыг үл тэвчих, үйлдвэрлэлийн өртөгт тулгуурласан худалааг бус индексжүүлсэн үнийн бодлогыг баримтлах. ▪ <u>Хүний нөөц бүрдүүлэх зарчим:</u> Хөтөлбөрийн зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай хүний нөөц бүрдүүлэх, одоо байгаа судалгааны лабораторийн чадавхийг урьдчилан бий болгох. ▪ <u>Бодлогын уялдааг хангах зарчим:</u> Уул уурхайд түшгэлсэн үйлдвэрлэл, уул уурхайгаас хараат бус үйлдвэрлэл, гадаад худалдааны чиглэлүүдийг үечлэлтэйгээр улс орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн чиг хандалага, бүсчилсэн болон орон нутгийн хөгжлийн онцлог болгон бусад хөтөлбөрүүдийн зорилтуудтай уялдуулах. ▪ <u>Хамтын ажиллагааны зарчим:</u> Олборлох, боловсруулах, худалдах үе шатууд дахь үйлдвэр байгуулах, шинэ технологи нэвтрүүлэх аливаа төслийг хэрэгжүүлэхдээ олон улсын байгууллага, гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагчид, дэмжигч, сонирхогч талуудын хамтын ажиллагаа, харилцан ашигтай түншлэлд тулгуурлах.
<p>1.3.Байгаль орчны тогтвортой байдлын үзэл баримтлал</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Говийн бүс, Өмнөговь аймгийн нутаг дэвсгэрт ойрын ирээдүйд том ба дунд хэмжээний 10 уул уурхайн төсөл хэрэгжинэ. Энэ нь уул уурхайн олборлолт, үйлдвэрлэлээс байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл өндөр болно. Тухайлбал цөлжилт, тоосжилт, шар шороон шуурга, ургамалын нөмрөгийн хомсдол үүсэх, зэрлэг ан амьтадын бэлчээр нутаг хомсдох, хөрсний бохирдол, усны хомсдол үүсэх зэрэг болно. Ийм онцгой нөхцөл байдал байгаль орчны хамгаалалт, говь цөлийн бүсийн экосистемийн тэнцвэрийг хангахад илүү нарийвчилсан бодлого, төлөвлөлт, удирдлага зохион байгуулалт, хяналт мониторингийн механизмыг шаардаж байна. ▪ Баруун бүсэд аялал жуулчлал, уул уурхайн салбарыг түлхүү хөгжүүлэх бол зүүн бүсэд уул уурхайн, түүнд тулгууралсан салбарыг тэргүүлэх ач холбогдолтойгоор хөгжүүлэхээр Өмнөговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгасан.
<p>1.4.Хотын хөгжлийн үзэл баримтлал</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Бүс дэх суурин газруудын хөгжлийн бичил бүсийн тулгуур төвүүд, түүний дагуул суурин гэсэн хоёр үндсэн бүлэгт авч үзлээ. Бүсийн тулгуур төвүүд нь эдийн засгийн хөгжлийг дагалдан бий болох томоохон суурин газрууд бөгөөд шилжин ирэгсэд хамгийн өндөр байна ▪ Хотын хөгжлийг хүний тав тухтай орчиныг бүрдүүлэх, хүрээлэн буй орчны сөрөг нөлөөг хамгийн бага байх, эрчимтэй хотжилт гэсэн хурдацтай өөрчлөлтийн үзэл баримтлалд тулгуурласан болно.

БҮЛЭГ II. ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН ҮНДЭСЛЭЛ	
2.1.Хүн ам зүй, нийгмийн хөгжлийн бодлогын үндэслэл	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Баруун бүсийн тулгуур төв нь Гурван тэс бөгөөд бүлэг суурин нь Ноён, Сэврэй юм. ▪ Төвийн бүсийн тулгуур төв нь Даланзадгад бөгөөд бүлэг суурин нь Номгон, Хүрмэн, Баяндалай, Ханхонгор, Булган, Мандал Овоо, Цогт Овоо юм. ▪ Зүүн бүсийн тулгуур төв нь Ханбогд, Цогтцэций бөгөөд бүлэг суурин нь Манлай, Баян Овоо юм. <p>Хот суурин газрын энэхүү өөрчлөлт нь хүн ам зүй, нийгмийн хөгжлийн бодлогыг боловсруулахад нэг чухал үндэслэл болсон. Бүлэг суурингийн тогтолцооны өөрчлөлт нийгмийн суурь үйлчилгээг жигд хүртээх бодлогыг Өмнөговь аймгийн түвшинд томъёолоход онцгой нөлөө үзүүлж байна.</p>
2.2.Байгаль орчны тогтвортой байдлын бодлогын үндэслэл	<p><u>2.2.4.Ногоон байгууламжийн хүрээ, хил хязгаарыг нэмэгдүүлэх</u> Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний зохисгүй үйл ажиллагаанаас шалтгаалж тоорой, хайлаасны төгөл, заган ой хомсдох, цөлжилт, элсний нүүлт, шар шороон шуурга улам эрчимжиж байгаа өнөөгийн экологийн сөрөг нөлөөллийг багасгаж, цөлжилт, элсний нүүлтийг сааруулах ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх.</p> <p><u>2.2.5.Усан хангамжийн эх үүсвэрийн нөөц, түүний ашиглалт, хомсдол</u> Гадаргуугийн урсацгүй, агаарын хур тундас маш бага унадаг энэ бүс нутгийн ус хангамжийн ганц эх үүсвэр нь газар доорх ус. Монголын говийн бүсийн газар доорх усны нөөцийг бүрэн судлаагүй байна. Газар доорх усны нөөц, тэжээлийн горим, авч ашиглах зохистой хэмжээ зэргийг нарийвчилсан хайгуул судалгааны ажил хийх. 2008 оны байдлаар Баян-Овоо, Ханбогд, Манлай,Цогтцэций, Цогт-Овоо, Мандал-Овоо, Булган, Хүрмэн зэрэг сумдад усны эрдэсжилтийн үзүүлэлтэд зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс 10мг/л-ээс 380мг/л хүртэл хэмжээгээр илүү байна.</p> <p><u>2.2.6.Хөрсний бохирдол, эвдрэл, тоосжилт</u> Өмнөговь аймгийн Ханбогд, Гурвантэс, Цогтцэций, Баян-Овоо, Цогт-Овоо, Манлай зэрэг сумын нутагт мөнгөн ус болон мышьякийн бохирдол зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс өндөр байна. Уул уурхайн үйл ажиллагаанаас шалтгаалан Цогтцэций, Гурвантэс, Ханбогд, Манлай зэрэг сумын нутагт тоосжилт өндөр, газрын эвдрэл их болсон.</p>

<p>2.3. Хот байгуулалтын бодлогын үндэслэл</p>	<p>Ханбогд сумыг 2015 онд 18000 хүн амтай байхаар тооцоолж байгаа бөгөөд 2020 он гэхэд 25000 хүн амтай байна гэж тооцоолжээ.</p> <p><u>2.3.1. Хот байгуулалтын тулгамдсан асуудлууд болон ирээдүйд үүсч болох хүндрэлүүд / 2015 он /</u></p> <p><u>Сумын хүн амын өсөлтийн хүчин зүйлсүүд тодорхойгүй</u> - Хотын хүн амын өсөлтөд нөлөөлөх гол хүчин зүйл нь томоохон уул уурхайн компаниудын хүний нөөцийн болон худалдан авах ажиллагааны бодлого, төлөвлөлт</p> <p><u>Хөдөөгийн 12 сумдад дүнд болон үрт хугацаад баримтлах хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулагдаагүй</u> - Сумын хөгжилд шууд нөлөөлөх эдийн засгийн бүтэц тодорхойгүй</p> <p><u>Одоогийн хийгдсэн ерөнхий төлөвлөгөө болон хот байгуулалтын баримт бичгүүд хүн амын өсөлттэй уялдаагүй</u> - Хот төлөвлөлтийн бичиг баримтууд нь хүн амын нягтаршлыг зөв тооцоогүй, зарим сумдын хувьд ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу газар олголт хийгдээгүй</p> <p><u>Даланзадгадаас бусад суурин газарт инженерийн шугам сүлжээ байхгүй</u> - Одоогийн хүн ам нь дэд бүтэц байгуулах хэмжээнд хүрээгүй, мөн орон нутгийн зүгээс инженерийн дэд бүтэц хийх бололцоо байхгүй</p> <p><u>Орон нутагт хот байгуулалтын институт байхгүй</u> - Нийтийн аж ахуйн газар, хог хаягдлын менежмент зэргийг хариуцсан газар байхгүй</p> <p><u>Сумдад хот байгуулалтын асуудлыг мэргэжлийн бус хүн хариуцаж ажиллаж байна.</u> - Орон нутагт хот байгуулалтын боловсон хүчний нөөц дутагдалтай</p> <p><u>Хот байгуулалтын хүрээнд инженерийн шугам сүлжээг барьж байгуулах санхүүгийн эх үүсвэр тодорхойгүй</u> - Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувшийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтын талаар тодорхой шийдэл гаргаагүй</p> <p><u>Хот байгуулалтын салбарт төр хувийн хэвшлийн түншлэл хөгжөөгүй</u> - Хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, эдийн засгийн үр ашигтай байх орчин бүрдээгүй</p> <p><u>Ус, дулаан, цахилгааны зэрэг хэрэглээний үнэ нь зах зээлийн механизмаар шийдэгддэггүй</u> - Ус, дулааныг нийлүүлэх, хог хаягдлыг боловсруулах зардалтай тэдгээрийн үнэ нь уялдаагүй</p> <p><u>2.3.2. Хот байгуулалтын тулгамдсан асуудлууд болон ирээдүйд үүсч болох хүндрэлүүд /2015-2020 он хүртэл/</u></p> <p><u>Хот орчмын хүрээлэн буй орчны бохирдол ихсэх</u> - Хотын ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хаягдлын хэмжээ нэмэгдэх</p> <p><u>Хот орчмын газар зохион байгуулалтын асуудлууд хүндрэх</u> - Бэлчээр, хот байгуулалтын зориулалттай газар нутгийг зааглах боломж</p> <p><u>Хотын дэд бүтцийн үрсгал засвар хийх шаардлага урган гарах</u> - Нийтийн аж ахуйн газарын санхүүгийн чадамж, эдийн засгийн үр ашигтай үйл ажиллагаа</p> <p><u>Хотын дулааны болон усны хэрэглээ нэмэгдэх</u> - Хүн амын өсөлт, орон сууцжих явц</p> <p><u>Газрын хомсдол үүсэх</u> - Хот байгуулалтын нөөц газруудын хүрэлцээ</p> <p><u>Хотын уугуул суурьшмал амьдралтай иргэдийн өрхийн орлого буурах</u> - Уугуул оршин суугчдын орлогын эх үүсвэр нэмэгдэхгүй байх</p>
--	--

2.3.3. Хот байгуулалтын тулгамдсан асуудлууд болон ирээдүйд гарч болох хүндрэлүүдийг шийдвэрлэх арга зам

- Хүн ам, суурьшилтын тогтвортой байдлыг хамгаалахад томоохон уул уурхайн компаниудын хүний нөөцийн болон худалдан авах ажиллагааны бодлогод нөлөөлөл үзүүлэх, уул уурхайн бус хүрээний үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлэх шаардлагатай.
- Өмнөговь аймгийн бичил бүсийн төвүүдэд хөгжлийн бие даасан төлөвлөгөө боловсруулах шаардлагатай. Хотын хөгжлийн төлөвлөгөө нь хотын эдийн засгийн бүтцийг сайжруулах, нийгмийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, хот төлөвлөлтийн асуудал зэрэг олон талыг хамарсан цогц төлөвлөгөө байна.
- Хот төлөвлөлтийг сайруулахын тулд хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөтэй, газар зохион байгуулалтыг ерөнхий төлөвлөгөөг уялдуулан үзэж, хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу хотын дэд бүтцийг байгуулахад хувийн хэвшлүүдээс хөрөнгө оруулалтыг хийх боломжийг бүрдүүлэх, түүнийг дэмжиж ажиллах нь чухал юм.
- Хотын хүн амын хэрэглээний ундны болон ахуйн цэвэр, бохир ус, дулаан, хог хаягдлын төлбөр нь тэдгээрийг, түгээх, боловсруулахад гарах зардлыг санхүүжүүлэх боломжтой бүхий зах зээлийн эдийн засгийн механизмд зохицуулагддаг шаардлагатай. Энэ нь хотын нийтийн аж ахуйг бие даан хөгжих бололцоог олгож, хот байгуулалтын суурь шугам сүлжээний ашиглалт, хамгаалалт сайжрах нөхцөл бүрдэнэ.
- Хот орчмын хүрээлэн буй орчны доройтлыг нөхөн сэргээхэд зардал өндөр байдаг тул хог хаягдлын менежментийг боловсронгуй болгож, хогийг дахин боловсруулах, устгах нэгдсэн тогтолцоо бий болгох нь чухал юм.
- Хот орчмын малтай айлууд, хот тойрсон фермерүүд нь хот байгуулалтын зориулалтаар төлөвлөгдсөн газарт ойртох, маргаан үүсэх явдал нэмэгдэх магадлалтай тул хот орчмын хамгаалалтын бүсийг тогтоох, малын бэлчээрийг зааглах хэрэгтэй.
- Хотын дэд бүтэц, инженерийн байгууламжууд өргөжихийн хэрээр засвар шинэчлэлт, өргөтгөлийн ажил нэмэгдэх учир нийтийн аж ахуйн газрыг эдийн засгийн үр ашигтай ажиллуулах, цаашид бие даан үйл ажиллагааг нь тогтмол явуулах нөхцлийг бүрдүүлэх нь зүйтэй.
- Орон сууц баригдах, барилгажих үйл явц нь дулааны болон ахуйн хэрэглээний усны хэрэглээг нэмэгдүүлнэ. Түүнийг хангах бололцоог бүрдүүлэхийн тулд ус үнийг чөлөөлөх хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг татах нөхцлийг бий болгох.
- Монгол Улсын хуулийн дагуу иргэн бүрт газар өмчүүлэхэд тулгуур хотуудад инженерийн байгууламжтай газрын хүрэлцээгүй байдал үүсч болох тул газар зохион байгуулалтын болон ерөнхий төлөвлөгөөг мөрдөж, газрыг дуудлага худалдаанд оруулах, газар доорхи инженерийн байгууламжийг байгуулах, газрын үнэлгээ хийлгэх зэргээр газар ашиглалтыг сайжруулах нь хомсдолоос гарах арга зам болно.

БҮЛЭГ III. ХҮН АМ ЗҮЙ, НИЙГМИЙН САЛБАРЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО

3.1. Хүн амын өсөлтийг түргэтгэх, хүний хөгжлийг хангахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд

Зорилт-3.1.1:Аймгийн хэмжээнд хүн амын хүйсийн харьцааг тэнцвэржүүлэх

3.1.1.3.Уул уурхайн салбарт ажиллахаар шилжин ирэгсэдийг гэр бүлээрээ ажиллаж амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ;

3.1.1.4.Бүсийн хэмжээнд ажиллаж буй компаниудтай хамтран ажиллаж, иргэдийг ажилд авахдаа хүйсийн хувьд ялгавралахгүй байх бодлогыг хэрэгжүүлэх;

Зорилт-3.1.2:Хүнийг бүх талаар хөгжүүлэхэд чиглэсэн орчинг бүрдүүлж, ахуйн таатай нөхцлийг ханган, Өмнөговь аймгийн хүний хөгжлийн түвшинг түүштай нэмэгдүүлэх

3.1.2.1.Нийгэмд амьдрах таатай орчин бүрдүүлэх замаар аймгийн хүн амын дундаж наслалтыг улсын дундажаас нэмэгдүүлнэ;

3.1.2.2.Соёл боловсролын үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлж, бүсийн тулгуур төвүүдэд мэдээллийн төв, номын сан, музейн үйл ажиллагааг тогтворжуулна;

3.1.2.3.Мэдээллийг хурдан шуурхай авах олон арга замуудыг нэвтрүүлж, иргэдийг цаг үетэйгээ зэрэгцэн амьдрахад дэмжлэг үзүүлнэ;

3.1.2.4.Ханбогд суманд хувийн хөрөнгө оруулалтаар орон нутгийн телевиз байгуулна;

3.1.2.6.Гэр бүл болон иргэд хамтран нийгэмд хорших маягаар хөдөлмөрлөх, өөрийгөө хөгжүүлэх санал санаачлагыг дэмжинэ;

3.1.2.7. Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд сумдад спорт заал байгуулна;

3.1.2.8. Ханбогд, Гурвантэс, Цогтцэций сумдад тус бүр 320 хүнээс дээш суудалтай урлаг соёлын төв байгуулна;

3.1.2.11.Спортын нэгдсэн арга хэмжээг өргөн хүрээнд явуулж, бүх нийтийн биеийн тамирыг хөгжүүлэх бодлого баримтална;

3.1.2.12.Даланзадгад, Цогтцэций, Ханбогд болон Гурвантэс сумдад ахуйн үйчилгээний төв барьж байгуулна.

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">3.2.Хэрэглээний бүтцийг сайжруулах стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.2.1:Аймгийн хэмжээнд хүн амын хүнсний хангамжийг сайжруулж, хүнсний хэрэглээний төрөл зүйлийг олшруулна</u></p> <p>3.2.1.1.Хүн амын төмс, хүнсний ногооны хангамжийг 2008 оны түвшингээс 30 хувь, сүү сүүн бүтээгдэхүүний хангамжийг 20 хувиар өсгөнө;</p> <p>3.2.1.2.Хүнсний бүтээгдэхүүний зохистой хэрэглээг бий болгоход хувийн хэвшлийн оролцоог дэмжсэн эдийн засгийн хөшүүргийг боловсруулж хэрэгжүүлнэ;</p> <p>3.2.1.4.Хүнсний ногоо болон бусад хэрэглээний бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд чиглэсэн эрчимжсэн аж ахуйг бодлогоор дэмжинэ.</p> <p><u>Зорилт-3.2.2:Хүнсний бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулж, эрүүл ахуй, ариун цэврийн хяналтыг боловсронгуй болгох</u></p> <p>3.2.2.1.Бичил бүсүүдийн тулгуур төвүүдийг төвийн эрчим хүчинд холбох ажлын хэрэгжилтийг эрчимжүүлж, тулгуур төвүүдийг 24 цагийн туршид цахилгаанаар хангаснаар хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хадгалалтын чанарыг сайжруулна;</p> <p><u>Зорилт-3.2.3:Аймгийн хүнсний хангамжийг экологийн цэвэр бүтээгдэхүүнээр хангаж, хэрэглээний зохистой бүтцийг бий болгох</u></p> <p>3.2.3.1.Байгаль орчинд халгүй технологи нэвтрүүлэхэд хувийн хэвшилд дэмжлэг үзүүлнэ;</p> <p>3.2.3.2.Үйлдвэрлэлийн болон хэрэглээний явцад гарах хог хаягдлыг төрөлжүүлэн ангилж, дахин ашиглах менежментийг нэвтрүүлнэ.</p> <p><u>Зорилт-3.2.4:Ундны усны чанарыг сайжруулах</u></p> <p>3.2.4.1.Усыг зохистой ашиглах, бохир ус цэвэрлэгээний түвшинг сайжруулахад чиглэсэн эдийн засаг, эрх зүйн орчинг бүрдүүлж хэрэгжилтийг хангах ажлыг зохион байгуулна;</p> <p>3.2.4.3.Сумын төвүүд болон бичил бүсийн төвүүдийн ундны усны чанарыг шинжилж, Өмнөговь аймгийн усны нэгдсэн мэдээллийн сан байгуулна;</p> <p>3.2.4.6.Уул уурхайн бүстэй ойр газруудад усны шинжилгээг 2 жил тутамд явуулж, ундны усны чанарт өөрчлөлт орж байгаа эсэхийг шинжилнэ;</p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">3.3.Ажилгүйдэл болон ядуурлыг бууруулах стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.3.1:Хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх замаар ажилгүйдэл ядуурлыг бууруулж, нийгмийн хамгааллыг сайжруулах</u></p> <p>3.3.1.1.Бүсийн хөгжлийн давуу тал нөөц боломжийг бүрэн ашиглаж, жижиг дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг бүх талаар дэмжин ажлыг байрыг бий болгоно;</p> <p>3.3.1.3.Уул уурхай дагасан бизнесийг орон нутагт хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийг зохистой бодлогоор дэмжинэ;</p>

<p>3.4.Хүн амын боловсрол, соёлын түвшинг дээшлүүлэх стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.4.1:Цэцэрлэг болон ерөнхий боловсролын байгууллагын орчинг сайжруулж, сургалтын чанарыг нэмэгдүүлэх</u> 3.4.1.2. Ханбогд суманд тус бүр нь 150 хүүхдийн ортой хоёр цэцэрлэг, тус бүр нь 640 хүүхдийн суудалтай хоёр бүрэн дунд сургуультай хамт барьж, цэцэрлэг-сургууль цогцолбор байгуулна; 3.4.1.14.Сургуулийн байгууламжийн гаднах орчинг сурагчдад байгаль экологийн боловсрол болон бүтээлч сэтгэлгээ, хайрлан хамгаалах үзэл санааг төрүүлэх чиглэлээр тохижуулна; 3.4.1.18.Даланзадгад, Ханбогд, Гурвантэс, Цогтцэций сумдад “Хүүхдийн ордон” барьж сурагчдийн хичээлээс гадуурхи дугуйлан секцид хамрагдах, чөлөөт цагийг зөв боловсон өнгөрүүлэх, өөрийгөө хөгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ; 3.4.1.19.Бичил бүсийн тулгуур сумдаас бусад сумдад хүүхэд хөгжлийн төвийг ерөнхий боловсролын сургуулийг түшиглэн байгуулж, үйл ажиллагааг тогтмолжуулна;</p>
<p>3.5.Хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.5.1:Өмнөговь аймгийн эрүүл мэндийн байгууллагын үйлчилгээг түргэн шуурхай найдвартай болгож, үйлчлүүлэгчдэд хүртээмжтэй, эрүүл мэндийг дэмжсэн орчинг бий болгох ажлыг эрчимжүүлэх</u> 3.5.1.5. Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд сумдын эмнэлэгийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэн, бичил бүсийн нэгдсэн эмнэлэг болгоход шаардлагатай барилга орон сууцыг барина; 3.5.1.7. Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд сумдад орших эмнэлэгийн шинжилгээний лабораторийг шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр хангана; 3.5.1.8.Аймаг болон сумдын эмнэлэгүүдийн цахилгаан, дулаан, усан хангамжийг сайжруулж, засварыг чанарын өндөр түвшинд үе шаттайгаар гүйцэтгэх ажлыг эрчимжүүлж, түргэн тусламжийн автомашины эдэлгээнд судалгаа хийн парк шинэчлэлийг үе шаттайгаар шийдвэрлэнэ; 3.5.1.12. Гурвантэс, Даланзадгад ба Ханбогд сумдад ахмадын амралт сувилалын газрыг байгуулна;</p>
<p>3.6.Хүн амын нутагшилт, соёлын өв хадгалахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.6.1:Өмнөговь аймгийн хэмжээнд соёлын өв уламжлалыг хадгалж хамгаалах, судлаж сурталчилах, өвлүүлэн уламжлуулах говийн экосистем, уламжлал зан заншлийг хойч үед таниулахад чиглэгдсэн үйл ажиллагааг явуулах</u> 3.6.1.2.Оюу Толгойн орд газрын олдворууд, чулуун олдворуудад тулгуурлаж Ханбогд суманд уул уурхайн музей байгуулна;</p>
<p>3.7.Нийгмийн дэг журмыг хангахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.7.2:Гамшигийн менежментийг боловсронгуй болгон, онцгой байдлын үед авах арга хэмжээг сайжруулж, аюулаас урьдчилан сэргийлэх тогтолцоог бэхжүүлэх</u> 3.7.2.3.Цогтцэций болон Ханбогд суманд хоёрдугаар зэрэглэлийн аврах гал унтраах анги байгуулж, зохих техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, зэвсэглэмжийг бүрдүүлнэ;</p>

БҮЛЭГ IV. ЭДИЙН ЗАСГИЙН САЛБАРЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО	
4.1.Макро эдийн засгийн стратегийн зорилтууд	<p><u>Зорилт-4.1.1:Өмнөговь аймгийн зүгээс нэгдсэн байдлаар худалдаа хийх систем бүрдүүлэх, жижиглэн үйлдвэрлэгчдийг биржийн тогтолцоонд холбож өгөх, тус биржийг аймгийн оролцоотой орон нутгийн компани хэлбэрээр зохион байгуулах үйл ажиллагааг эхлүүлэх.</u></p> <p>4.1.1.1.МАН-н түүхий эд, газар тариалангийн бүтээгдэхүүнийг бүрэн боловсруулах зориулалт бүхий үйлдвэрлэлүүдийг байгуулан, уул уурхайд түшиглэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн үндэс суурийг тавих;</p>
4.2.Эдийн засгийн бодит салбаруудын хөгжлийн бодлого	<p><u>Зорилт-4.2.1:Боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарыг жилд дунджаар 40 хувиар өсгөх</u></p> <p>4.2.1.2.Боловсруулах үйлдвэр байгуулах газруудыг тодорхой болгон сумдын ерөнхий төлөвлөгөөнд суулгаж өгөх;</p> <p>4.2.1.3.Цахилгаан эрчим хүч, усны хангамж зэрэг дэд бүтцийг бий болгох;</p> <p>4.2.1.6. Бүсүүдэд болон сумдад нөөц боломж, хэрэгцээнд тулгуурлан талх нарийн боов, гутал,эсгий, махан бүрээгдэхүүн, сүү цагаан идээний болон төрөл бүрийн оёдлын үйлдвэрлэл бий болгох;</p> <p>4.2.1.8.Сумдад худалдаа, үйлчилгээний бөөний сүлжээний цэг салбарыг нээж ажиллуулах, биржийн бараа таталын тогтолцоог бий болгох.</p>
4.3.Уул уурхай, хүнд аж үйлдвэрийн хөгжлийн стратегийн зорилтууд	<p><u>Зорилт-4.3.1:Өмнөговь аймагт уул уурхай, хүнд аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх бодлого</u></p> <p><u>боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд хөрөнгө оруулагчид, компани аж ахуйн нэгжийн оролцоог хангах, мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх</u></p> <p>4.3.1.3.Уул уурхайн компаниудын хайгуул буюу олборлолтын үйл ажиллагааны явцад эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээж, орон нутгийг удирдлагад нь хүлээлгэн өгсөн байдалд тавих хяналтыг сайжруулж, байгаль орчны нөлөөлөх байдлын үнэлгээний хэрэгжилтэнд жил бүр үнэлэлт дүгнэлт өгч ажиллах;</p>
4.6.Зам, тээврийн хөгжлийн стратегийн зорилтууд	<p><u>Зорилт-4.6.1:Аймгийн тээврийн үйлчилгээг өргөтгөн, авто замын сүлжээг сайжруулж гол чиглэлийн замыг хатуу хучилттай болгох</u></p> <p>4.6.1.4.Таван толгой-Оюу толгой- Гашуун сухайт, УБ-Мандалговь-Даланзадгад, Шивээ хүрэн-Гурвантэс чиглэлүүдийн авто замыг хатуу хучилттай болгох;</p> <p>4.6.1.5.Тавантолгой-Оюутолгой-Гашуун сухайт чиглэлийн төмөр замыг байгуулах;</p> <p><u>Зорилт-4.6.2:Авто болон төмөр замын сүлжээг өргөтгөн, агаарын тээврийг эрчимтэй</u></p> <p><u>Хөгжүүлэх</u></p> <p>4.6.2.2.Бусад аймгийн төвүүд болон хилийн боомт, уул уурхайн томоохон ордуудыг даган бий болох сууршлын төвүүдтэй холбосон хатуу хучилттай зам тавих;</p>

<p>4.7.Эрчим хүчний салбарын хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Зорилт-4.7.1:Эрчим хүчний салбарын үйлдвэрлэлийг жилд дундажаар 30 хувиар өсгөнө.</u> 4.7.1.6:УБ-Мандалговь - Оюутолгой-Тавантолгой чиглэлийн 220 В-ын өндөр хүчдэлийн шугамыг барьж байгуулах; <u>Зорилт-4.7.2:Эрчим хүчний менежментийг боловсронгуй болгож, байгаль орчинд халгүй тэргүүний техник технологи нэвтрүүлэхийг бодлогоор дэмжих, үйлдвэрлэл, хэрэглээний үр ашгийг сайжруулах</u> 4.7.2.1.Сумдын түвшинд бага оврын халаалтын зуухтай хэрэглэгчдийг дулаан хангамжийн төвлөрсөн системд холбож, хэрэглээг нэмэгдүүлэх; 4.7.2.1.Хөдөөгийн малчин айл өрхийг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрээр бүрэн хангах; 4.7.2.1.Нүүрснээс утаагүй түлш үйлдвэрлэх бага оврын үйлдвэрүүд байгуулж ажиллуулах;</p>
<p align="center">БҮЛЭГ V. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН БОДЛОГО</p>	
<p>5.1.Байгаль орчныг хамгаалах бүтэц /Институтчлалын стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.1.2:Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, байгаль орчинд ээлтэй технологийг нутагшуулах</u> 5.1.2.1. Байгальд ээлтэй технологийг хөгжүүлэх дэд хөтөлбөр боловсруулах; 5.1.2.4.Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд хөрөнгө оруулах таатай орчинг орон нутгийн түвшинд бүрдүүлэх.</p>
<p>5.2.Агаарын бохирдлыг бууруулах стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.2.1:Бүсийн тулгуур төв хотуудад агаарын чанарыг зөвшөөрөгдөх хэмжээнд байлгах</u> 5.2.1.1.Даланзадгад, Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд зэрэг сумдын төвд агаарын чанарын хяналтын харуул байгуулах; 5.2.1.4.Хотуудын ирээдүйн агаарын бохирдлын талаар таамаглалыг оновчтой дэвшүүлж, тулгарч болох эрсдэлүүдийг даван туулахад шаардлагатай арга хэмжээг урьдчилан авах; <u>Зорилт-5.2.2:Томоохон суурин газрууд, Бичил бүсийн тулгуур төвүүдийн тоосжилтын түвшинг бууруулалахад чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлэх</u> 5.2.2.2. Хот, суурин газрын хэтийн төлөвлөлтөнд тоосжилтыг бууруулах арга хэмжээг заавал тусгасан байх шаардлагыг тавьж ажиллах;.</p>

<p>5.3. Усны нөөцийг зохистой ашиглах стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.3.1: Усны асуудал эрхлэсэн нэгжээр дамжуулан гадрагын болон гүний усны нөөц, ашиглалт, бохирдолтонд хяналт, мониторинг хийх</u> 5.3.1.3. Төвийн бүсийн тулгуур төв хотод усны чанарын хяналтын лабораторийг Усны нэгжийн харъяанд байгуулах; <u>Зорилт-5.3.3: Иргэд, оршин суугчдын үндны усны чанарыг сайжруулах, бэлчээрийн усан хангамжийг нэмэгдүүлэх</u> 5.3.3.2. Бичил бүсийн тулгуур төв хот, томоохон суурин газруудад ус цэвэршүүлэх тоног төхөөрөмж суурилуулах; 5.3.3.3. Бэлчээрийн усан хангамжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн шинээр худаг гаргах, хуучин худгуудыг сэргээн засварлах, хиймэл далан, хөвөө барих ажлуудыг жил бүрээр төлөвлөн хэрэгжүүлэх.</p>
<p>5.5. Хог хаягдал оновчтой удирдлага бий болгох стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.5.1: Өмнөговь аймгийн хэмжээнд хог хаягдлын нэгдмэл удирдлагын механизм бий болгож, байгаль орчны бохирдол, хүрээлэн буй орчны доройтлыг арилгах</u> 5.5.1.1. Аймгийн ба сумын төвүүдийн хогийн цэгийг тэмдэгжүүлэх, хязгаарлалтын гортиг, хогийг ангилан ялгах механизм бий болгох, хогийн хуучин цэгүүдийг хөрсөөр хучих; 5.5.1.4. Бүсийн тулгуур төвүүдэд байгальд удаан задардаг, хатуу хог хаягдлыг дахин боловсруулах цехүүдийг байгуулах.</p>
<p>5.6. Ойжуулах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.6.1: Өмнөговь аймгийн гурван бүсийн хэмжээнд ногоон хэрэм дэд хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлэх</u> 5.6.1.2. Ногоон хэрмийг задгай булаг шанд, баян бүрд, горхи, гадаргад ойрхон уст цэгүүдийг дайруулан байгуулах; <u>Зорилт-5.6.3: Бүсийн тулгуур төв болон сумдын төвүүдийг ойн зурвастай болгох, иргэд, ТББ, хоршоодын мод тарих үйл ажиллагааг бодлогоор дэмжих</u> 5.6.3.1. Одоогийн мөрдөгдөж буй журмыг илүү боловсронгуй болгон дунд хугацаанд мөрдөж, урамшуулалын хэмжээг үе шаттайгаар нэмэгдүүлж, мод тарьсан иргэдэд олгох; 5.6.3.2. Мод тарих иргэдийн мэдлэг, чадварыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн дадлагажих сургалтуудыг тогтмол зохион байгуулах.</p>

<p>5.10.Цөлжилттэй тэмцэх стратегийн зорилтууд</p>	<p>5.10.3.Цөлжсөн газарт нутгийн унаган мод, сөөгний сэргэн ургалтыг тэтгэх, шинээр мод, бут тарина; 5.10.4.Усны менежментийн боловсронгуй болгож цас, борооны усыг тогтоох барилга байгууламж барьж, зарим газар усжуулах системийг ашиглана; 5.10.5.Авто замыг журамлаж хөрсний эвдрэлээс хамгаалах, орон нутгийн замуудыг тэмдэгжүүлэх, чиглэл тус бүр заагдсан замаар зорьчдог болгох;</p>
<p align="center">БҮЛЭГ VI. ХОТЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО</p>	
<p>6.1.Хот төлөвлөлт, бүтээн байгуулалтын стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-6.1.1:Газар ашиглалтыг сайжруулан, хот төлөвлөлтийн оновчтой бодлогыг хэрэгжүүлэх</u> 6.1.1.3.Бүсийн сумдын ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчлэн боловсруулж, бүсийн тулгуур хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх явцдаа тодотголыг оновчтой хийж, хэрэгжилтийг зохион байгуулах; 6.1.1.5. Хотын оршин суугчдыг үерийн усны аюулаас хамгаалах зорилгоор үерийн даланг барьж байгуулах; 6.1.1.6.Үерийн далан байгуулж, Инженерийн бэлтгэл ажлыг хийх. Үүнд газрын гадаргууд тэгшилгээ хийх, үер, хөрсний хуралт, элсний нүүлт, цасны хунгарлалтаас хамгаалах бэхэлгээ хийх, далан суваг, гүүр, гарц, зам талбай барьж байгуулах урьдчилсэн арга хэмжээ авах ажлыг хамруулан ойлгоно. 2012-2013; 6.1.1.7.Хот орчмын түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөцийг тогтоох, түүнийг ашиглах техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулахад хувийн хэвшлийн оролцоог чиглүүлэх; 6.1.1.8.Хот орчмын газар нутагт бэлчээрийн болон оршуулгын тусгай хэрэгцээний газрын хуваарилалт хэтийн бодлоготой уялдуулан хийх; 6.1.1.9.Бүсийн тулгуур төв болон сумдад үндэсний зан заншил, соёлыг хүндэтгэн санал асуулгын үндсэн дээр тодорхой газар заан чимээгүй хот байгуулах; <u>Зорилт-6.1.2:Хотын байгуулалтын төлөвлөгөөний дагуу газар доорхи инженерийн байгууламж, автозамыг барих ажлыг эхний ээлжинд хэрэгжүүлэх</u> 6.1.2.1.Тулгуур төвүүдэд газар доорхи инженерийн байгууламжийг иж бүрнээр барьж байгуулах; 6.1.2.2.Хот төлөвлөлтийн төлөвлөгөөний дагуу газар доорхи инженерийн байгууламжийг барьж байгуулах чиглэлээр төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлэх; 6.1.2.3.Хотын оршин суугчдын ахуйн болон ундны усны эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, цэвэрлэх байгууламжийг шинэ технологийг нэвтрүүлж, барьж байгуулах; 6.1.2.4.Хотын төв доторхи автозамыг шинээр барих болон засвар шинэчлэлтийг хийж, хотын төв доторхи тоосжилтыг багасгах.</p>

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">6.2. Амьдрах орчныг сайжруулах стратеги</p>	<p><u>Зорилт-6.2.1: Хотыг орон сууцжуулах замаар хүн амын орон сууцны нөхцөлийг сайжруулж, хангамжийг нэмэгдүүлэх</u> 6.2.1.2. Орон нутагт барилгын материалын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, барилгын ханын материалын үйлдвэрлэлийг түлхүү дэмжих; 6.2.1.3. 2015 онд аймгийн хэмжээнд хүн амын 30%-ийг орон сууцаар хангана. 2021 онд Аймгийн хэмжээнд хүн амын 60%-ийг орон сууцаар хангана; 6.2.1.4. Инженерийн шугам сүлжээнд холбогдоогүй орон сууцыг шугам сүлжээнд холбож, нөхцлийг сайжруулах; 6.2.1.5. Хот төлөвлөлтөд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан дэд бүтцийг хот төлөвлөлтөд тусгах; <u>Зорилт-6.2.2: Гэр хорооллыг хөгжүүлэх</u> 6.2.2.1. Гэр хорооллын байнгын суурьших хэсгээс түр суурьшлыг ялгаж, барилгажих цаг хугацааг оновтой төлөвлөн, барилгажилтын бүсэд шилжүүлэх ажлыг ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулах /Тулгуур хотын гэр хорооллыг түр суурьшилтын бүс буюу барилгажих талбай, урт хугацааны суурьшилтын гэсэн хоёр дэд хэсэгт авч үзнэ. Түр суурьшилтын бүсэд үндсэн хийц нь капиталын барилга бариулахгүй бөгөөд нэгдсэн хашаатай байна. Энэ нь бүтээн байгуулалтын ажил өрнөх хугацаанд түр суурьших, эхний ээлжинд орон сууцанд байх айлуудад зориулагдана; 6.2.2.2. Гэр хорооллын төлөвлөлтийг иргэдийн оролцоо, санаачлагын дагуу боловсрогуй болгох ажлыг зохион байуулах; 6.2.2.3. Гэр хорооллыг цэвэр бохир усны шугам сүлжээнд холбож, амины оронсууцуудын нөхцлийг сайжруулах; 6.2.2.4. Гэр хороололд агаар ус хөрсийг бага бохирдуулах халаалтын зуухыг бүрэн нэвтрүүлэх; 6.2.2.5. Ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу зураг төслөөр баригдсан орон сууцны хороолол болон урьдчилан төлөвлөлтгүйгээр баригдсан гэр хорооллын хоорондын ялгааг багасгаж, орчин үеийн амины орон сууцны хотхон болгож хөгжүүлэх бодлого баримтлах; 6.2.2.6. Урт хугацаанд гэр хороололыг сайжруулах чиглэлээр төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх.</p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">6.3. Тогтвортой хөгжлийн стратеги</p>	<p><u>Зорилт-6.3.2: Хотын ногоон байгууламжийг бий болгож, хот орчмын эко системийг хамгаалах</u> 6.3.2.1. Хотын ногоон байгууламжийг өргөтгөж, ойн зурвасуудыг байгуулах; 6.3.2.4. Хотын ногоон байгууламж, цэцэрлэгжүүлэлтийн услалтын системийг шинэчлэн засварлаж, өргөтгөн ашиглалт хамгаалалтыг сайжруулах. <u>Зорилт-6.3.3: Хотын хог хаягдлын менежментийг боловсронгуй болгох</u> 6.3.3.1. Бүсийн сумдад хог хаягдлыг боловсруулах, устгах үйл ажиллагааг явуулах аж ахуй нэгжийг бодлогоор дэмжих;</p>

2. ЗУРГИЙН ДААЛГАВАР

БАТЛАВ: ЗАМ, ТЭЭВЭР, БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН САЙД
 Х. БАТТУЛГА

ЗӨВШӨӨРӨВ: ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЗАСАГ ДАРГА
 Б.БАДРАА
 ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ГУРВАНТЭС СУМЫН ЗАСАГ ДАРГА
 О.БАТТОГТОХ

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ГУРВАНТЭС СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ БОЛОВСРУУЛАХ ЗУРГИЙН ДААЛГАВАР

2011 оны ... дугаар
сарын ... өдөр

Дугаар ...

Улаанбаатар хот

1.	Ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах үндэслэл	<ul style="list-style-type: none"> - “Шинэ бүтээн байгуулалт” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөрийн 4.1.1.5 болон 4.4.1.7 дахь заалт; - Хот байгуулалтын тухай хуулийн 6.1.4, 7.1.1, 9.1.4 дахь заалтууд; - Өмнөд говийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийн 3.3.1.2 дахь заалт;
2.	Боловсруулах ажлын үе шат	<ul style="list-style-type: none"> - Нэгдүгээр үе шат /2011-2015/ - Хоёрдугаар үе шат /2016-2025/
3.	Байршил, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн байдал	<p>Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төв нь Улаанбаатар хотоос 860 км, Өмнөговь аймгийн төвөөс 320 км, Нарийн сухайтын нүүрсний уурхайгаас 25 км-ийн зайд, Дундголын давсны үйлдвэрээс 52 км-ийн зайд, Шивээхүрэн хилийн боомт нь сумын төвөөс урагш 55 км зайд оршдог. Сумын байнгын хүн ам 4243, хөдөлгөөнт хүн ам 1500 орчим, 2010 оны байдлаар 101201 толгой малтай. Суманд 30 гаруй аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж байна. 800 сурагчтай ЕБС, 15 ортой сум дундын эмнэлэг болон Голомт, Шуудан, ХААН банкны салбар, хөдөлгөөнт холбооны бүх салбарууд ажиллаж байна. Сумын нутаг дэвсгэрт 99 хайгуулийн лицензтэй 47 уул уурхайн компани үйл ажиллагаа явуулдаг.</p>
4.	Ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулахад ашиглах үндсэн материал	<p><u>Монгол Улсын хуулиуд:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хууль; - Хот байгуулалтын тухай хууль; - Барилгын тухай хууль; - Газрын тухай хууль; - Усны тухай хууль; - Ашигт малтмалын тухай хууль; - Бусад хуулиуд; <p><u>Төсөл, хөтөлбөрүүд:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого; - Монгол Улсын Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр;

	<ul style="list-style-type: none"> - Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал; - Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги; - “Шинэ бүтээн байгуулалт” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөр; - Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр; - Өмнөд говийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх хөтөлбөр; - “Байгалийн баялаг-сайн засаглал хөгжсөн Өмнөговь аймаг” аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр (2010-2020 он); - Өмнөговь аймгийн Засаг даргын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр; - Аймгийн эдийн засаг, нийгмийг 2011 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл; - Өмнөговь аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө; - Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө (2006 он) - Тухайн бүс нутаг болон аймагт хэрэгжиж буй бусад төсөл, хөтөлбөрүүд; - Салбаруудын хэмжээнд хэрэгжиж буй бусад төсөл, хөтөлбөрүүд; <p><u>Норм, нормативууд:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - “Зураг төсөл боловсруулах, зөвшөөрөлцөх, батлах дүрэм” /БНБД 11-01-98/ - Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилт (БНБД 30-01-04); - Хот, суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах аргачилсан заавар(УББ 11-202-00); - Хот, суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар (УББ 30-201-09); - Бусад холбогдох норм, дүрэм, заавар.
<p>5. Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдах ажлын бүрэлдэхүүн</p>	<p><i>1. Хот төлөвлөлтийн суурь судалгаа</i> (Газар нутаг, хүн ам, эдийн засаг, нийгэм, соёл, нийгмийн болон инженерийн дэд бүтцийн хангамж, байгаль орчин, газар ашиглалтын судалгаа болон бусад судалгаа)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Газрын зураг М1:2000 - Инженер-геологийн судалгаа - Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ - Инженерийн хангамжийн эх үүсвэр, шугам сүлжээний судалгаа - Нийгэм-эдийн засгийн судалгаа - Өмнөх ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтэнд үнэлэлт, дүгнэлт өгөх; <p><i>2. Сумын хөгжлийн хэтийн чиглэл</i> Сумын хөгжлийн хэтийн чиглэлийг Монгол улсын нийгэм,эдийн засаг, бүс нутаг, аялал жуулчлал, уул уурхайн хөгжлийн чиг хандлага, хот байгуулалтын бодлоготой уялдуулан тодорхойлж, түүнд тулгуурлан ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах</p>

		<p>3. Ерөнхий төлөвлөгөө</p> <ul style="list-style-type: none"> - Байршлын схем М1:5000 - Одоогийн байдал М1:2000 - Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ М1:2000 - Бүсчлэл М1:2000 - Гудамж, зам тээврийн сүлжээ М1:2000 -Хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний үндсэн зураг М1:2000 - Төвийн хэсгийн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө М1:1000 - Инженерийн шугам сүлжээний нэгдсэн зураг М1:2000 - Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ, өндөржилт, улаан шугам М1:2000 - Дулаан хангамж М1:2000 - Усан хангамж, ариутгах татуурга М1:2000 - Цахилгаан хангамж М1:2000 - Холбоожуулалт М1:2000 - Ногоон байгууламж, цэцэрлэгжүүлэлт М1:2000 - Төвийн хэсгийн панорам М1:2000 - Макет М1:2000 - Төлөвлөлт архитектур, орон зайн тодотгол зураг болон шаардлагатай бусад нэмэлт зураглал (3D видео танилцуулга /animation/) <p>(Эдгээр зураглалыг тоон байдлаар боловсруулсан байх бөгөөд маштабыг өөрчлөн хэвлэх боломжтой байна.)</p> <p>4.Тайлбар бичиг</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зураг төсөл боловсруулсан үндэслэл, аргачлал; - Хот байгуулалтын суурь судалгаа, дүгнэлт, экологи, хот байгуулалтын үнэлгээ, харьцангуй давуу, сул талуудын харьцуулалт, хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийн тодорхойлолт, эдийн засгийн тооцоо; - Төлөвлөлтийн үндсэн шийдэл, хөгжлийн стратеги; - Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, ээлж дараалал; - Эхний ээлжинд хэрэгжүүлэх инженерийн дэд бүтэц, нийгмийн дэд бүтэц, байгаль хамгаалалд шаардагдах хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр; - Техник-эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлт зэргийг нарийвчлан тусгасан байна. <p>Батлагдсан ерөнхий төлөвлөгөө(зураглалын материал, тайлбар бичиг)-г хэвлэмэл болон тоон байдлаар 3 хувь бэлтгэж, захиалагчид (2 хувь) болон ГХБГЗЗГ-ын архивт (1 хувь) хүлээлгэж өгөх.</p>
6.	Инженерийн байгууламж (эх үүсвэр)	<ul style="list-style-type: none"> - Дулаан хангамж, усан хангамж, ариутгах татуурга, цахилгаан, холбооны эх үүсвэр, инженерийн хангамжийн одоогийн байдалд үнэлэлт, дүгнэлт өгч цаашдын хөгжлийн төлөв, хэрэгцээтэй уялдуулан тооцож үндсэн шийдлийг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх ээлж

		<p>дарааллыг тогтоох;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Инженерийн хангамжийг техникийн оновчтой шийдлийн дагуу эдийн засгийн хувьд үр ашигтай, орчин үеийн дэвшилтэт, байгаль орчинд ээлтэй технологитой байхаар төлөвлөх;
7.	Орон сууцны фондын бүтэц	<ul style="list-style-type: none"> - Инженерийн бүрэн хангамжтай нийтийн орон сууц, үйлчилгээний цогцолбор бүхий шинэ хороолол төлөвлөх; - Гэр хорооллын байршил, газар зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, гэр хороололд бүх төрлийн үйлчилгээг ойртуулах, ариун цэвэр, эрүүл ахуйн нөхцлийг сайжруулах асуудлын талаар санал боловсруулж, төлөвлөлтөнд тусгах;
8.	Төлөвлөлт хийх газрын хэмжээ	Нийт 2500 га-д төлөвлөлт хийх
9.	Ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах хугацаа	2011 оны ... дугаар сарын ...-нээс 2011 оны ... дугаар сарын ...-ны өдөр хүртэлх хугацаанд боловсруулах;
10.	Зургийн байгууллага	Хот байгуулалтын баримт бичиг боловсруулах тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгж, байгууллагыг “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай” хуулийн дагуу сонгон шалгаруулж гүйцэтгүүлнэ.
11.	Онцгой нөхцөл	<ul style="list-style-type: none"> - Экологи - хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгсний үндсэн дээр хүн амын нийгмийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн архитектур, барилгажилт, тохижилт бүхий орон зайн зохистой бүтэц, эрүүл, аюулгүй орчныг бүрдүүлэх; - Сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн газар ашиглалтын зориулалтыг тогтоож, Хот байгуулалтын тухай хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан бүсчлэлийг хот байгуулалтын норм ба дүрэм, журмын дагуу төлөвлөх, инженерийн шугам сүлжээ болон зам тээврийн, усны эрүүл ахуйн, эрчим хүчний хамгаалалтын зурвас газрыг тогтоох; - Газрын гадарга, инженер-геологийн нөхцлөөс хамааруулан инженерийн байгууламж болон байгалийн аюултай үзэгдэл, гамшигаас урьдчилан сэргийлэх, элсний нүүдлээс хамгаах зэрэг арга хэмжээг төлөвлөх; - Зам, тээврийн сүлжээг бусад хот, сум, суурин газруудтай холбогдох зам, тээврийн сүлжээтэй уялдуулан төлөвлөх; - Гэр хорооллын өмчлөгдсөн газрыг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах, барилгажуулах арга замыг тодорхойлох; - Борооны ус, саарал усыг дахин ашиглах шинэ техник, технологийг төлөвлөлтөнд тусгах; - Сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн бүсчлэлийг газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөтэй уялдуулан нарийвчлан тогтоох; - Ерөнхий төлөвлөгөөг мөрдөх, хэрэгжүүлэх

		<p>талаар орон нутгийн удирдлага, холбогдох мэргэжилтнүүдэд сургалт зохион байгуулах;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг боловсруулах; - Ногоон байгууламж, амралт зугаалга, нөөц талбайг норм, дүрмийн дагуу төлөвлөх; - Нийгмийн дэд бүтцийг хүн амын өсөлттэй уялдуулан төлөвлөх; - Байгаль-экологийн асуудлууд болох агаар, ус, хөрсний бохирдлыг бууруулах, ойжуулалт, цэцэрлэгжүүлэлтийн асуудлыг цогцоор шийдэх; - Төлөвлөлтийн шийдлийг үе шатаар хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тодорхойлон, хөрөнгө оруулалтын тооцоог гаргаж, хөрөнгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх талаар санал боловсруулах; - Тухайн сумын нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж буй томоохон уул уурхайн компаниудын улс, бүс нутаг, аймаг, сумын одоогийн болон цаашдын хөгжилд үзүүлэх нийгэм, эдийн засгийн нөлөөлөл, хүчин зүйлүүдийг тооцон төлөвлөлтөд тусгах; - Сумын хөгжлийн бусад эх үүсвэрийг тодорхойлох; - Ундны усны нөөцтэй уялдуулан хүн амын багтаамжийг тооцох; - Сумын төв болон уул уурхайн компаниудын хотхоныг инженерийн хангамж (ус, дулаан хангамж, ариутгах татуурга, цахилгаан, холбоо)-ийг нэг эх үүсвэрээс хангах боломжит хувилбарыг боловсруулах; - Уул уурхайн компаниудтай зөвшилцсөний үндсэн дээр ажилчдын орон сууцны хороолол, нийгмийн дэд бүтцийн барилга байгууламжуудыг сумын төвийн нутаг дэвсгэрт байршуулахаар техник-эдийн засгийн үндэслэлийг тооцон төлөвлөлтөд тусгах; - Тухайн бүс, орон нутагт олон улсын зээл, тусламж, уул уурхайн компани, гадаад, дотоодын аж ахуйн нэгжийн хувийн хөрөнгө оруулалтаар хийгдэж буй бүтээн байгуулалтын ажлууд (барилга байгууламж, авто зам, төмөр зам, эрчим хүч, ус, дулаан хангамж г.м)-ыг нэгтгэн төлөвлөлтөд тусгах, цаашид хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийг тодорхойлох; - Төлөвлөлтийн шийдэл, нутаг дэвсгэрийн бүсчлэл, газар зохион байгуулалт, газар дахин төлөвлөлттэй холбогдолтой асуудлыг аймгийн Газрын харилцаа, барилга, хот байгуулалтын газартай, хотын нийгэм эдийн засгийн хөгжил, дэд бүтэц, байгаль орчин, хөрөнгө оруулалтын асуудлыг аймгийн Засаг даргын Тамгийн газартай зөвшилцөх; - Төлөвлөлтийн шийдлийг эскизийн шатанд ЗТБХБЯ, ГХБГЗЗГ болон орон нутгийн удирдлагуудтай зөвшилцөх, аймгийн ерөнхий
--	--	---

		архитекторыг зөвлөх багийн бүрэлдэхүүнд оролцуулах; - Хот байгуулалтын тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах үйл ажиллагаанд иргэдийн саналыг авч, төлөвлөлтөнд тусгах;
--	--	---

ХЯНАСАН:

ЗАМ, ТЭЭВЭР, БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ЯАМНЫ
 ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН ХАРИЛЦААНЫ БОДЛОГЫН
 ГАЗРЫН ДАРГА

С. ОЧИРБАТ

ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА, БАРИЛГА, ГЕОДЕЗИ, ЗУРАГ ЗҮЙН
 ГАЗРЫН ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ХЭЛТСИЙН
 ДАРГА

Ц.БАЯРБАТ

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА, БАРИЛГА, ХОТ
 БАЙГУУЛАЛТЫН ГАЗРЫН ДАРГА БӨГӨӨД АЙМГИЙН
 ЕРӨНХИЙ АРХИТЕКТОР

Ч. МӨНХЖАРГАЛ

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА, БАРИЛГА, ХОТ
 БАЙГУУЛАЛТЫН ГАЗРЫН МЭРГЭЖИЛТЭН

Ц.ОДХҮҮ

БОЛОВСРУУЛСАН:

ЗАМ, ТЭЭВЭР, БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ЯАМНЫ
 ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН ХАРИЛЦААНЫ БОДЛОГЫН
 ГАЗРЫН МЭРГЭЖИЛТЭН

М. БАТ

ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА, БАРИЛГА, ГЕОДЕЗИ, ЗУРАГ ЗҮЙН
 ГАЗРЫН ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ХЭЛТСИЙН
 МЭРГЭЖИЛТЭН

Э.АРИУННЯМ

3. ОРОН НУТГИЙН УДИРДЛАГЫН САНАЛ, АЛБАН БИЧИГ

Гурвантэс сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах ажлын судалгааны явцад хот төлөвлөлтийн зарчмын дагуу төлөвлөлтийг бодит, үр дүнтэй байлгахад орон нутгийн удирдлага, мэргэжлийн болон бизнесийн байгууллагууд, хотын ард иргэдийн саналыг тусгах, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх үүднээс тус хотод ерөнхий төлөвлөгөөний ажлын талаарх хэд хэдэн уулзалт, ярилцлагуудыг зохион байгуулсан болно.

Ингэхдээ хөгжлийн бодлого хариуцсан ажилтнуудтай 3 удаа, орон нутаг, уурхайн удирдлагатай 7 удаа тус тус уулзалт ярилцлага хийсэн.

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Огноо
ОРОН НУТГИЙН САНАЛ			
1	Цэвэр ус, үерийн хамгаалалтын асуудлыг тусгах	Цэвэр ус, үерийн хамгаалалтын асуудлыг мэргэжлийн инженерийн компани норм дүрмийн дагуу төлөвлөж тусгасан	2012.08.04
2	Өмнөх ЕТ-ний хэрэгжилтийг тодорхойлж, түүнтэй уялдуулах	Өмнөх ЕТ-ний хэрэгжилтийн талар судалж, үнэлгээ өгсөн бөгөөд төлөвлөлтөнд тусгасан	
3	Байгаль орчныг сайжруулах	Байгаль орчныг сайжруулах асуудлыг ногоон байгууламж, нийтийн эзэмшлийн талбайн төлөвлөлтөнд тусгаж өгсөн бөгөөд энэ асуудлаар авах арга хэмжээ, шийдлийг тайлбар бичигт тусгасан болно.	
4	Замбараагүй газар олголтыг цэгцлэх	Замбараагүй газар олголтыг цэгцлэх үүднээс газар зохион байгуулалт, бүсчлэлийн төлөвлөлт ийг хийж өгсөн бөгөөд энэ асуудлаар орон нутагтай санал солилцож, тохирсон.	
5	Ажлын байр нэмэгдүүлэх	Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх үүднээс жижиг дунд үйлдвэрүүдийг нэмж төлөвлөж өгсөн.	
6	Уул уурхайг түшиглэсэн жижиг дунд үйлдвэр байгуулах	Тус суманд байгуулах боломжтой, уул уурхайг түшиглэсэн жижиг дунд үйлдвэрүүдийг тооцон төлөвлөж өгсөн.	

7	<p>Аймгийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгагдсан, газар олголт хийгдсэн газруудыг төлөвлөлтөнд хэвээр тусгах</p> <ul style="list-style-type: none"> - Нутгийн удирдлагын ордон (Тамгын газрын баруун хойд талд буюу цагдаагийн тасгийн талд) - Онцгой байдлын газрын нисэх онгоцны буудал (Цаг уурын станцын хойно 0.12 га талбайд) - Сумын цэнгэлдэх (Ус цаг уурын станцаас баруун хойш 300 м зайд) - Сумын баруун хойд талд 2011 онд 465 өрхөд 0.07 га газар өгсөн газар сумын шинэ музейг төлөвлөсөн нь буруу байна - Тост хороололд төлөвлөж буй сургууль, цэцэрлэгийг одоо байгаа мал үржүүлгийн газрын ойролцоо төлөвлөх - Одоо байгаа наадмын талбайг сумын цэцэрлэгт хүрээлэн болгох - Сумын зүүд хойд талд төлөвлөж буй сүм хийдийн зүүн хэсэгт газар тариалангийн зориулалтаар ашиглах 0.096 га газар өгсөн. - Одоо байгаа эмнэлгийн баруун урд талд 0.04 га талбайд нийгмийн халамжийн төв, зүүн урд талд 1.5 га талбайд авто вокзал байхаар газар олгосон. - Товон гэр хороололд төлөвлөж буй сургууль цэцэрлэгийн байршлыг баруун хойд зүг рүү хөдөлгөх 		2013.01
8	Иргэдэд олгогдсон газрын хэмжээ байршлыг өөрчлөхгүйгээр төлөвлөх /аймгийн газрын албаны шийдвэр/		2013.03.26
9	Төлөвлөлтөөр газар нутаг тэлэх		
10	Үйлдвэрийн бүсэд газар тариалан, үйлдвэрийн газруудыг тодорхой зааж өгөх		
11	Заавал уул уурхай биш биеэ даасан өөр салбарыг хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл болгох.	Цаашид уул уурхайгаас хараат бус байдлаар бие даан хөгжихөөр эрчимжсэн мал аж ахуй, аялал жуулчлалыг сумын тэргүүлэх чиглэл болгон сонгож төлөвлөсөн.	

12	Ногоон байгууламжийн төлөвлөлтийг үндэслэлтэйгээр бодож төлөвлөх	Ногоон байгууламжийн төлөвлөлтийг норм дүрмийн дагуу бодож төлөлөж өгсөн	2013.06.17
13	Хот төлөвлөлтийн зургийг ойрын хугацаанд орон нутагт ирж иргэдэд танилцуулах		
14	Сумын төвийн план зурагт тусгасан объектуудыг өөрчлөхгүйгээр төлөвлөх		
15	Мөргөцөг, Гоёот, Тост хорооллын буугаагүй айлуудыг зөв зохион байгуулалтаар төлөвлөлтөнд тусгах		
16	Сумын урдуур явах замыг сайрын зүүн биеэр төлөвлөх		
17	Замуудын 2 талаар үйлчилгээний зориулалтаар газар төлөвлөх		
18	"Жакал" баарны арын гэр хорооллыг хөдөлгөхгүйгээр төлөвлөлтөнд тусгах /Захиргааны бүтэц төлөвлөснийг өөрчлөх/		
19	Бохир цэвэршүүлэх байгууламжийг төвөөс гаргаж төлөвлөх		
20	Шугшаа хорооллыг хөдөлгөхгүйгээр төлөвлөлтөнд тусгах		
21	Ногоон байгууламжийг 3 устай газарт тулгуурлан нийлүүлэн зурвас болгон төлөвлөх		
22	"МАК"-ийн хөрөнгө оруулалтаар баригдах "Гурвантэс" цахилгаан станцаас сумын төв рүү татагдах өндөр хүчдэлийн шугамыг ЕТ-ний зурагт тусгах	Инженер	
23	Сумын баруун хойд хэсэгт өмчлөл, нөөцийн 150 га газрыг нэмж төлөвлөх		2014.01.13
24	Одоо хийгдэж байгаа өндөр хүчдэлийн шугамын өргөтгөлийг явуулсан зургийн дагуу тусгах	Инженер	
25	2025 он хүртэл өндөр хүчдэлийн шугамыг хаагуур яаж өргөтгөхийг тусгах	Инженер	

Орон нутгийн санал

“Гурвантэс сумын ерөнхий төлөвлөгөө”

- Олгогдсон газрууд дээр төлөвлөлт хийсэн байна. Эдгээр газрыг олгочихсон байгаа учир асуудалтай байна яах вэ?
- Яагаад төлөвлөлтөөр газар нутаг тэлсэнгүй вэ?
- Үйлдвэрийн бүс газар тариалан үйлдвэрийн газруудыг тодорхой зааж өгөх?
- Танилцуулган дээр зарим мэдээлэл буруу байна засна уу?
- Уул уурхайн 3-н компани гэж яриад байна уурхайн компани гэж олон байгаа.
- Заавал уул уурхай биш биеэ дагасан биш өөр аялал жуулчлал газар тариалан мал аж ахуй эдгээр нь байж болохгүй зүйл байхгүй.
- Ногоон байгууламжаа үндэслэлтэй бодож төлөвлөлтөө хийх

Ярилцлагын протокол

2012.08.04

Оюун дарга уулзалтын талаар танилцуулав.

Засаг дарга - Баттогтох
СТГД- Жаалхүү

Боб:

- Тухайн сумын эдийн засгийн өсөлт нэмэгдэж байгаа энэ үед ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах ажилд хамтарч ажиллах гэж байгаадаа таатай байна.
- Өчигдөр газар ашиглалтын ажилтантай уулзаж мэдээллээ авсан. Ажил маань шахуу гэдгийг хэлэв. Тиймээс хуучин ерөнхий төлөвлөгөө авах шаардлагатай.
- Хүний нөөцийн институт бүтэц зохион байгуулалтыг байгуулах чиглэлээр Robert Maried, Эрдэнэчимэг бид 2 дараа нь ярилцах болно.

Ариунаа:

- Ажил маш шахуу байгаа учраас манайхаас маш яаралтай буцаж гарах сонирхолтой байгаа. Боловсон хүчинээ танилцуулав.
- Судалгаа хийсний дараа Уурхайтай яаж холбогдох, инженерийн шугам сүлжээ зэргийг төлөвлөн, шийдлээ гаргана.
- Маш сайн холбогдож ажиллахаа илэрхийлэв. Инженерийн дэд бүтэц- “Мон-Энержи” ХХК гаргана.

Боб:

- Одоо байгаа байдлыг сайн тодорхойлсны үндсэн дээр хүний нөөц, дэд бүтэц, хамтад нь авч үзэж байна.
- Гэр хорооллын төлөвлөлтийг анхаарах
- Орон нутгийн санхүүгийн асуудал, орлогын эх үүсвэрийг яаж бий болгох вэ гэдэг чухал байна.

- Гол ажлын хүн Жаалхүү гэж бодож байна. Энэ ерөнхий төлөвлөгөөнд оруулах, холбогдох төсөл хөтөлбөрүүд байна уу?

Засаг дарга:

- Баярлалаа. Сумын хуучин ерөнхий төлөвлөгөө хоцрогдсон. Манай сумын хуучин ерөнхий төлөвлөгөө 2006 онд хийгдсэн. Бид хуучин ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу шинэчилсэн, одоо байгаа зам, ИШС-г одоо байгаа ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу хийхэд боломжтой гэж үзэж байна. Өмнөх ерөнхий төлөвлөгөө хүрээ бол дууссан.
- Миний бодлоор цаашид “Гурван тэс” сум нь хот эсвэл сум байхуу? Газар зохион байгуулалтийг яаж авч явах вэ? Гэдэг нь тулгамдсан асуудал болж байна. Хамгийн том анхаарах зүйл хотийн төвийн асуудал гэж үзэж байна.
- АХБ-аас хэрэгжиж эхлээд байгаа ерөнхий төлөвлөгөө нь хуучин ерөнхий төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах ажилд оруулах хэрэгтэй. Цэвэр ус, үерийн хамгаалалт зэрэг асуудлууд нь тусгагдана байх.
- Дараагийн нэг зүйл нь өмнөх ЕТ хэрэгжиж байгаа болон хэрэгжихгүй байгаа зүйлд анхаарах хэрэгтэй. Өмнөх ЕТ-ний хүн амын тооцоо, газрын асуудал хоцорсон байгаа. Одоогоор суман дээр – 4500 хүн, сургууль цэцэрлэг – 1200 хүүхэд, хөдөлгөөнт хүн ам – 3500 хүн байна. Гурван тэс нь Өмнө говь аймгийн хамгийн олон хүн амтай сум. Шивээ хүрэнгийн ЕТ нь тусдаа хийгдсэн байгаа.
- Манай суманд Уул уурхайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа лицензтэй 16 компани байгаа хэдий ч сум нь байгалийн баялагаа ашиглуулсаны үр дүн муу байгаа. Орон нутагт Уул уурхайн олон компани байгуулагдаж байгаа нь нутгийн иргэдэд ч тэр байгаль орчинд муу нөлөөтэй байгаа. Одоогоор 400 хүн Уул уурхайн компанид ажиллаж амь зуудаг. Үүнээс 200 хүн түр зогсолттой байгаа
- Улсын төсөвт сум 10 тэр бум, уурхайгаас 75 тэр бумыг бий болгодог. Сумын нийт төсөв 270 сая төгрөг. Байнга оршин суугчдын тоо 4500 хүн байна. Эдгээрээс төрийн албанд - 140 хүн, Уул уурхайд - 400, хэл гаальд - 200, ХАА - 800 гаруй хүн нийт хөдөлмөрийн насны 2000 гаруй хүн байна. Уул уурхайг түшиглэсэн жижиг дунд үйлдвэр байхгүй. Хувийн хэвшлийн дэлгүүр 80 орчим бий.

Жаалхүү:

- Манай суманд трасматор ажиллаж байгаа.”МАК” компани нь сумаас 6 км-ийн зайд 250 Кв хүчин чадалтай цахилгаан станц барих гэж байгаа.
- Гэр хорооллын газар өмчлөлийг сайн харж судлах хэрэгтэй. Одоогоор суманд тал газар их байгаа боловч эдгээр нь бүгд өмчлөгдсөн.
- Ойрын жилүүдэд утааны асуудал ихсэж байгаа.

Жон, Боб:

- Гэр хороолол, орон сууцны бохирын асуудлыг яаж төлөвлөж байгаа вэ?

Засаг дарга:

- Дулаанаа бол цахилгаан болон бохироо дагуулан төлөвлөж нэгдсэн системтэй болгоно.
- Дэвсгэр зурагтайгаа сайн танилцаарай. Газар өмчлөл нилээн замбараагүй байгаа.

Ариунаа:

- Сумын онцлог , брэнд гэх юу байна?

Засаг дарга:

- Хуучин үйлдвэрлэл болох тэмээний ноос ноолуур байдаг байсан харин одоо уул уурхай байна. Хөдөлмөр эрхлэлт талаасаа мал аж ахуй юм. Говийн аймгууд дотроосоо манай сум хамгийн том үйлдвэрлэлтэй шүү. Ноос боловсруулалтаараа гадагш гаргадаг /анхан шатны боловсруулалт/
- Бид төр дэмжвэл дэлхийд гайхагдаж байгаа динозаврын олдворуудыг тулгуурлан музей барих бодолтой байгаа. Динозаврын олдворууд нь ганцхан манай Гурван тэс сумаас олдсон байдаг. Ирээдүйд мал аж ахуй, аялал жуулчлалаараа дагнана.

Жог, Боб:

- Бид Аесон-ийг төлөөлж байгаа. Өмнө Улаанбаатар, Чойбалсан, Баянхонгор, Алтай зэрэг газрын бохир, дулааны асуудлаар төлөвлөлт хийж байсан.
- Орон нутаг, хүний нөөцийн талаар Жаалхүүтэй ярилцах гэсэн юм.

Оюун:

- Уул уурхайн компаниудтай хэрхэн хамтарч ажиллаж байна?

Засаг дарга

- Ус, ажлын хувцас, хүнс нийлүүлэх зэргээр хамтарч ажилладаг. Гэхдээ хамтарч ажиллахын тулд мэрэгшсэн чадварлаг хүчин байх дутмаг байгаа.

Ариунаа:

- Шинжлэх ухааны үндэслэлтэй онолоороо бол уул уурхайн компани засгийн газартай хийж байгаа гэрээ нь орон нутагтай хийх гэрээнээс өөр байх хэрэгтэй байдаг. Жишээ нь уурхай компани нь тухайн нутаг дэвсгэрийн нийт хүн амын 25%-ийг ажлын байраар хангах ёстой. Ингэж байж хот бүрдүүлэгч болж эрхээ авах ёстой байсан.

Засаг дарга:

- Төрийн зохицуулалтаас шалтгаалж байна. Зүгээр сумандаа уул уурхайн дарга, сумын засаг дарга хоёр ярилцаад шийдээд явах нөхцөл бололцоо байхгүй.

Оюун:

- Эрүүл мэндийн асуудлаар яаж шийдэж байна? Сумын иргэд хаашаа явж эмчлүүлдэг вэ?

Засаг дарга.

- Цэцэрлэг , эмнэлэг 1 дахин хүчин чадал нэмэгдэж шинээр сургууль, соёлын төв баригдаж байгаа.
- Эрүүл мэндийн салбарын хувьд хэрэв боловсон хүчин байгаад ашиглаж чадвал тоног төхөөрөмж 100% хангагдсан.
- Дараагийн ээлжинд боловсон хүчинээ шийдэх хэрэгтэй байна гэж үзэж байна.
- Сум дундын эмнэлэг Ноён суманд байдаг. Бүсийн хөгжлийн төв нь манай сум.
- Ноён сум 1000 гаран хүн амтай. Бид манай сум 10000 орчим хүн амтай болчлоо сумынхаа статусыг өөрчлөх бодолтой байна.Ойрын 2 жилдээ материалын бааз талаасаа болсон гэж үзэж байгаа харин боловсон хүчин дутмаг, муу байна.

Оюун:

- Уул уурхай идэвхижиж байгаа энэ үед орон нутгийн захиргаанд мэдээллийг өгөөд яваад байвал та бүхэнд ашигтай байна, чухал зүйлүүдтэй холбож өгч болно.

**ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН
ГУРВАНТЭС СУМЫН ЗАСАГ ДАРГА**

213004, Урт, Гурвантэс, Өмнөговь аймаг
Утас: 7053-6093

2018.05.26 № 1/22
танай _____ -ны № _____ -т

**АЗИЙН ХӨГЖЛИЙН БАНКНЫ ХИЛ
ОРЧМЫН ГОВИЙН БҮС НУТГИЙГ
ХӨГЖҮҮЛЭХ ТӨСЛИЙН БАГТ**

Сумын хэтийн төлөв, хот төлөвлөлтийг хийхдээ дараах зүйлсийг анхаарахыг хүсч байна. Үүнд:

1. Хот төлөвлөлтийг хийхдээ иргэдэд олгосон газрын хэмжээ байршлыг өөрчлөхгүйгээр төлөвлөх /аймгийн газрын албаны шийдвэр/
2. Хот төлөвлөлтийн зургийг ойрын хугацаанд орон нутагт ирж иргэдэд танилцуулах
3. Цаг наашилж орон нутагт төлөвлөгдсөн бүтээн байгуулалтын ажил эхлэх хугацаа болоод байгаа болон үүнийг бид сум хөгжүүлэх төлөвлөгөөтэй уялдуулан хийх шаардлагатай тул хэтийн төлөвлөгөө батлагдахыг хүлээж байна.

Иймээс хэрэгжих төсөл арга хэмжээг нэн даруй хийх тал дээр анхаарч ажиллана уу?

ДАРГА

Г.ТАНГАМАА

ZD A5 TOOT-2013

Гурван тэс сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд өгсөн орон нутгийн санал хүсэлт

Засаг Даргын Тамгын Газрын харилцаа барилга хот байгуулалт хариуцсан мэргэжилтэн Г. Энхдалай нь орон нутгаас төлөөлөн санал өгөв. Үүнд:

1. Шинээр төлөвлөж буй нутгийн удирдлагын ордон болон тамгын газар нь баруун хойд талд буюу цагдаагийн тасгын талд төлөвлөгдсөн.
2. Цаг уурын станцын хойд талд 0,12 га талбайд “Онцгой байдлын нисэх онгоцны буудал” байхаар газар олгосон.
3. Хуучин ерөнхий төлөвлөгөөнд одоо байгаа ус цаг уурын станцнаас баруун хойш 300 метр зайд сумын цэнгэлдэхийг төлөвлөсөн.
4. Сумын баруун талд 2011 онд 465 өрхөд 0,07 га газар өгсөн газар сумын шинэ музейг төлөвлөсөн нь буруу байна.
5. Тост хороололд төлөвлөж буй сургууль цэцэрлэгийг одоо байгаа мод үржүүлгийн газрын ойролцоо төлөвлөх хэрэгтэй.
6. Одоо байгаа наадмын талбайг сумын цэцэрлэгт хүрээлэн болгох нь зүйтэй
7. Сумын зүүн хойд талд төлөвлөж буй сүм хийдийн зүүн хэсэгт газар тариалангийн зориулалттай ашиглах 0,096 га газар өгсөн.
8. Одоо байгаа эмнэлэгийн баруун урд 0,04 га талбайд Нийгмийн халамжийн төв, зүүн урд 1,5 га газар Авто вакзал байхаар газар авсан.
9. Товон гэр хороололд төлөвлөж буй сургууль цэцэрлэгийн байршлыг баруун хойд зүгрүү хөдөлгөх хэрэгтэй.

Санал өгсөн / ГХБХБХ мэргэжилтэн. Г. Энхдалай /

Улаанбаатар хот

2013 он

**ӨМНӨГОВЬ АЙМАГ
ГУРВАНТЭС СУМЫН
ЗАСАГ ДАРГА**

213004 Гурвантэс, Өмнөговь аймаг
Утас: 7053-6001

2013.06.17 № 1/332
танай _____-ны № _____-т

**МОН-ИНЖЭКОН ХХК-НИЙ ЗАХИРАЛ
П.АРИУНАА ТАНАА**

Тус сумын хэтийн төлөвлөгөөг хийх явцад тухайн орон нутагт ирж ард иргэдээс санал авсан билээ. Хурлаар тус сумын төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах зайлшгүй шаардлагатай хэд хэдэн асуудлыг хэлэлцсэн.

Үүнд: Сумын төвийн план зураг дээр тусгасан объектуудыг өөрчлөхгүйгээр төлөвлөх

Мөргөцөг, Гоёот, Тост хорооллын бугаагүй айлуудыг зөв зохион байгуулалтаар төлөвлөлтөнд тусгах

Сумын урдуур явах замыг сайрын зүүн биеэр төлөвлөх

Замуудын 2 талаар үйлчилгээний зориулалтаар газар төлөвлөх

Жакал баарны арын гэр хорооллыг хөдөлгөхгүйгээр төлөвлөгөөнд тусгах /захиргааны бүтэц төлөвлөснийг өөрчлөх/

Бохир цэвэршүүлэх байгууламжийг төвөөс гаргаж төлөвлөх

Шугшаа хорооллыг хөдөлгөхгүйгээр төлөвлөгөөнд тусгах /одоо байгаа байдлаар нь/

Ногоон байгууламжийг 3 угтай газарт тулгуурлан нийлүүлэн зурвас болгон төлөвлөх

Жич: Эдгээрийг тусгаад зургийг мейлээр явуулна уу.

ДАРГА П. ГАНГАМАА

ZD A5 TOOT-2013

Өмнөговь аймгийн ИТХ-ын тэргүүлэгчдийн 2013 оны 12 сарын 20-ны өдрийн хурлаас гарсан саналын товъёог

№	Гарсан саналууд	Төлөвлөлтөнд тусгасан байдал
ГУРВАНТЭС СУМ		
1	Том газар нутагтай тул бөөгнөрүүлэхгүй, тарааж төлөвлөх	Гурвантэс сум нягтаршил баагатай газар нутагт дэд бүтцийг хөгжүүлж чадахгүй бөгөөд хотын оршин суугчдыг тогтвортой дэд бүтцээр хангах, үйлчилгээний түвшинг нэмэгдүүлэхийн тулд ерөнхий төлөвлөгөөний стандарт шаардлагын дагуу нягтаршлыг өндөр түвшинд боловсруулах шаардлагатай байна. Өндөр нягтрал бүхий суурьшлын төлөвлөлтийн эдийн засгийн үндэслэлийг тайлбар бичгийн II ба IV ботид тусгасан.
2	Нийгмийн болон инженерийн дэд бүтэц хүрэх боломжтой, тохиромжтой газарт 150 га газрыг өмчлөл, нөөцийн зориулалтаар нэмж төлөвлөх	Саналын дагуу сумын төвийн баруун хэсэгт нөөцийн зориулалтаар 150 га талбайг нэмж төлөвлөн шинэчилсэн газар ашиглалт, бүсчлэлийн төлөвлөгөөнд тусгасан.
3	Тусгай хамгаалалттай газар нутгуудын дээгүүр тавигдсан төмөр замын асуудлыг тусгах	Уг ерөнхий төлөвлөгөө нь зөвхөн сумын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө бөгөөд төлөвлөж буй талбайд төмөр зам байхгүй болно.
4	Одоо хийгдэж байгаа өндөр хүчдэлийн шугамын өргөтгөлийг явуулсан зургийн дагуу тусгах, 2025 он хүртэл өндөр хүчдэлийн шугамыг хаагуур, яаж өргөтгөхийг тусгах	Одоогийн болон төлөвлөгдөж буй цахилгааны шугам сүлжээний зургуудад тусгагдсан болно.
5	48 хүүхдийн хүчин чадалтай мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвийг суманд байгуулах нь өртөг өндөртэй байх болно.	Хот байгуулалтын норм дүрмийн дагуу тус сумын хүн амын МСҮТ-ийн хэрэглээ нь эхний ээлжинд 48 оюутан, төлөвлөлтийн хугацаанд 66 оюутан байх тооцоо зөв байна. Иймд зэргэлдээ сумдын МСҮТ-ийн хэрэглээний нийлбэр нь МСҮТ-ийг байгуулах хүчин чадлыг бүрдүүлэх болно.
6	Газрыг нягтаршуулсан төлөвлөлтийн эдийн засгийн үр ашигтай болохыг тайлбарлах.	Тайлбар бичгийн II ба IV ботид энэ талаарх тайлбарыг тусгасан 3-4 хуудас материалыг нэмж оруулсан.
7	Хөрөнгө оруулалтын тооцоог нарийвчлан тайлбарлах	Хөрөнгө оруулалтын томсгосон тооцоог гаргасан аргачлалыг тайлбар бичгийн III ба IV ботид тусгасан.

Өмнөговь аймгийн ИТХ-ийн Тэргүүлэгчдийн 2013 оны 12 сарын 20-ний өдрийн хурлын протокол

Хурлын дарга:

- Дахин төлөвлөлтөөр Гурвантэс суманд хэдэн айл газраас чөлөөлөгдөж байна вэ?
- Түрүүнд гарсан асуултын дагуу газар олголт чинь 50 хувиар буураад байна. Энэ асуудал чинь энэ шинэ төлөвлөлтөд яригдаж байна тийм үү?
- Энэ төлөвлөгөөнд тусгасан нөөц газрыг чинь сумын удирдлага олгогдсон гээд, та бүгд ашиглалтгүй байгаа газар учир нөөц энэ юм гээд байна. Тэгэхээр төлөвлөлтөд тусгагдсан тоо баримт чинь нилээн дээр үеийн хуучин зүйл ярьж байна шүү.
- Одоо нэгэнт олгогдсон газрыг яах вэ?
- Одоо та бүхний гаргаж ирсэн энэ томъёололыг энэ хэвээр батлах нь нэг л боломжгүй юм.
- Ийм нөхцөлд Ханбогд сум шиг тодорхой хэмжээний нөөц газар тавиад өгчих.
- Бидний нөхцөл байдал бол нөгөө 2 сумтай адил дэд бүтэц хүрэх боломжтой, сургууль цэцэрлэгтэй хамгийн аятайхан газарт 150 га газар талбайг Гурвантэс суман дээр нэмж төлөвлөх саналтай байна.
- Бидний 4 жилийн алсын төлөвлөлтөд 4 сумаа хот болгоно. Баруун сумдаа авто замаар холбоно. Улаанбаатар хот руу холбогдсон. Тиймээс зам дагаж тодорхой хэмжээний өөрчлөлтүүд орох юм.
- Ийм ийм манай бодлого төлөвлөлтийг харах хэрэгтэй.

Х.Түмэндэлгэр:

- Энэ суманд уул уурхайгаас гадна орлогын ямар их үүсвэр байсан бэ? Гурвантэс рүү бидний харж байгаа нэг зүйл бол Шинэжинстийн уурхайгаас буюу Баянхонгороос Гурвантэсээр дамжсан тусгай хамгаалалттай газар нутгуудын дээгүүр тавигдсан төмөр замын асуудал энэ төлөвлөгөөнд орсон уу? Үүнийг хэрхэн судалсан бэ?
- Ер нь ийм том газар нутагтай байж бид хол суурьшмаар байна. Хятад улс ч гэсэн хол хол төлөвлөж байгаа шүү дээ. Тийм учраас хол төлөвлө. Битгий жижиглэж төлөвлө.

Ч.Баяржаргал:

- Нийгмийн дэд бүтцийн хүчин чадлын төлөвлөлтөд эмнэлэгийг яагаад орхигдуулсан бэ?

Г.Цог-Өрнөх:

- Гурвантэс суманд байгаа 3 уурхайд байх хүний тоо 2025 он гэхэд 7200 хүн ам л байх юм уу? Энэ тоо нилээд өсөх юм биш үү? Эсвэл одоо байгаа тоон дээр 2000 хүн ам нэмэгдэх юм уу? Үүнийг яаж тооцоолсон бэ?

Б.Дэжид:

- Соёлын төвийг 2017 онд суудал нь 105, 2025 он гэхэд 144 хүний суудалтай гэсэн байна.Одоо байгаа соёлын төв 200 хүний суудалтай, дахиад 350 хүний суудалтай соёлынтөв баригдана. Мөн сургуулийн дотуур байрын орыг 26, 36 гэсэн байна. Одоо байгаа нь 120 хүүхдийн ортой. Цэцэрлэгийн хүүхдийн тоог 2017 он гэхэд 474 гэсэн байна. Одоо 400 гаруй хүүхэдтэй. Тэгэхээр ийм тоогоор өснө гэсэн үг юм уу?
- Нөөц газрыг 700 метр квадратаар биш 200-300 метр квадратаар багасгаж өгөхөөр төлөвлөсөн гэсэн. Тэгэхээр бид нөөц газраа хэрэглэх болж иргэддээ өгөхдөө ийм бага хэмжээтэй газар өгнө гэдгийн эрх зүйн орчин яаж бүрдсэн байгаа вэ?

Н.Жамъянхорол:

- Энэ ботиос харахад хүний хөгжлийн тоог гаргасан байдал их учир дутагдалтай байна. Ер нь 3 сумын төлөвлөгөө боловсруулж байхдаа аймгийн удирдлага, ялангуяа бодлогын хэлтсүүдтэй ирж санал солилцоогүй, нэг ч хүн ирж ямар хэтийн төлөвлөлт, бодлогын баримт бичиг байдаг талаар лавлаж ирээгүй гэж хэлмээр байна.
- Гурвантэс суманд соёл, ахуй үйлчилгээний талбайн тооцооллыг 2017 онд гэж гаргасан нь их учир дутагдалтай байна. Тэгээд энэ тоонууд ер нь маш учир дутагдалтай, ямар үндэслэлээр тооцоолсон байна вэ
- Энэ нөөц газрыг нь нээлттэй тавиад өгөх хэрэгтэй гэдэг зөв юм. Одоо хэрэгжиж байгаа хуулийн дагуу газрыг нь нөөц газраар нь төлөвлөж, дэд бүтцийг нь төлөвлөлгүйгээр ингээд нээлттэй орхих нь зүйтэй гэж үзэж байна. Тийм боломж та бүгдэд байдаг уу?

Р.Бурмаа:

- Манай сумын хувьд энэ төлөвлөсөн нөөц газраас илүү гаргаж газраа иргэнд өмчлүүлэхээр шийдвэрлэсэн байж байна. Тэгэхээр энэ төлөвлөснөөс ахин цааш нь хаагуур газраа олгох вэ?
- Энэ төлөвлөлтөд тусгагдсан нөөц газар гэж тэмдэглэсэн газар чинь бүгд олгогдчихсон газар байгаа юм. Цаашид 2025 он хүртэл хаана газраа олгох вэ?

П.Золжаргал:

- Иргэд маань бидний өмчлөлийн газар дээр дэд бүтэц, шугам сүлжээг төлөвлөөд өгөөч л гэж хүсдэг.
- Энэ төлөвлөгөө бол 2025 он хүртэл хэрэгжинэ гэсэн баталгаа алга. Одоо тэгэхээр нэг бол энэ төлөвлөлтийн дагуу цаашид газар олголт зогсоно эсхүл нөөц газрыг хангалттай, дэд бүтэцтэй нь төлөвлөх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Д.Мядагсүрэн:

– Ер нь энэ маргааны гарц нь энэ нөөц газар гэж тэмдэглэсэн газар олгогдчихсон учир нэмэлт нөөц газар төлөвлөх боломж байна уу? Энэ төлөвлөлтөд нэмэлт нөөц газрыг л тусгаад өгвөл болж байна.

Р.Сэддорж:

– 0,7 га газрыг иргэн хуулийн дагуу үнэгүй өмчилж авах эрхтэй. Түүнээс заавал 2-4 давхар байшин барь гэсэн хууль байхгүй. Тиймээс үнэгүй юм чинь иргэд заавал авах гээд байна. Энэ орон зайг нь нээлттэй орхиж заагаад төлөвлөөд өгчих хэрэгтэй байна.

– Аймгаас Гурвантэс сум руу зам тавьж байгаа тэр зам дагуу одоо хүлээгдэж байгаа 230 өргөдлөө байрлуулахаар төлөвлөөд өгчих хэрэгтэй байна.

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН
ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
ТЭРГҮҮЛЭГЧДИЙН ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2013 оны 10 сарын 20 өдөр

Дугаар 136

Даланзадгад

Г Ерөнхий төлөвлөгөө хэлэлцсэн тухай Г

Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.1.2 /е/, 20 дугаар зүйлийн 20.1.7, Хот байгуулалтын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.5 дахь заалтыг тус тус үндэслэн аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын Тэргүүлэгчид, аймгийн Засаг даргын зөвлөлийн гишүүдийн хамтарсан хуралдаанаар Ханбогд, Цогтцэций, Гурвантэс сумдын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулсан багийн ажлын тайланг хэлэлцээд ТОГТООХ нь:

1. Ханбогд сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд 112,5 га, Гурвантэс сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд 150 га газрыг тус тус нөөцийн зориулалтаар нэмж төлөвлөн, хуралдаанаас гарсан саналуудыг тусган орчин үеийн хөгжлийг харуулсан тооцоо судалгаатай ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулсугай.

2. Агаарын бохирдол, тоосжилт ихтэй Цогтцэций сумын төвийн төлөвлөлтийг гарсан саналын дагуу дахин шинэчилж, шинэ суурьшлийн бүс тогтоон, орон нутгийн өмчит "Таван Толгой" Хувьцаат компани, "Эрдэнэс Таван Толгой" ХХКомпани, "Энержи ресурс" зэрэг компаниудын саналыг авч уул уурхайн салбарын хэтийн төлөвлөлттэй нягт уялдуулан хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг шинээр боловсруулсугай.

3. Дээрх сумдын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулсан гүйцэтгэгч компанитай сумдын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурал, Засаг дарга нар харилцан хамтарч ажиллан сумдын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг 2014 оны 1 дүгээр улиралд аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын Тэргүүлэгчдийн хуралд танилцуулахыг аймгийн газрын харилцаа, барилга хот байгуулалтын газрын дарга /Ч.Мөнхжаргал/-д даалгасугай.

ХУРЛЫН ДАРГА

Л.БАТЧУЛУУН

ӨМНӨГОВЬ АЙМАГ
ГУРВАНТЭС СУМЫН ЗАСАГ ДАРГА

46155 Гурвантэс сум, Өмнөговь аймаг, Утас: 7053-6001

2014.09.08 № 1/112
танай _____-ны № _____-т

МОН-ИНЖЭКОН ХХК-НЫ ЗАХИРАЛ

П. АРИУНАА ТАНАА

Азийн хөгжлийн банкны хөрөнгө оруулалтаар БХБЯамны зургийн даалгавраар хийгдэж байгаа “Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох суурин газруудын хөгжлийн төсөл /MON-G0204/”-ийн хүрээнд хийгдэж буй тус сумын ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах хугацаанд санал солилцон ажиллаа.

Ерөнхий төлөвлөгөөг дэмжиж байна.

ДАРГА

Г. ГАНГАМАА

ZD A5 TOOT-2014

19. ИРГЭДИЙН САНАЛ, ХУРЛЫН ПРОТОКОЛ

Гурвантэс сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах судалгааны ажлын явцад хотын иргэдтэй уулзалт ярилцлага 2 удаа, хэсэгчилсэн ярилцлага 5 удаа мөн бизнесийн групптэй 2 удаа уулзалт ярилцлага тус тус хийсэн бөгөөд эдгээр уулзалт, ярилцлагуудад дурдагдсан саналуудыг доорх протоколуудад тэмдэглэн авч товъёоглон бичив.

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Огноо
ИРГЭДИЙН САНАЛЫН ТОВЪЁОГ			
1	Соёлын төв нэмж төлөвлөх (Одоо байгаа соёлын төвд 3000 хүн багтдаггүй)		2012.10 сар
2	Эмнэлэг жижиг байна. Өргөтгөл барих		
3	Захаараа тэлж өгсөн маягтай (СӨББ) цэцэрлэг төлөвлөх		
4	Сумын төвийн төв хэсэгт гэрэлтүүлэг сайтай, үзэмжтэй орон сууц төлөвлөх		
5	Гудамжны замбараагүй төлөвлөлтийг зохион байгуулах		
6	Нийтийн ногоон байгууламжтай, инженерийн шугам сүлжээтэй амины сууц олноор төлөвлөх		
7	Хийд байх зайлшгүй шаардлагатай, одоогийн хийд шаардлага хангахгүй байгаа.		
8	Ажилгүй иргэд их байгаа учир жижиг дунд үйлдвэрийг төлөвлөж өгөх		
9	Сумын төвд ногоон байгууламж, рекреацийн бүс төлөвлөх		
10	Усан хангамж, бохирын шугам, жорлонгийн асуудлыг шийдвэрлэх. Цэвэрлэх байгууламж байгуулах.	Инженер	
11	Халуун ус гэх мэт ахуйн үйлчилгээний газар дутагдалтай.		
12	Гэр хороолол руу дулааны шугам татах	Инженер	

Иргэдтэй хийсэн ярилцлагын протокол

2012 оын 10 сар

Хөгжлийн төлөвлөгөөнд нэмэх иргэдийн санал

- Соёлын төв дутагдалтай.3000-н хүн багтдаггүй.
- Эмнэлэг жижиг (харшил нүдний өвчлөл ихтэй байдаг)
- Захаараа тэлж өгсөн маягтй цэцэрлэгийг (СӨББ)төлөвлөх
- Төвд гэрэлтүүлэг сайтай, үзэмжтэй орон сууц(хөнгөлөлттэйгээр авах учир хувьчлалын сууцнуудыг оронд) барих хэрэгтэй байна.
- Гудамжны замбараагүй төлөвлөлтийг зохион байгуулах
- Ногоон байгууламжтай, инженерийн шугам сүлжээтэй амины сууцанд суух хүсэл эрмэлзэл илүү ихтэй4сая төгрөгийн үнэтэй хашааны газар зарагддаг байсан гаднаас иргэд ирж үнэ өсгөсөн. Түр ашиглах газар өгдөг
- Хийд байх зайлшгүй шаардлагатай, одоогийн хийд шаардлага хангахгүй байгаа.
- Ажилгүй иргэд их байгаа тул жижиг дунд үйлдвэр байгуулвал сайн
- Ногоон байгууламж, рекриацийн бүс төвдөө төлөвлөх

Инженерийн шугам сүлжээ

- Өдөрт хэрэглэдэг усны хэрэгцээ - дунджаар 60л ус (дундаж ам бүл4)
- Зөөврийн ус хангамж, ил жорлонгийн асуудал
- Дунджаар 3-5 жил 1 жорлонг ашигладаг. Энэ нь хөрсний бохирдол үүсгэх эх үүсвэр болж байна. Иймд цэвэрлэх байгууламж, бохирын сүлжээтэй болох саналтай байна.
- Ахуй үйлчилгээний газар дутагдалтай
- Халуун усны газар дутагдалтай

Иймд гэр хороолол руу халаалт дулааны шугам татах саналтай байна.

Дулааны асуудал яаж шийддэг вэ?

- Жилд 3-4 тн нүүрс-1өрх өөрийн уурхайгаас авч үлддэг. 1тн-ыг нь үнэгүй өгдөг ба үлдсэнийг авч үлддэг.

20. ИРГЭДЭЭС АВСАН СУДАЛГАА, ДҮГНЭЛТ

№	Асуултууд	Тоо ширхэг	Хувь хэмжээ	
			Сумын нийт хүн амд эзлэх хувь	Нийт судалгаанд оролцсон хүн амд эзлэх хувь
1.	Та ажил хийдэг үү ?	55	1.22	78.6
	- Тийм	15	0.33	21.4
2.	Та ямар түвшний боловсролтой вэ?	30	0.67	43
	- Дээд	29	0.64	41.3
	- Бүрэн дунд	10	0.22	14.3
	- Дунд	1	0.02	1.4
3.	Танд доорхи тээврийн хэрэгслийн аль нь байгаа вэ?			
	- Машин	36	0.8	51.4
	- Мотоцикл	16	0.36	22.8
	- Унадаг дугуй	0	0	0
	- Морин тэрэг	0	0	0
- Аль нь ч байхгүй	25	0.56	35.7	
4.	Та доорхи орон сууцнуудын алинд нь амьдардаг вэ?			
	- Орон сууц	8	0.2	11.4
	- Хашаа, байшин	17	0.38	24.3
	- Хашаа, гэр	41	0.91	58.6
- Нийтийн байр	4	0.09	5.7	
5.	Та ам бүл хэдүүлээ амьдардаг вэ?			
	- 1	3	0.07	4.3
	- 2	12	0.27	17.1
	- 3	21	0.47	30
	- 4	14	0.31	20
- 5 дээш	18	0.4	25.7	
6.	Та ирээдүйд энэ суманд амьдрах бодолтой байна уу?			
	- Тийм	65	1.44	93
- Үгүй	4	0.09	5.7	
7.	Сумын төвийн боловсролын байгууллагын хүрэлцээ таны хувьд ямар санагддаг вэ?			
	- Сайн	36	0.8	51.4
- Муу	30	0.67	42.8	
8.	Сумын төвийн эрүүл мэндийн байгууллагын хүрэлцээ таны хувьд ямар санагддаг вэ?			
	- Сайн	24	0.53	34.3
- Муу	39	0.87	55.7	
9.	Сумын төвийн соёлын байгууллагын хүрэлцээ танд ямар санагддаг вэ?			
	- Сайн	12	0.27	17.1
- Муу	49	1.09	70	
10.	Сумын төвийн худалдаа үйлчилгээний байгууллагын хүрэлцээ таны хувьд ямар санагддаг вэ?			

	- Сайн	54	1.2	77.1
	- Муу	7	0.15	10
11.	Сумын төвийн нэн шаардлагатай байгаа үйлчилгээ таны бодлоор юу байна вэ?			
	- Ахуйн үйлчилгээ	26	0.58	37.1
	- Худалдааны төв, зах	7	0.15	10
	- Кафе, ресторан	6	0.13	8.6
	- Соёлын ордон	2	0.04	2.8
	- Хүүхдийн тоглоомын парк	4	0.09	5.7
	- Ахмадын сувилал, амралт	1	0.02	1.4
	- Цэцэрлэгт хүрээлэн	5	0.11	7.1
	- Эмнэлэг, шинжилгээний төв	4	0.09	5.7
	- Спорт цогцолбор	5	0.11	7.1
	- Радио телевиз	3	0.07	4.3
	- Номын сан	5	0.11	7.1
	- Усан бассейн	2	0.04	2.8
	- Фитнесс	3	0.07	4.3
	- Интернет	2	0.04	2.8
	- Хууль зүйн зөвлөгөө, мэдээллийн төв	1	0.02	1.4
	- Нийтийн тээвэр	10	0.22	14.3
12.	Сумын төвийн тохижилтыг ямар байгаасай гэж хүсч байна вэ?			
	- Цэвэр цэмцгэр	11	0.24	15.7
	- Гэрэлтүүлэг сайтай	10	0.22	14.3
	- Орон сууцтай	7	0.15	10
	- Ногоон байгууламжтай	7	0.15	10
	- Зам тээвэр хөгжсөн	20	0.44	28.6
	- Тайван	1	0.02	1.4
	- Эмх цэгцтэй	10	0.22	14.3
	- Тоглоомын талбайтай	3	0.07	4.3
	- Цогтцэцийн дайтай	1	0.02	1.4
13.	Та чөлөөт цагаа яаж өнгөрөөдөг вэ? Чөлөөт цагаа үр дүнтэй өнгөрөөх газар танай сумд бий юу?			
	- Байхгүй	35	0.78	50
	- Ховор	23	0.51	32.8
14.	Та хашаандаа болон байрныхаа гадаа мод тарьдаг уу?			
	- Тийм	54	1.2	77.1
	- Үгүй	11	0.24	15.7
15.	Та хүнсний ногоо тариалдаг уу?			
	- Тийм	9	0.2	12.8
	- Үгүй	55	1.22	78.6
16.	Та бизнес эрхэлдэг үү?			
	- Тийм	59	1.31	84.3
	- Үгүй	6	0.13	8.6
17.	Бизнес хийхэд тулгардаг хүндрэл юу байна вэ?			
	- Санхүү	37	0.82	52.8
	- Зах зээл бага	4	0.09	5.7
	- Дэд бүтэц	1	0.02	1.4
	- Байр	6	0.13	8.6

	- Хүний нөөц	2	0.04	2.8
	- Дарамт, шахалт	2	0.04	2.8
	- Хүндрэл байхгүй	2	0.04	2.8
18.	Хэрэв танд мөнгө өгөөд таныг бизнес хий гэвэл та ямар бизнес хийх вэ?			
	- ХАА	15	0.33	21.4
	- Интернет, компьютерийн үйлчилгээ	5	0.11	7.1
	- Оёдол	3	0.06	4.3
	- Фитнесс	2	0.04	2.8
	- Худалдаа	15	0.33	21.4
	- Тоглоомын төв	3	0.06	4.3
	- Хүнсний үйлдвэр	8	0.18	11.4
	- Сувилал	1	0.02	1.4

Түүвэр судалгааны дүгнэлт

Уг судалгааг авахдаа бодитой байлгах үүднээс нийгмийн давхарга бүрийн төлөөллөөс түүвэрлэн 70 иргэнээс авсан бөгөөд уг санал асуулгыг явуулахад сумын засаг захиргаатай хамтран ажилласан болно.

Дээрх санал асуулгын дүнгээс харахад санад асуулга өгсөн иргэдийн 80-аас дээш хувь нь бүрэн дунд болон дээд боловсролтой бөгөөд мөн 78 хувь нь ажил эрхэлдэг байна. Иргэдийн ам бүлийн тоо дунджаар 4 байгаа бөгөөд эдгээр айл өрхүүдийн 58% нь гэрт амьдардаг байна. Иймээс ч санал өгсөн ихэнх иргэд сумын төвөө тохилог орон сууцтай, засмал замтай болгохыг хүсч байна гэжээ.

Тус суманд одоо амьдарч буй санал асуулга өгсөн иргэдийн 93% нь ирээдүйд сумандаа амьдрах бодолтой байна гэж хариулсан боловч сумын төвийн эрүүл мэнд, соёлын байгууллагын хүрэлцээ муу, чөлөөт цагаа өнгөрөөх газар байхгүй байна гэсэн үнэлэлтийг 60-аас дээш хувь нь өгч байлаа. Харин боловсролын болон худалдаа үйлчилгээний байгууллагын хүрэлцээ сайн гэж 50-аас дээш хувь нь үнэлжээ.

Хот байгуулалтын үүднээс цаашид сумын төвийг нийгмийн болон инженерийн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон, соёл ахуйн үйлчилгээгээр хангагдсан, цэвэр цэмцгэр, гэрэлтүүлэг, ногоон орчин бүхий хотын түвшинд хөгжүүлэх хүсэлтэй байна гэсэн саналыг бүгд хэлж байлаа.

Сумын иргэд бизнес эрхлэхэд тулгаря буй гол асуудал нь барьцаа хөрөнгө (үл хөдлөх хөрөнгө-орон сууц)байхгүйн улмаас зээл авах боломжгүй байдаг, барилга дутмагийн улмаас түрээс нь өндөр байдаг зэрэг юм.

Сумын төвийн инженерийн дэд бүтэц, ажлын байрны асуудлыг шийдэж өгвөл бизнес эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх боломжтой нь харагдаж байна.

Төлөвлөлтөндөө орон сууц, барилга байгууламжийг нэмэгдүүлэх асуудлыг анхаарч тусгаж өгөх шаардлагатай.

21.БИЗНЕСИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН САНАЛ, ХУРЛЫН ПРОТОКОЛ

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Огноо
БИЗНЕСИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН САНАЛЫН ТОВЪЁОГ			
1	Цэцэрлэг нэмж төлөвлөх хэрэгтэй байна. Соёл ахуйн үйлчилгээний гол байгууллагууд 1 дор төвлөрснөөс захын хороололд хүрч үйлчлэхгүй байна. (Хүүхэд 1 км явж сургууль, цэцэрлэгтээ очиж байна)		2012.11 сар
2	Сум ямар ч төлөвлөлтгүйгээр тэлж байна. Дулааны шугамыг иргэд өөрсдийн дураар холбож байна.		
3	Цахилгааны найдвартай эх үүсвэртэй болмоор байна		
4	Хүүхэд өнжүүлдэг газар болон ахмадын сувилал байх шаардлагатай байна		
5	Орон нутгийн нэрийн хуудас болсон нийтийн ногоон байгууламж, амралт зугаалга, аялал жуулчлалын газар байгуулах		
6	Шинээр байгуулагдах гэж буй уурхайн авто зам сумыг дайрч өнгөрөх гэж байгааг эсэргүүцэж байна. Замыг замбараагүй тавьж байна.		
7	Одоо баригдаж байгаа шинэ сургуульд спорт цогцолбор, багш нарын дотуур байр барих		
8	Хог хагядлын цэг төлөвлөх		
9	Эмнэлгийн байршлыг өөрчлөн тохиромжтой газарт байрлуулах, хувийн эмнэлэг нэмж төлөвлөх (Сумын зах руу, салхины дээр)		
10	Амины орон сууц-60%, эдэлбэр газартай амины орон сууц-20%, 0.07 га эдэлбэр газартай амины орон сууц-20% байгаасай гэж хүсч байна		
11	Ажлын байр нэмэгдүүлэх		
12	Ногоон байгууламжийг олноор байгуулах		
13	Хямд үйлчилгээг нэмэгдүүлж, үйлчилгээний чанарыг сайжруулах		

Бизнесийн байгууллагатай хийсэн уулзалтын протокол

- Манай суманд цэцэрлэгийг олноор байгуулах хэрэгтэй байна. Нэг дор олон гол үйлчилгээний байгууллагууд төвлөрсөн учраас захын хороололд байдаг хүүхдүүд 1 км явж сургууль цэцэрлэгтээ хүрч байна.
- Дулааны шугамыг ард иргэд өөрсдийн дураар холбож байна. Ер нь сум маань ямарч төлөвлөлт алга. Улаанбаатар шиг болохоос нь өмнө арга хэмжээ авах хэрэгтэй.
- Сумын тог, цахилгаан муу хараат байдаг болохоор хэзээ нэгэн цагт тоггүй болох магадлалтай учир цахилгааны эх үүсвэртэй болмоор байна.
- Хүүхэд өнжүүлдэг газар байх шаардлагатай байна. Орон нутгаа таниулдаг олон нийтийн ногоон байгууламж, амралт зугаалгын газар, ахмадын сувилал байвал сайн.
- Замын асуудал ямар зохион байгуулалтгүй. Бүх соёл ахуйн үйлчилгээ нь төвдөө бөөгнөрсөн.
- Шинээр байгуулагдах гэж байгаа уурхайн авто зам нь манай сумыг дайрч өнгөрөх гэж байгаа учир эрс эсэргүүцэж байна.
- Одоо баригдаж байгаа шинэ сургуульд спорт цогцолбор болон багш нарын дотуур байр барих шаардлагатай.
- Хог хаягдлын цэгийг төлөвлөж, менежментийг боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.
- Одоо байгаа наадмын талбайг сумын захруугаа төлөвлөж, харин наадмын хуучин байсан газрыг олон нийтийн ногоон байгууламж болгох хэрэгтэй. Учир нь наадмаар сумын төвөөр олон морьтой хүмүүс ирдэг учир бага насны хүүхэд бэртэх нь их байдаг.
- Эмнэлэг: 2012 онд эмнэлэгийн өргөтгөл барина гэсэн боловч барилгын ажил эхлэхгүй байна. Суманд хөдөлгөөнт хүн ихтэй учир одоо байгаа эмнэлэг нь хаанаач хүрдэггүй хувийн эмнэлэг байвал зүгээр. Эмнэлэгийн байршил их муу, учир нь тоосжилт их, зүлэгжих талбай байхгүй, өвчтэй хүнийг агаарт гаргах гэхээр их хэцүү учир эмнэлэгийн сумын захруугаа салхины доор байрлах хэрэгтэй байна.
- Орон сууцны байдал ямар байгаасай гэж бодож байна вэ?
Амины сууц - 60%
Амины эдэлбэр газартай сууц - 60%
Амины эдэлбэр газартай 0,07 гагаас их - 20%
- Одоо байгаа ажилдаа хэр сэтгэл ханамжтай байна вэ?
Сэтгэл ханамжтай - 5%
Ажлаа өөрчлөхийг хүсдэг - 1%
- Ямар үйлдвэр илүү хөгжөөсэй гэж бодож байна вэ%
 - Ноос ноолуур
 - Малын гаралтай түүхий эд боловсруулах,
 - Махан бүтээгдэхүүн
 - Барилгын материал

- Нийтийн ахуйн үйлчилгээ
- Хог боловсруулах үйлдвэр
- Давс боловсруулах үйлдвэр
- Нүүрс дахин боловсруулах үйлдвэр (эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх)
- 2дахь түүхийг эдийг ангилах
- Бие бялдаржуулах төв
- Сургалт үйлдвэрлэлийн төв
- Эмийн үйлдвэр
- Хүнсний үйлдвэр гэх мэт.
- Сумын 350 гаруй иргэд уул уурхайн компанид ажилладаг.
- Хүрээлэн байгаа орчинд анхаарах
- Өмчлөх эрхийн гэрчилгээ өгөхгүй байгаа учир нь хуучин Ерөнхий төлөвлөгөөн дээр манай газар өөр зориулалттай байсан .
- Нутгийн бренд юу вэ?
Ингэний цагаан идээ, тэмээний ноосон бүтээгдэхүүн байна.
- Сумын лого? - Тэмээ
- Тэргүүлэх чиглэл:
 1. МАА
 2. Уул уурхай , жижиг дунд үйлдвэр
 3. Аялал жуулчлал
 4. Тээвэр жуулчлал
 5. Жижиг дунд газар тариалан.
 6. Уламжлалт ХАА эрхлэх
- Эхний ээлжинд шийдвэрлэх асуудлууд:
 1. Зам
 2. ИШС
 3. Цэвэр агаар
 4. Гудамж талбайн цэвэрлэгээ
 5. Иргэдийн оролцоог дэмжих
 6. Ажлын байр бий болгох
 7. Ногоон байгууламж
 8. Хямд үйлчилгээ нэвтрүүлэх
 9. Үйлчилгээний чанарыг сайжруулах

22. ЯАМ, ТУСГАЙ ГАЗРЫН САНАЛ, ХУРЛЫН ПРОТОКОЛ

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Огноо
ЯАМ, ТУСГАЙ ГАЗРЫН САНАЛ			
1	Уг төлөвлөлтийн төсөлд нутгийн иргэдийн саналыг авч, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах	Уг төлөвлөлтийг хийх явцад нутгийн иргэдтэй уулзалт ярилцлага 2 удаа, хэсэгчилсэн ярилцлага 8 удаа, бизнесийн групптэй уулзалт ярилцлага 2 удаа хийж баг бүрийн төлөөллийг оролцуулан 100 иргэдээс 17 асуулттай түүвэр судалгааг авч дүгнэлт гаргасан. Мөн иргэдэд 1 удаа танилцуулга, хэлэлцүүлэг хийгдсэн. Эдгээр уулзалт, хэлэлцүүлэг, санал асуулгын протокол, материалууд тайлбар бичгийн хавсралтанд тусгагдсан.	2013.10.24
2	Төлөвлөлтийн салшгүй хэсэг нь байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөлт байхаар тусгах	Одоо байгаа уул усны урсац, онцлогт тулгуурлан ургамалжилттай хэсгийг ногоон байгууламж болгож, хамгаалж үлдэхээр төлөвлөлтийг хийсэн	
3	Түүх, соёлын өв, дурсгалт газрыг хамгаалах, ашиглах замаар төлөвлөлт хийх	Сумын түүх, соёлын хамгийн гол өв болох хуучин сүмийн туурь болон сумын төвийн сургуулийн барилгыг хэвээр үлдээж, хамгаалахаар төлөвлөсөн.	
4	Эдийн засгийн хөгжлийн яамнаас боловсруулсан 1 маягийн зураг төслөөр спортын барилга байгууламжийг төлөвлөх	Төлөвлөж өгсөн спортын барилга байгууламжийг уг зураг төслөөр барьж байгуулах боломжтой.	
5	Тухайн сум, суурин газруудын хүн амын тоонд тулгуурлан 1 хүнд 1 м ² -аас дээш хэмжээний спортын байгууламж, дугуйн зам, явган замыг төлөвлөх, иргэд бие даан спортоор хичээллэх задгай талбай бүхий соёл спортын хүрээлэнг төлөвлөх	Спортын байгууламж, соёл спортын хүрээлэнг хүн амын тоонд тулгуурлан норм, дүрмийн дагуу төлөвлөж өгсөн. Бүх зэрэглэлийн замын дагуу дугуйн зам, явган зам төлөвлөсөн.	
6	ЕТ-д "Нийгмийн даатгалын тасаг"-ийн барилга байгууламжтай холбоотой мэдээллийг оруулах	"Нийгмийн даатгалын тасаг"-ийн барилга байгууламжтай холбоотой мэдээллийг Ерөнхий төлөвлөгөөний тайлбар бичигт оруулсан. /Боть-II/	
7	Газар өмчлөл, эзэмшлээр авч газар дээрээ барилга байгууламж, хашаа барьсан айл өрхийг аль болох хөдөлгөж, шилжүүлэхгүй байх	Аль болох нүүлгэн шилжүүлэхгүй байхаар бодолцож, хамгийн боломжийн хувилбарыг сонгосон.	

Үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн яаман дээр хийсэн уулзалтын протокол

Уулзалтанд оролцсон:

2014.01.10

1. Стратегийн бодлого, төлөвлөлтийн газар	Л.Чой-Иш
2. “Мон-Инжэкон” ХХК Захирал, хот төлөвлөлтийн инженер-эдийн засагч	П.Ариунаа
3. “Мон-Инжэкон” ХХК Архитектор	Н.Саруул-Оргил

- **П.Ариунаа:** Та бүхэнтэй үйлдвэр болон хөдөө аж ахуйн чиглэлээр танайхаас барьж байгаа бодлого чиглэл манай ЕТ-тэй хэр уялдаж байна вэ? Мөн ЕТ дээр нэмж тусгах ямар асуудал байна вэ гэдэг талаар санал солилцох гэсэн юм.
- **Л.Чой-Иш:** Нэгдүгээрт, ажлынхаа хувилбарыг сайжруулъя гэсэн асуудал орж ирж байгаа. Хоёрдугаарт, хүнд үйлдвэрийн талаархи асуудал. Хүнд үйлдвэрийн талаар манай гол бүтээн байгуулалт бол Сайншанд дахь АҮЦ-ын ажил юм. Газрын хувьд өмнөх засгийн газрын үед сонгочихсон. Тэр газар нь мэргэжлийн биш, инженерүүдийн сонголтоор сонгогдсон байсныг саяхан суурин төлөөлөгч ажиллуулж газар дээр нь судалгаа хийсний үндсэн дээр өөрчлөгдөх байх. Та бүхэн өмнөх шийдэл дээр үндэслэн ажлаа хийсэн байх. Бид энэ тал дээр ажлаа уялдуулахгүй бол болохгүй.
- **Л.Чой-Иш:** Хүн бүрийн орлого нь тодорхойгүй учраас бид ийм арга хэмжээ авч байгаа юм. Ерөөсөө “бирж” байгуулаад малчид бүх бүтээгдэхүүнүүдээ биржээр, дансаараа дамжуулаад явбал орлогыг нь тодорхойлох боломжтой болно. Тэгэхээр орлоготой болоод ирэхээр сумын төвд ч юмуу нэг малчдын бүлэг үүснэ. Одоогийн малчид 2 гэртэй, тал хувь нь суман дээрээ суугаад, тал хувь нь хүүхдүүдээ суман дээр суулгадаг болчихсон. Иймээс суман дээр малчны хороолол төлөвлөж өгч байгаа. Тэгээд суман дээрээ канад хаус гэх мэт барилгатай болгох 8 хувийн зээлд хамрагдах нөхцлийг бүрдүүлж өгнө. 8 хувийн зээлийн талаар малчдын гол асуулт бол нийгмийн даатгал төлдөг байх, тогтмол орлоготой байх боломжтой юу гэсэн асуудал байгаа. Тэгэхээр нийгмийн даатгалаа эндээсээ төлдөг байх гэсэн 8 хувийн зээлд хамрагдах нөхцөл тавиад орлогыг нь бирж яг тодорхойлоод өгчихнө. Бидний одоо хийж буй зураг дээр ийм малчны хорооллууд бий болно гэсэн төсөөлөлтэй байгаа.(Зурагт зааж яриу)
- **П.Ариунаа:** Энэ бөөрөнхий нь сумын төв үү?
- **Л.Чой-Иш:** Энэ хуучин сум. Мөн та бүхэн сайн мэдэх байх. Сайдын санаачилсан Баянхонгор аймгийн Бууцагаан, Баянлиг сумдад “Шинэ сум”

төслөл хэрэгжиж байгаа. Энэ асуудлаар сая аймгийн засаг даргатай уулзан гэрээн дээр тусгаж байгаа гол зүйл нь “Шинэ сумыг” бий болгохдоо малчны хороолол би болгоно гэсэн асуудал. Нэг сум 16 орчим тэрбум төгрөгөөр байгуулагдаж байгаа. Тэгэхээр энэ шинэ сум нь дэд бүтцэд холбогдсон тохилог сум болно. Малчдад зээл олгоно. Тэгэхээр зэрэг энэ сум маш хурдан баригдана. Мөн дэд бүтцийн асуудлуудын шийдлүүд нь гарч байна. Шинжлэх ухаан технологийн хувьд ч гэсэн дэвшилттэй гэж үзэж байгаа.

- **П.Ариунаа:** Шинэ сумын төв малчны хороололтой байна уу? Сумын төв дээрээ байна гэж үзэж байгаа биз дээ?
- **Л.Чой-Иш:** Сумандаа байна.
- **П.Ариунаа:** Малчны хорооллын дэд бүтцийн асуудал шийдээд орон сууцных нь асуудлыг шийдэх юмуу?
- **Л.Чой-Иш:** Цогцоор нь шийднэ л гэсэн үг. Дэд бүтцийн асуудлыг тооцооллоор авч үзэхэд хэдийн чинээ хол зайтай байх тусмаа өртөг өндөртэй гарах нь мэдээж. Тэгэхээр үүнийг цогц байдлаар нэг мөр л шийднэ. Шинэ сумын төв, малчны хорооллуудыг хооронд нь холбож өгье гэсэн шийдэлтэй байгаа.
- **П.Ариунаа:** Танай санал, манай санал 2 ерөнхийдөө агуулгын хувьд ойролцоо юм байна. Бид сумын дэд бүтцийг аль болох тараалгүй эдийн засгийн үр ашигтай байлгах үүднээс нягтралыг сайжруулах төлөвлөлт хийж байгаа. Энэ төлөвлөлт маань зарим газраар дэмжигдээд, зарим газар эсэргүүцэж байгаа. Одоо хот төлөвлөлт, газар өмчлөлийн хууль 2 чинь зөрчилдөөд, “Иргэн өөрт ноогдох газраа өмчилж авах гээд байхад чинь та нар яагаад нягтрал гэж яриад байдаг юм? Бид газраа авдгаараа авах ёстой. Бид чинь уудам дэлгэр нутагтай хүмүүс. Хуулийнхаа дагуу байя” гэсэн асуудлууд сөрөн гарч ирж байгаа.
- **Л.Чой-Иш:** Тиймээ, саналууд маань агуулгын хувьд ойролцоо байна. Энэ асуудлын хувьд аль болох нягтралтай байх нь зүйтэй. Шаардлагатай газрынх нь зориулалт нь аймаг, суман дээр эзэмшүүлэх газрын хэмжээтэй зөрчилдөх асуудал байгаа. Энэ асуудлыг нийтээрээ шийдэж зөвшөөрсөн өөр газар тариалангийн талбай, хүнсний ногооны талбайн зориулалтаар олгох ийм шийдэл байж болох юм. Сум олгох газраа зориулалтаар нь заагаад өгчихсөн, төлөвлөлтөндөө оруулчихсан тэндээ нэгдсэн байдлаар ус гэх мэт асуудлаа шийдчихсэн ийм байдлаар шийдэж болно гэсэн байр суурьтай байгаа. Биржийн хувьд бид өнгөрсөн жилийн 4 сараас эхэлж ажиллан ноолуурын 90 хувийг арилжаалсан байгаа. Тэгэхээр энэ бирж орон нутаг дээрээ брокеруудтай байна. Бирж байгуулахад дэлгэц,

интернеттэй байх хэрэгтэй. Интернетэд орж мэдээллүүдээ аваад л арилжаагаа явуулчихна. Нээх их мундаг юм ч хэрэггүй. Тэгээд дээр нь баталгаат агуулах хэрэгтэй болно. Тэгэхээр “Шинэ сум” дээр гол барьж байгаа зарчим бол хуучин сумын агуулах сав, байрнуудыг тэр чигээр нь хоршоо эсвэл ХАА-ын биржийн агуулах сав болгоод шууд ашиглаж болно. Заримд нь мал нядалгааны цех байгуулна. Улсаас үүн дээр дэмжлэг үзүүлж болно.

- **П.Ариунаа:** Энэ санаа одоо яг явж байна уу?
- **Л.Чой-Иш:** Ийм загвартай болчихсон учраас бидний 2014 оны том зорилт бол орон нутагт сумын төвөө хөгжүүлэх. Орон нутаг өөрөө эрхтэй болсон учраас асуудлуудаа нэг нэгээр нь шийдээд явах, төсвийн хөрөнгийг үр ашигтай зарцуулах, нэгэнт бий болсон бүтээн байгуулалтыг нураалгүй ашиглаад явах талаас нь хандах хэрэгтэй.
- **П.Ариунаа:** Танайхаас санаачлан Баянлиг, Бууцагаан хоёрт хийж буй “Шинэ сумын төв”-ийн бүтээн байгуулалт бараг дуусах дөхчихсөн байна лээ. Тэгэхээр дараа дараагийн төслийн ямар санаа байгаа бол?
- **Л.Чой-Иш:** Энэ талаар одоохондоо сонголтын тухай яригдаагүй байгаа.
- **П.Ариунаа:** Одоо энэ стратегийн ач холбогдолтой газруудад энэ төслийг хэрэгжүүлэх талаар танайд яригдаж байгаа болов уу гэдэг бас бидэнд сонин санагдаж байна.
- **Л.Чой-Иш:** Яг одоо тэр хэсэгт хэрэгжүүлнэ гэж сонгоогүй байгаа. Дээрх 2 суманд одоо малчдын хорооллын загвар гарна. Үүнийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж төсвөөс 600-аад сая төгрөг тавьсан. Суман дээрээ малчны хорооллын дэд бүтцийг иж бүрэн байдлаар шийдэж өгөхгүй бол төсөөлөл бас буруу тийшээ явчих гээд байна. Тэгээд энэ гаргасан загвараа тухайн газартаа тохируулаад хуулаад тавичих боломжтой. Газар тариалангийн хувьд бол говийн бүс нутаг өөрөө том потенциалтай. Дархан, Сэлэнгэ байхад энд хөгжүүлэх шаардлага байна уу? гэж болох юм. Энд улаан лооль, өргөст хэмх гээд нарийн ногоонууд сайн ургалттай байдаг. Өмнөговь бол ийм тариалан эрхлэх потенциалтай болчихсон байгаа. Говийн аймгуудад усжуулалтын систем тавьж өгөх төсөл явж байгаа. Энэ тал дээр бид Египетийг загвар болгож авдаг. Цөлжилтийг бууруулах, бэлчээрийг сайжруулах чиглэлээр ч гэсэн ажлууд хийгдэх бүрэн бололцоотой. Мод зэрэг ус их ашигладаг ургамал тариалах нь өөрөө цөлжилтийг нэмэгдүүлж байна гэж яригдаж байна. Иймд чацаргана зэрэг ашигтай мод, бут тариалах боломжтой. Үйлдвэр хөдөө аж ахуйн талаар төрөөс баримтлах бодлогын талаар бид ирэх 7 хоноогоос хурлаар хэлэлцэж шийднэ. ХАА-н бүтээгдэхүүн үнэ цэнэтэй бүтээгдэхүүн болж

чадахгүй байгаа нь тармал байршилтайгаас болж байна. Ямар нэг байдлаар агуулах, тээвэр оруулж ирж байж л үнэ цэнэтэй, чанартай бүтээгдэхүүн гаргаж баталгаажуулах, худалдаалах боломжтой болно. Иймээс л бирж, биржийн агуулахууд байгуулах гэж байгаа юм. Мөн мал, мах үнэ цэнэтэй болсон учраас өндөр үнэтэй тэжээл хэрэглэдэг гадны шилмэл үүлдрийн мал авчирч үржүүлэх, ферм байгуулах боломж бүрдээд байна. Энэ ферм нь заавал хот дотроо байх албагүй.

- **П.Ариунаа:** Биржийн байршил хаана байх вэ? Бид төлөвлөлтөндөө тусгаж өгөх хэрэгтэй байх.
- **Л.Чой-Иш:** Бирж нь аль болох малчиндаа ойрхон байна. Гэхдээ замбараагүй олон байж болохгүй. Эдийн засгийн хувьд ашигтай байх ёстой. Брокер байна гэдэг өөрөө ашиг хийнэ гэсэн үг. Ашиг нь нэг цагт нийлүүлэгдэж байгаа учраас 100%, 50% эсвэл нэг цагт ашигтай, нэг цагт ашиггүй биш тодорхой байна. Суманд малынхаа тооноос хамаараад 1, 2 бирж байна гэсэн төсөөлөлтэй байгаа. Цаашдаа боломжтой бол бидэнтэй мэдээллүүдээ солилцоод хамтран ажиллаад, төлөвлөлтөө уялдуулаад зөрчилтэй асуудлууд байвал шийдээд яваарай.
- **П.Ариунаа:** Бид иргэдийн оролцоотой төлөвлөлт хийхийг зорьж иргэд, орон нутгийн саналыг авч тусгасан. БХБЯ дээр яам, тусгай газруудаас албан ёсны мэргэжлийн хүмүүсийг байлцуулаад 28 хүний бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг ажилласан. Танайхаас Хүнд үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын И.Болд гэдэг хүн энэ ажлын хэсэгт оролцож байсан. Төсөл боловсруулах явцдаа САҮЦ-ын өмнөх удирдлагууд болон одоогийн удирдлага Дөлгөөнтэй САҮЦ-ын асуудлаар уулзаж ярилцаж байсан.
- **Л.Чой-Иш:** Хүнд үйлдвэрийн асуудлаар Хүнд үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Ганболд даргатай заавал уулзах хэрэгтэй. Мал аж ахуйн асуудлаар Мал аж ауйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Ганибал даргатай уулзах хэрэгтэй.

Протокол бичсэн:

Б.Солонго

Барилга, хот байгуулалтын сайдын зөвлөлийн хуралдаанаас гарсан санал, зөвлөмжийн товъёог

2014.03.05

№	ХУРЛААС ГАРСАН ЗӨВЛӨМЖ	ТУСГАСАН БАЙДАЛ
1	Засгийн газрын бодлого, Барилгын материалын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийн хүрээнд говийн бүсэд хэрэгжих томоохон төслүүдийг угтаж бодлоготойгоор хэд хэдэн үйлдвэр байгуулж байгаа. Эдгээрийн талаар судалж, төлөвлөлтөндөө уялдуулах. Жишээ нь: цементийн үйлдвэрүүд.	Улс, бүс, аймаг, сумын хөгжлийн бодлого, хөтөлбөр, “Барилгын материалын тасвер төлөвлөгөө”, хүн амын хэрэглээтэй уялдуулж үйлдвэрлэлийн төлөвлөлтийг хийсэн.
2	Ерөнхий төлөвлөгөөг одоо байгаа болон төлөвлөгдөж буй авто зам, төмөр замуудтай уялдуулах, тэдгээрийн зангилаа, огтлолцолыг зурагт тусгах.	Зам тээврийн яам, “Монголын төмөр зам” ТӨХК-уудтай уулзаж ярилцан холбогдох мэдээллийг авч ерөнхий төлөвлөгөөний зурагт тусгасан.
3	Энержи Ресурс, Орон нутгийн Тавантолгой, Эрдэнэс-Тавантолгой, Цагаан-Овоо, Баруун, Зүүн Цанхи, Баруун наран гээд улсын ч бай хувийн ч бай компаниудын суурьшлыг төвлөрсөн, нэгдсэн хот байлгах бодлогыг баримтлах.	Энэ асуудлаар Барилга хот байгуулалтын яам, орон нутгийн удирдлагатай санал нэгтгэйгээр уул уурхайн компаниудын ажиллах хүчний суурин нь одоо байгаа сумын төвтэй нэгдмэл нэг суурин байхаар төлөвлөлтийг боловруулсан.
4	Хамгийн гол нь төлөвлөлт амьдралтай байх ёстой. Цаашдаа хэрэгжих боломжтой, тэнд байгаа иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийн эрүүл ахуй, аюулгүй байдлыг хангасан, усан хангамж, цэвэрлэх байгууламжийн хувьд найдвартай байх ёстой. Үйлдвэр аж ахуй байгуулах газар нь газар нутгийн онцлог, салхины чиг, суурьшлын бүс гээд бүх юмтайгаа уялдсан байх ёстой. Энэ бүхнийг цогцоор нь төлөвлөж байж “настай” төлөвлөлт болно. Оршин суугчдын тодорхой хэсгийн л саналыг дагах бус дээрх төлөвлөлтийн зарчмуудыг баримтлан төлөвлөх шаардлагыг л төлөвлөлт хийж буй компаниудад тавьж байгаа.	Хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулахдаа хот байгуулалтын дараах зарчмуудыг баримталсан. Үүнд: 1. Шинжлэх ухааны үндэслэлтэй төлөвлөлт хийх 2. Төлөвлөлтийн 6 зарчмыг баримтлах 3. Иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх 4. Улсын стратеги ач холбогдлыг харгалзах 5. “Сайхан хот, сайхан амьдрал” Шанхайн экспо үзэсгэлэнгээс олон улсын хот төлөвлөлтийн түвшинд дэвшүүлсэн 5 зорилтыг хэрэгжүүлэх /эко орчин, сэргээгдэх эрчим хүч, ус чандмань эрдэнэ, хотын олборлолт, бохирдолгүй орчин/ 6. Америкийн дөрвөлжин торон төлөвлөлтийг нэвтрүүлэх

Барилга, хот байгуулалтын сайдын зөвлөлийн хуралдааны протокол**2014.03.05**

1. Аймгийн статустай хот болох гэдгийг яаж авсан бэ? Жишээ нь: Гурвантэс сум 7300 хүн амтай болно гэсэн байна. Энэ талаар МУ-ын “замаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай” хууль гэж байгаа. Хүн амын тоо, сумдад нэмэх мэргэжилтнүүдийн орон тоог ямар аргачлалаар тооцоолсон бэ?
2. Хүний нөөцийн асуудлын талаар өөрсдийн санал зөвлөмжийг гаргаж болох боловч энэ бол дараагийн шатны асуудал бөгөөд сумынханы өөрсдийнх нь шийдэх асуудал. Илүү ажил хийгээд байна.
3. Засгийн газрын бодлого, Барилгын материалын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийн хүрээнд говийн бүсэд хэрэгжих томоохон төслүүдийн угтаж бодлоготойгоор хэдэ хэдэн үйлдвэр байгуулж байгаа. Эдгээрийн талаар судалж, төлөвлөлтөндөө уялдуулах. Жишээ нь цементийн үйлдвэрүүд.
4. Одоо байгаа болон төлөвлөгдөж буй авто зам, төмөр замуудтай ерөнхий төлөвлөгөөг уялдуулах, тэдгээрийн зангилаа, огтлолцолыг зурагт тусгах.
5. Энержи Ресурс, Орон нутгийн Тавантолгой, Эрдэнэс-Тавантолгой, Цагаан-Овоо, Баруун, Зүүн Цанхи, Баруун наран гээд улсын ч бай хувийн ч бай компаниудын суурьшлыг төвлөрсөн, нэгдсэн хот байх бодлогыг баримтлах
6. Сумдад үерийн байгууламж төлөвлөж өгөөгүй байна. Ялангуяа Гурвантэс бол үерийн байгууламжтай байх ёстой.
7. Хамгийн гол нь төлөвлөлт амьдралтай байх ёстой. Цаашдаа хэрэгжих боломжтой, тэнд байгаа иргэд, аж ахуйн нэгжүүд хүлээн авсан, эрүүл ахуй, аюулгүй байдлыг хангасан, усан хангамж, цэвэрлэх байгууламжийн хувьд найдвартай байх ёстой. Үйлдвэр аж ахуй байгуулах газар нь газар нутгийн онцлог, салхины чиг, суурьшлын бүс гээд бүх юмтайгаа уялдсан байх ёстой. Энэ бүхнийг цогцоор нь төлөвлөж байж “настай” төлөвлөлт болно. Оршин суугчдын тодорхой хэсгийн л саналыг дагах бус дээрх төлөвлөлтийн зарчмуудыг баримтлан төлөвлөх шаардлагыг л төлөвлөлт хийж буй компаниудад тавьж байгаа. Газар дээр нь очиж судлан, тухайн орон нутгийн онцлогт тохирсон төлөвлөлт хийх. Цаашид энэ шаардлага улам л өндөр болно.
8. 2025 он, түүнээс цааших нийтийн болон амниын орон сууц, гэр хороолол хаана байх, хаана газар олгох вэ? Тэнд дэд бүтэц яаж хүрэх вэ? Орон сууцны хороолол байгууллаа гэхэд тэнд орлого нь яаж бий болох вэ? Үйлдвэрлэл нь ойрхон байна уу? Ямар үйлдвэр, ямар ашиг шимтэй, ямар малын аж ахуй байх вэ? гэдгийг л тодорхойлоод өгчихвөл ерөнхий төлөвлөгөөний зорилго биелнэ.

23. ОДОО БАЙГАА БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН ЖАГСААЛТ

Д/Д	БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН НЭР	ХЭМЖИХ НЭГЖ	ТОО ШИРХЭГ	ДАВХРЫН ТОО	ХҮЧИН ЧАДАЛ
1	Нутгийн удирдлагын ордон	ОБЪЕКТ	1	2	1
2	Сэргийлэхийн контор	ОБЪЕКТ	1	1	1
3	Соёлын төв	СУУДАЛ	1	1	1
4	Спорт заал	СУУДАЛ	1	2	200
5	Хичээлийн байр 1 байр	СУРАГЧ	1	2	320
6	Хичээлийн байр 2 байр	СУРАГЧ	1	1	
7	Дотуур байр	ХҮҮХЭД	1	1	75
8	Дотуур байр	ХҮҮХЭД	1	1	80
9	Цайны газар	ХҮҮХЭД	1	1	1
10	Зоорь	ОБЪЕКТ	1	1	1
11	Цэцэрлэг	ОБЪЕКТ	1	1	1
12	Тоглоомын газар	ОБЪЕКТ			
13	Хаан банк	ОБЪЕКТ	1	1	1
14	Ардчилсан нам	ОБЪЕКТ	1	1	1
15	4 айлын сууц	Ш	8	1	32
16	Дэлгүүр	ОБЪЕКТ	1	1	1
17	Голомт банк	ОБЪЕКТ	1	1	1
18	Хадгаламж банк	ОБЪЕКТ	1	1	1
19	Худаг	Ш	7	1	3
20	Наадмын талбай		1		
21	Шатахуун түгээх станц	ОБЪЕКТ	3	1	3
22	Шинээр баригдаж байгаа сургууль		1	2	
23	Шинээр баригдаж байгаа дотуур байр		1	2	
24	Холбоо	ОБЪЕКТ	1	1	1
25	Агуулах	ОБЪЕКТ	1	2	
26	Өвсний фонд	ОБЪЕКТ	2	1	2
27	Цагдаагийн ажилтны байр		1	1	
28	Эмнэлэг		1	2	15
29	Эмийн сан	ОБЪЕКТ	2	1	
30	Эмч нарын орон сууц		1	1	
31	Уурын зуух	ОБЪЕКТ	1	1	1
32	Халуун ус	ШҮРШҮҮР	1	1	4
33	Мод үржүүлгийн газар		1	1	
34	Цаг уурын хашаа		1	1	

Зураг 1

Зураг 2

Зураг 3

Зураг 4

Зураг 5

Зураг 6

Зураг 7

Зураг 8

Зураг 11

Зураг 11

Зураг 13

Зураг 14

Зураг 15

Зураг 16

Зураг 17

Зураг 18

Зураг 19

Зураг 20

Зураг 21

Зураг 21

Зураг 22

Зураг 25

Зураг 26

Зураг 28

Зураг 29

Зураг 29

Зураг 30

Зураг 31

Зураг 32

24. БУУЛГАХ БАРИЛГЫН ЖАГСААЛТ

№	Барилгын нэр	Баригдсан он	Барилгын анхны зориулалт
1	2	3	4
1	160 сурагчын хүчин чадалтай бага сургууль	1966	ЕБС
2	Саарал барилга	1957	Гуанз, Зочид буудал, Ясли
3	Өргөө гэр	1987	Зочид буудал
4	Модон орон сууц	1970	ННАУ-ийн зориулалттай
5	Орон сууц	1967	Цэцэрлэг
6	Хуучин барилга	1959	Эмнэлэг
7	Модон барилга	1970	Больниц халдварт
8	ХБА-ийн хашаа барилга	1970	Агуулах, Дэлгүүр
9	Бямбаа орон сууц		Орон сууц
10	Ц.Отгон /Сэндвичин барилга/		Дэлгүүр, Орон сууц
11	Соёл компаны хашаа барилга	1960-1980-1989	агуулах
12	Гараж	1960	Гараж
13	ЕБС-ийн агуулах	1970	Агуулах
14	Халуун ус	1979	Халуун ус
15	Саарал барилга	1979	Орон сууц
16	Хийдийн барилга	2004	Шашны барилга
17	Модон барилга	1985	Эмнэлэг
18	ХБА-ийн барилга	1970	Ажлын байр

12. ГУРВАНТЭС СУМЫН ХҮРЭЭЛЭН БУЙ ОРЧНЫ ҮНЭЛГЭЭ АГУУЛГА

ОРШИЛ

1. СТРАТЕГИ БОЛОН ЕРӨНХИЙ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮНДСЭН ШААРДЛАГА

2. ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧИНД НӨЛӨӨЛӨХ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙ ҮНЭЛГЭЭ

- 2.1. Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд
 - 2.1.1 Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд
 - 2.1.1.1 Уур амьсгалын улирлын нөхцөл
 - 2.1.1.2 Агаарын болон хөрсний гадаргын температур
 - 2.1.1.3 Хур тунадас
 - 2.1.1.4 Агаарын чийгшил
 - 2.1.1.5 Салхи
 - 2.1.2 Төслийн төлөвлөлтөнд авч үзэх уур амьсгалын хүчин зүйлс
- 2.2. Агаарын чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ.
 - 2.2.1 Төсөл хэрэгжих орчны агаарын бохирдлын өнөөгийн түвшин
 - 2.2.2 Төслөөс агаарын чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.2.3 Агаарын чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөлийг бууруулах, арилгах
- 2.3. Газрын гадрага, хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.3.1 Төсөл хэрэгжих орчны газрын гадрага, хэвлийн тогтоц, онцлог
 - 2.3.1.1 Геоморфологийн хэв шинж
 - 2.3.1.2 Геологийн тогтоц
 - 2.3.1.4 Инженер геологийн нөхцөл
 - 2.3.2 Газрын гадарга, хэвлийн эвдрэл бохирдлын өнөөгийн түвшин
 - 2.3.3 Төслөөс газрын гадрага, хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.3.4 Газрын гадрага, хэвлийд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах
- 2.4. Хөрсөн бүрхэвчид нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.4.1 Төсөл хэрэгжих орчны хөрсөн бүрхэвч, түүний онцлог
 - 2.4.1.1 Хөрсөн бүрхэвчийн онцлог, төлөв байдал
 - 2.4.1.2 Хөрсний зүсэлт, морфологын бичиглэл
 - 2.4.1.3 Хөрсний химийн болон физик шинж чанар
 - 2.4.2 Хөрсөн бүрхэвчийн элэгдэл, эвдрэл, бохирдлын өнөөгийн түвшин
 - 2.4.3 Төслөөс хөрсөн бүрхэвчинд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.4.4 Хөрсөн бүрхэвчид үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах
- 2.5. Гадаргын болон газрын доорхи усанд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.5.1 Төсөл хэрэгжих орчны гадаргын болон газар доорхи усны нөөц, онцлог
 - 2.5.1.1 Гадаргын ус
 - 2.5.1.2 Газрын доорхи ус
 - 2.5.2 Төслөөс усны нөөц, чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
- 2.6. Ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдлын үнэлгээ
 - 2.6.1 Төсөл хэрэгжих орчны ургамлан нөмрөг, түүний онцлог
 - 2.6.2 Ургамлан нөмрэгийн ашиглалт, доройтлын өнөөгийн түвшин
 - 2.6.3 Төслөөс ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.6.4 Ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах
- 2.7. Амьтны аймгийн нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
- 2.8. Түүх, соёлын дурсгалт зүйлст нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
- 2.9. Нийгэм эдийн засагт нөлөөлөх байдал, түүний үнэлгээ

- 2.9.1 Төсөл хэрэгжих орчны нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, онцлог
- 2.9.2 Төслөөс нийгэм эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөөлөл

3. ТӨСЛИЙН БОЛЗОШГҮЙ БОЛОН СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛҮҮД

- 3.1. Төслийн болзошгүй сөрөг нөлөөлөл
 - 3.1.1 Болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим
 - 3.1.1.1 Төслийн барилгын ажлын үеийн болзошгүй нөлөөлөл
 - 3.1.1.2 Төсөл хэрэгжих үеийн болзошгүй нөлөөлөл
 - 3.1.2 Төслийн байршил, технологийн шийдэлтэй холбоотой болзошгүй нөлөөлөл
 - 3.1.2.1 Төслийн байршилтай холбогдох мэдээлэл
 - 3.1.2.2 Төслийн технологийн шийдэлтэй холбоотой асуудал
 - 3.1.2.3 Барилга угсралтын ажлын болон ашиглалтын үеийн технологийн үе шаттай холбогдох болзошгүй нөлөөлөл
- 3.2. Гол сөрөг нөлөөлөл, үргэлжлэх хугацаа, эрчим
 - 3.2.1 Хөрс, ургамал
 - 3.2.2 Сөрөг нөлөөллийг багасгах, арилгах зөвлөмж.
- 3.3. Хуримтлагдах нөлөөлөл

4. ТӨСЛИЙН ЭРСДЛИЙН ҮНЭЛГЭЭ, МЕНЕЖМЕНТ

- 4.1. Химийн хорт болон аюултай бодисын эрсдлийн үнэлгээ
- 4.2. Болзошгүй аюул, осол
 - 4.2.1 Болзошгүй аюул, ослын үнэлгээ
 - 4.2.2 Төсөл хэрэгжих үед гарч болзошгүй аюул осол
 - 4.2.3 Болзошгүй аюул ослын үнэлгээ, түүнийг бууруулах арга хэмжээ
 - 4.2.4 Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зөвлөмж

5. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ НӨХӨН СЭРГЭЭЛТ, ЭКОЛОГИ-ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

- 5.1. Байгаль орчны, нөхөн сэргээлт
 - 5.1.1 Биологийн нөхөн сэргээлт
 - 5.1.2 Биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлын зардал
- 5.2. Төсөл хэрэгжих орчны экологи-эдийн засгийн үнэлгээ
 - 5.2.1 Хөрсөн бүрхэвчийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ
 - 5.2.1.1 Хөрсний үржил шимийн түвшин, үржил шимт хөрсний нөөц
 - 5.2.1.2 Хөрсний эдийн засгийн үнэлгээ
 - 5.2.2 Ургамлан нөмрөгийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

6. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

- 6.1. Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө
 - 6.1.1 Агаарын бохирдол
 - 6.1.1.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.1.2 Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.1.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
 - 6.1.2 Газар, хөрсний эвдрэл, бохирдол

- 6.1.2.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
- 6.1.2.2 Нөлөөлөлд өртөх объект
- 6.1.2.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.3 Ургамлан нөмрөг
 - 6.1.3.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.3.2 Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.3.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.4 Хог хаягдал
 - 6.1.4.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.4.2 Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.4.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.5 Усан орчин
 - 6.1.5.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.5.2 Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.5.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.6 Дуу чимээ
 - 6.1.6.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.6.2 Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.6.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.7 Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа
 - 6.1.7.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.7.2 Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.7.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.8 Удирдлага зохион байгуулалт
- 6.2. Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр

7. ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН (ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ, ДҮРЭМ, ЖУРАМ СТАНДАРТУУДЫН ЖАГСААЛТ)

ОРШИЛ

АХБ-ны зээлээр хэрэгжүүлэх “Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоо суурин газруудын хөгжлийн G0204-MON төсөл”-ийн хүрээнд Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын дэд бүтцийг сайжруулахаар ирүүлсэн төслийн санал болон БХБЯ-аас тавьсан хүсэлтийн дагуу “Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төвийн усан хангамж, ариутгах татуургын гаднах шугам сүлжээ, цэвэрлэх байгууламж, үерийн хамгаалалтын далан, автозам” төслийг хэрэгжүүлэхээр зураг төслийг “Монхидроконстракшн” ХХК-д боловсруулж байна.

Зураг төслийн ерөнхий төлөвлөгөөг сум орон нутгийн нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, ирээдүйн хандлагыг харгалзан үзэж аймаг сумын зүгээс тавьсан санал хүсэлтэнд тулгуурлан төлөвлөжээ. БХБЯ-аас боловсруулсан БОНБНҮ хийх ажлын удирдамж, БОНХЯ-аас гаргасан ерөнхий үнэлгээний дүгнэлт (2011.11.14 № 6/4930), зураг төсөл зэргийг үндэслэн төсөл хэрэгжих орчны нөхцөл байдалтай газар дээр нь танилцан, холбогдох мэдээлэл цуглуулж, хээрийн судалгааны материал, шинжээчдийн дүгнэлтэнд тулгуурлан төслийн байгаль нөлөөлөх сөрөг нөлөөлөл, түүнийг бууруулах арилгах арга хэмжээг тогтоон, төслийг хэрэгжүүлэх үед мөрдөж ажиллах зөвлөмж, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг боловсрууллаа.

БОНБНҮ-ийн зөвлөх үйлчилгээг Т.Гансүх ахлагчтай, шинжээч Д.Даваахүү, Б.Болдбаатар, Ж.Мөнхзаяа, С.Зоригоо, У.Будбаатар, М.Эрдэнэбулган, Б. Бархасрагчаа, Ш.Ганхуяг нарын бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг гүйцэтгэсэн болно.

Төслийн БОНБНҮ-ий тайлан нь 7 бүлэг, 86 хуудас бүхий тайлбар бичиг болон хавсралт материалуудаас бүрдэнэ.

1. СТРАТЕГИ БОЛОН ЕРӨНХИЙ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮНДСЭН ШААРДЛАГА

БОАЖЯ-ны 2011 оны 4930 тоот БО-нд нөлөөлөх байдлын ерөнхий үнэлгээний дүгнэлтээр “Гурвантэс сумын төвийн усан хангамж, ариутгах татуургын гаднах шугам сүлжээ, цэвэрлэх байгууламж, үерийн хамгаалалтын далан, автозам” төсөлд БОНБНҮ хийлгэх шаардлагатай гэж үзсэн бөгөөд ерөнхий үнэлгээний дүгнэлтэнд заасан ажлын агуулга, удирдамжийг гүйцэтгэгч байгууллага хүлээн зөвшөөрсөн байна. Ерөнхий үнэлгээний дүгнэлтэнд төслийн барилга угсралтын ажлын үед болон төслийн үйл ажиллагааны явцад орчны хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл, түүнийг бууруулах арга хэмжээг тодорхойлохыг үндсэн шаардлага болгон тавьсан байна.

Ерөнхий үнэлгээний дүгнэлт, төслийн ажлын зураг төсөлтэй уялдуулан БОНБНҮ-ий тайлан боловсруулах шинжээчдийн багийг шаардагдах мэргэжлийн шинжээчдээр бүрдүүлсэн болно.

Ажлын хэсэг хээрийн судалгааны ажлаар төсөл хэрэгжих орчны хөрс, ургамлын судалгаа хийхэд голлон анхаарч, сумын төвийн дэд бүтэц, нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн түвшинтэй танилцсаны үндсэн дээр төслийн БОНБНҮ-ий ажлын тайланг боловсрууллаа.

2. ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧИНД НӨЛӨӨЛӨХ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙ ҮНЭЛГЭЭ

2.1. Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд

2.1.1. Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд

Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүдийг төсөл хэрэгжих орчинд ойр байрлах Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын цаг уурын станцын мэдээ судалгаанд тулгуурлан тодорхойллоо.

Төсөл хэрэгжих орчин нь уур амьсгалын мужлалаар нэн хуурай, өвөл нь жиндүү хүйтэн, салхины нөлөө их байдаг нь энэ мужийн онцлог юм. Хаврын улиралд хүчтэй шороон шуурга болж шуургатай өдрийн тоо 30-35 хүрч байсан байна.

2.1.1.1. Уур амьсгалын улирлын нөхцөл

Гурвантэс сумын төв орчимд жилийн 4 улирлын хугацааг хоногийн дундаж агаарын температураар тооцвол манай орны бусад нутгаас зун нь урт, өвөл нь харьцангуй богино, хавар намрын улирал богинохон, хугацаа нь ойролцоо байдаг байна.

Өвөл: Тухайн орчинд өвөл XI сарын 11-нээс дараа оны III сарын 11 хүртэл 119 хоног үргэлжилдэг. Энэ нь манай орны хойд хэсгийн нутгаас өвөл хожуу эхэлж, эрт дуусаж бүтэн сараар богино байдгийг харуулж байна. Өвөл

задгай тал, хөндий, хотгор, газар орчноосоо харьцангуй салхитай, хүйтэн -1,1°C-аас -33°C хүрч хүйтэрнэ. Нарны илч султай, өдөр богинохон байдаг.

Хамгийн хүйтэн I сард үнэмлэхүй хамгийн хүйтэн нь -32.7°C, тогтортой цасан бүрхүүлтэй үед 5 см орчим үүнээс ч нимгэн цастай байдаг.

Хавар: Энэ улирал өвлийн төгсгөлөөс зуны эх хүртэл 51 хоног үргэлжилдэг. Хавар -7°C-аас +9°C хүртэл дулаардаг ч IV сард үнэмлэхүй хүйтэн нь -27°C, үнэмлэхүй халуун нь энэ сард +27°C хүрч үнэмлэхүй агууриг 54°C хүрнэ. Хавар хамгийн их хуурайшилтай, хаврын улирлын хугацааны 50 %-д 30 %-аас доош чийгтэй байна. Салхины хурд жилийн бусад улирлаас хамгийн их, 34 м/с хүрнэ.

Хаврын улиралд салхи шуурга хамгийн олон тохиолдож байдгаас гадна хамгийн хуурай улирал учраас эвдрэлд орсон, цөлжилтөнд өртсөн газраас тоос шорооны тархалтын хэмжээ ихсэх нөхцөл бүрддэг.

Зун: Энэ улирал дулааны шинжээр V сарын 1-ээс IX сарын 27 хүртэл 149 хоног үргэлжилдэг урт улирал юм. Зун +10°C-аас +36.3°C хүртэл халуун байна. Зуны эхэнд нарны илч хамгийн их, халуун хуурай байх боловч зуны төгсгөл рүү хур бороотой чийглэгдүү дулаан болдог.

Намар: Энэ улирал зуны эцсээс өвлийн эх хүртэл (27.IX-12.XI) хавартай хоногийн тоогоор эн тэнцүү богинохон 46 хоног үргэлжилдэг. Энэ үед +10°C-аас -8°C хүртэл хүйтэрч, зуныхаас эрс сэрүүсч, бороо хур багатай, эхэндээ нарлаг халуун, сүүлдээ сэрүүн болдог.

2.1.1.2. Агаарын болон хөрсний гадаргын температур

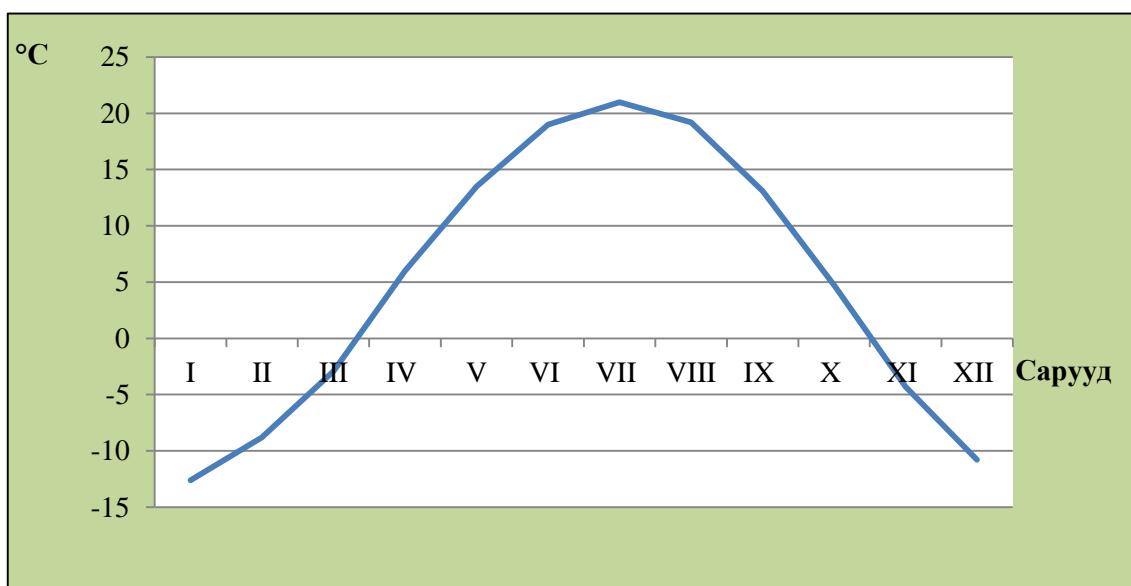
Агаарын сарын дундаж температурын агууриг 36.1 °C байна. Үнэмлэхүй агууриг нь 80.2 °C хүрдэг байна. Жилийн явцад агаарын температурын их утга нь зуны 7 дугаар сард, бага утга нь өвөл 1 дүгээр сард тус тус ажиглагддаг байна.

Агаарын температурын хоногийн явцыг авч үзвэл зуны улиралд их утга нь үд дунд орчим (13-14 цаг), хамгийн бага утга нь өглөө эрт (05-06 цагуудад) ажиглагдана. Харин өвлийн улиралд бага утга нь өглөөний 07-08 цагийн орчимд ажиглагдана.

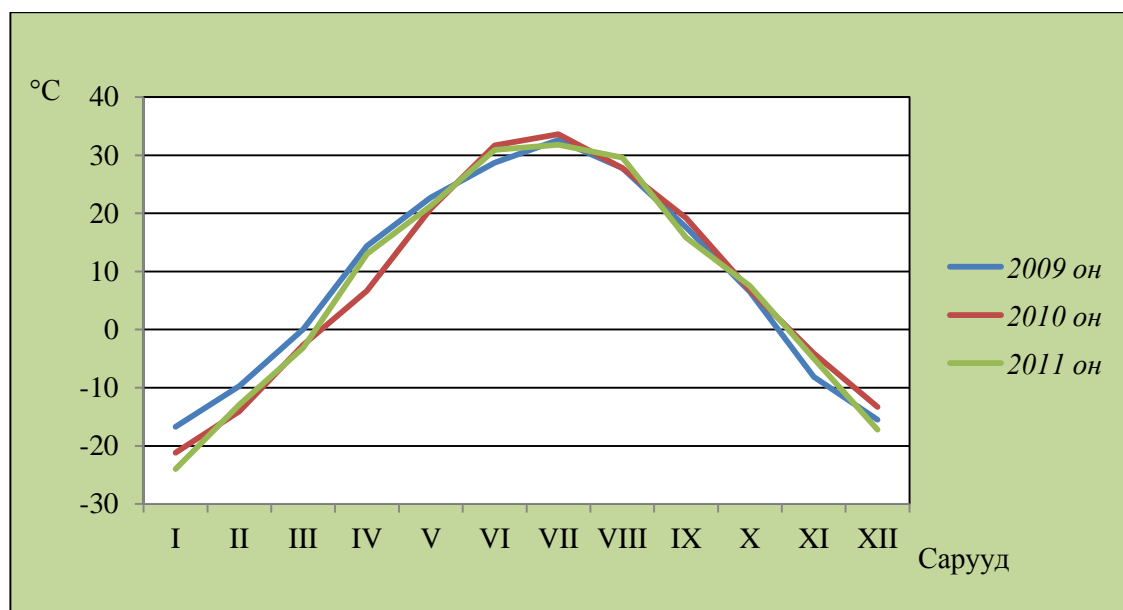
Жилийн хамгийн дулаан 7 дугаар сарын дундаж агаарын температур 21.0°C дулаан, хамгийн хүйтэн 1 дүгээр сарын дундаж температур -12.6°C хүйтэн байна. Агаарын үнэмлэхүй хамгийн их температур 38.3 °C хүрч дулаарсан байна. Үнэмлэхүй хамгийн бага температур -42.3 °C хүрч хүйтэрсэн байна.

Агаарын болон хөрсний гадаргын температурыг зураг 2-1, 2-2-д үзүүлээ.

Схем зураг 2-1. Агаарын дундаж температур

Схем зураг 2-2. Хөрсний гадаргын дундаж температур (Гурвантэс сум. 2009-2011 он)

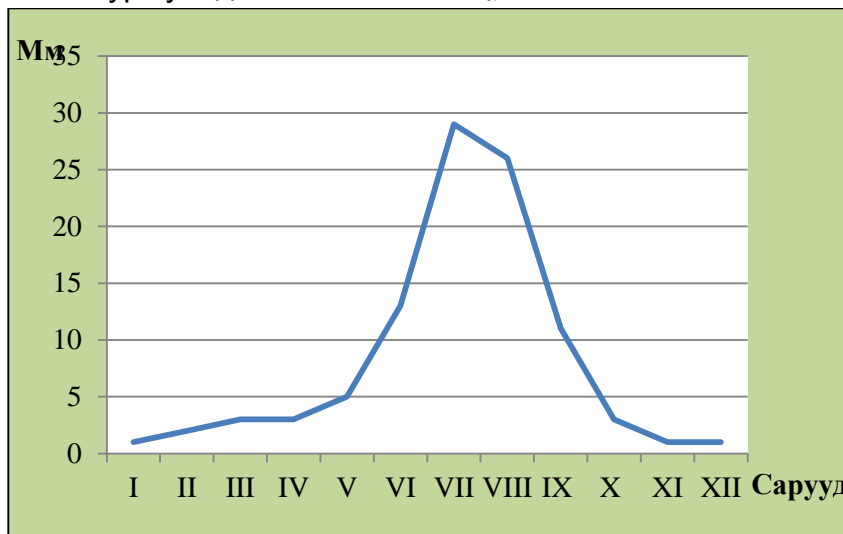

2.1.1.3. Хур тунадас

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын нутагт жилд дунджаар 102.1-132.9 мм хур тунадас унадаг байна.

Хур тунадасны жилийн нийлбэрийн ихэнх нь хэсэг нь буюу 94.9 мм нь дулаан улирал болох IV-X саруудад ордог байна. Хур тунадасны жилийн явцыг зураг 2-3-аар харуулав.

Схем зураг 2-3. Хур тунадасны жилийн явц, мм

Хоногт орсон хамгийн их хур тунадас

Хоногт орсон хамгийн их хур тунадасыг авч үзвэл Гурвантэст 68.2 мм байна.

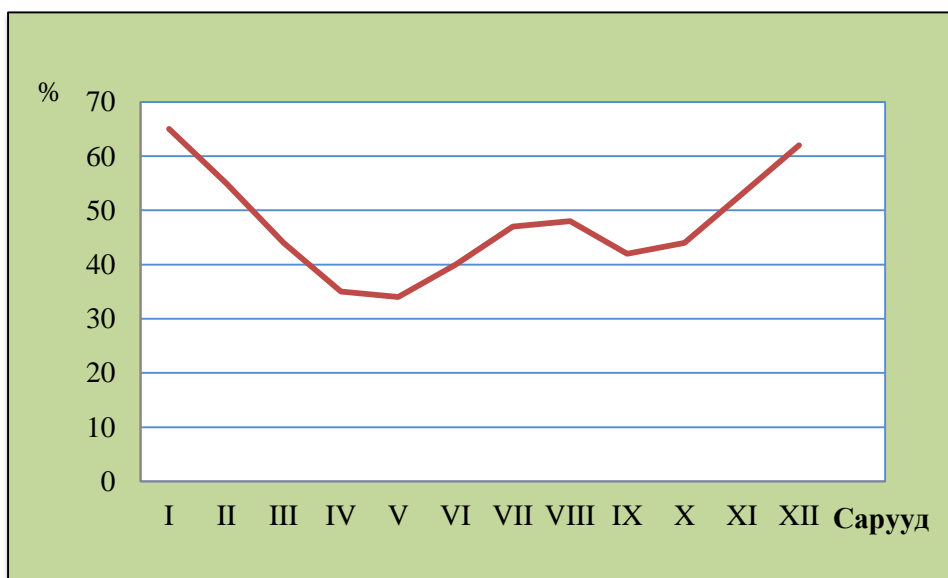
Хүснэгт 2-1

Станц	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Хамгийн их	Ажиглагдсан хугацаа
Гурвантэс	3.0	4.0	16.6	16.6	12.0	27.0	46.9	40.9	51.3	11.0	6.3	7.0	51.3	1975. IX

2.1.1.4. Агаарын чийгшил

Тус нутагт жилийн дундаж харьцангуй чийгшил 47,0% байна. Өвөл зуны саруудад жилдээ 2 удаа харьцангуй чийгийн их утга ажиглагдаж хамгийн хүйтэн 1-р сард 80,0%, дулаан 7-р сард 68,0 % байдаг байна. Харин хавар намрын улиралд 34,0-40,0% болтлоо буурдаг.

Схем зураг 2-4. Агаарын дундаж харьцангуй чийг

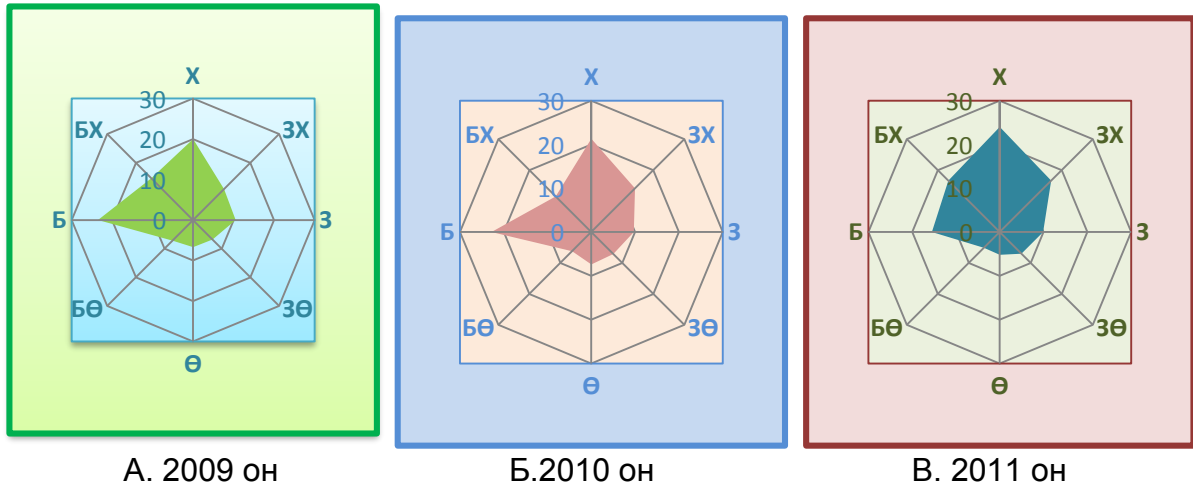

2.1.1.5. Салхи

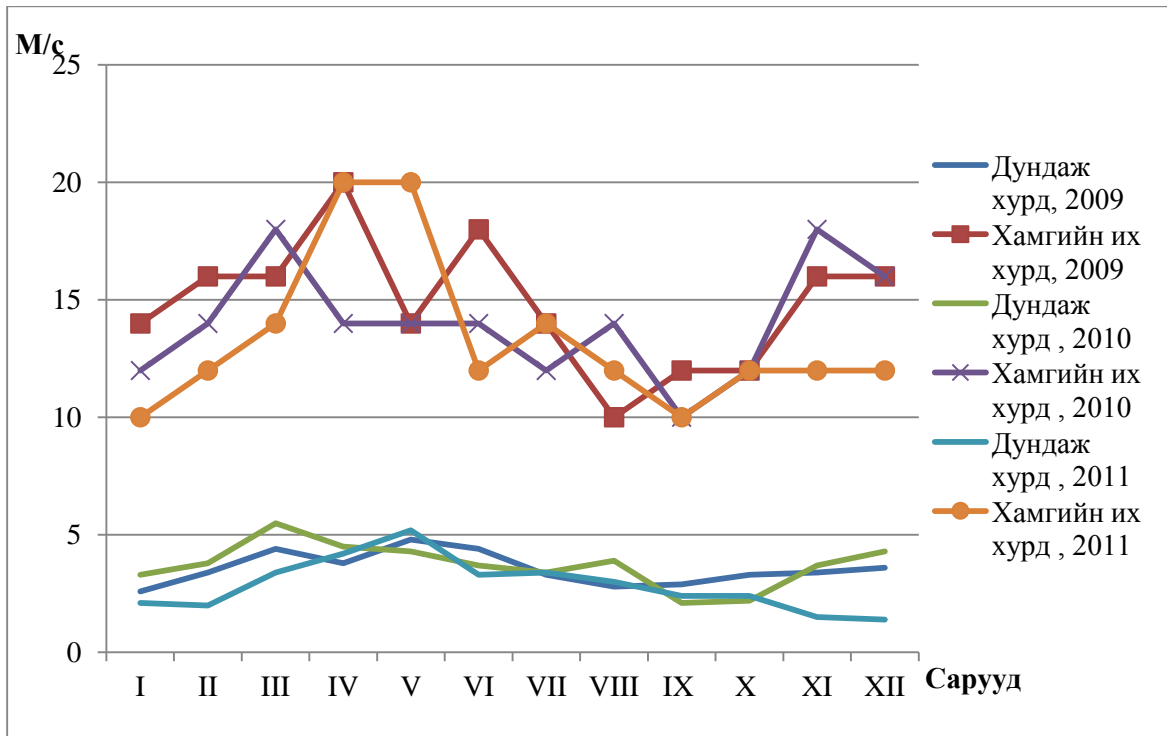
Гурвантэс сумын төв орчмоор манай орны бусад нутгийн нэгэн адил хойд, баруун, баруун хойд зүгийн салхи зонхилно. Салхины жилийн дундаж хурд 3,5 м/с байна. Салхины хурдны их утга нь хавар, намрын улиралд ажиглагдах бөгөөд 4 дүгээр сард 20,0 м/с хүрдэг байна. Өвлийн улиралд салхины хурдны бага утга нь ажиглагдана.

Салхины хурд, чиглэлийн сүүлийн 3 жилийн үзүүлэлтийг зураг 2-5, 2-6-д харуулав.

Зураг 2-5. Салхины чиглэлийн давтагдал. %(Гурвантэс сум. 2009-2011 он)

Зураг 2-6. Салхины их болон дундаж хурд, м/с(Гурвантэс сум 2009-2011 он)

2.1.2. Төслийн төлөвлөлтөнд авч үзэх уур амьсгалын хүчин зүйлс

Төслийн хэвийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх барилга байгууламжийн төлөвлөлтөд авч үзвэл зохих цаг уур, уур амьсгалын хүчин зүйл нь агаарын температур, хур тунадас, салхи байж болно. Дулааны улиралд нарны гийгүүлэлт их байдгаас зарим өдөр нь хэт халалт тохиолдоно. Энэ нь төслийн хэвийн үйл ажиллагаанд ямар нэгэн байдлаар сөрөг нөлөөлөл үзүүлж болзошгүй юм.

Төсөл хэрэгжүүлэх орчинд 4 ба 5-р саруудад салхины хурд 34.0-40.0 м/с хүрч ширүүсэх ба заримдаа хүчтэй шуурга шуурдаг. Энэ нь тоосжилтыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ салхины ачаалал ихэссэнээс барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж эвдрэх үйл ажиллагаа саатах зэрэг эрсдэл үүсч болзошгүй нөхцөл үүснэ.

Гурвантэс сумын төв нь уулын үерийн аман дээр байрлах тул түр зуурын аадар борооны үед барилгын ажил саатах, барилгын суурь, шуудуу усанд автах нөхцөл үүсч болно.

Иймд дээрхи уур амьсгалын хүчин зүйлсээс үүсч болзошгүй сөрөг нөлөөлөлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төслийн төлөвлөлт болон хэрэгжилтийн үед авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

2.2. Агаарын чанарт нөлөөлөх байдал үнэлгээ

2.2.1. Төсөл хэрэгжих орчны агаарын бохирдлын өнөөгийн түвшин

Төсөл хэрэгжих газарт агаар бохирдуулагч томоохон эх үүсвэр байхгүй боловч бүс нутгийн онцлогоос хамааран хуурай салхитай улиралд байгалийн тоосжилт үүсэх боломжтой юм.

Агаарын чанарын шинжилгээг сумын төвийн орчинд хэд хэдэн цэг сонгон авч тухайн цэгүүдэд тусгай аргачлалын дагуу агаарын бохирдлын үзүүлэлтийг тодорхойлон гаргасан болно.

Хүснэгт 2-2. Төсөл хэрэгжих талбайн агаарын бохирдлыг тодорхойлсон шинжилгээний үр дүн

№	Сорьц авсан цэгийн байршил	Сорьц авсан өдөр, цаг	SO ₂ , мг/м ³	NO ₂ , мг/м ³	Тоос /PM10/-ны агууламж мг/м ³		
					Дундаж	Хамгийн бага	Хамгийн их
1	N43°22'41.8" E103°58'50.8"	X/15, 11 ⁰⁰	0.004	0.012	0.017	0.008	0.064
2	N 43.24053° E 101.05087°	X/15, 11 ⁴⁰	0.007	0.019	0.028	0.004	0.052
3	N 43.24063° E 101.05082°	X/15, 13 ⁰⁰	0.005	0.012	0.016	0.003	0.034
4	Агаарын чанарын стандарт		0.450	0.085	0.100		

Шинжилгээний дүнгээс харахад бохирдуулагчдын агууламж орчны агаарын чанарын стандартаас давсан бохирдол илрээгүй байгаа нь судалгааны хугаацаанд төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэр орчимд агаар ямар нэг байдлаар бохирдоогүй байгааг илтгэж байна.

2.2.2. Төслөөс агаарын чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Хүйтний улиралд сумын төвийн агаарын бохирдлын гол эх үүсвэр нь уурын , гэр хороолол болно.

Гэр хорооллын иргэд хүйтэн өвлийг давахын тулд мод, нүүрс ашиглах ба зарим нь хатуу хог хаягдлаар хүртэл гал түлж байгаа нь агаарын чанарт сөргөөр нөлөөлдөг байна.

Төсөл хэрэгжсэний дараа усан хангамж, ариутгах татуургын шугам сүлжээний ашиглалт нь агаарын бохирдолд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй юм.

Харин цэвэрлэх байгууламжаас гарах бохирын эвгүй үнэр нь орчны агаарт бохирдол үүсгэнэ. Гэхдээ цэвэрлэх байгууламж нь сумын төвөөс зайдуу (1.0 км орчим) салхин доор байрлах тул сумын төвийн агаарын бохирдол болон сумын төвийн ард иргэдийн эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлөхгүй юм.

Барилга угсралтын ажил нь сумын төвийн агаарын бохирдол, утааны хэмжээг тодорхой хэмжээнд нэмэгдүүлнэ.

Бохирдуулагчийн эх үүсвэр нь машин техникийн хөдөлгүүрийн утаа, газар шорооны ажилд эвдэрсэн талбайгаас босох тоосжилт, машин техникийн замын тоос зэрэг болно.

Барилга угсралтын ажил нь дулааны улиралд хийгдэх тул уг үйл ажиллагаанаас агаарын чанарт нөлөөлөх сөрөг нөлөөлөл нь орчны агаарын чанарын үзүүлэлт нь зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтрэх хүртэл сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй юм.

Төслийн барилга байгууламжийн барилга угсралтын ажлын үйл ажиллагаанаас үүсч болох түр зуурын агаарын бохирдлын хэмжээг хамгийн бага байхаар төлөвлөх, төсөл хэрэгжих орчинд шинээр олон салаа авто зам гаргахгүй байх зэрэг нөхцлүүдийг ханган ажиллах хэрэгтэй. Энэ нь орчны хөрс ургамалд сөргөөр нөлөөлж, тоосжилт үүсэх нөхцөлийг бүрдүүлдэг.

2.2.3. Агаарын чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөлийг бууруулах, арилгах

Төслийн үйл ажиллагааны улмаас агаарын чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл байхгүй боловч барилга угсралтын ажлын үед доорхи арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд :

- Хуурайшилт ихтэй үед тоосжилт үүсгэх зам, талбайг услаж чийглэх
- Машин техникийн хөдөлгөөнөөр барилга угсралтын ажлын үед орчны эвдрэлд орсон газарт биологийн нөхөн сэргээлтийг үе шаттайгаар хийж, ургамалжуулах;
- Барилга угсралтын үед ажиллах машин техникүүдийн хөдөлгүүрээс гарах утаанд хэмжилт хийлгэж холбогдох арга хэмжээ авах

2.3. Газрын гадрага, хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

2.3.1. Төсөл хэрэгжих орчны газрын гадрага, хэвлийн тогтоц, онцлог

2.3.1.1. Геоморфологийн хэв шинж

Гурван тэс сумын төв баруун урд талаар Говь-Алтайн нурууны салбар уул Тост уул хүрээлэн тогтох бөгөөд далайн түвшинээс дээш 2503 м өргөгджээ. Өгөршлийн процесст маш хүчтэй автагдаж хучаас хурдас байхгүй нүцгэн арзгар барзгар рельефийг бий болгожээ. Эдгээр уулсын хоорондох зай жижиг хөндийг пролювийн гаралтай хурдас дүүргэсэн байдаг. Сумын төвийн урд талаар 1-2м гүнтэй, 3-4м өргөнтэй налуу эргэтэй, хөрсний үеэр хучигдсан жалга байдаг. Энэ район түр зуурын ус нь дээр дурьдсан жалганд хуримтлагдан урсдаг учираас элсэрхэг хуурай гольдрол үүсэж зарим газар эргээ идсэн байдал ч үзэгдэнэ. Мөн сумын төвийн хойт талаар 1-2 м өргөнтэй судаг байх ба сумын төвийн доод талд энэ 2 судаг нийлэн задгайр ч мэдэгдэхгүй болдог. Рельефийн байдал ерөнхийдөө баруунаасаа зүүн тийш налуу сумын төвийн доод хэсэгт налуу байдал улам ихэсдэг байна.

2.3.1.2. Геологийн тогтоц

Гурван тэс сумын төв оршиж байгаа районы хэмжээнд силурийн настай талст занар, элсэн чулуу, конгломерат, аргиллит, тунамал чулуулаг тархжээ. Эдгээр чулуулгын дээрээс делюви-пролюви, алювийн гаралтай үүсэлтэй хэмхдэс материал ихээхэн агуулсан гуравдагчийн настай (Q3) улаан хүрэн өнгийн шавранцар хөрс, дөрөвдөгчийн настай (Q4) элсээр чигжигдсэн хайрга, элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрга, шавранцар, шавранцараар чигжигдсэн хайрган хөрс өрөмдөлгөөр илэрсэн.

2.3.1.3. Инженер-геологийн нөхцөл

Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сумын төв оршиж байгаа районы талбай нь геоморфологи, геологи, гидрогеологийн нөхцөлийн хувьд нийлмэл төвөгтэй биш структуртэй, инженер геологийн нөхцөлөөр барилга байгууламж төвлөрөхөд тохиромжтой болох нь хээрийн судалгаа, лабораторын судалгаагаар нотлогдсон байна.

Төслийн инженер-геологийн судалгааны үед 6.0 м хүртэл гүнд илэрсэн ул хөрсийг инженер-геологийн 4 элемент болгон ангилсан байна. Үүнд:

а/ Өнгөн хөрс.

Судалгаа хийсэн талбайд бор хүрэн өнгийн ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс 0.2-0.3 метрийн зузаантайгаар тархсан байна.

Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад – II. /б/

б/ Элсээр чигжигдсэн хайрган хөрс. /ИГЭ-1/

Цайвар шаргалаас саарал өнгөтэй, делюви-пролювийн гаралтай, чийг багатай элсээр чигжигдсэн хайрган хөрс нь цооног судлагдсан талбайд өнгөн хөрсний дороос илэрч алаг цоог тархалттай байна.

Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад- III-IV байна.

в/ Элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрган хөрс. /ИГЭ-2/

Судалгаа хийсэн талбайд элсэнцэрээр чигжигдсэн хайрган хөрс нь ихэнхи цооногт өнгөн хөрсний дороос илэрч тархсан байна. Цайвар шар, бор шаргал өнгөтэй, хатуу консистенцтэй байна.

Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гараар ухахад- III-IV .

г/ Хайргархаг шавранцар хөрс. /ИГЭ-3/

Судалгаа хийсэн талбайд хайргархаг шавранцар хөрс нь элсээр чигжигдсэн болон элсэнцэрээр чигжигдсэн хөрсний дороос илэрч 6,0 метр хүртэл өрөмдөхөд үргэлжилсэн тархалттай байна. Цайвар шар, бор шаргал өнгөтэй, хатуу консистенцитэй байна.

Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гараар ухахад-II-III

2.3.2. Газрын гадрага, хэвлийн эвдрэл бохирдлын өнөөгийн түвшин

Өнөөдрийн байдлаар төсөл хэрэгжих орчны газрын гадарга, хэвлийд их хэмжээний эвдрэл өөрчлөлт гараагүй сумын төвийн газар нь хот суурины зориулалтаар, орчин тойрны газар нь бэлчээрийн зориулалтаар ашиглагдаж ирсэн байна.

Төсөл хэрэгжсэнээр газрын гадаргын хэлбэр болон хэвлийд (геологийн тогтоц) онцын өөрчлөлт орохгүй юм.

2.3.3. Төслөөс газрын гадарга хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Төслийн газар шорооны ажлын үед (барилгын суурь ухах, шуудуу ухах, булах г.м) газрын гадарга, хэвлийд бага хэмжээний өөрчлөлт орно.

Барилга угсралтын ажлын дараа газар шорооны ажилд өртсөн талбайд техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлт хийх тул газрын гадарга, хэвлийд хүчтэй сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй юм.

2.3.4. Газрын гадрага, хэвлийд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах

Төслийн үйл ажиллагаа нь газрын гадарга, хэвлийд хүчтэй сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй ч доорхи арга хэмжээг авч хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд :

- Газар шорооны ажлыг зураг төслийн дагуу гүйцэтгэх;
- Газар шорооны ажлын үед гарсан илүүдэл ул хөрсийг зөвшөөрөгдсөн газарт асгаж тэгшлэх;
- Газар шорооны ажлаар эвдрэлд орсон газар шуудууг дарж булахдаа нягтруулгыг технологийн дагуу хийж, байгалийн унаган төрхөнд нь ойртуулан хэлбэржүүлэх;
- Барилга угсралтын ажлын үед эвдэрсэн талбайд (газар шорооны ажлын улмаас эвдэрсэн) биологийн нөхөн сэргээлт хийж, ургамалжуулах нөхцөлийг бүрдүүлэх

2.4. Хөрсөн бүрхэвчид нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

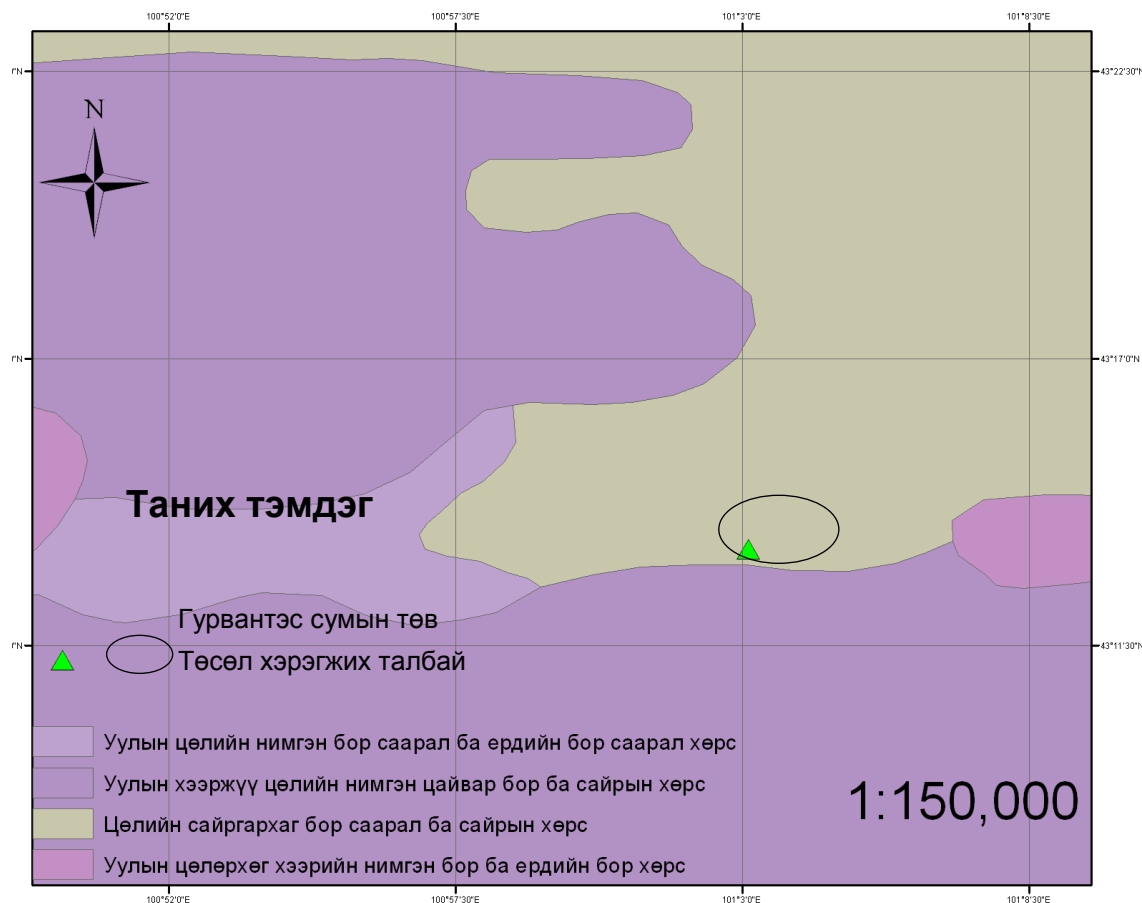
2.4.1. Төсөл хэрэгжих орчны хөрсөн бүрхэвч, түүний онцлог

2.4.1.1. Хөрсөн бүрхэвчийн онцлог, төлөв байдал

Өмнөговь аймгийн Гурван-Тэс сумын төв нь хөрс газарзүйн мужлалаар Говийн их мужийн цөлийн бор хөрсний дэд бүс 58-р тойргийн дэд мужийн нутагт хамрагдана (БНМАУ-ын Үндэсний Атлас, 1990). Тухайн тойргийн хувьд уулархаг болон нам уулс гүвээ толгодорхог нутгаар толгодын буюу цөлөрхөг хээрийн сайр чулуурхаг бор, цөлөрхөг хээрийн нимгэн сайр чулуурхаг бор, тэгшивтэр тал хөндий газраар цөлөрхөг хээрийн бор, элсэн хучаастай бор, хагас бэхжсэн элс, харин нам хотос газраар цөлөрхөг хээрийн нугат бор, мараалаг бор, хужир мараа хөрс, голлон тархана. Төсөл хэрэгжих орчны

талбай нь харьцануй тэгш нэг хэв шинжийн хөрс ба ургамлан нөмрөгтэй далайн түвшнээс дээш 1700 метрийн өндөрт өргөгдсөн **Цөлийн сайргархаг бор саарал** хөрстэй байна.

Схем зураг 2-7. Төсөл хэрэгжих орчны хөрсний зураглал

Жинхэнэ цөлийн хөрс манай орны урд хэсгээр тархаж улсын бүх нутгийн 9,3-% тай тэнцэх талбайг эзэлнэ. Түүний 6,9% нь хөндий хотгор, тал газраар, үлдсэн 2,4% нь уул толгодоор тархана. Сөөг, сөөгөнцөр, бутлаг ургамал зонхилсон цөлийн ургамалшил маш сийрэг тархай байдалтай, газрын гадаргын дөнгөж 5-10 хувийг бүрхэнэ.

Ус чийг туйлын хомс, жилд дунджаар 50-90 см хур тунадас унахаас гадна өвөл хүйтэн, улиралын хөлдөлт 4 сар гаруй хугацаагаар үргэлжилдэг учраас хөрсөн дэхь биологийн үйл явц маш боогдмол байна. Хөрсний хөлдөлтийн гүн өвөл 1-1.5 м хүрэх бөгөөд -10°C -ын температур хөрсөнд 25-30 см хүртэл нэвтэрдэг. Зуны хур борооны үед хөрсний хөрсний дээд нимгэн үе чийглэгдэхэд биологийн явц эрчимтэй явагдах нөхцөл бүрдэх авч түүний үргэлжлэх хугацаа богино байна. Хур бороогүй гантай жил түүний ургамлын өсөлт хөгжилт зогсоход хүрдэг. Зарим хур тунадас элбэгтэй жил нэг наст ургамал газар сайгүй цэцэглэн цөл нутгийн ландшафт танигдахааргүй шахам сэргэдэг. Цөл нутгийн амьдрал, тэндхийн хөрс, ургамлын төрх шинж гагцхүү

тэнгэрээс унах хур борооноос шалтгаалдаг. Хурын ус хоромхон зуур нэвчиж дэвтээдэг хөрсний дээд нимгэн үе дотор биологийн болон химийн үйл явц үе үе идэвхжиж бодисийн хувьсал өөрчлөлөлт, зөөгдөл хуримтлалын гол нь энд л явагддаг байна.

Хэт халах хөрөх, хагсарч хуурайших, түр зуур чийг авч норох үзэгдэл эрин зууны турш ээлжлэн хөвөрсөөр цөлийн хөрс бүрэлдэн бий болох нөхцөлийг хангажээ.

2.4.1.2. Хөрсний зүсэлт, морфологийн бичиглэл

Өмнөговь аймгийн Гурван-Тэс сумын төв түүний ойр орчмын талбай нь нэг хэв шинжийн хөрсөн бүрхэвчтэй учир гурван цэг дээр хөрсний зүсэлт хийж, хөрсний морфологи бичиглэл, дээж авах ажлыг гүйцэтгэсэн болно. Төсөл хэрэгжих талбайн хөрсний үндсэн шинжийг тодорхойлох хөрсний дээжүүдийг ШУА-ийн Газарзүйн хүрээлэнгийн Хөрс судлалын лабораторит задлан шинжилгээ хийлгэж дүнг хавсаргасан болно.

Схем зураг 2-8. Хөрсний дээж авалт, морфологи бичиглэл

Цөлийн сайргархаг бор саарал хөрс нь орчноосоо харьцангуй тэгшивтэр газраар тархах бөгөөд их төлөв хөнгөн шавранцар, хөнгөн шавранцарт ойролцоо элсэнцэр ширхгийн бүрэлдэхүүнтэй байна. Энэ хөрс нь хармагийн довцогтой өргөн хотгорын элсэн бор хөрсний эргэн тойронд тогтворждог болохоор зарим газарт элсэн хучаастай хөрстэй хоршил үүсгэж тогтворждог.

Цөлийн сайргархаг бор саарал хөрс хөнгөн шавранцар цайвар бор хөрс бүхий талбайд хөрсний зүсэлт, морфологийн тогтоцын бичлэг хийсэн болно.

Зураг 2-9. Хөрсний зүсэлт хийж, дээж авсан цэгүүдийн байршил

Зүсэлт 1.

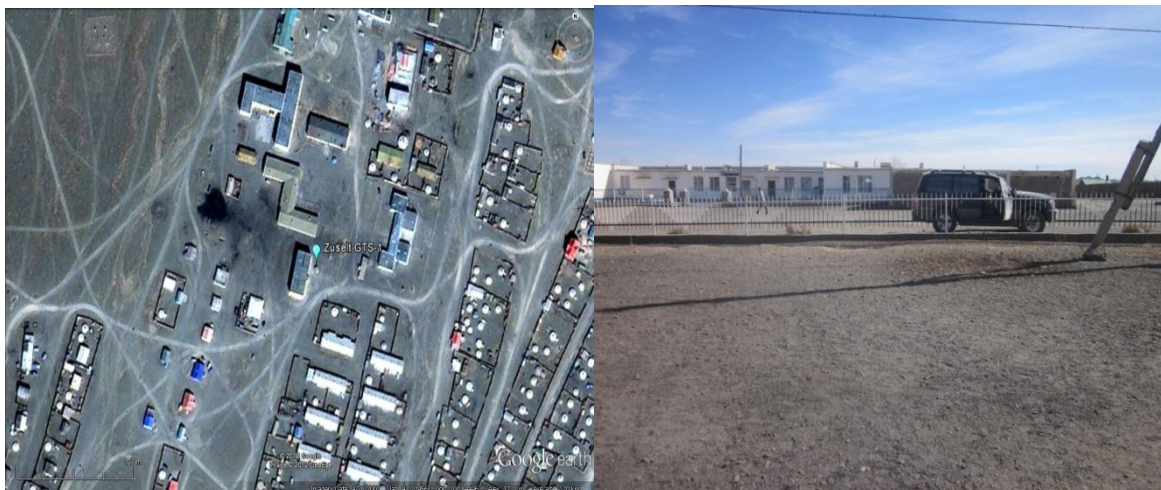
Энэхүү зүсэлт хийсэн газар нь гадаргын хувьд ерөнхийдөө тэгш янз бүрийн ширхэгтэй элсэн хучаастай. Энэ талбайд бохир зайлуулах болон цэвэр усны шугам хоолой тавигдах юм.

Хөрсний зүсэлт хийсэн цэгийн газарзүйн байршил:

43° 22'41.8"N

105° 58'50.8"E д.т.д= 1700 м

Зураг 2-10. Хөрсний зүсэлт, бичлэг хийсэн талбай (зүсэлт 1)

Зураг 2-11. Хөрсний зүсэлт (Зүсэлт 1)

Хөрсний бичиглэл (Зүсэлт 1)

А 0-5 Шаргалдуу хүрэн өнгөтэй (10YR 4/2) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 25 хувь, сул бөөмөцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт аажим

В 5-30 Бараан шаргалдуу хүрэн өнгөтэй (10YR 4/3) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 20 хувь, бөөмөцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод

В 30-45 Цайвар хүрэн өнгөтэй (10YR 6/3) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 13 хувь, бөөмөцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод.

В/С 45-70 Цайвар шаргал өнгөтэй (10YR 6/4) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 20 хувь, сулхан бөөмөцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана.

Зүсэлт-2.

Энэхүү талбай нь сумын төвийн хуучин хогийн цэг байсан бөгөөд энэ талбайд цэвэрлэх байгууламж, бохирын шугам хоолой байрлана.

Хөрсний зүсэлт хийсэн цэгийн газар зүйн солбилцол:

N 43.24053⁰

E 101.05087⁰

д.т.д = 1700 м

Зураг 2-12. Хөрсний зүсэлт хийсэн талбай (Зүсэлт2)

Зураг 2-13. Хөрсний зүсэлт (Зүсэлт 2)

Хөрсний бичиглэл (Зүсэлт 2)

A0-5 Цайвар шаргал өнгөтэй (10YR 6/6) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 15 хувь, сул үрлэн бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт аажим

B 5-35 Бараан шаргалдуу өнгөтэй (10YR 5/4) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 20 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод

B35-50 Цайвар хүрэн өнгөтэй (10YR 5/3) дунд шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 13 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод.

B/C 50-70 Цайвар шаргал өнгөтэй (10YR 6/2) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 23 хувь, сулхан бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана.

Зүсэлт-3.

Энэ талбайн орчимд үерийн хамгаалалтын далан, гүний худаг, цэвэр усны шугам хоолой байрлах юм.

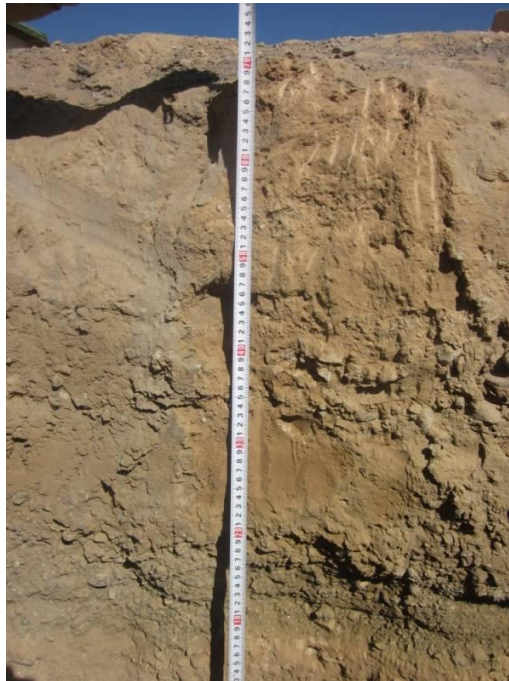
Хөрсний зүсэлт хийсэн цэгийн газар зүйн солбилцол:

N 43.24063⁰ E 101.05082⁰ д.т.д = 1700 м

Зураг 2-14. Хөрсний зүсэлт хийсэн талбай (Зүсэлт 3)

Зураг 2-15. Хөрсний зүсэлт (Зүсэлт 3)

Хөрсний бичиглэл (Зүсэлт 3)

A0-5 Цайвар шаргал өнгөтэй (10YR 6/3) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 30 хувь, сул үрлэн бүтэцтэй, давсны

хүчилд сулхан буцлахгүй, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт аажим

B5-25 Цайвар шаргалдуу өнгөтэй (10YR 5/4) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 40 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт аажим,

B25-40 Цайвар шаргалдуу өнгөтэй (10YR 5/4) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 40 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод.

B/C40-70 Цайвар шаргал өнгөтэй (10YR 4/4) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 60 хувь, сулхан бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана.

2.4.1.3. Хөрсний химийн болон физик шинж чанар

Хөрсөн бүрхэвчийн төлөв байдлын онцлог, гадаргын төрх байдал, элэгдэл эвдрэлийн зэрэг, ашиглалтын хэлбэр зэргийг харгалзан төсөл хэрэгжих талбайгаас авагдсан хөрсний дээжийн химийн болон физик шинжийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг ШУА-ийн Газарзүйн хүрээлэнгийн Хөрс судлалын лабораторит задлан шинжилгээ хийлгэлээ.

Хөрсний химийн шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг доорхи аргуудаар тодорхойлсон болно.

Хөрсний шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг:

1. Хөрсний урвалын орчин(pH), - Усан ханданд иономерийн арга
2. Хөрсний ялзмаг- Тюрингийн арга, %
3. Хөрсний нитратын азот- усан ханданд потенциометрийн арга мг/100гр
4. Хөрсний хөдөлгөөнт фосфор (P₂O₅) – 1% нүүрс хүчлийн аммоны уусмалд Мачигины арга, мг/100гр хөрсөнд
5. Хөрсний хөдөлгөөнт кали– 1% нүүрс хүчлийн аммоны уусмалд дөлийн фотометрийн арга, мг/100 гр хөрсөнд
7. Хөрсний цахилгаан дамжуулах чадвар- иономерийн арга, ds/m

Цэвэр ус цуглуулах шугамд өртөх талбайн хөрсний хими, физикийн шинж чанар

Хүснэгт : Хөрсний химийн задлан шинжилгээний дүн

Зүсэлтийн дугаар	Гүн, см	pH _{H₂O} (1:2.5)	CaCO ₃ %	Ялзмаг %	EC _{2.5} dS/m	Хөдөлгөөнт, мг/100г	
						P ₂ O ₅	K ₂ O
Зүсэлт-1 GTS-01	0-5	8.73	3.27	0.504	0.067	0.43	4.3
	5-30	8.88	1.82	0.535	0.076	0.29	5.2
	30-45	8.39	1.70	0.499	0.689	0.37	9.7
Зүсэлт-2 GTS-02	0-5	8.50	6.54	0.561	0.525	0.49	10.2
	5-35	8.47	5.45	0.456	0.362	0.38	11.5
	35-50	8.48	4.00	0.591	0.319	0.41	9.6

Хүснэгт: Хөрсний механик бүрэлдэхүүн

Зүсэлтийн дугаар	Гүн, см	Ширхэгийн хэмжээ, % (мм-ээр)		
		Элс (2-0.05мм)	Тоос (0.05-0.002мм)	Шавар(< 0.002мм)
Зүсэлт-1 GTS-01	0-5	63.0	26.3	10.6
	5-30	68.9	21.9	9.2
	30-45	70.3	24.9	4.8
Зүсэлт-2 GTS-02	0-5	57.2	33.7	9.2
	5-35	54.2	35.1	10.6
	35-50	48.4	36.6	15.0

Хөрсний морфологийн тогтоцын бичлэг ба хөрсний механик бүрэлдэхүүний задлан шинжилгээний дүнгээс үзэхэд нийт давхаргад нь янз бүрийн ширхэгтэй элсэн фракц (2-0.05 мм) ихэнх хэсгийг нь 54.2 - 80.6 % эзлэж байгаагаас шаврын (< 0.002мм) эзлэх хэмжээ нь 6.6-10.6% байгаа нь хөнгөн шавранцар хөрс болох нь харагдаж байна. Хөнгөн шавранцар хөрс нь ус, салхи ба техникийн элэгдэл эвдрэлд өртөхөд хялбар эмзэг хөрс юм.

Энэ хөрс химийн шинж чанарын хувьд бүс нутгийн хөрсний онцлогийг илтгэн, нийт давхарга нь ялзмаг багатай (0.20-0.56 %), ургамалд ашиглагдах хөдөлгөөнт шим тэжээлийн бодисоор P₂O₅, багавтар, K₂O үе давхаргууд нь жигд бага, урвалын орчин нь хөрсний нийт үе давхаргад жигд шүлтлэг (pH 8.39-8.92) шинжтэй байна.

Автозам, цэвэрлэх байгууламж, бохир ус зайлуулах шугам сүлжээнд өртөх талбайн хөрсний хими болон физик шинж чанар

Хүснэгт: Хөрсний химийн задлан шинжилгээний дүн

Зүсэлтийн дугаар	Гүн, см	pH _{H₂O} (1:2.5)	CaCO ₃ %	Ялзмаг %	EC _{2.5} dS/m	Хөдөлгөөнт, мг/100г	
						P ₂ O ₅	K ₂ O
Зүсэлт-1 GTS-01	0-5	8.73	3.27	0.504	0.067	0.43	4.3
	5-30	8.88	1.82	0.535	0.076	0.29	5.2
	30-45	8.39	1.70	0.499	0.689	0.37	9.7
Зүсэлт-3 GTS-03	0-5	8.91	1.27	0.422	0.055	0.29	7.2
	5-25	8.92	1.18	0.384	0.038	0.36	4.5
	25-40	8.81	1.73	0.303	0.043	0.20	3.8

Хөрсний механик бүрэлдэхүүн

Зүсэлтийн дугаар	Гүн, см	Ширхэгийн хэмжээ, % (мм-ээр)		
		Элс (2-0.05мм)	Тоос (0.05-0.002мм)	Шавар (<0.002мм)
Зүсэлт-1 GTS-01	0-5	63.0	26.3	10.6
	5-30	68.9	21.9	9.2
	30-45	70.3	24.9	4.8
Зүсэлт-3 GTS-03	0-5	74.7	19.0	6.3
	5-25	80.6	10.2	9.2
	25-40	77.7	14.6	7.7

Хөрсний морфологийн тогтоцын бичлэг ба хөрсний механик бүрэлдэхүүний задлан шинжилгээний дүнгээс үзэхэд нийт давхаргад нь янз бүрийн ширхэгтэй элсэн фракц (2-0.05 мм) ихэнх хэсгийг нь 63.0 - 80.6 % эзлэж байгаагаас шаврын (< 0.002мм) эзлэх хэмжээ нь 4.8-10.6% байгаа нь хөнгөн шавранцар хөрс болох нь харагдаж байна. Хөнгөн шавранцар хөрс нь ус, салхи ба техникийн элэгдэл эвдрэлд өртөхөд хялбар эмзэг хөрс юм.

Энэ хөрс химийн шинж чанарын хувьд бүс нутгийн хөрсний онцлогийг илтгэн, нийт давхарга нь ялзмаг багатай (0.303-0.545 %), ургамалд ашиглагдах хөдөлгөөнт шим тэжээлийн бодисоор P2O5, багавтар, K2O үе давхаргууд нь жигд бага, урвалын орчин нь хөрсний нийт үе давхаргад жигд шүлтлэг (рН 8.39-8.92) шинжтэй байна. Хялбар уусах давсны агууламж нийт үе давхаргад 0.038-0.689 dS/m байгаа нь харьцангуй тохиромжтой буюу бага агууламжтай байна.

2.4.2. Хөрсөн бүрхэвчийн элэгдэл, эвдрэл, бохирдлын өнөөгийн түвшин

Гурвантэс сумын төвд барилга угсралтын ажлын үеийн газар шорооны ажилд өртөх талбайн хөрсөн бүрхэвч нь сумын төвдөө хүн, машин техникийн хөдөлгөөн, газар шорооны ажлын нөлөөгөөр эвдрэл элэгдэлд орж бохирдсон байна.

Гурвантэс сумын төвийн хэсэгт хөрсний бохирдлын үзүүлэлт (цианид, хүнцэл г.м) зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтэрсэн нь урьд өмнө нь хийсэн судалгаа шинжилгээгээр тогтоогдсон байна.

Цэвэр ус цуглуулах, бохир ус зайлуулах шугамын сумын төвөөс зайдуу зарим хэсгийн газар шорооны ажилд өртөх талбайн хөрсөн бүрхэвч нь элэгдэл, эвдрэлд ороогүй байгалийн унаган төрхөөрөө байна.

2.4.3. Төслөөс хөрсөн бүрхэвчинд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Цэвэр, бохир усны шугам хоолой, автозам, цэвэрлэх байгууламж, үерийн хамаалалтын далангийн газар шорооны болон барилга угсралтын үйл ажиллагааны явцад хөрсөн бүрхэвчид дараах сөрөг нөлөөлөлүүд гарч болзошгүй. Үүнд:

- Хөрсний элэгдэл, эвдрэл

Төсөл хэрэгжих талбай түүний орчны талбайд машин механизмын нөлөөгөөр механик эвдрэл бий болох буюу хөрсний хими, физикийн шинж чанар геоморфологийн үзүүлэлтэд чанарын өөрчлөлт гарч, хөрсний эвдрэл үүсэх, орчны гоо үзэмж өөрчлөгдөх

- Тоосжилт

Газар шорооны ажил, машин механизмын хөдөлгөөнөөр хөрсний элэгдэл эвдрэл үүсч, үржил шим нь буурч, тухайн орчинд тоосжилт бий болно.

- Салхины нөлөөгөөр тоос ойр орчны ургамал, хөрсөн дээр бууж бохирдолт үүсгэх.
- Хөрсний бохирдол

Төсөл хэрэгжих талбайд шугам хоолой байрлуулах, барилга байгууламж барих үед хөрсөн бүрхэвч хатуу шингэн хог хаягдлын нөлөөгөөр бохирдолд өртөнө.

2.4.4. Хөрсөн бүрхэвчид үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах

Төслийн үйл ажиллагааны улмаас төсөл хэрэгжих талбайн хөрсөн бүрхэвчид үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах зорилгоор төсөл хэрэгжүүлэгч доорхи арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Үүнд:

- Барилга угсралтын ажлын (газар шорооны ажил) үед барилгын талбайн орчны хөрсөн бүрхэвч эвдрэлд орохоос хамгаалах;
- Барилгын ажлын дараа газар шорооны ажлын үед эвдрэлд орсон талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийх;
- Газар шорооны ажилд өртөх талбайн үржил шимт хөрсийг хуулж, төлөвлөсөн талбайд хадгалах, нөхөн сэргээлтэнд ашиглах;
- Машин техникийн явах замыг тэмдэгжүүлэх, салаа зам гаргахаас урьдчилан сэргийлэх
- Барилга угсралтын ажлын үеийн машин техник, тээврийн хэрэгслийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих
- Хатуу, шингэн хаягдал, шатах тослох материалаар хөрс бохирдуулахаас хамгаалах
- Барилгын талбайг түр хашаагаар хаших

2.5. Гадаргын болон газрын доорхи усанд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

2.5.1. Төсөл хэрэгжих орчны гадаргын болон газар доорхи усны нөөц, онцлог

2.5.1.1. Гадаргын ус

Төсөл хэрэгжих орчин нь гидрогеологийн ангилалаар улирлын хомс тэжээлтэй муж буюу Дорноговийн дэд мужид багтана. Цэвэр ус цуглуулах, бохир ус зайлуулах шугамын трассын дагуу хийсэн инженер геологийн судалгааны үед 4,0-4,5 метр хүртлэх гүнд хөрсний ус илрээгүй байна.

Тус бүс нутаг нь Төв азийн гадагш урсгалгүй ай савд багтах ба төсөл хэрэгжих талбайн хэмжээнд тогтмол урсацтай гадаргын ус тун ховор юм. Сумын төвийн ойролцоох уулсын бэлээс буусан хуурай сайраар хур тунадас ихтэй жилд түр зуурын урсгал усны урсац бий болж тэр ус нь улмаар сумын төвийг намагжуулж аажмаар хурдсанд шингэнэ. Сумын төвийн хойноос урагш чиглэлтэй олон тооны жижиг салаа хуурай сайр элбэг байна.

2.5.1.2. Газрын доорхи ус

Гурвантэс орчмын гидрогеологийн нөхцөл нь Монгол орны гидрогеологийн мужлалаар нууруудын хөндийн районд хамаарагдаж байгаа бөгөөд энд аллюви, пролюви, нуурын сэвсгэр хурдасны болон ан цавлаг чулуулгийн ус тархжээ.

“Монхидроконстракшн” ХХК нь ус хангамжийн зориулалтаар гүний худаг гаргахаар төлөвлөсөн газарт геофизикийн хайгуул хийж орчны гидрогеологийн нөхцөл, ус агуулсан хурдас чулуулгийн байрлалыг тогтоосон байна.

Хайгуул судалгаагаар тухайн орчимд (110 м-ийн гүнд) аллюви, пролювийн хурдасны болон ан цавлаг чулуулгийн ус тархсан гэж үзжээ.

Одоо ашиглагдаж байгаа ойролцоох гүний худгуудын үзүүлэлт нь үүнийг нотолж байна.

2.5.2. Төслөөс усны нөөц, чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Энэхүү төслөөр хэрэгжих Гурвантэс сумын ус хангамж, ариутгах татуургын системийн ашиглалтын үед гадаргын болон газрын доорхи усны нөөц, чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл байхгүй юм.

Харин цэвэрлэх байгууламжийн үйл ажиллагаа доголдох, бохир ус зайлуулах шугам бөглөгдөх, хагарах үед бохир ус алдагдах нь гадаргын болон газрын доорхи усны чанарт сөрөг нөлөө үзүүлж болзошгүй юм.

Иймд цэвэрлэх байгууламж, бохирус зайлуулах шугам хоолойн ашиглалтын үеийн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд хийж, шугам сүлжээнд гарсан эвдрэл гэмтлийг богино хугацаанд засч байх шаардлагатай.

Төслийн хүрээнд баригдах усан хангамжийн зориулалттай гүний худаг нь газрын доорхи усны нөөцөд нөлөөлөх боловч олборлосон усыг сумын хүн амын унд-ахуйн хэрэгцээнд хэрэглэх тул нөлөөллийг сөрөг нөлөөлөл гэж үзэх боломжгүй юм. Гэхдээ ашиглалтын явцад газрын доорхи усны түвшин өөрчлөлтөнд хяналт тавьж усны нөөцөд хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар судалгаа хийж байх шаардлагатай юм.

2.6. Ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдлын үнэлгээ

2.6.1. Төсөл хэрэгжих орчны ургамлан нөмрөг, түүний онцлог

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын төв орчмын талбай нь ургамал газарзүйн мужлалаар Сахар-говь цөлийн их муж, Төв азийн муж Улаан нуурын тойрогт хамрагдана (МУ-ын Үндэсний Атлас, 2009). Энэ районы ургамлын үндсэн формацыг баглуур, бударгана, говийн хялгана, таана, төрөл бүрийн хамхагууд бүрдүүлдэг ба сөөг, сөөгөнцөрүүд дагалдах үүрэгтэй оролцоно. Монгол орны нутаг дэвсгэр хойноосоо урагш чиглэлд өргөрөгийн өөрчлөлттэй холбоотойгоор хэд хэдэн босоо бүс бүслүүрийг үүсгэдэг онцлогтой. Энэ онцлогийн дагуу ургамалжилтийн доорхи бүс бүслүүрт хувааж үзсэн байдаг.

Үүнд:

1. Өндөр уулын (тагийн) бүслүүр
2. Уулт тайгын бүслүүр
3. Уулын хээрийн ойн (тагийн доод) бүслүүр
4. Хээрийн бүс
5. Цөлөрхөг хээрийн бүс
6. Цөлийн бүс

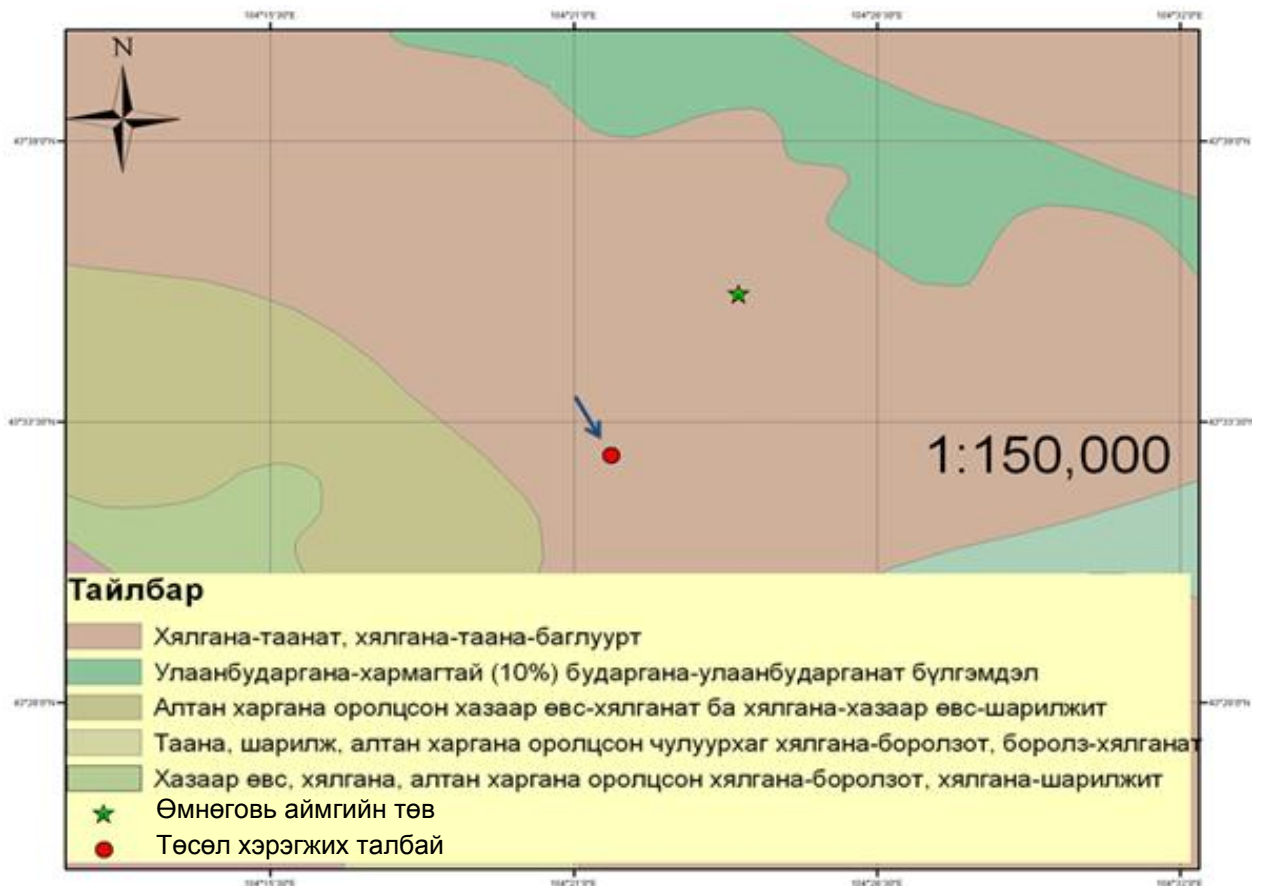
Төсөл хэрэгжих орчин нь ургамалжилтын бүс бүслүүрээр цөлийн хээрийн бүсэд хамаарагдаж байна.

Цөлийн хээрийн бүс:

Монголын хээр төв Азийн цөлийн зааг дээр нэлээд эрт бий болсон, бие даасан үүсэлтэй, зөвхөн энэ бүсдээ ургадаг зонхилогч ургамлуудтай байдгаараа онцлог гэж тодорхойлсон байна. Цөлийн хээрийн бүс дэх амьдралын үндсэн хэлбэрүүд нь жижиг сөөгөнцрүүд ихээхэн давамгайлахгүйгээр оролцсон жижиг дэгнүүлт үетэн юм.

Монголын цөлийн хээрийн бүсийн төрх байдлыг хадгалсан хувилбарууд нь өөрийн зүйлийн бүрэлдэхүүн ба гадаад төрх байдлаараа гойд нэгэн жигд байна. Монгол өвст (говийн хялгана, сайрын хялгана) цөлийн хээр бол өгүүлэн буй бүсэд хамгийн их тааралддаг хэв шинж нь юм. Тэдгээр нь дов толгодоос тал бүр тийшээ үргэлжилсэн бэл, уулсын хоорондох уудам хөндий ухаа гүвээт тал газраар өргөн уудам талбайг эзлэн оршино. Карбонат энд тэндгүй элбэг гарсан нимгэн хайрга чулуун дэвсгэртэй /хучлага/ бага юмуу багавтар шаваржсан мараажсан бор хөрстэй байдаг. Энэхүү хээр гол төлөв цөлийн хээрийн бүсийн дорнод хэсэгт тохиолдоно. Энэ бүсэд боролзой-монгол өвст хээрийн хэв шинж үлэмжхэн тархжээ.

Схем зураг 2-16. Төсөл хэрэгжих талбайн орчны ургамлын зураг

Ургамлан нөмрөгийн одоогийн байдал

Өмнөговь Гурвантэс сумын төвийн ариутгах татуурга, усан хангамжийн систем авто замын барилга байгууламж, үерийн хамгаалалтын далан барих талбайн газрын гадарга нь ерөнхийдөө тэгш тал ба газар шорооны ажилд нийт 20330 м² буюу 2,03 га газар өртөх бөгөөд үүний 10935 м² буюу 1,09 га газар ургамлан нөмрөгтэй, 9395 м² буюу 0,93 га газар сумын төвийн хэсэгт хамаарах учир ургамлан нөмрөг нь устсан газар байна.

Зураг 2-17. Төсөл хэрэгжих орчны ургамлан нөмрөгийн байдал

Төсөл хэрэгжих талбайд ургамлын аймгийн хувьд цөлөрхөг хээр болон жинхэнэ цөлийн ургамал зонхилон тохиолдох ба өвслөг ургамлаас

Сайрын хялгана /*Stipa glareosa*/,
 Говийн хялгана /*Stipa gobica*/,
 Зүүн гарын хазаар өвс /*Cleistogenes soongariaca*/
 Таана /*Allium polyrhizum*/
 Түжгэр баглуур /*Anabasis brevifolia*/,
 Элсний түмэн тана /*Chamaerhodos sabulosa*/
 Бор бударгана /*Salsola passerine*/
 Толгодын бударгана /*Salsola collina*/
 Цэх түмэн тана /*Chamaerhodos erecta*/
 Баг хүш хамхаг /*Halogeton glomeratus*/
 Хурц навчит ортууз /*Oxytropis oxyphylla*/
 Харлаг өмхий өвс /*Peganum nigalistrum*/
 Үслэг манан хамхаг /*Bassia dasyphylla*/

Зураг. Цэвэрлэх байгууламж барих талбайн ургамалжилтын ерөнхий байдал

Өмнөговь Гурвантэс сумын төвөөс 1 км-ын зайд цэвэрлэх байгууламж барих талбайн орчимд (N 43.24053 ° E 101.05087°, 1691м) ургамлын бичиглэл хийхэд ургамлын бүрхэц 45 хувь, ургамлын зонхилогч зүйл нь Говийн хялгана, Зүүнгарын хазаар өвс, Таана байлаа.

Зураг 2-18. Төсөл хэрэгжих талбайн зонхилох ургамалууд

а) Говийн хялгана /Stipa gobica

б) Таана /Allium polyrhizum/

с) Шүлхий шарилж /Artemisia pectinata/

д) Цэх түмэн таана /Chamaehodos erecta/

е) Түжгэр баглуур /Anabasis brevifolia/

2.6.2. Ургамлан нөмрөгийн ашиглалт, доройтлын өнөөгийн түвшин

Гүний худаг, цэвэр ус цуглуулах шугам үерийн далан барих талбайн орчинд ургамлан нөмрөг нь сийрэг бөгөөд сумын төвөөс зайдуу байрлах тул тухайн газар нутаг нь бэлчээрийн зориулалтаар ашиглагдаж байна.

Автозам бохир усны шугам сүлжээ байрлах газар нь сумын төвд байрлалтай тул талбайн орчны ургамлан нөмрөг нь газар шорооны ажил, хүн, мал, машин техникийн хөдөлгөөнд өртөж устсан байна.

Цэвэрлэх байгууламж барихаар төлөвлөсөн талбай нь сумын төвийн хуучин хогийн цэг байсан тул ургамлан нөмрөгийн ихэнх нь устаж, сийрэгжсэн байна.

2.6.3. Төслөөс ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Ургамлан нөмрөг бүхий талбайн ургамлан нөмрөг барилга угсралтын ажил, газар шорооны ажлын нөлөөгөөр устах бөгөөд ойролцоох талбайн ургамлан нөмрөг нь бохирдол, тоосжилтын нөлөөгөөр доройтолд өртөж болзошгүй юм.

2.6.4. Ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах

Төсөл хэрэгжих орчны ургамлан нөмрөг нь сийрэг тул газар шорооны ажлын үед орчны ургамлан нөмрөгт сөрөг нөлөөлөл нь харьцангуй бага байх боловч орчны ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах зорилгоор доорхи арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд:

- Газар шорооны ажилд өртөх талбайн үржил шимт өнгөн хөрсийг хуулж, биологийн нөхөн сэргээлтэнд ашиглах
- Газар шорооны ажлын үед эвдрэлд орсон газарт үе шаттайгаар биологийн нөхөн сэргээлт хийж, ургамлан нөмөргийг сэргээх ;
- Тухайн орчинд барилгын ажлын үед олон салаа зам гаргахгүй байх, машин техникийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих

2.7. Амьтны аймгийн нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Энэхүү төсөл нь хүн ам, үйлдвэр аж ахуйн газрууд төвлөрсөн суурин газарт хэрэгжих тул амьтны аймагт нөлөөлөх сөрөг нөлөөлөл байхгүй гэж үзэж болно.

2.8. Түүх, соёлын дурсгалт зүйлст нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Төсөл хэрэгжихээр төлөвлөгдсөн талбай түүний ойролцоо түүх, соёлын дурсгалт зүйлс байхгүй болно.

2.9. Нийгэм эдийн засагт нөлөөлөх байдал, түүний үнэлгээ**2.9.1. Төсөл хэрэгжих орчны нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, онцлог**

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сум нь 2.8 сая га газар нутагтай, засаг захиргааны анхан шатны нэгж болох 4 багтай бөгөөд Говь-Алтайны нурууны цаад цөлөрхөг бүсэд орших, хойд, баруун, талаараа Баянхонгор аймгийн

сумдтай, зүүн хойд зүүн талаараа өөрийн аймгийн Сэврэй, Ноён сум, урд талаараа БНХАУ-ын ӨМӨЗ орны хошуудтай хиллэдэг байна.

2011 оны байдлаар сумын суурин хүн ам 4408, хөдөлгөөнт хүн ам 3500 орчим, нийт 8000 орчим хүн амтай. 1400 орчим айл өрхтэй. Айл өрхийн 56.0 хувь нь малчин айл өрх байна.

Тус суманд төсвийн байгууллага 7, худалдаа үйлчилгээний 48, нийтийн хоолны 7, жижиг дунд үйлдвэрлэлийн 12, уул уурхайн компани 8, хилийн цэргийн отряд 1, ус цаг уурын станц, шуудангийн салбар, цахилгаан болон үүрэн холбооны салбарууд, банкны салбарууд болон 50 гаруй аж ахуйн нэгж байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байна.

Тус суманд уул уурхайн компаниудаас “Чин Хуа Мак-Нарийн сухайт”ХХК, “Монголын алт” ХХК, “Өмнийн говийн элс” ХХК зэрэг томоохон компаниуд үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд өөрөө өөрийгөө санхүүжүүлж, улсад татаас өгдөг томоохон сумдын нэг юм.

Сумын төв нь “Чин Хуа Мак-Нарийн сухайт”ХХК-тай байгуулсан гэрээний дагуу импортын цахилгаан эрчим хүчээр тасралтгүй хангагдах болсон байна.

Цаашид уул уурхайн үйлдвэрлэлд түшиглэн сумынхаа нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн түвшинг дээшлүүлэх зорилт тавин ажиллаж байна.

2.9.2. Төслөөс нийгэм эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөөлөл

Энэхүү төсөл хэрэгжсэнээр гарах нийгэм эдийн засгийн үр өгөөжийг доорхи байдлаар тодорхойллоо. Үүнд :

- Сумын төвийн усан хангамжийн эх үүсвэрийн нөөц нэмэгдэж, хэрэглэгчдийг цэвэр усаар тасралтгүй хангах нөхцөл бүрдэнэ.
- Гэр хорооллын айл өрх болон орон сууцны бичил хорооллууд бохир усны төвлөрсөн шугамд холбогдох боломжтой болно.
- Барилгын салбарт богино хугацааны ажлын байр бий болж, хүн амын орлого нэмэгдэнэ.
- Орчны эрүүл ахуйн нөхцөлтэй холбоотой өвчлөл буурах

III БҮЛЭГ.ТӨСЛИЙН БОЛЗОШГҮЙ БОЛОН СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛҮҮД

3.1. Төслийн болзошгүй сөрөг нөлөөлөл

3.1.1. Болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Төсөл хэрэгжүүлэх үед байгаль орчны төлөв байдалд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн үнэлгээг магадлан жагсаах аргаар хийж хүснэгт 3-1-д үзүүлэв.

Энэхүү арга нь төслийн үйл ажиллагааны үед тухайн нөлөөлөл байгаа эсэх дээр тулгуурладаг ба хэрэв тухайн нөлөөлөл байвал “х”-ээр тэмдэглэдэг. Ингэхдээ тухайн нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим зэргийг тодруулах, мөн уг нөлөөлөл байгаль орчин, экологийн тэнцвэрт байдал, орон нутгийн нийгэм-эдийн засагт хэрхэн нөлөөлөх (шууд, шууд бус, эргэж нөлөөлөх, буцалтгүй нөлөөлөх, давхардах эсэхийг тодруулах) байдлыг үзүүлдэг.

3.1.1.1. Төслийн барилгын ажлын үеийн болзошгүй нөлөөлөл

Хүснэгт 3-1. Барилга угсралтын ажлын үеийн байгаль орчинд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Байгаль орчны үзүүлэлт	Нөлөөллийн хэлбэр		Нөлөөллийн хугацаа		Нөлөөллийн эрчим		
	Шууд	Шууд бус	Богино хугацааны	Урт хугацааны	Хүчтэй	Дунд зэрэг	Бага зэрэг
1. Байгалийн төрөл зүйлийн өөрчлөлт							
Гадаргын урсацын өөрчлөлт							
Газрын доорх усны урсацын өөрчлөлт							
Ургамлын бүтцийн өөрчлөлт	х			х			х
Хөрсний элэгдэл, эвдрэл	х			х			х
Геологийн тогтоцын өөрчлөлт	х		х				х
Зэрлэг амьтдын орон зайн өөрчлөлт							
Уур амьсгалын (бичил) өөрчлөлт							
2. Байгалийн нөөц, ашиглалт							
Газрын гадаргын нөөц баялаг							
Бэлчээрийн байдал	х			х			х
Эрдэс түүхий эдийн нөөц							
Эрчим хүчний нөөц	х		х				х
3. Байгаль орчны өөрчлөлт							
Гадаргын усны чанарын өөрчлөлт							
Газрын доорхи усны чанарын өөрчлөлт							
Агаарын бохирдол	х		х				х
Хөрсний бохирдол	х		х				х
Хорт бодис усаар дамжин хүн, амьтанд нөлөөлөх							
Дуу чимээ, шуугианы нөлөө	х		х				х
4. Байгалийн өнгө төрх, түүх соёлын дурсгалт зүйл, археологи, палентологийн олдвор							
Байгалийн үзэсгэлэнт өнгө төрх							

өөрчлөгдөх							
Ландшафтын хэлбэр, өнгө өөрчлөгдөх	х			х			х
Тусгай хамгаалалттай газар нутагт нөлөөлөх							
Түүх соёлын дурсгалт зүйлд нөлөөлөх							
Археологи, палентологийн олдорт нөлөөлөх							
5. Нийгэмд үзүүлэх нөлөө							
Дэд бүтцийн хөгжилд нөлөөлөх							
Үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх		х		х			х
Хүн амын орлого өөрчлөгдөж нэмэгдэх		х	х				х
Хүн амын эрүүл мэндэд нөлөөлөх	х		х				х
6.Эдийн засаг, байгаль орчин							
Орон нутгийн орлого нэмэгдэх		х	х				х
Ядуурлыг бууруулахад дэмжлэг болох		х	х				
Ажлын байр нэмэгдэх	õ		х				х
Улирлын чанартай эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэх	х		х				х
7. Бусад нөлөөлөл							
Хөрсний үржил шимд нөлөөлөх	х		х				х
Болзошгүй аюул осол гарах		х	х				õ
Дүн	13	5	13	5		1	17

Эдгээр болзошгүй нөлөөллийг хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчмээр нь тодруулбал:

Шууд нөлөөлөл

Болзошгүй нөлөөллийн 13 (72.2 %) нь шууд нөлөөлөлд хамрагдаж байна. Төслийн барилга угсралтын ажлын үед газар шорооны ажил нь хөрс, ургамалд шууд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх талтай байна.

Шууд бус нөлөөлөл

Нийт нөлөөллийн 5 (27.8 %) нь шууд бус нөлөөлөлд хамрагдах бөгөөд үүнд орон нутагт үзүүлэх эерэг нөлөөлөл болон болзошгүй аюул ослыг авч үзсэн болно.

Урт хугацааны нөлөөлөл

Барилга угсралтын үйл ажиллагаа нь богино хугацаанд үргэлжлэх боловч нөлөөллийн 5 (27.8%) нь урт хугацааны нөлөөлөлд багтана. Төслийн барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд үзүүлсэн сөрөг нөлөөлөл нь урт хугацааны дараа арилгах тул урт хугацааны нөлөөлөлд тооцогдоно.

Богино хугацааны нөлөөлөл

Төслийн байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийн 13 (72.2%) нь богино хугацааны нөлөөлөлд хамаарч байгаа бөгөөд энэ нь байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлөхөөр байна.

Төсөл хэрэгжих үед орчны хөрс, ургамалд нөлөөлөх нөлөөллийг байнга хянаж байх хэрэгтэй бөгөөд болзошгүй аюул ослоос гарч болох сөрөг үр дагаврыг богино хугацааны нөлөөлөлд хамруулсан болно.

Нөлөөллийн эрчим

Төсөл хэрэгжих үед байгаль орчинд хүчтэй сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй бөгөөд нөлөөллийн ихэнх нь бага зэргийн эрчимтэй нөлөөлөлд хамаарч байна. Нийт 18 нөлөөллөөс 17 нь сул нөлөөлөл байна.

3.1.1.2. Төсөл хэрэгжих үеийн болзошгүй нөлөөлөл

Хүснэгт 3-2. Төсөл хэрэгжих үеийн байгаль орчинд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Байгаль орчны үзүүлэлт	Нөлөөллийн хэлбэр		Нөлөөллийн хугацаа		Нөлөөллийн эрчим		
	Шууд	Шууд бус	Богино хугацааны	Урт хугацааны	Хүчтэй	Дунд зэрэг	Бага зэрэг
1. Байгалийн төрөл зүйлийн өөрчлөлт							
Гадаргын үерийн урсацын өөрчлөлт	x			x			x
Газрын доорх усны урсацын өөрчлөлт	x			x			x
Ургамлын бүтцийн өөрчлөлт							
Хөрсний элэгдэл, эвдрэл							
Геологийн тогтоцын өөрчлөлт							
Зэрлэг амьтдын орон зайн өөрчлөлт							
Уур амьсгалын (бичил) өөрчлөлт							
2. Байгалийн нөөц, ашиглалт							
Газрын гадаргын нөөц баялаг							
Бэлчээрийн байдал	x			x			x
Эрдэс түүхий эдийн нөөц							
Эрчим хүчний нөөц	x		x				x
3. Байгаль орчны өөрчлөлт							
Гадаргын усны чанарын өөрчлөлт							
Газрын доорхи усны чанарын өөрчлөлт							
Агаарын бохирдол	x			x			x
Хөрсний бохирдол	x			x			x
Хорт бодис усаар дамжин хүн, амьтанд нөлөөлөх							
Дуу чимээ, шуугианы нөлөө							
4. Байгалийн өнгө төрх, түүх соёлын дурсгалт зүйл, археологи, палентологийн олдвор							
Байгалийн үзэсгэлэнт өнгө төрх өөрчлөгдөх							
Ландшафтын хэлбэр, өнгө өөрчлөгдөх							
Тусгай хамгаалалттай газар нутагт нөлөөлөх							
Түүх соёлын дурсгалт зүйлд нөлөөлөх							
Археологи, палентологийн олдорт нөлөөлөх							
5. Нийгэмд үзүүлэх нөлөө							
Дэд бүтцийн хөгжилд нөлөөлөх	x			x	x		
Үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх	x			x	x		

Хүн амын орлого өөрчлөгдөж нэмэгдэх		х		х		х	
Хүн амын эрүүл мэндэд нөлөөлөх	х			х		х	
6.Эдийн засаг, байгаль орчин							
Орон нутгийн орлого нэмэгдэх		х		х		х	
Ядуурлыг бууруулахад дэмжлэг болох		х		х		х	
Ажлын байр нэмэгдэх	õ			х			х
Улирлын чанартай эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэх							
7. Бусад нөлөөлөл							
Хөрсний үржил шимд нөлөөлөх							
Болзошгүй аюул осол гарах	х		х				õ
Дүн	11	3	2	12	2	4	8

Эдгээр болзошгүй нөлөөллийг хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчмээр нь тодруулбал:

Шууд нөлөөлөл

Болзошгүй нөлөөллийн 11 (78.5 %) нь шууд нөлөөлөлд хамрагдаж байна. Төсөл сумын нийгэм эдийн засаг, дэд бүтцэд шууд эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.

Харин болзошгүй аюул ослын үед (ариутгах татуурга, цэвэрлэх байгууламж) байгаль орчинд (хөрс, ургамал) сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх болно.

Шууд бус нөлөөлөл

Нийт нөлөөллийн 3 (21.5%) нь шууд бус нөлөөлөлд хамрагдах бөгөөд үүнд орон нутагт үзүүлэх эерэг нөлөөлөлүүдийг авч үзсэн болно.

Урт хугацааны нөлөөлөл

Барилга угсралтын үйл ажиллагаа нь урт хугацаанд үргэлжлэх боловч нөлөөллийн 12 (85.7%) нь урт хугацааны эерэг нөлөөлөлд багтана. Төслийн барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд үзүүлсэн сөрөг нөлөөлөл нь тодорхой хугацааны дараа арилах тул энд авч үзээгүй болно.

Богино хугацааны нөлөөлөл

Төслийн байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийн 2 (14.3%) нь богино хугацааны нөлөөлөлд хамаарч байгаа бөгөөд энд болзошгүй аюул ослоос гарч болох сөрөг үр дагаврыг авч үзсэн болно.

Нөлөөллийн эрчим

Төсөл хэрэгжих үед байгаль орчинд хүчтэй сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй бөгөөд нөлөөллийн ихэнх нь бага зэргийн эерэг эрчимтэй нөлөөлөлд хамаарч байна. Нийт 14 нөлөөллөөс хүч тэй 2, дунд зэрэг 4, 8 нь сул нөлөөлөл байна. Төсөл хэрэгжсэнээр сумын нийгэм эдийн засаг, дэд бүтцийн хөгжилд эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.

3.1.2 Төслийн байршил, технологийн шийдэлтэй холбоотой болзошгүй нөлөөлөл

Төслийн байршил, төслийн техник технологийн шийдэл болон төсөл хэрэгжих үеийн байгаль орчны асуудлыг тусад нь авч үзэн магадлах жагсаалтанд нөлөөлөл байгаа эсэх нөлөөллийн үр дагаврыг “бага”, “дунд”, “их” гэсэн утгуудын аль тохирохыг “х” гэж тэмдэглэсэн болно (хүснэгт 3-2).

Хүснэгт 3-3. Төслийн байршил, шийдэл, төлөвлөлт болон үйл ажиллагаатай холбогдсон болзошгүй нөлөөллийн магадлах жагсаалт

Байгаль орчны асуудал	Нөлөөлөл байхгүй	Гол үр дагавар		
		Бага	Дунд	Их
1. Төслийн байршилтай холбоотой байгаль орчны асуудал				
Голын гольдролыг эвдэж, өөрчлөх				
Хүн амыг нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбоотой асуудал	х			
Үерийн аюулд өртөх	х			
Түүх, соёлын дурсгалт газар, археологи-палентологийн олдворт газрыг эвдэхэд хүрэх	х			
Ус хэрэглээний асуудлаар өөр байгууллагын үйл ажиллагаатай зөрчилдөх	х			
Газрын доорхи усны горимд өөрчлөлт орох эсэх		х		
2. Төслийн шийдэл, төлөвлөгөөтэй холбоотой байгаль орчны асуудал				
Үйл ажиллагаа нь тухайн орон нутагт нийцтэй эсэх				х
Үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлийн өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх асуудал хир зэрэг төлөвлөгдсөн		х		
Хөрсний эвдрэлээс хамгаалах асуудал, үр ашигтай ажиллах явдал хир зэрэг төлөвлөгдсөн				х
Технологийн үед усны чанарыг хянах асуудал				х
Тусгай анхаарал тавих шаардлагатай хаягдал гардаг эсэх	х			
Технологийн ажиллагааны үед гарах дуу чимээг багасгах талаар төсөлд тусгагдсан эсэх		х		
3. Барилга байгууламж барихтай холбогдож гарах байгаль орчны асуудал				
Барилга байгууламж барих үед усны нөөц бохирдох байдал	х			
Барилга байгууламж барих үеийн болон барьсны дараах хөрсний элэгдэл, элэгдэл			х	
Үйлдвэрлэлийн осол аваарь гарах нөхцөл үүсэх			х	
4. Төсөл хэрэгжүүлэх үеийн байгаль орчны асуудал				
Төслийн үйл ажиллагааны үеийн төлөвлөгөө, санхүүжилт хир зэрэг бодитой, шаардлага хангасан эсэх				ө
Мэргэжлээс шалтгаалах өвчин болон аюулгүй ажиллагааны төлөвлөгөө, санхүүжилт бодитой эсэх				х
Хөрсний эвдрэл элэгдлийг бууруулах, орчныг тохижуулах асуудал төлөвлөгөөнд хэрхэн тусгагдсан (хөрсжүүлэх, ургамал тарих, зүлэгжүүлэх)				х
Төслийн үйл ажиллагаанаас шалтгаалж усны нөөцөд нөлөөлөх		х		
Газар ашиглалтанд хохирол учруулах, хөрш зэргэлдээх газар ашиглалтанд саад учруулахгүй байх зэрэг асуудал төсөлд тусгагдсан эсэх	х			
Шуурхай хяналтын асуудал (төсөлд шуурхай хяналтын хугацаа,				х

мөнгө зардал тусгагдсан эсэх)				
Төслийг хэрэгжүүлэх үеийн инженерийн болон санхүүгийн боломжийн талаарх асуудал				х
5. Төслийг ерөнхийд нь хянаж үзэх шалгуурууд (бодлогын чанартай асуудлууд)				
Төслийг хэрэгжүүлэх явцад байгалийн бусад нөөц баялагийг ашиглах боломжийг ашиглахгүй орхигдуулах	х			
Төслийн техник технологийн шийдлийг техник, эдийн засгийн хувьд олон хувилбараас авч үзэн аль болох оновчтой аргыг сонгосон эсэх асуудал				х

3.1.2.1. Төслийн байршилтай холбогдох нөлөөлөл

Цэвэрлэх байгууламж, үерийн далан, цэвэр ус цуглуулах барилга байгууламж нь сумын төвийн ойролцоо бэлчээрийн зориулалтайгаар ашиглаж байгаа газарт автозам бохир ус зайлуулах шугам хоолой сумын төвд хот суурингийн зориулалттай газарт хэрэгжих бөгөөд Гурвантэс сумын иргэд болон малчдын аж амьдралд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй.

3.1.2.2. Төслийн технологийн шийдэлтэй холбоотой асуудал

Техник технологийн шийдлийг 1 дүгээр бүлэгт авч үзсэн бөгөөд төслийн техник технологийн шийдэл нь техникийн даалгаврын дагуу боловсруулагдаж мэргэжлийн экспертүүдээр хянагдаж байна.

3.1.2.3. Барилга угсралтын ажлын болон ашиглалтын үеийн технологийн үе шаттай холбогдох болзошгүй нөлөөлөл

Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээ хийж буй төслийн барилга угсралтын ажлын болон ашиглалтын үеийн технологийн аль үе шатанд нь байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн алинд нь илүү нөлөөлж байгааг тодруулах нь уг төслийн сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээг төлөвлөхөд чухал ач холбогдолтой юм.

Энэ зорилгоор байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүд болон төслийн технологийн үе шатууд дахь нөлөөллийн эрчмийг үнэлсэн экспертүүдийн үнэлгээгээр матриц байгуулах аргыг өргөн ашигладаг бөгөөд энэ ажилд Леопольдын матрицыг төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний ажилд зориулан бага зэрэг хувиргасан байдлаар ашигласан болно.

Үүний тулд байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүд (агаар, ус, ургамал, амьтан г.м) нь барилгын үйлдвэрлэлийн технологийн чухам ямар үе шатанд нь илүү их нөлөөлөлд өртөж байгааг экспертүүдийн үнэлгээг үндэс болгон тогтоодог.

Экспертийн үнэлгээг ихэнхдээ 1-10 балл гэж үзнэ. Нөлөөлөл хамгийн бага бол 1, хамгийн их бол 10-аар авна.

Байгаль орчны аль нэг бүрэлдэхүүн хэсэг тодорхой нэг үе шатанд хамаарах дөрвөлжин нүдийг диагнальдсан зураас татна. Зураасны дээд талд болзошгүй нөлөөллийн эрчмийг, доод хэсэгт нь нөлөөллийн чухал байдлын зэргийг тус тус тэмдэглэнэ.

Энэхүү төсөлд зориулсан Леопольдын матрицыг хүснэгт 3-3-т үзүүлээ.

Доорх хүснэгтийн хэвтээ багануудын нийлбэр дүнгээс үзвэл барилга угсралтын ажлын үеийн газар шорооны ажил нь хөрс , ургамал зэрэгт сөрөг нөлөөтэй байх нь харагдаж байна. Иймд нөлөөлөлд хамгийн их өртөгч нь ургамлын нөмрөг, хөрсөн бүрхэвч байна.

Төслийн барилга угсралтын ажлын технологийн үе шатуудаас газар шорооны ажил эрчимтэйгээр байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлдөг байна. Харин барилга байгууламжийн ашиглалтын үед байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл нь бага байна.

Барилга угсралтын ажлын үед болон дараа байгаль орчныг нөхөн сэргээх ажлын зардлыг нарийвчлан тооцож, энэхүү нарийвчилсан үнэлгээний байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг удирдамж болгон ажилласнаар барилга угсралтын ажлын үед үүссэн сөрөг нөлөөллийг арилгах боломжтой.

Хүснэгт 3-4. Барилга угсралтын ажлын технологийн үйл ажиллагааны үед байгаль орчинд үзүүлэх болзошгүй нөлөөлөл

№	Технологийн үе шат Байгаль орчны хүчин зүйл	Үерийн хамгаалалтын далан барих	Гүний худаг гаргах	Цэвэр усны шугам хоолойн газар шорооны ажил	Автозам барих	Усан сан барих	Бохир усны шугам хоолой, цэвэрлэх байгууламж	Дүн
1	Агаар	2 2	= =	2 2	2 2	1 1	2 2	9 9
2	Хөрс	3 3	1 1	3 3	3 3	2 2	6 4	18 16
3	Ургамал (Бэлчээр)	3 3	1 1	3 3	3 3	2 2	1 1	13 13
4	Ан амьтан							- -
5	Геологийн тогтоц	1 1	= =	1 1	1 1	1 1	1 1	5 5
6	Газрын доорхи ус	= =	1 1	= =	= =	= =	= =	1 1
7	Байгалийн үзэсгэлэнт тогтоц	1 1	= =	1 1	1 1	1 1	2 2	6 6
Бүгд		10 10	3 3	10 10	10 10	7 7	12 10	= =

Барилгын ажлын үйлдвэрлэлийн явцад болон төсөл хэрэгжүүлэх үед болзошгүй осол аваараас сэргийлэх,хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагааны дүрмийг баримталж ажиллах , мөн барилгын ажлын үеийн хатуу, шингэн хаягдлыг БО-нд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүйгээр зайлуулах хэрэгтэй.

Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх ажлыг бодитойгоор төлөвлөх, төлөвлөгөөний хэрэгжилтэнд гол анхаарлаа хандуулж ажиллавал зохино.

Машин техникийн хөдөлгөөнөөр орчны хөрсний эвдрэлийг нэмэгдүүлэхгүй байх, орчны эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх , хөрс бохирдуулахаас сэргийлж байх шаардлагатай.

3.2. Гол сөрөг нөлөөлөл, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Гол нөлөөллийг тодруулахад доорх 3 зүйлийг анхаарах шаардлагатай болдог (Environmental Resource Guide, 1993, USA).

Үүнд:

- Үйл ажиллагааны (бохирдлын) түвшинг тодорхойлж харгалзан үзэх
- Нөлөөллийн үр дагаврыг бууруулах арга замыг тодорхойлох
- Төслийн альтернатив хувилбаруудыг зааж өгөх явдал юм.

Дээр өгүүлсэн болзошгүй нөлөөллийн судалгааны үр дүнгээс үзвэл газар шорооны ажил нь орчны хөрсөн бүрхэвч, ургамлын нөмрөгт ихээхэн сөрөг нөлөөтэй болох нь харагдаж байна.

3.2.1. Хөрс, ургамал

Барилга байгууламжийн барилга угсралтын ажлын газар шорооны ажлын үед болон машин техникийн хөдөлгөөнөөр төсөл хэрэгжих талбайн хөрсний бүтэц эвдэрч , ургамлан бүрхүүл нь устана. Мөн машин техникийн хөдөлгөөнөөр талбайн орчны хөрсөн бүрхэвч, ургамлын нөмрөгт сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх болно.

Төсөл хэрэгжсэнээр барилгажих талбай болон шугам хоолойн трассын дагуу хөрсөн нөмрөг ургамлын бүрхэвч нь бүр мөсөн устаж үгүй болно.

Иймээс төслийн гол сөрөг нөлөөлөл нь барилга угсралтын ажлын үед хөрс, ургамлын бүрхэвчид нөлөөлөл нөлөөлөл болох нь тогтоогдож байна.

Барилга угсралтын ажил дууссаны дараа барилгын ажлын үед эвдрэлд орсон талбайд нөхөн сэргээлт хийж хөрс, ургамалд үзүүлсэн сөрөг нөлөөллийг бууруулах боломжтой. Мөн төсөл хэрэгжих талбайн ойр орчинд эвдэрсэн газруудад биологийн нөхөн сэргээлт хийж сөрөг нөлөөллийг арилгана.

3.2.2. Сөрөг нөлөөллийг багасгах, арилгах зөвлөмж

Төсөл хэрэгжих үед байгаль орчинд нөлөөлөл гол сөрөг нөлөөллүүдийг тодорхойлоход барилга угсралтын ажлын үед газрын хөрс эвдрэх, ургамлан нөмрөг устах, доройтох үүний улмаас тоосжилт үүсэх зэрэг сөрөг нөлөөллүүд байгаа нь тогтоогдлоо.

Иймд барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд нөлөөлөл гол сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах арга хэмжээний талаар доорхи зөвлөмжийг өгч байна.

Хөрс ургамал

- Барилга угсралтын ажлын үед машин техник, тээврийн хэрэгслээр олон салаа зам гаргахгүй байх;
- Барилга угсралтын ажлын үед эвдрэлд орсон газрыг барилгын ажлын дараа нөхөн сэргээж, ургамалжуулах;

- Хатуу, шингэн хог хаягдлаар орчныг бохирдуулахгүй байх

3.3. Хуримтлагдах нөлөөлөл

Төсөл хэрэгжих орчинд хэрэгжсэн, хэрэгжиж буй, мөн ирээдүйд хэрэгжих төслүүдийн нөлөөлөл дээр энэхүү төслийн нөлөөллийг нэмэхэд тэдгээрийн үр дагавраас үүсэх байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг хуримтлагдах нөлөөлөлд хамруулна.

Төсөл хэрэгжих талбай болох Гурвантэс сумын төвийн олон салаа авто машины шороон замууд нь тухайн орчны хөрсний үржил шим буурах, хөрс эвдрэлд орох, ургамлын нөмрөг устгах (хөрс, ус, агаар бохирдох,) нөхцлийг бүрдүүлсэн байна.

Иймд тухайн орчинд хэрэгжсэн, хэрэгжиж буй, хэрэгжих төслүүдээс үүсэх Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн хуримтлагдах нөлөөлөлд агаар, хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөгт, нөлөөлөх нөлөөллийг авч үзэж байна.

Иймд төсөл хэрэгжүүлэгч аж ахуйн нэгжүүд сум орон нутгийн байгууллага хамтран доорхи арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлснээр хуримтлагдах нөлөөллийг багасгана.

Үүнд:

- Авто замыг хатуу хучилттай болгох;
- Орчныг зүлэгжүүлэх, мод тарих хөдөлгөөнийг өрнүүлэх;
- Орчны хөрсийг ус, салхины эвдрэлээс хамгаалах арга хэмжээ авах;
- Хатуу хог хаягдлын менежментийг боловсронгуй болгох;

4. ТӨСЛИЙН ЭРСДЛИЙН ҮНЭЛГЭЭ, МЕНЕЖМЕНТ

4.1. Химийн хорт болон аюултай бодисын эрсдлийн үнэлгээ

Төслийн технологийн үйл ажиллагааны үед аливаа химийн хортой болон аюултай бодис хэрэглэгдэхгүй болно.

4.2. Болзошгүй аюул, осол

4.2.1. Болзошгүй аюул, ослын үнэлгээ

Болзошгүй аюул ослын үнэлгээ гэдэг нь төслийг хэрэгжүүлэх явцад байгалийн гэнэтийн үзэгдэл, үйлдвэрлэлийн технологийн үйл ажиллагаанаас гарч болзошгүй ослоос сэргийлэх, ослын үр дагаврыг тодорхойлж түүнийг багасгах, арга хэмжээ тогтоохыг хэлнэ.

Аливаа төслийн үйл ажиллагаанд нөлөөлж болох ааёаалийн гэнэтийн үзэгдэлд:

- Хүчтэй салхи шуурга
- Үер усны аюул
- Аянга цахилгаан
- Газар хөдлөлт
- Гал түймэр
- Газрын суулт зэрэг үзэгдлүүд хамаарна.

Үйлдвэрлэл дээр хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа болон эрүүл ахуйн нөхцөл хангагдаагүйгээс мөн ажиллагсадын анхаарал болгоомжгүй, ажлын хариуцлагагүйгээс болж гарсан ослыг үйлдвэрлэлийн осол гэнэ.

Үйлдвэрлэлийн ослын шалтгааныг 3 ангилна. Үүнд:

- Техник технологийн
- Зохион байгуулалтын
- Эрүүл ахуйн

Техникийн шалтгаанд:

Техникийн үйл ажиллагааны гэмтэл, доголдол, техник багаж хэрэгслийн бүрэн бус байдал, цахилгааны гэмтэл, гэрэлтүүлэг хангалтгүй техник хэрэгслийн хаалт хамгаалалт байхгүй зэргээс болж гарсан аваар ослын шалтгаанууд хамаарна.

Техникийн шалтгаануудыг 3 бүлэгт хуваана. .

- Техникийн аюул учруулж болох нөхцөл /машин механизм, тоног төхөөрөмжийн эвдрэл/
- Үйлдвэрлэлд хэрэглэгдэж байгаа буруу технологи /ашиглалтын тохиромжгүй систем/
- Ажлын тохиромжгүй арга барил ба осолд нэрвэгдэгсэдийн өөрсдийн аюул учруулж болох үйл ажиллагаа

Зохион байгуулалтын шалтгаанд:

Хөдөлмөр зохион байгуулалтыг буруу зохицуулах, мэргэжил, дадалд муу сургасан, багаж хэрэгсэлгүй ажиллах, хөдөлмөрийн сахилга бат, ажил амралтын цагийг буруу сонгох зэрэг шалтгаан орно.

Эрүүл ахуйн шалтгаанд: Цаг агаарын тааламжгүй нөхцөл (салхи, халуун хүйтэн, чийг гэх мэт) болон агаарын бохирдол, дуу чимээ, чичэргээ зэрэг шалтгаанууд ордог байна.

Осол гэмтэл гарсан үеийн байр, хугацаа, гүйцэтгэж байгаа ажлын уялдаа, холбоо зэргээс шалтгаалан осол гэмтлийг үйлдвэрлэлийн, үйлдвэрлэлтэй холбоогүй гэж ангиёж болно.

Байгалийн гэнэтийн үзэгдэл, үйлдвэрлэлийн аваар, осол, саатал, гэмтэл бүр эдийн засгийн ихээхэн хохирол учруулдаг гадна ажиллагсадын эрүүл мэнд болон амь насанд хохирол учруулах, хүрээлэн буй орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэх аюултай.

Дэлхийн банк, олон улсын санхүүгийн корпораци нь төслүүдийн ослын үнэлгээнд хүний эрүүл мэндийн ослын үнэлгээнд голлон анхаардаг байна. Хүний эрүүл мэндийн үнэлгээг аюул эрсдэл, осолд өртөх магадлал, хорт бодисуудын нөлөө, ослын шинж зэрэг үзүүлэлтүүдээр тодорхойлдог.

Үйлдвэрлэлийн хэвийн ажиллагааг хангах, ажилчин албан хаагчид, үйлдвэрлэлийн ойролцоо ажиллаж амьдарч буй хүн амыг хамгаалалхын тулд томоохон осол аюул гарч болзошгүй цэг салбарт байнгын хяналт тавьж ажиллах шаардлагатай байдаг. Үйлдвэрлэлийн осол гарч болзошгүй аюулыг үнэлснээр үйлдвэрлэлийн техник технологийн гэмтэл согог болон удирдлагын алдаа дутагдлыг тогтоож, тэдгээрийг арилгах талаар тодорхой арга хэмжээ авах боломжийг бүрдүүлнэ.

4.2.2. Төсөл хэрэгжих үед гарч болзошгүй аюул осол

Барилга угсралтын ажлын болон төслийн үйл ажиллагааны үед тохиолдож болзошгүй осол аваарт дараах хүчин зүйлс нөлөөлнө гэж үзлээ. Үүнд:

1. Хүчтэй салхи, шуурга
2. Үер
3. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны зөрчил, үйлдвэрлэлийн осол

Хүчтэй салхи, шуурга

Төсөл хэрэгжих орчимд хавар, намрын улиралд хүчтэй салхи шуурганы улмаас их хэмжээний тоосжилт үүсэх, технологийн үйл ажиллагаа тасалдах зэргээс ослын байдал үүсч болно.

Энэ байдлаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд доорхи арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- Хүчтэн салхи шуурганы үед хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөтэй байх, сургалт зохион байгуулах
- Орчны эвдрэлд орсон талбайд нөхөн сэргээлт хийж, тоосжилт үүсэх нөхцлийг багасгах
- Хүчтэй салхи шуурганы үед эвдрэл болзошгүй байгууламжид хамгаалалт бэхэлгээ хийх.

Үер

Барилга угсралтын ажлын үед түр зуурын аадар борооны улмаас газар шорооны ажил тасалдах, ухсан шуудуу усаар дүүрэх зэргээс ослын байдал үүсч болно.

Иймд газар шорооны ажлыг хур тунадас татарсан үед гүйцэтгэвэл зохино.

Үйлдвэрлэлийн осол

Барилга угсралтын ажлын үед төрөл бүрийн машин техник ажиллах тул энэ үед үйлвэрлэлийн осол гарах нөхцөл харьцангуй өндөр юм. Машин техникийн эвдрэл гэмтэл, хөдөлмөр хамгааллын аюулгүй ажиллагаа зөрчих зэрэг болзошгүй нөлөөллөөс болж осол гарах магадлалтай. Иймд хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны дүрэм, журмыг мөрдөж, ХХАА-ны сургалт, зааварчилгааг ажиллагсадад тогтмол зохион байгуулах хэрэгтэй. Төсөл хэрэгжих үед үйлдвэрлэлийн осол үүсгэж болзошгүй нөлөөлөлд дараах хүчин зүйлүүд нөлөөлнө гэж үзлээ. Үүнд:

- Технологийн горим зөрчих
- Аюулгүй ажиллагааны дүрэм, журам алдагдах
- Цахилгааны саатал, осол гэмтэл гарах
- Техникийн эвдрэл, саатал
- Хүний бие муудах

Төсөл хэрэгжүүлэгч дээрхи нөхцөл байдал бий болохоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд анхаарлаа төвлөрүүлж ажиллавал зохино.

4.2.3. Болзошгүй аюул ослын үнэлгээ, түүнийг бууруулах арга хэмжээ

Хүснэгт 4-1. Болзошгүй ослын үнэлгээ, түүнийг бууруулах арга хэмжээ

№	Ослын хэлбэр	Үр дагавар	Үнэлгээ	Эрсдлийг бууруулах арга хэмжээ
А. Байгалийн гамшиг ба аюул осол				
1.	Хүчтэй салхи шуурга	Барилга угсралтын ажлын хэвийн үйл ажиллагаа тасалдах	Дунд	<ul style="list-style-type: none"> – Унаж болзошгүй байгууламжинд бэхэлгээ хийх – Тоосжил үүсэх, эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх
2.	Үер	Барилгын суурь, шуудуу усаар дүүрэх Барилга угсралтын ажил тасалдах	Дунд	<ul style="list-style-type: none"> – Цаг агаарын мэдээг ашиглах – Үерийн ус зайлуулах, түр суваг, далан байгуулах
Б. Төслийн болон хүний үйл ажиллагаатай холбоотой аюул осол				
1.	Үйлдвэрлэлийн осол	Барилга угсралтын тасалдах, техник тоног төхөөрөмж эвдрэх, хүний амь нас эрүүл мэндэд хохирол учруулах	Дунд	<ul style="list-style-type: none"> – Хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагааны дүрэм журмыг мөрдөх – Хөдөлмөр хамгааллын хувцас хэрэгслээр ажиллагсдыг хангах – Техникийн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд нь хийх – Техникийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах
2.	Хүний эрүүл мэнд муудах	Осол аваар, өвчин эмгэгээс хүний эрүүл мэнд муудах	Бага	<ul style="list-style-type: none"> – Эмнэлгийн анхан шатны тусламж үзүүлэх – Ойролцоо эмнэлэгт хүргэх

4.2.4. Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зөвлөмж

Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төлөвлөж түүний хэрэгжилтэнд хяналт тавьж аваар ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд шаардагдах хөрөнгийг төлөвлөж байвал зохино.

ХХАА-ны зааварчилгаа сургалтыг нийт ажилчдын дунд тогтмол зохион байгуулж ажиллах хэрэгтэй.

Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэхийн тулд дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд:

- Ажиллагсадыг ХХАА-ны хувцас хэрэгслээр бүрэн хангаж, хэрэглүүлж хэвших
- ХХАА-ны сургалтыг үйлдвэрлэлийн онцлогоор үе шаттайгаар сар, улирлаар явуулах
- Техник тоног төхөөрөмжийн хаалт, хамгаалалтын бүрэн бүтэн байдалд байнга хяналт тавих
- Цахилгаан шугам кабелийн гэмтлээс хамгаалж, түүний бүрэн бүтэн байдалд байнга хяналт тавих

- Ажилчдыг эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулж, ажиллагсдын эрүүл мэндийн байдал ажлын байрны нөхцөл, мэргэжлээс шалтгаалж байгаа эсэхэд судалгаа хийх
- Аваар осол гэмтлийн үед анхан шатны тусламж үзүүлэх бэлтгэлтэй байх
- Байгалийн гэнэтийн үзэгдэлийн /үер, салхи шуурга г.м/ үед авах арга хэмжээг төлөвлөх, хохирлоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах
- Болзошгүй аюул осол гарч болзошгүй газруудад анхааруулах тэмдэг байрлуулах, хязгаарлалтын бүс тогтоох, хашаа барих

Барилга угсралтын ажлын үед гүйцэтгэгч байгууллага нь “Барилга угсралтын ажилд мөрдөх хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар”-ын (БД 12-101-05) доорхи үлгэрчилсэн заавруудыг барилга угсралтын ажлын онцлогтоо тохируулан мөрдөх шаардлагатай. Үүнд:

- Газар шорооны ажил гүйцэтгэх үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Суурь ухах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Гүний доргиурыг ажилд бэлтгэх үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Бетон зуурмаг цутгах ажлын үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Зуурмаг бэлтгэх ажлын үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Хавтан угсрах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Хүйтэний улиралд ажил гүйцэтгэх үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Компрессороор ажиллах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Ачиж буулгах, тээвэрлэх ажлын үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Ачаа оосорлогчийн аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Төмөр яндан угсрах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Цахилгаан гагнуурчинд өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Барилгын талбай дахь цахилгааны аюулгүй ажиллагааны талаар өгөх үлгэрчилсэн заавар

5. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ НӨХӨН СЭРГЭЭЛТ, ЭКОЛОГИ-ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

5.1. Байгаль орчны, нөхөн сэргээлт

5.1.1. Биологийн нөхөн сэргээлт

Барилга угсралтын ажил бүрэн дуусч техникийн нөхөн сэргээлтээр эвдрэлд орсон талбайн хөрс чулуулаг тогтворжиж, нягтаршсаны дараа үржил шимт хөрсийг тээвэрлэн асгаж тараан биологийн нөхөн сэргээлтийг эхлүүлнэ.

Ургамалжуулахад хялбар, арчилгаа бага шаардах болон зардал хямд нөхцөлүүдийг тооцохын зэрэгцээ говь, цөлийн нөхцөлд ургадаг ургамлын үрийг суулгах нь биологийн нөхөн сэргээлтийг түргэсгэнэ.

Говийн бүсийн хөрсөнд 100 м² талбайд дунджаар 0,18 кг үр орно. Тариалалтыг хийхдээ цаг агаарын мэдээнээс салхи багатай үеийг сонгож, үрийг хийсэхээс сэргийлнэ.

Хөрсний нягтын хэмжээ 2.2-2.7г/см³ байвал зохистой бөгөөд нягт 3.0г/см³-ээс дээш бол сайжруулж, сийрэгжүүлбэл зохино.

Биологийн нөхөн сэргээлт хийгдсэнээр тухайн эвдрэлд орсон талбайд хүний амьдрал, үйл ажиллагаанд нийцсэн ландшафт бий болон хөрсний үржил шим нь сайжирна. Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулахад “Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулах, техникийн ерөнхий шаардлага” MNS 5918 : 2008 стандартыг баримтална.

Биологийн нөхөн сэргээлтийг урьдчилан сонгосон талбайд холбогдох мэргэжлийн байгууллага, ажилтан /агрономич, ботаник, биологич гэх мэт/-ыг оролцуулан гүйцэтгэх нь илүү зохимжтой.

Эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээхэд ашиглах нэлээд үр дүнтэй үндсэн ургамлууд нь бэлчээрийн олон наст ургамлууд болно. /ерхөг, согоовор, биелэг өвс, хялгана, үнэгэн сүүл, дааган сүүл гэх мэт/

Говийн хөрс үржил шимээр бага (ялзмаг) байх тул хөрсний үржил шимийг сайжруулах нэмэлт арга хэмжээ хэрэгтэй.

5.1.2. Биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлын зардал

Биологийн нөхөн сэргээлт хийх зардлыг дараах томъёогоор тодорхойлно.

$$Z_{\text{био}} = Z_{\text{суд}} + Z_{\text{хөрс}} + Z_{\text{ур}} + Z_{\text{хам}}$$

$Z_{\text{био}}$ - биологийн нөхөн сэргээлт хийх зардал, мян.төг

$Z_{\text{суд}}$ - судалгаа туршилтын ажлын зардал, мян.төг

$Z_{\text{хөрс}}$ - хөрс бэлтгэх, боловсруулах зардал, мян.төг

$Z_{\text{ур}}$ - ургамалжуулах зардал мян.төг

$Z_{\text{хам}}$ - талбайг хамгаалах арчилгааны тордолтын зардал, мян.төг

Ургамалжуулах ажлын хүрээнд эхний жил нэг наст ургамын үрийг тарьж ургамалжуулах ба хоёр дахь жилээс олон наст ургамлын үрийг суулгах ажил хийгдэнэ.

Сумын төвийн хэсэгт ургамлан нөмрөг нь устсан талбайд газар шорооны ажилд өртөх газруудад биологийн нөхөн сэргээлт хийх үр дүнгүй

тул сумын төвөөс зайдуу ургамлан нөмрөг нь газар шорооны ажилд өртөх талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийхээр төлөвлөсөн болно.

Цэвэр ус цуглуулах шугамын трассын дагуу 2.2 га, бохир ус зайлуулах шугамын трассын дагуу 1.1 га нийт 3.3 га талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийгдэнэ.

Хүснэгт 5-1. Ургамалжуулах ажлын 1.1 га-гийн зардал

№	Хийгдэх ажлууд	Хэмжих нэгж	Тоо хэмжээ	Гарах зардал мян.төг
1	Үр худалдан авах	кг	19.8	396.0
2	Ургамалжуулах талбайн хөрс бэлтгэх боловсруулах	га	1.1	2.000.0
3	Үр суулгах	га	1.1	1.000.0
4	Усалгаа хийх	м ³ /га	200	1.500.0
5	Нөхөн тарилт хийх	га	0.33	500.0
6	Намрын цэнэг усалгаа	м ³ /га	200.0	1.500.0
7	Арчлалт хамгаалалт	га	1.1	800.0
	Нийт зардал			14.948.0

Дээрх жишээгээр тооцвол нөхөн сэргээх 1.1 га-гийн зардал дунджаар 7.9 сая төг болж байна.

Сумын төвөөс зайдуу цэвэр ус цуглуулах, бохир ус зайлуулах шугам хоолойдн газар шорооны ажилд өртөх 1.1 га газарт биологийн нөхөн сэргээлт хийхээр байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөнд тусгалаа.

Барилга угсралтын үед орчны эвдрэлд орох талбайг тооцоогүй тул энэ талбайн хэмжээг барилга угсралтын ажил дууссаны дараа нарийвчлан тооцож, нөхөн сэргээлтийн нэмэлт зардлыг төлөвлөх хэрэгтэй.

5.2. Төсөл хэрэгжих орчны экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

Экологийн хохирлын үнэлгээ нь байгаль орчинд буюу байгалийн нөөцөд учирсан хохирлын хэмжээг тооцож, түүнийг нөхөн сэргээхэд шаардагдах хөрөнгийг тооцоолох бөгөөд ус, агаар, хөрс, ургамал, ой зэрэг ан амьтад, тэдгээрийн төрөл зүйлийн амьдрах орчинд учирсан хохирол болон түүнээс үүдэж нийгэмд учирч болзошгүй хохирлыг цогцоор нь авч үзнэ.

Экологийн хохирол гэдэг нь байгаль орчин бохирдох, байгалийн нөөц баялаг хомсдох, экологийн тогтолцоо алдагдах зэргээс хүний эрүүл мэнд болон хүрээлэн буй орчинд аюул занал үүсэх, байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлөхийг хэлнэ. Экологийн хохирлыг арилгахын тулд хүрээлэн буй орчныг эрүүлжүүлэх, байгалийн нөөц баялаг болон, эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх арга хэмжээ авах шаардлагатай болно.

Экологийн хохирол түүний үр дагавар нь хүний эрүүл мэндийн доройтол, бэлчээрийн талхагдал, хөдөө аж ахуйн ургацын бууралт, байгалийн нөөц баялаг хомсдох зэргээр илэрнэ.

Экологийн хохирлын үнэлгээгээр экологи эдийн засгийн үнэлгээ байгаль орчинд буюу байгалийн нөөцөд учирсан хохирлыг хөрсөн бүрхэвч,

ургамлан нөмрөгийг нөхөн сэргээхэд шаардагдах хөрөнгө зардлаар тооцсон болно.

Газрыг дэд бүтцийн барилга байгууламжийн зориулалтаар эзэмших тул газрын гадрага хэвлийд үзүүлэх хохирлыг тооцох шаардлагагүй юм.

Мөн хүн амын унд- ахуйн зориулалтаар газрын доорхи усыг ашиглах тул газрын доорх усны экологи-эдийн засгийн үнэлгээг тогтоохгүй юм.

Иймд экологи-эдийн засгийн үнэлгээг газар шорооны ажилд өртөх хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөгийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээгээр тооцсон болно.

5.2.1. Хөрсөн бүрхэвчийн экологи- эдийн засгийн үнэлгээ

5.2.1.1. Хөрсний үржил шимийн түвшин, үржил шимт хөрсний нөөц

Газар шорооны ажилд өртөх талбайн хөрсний ялзмагийн бодисын нөөцийг хөрсний зүсэлтүүдийн дүнгээр тооцоолон гаргасан болно. Хөрсөн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийг 1.0 га талбайд доорхи томъёогоор тооцлоо:

$$R = H \cdot \eta \cdot Y$$

R - 1 га талбай дахь хөрсний ялзмагийн нөөц, тн

H - хөрсний дээж авсан үеийн зузаан гүн, см

η -ялзмагийн бодисын хэмжээ , %

Y –ээлэхүүн жин, г/см³

Үерийн хамгаалалтын далан, усан хангамжийн шугам сүлжээнд өртөх талбайн хөрсний экологи –эдийн засгийн үнэлгээ

Зүсэлт 1: талбайн хөрсний 0-5 см-ын гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.504\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 3.402 \text{ т/га}$$

$$R_2 = 3.402 \text{ т/га}$$

Зүсэлт 2: талбайн хөрсний өнгөн хэсэг 0-5 см-ын гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.561\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 3.786 \text{ т/га}$$

$$R_2 = 3.786 \text{ т/га}$$

Газар шорооны ажилд өртөх талбайн 0-5 см гүнд ялзмагийн нөөц дунджаар 3.594 т/га байна.

Энэхүү 1.0 га талбай дахь үржил шимт хөрсний нөөцийн тооцоог дараахи томъёогоор тооцож гаргалаа.

$$R_s = H \cdot Y * 10000$$

R_s - 1 га талбай дахь үржил шимт хөрсний нөөц, тн

H - ялзмагт үеийн зузаан гүн, см

Y - эзэлхүүн жин, г/см³

1 га – 10000 м²

$$R_1 = 5 \text{ см} * 1.35 \text{ г/см}^3 * 10000 \text{ м}^2 = 675 \text{ т/га}$$

$$R_s = 675 \text{ т/га}$$

Цөлийн сайргархаг бор саарал хөрс бүхий талбайн хөрсний 0-5 см-ийн гүн дэх нийт үржил шимт хөрсний нийт нөөцийн хэмжээ 675 т/га байх бөгөөд энэ хөрс нь өнгөн үе давхаргаас эхлэн сайр чулуурхаг байх тул хайрга чулууны хэмжээг хасаж тооцоолон бодит /нөхөн сэргээлтэд ашиглах боломжтой/ үржил шимт хөрсний нөөцийг тооцон гаргалаа. Хөрсний дээд давхаргад байх хайрга чулууны хэмжээ 20% байх бөгөөд үүнийг хасч тооцвол нийт хайрга чулуугүй үржил шимт хөрсний нөөцийн хэмжээ **540.0** т/га байна. Энэхүү хөрсийг биологийн нөхөн сэргээлтэд ашиглах боломжтой ба нөхөн сэргээлтийн ажлыг 2010 онд БОАЖЯ-наас гаргасан “Уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдрэлд орсон газарт техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлт хийх аргачлал”-ыг үндэслэн гүйцэтгэх хэрэгтэй.

Автозам, бохир ус зайлуулах шугам сүлжээ, цэвэрлэх байгууламжинд өртөх талбайн хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

Зүсэлт 1 талбайн хөрсний 0-5 см-ын гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.504\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 3.402 \text{ т/га}$$

$$R_2 = 3.402 \text{ т/га}$$

Зүсэлт 3 талбайн хөрсний өнгөн хэсэг 0-5 см-ын гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.422\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 2.848 \text{ т/га}$$

$$R_2 = 2.848 \text{ т/га}$$

1.0 га талбайн 0-5 см хүртэлх гүнд дунджаар 3.594 т/га ялзмагын нөөцтэй байна.

1.0 га талбай дахь үржил шимт хөрсний нөөцийн тооцоог дараах томъёогоор тооцож гаргалаа.

$$R_s = H \cdot Y * 10000$$

R_s - 1 га талбай дахь үржил шимт хөрсний нөөц, тн

H - ялзмагт үеийн зузаан гүн, см

Y - эзэлхүүн жин, г/см³

1 га – 10000 м²

$$R_1 = 5 \text{ см} * 1.35 \text{ г/см}^3 * 10000 \text{ м}^2 = 675 \text{ т/га}$$

$$R_s = 675 \text{ т/га}$$

Цөлийн сайргархаг бор саарал хөрс бүхий талбайн хөрсний 0-5 см-ийн гүн дэх нийт үржил шимт хөрсний нийт нөөцийн хэмжээ 675 т/га байх бөгөөд энэ хөрс нь өнгөн үе давхаргаас эхлэн сайр чулуурхаг байх тул хайрга чулууны хэмжээг хасаж тооцоолон бодит /нөхөн сэргээлтэд ашиглах боломжтой/ үржил шимт хөрсний нөөцийг гаргалаа. Энэ орчны хөрсний дээд давхаргад байх хайрга чулууны хэмжээ 27.5% байх бөгөөд үүнийг хасч тооцвол нийт хайрга чулуугүй үржил шимт хөрсний нөөцийн хэмжээ **489.4** т/га байна. Энэхүү хөрсийг биологийн нөхөн сэргээлтэд ашиглах боломжтой.

5.2.1.2. Хөрсний эдийн засгийн үнэлгээ

Төсөл хэрэгжих үед газар шорооны ажилд өртөх талбайн (3.31 га) хөрсний эдийн засгийн үнэлгээг зах зээлийн үнэлгээгээр доорх байдлаар тооцож болно.

Улаанбаатар хотод 1,0м³ дунд зэргийн үржил шимтэй буюу 5%-ийн ялзмагийн агууламжтай хөрсний үнэлгээ 5,000 төг байна (тээврийн зардал тооцоогүй). Дээрхи үнэтэй харьцуулахад төсөл хэрэгжих талбайн хөрсний ялзмагийн агууламж 1.0 % гэж тооцоход 1,0м³ хөрсний үнэлгээ 1.000 төг болж байна. Энэ үнэлгээгээр тооцвол газар шорооны ажилд өртөх талбайн хөрсний эдийн засгийн үнэлгээ нь:

$$\frac{1700 * 1000}{1,4} = 1.214.285 \text{ төг байна.}$$

Хөрс нь ялзмагийн агууламж бага байгаа тул нөхөн сэргээлтэнд ашиглахад хөрсний үржил шимийг нэмэгдүүлэх(бордоо) арга хэмжээ авах хэрэгтэй.

5.2.2. Ургамлан нөмрөгийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

Газар шорооны ажилд өртөх талбайн газрын гадарга нь ерөнхийдөө тэгш тал ба энэ талбайд нийт **33000 м²** буюу **3.3 га** газар хамрагдаж байгаа бөгөөд үүний **10935м²** буюу **1,09 га** газар ургамлан нөмрөгтэй үлдэх **22000 м²** буюу **2.2 га** газар сумын төв хэсэгт ба ургамалгүй газар байна. Тиймээс байгалийн ургамалтай хэсэг болох **1,09 га** талбайд ургамлан нөмрөгийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээг тооцлоо.

1. Ашигт ургамлын эдийн засгийн шууд үнэлгээ

$$E_v = Y * N_{ay} \% * S * P = 1.1 * 0.06 * 8475 * 1.09 \text{ га} = 60969 \text{ төг}$$

Энд:

Y – талбайн ургац – 1.1ц/га

N_{ay} % - ашигт ургамлын эзлэх хувь – 0.06%

P - ашигт ургамлын зах зээлийн дундаж үнэ – 8475төг

S - хохирол тооцох талбайн хэмжээ – 1.09га

2. Бэлчээрийн ургамлын эдийн засгийн шууд үнэлгээ

$$E_b = Y * N_b \% * S * P_{нэгж} = 1.1 * 0.65 * 22000 * 1.09 \text{ га} = 17145 \text{ төг}$$

Энд:

Y - талбайн ургац – 1.1ц/га

N_b % - бэлчээрийн ургамлын эзлэх хувь – 0.65%

P_{нэгж} - 2011 оны хадлангийн өвс борлуулалтын үнэ – 22000

S - хохирол тооцох талбайн хэмжээ – 1.09га

3. Хүмүүнсэг ургамлын эдийн засгийн үнэлгээ нь:

$$E_{ant} = Y * N_{xy} \% * P_l * S = 1.1 * 0.17 * 466700 * 1.09 \text{ га} = 95127 \text{ төг}$$

Энд:

Y - талбайн ургац – 1.1ц/га

N_{xy} %- хүмүүнсэг ургамлын эзлэх хувь – 0.17%

P_l – газрын төлбөр 1 га-д – 466700 төг

S - хохирол тооцох талбайн хэмжээ – 1.09га

Мөн 1.09 га газар бэлчээр ашиглалтаас хасагдаж байна. Энэ талбайд зуны улиралд мал бэлчээрлэхээр тооцож бэлчээрийн даац багтаамжид үзүүлэх нөлөөллийг тооцоолбол:

Нэг нутаг бууцанд байх хугацаанд 1 га бэлчээр хичнээн тооны малыг тэжээлээр хангаж чадах вэ гэдгээр бэлчээрийн даац тодорхойлогдоно.

Нэг бууцанд 60 хоног сууна гэж бодъё. Хонь хоногт 1.5 кг өвс иднэ. Бэлчээрийн ургац 110кг/га байна гэвэл.

О - ургац-110 кг/га

Ө - нэгж малын идэх өвс-1.5кг/хонин толгой

Тб – бэлчээр ашиглах хоног-60

$$\text{Бэлчээрийн даац} = \frac{110 \text{ кг}}{60 \times 1.5} = \frac{110}{90} = 0.81 \text{ хоньтой тэнцэнэ.}$$

Тухайн талбай орчмын бэлчээрийг зуны улиралд буюу 60 хоногийн туршид ашиглана гэж тооцвол бэлчээрийг хэвийн ачаалалтай байх үед 1 га талбайд 60 хоногийн туршид 0.81 хонь бэлчээрлэх боломжтой бол бэлчээрийн талбайгаас хасагдах 1.09 га талбайд 60 хоногийн турш 0.89 хонь бэлчээрлэх боломжтой юм.

200 хоньтой нэг хотонд бэлчээрийн хэрэгцээ нь: $200 : 0.81 = 162$ га болно.

Хүснэгт 5. Ургамлан нөмрөгийн экологийн итгэлцүүрийн засвар

Итгэлцүүр	Суурь илтгэлцүүр	Үзүүлэлт	Судалгаа	Суурь	Хазайлт	Засварласан итгэлцүүр
Ka	3,4	УН	62	45	1.4	3.4*1.4*0.85*0.86=3.47
		Нау	12	14	0.85	
		Нху	26	30	0.86	
Kb	2,4	ня	0	0	0	2.4*0*0*0.6 = 0
		дэлс	0	60	0	
		У	1.27	2.0	0.37	
Kc	3,4	Фбох	Тодорхойгүй		1	3.4
		Намь			1	
		Бдх			1	
Засварлагдсан илтгэлцүүр /Кур/						Ka+ Kb+ Kc=6.87

Эндээс ургамлан нөмрөгийн нэгж талбайн экологи-эдийн засгийн үнэлгээг дараах томъёогоор тооцон гаргана.

$$E_{ti} = (E_v + E_b + E_{ant}) * (K_a + K_b + K_c) = (509 + 17145 + 95127) * 6.87 = 775492$$

төгрөг байгаа бөгөөд нэг га талбай нь 711460 төгрөгийн үнэлгээтэй байна.

6. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

6.1. Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө

Энэхүү байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө нь барилга угсралтын ажлын болон төсөл хэрэгжих хугацаанд (2013-2017) хэрэгжих бөгөөд төслийн барилга угсралтын ажлын үед болон төслийн үйл ажиллагаанаас байгаль орчинд учруулах сөрөг нөлөөллүүдийг бууруулах, арилгах арга хэмжээг тодорхойлж, түүнд шаардагдах хөрөнгө зардлыг төлөвлөх үндэслэл болно.

Захиалагч байгууллага нь барилга угсралтын ажлын үед, ашиглагч байгууллага нь төсөл хэрэгжүүлэх хугацаанд байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх ажлын төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлыг жил бүр төлөвлөж, зардлын зарцуулалт төлөвлөгөөний биелэлтэнд хяналт тавьж ажлын тайланг холбогдох байгууллагуудад хүргүүлэх үүрэгтэй.

6.1.1 Агаарын бохирдол

6.1.1.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Барилга угсралтын ажлын үед салхи шуурга ихтэй нөхцөлд ургамлан нөмрөггүй болон эвдэрсэн талбайгаас тоос босч орчны агаарт түр зуурын бохирдол үүсгэнэ. Хөрсний чийг бага, салхины хурд их үед агаар дахь тоосны хэмжээ зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтрэх үндэслэлтэй.

Мөн машин техникийн хөдөлгөөнөөр үүссэн тоос болон хөдөлгүүрийн утаа нь орчны агаарт бохирдол үүсгэнэ.

6.1.1.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих талбайн орчимд байгаа оршин суугчид, гүйцэтгэгч компанийн ажиллагсад нөлөөлөлд өртөнө.

6.1.1.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-1

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилга, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (Мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Тоосжилт үүсэх	Тоосжилт үүсгэх зам талбайг хуурайшилттай үед услах	Захиалагч, гүйцэтгэгч, орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллагууд	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	Жилд 2.500,0
		Барилгын талбайг түр хашаагаар (битүү) хаших			-
		Шугам хоолойг дарж булах ул хөрсийг нягтруулах ажлыг хэсэгчлэн гүйцэтгэх			-
		Тоосжилт үүсгэх материалыг тээвэрлэхдээ хучлага ашиглах			-
		Тээврийн хэрэгслийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих			-

2	Утаа, хорт хий ялгарах	Машин техникийн утааны стандартад хяналт тавих	Гүйцэтгэгч, орон нутгийн авто тээврийн оношлогооны байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	1.000.0
		Машин техникийн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд нь хийх	Гүйцэтгэгч байгууллага		-
		Машин техникийн гэмтлийг богино хугацаанд засварлах	Гүйцэтгэгч байгууллага		-
		Ахуйн хатуу хог хаягдлыг богино хугацаанд зайлуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага		-
		Бохирын (шингэн хаягдал) түр байгууламжийн ариун цэвэр эрүүл ахуйн шаардлагыг хангах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага		-
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Бохирын шугаманд эвдрэл гарч орчинд үнэр гаргах	Цэвэрлэх байгууламж, бохир ус зайлуулах шугам хоолойн үзлэг засварыг графикт хугацаанд гүйцэтгэх	Төсөл хэрэгжүүлэгч (ашиглагч) байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
		Бохирын шугам хоолойд гарсан гэмтлийг богино хугацаанд засах			-
		Хальж асгарсан бохир усыг дарж булах			-
2	Барилга угсралтын ажлын үед эвдэрсэн газраас тоосжилт үүсэх	Гүйцэтгэгч байгууллагын нөхөн сэргээлтийн ажилд хяналт тавих	Төсөл хэрэгжүүлэгч (ашиглагч) байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
		Нөхөн сэргээлтийн үед гарсан зөрчлийг арилгуулах			-
Дүн					3.500,0

6.1.2. Газар, хөрсний эвдрэл, бохирдол

6.1.2.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Машин техникийн хөдөлгөөн, барилгын газар шорооны ажлын улмаас хөрсний бүтэц өөрчлөгдөж, үржил шим бууран хөрс эвдрэлд орох мөн хатуу, шингэн хог хаягдлаар хөрс бохирдох нөхцөл бүрдэнэ.

6.1.2.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих талбайн болон түүний орчны хөрс шууд нөлөөлөлд өртөнө.

6.1.2.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
Хүснэгт 6-2

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Хатуу, шингэн хог хаягдлаар хөрс бохирдуулах	Хатуу, шингэн хог хаягдлын түр цэг байгуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын үед	700.0
		Ахуйн хог хаягдлыг богино хугацаанд зайлуулах			-
		Хог хаягдлын цэгүүдийн ариун цэвэр, эрүүл ахуйн байдалд хяналт тавих, зөрчлийг арилгах			-
2	Газар шорооны ажлын үед хөрсөн бүрхэвч устгах	Газар шорооны ажилд өртсөн талбайд биологийн нөхөн сэргээлтийг хэсэгчлэн хийх	Гүйцэтгэгч болон ашиглагч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын үед үе шаттайгаар	7.900.0
		Өнгөн хөрсийг хуулж тусгай талбайд хадгалан нөхөн сэргээлтэнд ашиглах			-
		Органик болон эрдэс бордоо ашиглан хөрсний үржил шимийг сэргээх			-
3	Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр хөрс эвдрэх	Барилгын талбайд хүрэх тээврийн хэрэгслийн замыг тэмдэгжүүлэх	Гүйцэтгэгч байгууллага		200.0
		Тээврийн хэрэгслийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих			-
		Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх			Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөөгөөр
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Барилга угсралтын ажлын үед хөрс эвдрэх бохирдох	Гүйцэтгэгч байгууллагын нөхөн сэргээлтийн ажилд хяналт тавих, илэрсэн зөрчлүүдийг арилгуулах	Ашиглагч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын үед болон дараа	-
		Хатуу шингэн хог хаягдлын түр цэгийн устгалд хяналт тавих, ариутгал халдваргүйжүүлэх арга хэмжээ авах			100.0
2	Бохир ус алдагдан хөрс бохирдуулах	Бохирын шугам хоолойд гарсан гэмтлийг богино хугацаанд засах	Ашиглагч байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
		Бохирын шугам хоолойд эвдрэл гэмтэл гарахаас урьдчилан сэргийлэх			-
		Бохир ус хальсан талбайг цэвэрлэх, ариутгах, халдваргүйжүүлэх арга хэмжээ авах			-
Дүн					8.900.0

6.1.3. Ургамлан нөмрөг

6.1.3.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Газар шорооны ажил болон машин техникийн хөдөлгөөнөөр төсөл хэрэгжих талбай болон түүний орчны ургамлан нөмрөгт сөрөг нөлөөлөл үзүүлнэ.

6.1.3.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих талбай түүний ойр орчны ургамлын нөмрөг

6.1.3.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-3

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Газар шорооны ажлаар ургамлан нөмрөг устгах	Газар шорооны ажилд өртсөн талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийж, ургамалжуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд үе шаттайгаар	7.900.0
		Газар шорооны ажлын үед гарсан илүүдэл ул хөрсийг ургамлан нөмрөггүй талбайд асгаж тэгшлэх			-
2	Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр ургамлан нөмрөг устгах	Машин техник, тээврийн хэрэгслийн барилгын талбайд хүрэх замыг тэмдэгжүүлэх	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	200.0
		Машин техникийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих			-
		Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр эвдэрсэн газруудад нөхөн сэргээлт хийн ургамалжуулах			Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөөгөөр
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Газар шорооны ажлаар ургамлан нөмрөг устгах	Барилгын ажлын дараа хийсэн биологийн нөхөн сэргээлтийн үр дүнд хяналт тавих, нөхөн тарилт хийх	Ашиглагч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
2	Машин техникийн хөдөлгөөнөөр ургамлан нөмрөг устгах	Барилгын ажлын дараа хийсэн биологийн нөхөн сэргээлтийн үр дүнд хяналт тавих, нөхөн тарилт хийх	Ашиглагч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
Дүн					8.100.0

6.1.4. Хог хаягдал

6.1.4.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Барилга угсралтын ажлын үед ахуйн хатуу, шингэн хог хаягдал, шатах тослох материалаас орчны хөрс бохирдох нөхцөл үүснэ.

6.1.4.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Орчны хөрс, ургамлын бүрхэвч

6.1.4.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-4

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Ахуйн хатуу хог хаягдлаар орчныг бохирдуулах	Ахуйн хог хаягдлын түр цэг байгуулах	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	200.0
		Ахуйн хог хаягдлыг богино хугацаанд зайлуулах			-
2	Барилгын хог хаягдлаар орчныг бохирдуулах	Хог хаягдлыг тусгай цэгт хуримтлуулах	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
		Хог хаягдлыг зөвшөөрөгдсөн цэгт хүргэж хаях			-
3	Ахуйн бохир усаар орчныг бохирдуулах	Ахуйн бохирын түр цэг байгуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	500.0
		Ариун цэвэр, эрүүл ахуйн шаардлагыг хангах			-
4	Шатах тослох материалаар орчныг бохирдуулах	Шатах тослох материал хадгалах тусгай цэг байгуулж, хадгалалтанд хяналт тавих	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
Дүн					700.0

6.1.5. Усан орчин

6.1.5.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Хөрсний бохирдол болон ахуйн бохир ус усан орчинд бохирдол үүсгэнэ.

6.1.5.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих орчны хүн ам, мал, амьтан, ургамал

6.1.5.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-5

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Хөрсний бохирдол гадаргын усны түр зуурын урсацаар дамжин усан орчны бохирдол үүсгэх	Хатуу шингэн хог хаягдлын талаар авах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх (6.1.4)	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
2	Ундны ус ажиллагсдын эрүүл мэндэд нөлөөлөх	Ажиллагсдын ундны усанд лабораторийн шинжилгээ хийлгэх Ундны усны хадгалалтын эрүүл ахуйд хяналт тавих	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	Жилд 330.0
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Газрын доорхи усны нөөц багасах	Газрын доорхи усны түвшний өөрчлөлтөнд (гүний худгийн орчны) хяналт тавих	Ашиглагч байгууллага	Жилийн турш	-
2	Бохир ус алдагдаж усан орчинд бохирдол үүсгэх	Бохирын шугам хоолойн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд нь хийх	Ашиглагч байгууллага	Ашиглалтын хугацаанд	-
		Бохирын шугам хоолойд гарсан гэмтлийг богино хугацаанд засах			-
		Хальсан бохир усыг соруулах, зайлуулах			-
Дүн					330.0

6.1.6. Дуу чимээ

6.1.6.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Барилгын угсралтын ажлын үеийн дуу чимээ нь ажиллагсад болон ойр орчны оршин суугчдад сөргөөр нөлөөлнө.

6.1.6.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Гүйцэтгэгч компанийн ажиллагсад, барилгын талбайн орчны ард иргэд

1.1.6.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-6

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Ажиллагсдын эрүүл мэндэд нөлөөлөх, орчны хүн амын тав тухтай байдлыг алдагдуулах	Машин техник тоног төхөөрөмжинд дуу чимээ намсгах төхөөрөмж тавих Дуу чимээ бага гаргадаг техник технологийг ашиглах Ажиллагсдыг сонсголын эрхтэн хамгаалах хэрэгсэлээр (чихэвч) хангах Хүн амын унтаж амрах цагаар дуу чимээ ихтэй машин тоног төхөөрөмж ажиллуулахгүй байх	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	ХХАА-ы зардалд төсөвлөх

6.1.7. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа

6.1.7.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Ажлын байрны нөхцөл, ажил мэргэжлийн онцлог нь ажиллагсадын эрүүл мэндэд нөлөөлнө. Барилга угсралтын ажлын үед ХХАА-ны дүрэм, журам зөрчигдсөн нөхцөлд ажилчдын эрүүл мэндэд хохирол учруулна.

6.1.7.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Гүйцэтгэгч, төсөл хэрэгжүүлэгч компанийн ажиллагсад.

6.1.7.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх

арга хэмжээ

Хүснэгт 6-7

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян. төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	ХХАА зөрчигдсөнөөр ажиллагсдын эрүүл мэнд хохирох, техник тоног төхөөрөмж эхлэх, барилгын ажил саатах	Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх (4.2.4)	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
		ХХАА-ны дүрэм зааврыг мөрдөж ажиллах			-
		ХХАА-ны сургалт зохион байгуулах			200.0
2	Барилгын хог хаягдлаар орчныг бохирдуулах	Барилгын талбайг тойруулан хашаа барих	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
		Барилгын талбай орчимд анхааруулах тэмдэг тавих			200.0
		Барилгын ажлын ерөнхий төл, ажил гүйцэтгэх хугацааны талаар олон нийтэд мэдээлэх			-
		Явган зорчигчдыг аюулгүй гарцаар гаргах нөхцөлийг хангах			-
		Автозамын хөдөлгөөнд оруулсан өөрчлөлт (зам хаах г.м)-ийг олон нийтэд мэдээлэх			-
Дүн					400.0

6.1.8. Удирдлага зохион байгуулалт

Хүснэгт 6-8

№	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Хугацаа	Зардал (мян.төг)	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг	Хяналт тавих байгууллага
1	Барилга угсралтын ажлын үед БО-ны асуудал хариуцсан ажилтан томилон ажиллуулах	2013-2014 он	Цалингийн санг төлөвлөх		Гүйцэтгэгч, захиалагч байгууллагууд
2	Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх болон аюулгүй ажиллагааны талаар сургалт зохион байгуулах	2013-2014 он	200.0 (жил бүр)	Байгаль орчны талаарх баримт бичиг	Гүйцэтгэгч, захиалагч байгууллагууд
3	БОХТ-ий биелэлтийн тайлангаа тогтоосон хугацаанд нь гаргаж өгч байх	2013-2017 он	100.0	Байгаль орчны хууль тогтоомж	Төсөл хэрэгжүүлэгч
4	Жил бүрийн байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө, орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрөө хянуулан баталгаажуулах	2013-2017 он	100.0	Байгаль орчны хууль тогтоомж	Төсөл хэрэгжүүлэгч
5	Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөнд байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний зардлыг төлөвлөх	2013 он	-		Төсөл хэрэгжүүлэгч
6	Сумын иргэд, албан байгууллагаас гарсан гомдол саналыг хүлээн авч, шийдвэрлэх	2013-2017 он	-		Төсөл хэрэгжүүлэгч
Дүн			400.0		

6.2. Орчны хяналт шилжилгээний хөтөлбөр

Ашиглагч байгууллага төсөл хэрэгжүүлэх үед, барилгын гүйцэтгэгч компани барилга угсралтын үйл ажиллагааны явцад байгаль орчинд үзүүлж буй сөрөг нөлөөлөл, түүний хэмжээ, цар хүрээ, байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд гарч буй өөрчлөлтүүдийг хянаж, байгаль орчныг хамгаалах ажлын үр дүн, цаашид авах арга хэмжээ төлөвлөх зорилгоор энэхүү хөтөлбөрт тусгагдсан арга хэмжээг бүрэн хэрэгжүүлнэ.

Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх явцад байгаль орчны төлөв байдалд өөрчлөлт орох, бохирдлын хэмжээ тогтоосон зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтэрч илрэх тохиолдолд мэргэжлийн байгууллагад хандан холбогдох арга хэмжээ авна.

Хүснэгт 6-9. Орчны хяналт шинжилгээ

№	Хяналт шинжилгээ хийх үзүүлэлтүүд	Хяналт шинжилгээ хийх байршил	Хяналт шинжилгээ хийх хугацаа	Хяналт шинжилгээ явуулах аргачилал	Зардал мян.төг
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Ундны усны эрүүл ахуйн стандарт	Ажиллагсдын ундны ус	Жилд 2 удаа	Усны дээж авч итгэмжлэгдсэн лабораторид шинжилгээ хийлгэнэ	330.0x2=660,0
2	Ажлын байрны эрүүл ахуйн стандарт (дуу чимээ, гэрэлтүүлэг)	Барилгын ажлын талбайд	Улирал тутамд	Орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллагын тоног төхөөрөмжөөр тодорхойлуулна.	200.0
3	ХХАА-ны дүрэм зааврын биелэлт	Барилгын ажлын талбайд	Сар тутам	Орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байцаагч хяналт тавина.	-
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1.	Газрын доорхи ус -Ундны усны эрүүл ахуйн стандарт	Гүний худаг	2удаа Жилд	Усны дээж авч итгэмжлэгдсэн лабораторид шинжилгээ хийлгэнэ	330.0x2=660,0
2	Худгийн усны түвшний өөрчлөлт	Гүний худаг	Улирал тутам	Түвшин хэмжих багажаар хэмжинэ.	-
3	Бохир ус -Бохир ус цэвэрлэгээний стандарт	Цэвэрлэх байгууламжийн оролт гаралт	Графикийн дагуу	Усны дээж авч итгэмжлэгдсэн лабораторид шинжилгээ хийлгэх	Ашиглалтын зардалд төсөвлөх
Дүн					1.520.0

Барилга угсралтын ажлын үед эвдэрсэн газарт хийсэн биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг сум орон нутгийн байгууллагад албан ёсоор хүлээлгэн өгч холбогдох бичиг баримтаар баталгаажуулсан байна.

БОХТ, ОХШХ-ийн зардлын нийт дүн **13.990.000 төг** болно.

7. ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН (ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ, ДҮРЭМ, ЖУРАМ СТАНДАРТУУДЫН ЖАГСААЛТ)

Төсөл хэрэгжүүлэгч болон барилгын гүйцэтгэх компани иь барилга угсралтын үйлдвэрлэлийн ажлын явцад байгаль орчныг хамгаалах чиглэлийн доорхи хууль, дүрэм, журам, стандартуудын холбогдох заалтуудыг мөрдөж ажиллавал зохино. Хүснэгт 7-1. Хууль эрх зүйн орчин

№	Байгаль орчин, агаарын бохирдол болон брилгын ажилтай холбоотой хууль тогтоомжууд	Баталсан он
Хуулиуд		
1	Газрын хэвлийн тухай хууль,	1995
2	Агаарын тухай хууль,	2012
3	Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хууль	2012
4	Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль,	2010
5	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль	2012
6	Газрын төлбөрийн тухай хууль,	2009
7	Ариун цэврийн тухай хууль,	2011
8	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль,	2012
9	Галын аюулгүй байдлын тухай хууль,	2007
10	Газрын тухай хууль,	2010
11	Хог хаягдлын тухай хууль,	2012
12	Усны тухай хууль,	2012
13	Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль	2012
14	Ургамал хамгааллын тухай хууль,	2011
15	Байгалийн ургамлын тухай хууль	2010
16	Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай хууль	2012
17	Барилгын тухай хууль,	2011
18	Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль,	2010
УИХ-ын тогтоолууд		
19	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай	1998
Засгийн газрын тогтоолууд		
20	Байгаль орчны тухай хуулиудыг хэрэгжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай тогтоол,	1995
21	Барилга ашиглалтыг зохицуулах тухай тогтоол,	1999
22	Хатуу хог хаягдлын төлбөр, стандартыг тогтоох тухай	2007
23	Хатуу хог хаягдлын менежментийг сайжруулах тухай	2001
24	Ус ашигласны төлбөрийн хувь, хэмжээг шинэчлэн тогтоох	2009
Яамдын тушаал		
25	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээг хэрхэн хийж гүйцэтгэх тухай аргачлалын тухай тогтоол,	2010
26	Барилгын норм, нормативын жагсаалт (шинэчилсэн), ЗТБХБЯам	2010
МУ-ын стандартууд		
27	Эвдэрсэн газрын нөхөн сэргээлт, нэр томъёо тодорхойлолт MNS5915:2008	2008
28	Газар шорооны ажлын үеийн үржил шимт хөрсний хуулалт, хадгалалт MNS 5916:2008	2008
29	Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулах, техникийн шаардлага MNS 5918:2008	2008
30	Хөрсний чанар, хөрс бохирдуулагч бодисын зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээ MNS 5850:2008	2008
31	Ундны ус MNS 950: 2005	2005

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Му-ын мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого
2. Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр
3. Өмнөговь аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр 2010-2020 он
4. “Шинэ бүтээн байгуулалт” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөр
5. Өмнөд говийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх хөтөлбөр
6. Монгол улсын статистикийн эмхэтгэл 2012
7. Өмнөговь аймгийн статистикийн эмхэтгэл 2010-2012
8. Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хууль
9. Хот байгуулалтын тухай хууль
10. Барилгын тухай хууль
11. Газрын тухай хууль
12. Усны тухай хууль
13. Ашигт малтмалын тухай хууль
14. Монгол улсын засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
15. Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал
16. Монгол улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги
17. Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр
18. Өмнөд говийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх хөтөлбөр
19. “байгалийн баялаг-сайн засаглал хөгжсөн өмнөговь аймаг” аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр (2010-2020 он)
20. Өмнөговь аймгийн засаг даргын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
21. Аймгийн эдийн засаг, нийгмийг 2011 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл
22. Өмнөговь аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө
23. Өмнөговь аймгийн гурвантэс сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө (2006 он)
24. “Зураг төсөл боловсруулах, зөвшөөрөлцөх, батлах дүрэм” /БНБД 11-01-98/
25. Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилт (бнбд 30-01-04)
26. Хот, суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах аргачилсан заавар(УББ 11-202-00)
27. Хот, суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар (УББ 30-201-09)

**Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох
суурин газруудын хөгжлийн төсөл**

ГУРВАНТЭС СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Захиалагч:

**Монгол Улсын Засгийн газар
Барилга, хот байгуулалтын яам**

Гүйцэтгэгч:

AECOM

Хот байгуулалт, зураг төслийн “Мон-Инжэкон” ХХК (MonEngeCon)

“МонЭнержи Консалт” ХХК (MonEnergy Consult)

“ЭмСиДиЭс” ХХК (MCDS)

АГУУЛГА

1. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА	5
1.1. Гурвантэс сумын хөгжлийн гол хөдөлгүүрүүд	5
1.2. Орон нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх, дагалдах чиглэлүүд	9
1.3. Сумын хөгжлийн стратеги	12
1.4. Улс, бүс нутгийн хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйлс	18
1.5. Бодлого, дүрэм журмууд	25
2. ХҮН АМЫН ТӨЛӨВЛӨЛТ	27
3. ГАЗАР ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН БҮТЭЦ	28
4. ХОТЫН БҮСЧЛЭЛ, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН БҮТЭЦ	31
5. ЗАМ ТЭЭВРИЙН СИСТЕМИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	41
6. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	47
7. ОЛОН НИЙТИЙН БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	53
8. ҮЙЛДВЭРИЙН БҮСИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	58
9. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	65
9.1. Усан хангамж, ариутгах татуурга	65
9.2. Цахилгаан хангамж	73
9.3. Дулаан хангамж	76
9.4. Хатуу хог хаягдлын менежмент	79
9.5. Холбоо мэдээллийн систем	82
9.6. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ, өндөржилт, улаан шугам	86
10. ХОТЫН ХҮРЭЭЛЭН БУЙ ОРЧИН БА НИЙТИЙН ЭЗЭМШЛИЙН ТАЛБАЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	95
11. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ХЭТИЙН ТӨЛӨВ	104
12. ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТОМСГОСОН ТООЦОО	109
13. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ	111
12. ТЕХНИК ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТ	116
ХАВСРАЛТ	119

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

- Хүснэгт 1. Сумын хүн амын хэтийн тооцоо
- Хүснэгт 2. Гурвантэс сумын төвийн хүн амын хэтийн төлөв байдал
- Хүснэгт 3. Сумын хүн амын насны бүтцийн төлөвлөлт
- Хүснэгт 4. Сумын газар өмчлөлөөр нэмэгдэх талбайн хэмжээ
- Хүснэгт 5. Газар ашиглалтын бүсүүдийн талбайн тооцоо
- Хүснэгт 6. Буулгах барилга байгууламж
- Хүснэгт 7. Төлөвлөж буй замын төрөл, дэлгэрэнгүй үзүүлэлт
- Хүснэгт 8. Төлөвлөж буй замын сүлжээний хэмжээ
- Хүснэгт 9. Орон сууцны төрөл
- Хүснэгт 10. Орон сууцны хангамжийн төлөвлөлт
- Хүснэгт 11. Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ
- Хүснэгт 12. Төлөвлөж буй үйлдвэр аж ахуйн барилга байгууламжууд
- Хүснэгт 13. Хөнгөн үйлдвэрийн хэрэгцээний ус, цахилгааны хэрэглээ
- Хүснэгт 14. Эко-аж үйлдвэрийн парк: ерөнхий мэдээлэл
- Хүснэгт 15. Усны хэрэгцээ
- Хүснэгт 16. Төлөвлөж буй усан хангамж
- Хүснэгт 17. Төлөвлөж буй цэвэр усны хоолойн урт
- Хүснэгт 18. Төлөвлөж буй бохир усны дэд бүтэц
- Хүснэгт 19. Төлөвлөж буй бохир усны хоолойн урт
- Хүснэгт 20. 2025 онд шаардагдах эрчим хүчний тооцоо
- Хүснэгт 21. Цахилгааны хэрэгцээ
- Хүснэгт 22. Төлөвлөж буй цахилгааны дэд бүтэц
- Хүснэгт 23. Барилгын загварын гадаах хэм
- Хүснэгт 24. 2025 онд шаардагдах дулаан
- Хүснэгт 25. Төлөвлөж буй дулаан хангамж
- Хүснэгт 26. Төлөвлөж буй дулааны шугам сүлжээ
- Хүснэгт 27. Гурвантэс сумын төвийн дулааны хэрэгцээний таамаглал 2025 оны түвшинд
- Хүснэгт 28. Төлөвлөж буй дулааны шугам
- Хүснэгт 29. Цуглуулах хог хаягдлын тооцоо
- Хүснэгт 30. Санал болгож буй хуурай хог хаягдлын дэд бүтэц
- Хүснэгт 31. Телефоны хэрэгцээ
- Хүснэгт 32. Холбоо мэдээллийн хамнгамжийн техник эдийн засгийн үзүүлэлт
- Хүснэгт 33. Техник эдийн засгийн
- Хүснэгт 34. Мод сөөгийг суулгах зайн хэмжээ
- Хүснэгт 35. Техник эдийн засгийн үзүүлэлт

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

- Зураг 1. Хөгжлийн тэргүүлэх, дагалдах чиглэлүүд
- Зураг 2. Экологийн эмзэг газар - Сумын хойд хэсэгт байх дов толгод
- Зураг 3. Сумын төвийн экологийн орчин
- Зураг 4. Сумын төвийн хөрсний байдал
- Зураг 5. Нийтийн эзэмшлийн талбай
- Зураг 6. Сумын төвийн авто машины болон явган хүний зам
- Зураг 7. Сумын төвийн хойно буй мод үржүүлгийн газар

СХЕМ ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

- Схем зураг 1. Нийгэм эдийн засгийн үндсэн хөдөлгүүрүүд ба тэдгээрийн хоорондын хамаарал
- Схем зураг 2. Гурвантэс сум, томоохон уурхайнуудын байрлал
- Схем зураг 3. Байршлын схем
- Схем зураг 4. Орчны тойм
- Схем зураг 5. Говийн бүсийн хөгжлийн чиг хандлага
- Схем зураг 6. Монгол улсын эдийн засгийн бүс
- Схем зураг 7. Гурвантэс сумын бүсчлэлийн уялдаа холбоо
- Схем зураг 8. Говийн нутагт шороон шуурга үргэлжлэх дундаж хугацаа
- Схем зураг 9. Жишиг “Хэлбэрт суурилсан код”-ын дүрслэл
- Схем зураг 10. Бүсчлэлийн төлөвлөлт
- Схем зураг 11. Төлөвлөлтийн үе шат
- Схем зураг 12. Замын огтлолын зураг
- Схем зураг 13. Замын сүлжээний төлөвлөлт
- Схем зураг 14. Жижиг орон сууцны зураг
- Схем зураг 15. Газрыг нягтруулах жишээ загварууд
- Схем зураг 16. Нийгмийн хангамжийн үйлчлэх хүрээ/төлөвлөлт/
- Схем зураг 17. Усан хангамжийн төлөвлөлт
- Схем зураг 18. Усан хангамжийн сүлжээний төлөвлөлт
- Схем зураг 19. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт
- Схем зураг 20. Сулаб жорлонгийн талаарх мэдээлэл
- Схем зураг 21. Цахилгаан хангамжийн сүлжээний төлөвлөлт
- Схем зураг 22. Дулаан хангамжийн системийн төлөвлөлт
- Схем зураг 23. Хог цуглуулах шат дараалал
- Схем зураг 24. Олон давхар барилгад хатуу хог хаягдлыг цуглуулах
- Схем зураг 25. Арилжааны болон гэр хороололд хатуу хог хаягдлыг цуглуулах
- Схем зураг 26. Холбоо мэдээллийн системийн төлөвлөлт
- Схем зураг 27. Үерийн сувгийн хөндлөн огтлолын схем
- Схем зураг 28. Замын ус зайлуулах ил сүлжээний схем
- Схем зураг 29. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээний төлөвлөлт
- Схем зураг 30. Эхний ээжлийн барилгажилтын ухаалаг дэд бүтэц
- Схем зураг 31. Ногоон байгууламжийн төлөвлөлт

ХАВСРАЛТ

1. Хүн амын хэтийн тооцоо
2. Хүн амын хэрэглээний хэтийн тооцоо
3. Төлөвлөлтөнд шаардлагатай газрын тооцоо
4. Бүсчлэлийн талбайн тооцоо
5. Соёл ахуйн үйлчилгээний талбайн тооцоо

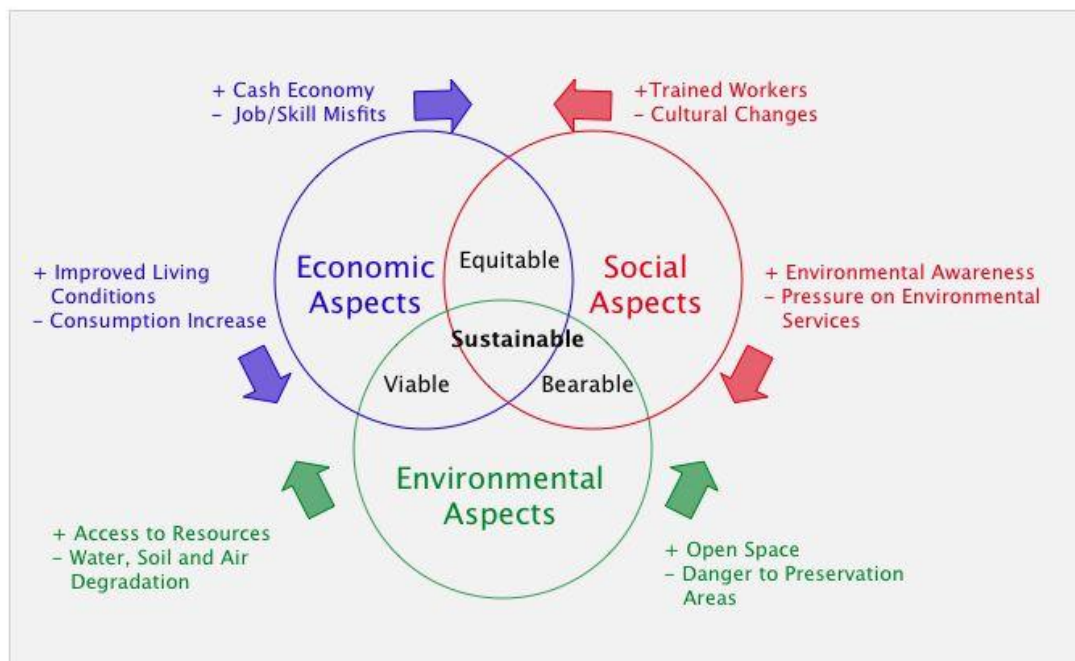
1. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

1.1. Гурвантэс сумын хөгжлийн гол хөдөлгүүрүүд

Эдийн засгийн хөдөлгүүрүүд

Уг сумын төв хэсэг болон төв хэсгийн орчмын газрыг урт хугацаанд хөгжүүлэх хүсэл эрмэлзэл Гурвантэс сумын оршин суугчид болон уул уурхайн компаниудын аль алинд байна. Байгаль орчин, нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн гурван хөдөлгүүрийг харилцан уялдаатай, тэнцвэржүүлэн сайжруулж тогтвортой хөгжлийг бий болгодог (дор буй хүснэгт 2.1-ийг үзнэ үү). Хөгжлийн хөдөлгүүрүүд нь харилцан хоорондоо хамааралтай бөгөөд бусдад эерэг ба сөрөг нөлөө үзүүлнэ. Энэхүү хүчин зүйлсийн харилцан хамаарлыг зөв тэнцвэржүүлж хот суурин газрын тогтвортой байдлыг хангана. Сумын төв хэсэг болон орчмын газрын иргэд нь өөрийн тогтсон бүтэц болон үндсэн үйл ажиллагаагаа хадгалан үлдэж шинэчлэл, өөрчлөлтийг хэрэгжүүлснээр хөгжлийг амжилтанд хүргэх болно.

Схем зураг1. Нийгэм эдийн засгийн үндсэн хөдөлгүүрүүд ба тэдгээрийн хоорондын хамаарал

Зурагны тайлбар:

Economic Aspects (Эдийн засгийн байдал)

+Cash economy (бэлэн мөнгөний э/з)

- Job/skill misfits (ажил/мэргэшлийн харьцаа алдагдах)

+improved living conditions (амьдрах нөхцөл байдал дээшлэх)

- Consumption increase (хэрэглээ нэмэгдэх)

Environmental Aspects (Хүрээлэн буй орчны байдал)

+Access to resources (орд газрууд ашиглах боломж нээгдэх)

- *Water, soil and air degradation (ус, хөрс болон агаарын бохирдол)*
- +*Open space (Ногоон бүс)*
- *Danger to preservation areas (хамгаалагдсан бүсэд аюул учрах)*
- Social Aspects (Нийгмийн байдал)*
- +*Trained workers (Мэргэшсэн ажилтнууд)*
- *Cultural changes (Нийгмийн соёл/хэв маягийн өөрчлөлт)*
- +*Environmental awareness (Хүрээлэн буй орчны тухай мэдлэг дээшлэх)*
- *Pressure on environmental services (байгаль орчныг хамгаалах үйлчилгээнд дарамт үүсэх)*
- Equitable (Голч, шударга)*
- Sustainable (Тасралтгүй, тогтвортой)*
- Viable (Боломжит, хэрэгжүүлж болохуйц) Bearable (Санхүүжүүлж болохуйц)*

Схем зураг 1-т байгаль, нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн хөдөлгүүрүүдийн үүсгэх эерэг ба сөрөг өөрчлөлтүүдийг харуулсан байна. Үүнд нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн явцад үүсч болох зарим шийдвэрлэвэл зохих хүндрэлтэй асуудлуудыг тодруулан тусгасан, тухайлбал, огцом өсч буй хүн амыг хүнс, ундны усаар хангах асуудал байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй юм. Гол төлөв мал аж ахуй эрхэлсэн, байгаль орчинтойгоо зохицож аж төрдөг оршин суугч нар дээр хотын амьдралд дассан, харьцангуй өндөр боловсролтой уул уурхайд ажиллагсад шилжин нүүж ирснээр нийгэм, эдийн засгийн хөдөлгүүрүүдийн харьцаанд их хэмжээний өөрчлөлт орох юм.

Бусад нийгэм, эдийн засгийн хөдөлгүүрүүдэд нөлөөлж болзошгүй байгаль орчинд нөлөөлөх зарим өөрчлөлтүүдийг дор тусгав. Үүнд:

- 1) Усны эх үүсвэр хомсдох, уул уурхай, нэмэгдэж буй малын усалгаанд усны эх үүсвэрийг илүүтэй хэрэглэх, алдах;
- 2) Шинээр барих замын сүлжээ, уул уурхай, олборлох үйлдвэрлэлийн тоосжилтоос болж бэлчээрийн газрын ашиглалт, чанарт өөрчлөлт орох;
- 3) Бичил цаг уур, хөрсний ус болон гүний усыг зайлуулах шинэ хувилбарууд бий болсноос үүдэн хөрсний эвдрэл нэмэгдэх;
- 4) Нүүрсний уурхайн тоосжилт, шороон шуурганаас болж агаарын бохирдол үүсэх;
- 5) Шинээр иргэд шилжин нүүж ирж сумын оршин суугчдын хүнсний хэрэгцээ нэмэгдэх тул мал, зэрлэг ан амьтадын тоонд өөрчлөлт орох; мөн
- 6) Хотжилт, аялал жуулчлал болон уул уурхайн үйл ажиллагаа түүхийн дурсгалт, археологийн ховор олдвор бүхий газруудад хор хохирол учруулах.

Бусад хөдөлгүүрүүдэд нөлөөлөх эдийн засгийн хүчин зүйлс:

- 1) Хөдөлмөр эрхлэхэд шаардагдах мэдлэг, мэдээлэл хомс;
- 2) Уламжлалт эдийн засгийн салбар, ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх;
- 3) Тодорхой салбар эсвэл үйл ажиллагааг дэмжих дэд бүтцийг бий болгох;
- 4) Хөдөлмөрийн шинэ эрэлт хэрэгцээг хангахад зориулж мэргэжлийн сургалтыг хийх;
- 5) Санхүүгийн чадавхи сайжирч хэрэглээнд өөрчлөлт орох; мөн

б) Эдийн засгийн хөгжлийн бодлогуудыг боловсруулах.

Бусад хөдөлгүүрүүдэд нийгмийн асуудлууд мөн нөлөөлөх болно, тухайлбал:

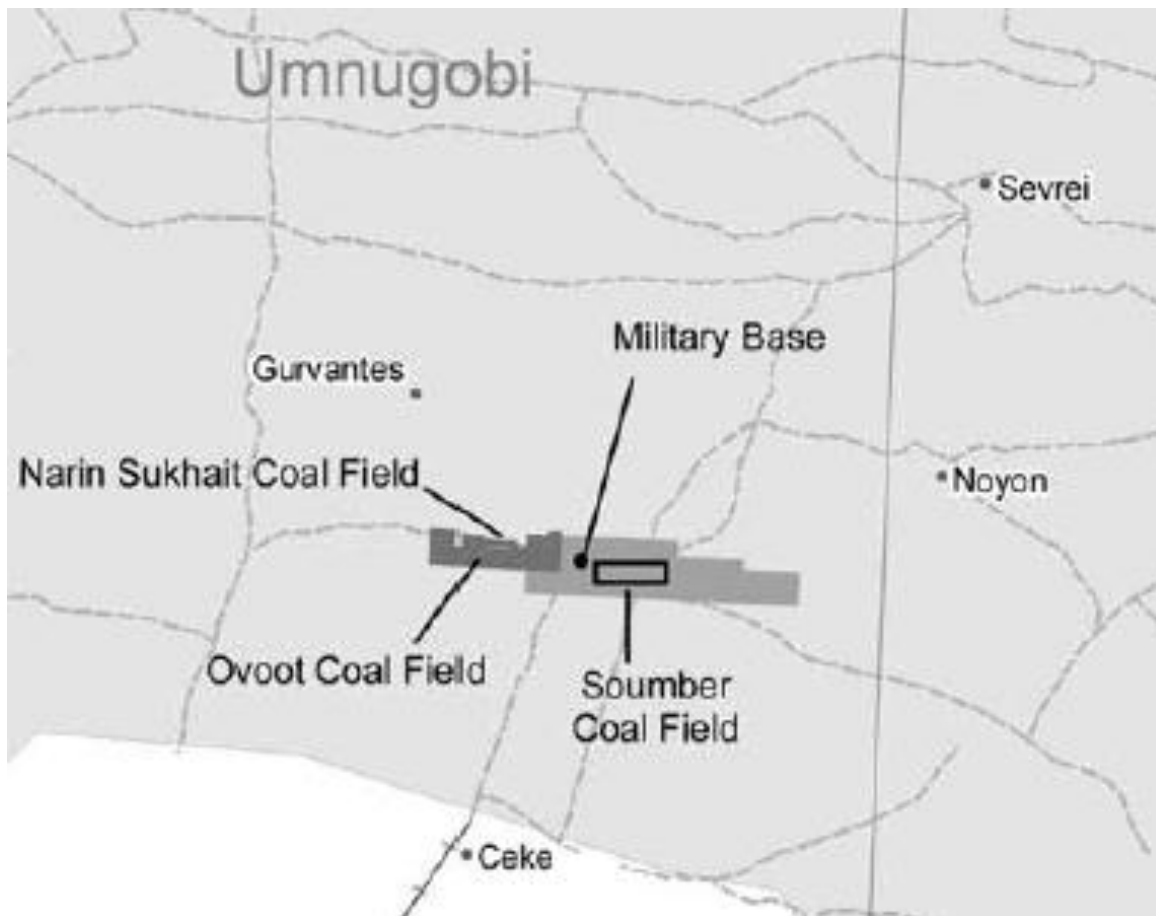
- 1) Амьдарлын хэв маяг өөрчлөгдөж уламжлалт нүүдлийн соёлоос татгалзах магадлал;
- 2) Богино хугацаанд хүн амын тоо, бүтцэд их хэмжээний өөрчлөлт орох;
- 3) Байгаль орчны нөхцөл байдал доройтсоноос болж эрүүл мэндийн салбарын үйлчилгээнд тавигдах шаардлагад өөрчлөлт орох;
- 4) Алслагдсан уурхайд ажил эрхлэхээс болж гэр бүлт асуудал гарч, салалт нэмэгдэж болзошгүй.

Газрын төлөөх уул уурхайн компани болон малчдын хооронд үүсч болзошгүй экологийн хувьд хадгалж үлдэх сонирхлын зөрчилдөөн нь Гурвантэс сумын зохицуулах шаардлагатай томоохон асуудлуудын нэг нь юм. Сумын нийт нутаг дэвсгэрийн 70 хувийг лицензээр олгосон байна. Төрийн тусгай хамгаалалтанд байгаа цэцэрлэгт хүрээлэн, тусгай газрууд нь нийт 4 сая га газрыг эзлэж байгаа бөгөөд харин мал аж ахуй оршин тогтноход их хэмжээний бэлчээрийн газар шаардагдах болно.

Дээр дурьдсанчлан ойрын ирээдүйд Гурвантэс сумын төвийн хөгжилд уул уурхайн салбар голлох үүрэг гүйцэтгэнэ. Одоогоор сумын төвөөс урагш 70 км-ын зайнд гурван том уурхай, тухайлбал Чинхуа-МАК-Нарийн сухайт ХХК, Монголын алт корпораци (МАК) болон Саус Гоби Сэндс ХХК (SGS) ажиллаж байна. Энэ гурван компани хамтдаа өндөр зэрэглэлийн, хүхэр, үнсний агуулга багатай, металлургийн 380 сая гаруй тонн нүүрсний нөөц бүхий орд эзэмшиж байна. Сүмбэр пропертиз Монголын хайгуулын лиценз (МХЛ) 9943Х-ын дагуу Гурвантэс сумын 38 128 га газар эзэмшиж байгаа бол МАК одоогоор лицензээр олгосон 1227 га газар дээр гурван нүүрсний ил уурхайн үйл ажиллагаа явуулж байна. SGS нь Овоот Толгой ордын 9 308 га газрыг эзэмшиж байна.

Хэдийгээр Нарийн Сухайт уурхайгаас Монгол-БНХАУ-ын хил хүртэл төмөр зам барих зөвшөөрөл олгогдсон бөгөөд барилга угсралтын ажил одоогоор эхлээгүй байна.

Схем зураг 2. Гурвантэс сум, томоохон уурхайнуудын байрлал

Уул урхайн олборлолт эрчимтэй явагдаж буй өмнийн говь, Гурвантэс сумын хүрээлэн буй орчин, хот, суурин газруудын тогтвортой хөгжлийг хангах бодлого баримтлах хэрэгтэй. Олборлолт явуулж байгаа компаниуд үйлдвэрээ хаасны дараа чухам ямар ул мөр үлдээхийг хүсч байгаа тухайгаа эртнээс тунгаан бодолцох хэрэгтэй. Тийм ч учраас тогтвортой хөгжлийг хангах давшингуй, нийлмэл энэ процесс нь өөрөө өөрийгөө үгүйсгэхгүйгээр өрнөх учиртай. Оролцогч бүх талуудын үйл ажиллагаа, нийгэм эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны бүх хүчин зүйлсийн тэнцвэртэй байдлыг хангаснаар тогтвортой хөгжлийг хэрэгжүүлж болно. Түүнчлэн, хүний оролцоог хүрээлэн буй орчны хүчин чадал, нөөц бололцоог харгалзан чиглүүлэх шаардлагатай. Байгаль орчноо ирээдүйн иргэддээ хадгалан үлдээх, оршин суугчдын амьжиргааны чанарыг дээшлүүлэх ажлыг хослуулан сумаа хөгжүүлэх шаардлага Гурвантэс сумын удирдлагад тулгарч байна.

1.2 Орон нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх, дагалдах чиглэлүүд

Тэргүүлэх чиглэл:

2017: Мал аж ахуй, баяжуулах үйлдвэр, тээвэр зуучлал

2025: Мал аж ахуй, тээвэр зуучлал, аялал жуулчлал

Дагалдах чиглэл:

- Түүхий эдэд суурилсан боловсруулах үйлдвэр
- Жижиг дунд үйлдвэрлэл
- Аялал жуулчлал

Зураг 1. Хөгжлийн тэргүүлэх, дагалдах чиглэлүүд

Уул уурхайн бизнесийг хийж байгаа нөхцөлд Монгол улсад найз гэж байхгүй гэдгийг мартаж болохгүй. Үүнийг уул уурхайн бүхий л үеийн түүх харуулж байгаа. Уул уурхайн гэрээнүүдээ олон нийтэд ил тод байлгаж Монголын ард түмэн, хүн бүр юу болж байгааг хянаж, сайн мэдэж байх хэрэгтэй. Засгийн газрын зүгээс уул уурхайн компаниудтайгаа нягт хамтын ажиллагаатайбайх ёстой. Энэхүү ил тод байдал нь Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн хамгийн сайн хамгаалалт байх болно.

Уул уурхайг эхний үед л хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл болгож цаашид уул уурхайг дагнан хөгжүүлэхгүй байх нь зүйтэй. Ашигт малтмал бол тухайн цаг үед амьдарч буй хүмүүсийн өмч биш. Ашигт малтмалын бодлогогүй ашиглалт нь “баялгийн хараал”-д өртөх, “Голланд өвчин”-д нэрвэгдэх гэх мэт олон улсад томъёологдсон эрсдэл, аюулыг дагуулж байдаг. Ашигт малтмалыг бага хэмжээгээр улс орон, орон нутгийн хөгжилд бодит, эерэг үр дүн үзүүлэхүйц ашигтай хэлбэрийг сонгон эцсийн бүтээгдэхүүн болгон ухаалгаар ашиглах, уул уурхайгаас хараат бус хөгжилд хөтлөх эдийн засгийн бусад салбаруудыг хөгжүүлэх, үүний тулд орчин үеийн өндөр технологи, оюуны өндөр багтаамж

бүхий жижиг дунд үйлдвэрлэл, сэргээгдэх эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрчимжсэн мал аж ахуйг түлхүү хөгжүүлэх нь хамгийн гол зарчим, чиглэл юм.

2012 оны 11 дүгээр сард оролцогч талуудтай зөвлөлдөх уулзалт хийх үед оршин суугч нартай сумын хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийн асуудлыг хэлэлцсэн юм. Эдийн засгийн үйл ажиллагааг мал аж ахуй, жижиг дунд үйлдвэр хөгжүүлэх, олборлох үйлдвэрлэл, аялал жуулчлал, зам тээвэр ба ХАА-н салбар гэсэн байдлаар эрэмбэлсэн байна. Эдгээр салбаруудын хөгжлийг дэмжих үйл ажиллагааны тухайд замын сүлжээ, дэд бүтцийг хөгжүүлэх, агаарын бохирдлыг арилгах, цэвэр цэмцгэр гудамж талбай бий болгох, нийгмийн үйлчилгээ, ажил эрхлэлтийг сайжруулах, ногоон бүс, хямд үйлчилгээ бий болгох ба дэд бүтцийн үйлчилгээг сайжруулах ажлуудыг дурдсан байна.

Энэ ярилцлагын үед нэлээд олон иргэд ундны усны хангамжийн асуудлыг хамгийн тэргүүнд шийдвэрлэх асуудлаар дэвшүүлжээ. Одоо ашиглаж буй хоёр худгийн усны чанар хангалтгүй. Сумын төвөөс баруун зүгт төлөвлөж буй гурван худаг ашиглалтанд орсноор энэ асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой хэдий ч ус түгээх цэг хүрэх дундаж зай нэмэгдэхээр байна гэжээ.

Сумын төвд цэвэрлэх байгууламж төлөвлөгдөөгүй байна. Иргэд ердийн жорлон эсвэл тодохой хугацаагаар шавхах жижиг цистерн ашиглаж байна. Ойролцоогоор 5 м гүн жорлонг 5 жил ашиглах ба иргэдэд хашаандаа дахин шинэ жорлон ухах шаардлага гарна. Ийм төрлийн бохирын систем ашиглаж байгаа тухай гомдол бага гарсан боловч усан хангамжийн чанарт сөрөг нөлөө үзүүлнэ гэдгийг ухамсарлаж байлаа.

Засгийн газар нь зөвхөн сумын төв орчмын цөөн тооны барилгыг дулаанаар хангах маш богино инженерийн сүлжээтэй дулааны цахилгаан станц угсарсан байна. МАК ХХК ойрын 5 жилд багтаан сумын төвөөс ойролцоогоор 5 км-ийн зайнд шинэ цахилгаан станц барихаар төлөвлөж байгаа аж. Тэр хүртэл иргэд ойролцоох уурхайн нүүрсээр гэр, орон сууцаа галлах болно. Нэг айл өрх жилдээ 3-4 тонн нүүрс хэрэглэх бөгөөд тонны үнэ нь ойролцоогоор 40 000 төгрөг байдаг байна. Халаалтын үнэ ядуу иргэдэд хүнд тусч байгаа хэдий ч хэлэлцүүлгийн үед оршин суугчид энэ талаар гомдол мэдүүлээгүй юм.

Хотын төлөвлөлт, газар олголтын талаар хэд хэдэн иргэд гомдол мэдүүлж байлаа. Зөвхөн нэг хүн орон сууцны барилга, ногоон бүс бий болгох шаардлагатай гэж үзсэн бол ихэнх иргэд өөрийн эдлэн бүхий газар дээр амины орон сууцанд амьдрахыг илүүд үзэж байсан юм. Иргэд төв болон орон нутгийн захиргааны төлөвлөлтгүй оролцоог шүүмжилж хувийн хэвшил, засаг захиргааны уялдаа холбоог сайжруулахыг хүсч байсан. Товчхондоо, сумын төвийн хэсгийг шинээр төлөвлөх шаардлага үүсч байгаа нь тодорхой юм. Лам

хуврагагүй сүм зэрэг зарим барилгуудыг буулгах хэрэгтэй. Иргэд энэ сүмийг хотоос гарган одоо байгаа суврагын ойролцоо байрлуулах хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлж байсан юм.

Хэлэлцүүлэгт оролцогсод бараг бүгд сумын төвийн гэр хороололд амьдардаг бөгөөд өөрийн эдлэн газар дээр амины орон сууц барьж амьдрахыг хүсч, хашаа бүрт автомашин, түргэн тусламж саадгүй орох боломж бүхий замын сүлжээг төлөвлөх шаардлага байгаа тухай дурдаж байсан. Тэд хашаа барьсан материалын чанараас шалтгаалан 700м² хашааны үнэ 3-аас 10 сая төгрөгний хооронд хэлбэлздэг тухай мэдэгдэж байсан. Дэд бүтцэд холбогдсон тохиолдолд энэ үнэ гурав дахин нэмэгдэх боломжтой гэнэ. Түүнээс гадна, Гурвантэс сумын төвд элдэв саад бэрхшээлгүйгээр ойролцоогоор нэг жилийн дотор газар авах зөвшөөрөл авч болдог болох тухай ярьж байлаа. Эцэст нь иргэд, дэд бүтцэд холбогдох тохиолдолд шаардлагатай бол газрынхаа хэмжээг багасгахыг зөвшөөрөх болно гэдгийг илэрхийлсэн юм.

Гурвантэс сумын оршин суугчдын хувьд бэлчээрийн газар маш чухал бөгөөд түүнийг бүх талаар нь хамгаалах шаардлагатай. Хэлэлцүүлэгт оролцогсдын ярьж байгаагаар ойролцоогоор 3 000 гаруй малчин айл өрх сумын төвд өвөлждөг бөгөөд ихэнх тохиолдолд хүүхэд, эмэгтэйчүүд нь өвөлжихөөр сумын төв рүү нүүж ирдэг юм байна. Гурвантэс сум Монголдоо тэмээний хоормог, бяслаг болон тэмээний ноосоороо танигдсан сум тул энэ төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг сайжруулж, зах зээлийг эрчимжүүлэх шаардлагатай юм. Мөн түүнчлэн, Говь Гурван Сайхан, Ёлын ам, Хэрмэн цав зэрэг байгалийн үзэсгэлэнт газруудаар хийх аялалыг Гурвантэс сумаас эхлүүлэх бүрэн боломжтой.

Уул уурхайн компаниуд нь өдийг хүртэл сумын хөгжилд тодорхой хувь нэмэр оруулаагүй гэж хэлэлцүүлэгт оролцогсод гомдоллож байсан. Гэвч ойрын хугацаанд байдал өөрчлөгдөнө гэдэгт иргэд итгэлтэй байсан бөгөөд тэгэх тохиолдолд тэдгээрийн хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй үйл ажиллагааг ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгах шаардлагатай гэж үзэж байлаа.

Сумын эмнэлэг болон ялангуяа түүний захиргаанд их шүүмжлэлтэй хандаж байсан юм. Улсын хилээр өдөрт 700-800 хүнд даацын ачааны тэрэг нэвтэрдэг учраас осол аваарын тоо ихэссэн, гэмтэл авсан иргэдийг сумын эмнэлэгт авчирдаг ч үйлчилгээ үзүүлэх боломж хомс гэнэ. Осолд өртсөн иргэдийн дийлэнх нь эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдаагүй, төлбөрийн чадваргүй хүмүүс байдаг байна. Энэ олон хүн болон үйлчилгээг үнэгүй хүртэх нүүдлийн малчдад үйлчилгээ үзүүлэх байр сав, эм тариа хүрэлцэхгүй. Эмнэлгийн ойр орчим барилга байгууламжууд байгаа учраас эмнэлгийн барилгыг 25 ортой, 6500 м² талбайтай болгох өргөтгөх ажлын зөвшөөрөл

олгогдсон боловч барилга угсралтын ажлыг эхлүүлэх боломж алга байна. Иймд гэр хорооллуудад шинэ эмнэлэг төлөвлөх шаардлагатай.

Сумын төвд ганц цэцэрлэг ажилладаг бөгөөд түүнд очихын тулд ихэнх оршин суугчид 1 км-ээс хол зам туулж хүүхдээ авчирдаг юм. Дор хаяж хоёр цэцэрлэг, бага сургууль нэгийг шинээр төлөвлөх хэрэгтэй. Одоо байгаа сургуулиудын хүчин чадал хүрэлцээгүй, тоноглол муу тул мал маллахаар сургуулиас гарсан хүүхдүүдээс цөөн тооны сурагчид сургуульдаа орохоор эргэж ирдэг юм байна. Тийм ч учраас одоо байгаа 160 сурагчийн сургуулийг 320 сурагчийн хүчин чадалтай сургуулиар орлуулах санал гарч байв. Шинээр нүүн суурьшиж буй иргэдийг цэцэрлэг, сургуулиар хангах шаардлага гарна.

Сургууль, ялангуяа цэцэрлэгийг иргэдийн дийлэнх амьдардаг гэр хороололд байрлуулах санал гарч байлаа. Түүнээс гадна, одоо байгаа хүүхдийн хөгжлийн төв багтаамж муутай тул иргэд хүүхдийн шинэ төв барих тухай дурдаж байсан юм. Хэлэлцсэн бусад асуудлуудыг дор сийрүүлэв.

Үүнд:

- Хотыг хүчтэй салхинаас хамгаалах ногоон бүс бий болгох, Наадмын стадионыг хотоос зайдуу газар барих;
- 40 хүртэл сая төгрөгийн орон сууц барих зээл авах боломжоор хангах;
- Замын сүлжээг сайтар төлөвлөж тоосжилтыг багасгах;
- Хэдийгээр оршин суугчид хуурай хог хаягдлаа органик, органик бусаар нь ангилан салгадаг ч хогны машин хогыг хольж ачдаг байна;
- Уул уурхайн компаниудад ажилд ороход хүндрэлтэй байдаг ч ажил эрхлэлтийн үзүүлэлт харьцангуй өндөр байна.

Энэ оны 6 дугаар сард ерөнхий төлөвлөгөөний эцсийн хувилбарыг танилцуулах, иргэдийн саналыг авах хоёр дахь уулзалтыг зохион байгуулсан. Иргэдийн санал бодол өөрчлөгдөөгүй, дээр дурдсан асуудлуудыг дахин хэлэлцэхийг хүсч байсан бөгөөд ерөнхий төлөвлөгөөний төсөл, газар олголтыг ихээр сонирхож байсан юм.

1.3 Сумын хөгжлийн стратеги

Гурвантэс сум мал аж ахуй, аялал жуулчлал, том хэмжээний ашигт малтмалын олборлолт зэрэг өргөн хүрээтэй олон салбарт үйл ажиллагааг явуулж байна. Сумын төв нь эдгээр олон арван үйл ажиллагаанд засаг захиргаа, үйлчилгээ болон институцийн төв болон үйлчилдэг. Сумын төвийн ойр орчимд ашигт малтмалын олборлолт хийж байгаа нь эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэн буй орчны хөгжлийн гол хөдөлгүүр болж байна. Уул уурхайн компаниуд, орон нутгийнхан хэн хэн нь урт хугацааны тогтвортой хөгжлийг хүсч байгаа билээ.

Уул уурхайн салбар хөгжихийн зэрэгцээ цаашдын хөгжлийн тогтвортой байдлыг хангах үүднээс мал аж ахуй, аялал жуулчлал, жижиг дунд үйлдвэрлэл зэрэг нийгэм эдийн засгийн бусад хөгжлийн “хөдөлгүүрүүд”-ийг хөгжүүлэх боломжоор хангах хэрэгтэй байна.

Эдгээр хөдөлгүүрүүдийг зөв зохистой, харилцан уялдаатай хөгжүүлэхэд чиглэсэн сумын засаг захиргааны ур чадвар, бодлого стратеги нь энэ сумын ирээдүйн дүр төрх, хөгжлийн тогтвортой байдлыг тодорхойлох болно. Сумын засаг захиргаа нь уул уурхайн компаниудтай хамтран ажилласнаар нутаг дэвсгэр дээрээ аж төрж, үйл ажиллагаа явуулж буй бүх талуудын хөгжих боломжийг тэнцвэржүүлэн хангаж чадах юм. Сумын төвийн богино болон урт хугацааны хөгжлийг хангах үүднээс уул уурхайд хэрэгцээтэй байгаа үйлчилгээг хөгжүүлж, санхүүгийн бусад эх үүсвэр, үйл ажиллагааг хослуулан хэрэгжүүлэх хэрэгтэй байна.

Гурвантэс сум нь дээр дурдсан төрөл бүрийн үйл ажиллагаа, нийгэм эдийн засгийн хөдөлгүүрүүдийн төвд нь байж зохицуулах үүрэг гүйцэтгэж байгаагаараа давуу талтай. Эдгээр хөдөлгүүрүүд нь бүгд сумын хөгжилд чухал хувь нэмэр оруулан ач тусаа өгөх боломжтой. Уул уурхайн компаниуд нь хүн амын өсөлт, чадавхийг аажмаар нэмэгдүүлэн сумын төвийн хөгжилд хамгийн их нөлөө үзүүлэх нь дамжиггүй юм. Хүсч буй хөгжилд хүрэхэд саад учруулж буй сул тал нь хүн амын өсөлтийг хангах инженерийн болон нийгмийн дэд бүтэц хөгжөөгүй байдал, хөгжлийг хэрэгжүүлэх хүний болон санхүүгийн нөөц бололцоо хомс байгаа байдал юм.

Харин яг одоогоор сумын төвийн дэд бүтэц болон бусад салбар, ирээдүйн хөгжлийн асуудал нь олны анхаарлын төвд байгаа учир эдгээрийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрийг олж татан төвлөрүүлэхэд маш таатай нөхцөл бүрдээд байгаа юм. Санхүүгийн энэхүү эх үүсвэрүүдийг өөрийн оршин суугчид болон ирээдүйд шилжин нүүж ирэх иргэдэд зориулан ашиглах бэлтгэл ажлаа Гурвантэс сум одоо хангах хэрэгтэй байна.

Дэд бүтцийнхээ хөгжилд хөрөнгө оруулахыг хүсч буй Гурвантэс сумын засаг захиргаа сумын төвийг уул уурхайн үйл ажиллагаанд үйлчлэх төв болгох чиглэлд түлхүү анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй. Түүнчлэн, аялал жуулчлал, жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэн зах зээл, эдийн засгаа төрөлжүүлэх нь чухал юм. Шинээр бий болох дэд бүтцийг ашиглан уул уурхайн бус салбаруудыг хөгжүүлэн ажлын байр бий болгох, тэнцвэржүүлэх арга хэмжээг авахад анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй. Мал аж ахуй, аялал жуулчлал болон сумын төвийн хүн амын эрүүл мэндэд уул уурхайн салбарын үйл ажиллагаа сөргөөр нөлөөлж болох нь сумын цаашдын хөгжилд аюул учруулж болзошгүй юм.

Гурвантэс сумын алсын хараа нь бүс нутгийн эдийн засаг болон байгаль орчны хөгжлийг дэмжих засаг захиргаа, худалдаа, үйлчилгээний төв болж хөгжих явдал юм. Ингэхдээ, өсч буй хүн амдаа амжиргааны зохистой, тогтвортой орчинг бүрдүүлэхэд одоо болон цаашдын ирээдүйд анхаарлаа хандуулан ажиллах хэрэгтэй.

Схем зураг 3. Байршлын схем

Санал болгож буй Гурвантэс сумын ерөнхий төлөвлөгөөний дараах зарчмын үндсэн чиглэлүүд байна.

Үүнд:

- Цас, бороо, үерийн усны аюулаас урдчилан сэргийлэн сумын төвийн урд хэсэгт үерийн далан барих, сумын урд хэсэгт цэцэрлэгт хүрээлэн бий болгоно. Далангийн усыг төлөвлөж буй цэцэрлэгт хүрээлэн болон амралт, зугаалгын газрыг усжуулахад ашиглана.
- Оршин суугчдад үйлчилгээг ойртуулах, үйлчилгээний ач тусыг хүргэх, түүнчлэн сумын төвийг хотжуулах зорилгоор хотын төв хэсэгт засаг захиргаа, үйлчилгээний барилга байгууламжуудыг барих хэрэгтэй. Инженерийн дэд бүтцийг угсарснаар эдийн засгийн хөгжил, шинэ бизнес, үйлчилгээг хотын төв хэсэгт төвлөрүүлэх ажлыг дэмжих болно. Түүнээс гадна, хөгжлийн урт хугацааны үе шатанд институц, нийгмийн дэд бүтэц болон худалдааны төв, байгууламжуудыг шинээр барьж байгуулснаар хотын төв хэсгийг баруун зүг рүү тэлэх боломжтой. Төлөвлөж буй хотын энэ хэсэгт одоо 300 гаруй сурагчийн хүчин чадалтай сургуулийн шинэ барилгыг МАК ХХК барьж байна.

Зөвлөлдөх уулзалтын үед иргэд, сумын засаг захиргааны зүгээс гаргасан тодорхой санал, хүсэлтийн дагуу төсөл хэрэгжих богино болон дунд хугацааны үе шатанд одоо байгаа хотын төв хэсгийг өөрчлөн нягтруулан хөгжүүлэх, цөөн тооны харьцангуй бага хэмжээний өөрчлөлтүүдийг оруулж хотын төв хэсгийн дүр төрхийг сайжруулах боломжтой юм. Иргэдээс санал болгосон хэрэгжүүлвэл зохих зарим өөрчлөлтүүдийг дор дурдав.

Үүнд:

- Сумын албан газрууд байрлах хэсэгт чанарын шаардлага хангахгүй байгаа хуучин барилгуудыг буулгаж албан газрын өргөтгөсөн барилга байгууламж, шинэ холимог ашиглалтын бүсийг бий болгох, мөн газрыг чөлөөлөх хэрэгтэй. Ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулахад татан буулгах барилгуудын жагсаалтыг ашигласан болно.
- Сумын иргэдийн нэмэгдэж буй эрүүл мэндийн үйлчилгээний хэрэгцээг хангах үүднээс одоо байгаа эмнэлгийн орчмын газрыг хөгжүүлэн сайжруулна.
- Эмнэлгийн барилгын ард байгаа тахилгатай уулыг хамгаалж, түүнийг тойруулан цэцэрлэгт хүрээлэн, ногоон бүс бий болгоно.
- Одоо байгаа болон шинээр баригдах сумын хэсгүүдэд олон нийтийн, соёл, түүхийн дурсгалт байгууламжуудыг байгуулах байрлалыг тодорхойлно. Хотын хойт хэсэгт байрлах томоохон цэцэрлэгт хүрээлэнд наадмын шинэ стадион барихаар төлөвлөж байна.

Одоо байгаа болон шинээр хөгжүүлэх газарт оршин суугчдыг төвлөрүүлэн нягтруулах хэд хэдэн хувилбар боловсруулж, инженерийн дэд бүтцээр үе шаттайгаар хангах асуудлыг тусгасан болно. Хэрэглэгч, дэд бүтцийн үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагын хэрэгцээ, түүнчлэн тэдгээрийн дэд бүтцийн хөрөнгийн болон урсгал зардлыг төлөх санхүүгийн чадамжийг үндэслэн дэд бүтцийг хөгжүүлэх юм. Энэхүү орон сууцыг дэд бүтцээр хангах ажлын хүрээнд жижиг орон сууцны барилга, жижиг эдлэн бүхий амины орон сууц барихаар төлөвлөж байна. Дэд бүтцийн үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагын шаардлага буюу хэрэглэгчийн тоог хангах үүднээс том эдлэн бүхий гэр хорооллын айлуудыг нягтруулах ажил давхар хийгдэх болно.

Дэд бүтцийн үйлчилгээ үзүүлснээр мөнгөн эдлэлийн дархан, гэрийн модны үйлдвэрлэл зэрэг уламжлалт аж ахуй, гар урлалын жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхийг дэмжих боломжтой. ХАА, хүнс, барилгын материалын үйлдвэр болон ажлын байр бий болгох бусад байгаль орчинд ээлтэй жижиг дунд үйлдвэрлэлд зориулж Эко-аж үйлдвэрийн паркийг хөгжүүлнэ.

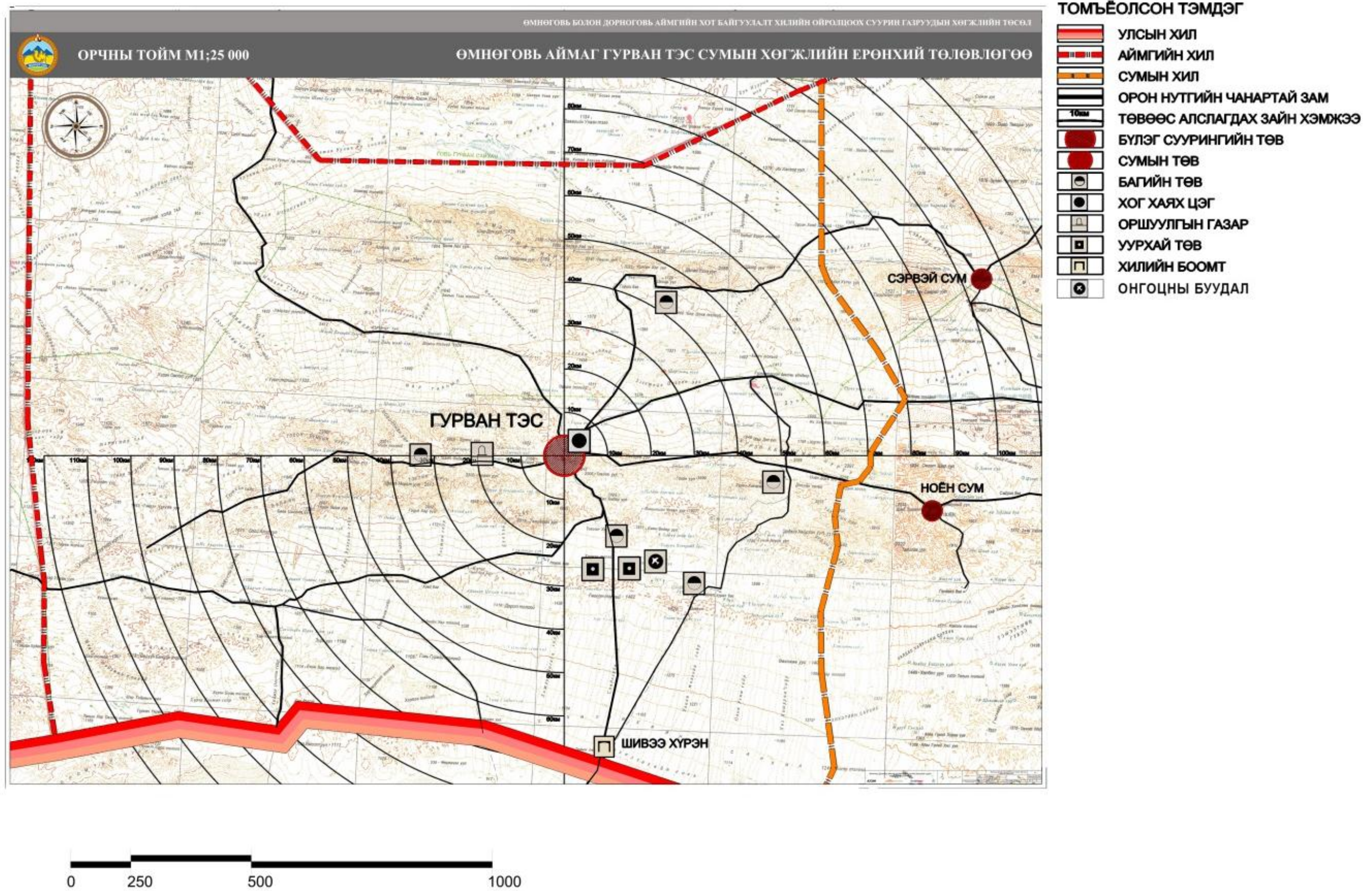
Одоо айл буусан болон захирамжаар олгосон газруудыг цэцэрлэг, сургууль, эмнэлэг болон худалдаа, үйлчилгээ үзүүлэх төв бүхий гэр хороолол болгон хотын төвөөс баруун тийш төлөвлөж өгсөн.

Бусад чиглэлүүд:

Одоо байгаа гэр хорооллыг нягтруулах журмаар хотын тэлэлт, хөгжлийг дэмжинэ. Айл өрхүүдийн нягтарлыг сайжруулах санаачилгуудыг дэмжсэнээр хөгжил, нягтарлын үйл явцыг түргэтгэх болно.

Дэд бүтцийн үйлчилгээний үр ашгийг сайжруулах, сумын төв хэсэг, хороодын хөгжлийн асуудалд иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлж сумын төв хэсгийн хөгжлийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.

Схем зураг 4. Орчны тойм

1.4 Олон улс, улс, бүс нутгийн хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйлс

Монгол улсын хувьд олон зүйлээрээ их онцгой. Бусад уул уурхайн улс орнуудаасаа ч өвөрмөц ялгаатай. Юуны өмнө хуурай газраар хүрээлэгдсэн, далайд гарцгүй. Хоёрдугаарт, ОХУ, Хятад гэсэн хоёр томоохон гүрний дунд хавчуулагдан оршдог. Мөн хэл соёл, уламжлал, түүхээ хадгалж хамгаалж үлдэхээр хичээж буй ердөө гуравхан сая орчим хүн амтай. Тал, хээр, говь, хангай хосолсон газарзүй, биологийн төрөл зүйлийнхээ хувьд ч онцгой баялаг. Дээр нь, хөрсөн дороо асар их баялагтай уул уурхайн орон. Иймээс ч Монгол улсын хөгжлийн асуудал дэлхийн анхаарлын төвд хүрээд байна. Үүний нэгэн илрэл нь Монгол улсын сүүлийн 5 жил оролцсон Дэлхийн эдийн засгийн чуулганы 44 жилийн түүхэнд анх удаа Монгол Улсын хөгжлийн асуудлыг онцгойлон авч хэлэлцсэн явдал юм. Чуулганы төслийн баг 2013 онд манай улсыг сонгон авч Монгол Улсыг 2040 он хүртэл хэрхэн хөгжүүлж болох вэ гэх стратегийн төсөл боловсруулжээ. Энэхүү хөгжлийн хувилбаруудыг томъёолоход Монголын талаас 250 гаруй эксперт оролцож, Дэлхийн эдийн засгийн форумтай хамтран ажилласан байна.

Уг тайланд газрын хэвлий дороо зэс, коксжих нүүрс зэрэг байгалийн асар их баялагтайн дээр гол зах зээл болох Хятад улстай хаяа дэрлэн оршиж буйгаараа Монгол улсын эдийн засагт хөгжлийн асар их потенциал буйг юун түрүүнд онцолжээ. Гэвч хоёрхон гол түүхий эдтэй, ганцхан худалдан авагчтай нь Монгол Улсыг түүхий эдийн үнийн савалгаа бий болох, Хятадын эрэлт хэрэгцээ буурах шалтгаан болдог зэрэг эерэг, сөрөг талуудыг харгалзан 2040 он хүртэлх Монгол Улсын хөгжлийн дараахь гурван зураглал, хувилбарыг томъёолжээ. Үүнд:

1. Бүс нутгийн сэргэн мандалт хэмээн нэрлэсэн эхний хувилбараар Зүүн Хойд Ази улс төрийн хувьд нэгдмэл, эдийн засгийн өндөр, тогтвортой өсөлттэй. Энэ нь Монгол Улсад гол ашигт малтмалуудаа боломжийн үнээр борлуулж, эдийн засгаа төрөлжүүлэн экспортын орлогоо ухаалгаар удирдсанаар эдийн засгийн хэт халалт, нийгмийн эмх замбараагүй байдлаас зайлсхийх боломжийг олгоно.

2. Хятад улс дэлхийд тэргүүлэхийн зэрэгцээ нүүрснээс татгалзан экологид ээлтэй, сэргээгдэх эрчим хүчний хэрэглээгээ нэмэгдүүлж, ногоон эдийн засгийг эрхэмлэсэн хувилбар. Энэ тохиолдолд Монголын экспортын дийлэнх орлогыг бүрдүүлдэг гол түүхий эдүүдийн эрэлт эрс буурах сөрөг талтай. Гэхдээ эдийн засгаа ногоон буюу байгаль экологид ээлтэй бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээр төрөлжүүлэх олон олон боломжийг нээж өгөх юм байна.

3. Харин сүүлийнх нь таагүй хувилбар. Геополитикийн зөрчил, хурцадмал байдал бүс нутгийн хөгжлийг хойш татан улмаар зөвхөн эдийн засаг төдийгүй, нийгэм, улс төрийн хувьд хүнд байдалд оруулна. Байгалийн баялгийг улстөрчдийн зорилгодоо хүрэх хэрэгсэл болгож ашигласнаар худалдааны асуудалд хүндрэл гарна. Энэ тохиолдолд Монгол Улс эрдэс баялгаа гаргах зах зээл, санхүүжилтийн төлөө нэлээд тэмцэх хэрэгтэй болохоос гадна эдийн засгаа төрөлжүүлэх боломжуудыг хайна. Энэ хувилбар

Монголд дундыг баримтлагч, бусад улс орны хүндэтгэл хүлээсэн хөршийн үүрэг гүйцэтгэх боломжийг олгоно.

Нэгдүгээр хувилбарыг авч үзвэл, Зүүн Өмнөд Ази дэлхийн эдийн засгийн 40-өөд хувийг бүрдүүлж байгаа. Зөвхөн Хятадын эдийн засаг л гэхэд жилд дангаараа дэлхийн нийт ДНБ-д 500 тэрбум ам.долларын өсөлт нийлүүлж байдаг. Эндээс харахад арван тэрбум ам.долларын эдийн засагтай Монгол Улсын хувьд бүс нутгийн энэхүү өсөлтөөс хоцрохгүй байх, зэс, нүүрс зэрэг гол түүхий эдүүдээ боломжийн үнээр, саадгүй борлуулж, бус нутгийн, цаашлаад дэлхийн эдийн засагт нийлүүлэх өсөлтөө нэмэгдүүлэх шаардлага ачаалал ирж байгаа юм. Энэ тохиолдолд Монгол улс голланд өвчин, хүрээлэн буй орчны асуудал, баян ядуугийн ялгаа, орлогын тэгш бус байдал нэмэгдсэнтэй холбоотой үүсэх нийгмийн эмх замбараагүй байдал зэргээс зайлсхийж чадах уу зэрэг эрсдэлүүд нэмэгдэж байгаа юм. Энэ нөхцөл байдалд макро тогтвортой байдлаа хадгалж үлдэх нь асуудал хамгийн чухал. Үүнийг тулд нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн гэсэн гурван талаас нь авч үзэх нь зүйтэй. Ард түмнийг асуудлын гадна орхиж, тэдний оролцоог орхигдуулж болохгүй. Хоёрдугаарт, бодлого гаргахдаа энд яригдаж байгаа гурван хувилбарын зөвхөн нэгэн дээр нь туйлшралгүйгээр уян хатан хандах нь чухал. Аль ч нөхцөл байдал үүсч болно, эсвэл бүгд холилдсон хувилбар ч байж болно гэж тооцоолон бэлэн байх хэрэгтэй. Мэдээж үүнд эдийн засгийн төрөлжүүлэлт туйлын чухал. Уул уурхайгаас гадна хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйгаа дутахааргүй ач холбогдолтой төвшинд хүргэн өсгөх боломж байна. Мөн өндөр чанартай бүтээгдэхүүн үйлчилгээтэй аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломж ч харагдаж байгаа. Бас нэгэн боломжит салбар болох оёдол, нэхмэл бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, үр ашгийг нь хүртэх боломж байгаа. Эдийн засгийн төрөлжүүлэлт нь ажлын байрыг нэмэгдүүлж, иргэн бүрийн амьдралын төвшинд өөрчлөлтийг авчирч байх ёстой. Баялгаас олсон орлогоо зүй зохистой зарцуулж, хойч үедээ хадгалж үлдээхийн тулд шаардлагатай үед хөрөнгө оруулалтын, эсвэл хөгжлийн сангийн үүрэг гүйцэтгэх чадвартай баялгийн сангийн загварыг гаргах нь стратегийн чухал шийдвэр болохыг судалгааны үр дүн харуулж байгаа юм. Үүнээс гадна хөршүүдтэй хамтын ажиллагаагаа нягтруулж, эдийн засаг, улс төрийн аль аль талбарт холбоо харилцаагаа сайжруулах нь ирээдүйд үүсэх сорилтуудыг давахад туйлын чухал нөлөөтэй. Монгол Улсын өмнөд бүс нутгийн хамтын ажиллагаагаа сайжруулахад зориулж хил дамнасан дэд бүтцүүд барьж байгуулах талаар стратегийн шийдвэр гаргах сонголт гарч ирнэ.

Хоёрдугаар хувилбарын хувьд, агаарын болон бусад бохирдол гамшгийн хэмжээнд хүрсэнтэй холбоотойгоор Хятад улс нүүрс зэрэг агаар бохирдуулж, хүлэмжийн хий ялгаруулдаг эрчим хүчний эх үүсвэрээс татгалзаж, экологид ээлтэй, ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, сэргээгдэх эрчим хүч хэрэглэхийг эрхэмлэх болно. Хэрэв ийм зүйл болбол уул уурхайн баялагтаа найдаж байгаа Монгол Улсын хувьд энэ нь таатай өөрчлөлт биш. Гэхдээ энэ нь эко аялал жуулчлал, органик хүнс, экологид ээлтэй бусад бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг бий болгон эдийн засгаа төрөлжүүлэх боломж бололцоог нээж өгөх болно. Энэ тохиолдолд Хятадад ногоон бүтээгдэхүүн,

үйлчилгээний томоохон нийлүүлэгч болох алхам хийвэл зохилтой. Бодит ажил болж хэрэгжиж эхэлсэн тохиолдолд Оюутолгойтой дүйцэхүйц том төсөл босно. Тийм боломж Монголд хангалттай байгаа.

Харин бүс нутагт таагүй байдал үүссэн гурав дахь тохиолдолд тогтворгүй байдлаас эдийн засгаа хамгаалахын тулд уул уурхайн болон бусад салбарын бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээ нийлүүлэх урт хугацааны гэрээнүүд байгуулах нь чухал шийдвэр болно.

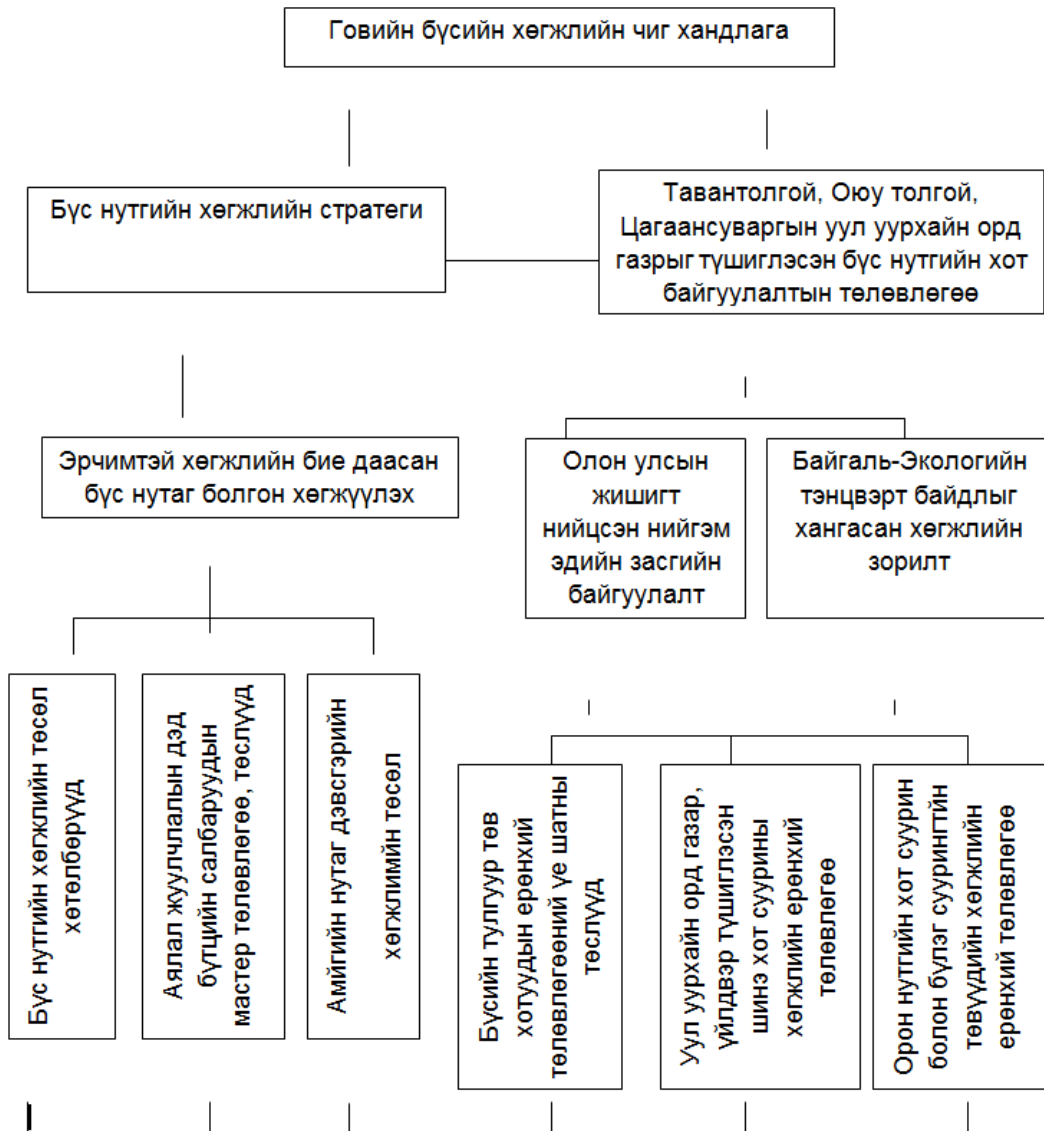
ДЭЗЧУ-аас гаргасан дээрх зөвлөмжүүд болон судалгааг бид цаашид анхаарчэнэхүү хөгжлийн зураглалын аль нэгээр нь Монгол Улс хөгжинө гэхээс илүү цаг үе, эдийн засаг, нийгмийн ханлагаас хамаарч өөрчлөгдөж болно гэдгийг тооцоолон ухаалаг бодлого боловсруулах нь чухал юм.

Дэлхий нийтийн хандлагын хувьд аль ч улс оронд хөгжлийн тэргүүлэх хүчин зүйл нь газар байдаг. Говийн бүсийн аймгууд өргөн уудам нутагтай Өмнөговь гэхэд л манай улсын хамгийн том газар нутагтай аймаг. Өмнөговь аймаг нутаг дэвсгэрийн хувьд (165000 км²) Монголын хамгийн том аймаг бөгөөд хамгийн бага хүн амтай (2011 оны байдлаар 63400 оршин суугчтай) аймгуудыг нэг нь юм. Засаг захиргааны хувьд 15 сумтайгаас 27967 км² нутаг дэвсгэртэй Гурвантэс аймгийн хамгийн том сум нь юм байна. Гэтэл бид говийн аймгуудын ашигт малтмал орд газруудыг л сонирхох эрин үе ирээд байна. Байгалийн эрдэс, түүхий эд, нөөц ч шавхагдашгүй биш учраас энэ асуудалд эхнээс нь ухаалаг хандах хариуцлага ч бидэнд ногдож байна. Үүний зэрэгцээ олон улсын түвшинд үл сэргээгдэх нөөцийг хямгадаж сэргээгдэх болон ашиглагдаагүй бусад нөөцийг илрүүлж ашиглах хандлага давамгайлах боллоо. Ийм нөөц тухайлбал нар, салхи, аялал жуулчлалын нөөц говьд бий. Монгол улсын мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан “Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого”, “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ын хүрээнд “Говийн бүсийн хөгжлийн стратеги” боловсруулж үе шаттай хэрэгжүүлэх нь бүс нутгийн төдийгүй Монгол улсын XXI зууны нийгэм эдийн засгийн хөгжилд чухал түлхэц болно.

Говийн бүс Тавантолгойн нүүрс, Оюутолгой, Цагаан суваргын зэс молибдены томоохон орд газруудаас гадна жонш, нүүрсний бүлэг орд, газрын тосны арвин их нөөцтэй. Говийн байгалийн өвөрмөц хэв шинж, ховор сонин үзэгдэл, түүх соёл, археологийн ховор олдвор зэрэг нь гадаад дотоодын жуулчдын сонирхлыг татаж байгаа нь говийн бүсийн хөгжлийн нөхцөл, нөөцийн нэг онцлог юм.

Манай улсын тухайд зах зээлийн багтаамж ихтэй өмнөд хөрш БНХАУ-руу төмөр замын босоо тэнхлэгээр шууд холбогдсон. Хүчин чадлаараа хамгийн томд тооцогдох Замын үүдийн хилийн боомт болон чөлөөт бүс, Дорноговь аймгийн Хатанбулаг сумын Ханги-Мандалын хилийн боомт, Өмнөговь аймгийн Ханбогд сумын Гашуун сухайтын хилийн боомт, Гурвантэс сумын Шивээ хүрэнгийн хилийн боомтууд үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь говийн бүсийн хил орчмын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, байгалийн баялаг, эрдэс түүхий эдийн нөөцөө илүү үр ашигтай, ухаалгаар зах зээлд гаргах, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх өргөн боломж байгааг харуулж байна.

Схем зураг 5. Говийн бүсийн хөгжлийн чиг хандлага

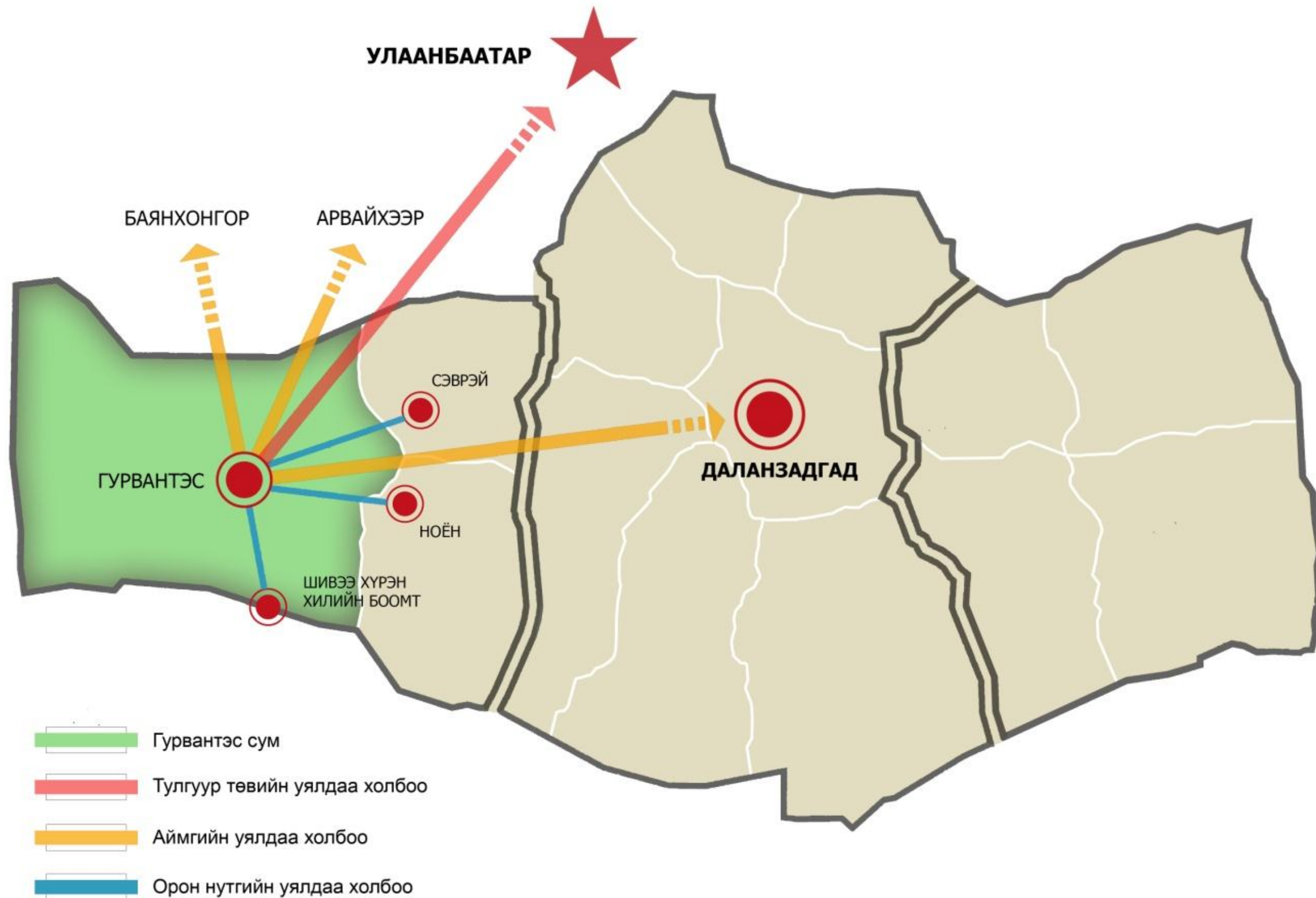

Монгол улсын хөгжлийн үндсэн тэнхлэгийн нэг талын зохистой үйлчилгээний зай 200 км байхад Дундговь, Өмнөговь аймгууд энэ тэнхлэгийн үйлчилгээнд хамрагдаагүй. Бүсийн хөгжлийг тэтгэх дэд бүтцийн үйлчилгээний хүрээ 150-200 км-т тогтоогдсон зарчмын шийдвэр говийн бүсэд үйлчлэхгүй. Тухайлбал Дундговь 240км, Өмнөговь 540 км-ээс Зуунмод хотоос бүсийн тулгуур төвийн үйлчилгээ авч чадахгүй байгаад дүгнэлт хийж бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг хангах шаардлагын үүднээс говийн бүсийн дэд бүтцийн оновчтой сүлжээг бүрдүүлж, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх зорилт тулгарч байна. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд Монгол улс дэд бүтэц дээр суурилан хөгжих тухай Төрийн бодлогын нэгдмэл байр суурийн агуулгад нийцүүлэн уул уурхайн томоохон орд газруудын олборлолт, боловсруулалт, одоо байгаа болон шинээр үүсэх хот суурины ирээдүйн хөгжилд тулгуур болохуйц авто зам, төмөр зам, эрчим хүч, ус хангамжийн оновчтой сүлжээ, найдвартай эх үүсвэрийг тогтоох асуудлыг бүс нутгийн түвшинд харилцан уялдаатайгаар авч үзэх шаардлагатай.

Схем зураг6. Монгол улсын эдийн засгийн бүс

Схем зураг 7. Гурвантэс сумын бүсчлэлийн уялдаа холбоо

Гурвантэс сумын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах үед Говьсүмбэр, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь аймгуудын нутаг дэвсгэрийг хамарсан “Говийн бүсийн хөгжлийн стратеги” төсөлзэрэгцэн хийгдсэн учраас Гурвантэс сумын хөгжлийн ирээдүй говийн бүсийн болон бичил бүсийн хөгжлийн чиг хандлагатай уялдаа сайтай болсон гэж үзэх бүрэн үндэслэлтэй.

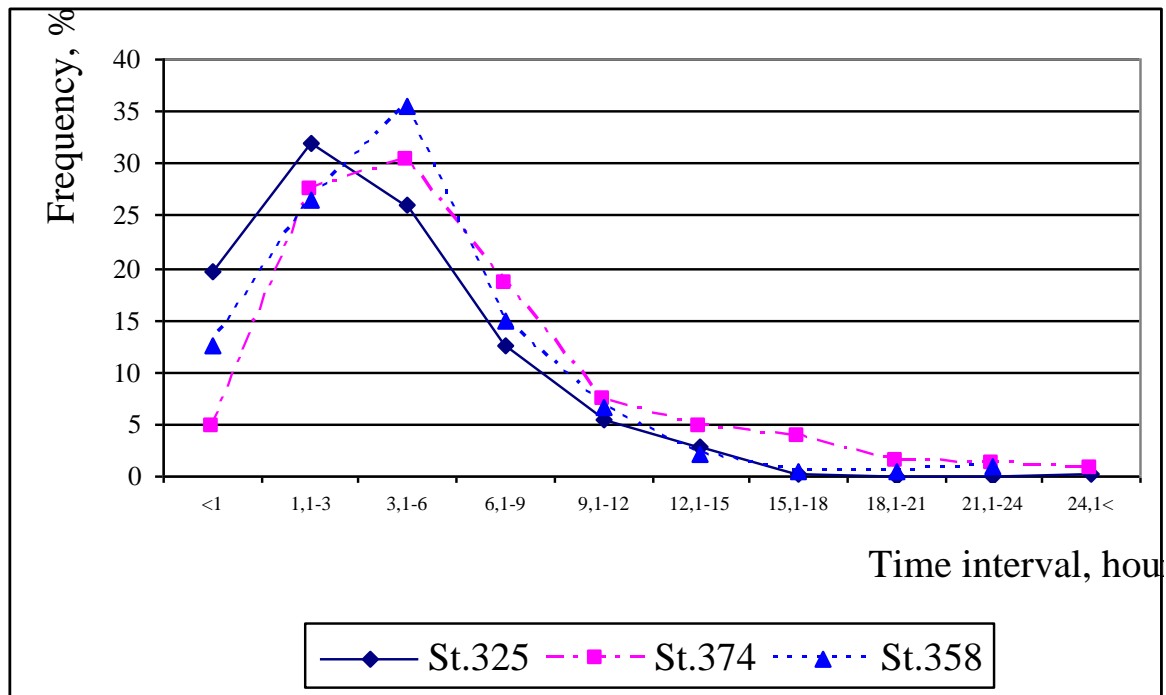
Өмнийн говийн эх газрын эрс тэс хуурай уур амьсгал, хүрээлэн буй орчин, амжиргаа нь малаас хамаардаг нүүдэлчин малчдад нэн тохиромжтой. Олон зуун жилийн тэртээгээс одоогийн эко-систем болон нүүдлийн мал аж ахуй нь харилцан шүтэлцээтэй аж төрж ирсэн юм. Монголын говь нутгийн хүрээлэн буй орчин, нүүдлийн иргэншил нь хүн ам, малыг байгалийн хүнд, хэцүү нөхцөлд тэсвэртэй болгож ирсэн билээ. Харамсалтай нь, Гурвантэс сумын энэ уламжлалт аж ахуйд цаг уур, уул уурхайн үйлдвэрлэл, ямаа-ноолуурын бизнес зэрэг нийгэм эдийн засгийн хүчин зүйлс сөрөг нөлөө үзүүлсээр байна. Сүүлийн үед эрчимтэй хөгжиж байгаа энэ салбарууд нь цөлжилтийг тэтгэж, усан хангамжийг хомсдуулж байгаль, хүний сөрөн тэсвэрлэх чадварыг бууруулж байна. Маш хурдан хөгжиж байгаа уул уурхайн салбар, хотжилт энэ байдлыг улам доройтуулах магадлалтай.

Олборлох үйлдвэрт ажиллахаар шилжин ирж буй иргэд Гурвантэс сумд суурьшин хүн амын тоог огцом өсгөж, энэ нь махны чиглэлийн мал аж ахуйн малын толгойн тоо болон малын төрөлд нөлөөлж өөрчлөлт оруулна. Малчид орлогоо нэмэгдүүлэхийн тулд шинээр үүсч буй хэрэгцээг хангахын тулд малын тоогоо өсгөхийн төлөө ажиллах болно. Хэдийгээр энэ нь малчдын хувьд хамгийн тохиромжтой шийдэл боловч бэлчээрийн менежментэд асар дарамт учруулах үзэгдэл юм. Малын толгойн тоо өсөх тусам хэт бэлчээрлэлт үүсч, газар хөрсний чанар муудаж эко-систем доройтон бэлчээрийн газар цөлжих аюул учрана.

Цэвэр усны хангамж энэ бүсийн томоохон асуудал болоод байна. Өмнийн говийн усны эх үүсвэрийн тоо цөөрч уламжлалт нүүдлийн мал аж ахуйг доголдоход хүргэж болзошгүй. Үлдэж буй цөөн тооны усны эх үүсвэрийн орчимд мал бэлчиж бэлчээрийн даац хэрэн, хөрсний доройтолд оруулж байна. Өмнийн говийн бүс, тэр дундаа Гурвантэс сумын төв хэсэгт энэ доройтолд ихээр өртсөөр байна.

Гурвантэс сумын төв болон тухайн сумын хөгжилд шороон шуурга ихээхэн нөлөө үзүүлэх хүчин зүйлс болоод байна. Шороотой өдрийн тоо (цагаар хэмжигдэх) Өмнөговь аймагт жилдээ 200 гаруй цаг үргэлжилдэг бол Сайхан өртөөнд 614 цаг хүртэл үргэлжилдэг. Шороон шуурга 1.6 – 6 цаг хүртэл үргэлжилж говийн бүсийн зарим хэсэгт 12 цаг хүртэл үргэлжлэх магадлалтай. Шороон шуурга үргэлжлэх хугацаа хаврын улиралд урт, харин зуны улиралд шуурга нь удаан үргэлжлэхгүй.

Схем зураг 8. Говийн нутагт шороон шуурга үргэлжлэх дундаж хугацаа

St.325-Тоорой өртөө; St.374-Гурвантэс өртөө; St.358-Замын-Үүд

1.5. Бодлого ба дүрэм журмууд

Монгол улсын засгийн газар, ерөнхий сайдын ажлын албанаас сурталчилж буй үндэсний хөгжлийн цогц бодлогод Монгол улсыг хөгжүүлэх ерөнхий төлөв байдлыг тусгасан байдаг. Монголын бусад хот, суурин газрын адил, Гурвантэс сумын төвийн хөгжлийн чиглэлийг энэхүү үндэсний хөгжлийн бодлого тодорхойлно. Монгол улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль (2003, 2008 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)-ийн дагуу тус улсын иргэн бүрт суурьшлын төрлөөс хамааран 700 м² – 5 000 м² газар эзэмших эрх олгогдсон байна. Гурвантэс сум иргэддээ 700 м² хүртэл хэмжээний газар олгож байна. Энэ ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд тус дөхөм болох шинэ бүсчлэлийн код, холбогдох хот байгуулалт, хөгжлийн бодлогуудыг Барилга, хот байгуулалтын яам боловсруулж байна. Энэ баримт бичгүүд маш чухал боловч эдгээр бодлогыг дүрслэн үзүүлэхэд чиглэсэн “Хэлбэрт суурилсан код” гэсэн дүрэм нь сумын төв хэсгийн төлөвлөлтөнд ашиглахад илүү тохиромжтой байх болно.

“Хэлбэрт суурилсан код” нь газар ашиглалтын илүү хатуу, бичмэл дүрмийн ач холбогдлыг бууруулж төлөвлөж буй хэсгийн биет байдалд түлхүү анхаарал хандуулах хөгжлийн зохицуулалтууд юм. Энэ дүрэм нь барилга угсралтын компани, хөрөнгө оруулагч нарт төлөвлөж буй барилгажилтыг дүр төрхөөр нь харуулах, тухайн орон нутгийн иргэд чухам ямар хөгжлийг хүсч байгааг илэрхийлэх боломж олгох юм. Нөгөөтэйгүүр, иргэдэд хүсээд байгаа хөгжлөө сонгоход энэ дүрэм мөн тус дөхөм болно. Түүнчлэн, энэхүү дүрэм нь

төлөвлөж буй хөгжил, өөрсдийн гудамжны зураг төслийг сонгох, хүлээн зөвшөөрөх процессийг хялбаршуулж өгнө.

Зураглал, тайлбар бүхий “Хэлбэрт суурилсан код” нь сумын удирдлагад баримталвал зохих зааварчилга болохоос гадна хотжилт, хөгжлийг хянах хэрэгсэл болж өгөх юм. Маш тодорхой, ойлгоход хялбар, дүрслэн харуулсан дүрэм журамтай байх тохиолдолд нутгийн иргэдэд төлөвлөлтийг ойлгон хүлээж авахад дөхөм болно.

Схем зураг 9. Жишиг “Хэлбэрт суурилсан код”-ын дүрслэл

“Хэлбэрт суурилсан код” нь төлөвлөж буй хэсэгт газар өмчлөл, орон сууцны олон төрлийг ашиглах боломж олгоно.

“Хэлбэрт суурилсан код”-д зохицуулах/журамлах төлөвлөгөө, барилгын “дугтуй”, архитектур, нийтийн эзэмшлийн газрын стандарт зэрэг дүрэм, нормууд багтана. Зохицуулах/журамлах төлөвлөгөөнд төрөл бүрийн стандарттай барилгуудыг байрлуулах газрыг зааж өгсөн газрын зураг бүхий баримт бичиг байна. Энэ газрын зурагт оруулсан журамлах газрын барилгажилтыг орон нутгийн иргэдийн хүсэлтийн дагуу төлөвлөж боловсруулна. Барилгын “дугтуй”-ны стандарт нь засаг захиргаа, төрийн эзэмшлийн барилгуудын хэлбэр дүрс, онцлох чанаруудыг тодорхойлсон байна. Нийтийн эзэмшлийн газрын төлөвлөлтийн стандарт нь явган хүний зам, гудамжны автомашины зогсоол, гудамжны мод, тавилга зэргийн техникийн үзүүлэлтүүдийг агуулна. Барилгын фасад, цонхны хэмжээ/харьцаа, бусад барилгын гадна талын элементүүдийг архитектурын стандартууд тодорхойлж өгнө. “Хэлбэрт суурилсан код”-ыг ашигласнаар төлөвлөгөөг маш тодорхой, ойлгомжтой боловсруулж хэрэгжүүлэх, төслийг хянах процессыг хялбаршуулахаас гадна зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагааг түргэтгэж, төслийн үр дүнд эерэг нөлөө үзүүлэх болно.

2. ХҮН АМЫН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Сумын төвийн суурьшлын бүсийн төлөвлөлтийн үндсэн зарчмыг тухайн газар нутгийн онцлогт нийцүүлэн, хүн амын аж байдлыг харгалзсаны үндсэн дээр сонгож, хот төлөвлөлтийн норм, дүрмийн дагуу төлөвлөсөн болно.

Хүн ам, хөдөлмөрийн нөөцийг дараах аргуудаар тооцож болдог. Үүнд:

1. Хүн амын нягтралаар тооцох арга
2. Хүн амын ердийн өсөлтийн арга
3. Хөдөлмөрийн балансын арга
4. Хүн амын төрөлтийн коэффициентийн арга
5. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн арга

Хүн амын хэтийн төлвийг тооцохдоо тухайн суманд бий болох ажлын байр, тус сумын сүүлийн 3 жилийн хүн амын өсөлт, шилжих хөдөлгөөнийг харгалзан үзэж ердийн өсөлт болон, хөдөлмөрийн балансын хосолмол аргаар тооцож төлөвлөлтийн хугацаанд болно.

Хүн амын хэтийн төлвийг тухайн суманд бий болох ажлын байр, Нарийн сухайт уул уурхайн ордыг түшиглэсэн хүн амын өсөлт, ажиллах хүчний байдал, тус сумын сүүлийн жилүүдийн хүн амын өсөлт, шилжих хөдөлгөөнийг харгалзан үзэж төлөвлөлтийн хугацаанд 7300 хүнтэй байхаар тооцов.

Уул уурхайн бус санхүүгийн идэвхжилийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ уул уурхайн компани хөрөнгө оруулалтын ашиг нэмэгдүүлэх замаар сумыг тогтвортой удирдлага, арилжааны болон үйлчилгээний төв болгон хөгжүүлнэ.

Төлөвлөгөө нь ирээдүйн хөрөнгө оруулалтын хөгжлийн тухайд засгийн газарт ба хувь хөрөнгө оруулагч нартай шийдвэр гаргахад таатай нөхцлөөр хангах учиртай. Төлөвлөлтийн үе шат нь сумын хойд талаар хөгжинө. Эхний ээлжинд гол замаа дагаж хойд зүгрүү суурьшлыг тэлж, одоо байгаа сумын төвийн баруун зүгт сунган үргэлжлүүлхээр төлөвлөж байна. Төлөвлөлтийн 2 дахь шатанд шинэ суурьшлыг үүсгэхээр төлөвлөсөн болно.

Хүснэгт 1-т Гурвантэс сумын төвийн хүн амын өсөлтийг 2012, 2017 болон 2025 онуудаар тооцоолон гаргасныг үзүүлсэн байна. Уул уурхайн шинэ ажилчид ба тэдгээрийн ам бүл шилжин нүүж ирснээр сумын хүн ам 2017 он хүртэл эрчимтэй өсөх болно.

Хүснэгт 1. Гурвантэс сумын төвийн хүн амын хэтийн тооцоо

Хугацаа	АЕСОМ-ын тооцоо	Хүн амын өсөлт
2012	4502	-
2017	5266	15.0 %
2025	7208	4.0%

Хүснэгт 2. Сумын хүн амын насны бүтцийн төлөвлөлт

№	Насны бүтэц	Төлөвлөлтийн хугацаа			Хот байгуулалтын норматив
		2012 он	2017 он	2025 он	
1	0-15 насны хүүхэд	1489	1790	2451	34%
2	Хөдөлмөрийн насны хүн ам	2769	3212	4397	61%
3	Өндөр настан	244	264	360	5%

Сумын одоогийн оршин суугчидтай харьцуулбал шинээр нүүж ирэгсэд илүү тав тухтай орчинд амьдрахыг хүснэ. Тиймээс харьцаа, соёлын энэ шилжилт хотын хөгжил ба экологийн ул мөрийн (экологийн ул мөр нь хүний байгальд үзүүлэх нөлөө, ачааллыг хэмжих бөгөөд хүн амын байгалийн нөөцийн хэрэглээ ба гаргах хаягдлын одоогийн түвшнийг илэрхийлэх газрын талбайн хэмжээ юм) үзүүлэлтийг тодорхой хэмжээгээр өөрчлөх юм. Монгол улсын экологийн ул мөрийн үзүүлэлтээр нэг хүнд жилд 5,7 га газар ногдож байна. 2025 он гэхэд 5000 хүн нэмэгдэхээр тооцож байгаа бол шинээр шилжин ирсэн иргэдийн хэрэгцээг хангахад нэмэлт 28000 га газар шаардагдах болно.

Сумын нутаг дэвсгэрт байгаа уул уурхайнуудын үйл ажиллагааны нөлөө Гурвантэс сумын төвд хэдийн мэдрэгдэж эхэлжээ. 2009-оос 2011-ны хооронд Гурвантэс сумын хүн ам 259 хувиар өссөн ба шинэ иргэдийн 90 хувь нь 20-40 настай бөгөөд тэдгээрийн 80 хувь ажил эрхэлдэг байна. Харин энэ хугацаанд Гурвантэс суманд бүртгэлтэй, үйл ажиллагаа явуулж байгаа компаний тоо (36) өсөөгүй байгаа нь худалдаа, үйлчилгээний салбар дагаж хөгжсөн гэх ойлголтыг үгүйсгэж байна. (Эх үүсвэр: Өмнөговь аймаг)

3. ГАЗАР ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН БҮТЭЦ

Хот суурингийн газар нутгийн зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох асуудал нь утгаараа хязгаарлагдмал нөөцийг үр ашигтай, зохистой ашиглах, хамгаалах газрын эдийн засгийн чадавхи нөөцийг нэумэгдүүлэх газарзүйн таатай орчинг бүрдүүлэхэд орших бөгөөд газар нутгийг оновчтой төлөвлөх нь хамгийн үр ашигтай, зүй зохистой ашиглах, хамгаалах явдлыг хангахад эерэг нөлөөлж байх үүрэгтэй. Хотын нутаг дэвсгэрийг зохион байгуулалтын хувьд газар бүсчлэх үйл ажиллагаанд тулгуурлан хийх нь хот төлөвлөлт болон газрын харилцааны нийтлэг шаардлагын нэг юм. Энэ шаардлагын үүднээс Гурвантэс сумын газар нутгийн дотоод зохион байгуулалтыг хийхдээ сумын доторхи дэд бүсүүдийг ялгаж, тус бүрийн ашиглалтын чиг үүргийг тодорхойллоо.

Хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг дээшлүүлэх үүднээс бүтээн байгуулалтын ажлыг үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Газар ашиглалт, төлөвлөлтийг 2 үе шатаар хөгжүүлэхээр газар ашиглалтын бүсчлэлийг газрын одоогийн байдал болон цаашид гүйцэтгэх үүрэг зориулалт, газрыг үр ашигтай ашиглаж эзэмших байдлыг харгалзан үзэж төлөвлөлөө.

Суурьшлын бүсийн газрыг сонгохдоо газрын байгаль, экологийн болон газрын хязгаарлах хүчин зүйлсийг зөв үнэлэх явдал чухал. Төлөвлөлтийн бүсүүдийн газар рельеф аль болох гүний болон хавтгайн хэрчигдэл багатай, зам, барилга барихад тохирохуйц, хурын усыг зайлуулах болон инженерийн сүлжээг барихад ажлын объем бага байхуйц хэвгийтэй байвал зохино.

Газар эзэмших, ашиглах төрлийг тогтоохдоо орон нутгийн санал болон Гурвантэс сумын төвийн одоогийн байдал, экологи, хот байгуулалтын үнэлгээ, газар зүйн байршил, байгаль цаг уурын нөхцлийг харгалзан үзсэн.

Гурвантэс сумын төвийн хувьд инженер геологийн “Гурвантэс” компаниас хийсэн судалгааг үндэслэж газрын тохиромжтой байдлыг үнэлсэн бөгөөд тохиромжтой үнэлгээтэй байна.

Бусад уламжлалт мастер төлөвлөгөөтэй харьцуулбал энэ Ерөнхий төлөвлөгөөнд ирээдүйд баригдах барилга, байгууламжуудын бодит үзүүлэлтүүдийг нарийвчлан тодорхойлж өгөөгүй. Барилга байшинг харуулж байгаа нь үзүүлэнгийн зориулалт бүхий бөгөөд хувийн газарт яг ийм зураг төслөөр байгуулалт хийгдэнэ гэсэн юм биш. Түүнчлэн, хэсэгчилсэн төлөвлөлтийг хийгээгүй болно (энэ төрлийн төлөвлөгөөг хожим тусад нь боловсруулах болно). Энэ Ерөнхий төлөвлөгөөнд тодорхойлогдсон газар ашиглалт, барилгын өндрийг хязгаарлах, амины орон сууц барих газрын хэмжээ зэрэг бусад өгөгдөхүүнд нийцүүлэн хэсэгчилсэн төлөвлөгөөг боловсруулах юм.

Газар болон орон сууцны цаашдын хэрэгцээ

Төлөвлөлтийн хугацаанд сумын төвийн хүн ам 7200 болохтой холбоотойгоор эдэлбэр газартай амины орон сууцны газар 100 орчим га - аар нэмэгдэнэ.

Сүүлийн жилүүдэд газар эдийн засгийн эргэлтэнд жинхэнэ утгаараа орж газар үл хөдлөх хөрөнгө болж хувийн өмчийн газар үүсч эхэлж байна. Газрын өмчлөлийн тухай хуульд зааснаар Монгол улсын иргэн гэр бүлийнхээ хэрэгцээнд сумын төв дээр 0.5 га-гаас илүүгүй газрыг нэг удаа өмчилж болно гэж заасан байдаг гэвч Ханбогд суман дээр өмчлүүлэх газрын хэмжээ нь 0,07 га-гаас ихгүйгээр өмчлүүлэх нь хамгийн боломжтой гэж үзлээ. Сумын нутаг дэвсгэр үндэслэлгүйгээр хэт тэлэгдэж байгаа нь соёл, аж ахуй үйлчилгээ болон дэд бүтцийн хүрэлцээ, үйлчилгээг зохион байгуулахад ихээхэн бэрхшээлтэй мөн зардал их гарах зэрэг олон сөрөг талтай.

Цаашид Гурвантэс сумын төвийг хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу шинээр тавигдах авто замын болон инженерийн шугам сүлжээ, барилга байгууламжийн газарт орсон иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын ашиглаж байгаа газрыг чөлөөлөх, хашааг зөөх, нүүлгэн шилжүүлэх шаардлагатай.

Хүн амын өсөлтийн төлөв байдал, орон сууцны хорооллын нягтаршлыг үндэслэн ирээдүйд шаардагдах газар болон орон сууцны тооцоог гаргасан. 1-р үе шатыг 2013-оос 2017 оны хооронд, 2-р үе шатыг 2018-аас 2025 он хүртэл тус тус хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн. Шинээр ирж суурьших хүн амыг дундаж хэмжээний айл өрхөд шилжүүлэн тооцож төслийн үе шат тус бүрээр гаргасан.

Шинээр бий болох айл өрхүүдийг төслийн хүрээнд баригдах төрөл бүрийн орон сууцаар хангахаар төлөвлөсөн болно.

Хотожсон хэсэгт одоо байгаа эзэнгүй, ашиглаж болохуйц газрыг хөгжүүлэх болно. Жишээлбэл, төмөр зам тойрсон хэсэгт сул талбайг байгааг ашиглах боломжтой.

Орон сууцны шууд болон урт хугацааны хэрэгцээ болон холбогдох дэд бүтцийн хөгжлийг харгалзан дээрх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Энд анхаарах нэг зүйл бол хүн амын нягтаршлыг сайжруулснаар сумын ядуу иргэдийг инженерийн дэд бүтцийн үйлчилгээгээр хангах боломж бүрдэх юм.

Түр хугацаагаар нүүдэллэж байдаг малчдаас бусад тохиолдолд хотын зах хэсэгт бага нягтрал бүхий газар, орон сууц барихыг дэмжихгүй байх хэрэгтэй.

Санал болгосон газар ашиглалт, бүсчлэлийн зурагт тусгасан газар ашиглалтыг “газар ашиглалтын хэлбэр” гэж тодорхойлсон бөгөөд үүнд хэд хэдэн зөвшөөрөгдсөн газар ашиглалтын хэлбэр ордог. Энэ нь ирээдүйн хөгжлийг хазаарлахгүй, уян хатан байх хэрэгтэй. Зөвшөөрөгдсөн газар ашиглалт нь хотын төв хэсэг болон хөршийн төвүүдэд газар ашиглах холимог хэлбэрийг дэмжих бодлогыг баримтлана. Сумын хэсэг бүрт зөвшөөрөгдсөн газар ашиглалт ямар байхыг Газар болон орон сууцны цаашдын хэрэгцээний тооцоог ХАВСРАЛТ 3 –т дэлгэрэнгүй үзүүлсэн.

Сумын одоогийн оршин суугчидтай харьцуулбал шинээр нүүж ирэгсэд илүү тав тухтай орчинд амьдрахыг хүснэ. Тиймээс харьцаа, соёлын энэ шилжилт хотын хөгжил ба экологийн ул мөрийн (экологийн ул мөр нь хүний байгальд үзүүлэх нөлөө, ачааллыг хэмжих бөгөөд хүн амын байгалийн нөөцийн хэрэглээ ба гаргах хаягдлын одоогийн түвшнийг илэрхийлэх газрын талбайн хэмжээ юм) үзүүлэлтийг тодорхой хэмжээгээр өөрчлөх юм. Монгол улсын экологийн ул мөрийн үзүүлэлтээр нэг хүнд жилд 5,7 га газар ногдож байна. 2025 он гэхэд 5 000 хүн нэмэгдэхээр тооцож байгаа бол шинээр шилжин ирсэн иргэдийн хэрэгцээг хангахад нэмэлт 28 000 га газар шаардагдах болно.

Хүснэгт 4. Сумын газар өмчлөлөөр нэмэгдэх талбайн хэмжээ

№	Ангилал	Хэмжих нэгж	Одоо байгаа	Төлөвлөлтөөр
1	Сумын төвийн талбай /га/	Га	89.06	153.3
2	Гэр хорооллын газар	Га	8.3	56.2
3	Төвийн хүн амын тоо	-	1463	3000
4	Өрхийн тоо	-	347	811
5	1 өрхөд өмчлүүлэх газрын хэмжээ	Га	-	0.07
6	Нийт өмчлөх газрын хэмжээ	Га	-	56.7
7	Үйлчилгээ болон шугам, сүлжээний газрын хэмжээ /га/	Га	-	17

Түр хугацаанд газар ашиглах нүүдэлчин малчдаас бусад тохиолдолд том, газар эзэмших, ашиглах эрх олгохгүй байх хэрэгтэй байна.

4. НУТАГ ДЭВСГЭРИЙН БҮСЧЛЭЛИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Хот суурин газрын чиг үүргийн бүсүүд, төлөвлөлт

Газар ашиглалт ба бүсчлэлийн төлөвлөгөө нь Гурвантэс сумын ирээдүйн хөгжлийг хангахад чиглэсэн сумын төвийн бүтэц, төв хэсэг, баг, хороодын зохион байгуулалтыг тодорхойлж өгнө. Сумын шинэ төвийг одоо байгаа төв хэсгээс зүүн хойд болон хойд зүг тийш хөгжүүлнэ. Сумын төвийн газар эзэмших төлөвлөсөн хэсгүүдэд барих “шинэ хорооллын төвүүд”-ийг шинэ хотын төвтэй холбож өгнө. Энэ ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулахаас өмнө сумын засаг захиргаа газар эзэмших төлөвлөгөөг хийсэн байна.

Сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн одоогийн барилгажилт, газар эзэмшиж, өмчилсөн байдал, төвийн цаашид өргөжин хөгжих нөөц талбайн боломж, төлөвлөлтийн хугацаан дахь хүн амын хэтийн чиг хандлага, дэд бүтцийн ирээдүйн хангамжтай уялдуулан чиг үүргийн бүсчлэлийг төлөвлөв.

Гурвантэс сумын газар ашиглалтын төлөвлөлт болон бүсчлэлийн төлөвлөгөө нь дараах онцлох шинж чанаруудтай. Үүнд:

Одоо байгаа гудамж, барилгуудыг ашиглах боломж – Сумын төвийг одоо байгаа гудамжны зохион байгуулалтыг ашиглан хойд зүгт хөгжүүлнэ. Эхний ээлжинд гол замаа дагаж хойд зүг рүү суурьшлыг тэлж, одоо байгаа сумын төвийг баруун зүгт сунган үргэлжлүүлэхээр төлөвлөж байна.

Явган зорчигчид ээлтэй шинэ сумын төв – Шинэ төв хэсэгт захиргаа, худалдаа, бизнес, соёл, урлагийн төв, нягтрал ихтэй орон сууц зэрэг объектуудыг өөр хооронд нь ойрхон барьж явганаар ажлаа амжуулах боломжийг олгоно. Нягтаршил сайтай, ойрхон барьсан барилгуудад холбогдох дэд бүтцийн үйлчилгээний угсралт, ашиглалт болон засвар үйлчилгээний зардал бага байх тул үр ашиг өндөр байна. Явган явах боломжид нийцүүлэн машины зогсоолыг тодорхой төлөвлөсөн газарт байршуулна.

Нягтралын түвшин өөр гурван төрлийн орон сууц – Нягтрал сайтай нийтийн орон сууцны барилга, дунд зэргийн нягтралтай 200 м²болон 350 м² газар бүхий амины орон сууц, 700 м² буюу түүнээс том эдлэн бүхий орон сууцны зэрэг хэсгүүд байх болно. Сумын захиргаа эдгээр эдлэн бүхий том газруудыг иргэдэд олгосон байгаа. Нийтийн орон сууц, жижиг амины орон сууцуудыг инженерийн дэд бүтцэд холбож болох бөгөөд нягтрал багатай томоохон эдлэн бүхий орон сууцуудыг (гэр хороолол) дэд бүтцэд холбох боломжгүй юм. Гэр хорооллын оршин суугчдыг цахилгаанаар ханган, хуурай хог хаягдал зайлуулах үйлчилгээг үзүүлэх ба усыг худагас авах боломжоор хангаж өгнө.

Байгалийн эмзэг тогтоцыг хамгаалах – Төлөвлөгдөж буй ногоон бүсийн нэгэн хэсэг болох хүрээлэн буй орчны онцлог бүхий байгалийн үзэсгэлэнт газар нутгийг хамгаална. Сумын төвийн зүүн хойд хэсэгт байдаг толгойг байгаль орчны үнэ цэнэ бүхий талаас хамгаалах нь нэг жишээ юм.

Гудамж, замын сүлжээний зэрэглэл – Гудамжнуудад зэрэглэл тогтооно. Ханбогд сумын төв хэсгээр дамжин зүүн хойноос баруун урагш болон баруун хойноос зүүн өмнөд зүг рүү чиглэсэн хоёр гол зам байна. Хамгийн их ачаалал бүхий энэ хоёр гол зам дагуу явган хүн болон бусад моторгүй тээврийн хэрэгсэл ашиглаж байгаа иргэдэд аюулгүй зорчих нөхцлийг бүрдүүлж өгсөн. Түүнчлэн уг зам дагуу нарны гэрлээр ажиллах гэрэлтүүлгийг тавина. Автомашинууд салаа гудамжаар хотын бусад хэсэг рүү очих боломжтой бөгөөд хорооллын зам нь оршин суугчдад автомашинаар гэртээ хүрэх боломж олгоно.

Эдийн засгийн идэвх бүхий газрууд – Сумын төвийн зүүн хэсэгт, Улаанбаатар хотруу явах зам дагуу орон нутгийн бизнес, үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ.

Сумын төв дээр сумын засаг даргын тамгын газар, ерөнхий боловсролын 10 жилийн сургууль, эрүүл мэндийн төв, соёлын төв, холбооны газар, шуудангийн салбар, цагдаагийн тасаг, хүүхдийн цэцэрлэг, дэлгүүр, цаг уурын станц, мал үржлийн алба, ХААН банк, эрчим хүчний “Хөгшөө” ОНӨҮГ зэрэг албан байгууллага, үйлдвэр аж ахуйн газрууд 6.86 га газрыг эзэмшиж байна. Мөн нийтийн эдэлбэр газар 9.8 га, гэр хорооллын газар 9.6 га талбайг эзэлж байна.

Төлөвлөлтийг төвийн хэсгийн 153.3 га газарт хийсэн бөгөөд сумын тэг гортигийн эдэлбэр газар нийт 527 га газрыг хамардаг. Төлөвлөлт хийгдээгүй үлдсэн сул чөлөөтэй 373.7 га газрыг цаашид сумын төвийн нөөц газар оруулан тооцсон болно. Эхний ээлжинд одоо төлөвлөж буй газар дээр одоо байгаа 16 өрхийн 1.12 га газрыг чөлөөлж, хуучин 13 объектыг буулгахаар төлөвлөсөн.

Сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн үүргийн бүсчлэл

Сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн барилгажилт, газар эзэмшил, өмчлөлийн одоогийн байдал, төвийн хүн амын төлөвлөлтийн хугацаанд өсөх шаардлага, сумын төв өргөжин тэлэх талбайн нөөц боломж, дэд бүтцийн ирээдүйн төлөвтэй уялдуулан нутаг дэвсгэрийн үүргийн бүсчлэлийг дараах бүсүүдээр төлөвлөв. Үүнд:

- Орон сууц олон нийтийн бүс
- Үйлдвэрийн бүс
- Ногоон байгууламж% амралт, аялал жуулчлалын бүс
- Тусгай зориулалтын бүс гэсэн үндсэн ангилалуудаар төлөвлөв.

1. ОРОН СУУЦ, ОЛОН НИЙТИЙН БҮС

Энэ бүсэд сургууль цэцэрлэгийн цогцолбор, төвлөрсөн инженерийн шугам сүлжээтэй орон сууцны хэсгийг хамруулснаас гадна орон сууцны болон амины орон сууц, гэрийн хороолол, тэдгээрийн олон нийт соёл үйлчилгээ хамрагдана. Оршин суугчдын эрхлэх аж ахуйн үйл ажиллагааны хэв маягаар төрөлжүүлэхээр бодож газрынх нь хэрэгцээ шаардлага, түүнийг хангах боломжийг тооцсоны үндсэн дээр газар хуваарилах нь нийгэм эдийн засаг, экологийн хувьд олон талын ач холбогдолтой. Одоо байгаа суурьшлын 1 өрхөд ногдох эдэлбэр газрын хэмжээг 0.07 га буюу 25x30 метрийн хэмжээний газрыг эзэмшүүлэх боломжтой. Энэ бүсэд:

Орон сууцны холимог бүс

- 200 м² эдэлбэр газартай орон сууцны холимог бүс
- 350 м² эдэлбэр газартай орон сууцны холимог бүс
- 700 м² эдэлбэр газартай гэр хороолол гэсэн дэд бүсүүд багтана.

Орон сууцны холимог бүс болон эдэлбэр газартай орон сууцны холимог бүс нь хотын хүн амын төвлөрлийн ихэнх хэсгийг эзлэх, суурьшлын гол хэсэг тул орчны тохижилтын асуудлыг маш нарийн төлөвлөж зохион байгуулах нь зүйтэй юм. Газрын хуульд заасны дагуу хот байгуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын баталсан нийтийн зориулалттай орон сууцны орчны газрын ногоон зүлэг, мод, бут сөөг, хүүхдийн тоглоомын талбай, сүүдрэвч, явган хүний болон авто машины зам, зогсоол тэдгээртэй адилтгах байгууламжийн төлөвлөлт, барилгажилтын норм дүрмийг баримтлана. Орчны газрыг тохижуулах, арчлах, цэвэрлэх хамгаалах ажлыг орон сууц өмчлөгчдийн холбоо гүйцэтгэнэ. Хот төлөвлөлт, барилгажилтын норм дүрэмд заасны дагуу нийтийн зориулалттай орон сууцны газарт 1 хүнд 30 м²-аас багагүй талбайд ногоон байгууламж байх шаардлагыг баримтлан хяналт тавих шаардлагатай.

Төвлөрсөн хангамжинд холбогдсон, эдэлбэр газартай орон сууцны хороолол нь манай улсын газар ашиглалтын онцлог хэлбэрийн нэг юм. Гэр хороолол нь эмх замбараагүй, төлөвлөлтгүй байгуулагдсаныг цэгцлэн нэгдсэн төлөвлөлттэйгээр, орчны тохижилт сайтайгаар зохион байгуулах нь зүйтэй юм. Ингэснээр гудамж хоорондын зам талбай ургамал зулгарч, хөрсний бүтэц алдагдан газар талхлагдхаас хамгаалах боломжтой юм. Гэр хорооллын дундах болон гудамжны үзүүр зэрэг газрыг гэр бүлийн зориулалтаар эзэмшүүлж газрыг аль болохоор эзэмшилд шилжүүлэх бодолгыг баримтлана.

Гэр бүлийн хэрэгцээний зориулалтаар газрыг өмчлөгч, эзэмшигч, ашиглагчдад өөрийн эзэмшлийн газрын 10 - аас доошгүй хувийг ногоон байгууламжтай болгох, орчны тохижилтыг сайжруулах шаардлагыг тавина. Цаашид хотын суурьшлын эргэн тойронд орших гэр хороололд дахин төлөвлөлт хийхийн тулд иргэдийн өөрсдийн оролцоог чухалчлах нь төлөвлөлт илүү үр дүнтэй болно. Шинэ төвийн төлөвлөлттэй холбоотойгоор зарим айл өрхийн хашаа төлөвлөлтийн бүсэд орж байгаа тул тухайн

өмчлөгч, эзэмшигч ашиглагчийн газрыг хуулийн дагуу солих, эргүүлэн авна. Энэ тухай газрын хуулинд дараах байдлаар тусгасан байдаг: засгийн газар, аймаг, нийслэл, сум дүүргийн засаг дарга газар эзэмшигч, ашиглагчтай урьдчилан тохиролцож гэрээ байгуулсны үндсэн дээр бусдын эзэмшил, ашиглалтад байгаа газрыг тодорхой хугацаатайгаар нийтийн эдэлбэрт болон тусгай хэрэгцээнд төлбөртэй буюу төлбөргүйгээр ашиглах болно. Мөн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага нь гэрээний хугацаа дуусахаас өмнө иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагын эзэмшил газрыг улсын тусгай хэрэгцээнд бүгдийг буюу зарим газрыг нөхөх олговортойгоор солих буюу эргүүлэн авах саналыг тухайн газар эзэмшигчтэй урьдчилан тохиролцсоны дараа засгийн газарт санал тавьж болно. Засгийн газар нь бусдын эзэмшил газрыг нөхөх олговортойгоор солих буюу эргүүлэн авах тухай газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын санал, газар эзэмшигчтэй хийсэн урьдчилсан тохиролцоог харгалзан зохих шийдвэр гаргана. Амины сууцны хороолол нь хотжилт, хөгжлийн ямарч үед үндэсний өв уламжлал, зан заншлыг хадгалах байдлаар хадгалагдан үлдэх бүсийн нэг учраас орчин үеийн хот төлөвлөлтийн зарчмыг баримтлан үндэсний өв уламжлалыг хадгалсан архитектур орон зайн төлөвлөлтийг баримтлан хөгжих шаарлагатай юм.

Энэхүү бүсэд нутгийн захиргааны төв байгууллагууд болон төрийн захиргаа, үйлчилгээний байгууллагууд орно. Энэ бүсэд байрлах байгууллагуудын орчимд хүний болон автомашины хөдөлгөөн их, орчиндоо нөлөөлөх үзүүлэлт их байдаг тул орчны тохижилтыг сайжруулах, ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Засаг захиргааны бүс: Одоо байгаа орон нутгийн удирдлагын ордон, соёл гэгээрлийн төв, шинээр баригдаж байгаа спорт заал бүхий талбайн хэсэг, шинээр үүсэх захиргаа, соёл урлаг, холбоо мэдээлэл, технологийн төвийн хэсэг хамаарна. Хуучин төвийн хэсэг нь бүсийн төв сумын шаардлагыг бүрэн хангахгүй, барилгажих талбай багатай зам тээврийн үйлчилгээнд хүндрэлтэй байгааг харгалзан залуучуудын спорт, урлаг, сургалт мэдээллийн төвөөр үлдээж ирээдүйд хос төвтэй байхаар төлөвлөв.

2. ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН БҮС

Энэ бүсэд үйлдвэр, аж ахуйн газрууд орох бөгөөд үйлдвэрийн бүсийг суурьшлын бүсээс зайдуу агаарын бохирдлоос хамгаалах үүднээс зонхилох салхины доор байрлахаар төлөвлөнө. Шинээр үүсэх үйлдвэрийн бүсэд хорт бодис ялгаруулдаггүй, зөвшөөрөгдөх хэмжээнд дуу шуугиан гаргадаг, үйлдвэрийн гал түймэр гарахгүй, тэсрэх бодисын аюулгүй ажиллагаатай үйлдвэр аж ахуйн газруудад ихэвчлэн төлөвлөгдсөн болохоор эрүүл ахуй, хамгаалалтын бүс төлөвлөх шаардлагагүй, гэхдээ амралт зугаалгын бүс, сургууль, цэцэрлэг, эрүүл мэндийн байгуулгаас тодорхой зайд байрлах шаардлагатай. Одоо байгаа өвсний фонд, мал эмнэлэг, шинээр төлөвлөж байгаа ноос, арьс шир боловсруулах үйлдвэр, засвар үйлчилгээний газар, бөөний худалдаа, гаалийн агуулах, хүнс, барааны зах, барилгын материалын үйлдвэр, хүнсний үйлдвэр, дизель станц, уурын зуух зэрэг хамрагдана.

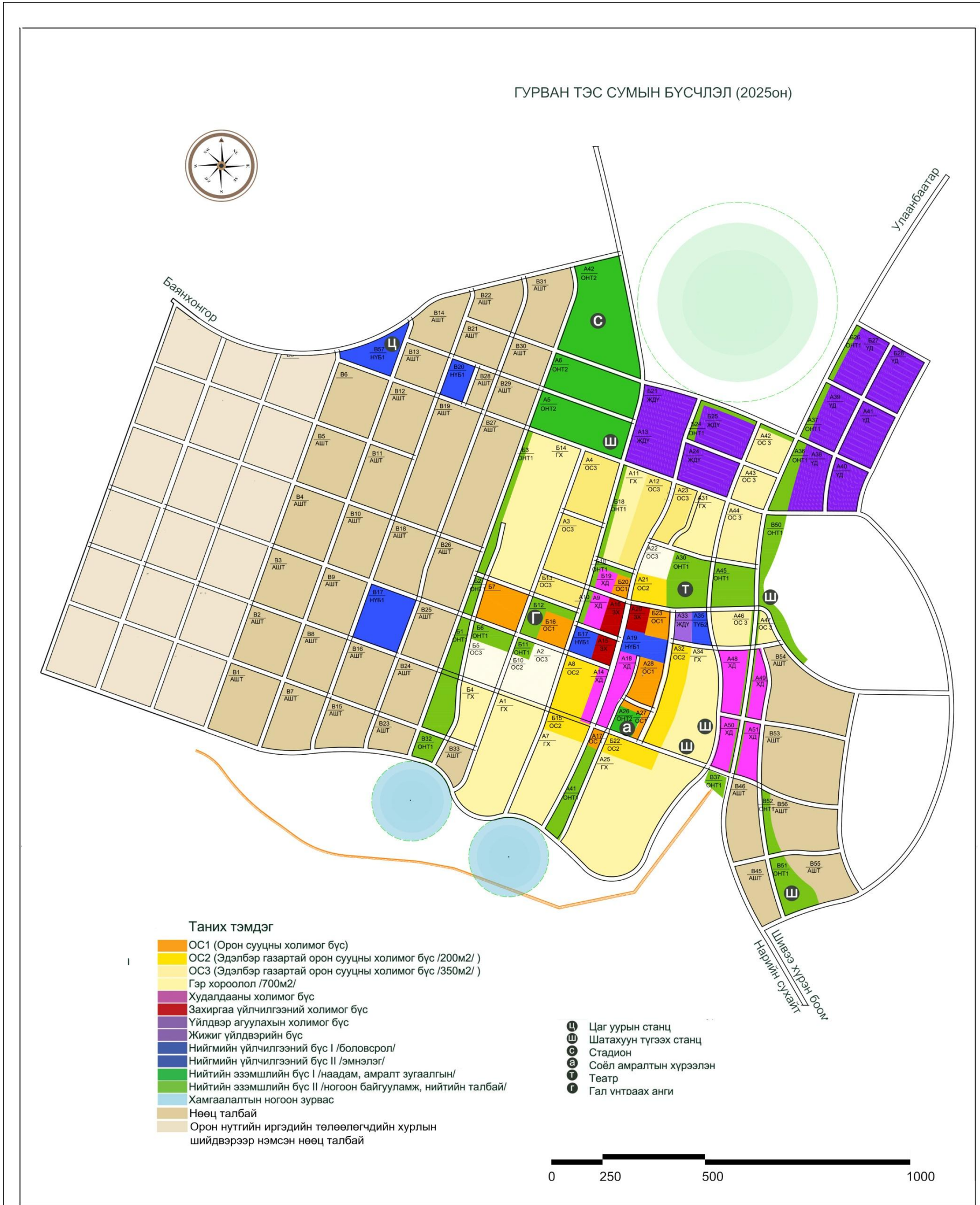
3. НОГООН БАЙГУУЛАМЖ, АМРАЛТ, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН БҮС

Тус бүсэд нийтийн эзэмшлийн ногоон байгууламж, цэцэрлэгт хүрээлэн, амрах зугаалах талбай, нөөц буюу нийтийн эзэмшлийн сул чөлөөтэй талбай зэрэг багтана. Төлөвлөлтөөр хотын цэцэрлэгт хүрээлэн зам дагуух талбайг өргөтгөн ногоон байгууламжийг нийтэд, иргэдэд хүртээмжтэй байхаар төлөвлөж байна. Хот суурингийн доторх ногоон байгууламжийн хэмжээ нь барилгажсан нийт талбайн 35 хувиас багагүй байна. Хот тосгоны цэцэрлэгжүүлэлтийг хүн амын ажиллаж амьдрахад тохиромжтой гоо зүй, ариун цэвэр-эрүүл ахуйн нөхцлийг хангасан, хотын орон зайн бичил уур амьсгалын тааламжтай орчинг бий болгож, хүний үйл ажиллагааны элдэв хортой нөлөөллөөс хамгаалах, барилгажсан нутаг дэвсгэрийн архитектур орон зайн зохиомжийг сайжруулсан байхаар тооцож төлөвлөнө. Шинээр төлөвлөгдсөн сумын хэмжээний цэнгэлдэх хүрээлэн, сумын төвийн зүүн толгодыг түшиглэсэн чөлөөт амралтын бүс, Уртын булгийг түшиглэж хийсэн амралтын бичил орчин, одоо байгаа биеийн тамир спортын болон хүүхдийн тоглоомын талбай хамрагдана.

4. ТУСГАЙ ЗОРИУЛАЛТЫН БҮС

Сумын төвийн баруун хойд талд байгаа мод үржүүлгийн газрыг түшиглэн салхины нөлөөнөөс хамгаалах 12 метрийн өргөнтэй ногоон зурвас, төвийн зүүнсайр дагасан үерийн хамгаалалтын 30 метрийн өргөнтэй даланг хамруулсан болно.

Схем зураг 10. Бүсчлэлийн төлөвлөлт

Хүснэгт 5. Газар ашиглалтын бүсүүдийн талбайн тооцоо

Төлөвлөлтийн бүсүүд	Газар ашиглалтын зориулалт	Талбайн хэмжээ /га/	
		Одоо байгаа	Төлөвлөлтөөр
Орон сууц, олон нийтийн бүс	Засаг, захиргаа холбоо мэдээлэл, бизнесийн төв	0.3	1.6
	Залуучуудын соёл, спортын төв	0.2	1.8
	Худалдаа, үйлчилгээ, оффис	0.7	9.9
	ЕБСургууль, ясли, цэцэрлэг	1.04	4.6
	Эмнэлэг, эрүүл мэндийн байгууллага	0.25	1.7
	Нийтийн орон сууц	1	2.5
	Эдэлбэр газаргүй, үйлчилгээтэй орон сууц		2.3
	Эдэлбэр газартай орон сууц	2.06	4.1
	Гэр хороолол	8.3	56.2
	Нийт	13.9	84.7
Үйлдвэрийн бүс	Жижиг дунд үйлдвэр	-	2.6
	Арьс, шир, ноос боловсруулах үйлдвэр	-	1.7
	Агуулах, аж ахуйн эдэлбэр	1.91	2.4
	Бөөний худалдааны төв болон захууд	-	2.2
	Үйлдвэр, үйлчилгээний хэсэг		1.9
	Нийт	1.91	10.8
Инженерийн шугам сүлжээ болон зам тээврийн бүс	Хотын гудамж замын сүлжээ	-	13.7
	Явган хүний зам, талбай		8.8
	Үерээс хамгаалах далан, хамгаалалтын ногоон зурвас	-	6.5
	Цахилгаан эрчим хүчний	0.058	0.5
	Нийт	0.05	29.5
Ногоон байгууламж, амралт, аялал жуучлалын бүс	Цэцэрлэгт хүрээлэн, ногоон байгуулалмж	0.2	9.2
	Амралтын бүс, төв цэнгэлдэх	6.6	15.6
	Нийт	6.8	24.8
Нөөц бүс	Сул чөлөөтэй талбай	66.4	153,5
Бүгд		89.06	303.5

- Орон сууц, олон нийтийн бүсэд сууцны зориулалттай газар, худалдаа үйлчилгээний газар, эрүүл мэнд, боловсрол, албан байгууллагын дэвсгэр газрыг оруулан орон сууц, гэр хороолол, соёл олон нийтийн болон засаг захиргаа болон дэд бүсүүдэд ангилан одоогоор ашиглагдаж байгаа 13.9 га газрыг хамруулан төлөвлөлтийн хуцаанд нийт 84.7 га болон нэмэгдэхээр төлөвлөв.

- Орон сууц, олон нийтийн бүсийн газрыг төлөвлөхдөө байгалийн хүчин зүйлийн үнэлгээг үндэслэн одоо байгаа барилга байгууламжийн хэрэгцээт газраас гадна хангалттай эдэлбэр талбайтай байхаар бодож тусгасан.
- Үйлдвэрийн бүсийг одоо байгаа агуулах болон эзэмшилд олгогдоогүй газарт түшиглэн бүсийн чанартай жижиг дунд үйлдвэрийн барилга болон агуулах, худалдааны төв зэрэг барилга байгууламжийн дэвсгэр газар болон үйлдвэр аж ахуйн дагалдах бусад хэрэгцээний газрыг оруулан нийт 10.8 га болохоор төлөвлөв. Энэ бүсийг суурьшлын бүсээс зааглаж байх эрүүл ахуйн хамгаалалтын тодорхой ногоон байгууламж, хамгаалалтын бүсийг ялган өгсөн.
- Инженерийн шугам сүлжээ болон зам тээврийн бүсэд сумын төвийн гадна, дотор зам бусад инженерийн байгууламжийн дэвсгэр газар, мөн хэвийн үйл ажиллагааг хангах зориулалттай дагалдах хэрэгцээний газрыг оруулан нийт 29.5 га газар хамаарна. Төвийн зүүн талаар үерийн хамгаалалтын далан өнгөрөх бөгөөд 29.5 га талбайг эзэлж байна.
- Ногоон байгууламж, амралт, аялал жуучлалын бүсэд хотын ногоон байгууламж, ногоон зурвас болон иргэдийн амралт чөлөөт цагаа өнгөрөөх газрыг хамарсан 24.8 га газар орно. Эхний ээлжинд 8 га төлөвлөлтийн хугацаанд 24.8 га болж нэмэгдэнэ. Энэ бүсийн газар ашиглалт нь байгальд хор хөнөөлгүйгээр иргэдийг тав тухтай амрах нөхцөлийг хангахад гол зорилго нь оршино.
- Ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу шинээр тавигдах авто замын болон инженерийн шугам сүлжээ, барилга байгууламжийн газарт орсон цөөн тооны айл өрх, албан байгууллагын эзэмшилд байгаа газрыг цаашид тухайн айл өрхүүдэд нөхөн олговортойгоор эхний ээлжинд чөлөөлөх шаардлагатай.

Үүнтэй холбогдуулан төлөвлөж буй газар дээр одоо байгаа айл өрхүүдээс газраа чөлөөлөх 16 өрхийн 1.12 га мөн буугдах барилга байгууламжид хуучин эмнэлгийн модон байр, туслах барилга, агуулах, “Соёл” хоршооны чулуун агуулах, гараж, худалдаа бэлтгэлийн ангийн агуулах, контор, хуучин контор, айлын сууц зэрэг нийт 13 объект орж байна.

Хүснэгт 6. Буугдах барилга, байгууламж

№	Барилга байгууламжийн нэрс	Тоо ширхэг	Талбайн хэмжээ /га/
1	Эмнэлэгийн байр	1	0.03
2	Туслах барилга, агуулах	2	0.02
3	Соёл хоршооны агуулах	3	0.4
4	Гараж	1	0.04
5	Худалдаа бэлтгэлийн ангийн агуулах	4	0.3
6	Контор	1	0.01
7	Хуучин контор	1	0.02
8	Айлын сууц	1	0.04
9	Нүүх хашаа	16	1.12

НӨХӨН ОЛГОВОР

Төлөвлөлтийн дагуу нөлөөлөлд өртсөн айлуудын нүүлгэн шилжүүлэлтийн зардал, нөхөн төлбөрийн асуудлыг Азийн Хөгжлийн Банкны “НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО/1995/” болон “ГАЗАР ЧӨЛӨӨЛӨЛТ БА

НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛЭЛТ - Өмнөговь, Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох суурин газрын хөгжлийн G0204-МОН төслийн гол оролцогчдод зориулсан гарын авлага” – ын дагуу нүүлгэн шилжүүлэлтийн мэргэшсэн үнэлгээний баг нийгэм, эдийн засгийн нарийвчилсан судалгаа хийсний үндсэн дээр зургийн дараагын үе шат буюу хөгжлийн ерөнхий төлөвгөө хийгдэж хэрэгжүүлэх шатанд иргэдтэй харилцан тохиролцож төлбөрийг олгоно. Иргэдийн амжиргаа төсөл хэрэгжиж эхлэхийн өмнөх байдлаасаа дордох ёсгүй гэсэн зарчмыг баримтлах бөгөөд газрын үнийг зах зээлийн ханш, улсаас баримталж буй жишиг үнийн аль өндрөөр нь тооцож нөхөн олговор тогтооно. Газар дээрх үл хөдлөх эд хөрөнгийн нөхөн олговрыг элэгдэл, хорогдол тооцохгүйгээр орлуулалтын үнийн зарчмаар тооцож олгоно.

Нөлөөлөлд өртсөн айлуудыг нүүлгэн шилжүүлэхэд шаардлагатай
нөхөн олговрын зардал

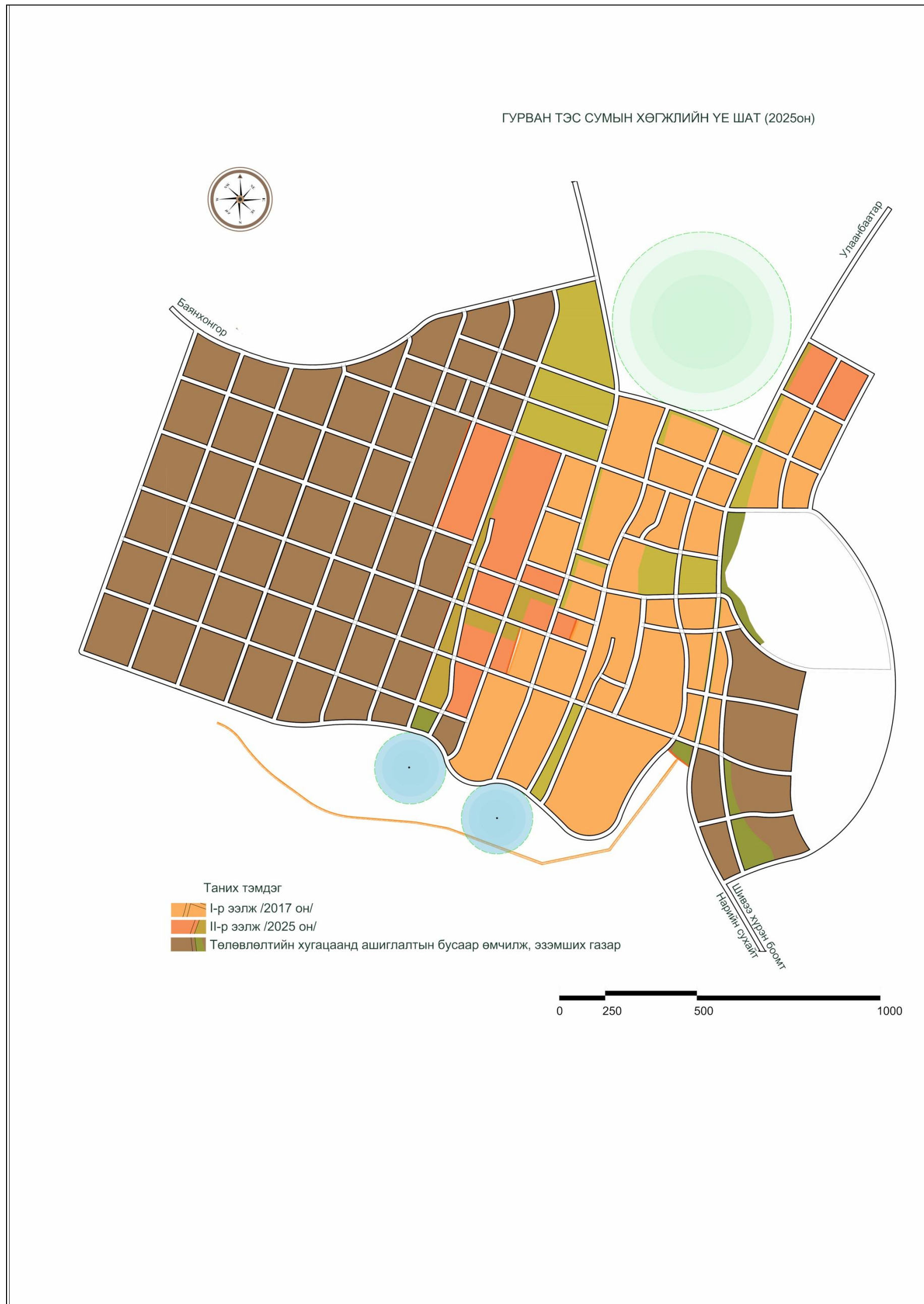
д/д	Өмч хөрөнгө хэлбэр	Хэмжих нэгж	хэмжээ	Нэгжийн үнэ (мян.₮)	Тоо ширхэг	Нийт үнэ (мян.₮)
1	Эдэлбэр газар	м ²	700	10	36	252000
2	· Байшин 1	м ²	40	500	8	160000
	· Байшин 2	м ²	70	500	7	245000
	· Байшин 3	м ²	100	500	4	200000
	· Хашаатай	м	80	40	36	115200
	· Граштай	м ²	32	300	3	28800
	· Агуулах(амбаар)	м ²	15	300	25	112500
	· жорлонтой	м ²	2	50	36	3600
3	Нийт				155	1117100

ТАЙЛБАР: Дунджаар 700 м² газартай, 6*9 харьцаатай байшингийн нөхөн төлбөр 50-80 сая төгрөг болно.

Хэрэгжилтийн үе шат

Цаашдын бүх бүтээн байгуулалт ба дэд бүтцийн хангамжийг нэг дор хийх боломжгүй. Гурвантэс сумын хөгжлийг сумын төвийн хэсгээс эхлүүлж цаашид ирээдүйн хүн амын хэрэгцээнд нийцүүлэн үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын үр ашиг бүхий болон хэрэгжихүйц хот байгуулалтыг хөгжүүлэхэд үзүүлэх дэмжлэгийг дэд бүтцийг ханган нийлүүлэх явцад үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Ерөнхийдөө, үе шат 1-ийн үед одоо байгаа сумын төв хэсэгт суурь дэд бүтцийг, түүнчлэн шинэ шугамыг шинэ орон сууцны хэсэгт барина. Хоёрдогч болон гуравдагч дэд бүтцийг иргэдийн хэрэгцээ, төлбөр төлөх хүслийн дагуу цаашид барих ажлыг дараагийн үе шатанд хэрэгжүүлнэ. Схем зураг 3.4-т дэд бүтцээр хангах ажлыг эхлээд ба дараа нь үе шаттай яаж хэрэгжүүлэхийг харуулсан болно. Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд газар зохион байгуулах болон дэд бүтцийн тодорхой төслүүдийг хэрэгжүүлэх цаг хугацааг тусгасан болно.

Схем зураг 11. Төлөвлөлтийн үе шат

5. ЗАМ ТЭЭВРИЙН СҮЛЖЭЭНИЙ ТӨЛӨВЛӨЛТ

Хот, төв суурин газруудын ерөнхий төлөвлөгөөний үндсэн шийдэлд зам тээврийн сүлжээг оновчтой, зөв төлөвлөх нь хэтийн хөгжилд чухал нөлөөзүүлнэ. Сүүлийн жилүүдэд манай орны дийлэнх хот, төв суурин газруудад гудамж, зам тээврийн сүлжээтэй харилцан уялдаа муутайгаар гэр хороолол аль ч газрын гадаргуугийн огцом болон бэрхшээлтэй байдлыг үл харгалзан хэт эмх замбараагүй механикаар өргөжин тэлж байна. Өнөөдөр манай орны аль ч хот, төв суурин газарт газрын харилцааны хувьд хэт өрөөсгөлөөр тэлэхгүйгээр нэгэнт тогтсон гудамж, зам тээврийн сүлжээний үйлчлэх хүрээг бодитоор, бүрэн дүүрэн ашиглах, төлөвлөлтийн шийдлүүдийг хотын газрын харилцааны бодлоготой нягт уялдуулах чиглэлийг баримтлах нь ихээхэн чухал ач холбогдолтой. Мөн өмнө боловсруулсан ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг үе шаттайгаар сайтар нэвтрүүлэх нь цаашдын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлоход нэлээд эерэг, давуу нөхцлийг бүрдүүлэх болно.

Манай ихэнх сумын төвүүд ямар нэгэн хэмжээгээр барилгажсан боловч зам тээврийн сүлжээ хийгдээгүйгээс тухайн сумынхөгжлийн хэтийн төлвийг тодорхойлох, нутаг дэвсгэрийн үүргийн бүсчлэлийг оновчтой тогтоох, засаг захиргаа, олон нийт, соёл үйлчилгээ, орон сууц, үйлдвэр аж ахуйн зориулалттай барилгад жигд үйлчилгээ хүргэхэд хүндрэл гардаг түгээмэл асуудал Гурвантэс суманд ч нэгэн адил байна. Газар нутгийн зохион байгуулалт, газар эзэмшил, өмчлөлийн асуудал бүрэн жигдрээгүй байгаа нь зам тээврийн сүлжээний төлөвлөлт, хэрэгжилтэд саад учруулсаар байна.

Нийгмийн хөгжлийн хэрэгцээ шаардлагаас үүдэн хот, хөдөөгүй машин техник олширч байгаа өнөөгийн нөхцөлд зам тээврийн асуудал улам хурцаар тавигдах боллоо. Сумын нутаг дэвсгэрийн дээр эмх замбараагүй зам гарч, хөрс эвдэрч, агаарын бохирдол ихсэх хандлага ажиглагдаж байна. Сумын төвийн үндсэн болон хорооллын доторх үйлчилгээний зам хийгдээгүйгээс тээврийн хэрэгслүүд, хүссэн газраар холхиж, сумын тохижилтод сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

Иймээс шинэчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөгөөр сумын зам тээврийн сүлжээ, гол замуудыг төлөвлөлтийн үндсэн бүтэц, үйлчилгээний зохистой хүрээ, тэдгээрийн харилцан уялдаа, холбоог харгалзан, гэр хорооллын тогтсон байршил, төвийн барилгажсан хэсгийг аль болохоор хадгалах чиглэлийг баримтлан төлөвлөв. Сумын төвийн зам тээврийн үндсэн сүлжээг одоогийн төвийн суурьшсан байдалтай уялдуулан хэтийн хөгжлийг бодолцож авто машины хөдөлгөөнийг саадгүй зорчихоор тооцож төлөвлөв.

Авто зам

Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын дагуу Хангайн бүсийн Бага илэнх, Шивээ хүрэнгийн хилийн боомтоор хойд, урд хөрштэй холбогдох босоо тэнхлэг Гурвантэс сумын төвөөр дайрч гарч байгаа нь энэ сумын ирээдүйн хөгжилд чухал нөлөө үзүүлнэ. Шивээ хүрэнгийн боомт байнгын ажиллагаатай болсон нөхцөлд энэ тэнхлэгийн ачаалал нэмэгдэх учир сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөний төлөвлөлтийн хугацаанд хангайн бүсийн босоо тэнхлэгийн өмнөт хэсгийг барихаар тусгав.

Хангайн бүсийн босоо тэнхлэгийн авто замыг сумын төвийн зүүн талаар тухайн орчны байдал, одоо явж байгаа чиглэл зэргийг харгалзан төвөөс 0.5 км-ийн зайд өнгөрөхөөр 30 метрийн өргөнтэй үерийн хамгаалалттай далангийн гадна талаар өнгөрөхөөр төлөвлөлтөд тусгав.

Авто замын үндсэн сүлжээ болон сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн үүргийн бүсчлэлийг харилцан уялдаатай оновчтой тогтоож, засаг захиргаа, олон нийт, соёл ахуйн үйлчилгээ, орон сууц, үйлдвэр аж ахуйн зориулалттай барилга байгууламж бүрт хүртээмжтэй, ард иргэдэд жигд үйлчилгээг үзүүлж байхаар тооцон төлөвлөж гүйцэтгэж байгаа үүрэг зориулалтыг нь харгалзан үндсэн ба туслах чанартай зам гэж ангиллаа. Томоохон авто болон төмөр замуудын огтлолцол газар, уул уурхайн хүнд даацын машинууд байнга явдаг учраас замын хөдөлгөөнөөс үүдсэн дуу чимээ, тоосжилт их байдаг. Иймд эрүүл, аюулгүй байдлын шаардлагыг хангах үүднээс зам дагуу ногоон байгууламжийг ихээр төлөвлөж өгсөн.

Сумын төвийн нутаг дэвсгэрийг үүрэг зориулалтаар нь хот төлөвлөлтийн шаардлагын дагуу зөв зохистой ангилах, газрын менежментийг боловсронгуй болгох үүрэг, зориулалтын бүсүүдэд үйлчилгээг жигд хүргэх чиглэлээр сумын төвийн хэсэг болон төлөвлөлтийн хугацаанд барилгажих талбайн хязгаарт зам тээврийн сүлжээг төлөвлөв.

Сумын төвд үйлчлэх замын тухайд сумын төвийн засаг захиргаа, олон нийт соёл үйлчилгээний төвүүдэд үйлчлэх тойрог зам, суурьшлын бүсийн тойрог зам, суурьшил, үйлдвэр аж ахуйн бүсэд үйлчлэх замууд байна. Сумын төвийн хэсэг болон суурьшлын бүсийн орон сууц, гэрийн хороолол, үйлдвэр аж ахуйн бүсийн барилга байгууламжид шаардагдах зам, автомашины зогсоол, талбайг нэлээд нарийвчлан тусгаж төлөвлөв.

Үндсэн зам ба гол замын ангилалд сумын шинэ төвд үйлчилгээ үзүүлж байгаа авто зам Улаанбаатар, Даланзадгад хотоос ирж байгаа авто замууд хамрагдана. Туслах чанартай замд сумын төвийн гэр хороолол, үйлдвэр аж ахуйн бүс, хуучин төвийн хэсэгт үйлчилгээ үзүүлдэг замууд хорооллын доторх авто зам орно.

Гурвантэс сумын төвийн авто замын сүлжээг бүсчлэлийн хэсэг тус бүрт хүрч оршин суугчдын аюулгүй байдлыг хангаж үйлчлэхээр тооцож, зориулалт нь хоорондоо холилдохгүй тус тусын авто зогсоолтой байхаар төлөвлөв.

Сумын төвд үйлчлэх замын сүлжээг гүйцэтгэх үүрэг зориулалт, одоо байгаа автомашины тоо одоо байгаа барилгажсан байдлыг харгалзан 4 төрлийн зориулалттай байхаар тооцож замын өргөнийг сонгож авлаа.

Хүснэгт 7. Төлөвлөж буй замын төрөл, дэлгэрэнгүй үзүүлэлт

Замын төрөл	Эгнээний тоо	Явган хүний зам (2м)	Зам дагуу зогсоол	Материал	Замын нийт өргөн (м)	Замын хатуу хучилтын өргөн (м)
Гол зам I	4	Байна	Байна	Асфальт	26	13.8
Гол зам II	4	Байна	Байна	Асфальт	20	12
Туслах зам I	3	Байна	Байна	Асфальт	18	8
Туслах зам II	2	Байхгүй	Байхгүй	Хайрга	16	8

Эх сурвалж: АЕСОМ-ын зөвлөхүүдийн баг

Хүснэгт 8. Төлөвлөж буй замын сүлжээний хэмжээ

Замын төрөл	Нийт урт (км)	Хатуу хучилттай замын өргөн (м)	Хатуу хучилттай талбай (м2)
Гол зам I	6.4	13.8	88,320
Гол зам II	23.3	12	279,600
Туслах зам I	10.1	8	80,800
Туслах зам II	24.6	8	196800
Нийт			645,520

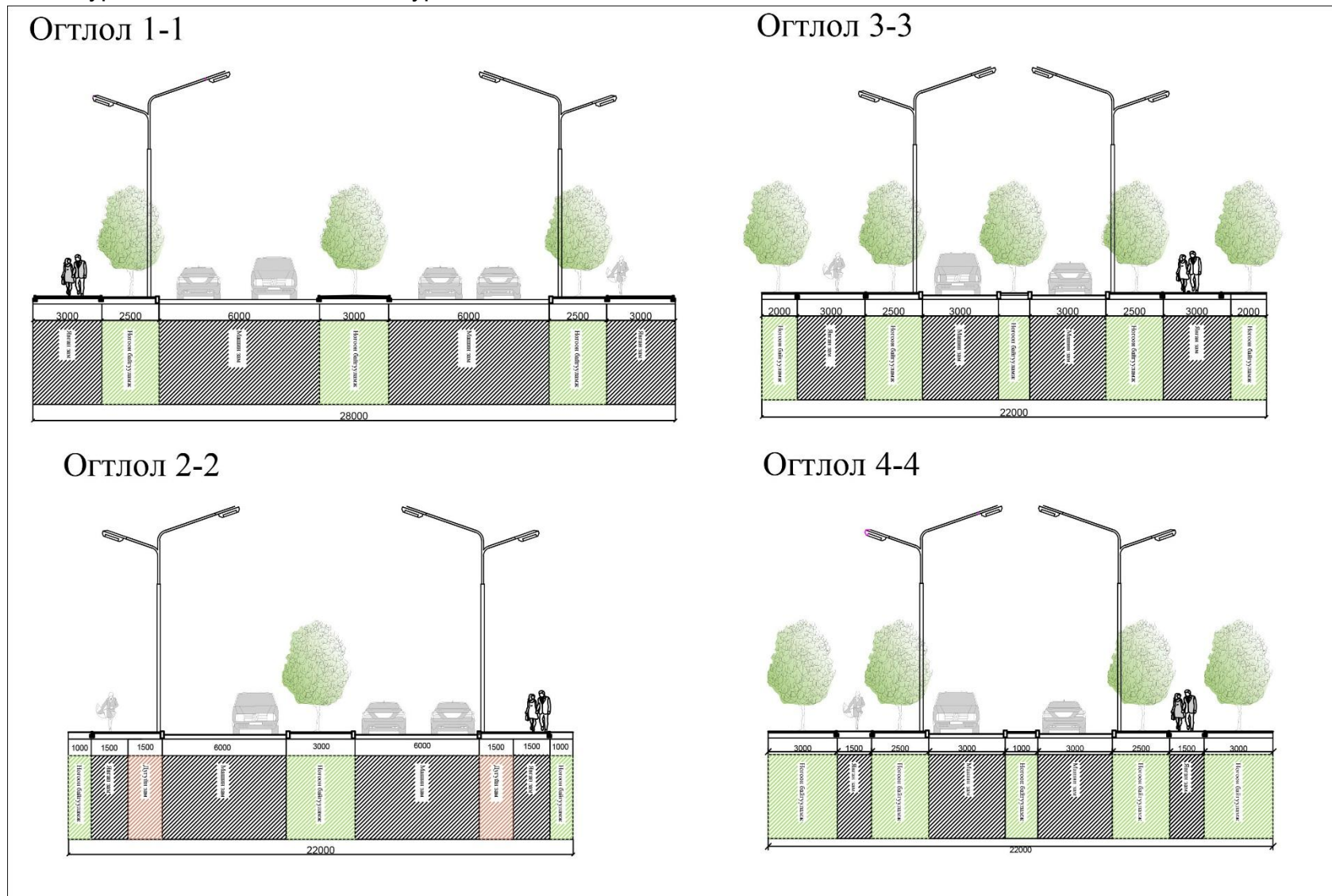
Ямар зам тавихыг замын хөдөлгөөний төрөл, ачааллын хэмжээ, боломжит төсөв, хөрөнгийн байдлаас хамаарч шийднэ. Замыг цемент, асфальт (битум), хайрга болон хөрсийг нягтруулах байдлаар барьж болдог. Урьд өмнө хийгдсэн судалгаанд асфальтын үйлдвэрийг бага зам барихад үр ашиггүй, цементээр хийхийг санал болгосон байна. Ихэнх туслах болон төв замыг хайргаар тавьж болно. Өөр нэг замын гадаргууг тодорхойлох арга бол тендерийн баримт бичигт альтернатив техникийн үзүүлэлтийг тусгаж, хамгийн хямд өртөг бүхий саналыг сонгож авах юм.

U-хэлбэр бүхий бүх хатуу хучилттай замыг барихдаа замын хажуу жалгыг цемент, хайрга бүхий зуурмагаар дүүргэж тэгшлэх, замын борооны ус зайлуулах бүтцийг гаргах хэрэгтэй. Замын сүлжээний төв болон туслах зам дагуу 2 талд явган хүний зам, замын гэрэлтүүлгийг 50 м тутамд байхаар төлөвлөнө. Гэр хороололд зам дагуу сумаас гэрэл тавихгүй.

Замын нийт өргөн нь зам барихад зөвшөөрсөн нийт замын өргөн байна. Замын хатуу хучилтын өргөн нь хатуу хучилт тавьсан хэсгийн өргөн байна.

Замын сүлжээний хэмжилт, тэмдэглэгээг аль болох түргэн хийж аливаа зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх хэрэгтэй. Зам барих ажлыг үе шаттай (үе шаталсан төлөвлөгөөг харах) хэрэгжүүлэх бөгөөд сумын засаг захиргаа, сумын хөгжил, өсөлтийг хаана төвлөрүүлэх бодлоготой байгаа газарт түлхүү хийнэ.

Схем зураг 12. Замын огтлолын зураг

Схем зураг 13. Замын сүлжээний төлөвлөлт

Замын гэрэлтүүлэг нарны эрчим хүчний эх үүсвэртэй байх бөгөөд самбарыг нь зам дагуу байх суурин шон тус бүрт байрлуулах юм. Ингэснээр цахилгааны утас суурилуулах газар шорооны ажлыг хийх шаардлагагүй болно. Нарны эрчим хүч нь өдрийн нартай цагаар зайд хураагдаж, орой болоход гэрэлтүүлгийн эх үүсвэр болж ашиглагдах юм. Нар жаргах, үүр цайх хооронд гэрэлтүүлгийг хянах цаг тоолуур эсвэл photocell хяналтын систем ажиллаж байна. Нарны эрчим хүч хураах самбарыг өдөрт хамгийн их хэмжээгээр хураах боломж бүхий байршлыг нь зөв сонгож угсрана. Дэд эд ангийн (самбар, чийдэн, зай, хяналтын эд анги) хэмжээг газар зүйн байршил, онцлогт нь тааруулан зөв тооцох нь маш чухал. Бусад жижиг замын хажуугаар явган хүний зам, гэрэлтүүлэг тавихгүй.

Автомашины тоо, зогсоол, гражийн талбайн төлөвлөлт

Хүн ам /мян.хүн/		Машины тоо			Зогсоолын талбай /м2/			Гражийн талбай /м2/		
2017	2025	Норматив	2017	2025	Норматив	2017	2025	Норматив	2017	2025
5,3	7,3	200	1060	1460	20	21200	29200	12	12720	17520

Агаарын тээвэр

Алслагдсан бүс нутгийн хот, төв суурин газрын хэтийн хөгжилд агаарын тээврийн үйлчилгээ голлох байр суурь эзэлдэг. Сумын төвөөс урагш 38 км зайд “Айвенхоу – Майнз” ХХК нь захиалгаар хувийн хөрөнгө оруулалттай 2140 метр урт, 30 метр өргөнтэй онгоц нисэж, буух зурвас талбайтай үйлчилгээний байрыг барьж 2006 онд ашиглалтад оруулсан. Энэ онгоцны буудлыг эхний ээлжинд болон цаашид сумын иргэд хөдөлмөрчид болон аялал жуулчлалын чиглэлээр ашиглах боломжтой юм. Түүнчлэн Өмнөговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгагдсан Нарандаацад аялал жуулчлалын төв байгуулж онгоц хөөрч буух зурвас байгуулах зорилтыг хэрэгжүүлэх, мөн сумын төвөөс хойш, 3 км-ийн зайд хуучин онгоц бууж байсан талбайг ашиглаж онгоцны буудал шинээр барихаар тусгав.

Төмөр зам

Ойрын хугацаанд урд хөршөөс Нарийн сухайтын нүүрсний уурхай хүртэл авто болон төмөр зам тавих арга хэмжээ хэрэгжсэнээр баруун гурван сумыг хамарсан бүс нутгийн хөгжилд чухал түлхэц өгнө.

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хүрээнд улсын хэмжээнд боловсруулсан төмөр замын үндсэн сүлжээнд тусгагдсанаар манай улсын зүүнээс баруун тийш гарах хөндлөн тэнхлэгтэй Нарийн сухайтын төмөр зам нь Өвөрхангайн Баянтээгийн нүүрсний уурхай дээр холбогдохоор бодсон хувилбар бий. Энэ бол улсын хэмжээний бодлогын хэтийн зорилт юм. Харин орон нутгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрийн хүрээнд тухайлбал Өмнөговь аймгийн хөтөлбөрт тусгагдсанаар Хүрмэн Даланзадгадыг холбох зэрэг асуудал нь цаг хугацаа, хил орчмын хамтын ажиллагааны эрчимжилт хөрөнгө санхүүгийн боломжоос шалтгаалан шийдвэрлэж болохыг үгүйсгэх аргагүй.

6. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Төлөвлөж буй орон сууцны төрөл

Монголын өнөөгийн хот хөгжсөн газруудад ихэвчлэн хоёр төрлийн барилга байшингууд барьж байна. Үүнд:

- 1) Олон айл өрх суух нийтийн орон сууц ба байгууллагын байр,
- 2) Ихэнхи тохиолдолд хашаатай томоохон газарт барьсан гэр, пин эсвэл жижиг амины орон сууц юм.

Гурвантэс суманд орон сууцны 2 дахь төрөл давамгайлж байна. Амины орон сууцны ихэнхи нь сумын төв хэсэгт байдаг бол гэрийг сумын төвийн аль ч хэсэгт барьсан байдаг.

Энэ хашаанд гэр, пин болон жижиг байнгын суух сууцнууд мөн орж байна. Гурвантэс зэргийн суманд нийтийн орон сууц болон байгууллагын барилга цөөхөн хэд байна. Гол төлөв сууцнууд нь хашаалсан, хашаалаагүй том газарт баригдсан байшингууд байна. Гурвантэс сумын нутаг дэвсгэр нь томоохон малын бэлчээр дээр байрладаг, иймд төлөвлөгдөж буй газрын зах хэсгээр нэлээд олон хашаа газар байдаг бөгөөд тэнд гэрээ голдуу өвөл барьдаг байна.

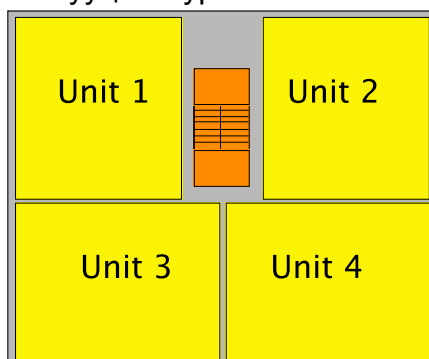
Түүнчлэн орон сууцны хэсэг газрыг нягтруулах хэрэгцээ байгааг мөн цаашид шилжих хөдөлгөөн ихсэх магадлалтай холбож ойлгох хэрэгтэй. Түрээсийн өрөө ба орон сууцыг гэр бүлгүй ирж буй шилжин ирэгсдэд тохиромжтой байна.

Дээрх сууцны энгийн хувилбаруудаас гадна нягтралыг зохих хэмжээнд хүргэх, сайжруулах хэд хэдэн аргууд байгаагаас заримыг нь тайлбарлаж байна.

Үүнд:

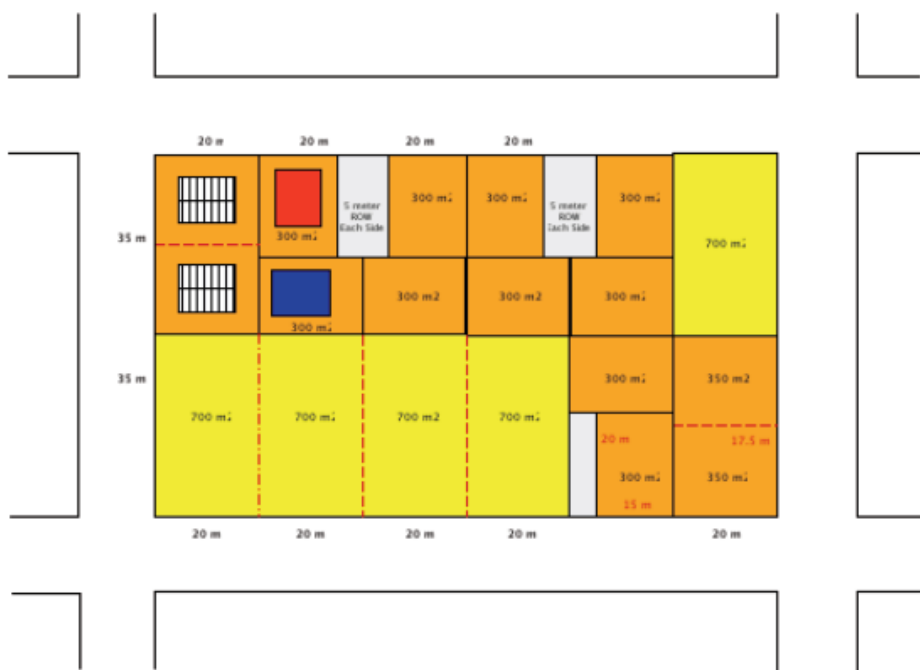
- **Чөлөөтэй, ангилагдаагүй газарт жижиг орон сууцнууд барих:** Сумын төвд үүнийг хэрэгжүүлж болох хэд хэдэн байршлууд байна. Энэ нь энгийн, 1 орц, нэг давхартаа 4 айлтай сууцны байр байх бөгөөд үүнийг барихад газрын эзэн жижиг орон сууц барих компаниудтай түншлэлийн хэлбэрээр барих хэрэгтэй болно. Барилга нь 2-3 давхар байна. Схем зураг 10-т 4 айлын сууцны энгийн хувилбарыг харуулав.

Схем зураг 14. Жижиг орон сууцны зураг

• **Хуваарилагдсан том газар бүхий талбайг хэд хэдэн жижиг хэсэгт хуваах:** Үүнийг газрын эзэд өөрсдөө хийж болно. 700 м² газраа дунджаар 200 м² болгон хувааж амины орон сууц барих, ингэсэн тохиолдолд адил хэмжээний газар дээр хэд хэдэн айл өрх оршин суух боломж бий болно. Энэ нь дэд бүтцэд холбогдох орон сууцны нягтралыг 2 дахин нэмэгдүүлнэ. Хувааж буй том газар нь төв хэсэгтээ байрлаж байгаа бол хуваагдсан 2 хэсэг нь урд, хойноо 2 талдаа газартай, харин захын хэсэгт байгаа бол хуваагдсан газрууд нь зэрэгцээ байрлана. Схем зураг 11-т хуваах хувилбарыг харуулсан болно. Хуучин газрын хажуу зах талд 5 м шаардлагатай бөгөөд үүгээр шинээр хуваагдсан газарт орох хэсэг байна. Анх байшинг хуваарилагдсан газрынхаа арын эсвэл урд хэсэгт барьсан байна. Газрыг хуваарилсаны дагуу өмчлөлийн асуудлыг нь шийдэнэ.

Схем зураг 15. Газрыг нягтруулах жишээ загварууд

Том газартай эздүүд газраа зарах, орон сууцаа түрээслэх замаар орон сууц барих, амины орон сууцаа сайжруулах зэрэгт шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэртэй болох боломжтой. Мөн бичил зээл авч ашиглаж болно.

- **Байшиндаа давхар нэмж сууцны тоог нэмэгдүүлэх:** Энэ нь дэлхийн практикт олон улс оронд хэрэглэдэг энгийн арга юм. Давхар бүрт нэг сууц байх бөгөөд бүгд дундын нэг шаттай байна. Барихад бага зэргийн хүндрэлтэй ч байшингийн эзэн байшингаа томруулах, хүн амын нягтралыг нэмэгдүүлэх, мөн гэр бүл, найз нөхөд, түрээслэгчдэд нэмж сууц гаргаж өгөх юм.
- **Тодорхой эзэнгүй эсвэл нурсан, хоосон үлдсэн үл хөдлөх хөрөнгийг нэгтгэн том газар бүхий болгож, нэг давхар орон сууц барих –** Барилга угсралтын компани, хөрөнгө оруулагч нарт санал болгон уурхайн ажилчдыг орон сууцжуулах боломжтой.

Эдлэн газар болон амины орон сууцнуудын нягтралыг доорх энгийн бөгөөд шууд хэрэгжүүлэх боломжтой аргуудаар сайжруулж болно. Эдгээр янз бүрийн аргуудыг хэрэглэхдээ Гурвантэс сумын одоогийн болон цаашдын хэрэгцээ түүнчлэн холбогдох дэд бүтэц ямар байхыг харгалзах хэрэгтэй. Нягтралыг сайжруулах нь мөн өөр нэг сайн талтай бөгөөд олон арван ядуу иргэд суурь дэд бүтцэд холбогдох боломжтой болох юм. Хүн амыг нягтруулах ажиллагааны дийлэнх нь сайн дурын үндсэн дээр, иргэдийн өөрийн сонирхол, хүслийн дагуу хийгдэх юм.

Гурвантэс сумын хүн амын нягтралыг сайжруулахдаа шинээр нүүж ирж буй иргэдийн дийлэнх нь өөр газар амьдардаг гэр бүлтэйгээ холбоотой ганц бие хүмүүс байдаг гэдгийг тооцоолох хэрэгтэй. Тэд өрөө түрээслэн орон сууцны асуудлаа шийдэж болно.

Нягтруулах арга хэмжээг газар дээр аливаа барилга барьж эхлэхээс өмнө судлаж бодолцсон байх хэрэгтэй. “Хэлбэрт суурилсан код”-д нягтралыг сайжруулах зарим нөхцлүүдийг оруулах хэрэгтэй болно.

Үүнд:

- Гэрийг анхнаасаа зөв байршуулах – Гэр хорооллын ихэнхи иргэд хашаандаа том задгай талбайтай байхын тулд гэрээ хашааныхаа хойд хэсэгт барьдаг. Энэ тохиолдолд, түрээслэх эсвэл зарах зорилгоор жижиг амины сууц, бусад төрлийн сууцнууд барих боломжтой.
- Энгийн аргаар өөрчилж нэмэлт өрөө гаргах боломжтойгоор амины орон сууц барих – Нэмж хүн суулгах өрөө, орон сууцыг залгаж барьж болно. Ханбогд суманд энэ төрлийн хоёр давхар олон орон сууцнууд баригдаж байна. Эдгээр барилгууд нь сумын өөрийн гэсэн архитектурын өнгө үзэмжийг тодорхойлох ёстой.
- Гадны айл өрхөд өөрийн эдлэн болон орон сууцны аль нэг хэсэгт байрлах боломж олгох – Жишээлбэл, илүү байгаа сууцаа зарах эсвэл түрээслэх боломжтой. Томоохон эдлэн, хашаагаа дундуур нь хувааж түрээслэх боломжтой. Хашааны хойд хэсэгрүү гарах боломжийг олгон урд хэсгийг нь түрээсэлж болно.
- Дэлгүүр эсвэл гэрээр ажил эрхэлдэг иргэдийг байраар хангах – Ажил эрхэлдэг иргэдэд сумын төв орчимд байр олговол тэд тэр газарт ойрхон сууцанд амьдрахыг хүссэнээр нягтралыг сайжруулах болно.

Үүнээс дүгнэхэд барилга төвлөрсөн хэсэгт харьцангуй ойр байгаа нийтийн эзэмшлийн бүсийг хөгжүүлж болох юм. Илүү нягтрал бүхий бүтээн байгуулалтыг төлөвлөхдөө орон сууцны хэрэгцээ болон дэд бүтцийн үйлчилгээний хангамжийг ойрын болон урт хугацааны аль алийг тооцоолно. Нягтралыг нэмэгдүүлснээр сумын төвийн олон арван ядуу өрх суурь дэд бүтцийн үйлчилгээнд хүрэх боломжтой болж нягтруулалт хийгээгүй байсан бол энэ боломжийг эдлэж чадахгүй гэдгийг онцлох хэрэгтэй. Дээр дурьдсанчлан, эдгээр нягтруулах аргуудыг хэрэгжүүлэхэд олон төрлийн урамшууллаар дэмжих хэрэгтэй болно. “Солих” аргыг хэрэглэж болох бөгөөд дэд бүтцийн үйлчилгээ ойрын хугацаанд орж ирэхгүй сумын төвийн зүүн

хэсэгт том эдлэн газартай өрхүүд дэд бүтцийн үйлчилгээ нь ойрын хугацаанд орж ирэх хэсэгт том газраа зарж жижиг газар худалдаж авах нөхцөл юм. Одоогийн орон сууцны нөхцлийг сайжруулах, түүнчлэн хүртэх боломжтой дэд бүтцийг оршин суугчдад хүргэхийн тулд одоо байгаа мөн шинээр хөгжүүлэх орон сууцны бүсэд аль алийг нь нятруулсан байх хэрэгтэй болно.

Үүний үр дүнд өрхүүд нутгийн иргэдийнхээ бизнесийн овсгоо самбаачлалыг ашиглах; олон жижиг газрын эздүүд бий болсноор улс төрийн эрсдлийг бууруулах; нягтралыг нэмэгдүүлснээр дэд бүтцийн ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх; жижиг гэрээлэгчдийг барилгын үйл ажиллагаанд оролцуулах; түр байгаа, цаашид суурьших эсэх нь тодорхойгүй, орон сууцанд их мөнгө төлж чадахгүй иргэдэд сууц түрээслэгчид бий болох; тэд байрны эздэд түрээс төлснөөр байрны эздийн орлогыг нэмэгдүүлэх; гадаа хоног өнгөрөөх, үйлчилгээ авах газрыг гол төлөв хүмүүс олноор цугларч байдаг газрыг олж өгөхөд зэрэг олон талын нөлөө бүхий байх юм.

Энэ нягтруулах арга нь хэд хэдэн давуу талуудтай. Үүнд:

- Үйл явц нь нэмэх зарчимтай тул хэрэгжүүлэхэд хялбар бөгөөд уян хатан чанарт тулгуурлана.
- Баригдах сууцны төрөл, дүр төрхөд шинэчлэл, дэвшилтэт өөрчлөлтүүд гарах зэрэг бодитой, биет үр дүн гарна.
- Энэ арга нь орон нутгийн оршин суугчдын асуудал болоод байгаа, түүнчлэн орон сууцныхаа нөхцөл байдлыг өөрийн амьдралын хэв маягт тааруулан харьцангуй хялбар шийдэхэд дөхөм болгож буй орон нутгийн хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлийн нийгэм, соелын үзүүлэлтэд мэдрэмтгий байж түүнээс хамааран өөрчлөгдөж болох юм.
- Ажил үйлчилгээг (өөрөө барьж байгаа бол) мөн хурдасгах нөлөөтэй. Учир нь хувь хүн байшин барихад өөрийнхөө байшинг барьж байгаа гэдэг нь түүнд маш их хүч урам өгнө.
- Намхан барилгыг барих хугацаа өндөр байшин барихаас богино бөгөөд энэ нь сууцны онцлог хэрэгцээг шийдвэрлэхэд илүү хурдан байна.
- Ган хийц гэх үнэтэй, олдоц муутай барилгын материалыг ашиглах хэрэгцээ шаардлага багасна.
- Намхан барилгад засвар үйлчилгээг хийхэд хялбар байна
- Эдгээр барилгад барилгын нарийн технологи шаардагдахгүй бөгөөд тусгай үйлдвэр, байгууламжгүйгээр барьж болно.
- Энэ төрлийн сууцыг барих мөн барилгын салбарт ажлын байрыг бий болгох хооронд маш хүчтэй харилцан хамаарал гарах юм.

Гурвантэс сумын өсч буй хүн ам, шинээр суурьших иргэдэд орон сууцны олон сонголт олгох хэрэгтэй бөгөөд хүн амыг нягтаршуулах замаар эдгээр сонголтуудыг бий болгох боломжтой. Ингэснээр иргэдийг орон сууцжуулахаас гадна хүрээлэн буй орчныг хамгаалах үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлнэ.

Хүснэгт 9. Орон сууцны төрөл

Төрөл	Нэр	Зураг
Нийтийн орон сууц	Төвлөрсөн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон 3-5 давхар орон сууцны барилгууд	
Жижиг газар бүхий амины орон сууц	Төвлөрсөн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон нэг эсвэл хэд хэдэн айл өрх суух 200 – 250 м2 газар дээр байрлах амины орон сууц	
Том газар бүхий амины орон сууц (гэр хороолол)	Төвлөрсөн дэд бүтцэд хэсэгчлэн холбогдсон 250 м2-аас том газар дээр байх орон сууц	

Хүн амын өсөлтийн хэтийн төлөв, орон сууцны хорооллын нягтралыг үндэслэн ирээдүйд хэрэгцээтэй газар болон орон сууцны тооцоог гаргасан. 1-р үе шатыг 2013-оос 2017 оны хооронд, 2-р үе шатыг 2018-аас 2025 он хүртэл тус тус хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн.

Шинээр ирж суурьших хүн амыг дундаж хэмжээний айл өрхөд шилжүүлэн тооцож төслийн үе шат тус бүрээр гаргасан. Шинээр бий болох айл өрхүүдийг төслийн хүрээнд баригдах олон төрлийн орон сууцаар хангахаар төлөвлөсөн болно.

Төслийн 1-р үе шатанд бий болох шинэ айл өрхийн 10 хувийг одоо байгаа амины орон сууцанд “шингээх” буюу нягтраллыг сайжруулах замаар (байр, өрөө түрээслэх гм.) орон сууцжуулна. Үлдсэн 90 хувийг дээр дурьдсан гурван төрлийн орон сууцаар хангана. Шинээр нүүж ирэх иргэдийн 35 хувийг нийтийн орон сууц, 30 хувийг жижиг газар бүхий амины орон сууц, үлдсэн 25 хувийг гэр хороололд орон сууцжуулахаар төлөвлөсөн байна.

Доорх хүснэгтэд орон сууцны төрөл бүрийн нягтралыг ашиглан айл өрхийн тоогоор тооцоолж гаргасан.

Хүснэгт 10. Орон сууцны хангамжийн төлөвлөлт

	2012	2017	2025	Total
Хүн ам	2618	5266	7208	
Одоогийн оршин суугчдын талбай				
-Эзэнтэй	351			
-Эзэнгүй	301			
Одоогийн айл өрх/га	1.86			
Ирээдүйн хэрэгцээ				
-Одоо байгаа талбай дахь шинэ айл өрхийн тоо		10%	0%	
-Нийтийн орон сууцан дахь шинэ айл өрхийн тоо		35%	35%	
-Жижиг талбай бүхий шинэ айл өрхийн тоо		30%	30%	
-Том талбай бүхий шинэ айл өрхийн тоо		25%	35%	
Нийтийн орон сууц				
-Шинэ нийтийн орон сууцан дахь хүн ам		927	680	1607
-Нийтийн орон сууцны нягтрал (айл өрх/га/)		45	45	
-Шинэ орон сууцны газар (га.)		5.15	3.78	8.93
Шинэ жижиг газар бүхий амины орон сууц				
-Шинэ нийтийн орон сууцан дахь хүн ам		794	583	1377
-Нийтийн орон сууцны нягтрал (айл өрх/га/)		40	40	
-Шинэ орон сууцны газар (га.)		4.97	3.64	8.61
Шинэ том газар бүхий амины орон сууц				
-Шинэ нийтийн орон сууцан дахь хүн ам		662	680	1342
-Нийтийн орон сууцны нягтрал (айл өрх/га/)		10	10	
-Шинэ орон сууцны газар (га.)		16.55	16.99	33.54
Хүн ам				
-Гэр хорооллын хүн ам		3283	3963	
-Гэр хорооллын бус хүн ам		1983	3247	
Гэр хорооллын гэрт т амьдардаг хүн амын хувь		0.08	0.7	
Гэрт амьдардаг хүн амын тоо		2626	2774	
Гэрт амьдардаггүй хүн амын тоо		2640	4434	
Гэрт амьдардаг хүн амын хувь		50%	38%	
Гэрт амьдардаггүй хүн амын хувь		50%	62%	

Монгол орны хөдөө орон нутгийн төв суурин газруудад хүн амыг ундны ус, татуурга, зам зэрэг дэд бүтцээр хангах асуудлыг орхигдуулж иржээ. Том эдлэн газар бүхий хашаа, замын өргөн трасс, хашааны хоёр талаар зам явуулахаар төлөвлөсөн нь цэвэр ус, ариутгах татуурга, халаалтын систем болон замын сүлжээ угсрах боломжийг хааж байна. Бусад орны туршлагаас үзэхэд том эдлэн бүхий газар олгох тохиолдолд хүн амын тоо бага байсан ч хот тэлэх процесс хурдасдаг байна. Газрын хэмжээг багасгаж, газрын ашиглалтыг сайжруулснаар оршин суугчдыг дэд бүтцээр бүрэн хангах боломж бүрдэх юм.

Дэд бүтцийн үйлчилгээ хүртэх боломжийг нэмэгдүүлэх орон сууц, гэр хорооллын нягтарлыг дэмжих хэд хэдэн хувилбарыг одоогийн газар ашиглалтын нөхцөл байдал, цаашдын хөгжлийн чиглэлийг үндэслэн боловсруулсан.

7. ОЛОН НИЙТИЙН БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Одоогийн байдлаар Гурвантэс сумын олон нийтийн барилга байгууламжууд сумын төвдөө хэт төвлөрсөн байгаагаас төслийн хүчин чадлын даац хэтэрсэн, иргэддээ хүрч үйлчилж чадахгүй, хүн амын тав тухтай амьдрах орчинг бүрдүүлж чадахгүй байдалтай байна.

Монгол улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын нийгэм, соёлын хүрээнд хүн ам тухайн нутагтаа тогтвор, суурьшилтай ажиллаж амьдрах, сурч боловсрох, эрүүл мэндийн үйлчилгээ хүртэх, мэдээлэл авах эрхээ эдлэх, аймаг, орон нутгийнхаа амьдралд идэвхтэй, эрх тэгш хамтран оролцох, улмаар хөдөөгийн хүн амын хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсрол, соёл урлаг, мэдээлэл, ахуй үйлчилгээний тогтолцоог бэхжүүлж, бүс нутгийн харьцангуй жигд хөгжлийг хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгыг дэвшүүлсэн. Мөн Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хуваарийг боловсронгуй болгох, сумуудыг бүлэг суурингийн тогтолцоогоор хөгжүүлэх талаар тусгагдаж буй саналууд болон Өмнөговь аймгийн ЗДТГ-т боловсруулсан “Бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөр”-ийн дагуу тус сумын болон түүнд татагдах Ноён, Сэврэй сумуудын хүн амд үйлчлэх объектууд гэсэн ангиллаар хот төлөвлөлтийн нормын дагуу тооцож, нутаг дэвсгэрийн багтаамж, бүсчлэл, хөрөнгө санхүүгийн боломж, дэд бүтцийн хангамжтэй уялдуулан эхний ээлж /2017 он/, төлөвлөлтийн хугацаагаар /2025 он/ тус тус тусгалаа.

Хүн амын эрүүл аюулгүй, ая тухтай ажиллаж, амьдрах нөхцлийг сайжруулахын тулд үйлчилгээний салбарыг түлхүү хөгжүүлэх шаардлагатай юм. Хүн амын соёл ахуй үйлчилгээний объектуудын хэтийн төлвийн тооцоог Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилтын норм ба дүрэм БНБД 30.01.04 болон орон нутгий санал, эрэлт хэрэгцээ, хүн амын насны ангилал зэрэгт тулгуурлан тооцож байршлыг хүн амын суурьшил, үйлчилгээний хүрээний зохистой зай хэмжээг харгалзан тогтоолоо.

Олон нийт, иргэний барилга байгууламжийг гудамж замын сүлжээ, цэцэрлэгжилтийн бүс, суурьшлын бүс, үйлдвэрийн бүстэй уялдуулан хоорондоо аль болохоор зохистой үйлчилгээний хүрээнд байхаар тооцож төлөвлөлөө. Сумын олон нийт, иргэний барилга байгууламжид ердийн хөсөг, тээврийн хэрэгсэл, явганаар хүрэлцэн очих хугацаа 30 минутаас ихгүй байна.

Энэ хэсэгт сургууль, эрүүл мэндийн байгууллага, нийтийн үйлчилгээний төв зэрэг нийгмийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх саналуудыг тусгасан болно.

Соёл ахуйн үйлчилгээ нь 4 түвшинтэй байна. Эдгээр нь:

1. Анхан шатны үйлчилгээ / 500м радиустай
2. Өдөр тутмын үйлчилгээ /800м радиустай
3. Улирлын чанартай үйлчилгээ /2000 м радиустай
4. Хотын чанартай үйлчилгээ /2000 м-ээс дээш радиустай

Хүснэгт 11. Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ

Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ		Байгууламж
а	Анхан шатны үйлчилгээ	Цэцэрлэг
		Эмийн сан
		Хүүхэд хөгшдийн амралтын талбай
		ТҮЦ
		Гараж
б	Өдөр тутмын үйлчилгээ	ЕБС
		Өрхийн эмнэлэг
		Дэлгүүр
		Нийтийн хоол
в	Багийн чанартай үйлчилгээ	Ахуйн үйлчилгээ
		Интернет үйлчилгээ
		Угаалга, хими цэвэрлэгээ
		Сауна, халуун ус
		Цагдаагийн хэлтэс
		Багийн захиргаа
г	Хорооллын чанартай үйлчилгээ	Эмнэлэг
		Бялдаржуулах төв
		Соёлын төв
		Банк, касс
		Гал команд
д	Хотын чанартай үйлчилгээ	Их дээд сургууль
		Төрөлжсөн эмнэлэг
		Спорт цогцолбор
		Атракцион төв
		Кино театр
		Театр
		Музей, үзэсгэлэнгийн танхим
		Төрөлжсөн зах
		Бөөний төв
		Хотын захиргаа
		Хуримын ордон
		Холбооны салбар
		Шүүх, прокурор, цагдаа
		Олон нийтийн байгууламж
		Төв аптека
		Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төв
		Зоогийн газар
Зочид буудал		
ШТС		

Сургууль, цэцэрлэг

Ерөнхий боловсролын сургуулийн хувьд бүлэг хүн амд зориулж ахлах болон гүнзгийрүүлсэн сургалттай сургууль, тусгай сургууль, дотуур байр, сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагуудыг төлөвлөлөө. Мөн хүүхэд залуучууд, ард иргэдийн боловсролын түвшинг дээшлүүлэх, нийгмийн амьдрал, хувийн бизнес үйл ажиллагаанд оролцох оролцоог нэмэгдүүлж идэвхитэй үйл ажиллагаанд татан оролцуулах зорилгоор спорт сургалтын төв, сургалт үйлдвэрлэлийн төв, соёл хүмүүжлийн нэгдсэн төв, номын сан зэргийг тусгалаа.

Одоо айл буусан болон захирамжаар олгосон газруудыг цэцэрлэг, сургууль, эмнэлэг болон худалдаа, үйлчилгээ үзүүлэх төв бүхий гэр хороолол болгон хотын төвөөс баруун тийш төлөвлөж өгсөн. Сумын төвд ганц цэцэрлэг ажилладаг бөгөөд түүнд очихын тулд ихэнх оршин суугчид 1 км-ээс хол зам туулж хүүхдээ авчирдаг юм. Дор хаяж хоёр цэцэрлэг, бага сургууль нэгийг шинээр төлөвлөх хэрэгтэй. Одоо байгаа сургуулиудын хүчин чадал хүрэлцээгүй, тоноглол муу тул мал маллахаар сургуулиас гарсан хүүхдүүдээс цөөн тооны сурагчид сургуульдаа орохоор эргэж ирдэг юм байна. Тийм ч учраас одоо байгаа 160 сурагчийн сургуулийг 320 сурагчийн хүчин чадалтай сургууль болгох санал гарч байв. Шинээр нүүн суурьшиж буй иргэдийг цэцэрлэг, сургуулиар хангах шаардлага гарна. Сургууль, ялангуяа цэцэрлэгийг иргэдийн дийлэнх амьдардаг гэр хороололд байрлуулах санал гарч байлаа. Түүнээс гадна, одоо байгаа хүүхдийн хөгжлийн төв багтаамж муутай тул иргэд хүүхдийн шинэ төв барих тухай дурдаж байсан юм.

Эрүүл мэндийн барилга байгууламж

Соёл ахуйн барилга байгууламжийн хангамжийн түвшний үнэлгээнээс харахад сумын эмнэлгийн барилга байгууламжийн хангамжийн түвшний үнэлгээ доогуур гарсан байна. Иймээс 30 ортой сум дундын эмнэлэгтэй болох, үүний тулд одоо байгаа эмнэлгийг 15 ороор өргөтгөж хүүхэд, эмэгтэйчүүд, уламжлалт эмнэлэг болон бусад шаардлагатай төрөлжсөн тасгуудтай байх, хүн амын эрүүл мэндийн сургалт, сурталчилгаанд илүү анхаарах, ахмадынсувилал, халамжийн газар байгуулахаар тусгалаа. Мөн хүн амын чөлөөт цагийг зөв боловсон өнгөрөөх, эрүүлжүүлэх, өвчлөлтөөс урьдчилан сэргийлэх, хүүхэд залуучуудыг зөв боловсон өсгөж хүмүүжүүлэх, уралдаан тэмцээн явуулах, секц дугуйлан хичээллэх зорилгоор биеийн тамир спортын байгууллагын цогцолборыг төлөвлөлөө.

Урд зүгт байрлах уурхайн олборлолтын талбайгаас маш их хэмжээний тоос ирдэг. Тоосжилт бол энэ суманд тулгараад байгаа нилээн том асуудал юм. Сумын эмнэлэгт үзүүлэхээр ирсэн бага насны хүүхдийн ихэнх нь тоосноос үүдсэн харшил, ханиад томуу туссан байдаг байна. Тоосноос хамгаалахын тулд сумын төвөөс урагш ойролцоогоор 100 м-ийн өргөнтэй ногоон зурвас төлөвлөж өгсөн.

Нийгэм, соёлын үйлчилгээний барилга байгууламж

Гурвантэс сумын төвийн олон нийтийн болон соёлын үйлчилгээний газрууд нэлээд тархмал байршилтай байна.

Сумын төвийн хэсэг нь амралт зугаалгын хүрээлэн, цэцэрлэг, эмнэлэг зэрэг соёл ахуй, худалдаа үйлчилгээний төвүүдтэй явган хөдөлгөөнөөр шууд холбогдож байхаар төлөвлөсөн бөгөөд эдэлбэр газар бүхий амины орон сууцнуудыг хороо маягаар төлөвлөж дунд хэсэгт нь хүүхдийн тоглоомын болон амралтын талбайнуудыг төлөвлөсөн. Мөн сумын төвд нутгийн иргэдэд зориулж 400 хүний суудалтай соёлын төв, нүүдлийн соёл иргэншил, угсаатны зүй, говь нутгийн унаган байгалийг харуулсан музей, үзэсгэлэнгийн танхим, номын сан, хүүхэд хөгжлийн төв зэргийг төлөвлөлөө.Цаашид хотын хүн амын соёл ахуй үйлчилгээний хэрэгцээг хангах зорилгоор бизнесийн мэдээллийн төв, интернет үйлчилгээний төв, хүүхдийн хөгжил-сургалтын төвзэрэг объектыг төлөвлөлөө.

Худалдаа үйлчилгээ нийтийн аж ахуй

Хүнс, барааны дэлгүүр, хүнсний цех, зоогийн газар, ахуй үйлчилгээний салбар, бусад үйлчилгээний газруудын хүчин чадлыг нормын дагуу тооцож тусгав.

Сумын төвийн соёл ахуйн үйлчилгээний барилга байгууламжуудын хүчин чадал, талбайн хэмжээ зэрэг үзүүлэлтүүдийг ХАВСРАЛТ 5 – д дэлгэрэнгүй үзүүлсэн болно.

Схем зураг 16. Нийгмийн хангамжийн үйлчлэх хүрээ /төлөвлөлт/

8. ҮЙЛДВЭРИЙН БҮСИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Гурвантэс сум нь цаашдаа МАА, уул уурхай, жижиг дунд үйлдвэр, аялал жуулчлал, тээвэр зуучлалыг голлон хөгжүүлэх бөгөөд нутгийн ард иргэд жижиг дунд үйлдвэрлэл, газар тариалан, уламжлалт ХАА эрхлэх сонирхолтой байгаа нь санал асуулгаас харагдаж байсан мөн уулзалт ярилцлаган дээр ч хэлж байв.

Эдийн засгийг “солонгоруулж”, үйлдвэрлэлийн салбаруудыг дэмжихдээ орчин үеийн хот төлөвлөлтийн шаардлагын дагуу ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж байгальд ээлтэй, үр ашигтай технологи нэвтрүүлсэн, эрчим хүчний хэрэглээ уян хатан, байгалийн нөөцөд хэмнэлттэй, нар, салхины гэх мэт олон эх үүсвэртэй, компьютерийн удирдлагатай үйлдвэрүүд байгуулах бодлогыг баримтлах юм.

Гурвантэс суманд байрлах үйлдвэр, аж ахуйн газруудыг төлөвлөхдөө хүн амын хэтийн тооцоо, хүн амын хэрэглээний хэтийн тооцоо, орон нутгийн иргэд, удирдлага болон холбогдох яам, газруудын санал болон тус сумтай холбогдох улс, бүс нутаг, аймаг, орон нутгийн хэмжээний төсөл хөтөлбөрүүд, бодлого, журмыг судалж, харгалзан үзсэний үндсэн дээр үйлдвэр аж ахуйн нэгжүүдийн төрөл, байршлыг сонгож төлөвлөсөн болно.

Мөн Өмнөговь аймгийн болон Гурвантэс сумын эдийн засгийн нөөц бололцоо, уламжлалт аж ахуй, эрдэс түүхий эд, байгалийн арвин их нөөц баялаг, нутгийн бренд бүтээгдэхүүн, ажиллах хүчний нөөц, онцлог, бусад салбарын нөөц боломж, одоо ажиллаж байгаа үйлдвэр аж ахуйн газруудыг судалсны үндсэн дээр төлөвлөлөө.

Орон нутгийн удирдлагууд, бизнесийн байгууллагуудтай хийсэн уулзалт ярилцлага дээр суманд дараах төрлийн үйлдвэрүүдийг илүү хөгжөөсэй гэж бодож байна гэсэн саналыг хэлж байсан юм. Үүнд:

- Ноос ноолуур
- Малын гаралтай түүхий эд боловсруулах,
- Махан бүтээгдэхүүн
- Барилгын материал
- Нийтийн ахуйн үйлчилгээ
- Хог боловсруулах үйлдвэр
- Давс боловсруулах үйлдвэр
- Нүүрс дахин боловсруулах үйлдвэр (эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх)
- 2дахь түүхийг эдийг ангилах
- Бие бялдаржуулах төв
- Сургалт үйлдвэрлэлийн төв
- Эмийн үйлдвэр
- Хүнсний үйлдвэр гэх мэт.

Үйлдвэр аж ахуйн бүсийг одоо байгаа агуулах болон эзэмшилд олгогдоогүй газарт түшиглэн бүсийн чанартай жижиг дунд үйлдвэрийн барилга болон агуулах, худалдааны төв зэрэг барилга байгууламжийн

дэвсгэр газар болон үйлдвэр аж ахуйн дагалдах бусад хэрэгцээний газрыг оруулан нийт 10.8 га байхаар төлөвлөв. Энэ бүсийг суурьшлын бүсээс зааглаж байх эрүүл ахуйн хамгаалалтын тодорхой ногоон байгууламж, хамгаалалтын бүсийг ялган өгсөн.

Үйлдвэрийн бүсэд одоо байгаа өвсний фонд, мал эмнэлэг, шинээр төлөвлөж байгаа ноос, арьс шир боловсруулах үйлдвэр, засвар үйлчилгээний газар, бөөний худалдаа, гаалийн агуулах, хүнс, барааны зах, барилгын материалын үйлдвэр, хүнсний үйлдвэр, дизель станц, уурын зуух зэрэг хамрагдана.

Төлөвлөхдөө хүн амын хэтийн тооцоо, хүн амын хэрэглээний тооцоо, орон нутгийн иргэд, удирдлага болон холбогдох яам, газруудын санал, тус сумтай холбогдох улс, бүс нутаг, аймаг, орон нутгийн хэмжээний төсөл хөтөлбөрүүд, бодлого, журмыг судалж, харгалзан үзсэний үндсэн дээр үйлдвэр аж ахуйн нэгжүүдийн төрөл байршлыг сонгож төлөвлөсөн болно.

Мөн бусад салбарын нөөц боломж, эрдэс түүхий эд, байгалийн арвин их нөөц баялаг, одоо ажиллаж байгаа үйлдвэр аж ахуйн газрууд, туршлага дээрээ түшиглэн анхан болон эцсийн шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх болно. Үйлдвэр аж ахуйн нэгжийн төлөвлөлтийг Өмнөговь аймгийн болон Цогтцэций сумын эдийн засгийн нөөц бололцоо, ажиллах хүчний нөөц, онцлогт тулгуурлан төлөвлөв.

Дээрх орон нутгийн удирдлага, бизнесийн байгууллагууд, сумын ард иргэдийн санал болон нутгийн бренд бүтээгдэхүүнүүд нь ингэний цагаан идээ, тэмээний ноосон бүтээгдэхүүн гэдэг онцлогийг харгалзан Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр, мянганы хөгжлийн зорилт, Шинэ засгийн газрын мөрийн хөтөлбөр, үйлдвэржүүлэх дэд хөтөлбөр, аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрийн дагуу дараах үйлдвэрүүдийг төлөвлөлөө.

Хүснэгт 12. Төлөвлөж буй үйлдвэр аж ахуйн барилга байгууламжууд

№	Үйлдвэрийн нэр	Бүтээгдэхүүн	Хэмжих нэгж	Хүчин чадал	Бохирдлын зэрэг	Талбай /га/	Ажиллагсдын тоо	Хэрэгжүүлэх хугацаа	Тайлбар, үндэслэл
<i>Хөнгөн, хүнсний үйлдвэр</i>									
1	Сүү цагаан идээ боловсруулах, бүтээгдэхүүний үйлдвэр	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн	мян.тн	0.55	V	1	50	2015-2020	Аймгийн ХХ
2	Талх, нарийн боовны үйлдвэр	Талх, нарийн боов, гурилан бүтээгдэхүүн	тн	0.3	V	0,5	50	2015-2020	Аймгийн ХХ
3	Мах, махан бүтээгдэхүүний үйлдвэр	Ангилсан мах, хиам, лаазалсан бүтээгдэхүүн	мян.тн	0.2	V	2	50	2015-2020	Аймгийн ХХ
4	Гурилын үйлдвэр	Гурил	мян.тн	0.3	V	7	50	2015-2020	Аймгийн ХХ
5	Ингэний сүүн бүтээгдэхүүний үйлдвэр	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн	тн	5		1	50	2015	Аймгийн ХХ
6	Давс боловсруулах үйлдвэр	давс	тн	100					Ерөнхий төлөвлөгөө
7	Эмийн үйлдвэр	эм							Ерөнхий төлөвлөгөө
8	Хоёр дахь түүхий эдийг ангилах үйлдвэр								Ерөнхий төлөвлөгөө
9	Арьс шир боловсруулах үйлдвэр	арьс шир	сая.дм2	20	III	0,5	200	2020-2025	Аймгийн ХХ
10	Ноос угаах үйлдвэр	ноос	тн		III	0,3	100	2020-2025	Аймгийн ХХ
11	Ноолуурын үйлдвэр	Ноолуур	кг	2000	III	0,4	150	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө
14	Нүүрс дахин боловсруулах үйлдвэр (Эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх)	Нүүрс	тн	100	I	1	30	2012-2020	Аймгийн ХХ
18	Хог дахин боловсруулах	Хог	тн	3	I	0,5	10	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө

үйлдвэр									
<i>Барилгын материалын үйлдвэр</i>									
20	Блокны үйлдвэр	Блок	мян.ширхэг	3000	II	0,5	50	2015-2020	Ерөнхий төлөвлөгөө
21	Модны үйлдвэр	Модон материал	мян.куб	15	II	0,3	100	2015-2020	Ерөнхий төлөвлөгөө
22	Тоосгоны үйлдвэр	Тоосго	мян.ширхэг	1000	II	0,2	250	2015-2020	Ерөнхий төлөвлөгөө
23	Цементийн үйлдвэр	Цемент	тн		I	0,5	300	2015-2020	Ерөнхий төлөвлөгөө
24	Барилгын дулаалгын материалын үйлдвэр	Шилэн хөвөн, хөөсөнцөр	тн	1000	II	0,2	50	2015-2020	Аймгийн ХХ
<i>Фермерийн аж ахуй</i>									
25	Тэмээний үүлдрийн ферм	мал	тоо		IV	0,2	600	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө
26	Бог малын эрчимжсэн аж ахуй	мал	тоо		IV	0,2	600	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө
27	Гахайн фермер	мал	тоо		IV	0,1	50	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө
28	Шувууны фермер	мал	тоо		IV	0,1	500	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө
29	Хүлэмжийн аж ахуй	ногоо	тн		IV	0,3	25	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө
30	Үнээний сүүний ферм	сүү	тн	10	IV	0,1	30	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө
31	Малын тэжээлийн үйлдвэр	тэжээл	тн	5	IV	0,1	20	2015	Ерөнхий төлөвлөгөө

Одоо ажиллаж байгаа үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, шинээр хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний анхан шатны болон эцсийн боловсруулалт хийх , өргөн хэрэглээ болон хүнсний хэрэгцээг хангах хөнгөн болон хүнсний дунд, жижиг үйлдвэрүүдийг хөгжүүлж, экспортыг нэмэх, импортыг орлох бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн сумын хүн амын хэрэгцээг хангана.

Хотын экологийн орчинд үзүүлэх нөлөөллөөр нь 5 ангилан, норм дүрмийн дагуузохистой хүрээнд төлөвлөж өгсөн. Үйлдвэрийн өолон суурьшлын бүсийн хоорондын уялдааг үйлдвэрийн ажилчид ажилдаа хамгийн бага хугацааг зарцуулан ирэх оновчтой хүрээлэлд байхаар тооцож төлөвлөсөн.

Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний агуулахын төлөвлөлт

Агуулахын төрөл	Агуулахын талбай, м ²			Эдэлбэр газрын хэмжээ, м ²		
	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025
Аж үйлдвэрийн барааны	77	408,1	562,1	310	1643	2263
Хүнсний бүтээгдэхүүний	217	1150,1	1584	740	3922	5402

Тайлбар: Хотод байх, 1 давхар агуулахын нормоор тооцоолов.

Төрөлжсөн агуулахын төлөвлөлт

Агуулахын төрөл	Багтаамж, тн			Эдэлбэр газрын хэмжээ, м ²		
	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025
Зоорь	20	106	146	1	5,3	7,3
Жимс жимсгэнэ хадгалах	75	397,5	547,5	500	2650	3650
Төмс, хүнсний ногоо хадгалах		397,5	547,5		2650	3650

Тайлбар: Хотод байх агуулахын нормоор тооцоолсон бөгөөд төмс, хүнсний хадгалах газрын багтаамж, болон эдэлбэр газрыг хотын гадна, хотын захад бий болгон зохион байгуулснаар багасгаж болох ба түүний хувь хэмжээг орон нутгийн удирдлагын шийдвэрээр зохицуулна.

Барилгын материал, хатуу түлшний агуулахын төлөвлөлт

Агуулахын төрөл	Эдэлбэр газрын хэмжээ, м ²		
	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025
Барилгын материал	300	6780	11640
Хатуу түлш	Нүүрс	300	6780
	Түлээ	300	6780

Эко - Аж үйлдвэрийн парк

Сумын төв хэсгээр дайран өнгөрөх Улаанбаатар-Даланзадгад болон Шивээхүрэн чиглэлийн замын зүүн хэсэгт жижиг Эко- Аж үйлдвэрийн паркийг барихыг санал болгож байна. Энэ төв замын тээврийн хэрэгслэлийг шууд ашиглах боломжийг энэхүү паркийн байршил олгох юм. Албан контор, бөөний агуулах, харьцангуй цэвэр, бохирдол бага хөнгөн үйлдвэрийг паркийн талбайд байгуулахдаа тусгайлан зураг төсөл гаргах, ландшафтыг хийх юм. Хөдөө аж ахуйн боловсруулалт, тавилга үйлдвэрлэх, гар урлал, жижиг оврын үйлдвэрлэл зэрэг нь боломжийн үйл ажиллагаанууд байна.

Иргэдийн ая тухыг хамгаалж одоо байгаа болон санал болгож буй орон сууцны ба арилжааны хэсэг газраас паркийн санал болгож буй газрыг зохих ёсоор салгасан байна. Паркийн газрын хэмжээ 12.5 га газар байх бөгөөд үүнээс 30%-ийг нь ландшафт, авто зам, явган хүний зам, машины зогсоол, хаалга, хашаалахад зориулахаар тооцвол үлдэж буй 10.5 га газрыг нийтийн аж ахуйн дэд бүтцийг тавих түүнчлэн зах зээл дээр дуудлага худалдаагаар борлуулах эсвэл эзэмшүүлэхээр ашиглах юм.

Цахилгаан эрчим хүчний хэрэгцээ 2625 Квт байхаар тооцсон. Усны хэрэгцээг 875м3/өдөрт, үүнээс 788м3/өдөрт нь бохир ус болохоор тооцсон байна.

Хүснэгт 13. Хөнгөн үйлдвэрийн хэрэгцээний ус, цахилгааны хэрэглээ

	1 м2 талбайд	1 м2/сард
Цахилгаан	30 Ва or 0.03 КВА	21.6 Квтц
Ус	0.3 м3 /сард	0.3 м3

Паркийн менежерийг сумын засаг захиргаа томилно. Бусад төсвийн байгууллагууд засвар үйлчилгээний дэмжлэг үзүүлэх эсвэл сумын засаг захиргаа дундын нийтийн аж ахуйг ажиллагаатай байлгахын тулд байнгын сантехникч, цахилгаанчныг ажиллуулах хэрэгтэй. Паркийн түрээслэгч тус бүр өөрийн барилга байшин, түүний доторх үйлчилгээг өөрсдөө бүрэн хариуцна. Паркд үйлчилгээ үзүүлэхэд шаардлагатай дэд бүтцийн ерөнхий мэдээллийг Хүснэгт 6.2.-д харуулав.

Хүснэгт 14. Эко-аж үйлдвэрийн парк: ерөнхий мэдээлэл

Дэд бүтэц	Ерөнхий мэдээлэл
Зам	Нэг эгнээ, нэг чиглэл, 3.5 м өргөн, захын өргөн 1 м
Дохио, гэрэлтүүлэг	Зогс, г.м., гэрлэн дохиоллын шонг 50м тутамд тавих
Усан хангамж	Паркийн орчимд гүний худаг гаргах, дулааны үйлдвэрийн дэргэд дахь худагнаас дамжуулах шугам тавих. Цэвэрлэхгүй
Бохир ус	Ойр байх БУЦБ-д зөөвлөх
Цахилгаан	Дэд станц ба шугам сүлжээ
Дулаан	Уурын зуух
Хог хаягдал	Нийтийн төрлийн хогийг тогтмол хурааж авах, аюултай хог хагядлыг тусад нь хурааж авах
Ус зайлуулах	Ахуйн бохир усны шугаманд холбогдоогүй

Усан хангамж

Байршил болон усны онцлог хэрэгцээг харгалзан Эко-аж үйлдвэрийн парк өөрийн худагтай байх нь илүү зохимжтой. Хэрэв энэ нь боломжгүй бол сумын төвийн хэрэгцээнд одоогоор дулаан нийлүүлэхэд ашиглаж буй худагнаас ус авах талаар сумын захиргаа бодох хэрэгтэй. Хэрэв сум МАК-ийн цахилгаан, дулааны станцад холбогдох бол эдгээр худагийг цаашид

ашиглахгүй болно. Паркийн түрээслэгч бүрийн усны холболт тоолууртай байх бөгөөд ус хэрэглэснийхээ төлөө бизнесийн үнэ ханшаар төлбөрөө төлөх болно.

Хоолойн шугам

Нийтийн аж ахуйн хоолойн шугамууд усных (HDPE, DN 50 - 100 мм), бохир усных (HDPE, DN 150 мм), болон дулааных (ган, DN___ мм) гэж байх бөгөөд хөлдөх түвшингээс (~2.5м) доогуур газарт булах эсвэл парк доторх авто замын зэрэгцээ дулаалгатай нийтийн аж ахуйн сувагт байрлуулах юм. Шаардлагатай засвар үйлчилгээг хийхэд шугам хооронд зохих зайтай байх бөгөөд усны болон бохир усны хоолойны хоорондын аюулгүйн зай 0.5 м байх хэрэгтэй. Бороо, үерийн усыг зайлуулах хоолой (HDPE, DN 150 мм) мөн тусдаа байх бөгөөд бохир усны шугамтай холбогдохгүй.

Бохир ус

Түрээслэгч тус бүр өөрийн бохир усыг зайлуулахыг өөрсдөө хариуцна. Энэ бохир усны үзүүлэлт нь нийтийн бохир усны үзүүлэлтээс давж байвал (өөрөөр хэлбэл Монгол улсын хууль, журамд заасан химийн үзүүлэлтийн концентрат), нийтийн бохир усны үзүүлэлтийн түвшинд хүргэж түрээслэгч урьдчилан цэвэрлэх хэрэгтэй болно. Эко-аж үйлдвэрийн парк нь ойрын БУЦБ руу бохир ус зөөвөрлөх нийтийн шугам хоолойг тавина. Цэвэрлэсэн бохир усыг ландшафт, тоос дарах, бусад тохирох зориулалтаар аль болох илүү ашиглах хэрэгтэй.

Цахилгаан эрчим хүч

Эко-аж үйлдвэрийн парк өөрийн дэд станц, одоо байгаа шугам сүлжээнд холбогдсон шугамуудтай байна. Паркийн түрээслэгч тус бүр хэрэглээгээ тоолуураар хэмжих бүхий өөрийн шугам сүлжээтэй байна.

Дулаан

Санал болгож буй дулаан, цахилгааны станцыг сумын дулаан хангамжийн эх үүсвэр болох үед парк мөн холбогдох бөгөөд тэр болтол уурын зуухаар халаана.

Хуурай хог хаягдал

Парк хуурай хог хагядлыг долоо хоногт гурван удаа хурааж авч сумын хог хаях цэгт аваачиж хаяна. Бизнесийнхэн өөрийнхөө хог хаягдлыг аюултай хог хаягдлаас салгаж тусад нь хадгалж хуваарийн дагуу сарын 1 ба 15-нд авахуулж байна.

Нийтийн хэрэгцээний бүтэц, байгууламжууд

Паркруу орох хэсэгт хаалга, хамгаалтынхны байр, хашаа, дулаалга бүхий газарт усны бөөний тоолуур, гэрэлтүүлгийн шон г.м. байна.

9. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН СИСТЕМИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

9.1. Усан хангамж, ариутгах татуурга

1. Хүн амын унд ахуйн усны хэрэгцээ тооцох үндэслэл

Хүн амын унд ахуйн усны хэрэгцээг БНБД40-02-06-д заасны дагуу хоногт нэг хүний ус хэрэглэх хэрэглээний нормоос хамааруулан тооцно. Үүнд:

$$Q_{\text{хон.дун}} = \frac{q \cdot N}{1000} \text{ [м}^3\text{/хон]} \quad \text{Энд: } q \text{—нэг хүний хоногийн хэрэглээний норм [л/хон.]}$$

N – Оршин суугч /хэрэглэгч/ хүний тоо:

N=7400

Цэвэр ус хэрэглээний зардлын тооцоо

Төлөвлөлтийн хугацаа 2025 он

Д/д	Хэрэглэгчийн нэр	Оршин суугчдын тоо	Ус хэрэглээний норм	Хоногийн дундаж зарцуулалт			Цагийн жигд бусын коэффициент	Хамгийн их зарцуулалт	
				м ³ /хон	м ³ /цаг	л/сек		м ³ /цаг	л/сек
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Төвлөрсөн системтэй орон сууцанд	1080	200	216	9	2,5	1,25	11,25	3,13
2	Өөрийн халаалттай төвлөрсөн ус хангамж, ариутгах татуургатай эдэлбэр газартай амины орон сууцанд	4270	130	555,1	23,13	6,4	1,25	28,91	8,0
3	Гэр ба түүнтэй төстэй амины орон сууцанд	2050	30	61,5	2,56	0,7	2,0	5,12	1,4
4	Дүн	7400		832,6	34,69	9,6		45,28	12,53
5	Тооцогдоогүй зардал 10%			83,26	3,47	0,96		4,5	1,25
6	Гадна гал эсэргүү цэхэд 1*10 л/с					10			10
7	Нийт гадна усан хангамжийн дүн:			916	38,16	20,56		49,8	23,78

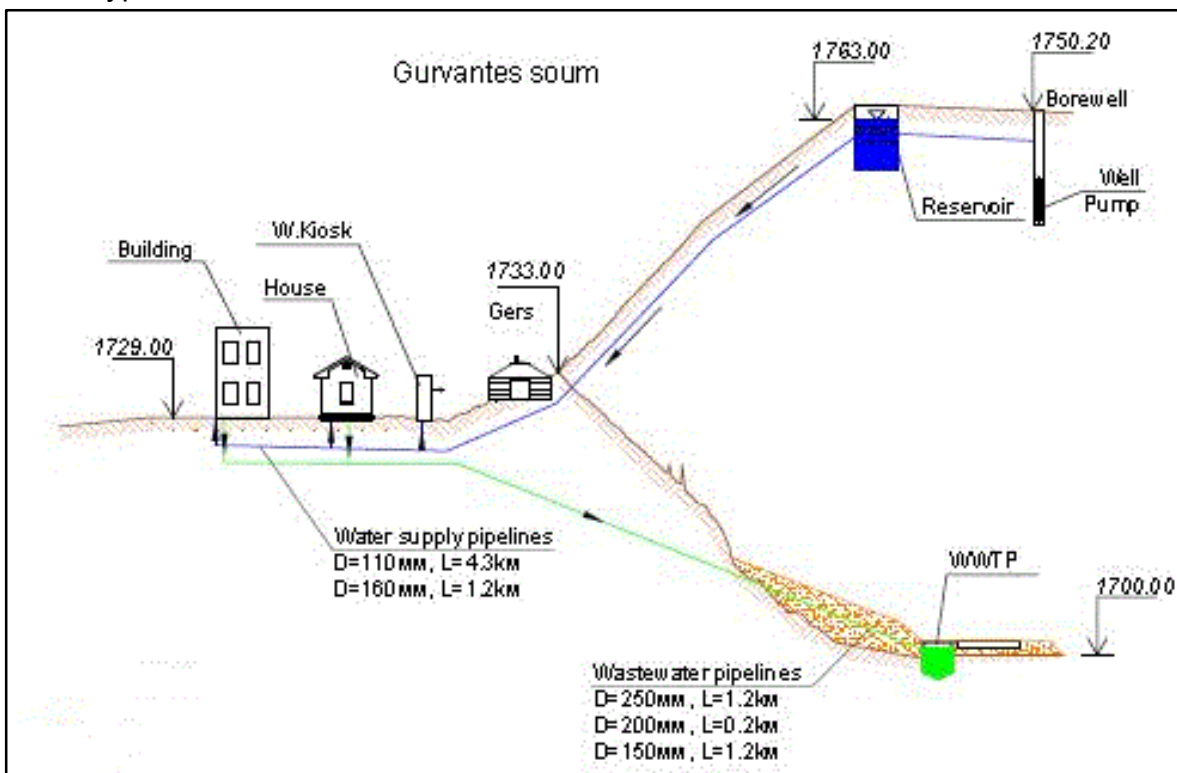
Дээрх хүснэгтээр гаргасан тооцооноос харахад сумын төвд Q=916 м³/хон =50 м³/цаг=23,8 л/сек. ус шаардагдана.

2. Усан хангамж

Сумын төвөөс 3 км радиуст газрын гүний усны эх үүсвэр байгаа бөгөөд өдөрт барагцаагаар 500 м³ ус гарах боломжтой. Сумын төв орчмын газар доорх усны нөөц нь харьцангуй бага, нөхөн сэргэлт бараг байхгүй учир усны эх үүсвэрийн хомсдолд орж болзошгүй байдлыг анхаарах шаардлагатай. Сумын төвийн хойд талын Дагшин бүрд ихэнхдээ усгүй хуурай байдаг.

Ойрын үед ерөнхий төлөвлөгөөний эхний шатанд тусгагдсан хоёр худгийг гаргана. Түүнчлэн, 500м³ усан санг сумын төвийн урд толгой дээр далайн түвшнөөс дээш 1763 м өндөрт байрлуулна. Иймд усан сан байгуулах газрын өндөржилт худаг гаргах газрын өндөржилт буюу 1729 метрээс нилээд дээш байгаа учраас усан сан дах гидростатик даралт сумын төвийг усны өөрийнх нь урсгалаар усаар хангахад хангалттай гэж үзэж байна.

Схем зураг 17. Усан хангамжийн системийн төлөвлөлт

Эх сурвалж: "Монгидро Констракшн", Улаанбаатар, Монгол улс

Усан хоолой ойролцоогоор 30 метрийн доорх усан сангаас байшингуудад хүрнэ. Энэ нь сумын төвд шаардагдах усны даралтын ганц бүс юм. Одоо байгаа газар доорх усны нөөц ирээдүйд усны хомсдолд хүрч болзошгүй. Гурвантэс суманд ус зайлуулах хоолойг 6-7 км урттай, 200 мм диаметртэй хөнгөн цагаан хоолойг хоёр шугамаар (нийт 12000-140000 метр урт) МАК-ын барьсан усан сангаас татахаар барилга угсралтын ажлыг гүйцэтгэнэ. 2025 оны түвшинд тус сумын төвийн усны хэрэглээ 1080 м³/хон болж өсөх бөгөөд усан хангамж ба усны хэрэгцээний аюулгүй байдлыг хангах, ус нөөцлөх сангийн эзлэхүүн 800 м³ байх шаардлагатай. Төлөвлөж буй усан хангамжийн цагираг системийн зургийг хавсаргав.

Хүснэгт 15. Усны хэрэгцээ

	2017 он	2025 он
Хүн ам	5266	7534
Усны хэрэгцээ	660	1000

Ирээдүйд орон сууцны илүү нягтралтай бүсүүд (нийтийн орон сууц, 350м²-аас илүүгүй талбайтай), худалдааны болон захиргааны байгууллагууд, олон нийтийн газруудыг (сургууль, эмнэлэг, эрүүл мэндийн төв, нийтийн халуун усны газар) усаар хангана. Гэр хорооллын бүсийн (700 м² эсвэл түүнээс том хэмжээний хувийн эзэмшлийн талбай) иргэд ус түгээх цэгүүдээс мөнгө төлж усаа авна. Төвлөрсөн ус хангамжийн уснаас техникийн зориулалтаар ашиглаж болохгүй учраас сумын төвийн дулаан хангамжийн газар нь усны өөрийн эх үүсвэртэй болох хэрэгтэй.

Усны хоолойны хувьд ус түгээх сүлжээнийх нь 100-300 мм-ийн диаметр бүхий өндөр нягтралтай полиэтилен хоолой байна. Ус дамжуулах хоолойг хөлдөлтөөс хамгаалж хөрс хөлдөх хэмжээ буюу 2.5 метрийн гүнд суулгана. Энэ хэмжээний гүнд суулгахад модон хамгаалалтууд хийх шаардлага гарч болзошгүй.

Хүснэгт 16. Төлөвлөж буй усан хангамж

	Нэгж	2017	2021	2025
Хэмжээ	м ³ /өдөр	1000	---	1000
Эх үүсвэр	Тоо	2	---	'---
Усан сан	Тоо	1	---	
	Багтаамж, м ³	500	---	
Ус дамжуулах хоолой	Км	12-оос 14	---	---
	Диаметр, мм	DN 200 өндөр нягтралтай полиэтилен		
Ус түгэх хоолой	Метр	10,045	2258	250
	Диаметр, мм	DN 100 – 300 өндөр нягтралтай полиэтилен		
Ус түгээх цэг	Тоо	3		4

Эх сурвалж: АЕСОМ зөвлөхүүд. Дугаар 1,2,3 нь хөгжлийн үе шатын ялгааг харуулж байгаа болно.

3. Дамжуулах хоолой, ус түгээх сүлжээний төлөвлөлт

Ус хангамжийн системд газрын доорх усны эх үүсвэрийг төлөвлөх бөгөөд эхний ээлжинд сумын урд талд байрлах, нөөцийг бүрэн тогтоосон, усан сангаас 700 м зайд орших гүний худгуудаас цуглуулан авч шууд өндрийн даралтад усанд дамжуулан шахна. Даралтат усан сангаас буух гол хоолойн голч тооцоогоор ф200 мм байх бөгөөд урт нь L= 1181 м болно.

Хот төлөвлөлтийн суурьшлийн бүсийн дотор орон сууцны хороолол, хүн амын нягтралыг үндэслэн ус түгээгүүрийн сүлжээний цагриг схемийг татаж, хэрэглэгчдийн ус хэрэглээний зардлыг тэнцүүлэн хуваарилж, нэвтрүүлэх чадварыг тооцоолж, бусад инженерийн шугам сүлжээтэй давхцахгүйгээр авто замын хажуугаар татахаар төлөвлөв. Хотын хорооллын доторх цэвэр усны хоолойд БНБД –ийн дагуу галын машинд ус олгох зориулалт бүхий галын гидрантыг 150 м тутамд тусгай хяналтын худагт тоноглохоор төлөвлөв.

Шугам сүлжээний хоолойн голч, уртын төлөвлөлтийг 2 үе шатаар хуваасныг доор үзүүлэв

Үе шат \ D	Ф100 мм	Ф125 мм	Ф150 мм	Ф200 мм	Бүгд дүн
А зоон	583 м	1876 м	9545 м	2813 м	14817 м
Б зоон	222 м	878 м	1896 м	-	2996 м
Дүн	805 м	2754 м	11441 м	2813 м	17813 м

Хүснэгт 17.Төлөвлөж буй цэвэр усны хоолойн урт

D (мм) \ Үе шат	100мм	125 мм	150 мм	200 мм	Нийт (Үе шатаар)
А (м)	583	1876	9545	2813	14817
В(м)	222	878	1896	-	2996
Дүн	805	2754	11441	2813	17813

4. Усан сангийн багтаамжийг тооцох

Ус хангамжийн системийн тасралтгүй байнгын ажиллагааг хангахын тул усан сан нь зохицуулах савын үүрэг гүйцэтгэнэ. Иймд усан сангийн бүрэн багтаамжийг гурван төрлийн усны эзлэхүүний нийлбэрээр тооцно. Үүнд:

$$V_{у.сан} = V_з + V_г + V_a \quad \text{Эндээс:}$$

$V_{у.сан}$ - усан сангийн бүрэн хэмжээний эзлэхүүн

$V_з$ - хоногийн туршид хэрэглээг зохицуулах эзлэхүүн

$V_{галын}$ - хот суурин газарт гал түймэр гарах үед гал унтраах усны нөөцийн эзлэхүүн

V_a - ус хангамжийн эх үүсвэрийн хэвийн ажиллагаа доголдох, шугам хоолойд аварь, гэмтэл саатал гарах үед нөхөн хангах усны эзлэхүүн зэрэг болно. $V_з = \frac{a+b}{100} * Q_{хон.дун} [M^3/хон] \quad M^3$

a, b – г хоногийн хэрэглээний графикаас авна. $Q_{хон.дун}$ – хоногийн дундаж хэрэгцээ

$$V_{гал} = \frac{n}{1000} (3600 q_{г.г} * t_r) + Q_{цаг.дун} * t_r \quad M^3 \quad \text{Үүнд:}$$

n – зэрэг гарах галын тоо

$q_{г.г}$ - гадна галын усны зарцуулалт [л/сек]

t_r - гадна галыг унтраах хугацаа [цаг]

$Q_{цаг.дун}$ - гал унтраах хугацаанд зарцуулах ус [$M^3/цаг$]

а/ Усан сангийн зохицуулах эзлэхүүний тооцоо

Гурвантэс сумын усан сангийн зохицуулах эзлэхүүн: $V_з$

$$a = + 16\% , \quad b = - 6,5\% , \quad V_з = \frac{a+b}{100} * Q_{хон.дун} = \frac{16+6,5}{100} * 916 = 206 \text{ м}^3$$

б/ Гал унтраах усны эзлэхүүний тооцоо

n=1, $q_{г.г} = 10$ л/сек. Гадна галын усны зарцуулалт БНБД40-02-06, 2,12

$t_r = 3$ цаг. Гал унтраах хугацаа БНБД40-02-06, 2,24

$$V_{гал} = \frac{1}{1000} (3600 * 10 * 3) + 38,16 * 3 = 108+114 = 222 \text{ м}^3$$

в/ Аварь, гэмтэл саатлын үеийн нөөцийн эзлэхүүний тооцоо

Ус хангамжийн эх үүсвэрийн байршил усан сангийн дэргэд байгаа учир ус татах хоолойд гэмтэл гарах магадлал бага тул гэмтэл саатлын үеийн эзлэхүүнийг тооцохгүй байж болно.

Нийт багтаамж: $V_{y.c} = 206+222+0= 428 \text{ м}^3$ Эхний ээлжинд 500 шоометрийн багтаамтай усан сан барихаар төлөвлөв.

3. Ус дамжуулах хоолой, шугам сүлжээний тооцоо

3.1 Түрэлтэт дамжуулах хоолойн гидравлик тооцооны үндэслэл

Түрэлтэт дамжуулах хоолойн гидравлик тооцоог урт дамжуулах хоолойн загвараар хийх бөгөөд тогтмол диаметртэй хоолойн 1-1 ба 2-2 огтлолд Бернуллийн тэгшитгэлээр: $(z_1 + \frac{p_1}{\rho g}) - (z_2 + \frac{p_2}{\rho g}) = h_l$; $H = H_1 + H_2$; тул $h_l = H$ гэж бичиж урт дамжуулах хоолойн хувьд түрэлтийн алдагдлыг H –аар тэмдэглэнэ. Түрэлтийн алдагдлыг гидравликийн хэвгийгээр илэрхийлбэл $H = i * l$ буюу гидравлик $i = \frac{H}{l}$

$$v = C\sqrt{R} * i = C\sqrt{R} * \frac{H}{l} \quad \text{эндээс түрэлтийн алдагдлыг олъё:} \quad H = \frac{V^2 * l}{C^2 * R};$$

$$Q = S * v; \quad v = C\sqrt{R} * i; \quad \text{Зарцуулалт:} \quad Q = S * C\sqrt{R} * i;$$

болно.

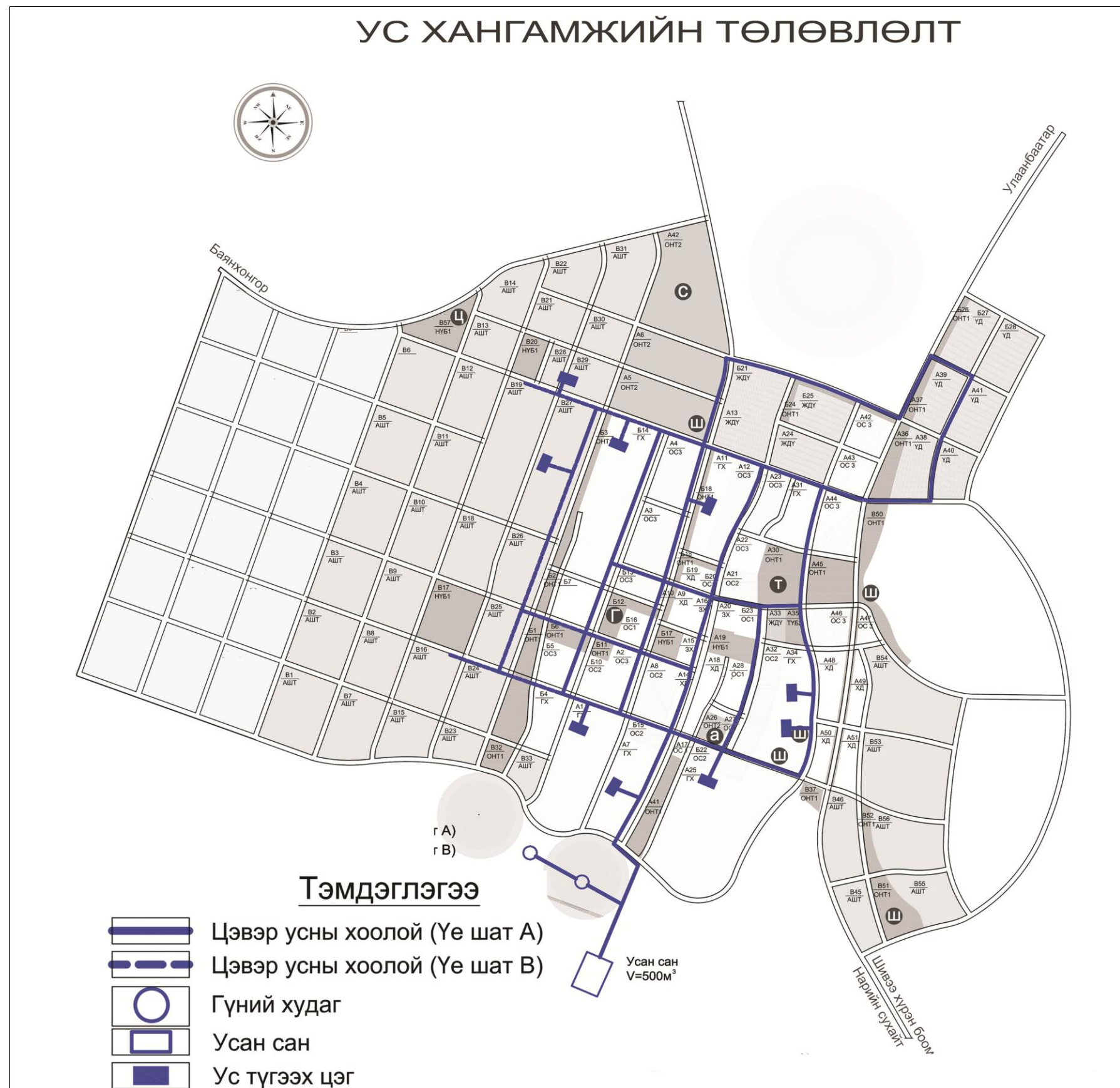
Дамжуулах хоолойн гидравлик тооцоог хөнгөвчлөхийн тулд дээрх томъёоны үндсэн дээр зохиосон хүснэгт, графикийг ашиглан тооцно.

Дээрх хүснэгтээс тооцооны зардлыг авбал, $Q=23,8 \text{ л/сек} = 0,0238 \text{ м}^3/\text{сек}$ болно. Хоолой дахь усны урсгалын хурд $V=1.0 \text{ м/сек}$, гэж үзвэл дамжуулах хоолойн голчийг дараах байдаар тооцно.

$$Q = S * v = \frac{\pi D^2}{4} * v; \quad D = \sqrt{\frac{4 * Q}{\pi * v}} = \sqrt{\frac{4 * 0.0238}{3.14 * 1.0}} = \sqrt{0.0303} = 0.174 \text{ м} = 174 \text{ мм} = 200 \text{ мм};$$

Усан сангаас буух шугамын голч $D=200 \text{ мм}$, байгаа нь нэвтрүүлэх чадвар бүрэн хангалттай байна.

Схем зураг 18. Усан хангамжийн системийн төлөвлөлт

Холбох үйлчилгээ, усны тоолуур, ус зарцуулалт

Холболтыг барилга байгууламжийн шугаманд холбох бөгөөд барилга байгууламж барьж буй байгууллага, хувь хүн нь дотоод холболт болон төвийн усны сүлжээнд холбох асуудлаа өөрсдөө шийдэнэ. Амины орон сууц, нийтийн орон сууц, төсвийн байгууллага болон арилжааны хэрэглэгчдийг үйлчилгээнд холбоход ISO Б ангиллын тоолуур тавьдаг болно.

Эдгээр усны тоолуурууд хатуу ширүүн уур амьсгалд ажиллах боломжтой байх бөгөөд усны хэрэглээ, бохир усны хэмжээг бууруулах болно.

3.Ариутгах татуургын /бохир ус зайлуулах/ системийн төлөвлөлт

1. Ариутгах татуургын сүлжээний бохир усны цутгалан (зарцуулалт)-ийн тооцоо

Суурин газрын ариутгах татуургын сүлжээний зураг төслийг зохиохдоо орон сууцны барилгаас татан зайлуулах ахуйн бохир усны тооцооны хоногийн дундаж хувийн цутгаланг БНБД 40-02-06-д заасны дагуу зам талбай, ногоон байгууламжийг усалсан усны зарцуулалтыг тооцохгүйгээр цэвэр ус хэрэглээний хоногийн дундажтай тэнцүүгээр авна гэснийг баримтлав.

Иймд Гурвантэс сумын хүн ам 2025 онд 7400 хүрч, өмнө цэвэр усны хэрэгцээг тооцсоноор $Q_{\text{хон.дунд}} = 916 \text{ м}^3/\text{хон}$ буюу татан зайлуулах бохир усны хэмжээг $Q_{\text{макс}} = 23,8 \text{ л/сек}$ – ийг цутгалангаар тооцно.

2. Ариутгах татуургын хоолой, сүлжээний гидравлик тооцоо

Ариутгах татуургын өөрийн урсгалтай хоолойн гидравлик тооцоог бохир усны урсацын хамгийн их секундын зардлаар дараах томъёоны үндсэн дээр зохиосон хүснэгт, графикийг ашиглан тооцно.

$$Q = S \cdot v; \quad v = C\sqrt{R} \cdot i; \quad v = C\sqrt{R} \cdot i; \quad Q = S \cdot C\sqrt{R} \cdot i; \quad C = \frac{R^y}{n}; \quad R = \frac{S}{p};$$

$y = 2.5\sqrt{n} - 0.13 - 0.75\sqrt{R}(\sqrt{n} - 0.1)$ Эндээс: Q –тооцооны зардал: S=хоолойн хөндлөн огтлолын талбай: v-урсгалын хурд: C- Шезийн коэффициент: R- гидравлик радиус: p- норгох периметр: i- гидравлик налуу: n- барзгаршлийн коэффициент

3. Ариутгах татуургын хоолой, коллектор, бохирын сүлжээний төлөвлөлт

Хот төлөвлөлтийн суурьшлийн бүсийн дотор орон сууцны хороолол, хүн амын нягтралыг үндэслэн хэрэгчдээс татан зайлуулах бохир усыг газрын рельефийн хэвгийг дагуулан өөрийн урсгалаар цуглуулан нэгтгэх бохирын сүлжээний схемийг татаж, хэрэглэгчдийн ус хэрэглээнээс гарах бохир усны зардлыг коллектор бүрээр тэнцүүлэн хуваарилж, нэвтрүүлэх чадварыг тооцоолж, бусад инженерийн шугам сүлжээтэй давхцахгүйгээр авто замын хажуугаар татахаар төлөвлөв. Хотын хорооллын доторх бохир усны хоолойд БНБД –ийн дагуу холболттой цэг, дамжуулах хоолойн голч, чиглэл, налуу өөрчлөгдөх цэгт, голчоос хамааруулан шулуун хэсгийн зайд 150 мм үед 35 м,

200-450 мм үед 50 м тутамд үзлэг хяналтын худгуудыг төлөвлөнө. Сүлжээний схем зураг хавсаргав.

Хүснэгт 19.Төлөвлөж буй бохир усны хоолойн урт

Үе шат	Ф150 мм	Ф200 мм	Ф250 мм	Дүн
А зоон	5060 м	1541 м	625 м	7226 м
Б зоон	2938 м	969 м	-	3907 м
Дүн	7998 м	2510 м	625 м	11133 м

Бохир ус зайлуулах сүлжээний хоолойн голч, уртын төлөвлөлтийг 2 үе шатаар хуваасныг доор үзүүлэв

4.Бохир ус цэвэрлэх байгууламжийн төлөвлөлт

Гурвантэс сумын ерөнхий төлөвлөгөөгөөр 2025 онд хотын нийт хүн ам, албан байгууллага, аж ахуй нэгжээс татан зайлуулах бохир ус хамгийн их зарцуулалтаар авсан тооцоогоор $Q=23,8\text{л/сек}=50\text{м}^3/\text{цаг}=1200\text{ м}^3/\text{хон}$.байх болно. Ийм хэмжээний бохир усыг өөрийн урсгалаар зайлуулах хоолойгоор татаж хотын захад байрлуулах бохир ус цэвэрлэх байгууламжид хүргэхээр төлөвлөв. Бохир ус цэвэрлэх байгууламж нь механик-биологийн бүрэн цэвэрлэгээ хийгдэх сүүлийн үеийн технологитой байгууламж байх юм. Тухайлбал хүлээн авах бохир усны хэмжээнээс хамаарсан чадлын олон хувилбартай Наран рашаан ХХК-ны боловсруулсан **шифр НР-14/14-тэй** зураг төслөөр дунд оврийн Механик-биологи цэвэрлэгээний $Q=1500\text{ м}^3/\text{хон}$ бохир ус хүлээн авч цэвэрлэх чадалтай байгууламж барихыг санал болгож /сонгож/ байна. Механик цэвэрлэгээний хэсэг нь: -бохир ус хүлээн авах камер, -элс баригч, -тос баригч, -жигдрүүлэх сан, Биологи цэвэрлэгээний хэсэг нь: -денитрификаторууд, -нитрификаторууд, -хоёрдогч тунгаагуур, -анхдагч болон хоёрдогч биореактор, -филтер биореактор, -халдваргүйжүүлэх камер, -лаг эрдэсжүүлэгч, -лаг нягтруулагч зэргээс бүрдэл болно.

Цэвэрлэх байгууламжийн бохир ус цэвэрлэгээний үзүүлэлт

д/д	Бохирдол үүсгэгч бодисуудын нэр	Орох бохир ус. мг/л	Цэвэрлэгдсэний дараа. мг/л
1	Умбуур бодис	220-250	3.0
2	БХХ ₆	200-220	3.0
3	ХХХ	<300	15.0
4	Аммоний азот, $N_{NH_4^+}$	24-39	0.39
5	Нитратын азот, $N_{NO_3^-}$	3.7-12.0	9.1
6	Фосфор, P	1.0-10.0	0.2
7	Гадаргуугийн идэвхит бодис	10.0	0.5
8	Нефть бүтээгдэхүүн	5.0	0.5
9	Температур	10-30°C	-

Дээрх үзүүлэлтээс харахад бохир усны цэвэршилтийн түвшин 98%-тай байхаар харагдаж байна. Энэ усыг ногоон байгууламж, зүлэг ногоо, зам талбай услахад ашиглахын зэрэгцээ техникийн зориулалтаар ашиглаж болно

Схем зураг 19. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт

Гэр хорооллын жорлон

Жорлонг сонгож байгаа нь юуны өмнө соёл, өртөг зардал, цаг уур болон ая тухыг бодож хийж буй хувь хүний сонголт юм. Ямар тогтолцоо бүрдсэн байгаагаас үл хамааран нийтийн эрүүл мэндэд аюул учруулахгүй, байгаль орчинд хор хөнөөлгүй, иргэдийн ая тухыг (тухайлбал үнэр гарах, хорхой шавьж цугларах г.м.) алдуулахгүйгээр хүний хаягдлыг зайлуулах шаардлагатай болно.

Ихэнх жорлонгийн анхдагч эрсдэл нь бол хөрсний усыг бохирдуулах явдал. Гол төлөв жорлонгийн нүхний доод түвшнээс хөрсний ус хүртэл 2м байх нь жорлонгоос хөрсний усыг бохирдуулах шууд аюул байхгүй гэж үздэг.

Харьцангуй сийрэг 2м шороон үе нь жорлонгийн нүхнээс бохир хөрсөнд шингэхэд шүүлтүүр болж өгнө. Түүнчлэн ихэнх патогенийг шүүснээр хөрсний усны бохирдлыг багасгана. Харин чулуурхаг хөрстэй бол урсац завсар зайгаар нэвтрэх бөгөөд үүнийг засах зохих арга хэмжээг авах хэрэгтэй.

Барилга, хот байгууллатын яамнаас гаргаж, 2009 оны 3 сараас хүчин төгөлдөр болсон Монгол стандарт MNS 5924:2008-д нүхэн жорлонгийн зураг төсөл гаргах, барих үзүүлэлтийг тусгасан байна. Үүний сул тал нь улсын хэмжээнд ердөө нэг технологийн хувилбарыг санал болгож буй бөгөөд орон нутгийн нөхцөл байдлыг төдийлэн харгалзаагүй юм.

Олон улсын туршлагаас харахад хөрс, цаг уур, орон зайн боломж зэргийг харгалзан нүхэн жорлон нь 2 хэсгээс бүрдсэн байдаг. Процесс нь өвчин үүсгэгч амьд амьтанг устгах ердийн байгалийн арга бөгөөд бохир материалыг хэрэгцээтэй хөрс бэхжүүлэгч болгох явдал юм. Хоёр хэсэг бүхий тогтолцоог¹ ашиглахад 1-р хэсэг нь дүүрэхэд таглан битүүмжилж орхих бөгөөд хоосон болтол 1-ээс илүү жил болно. 2-р хэсгийг 1-р хэсэг дүүрсэн тохиолдолд ашиглана. Хоёрдугаар хэсэг дүүрэхэд 1-р хэсгийг онгойлгох бөгөөд дотрохыг нь болгоомжтой гаргаж авч ногоон байгууламж байгуулах ба жимсний бут суулгахад бордоо болгож ашиглах юм.

Хоёр өөр аргуудыг харгалзах нь зүйтэй.

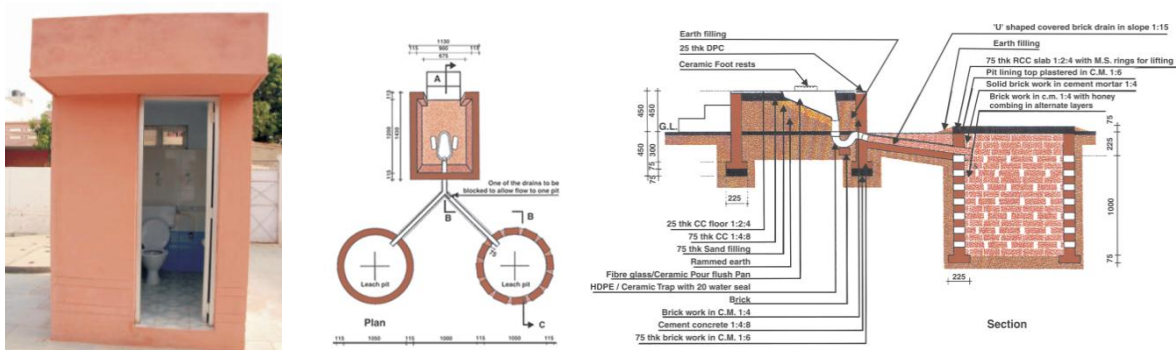
Үүнд: 1) үнэр дарах, ялааг багасгах зориулалтаар загварыг нь гаргасан агааржуулагч бүхий сайжруулсан 2 хэсэг бүхий нүхэн жорлон (Ventilated Improved Double Vault Pit Latrine (VIDP)); болон 2) Сулаб жорлон² бөгөөд үүнд ус татах системтэй бөгөөд сууц дотор байж болно. Сулаб жорлонд ердөө 1,5-2 литр ус нэг удаа ус татахад хэрэглэх бөгөөд цаашид бохирын шугамын

¹<http://water.worldbank.org/shw-resource-guide/infrastructure/menu-technical-options/pit-latrines>

²<http://sulabhinternational.org/?q=content/two-pit-system>

өргөтгөл хөршийн нөхөрлөлийн хүрээнд ороод ирэхэд хялбар холбох боломжтой юм.

Схем зураг 20. Сулаб жорлонгийн талаарх мэдээлэл

Янз бүрийн жорлонгийн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг Дэлхийн банкнаас 2006 онд гаргасан “Гэр хороололд зориулсан ахуйн ариун цэврийн бага өртөг бүхий технологийн гарын авлага, Монгол улс” гэсэн тайлангаас үзнэ

үү. <http://siteresources.worldbank.org/INTWSS/Resources/ManualSanitationMongoliaJan06.pdf> or <http://water.worldbank.org/publications/mongolia-manual-low-cost-sanitation-technologies-ger-areas>).

Түүнчлэн жорлонгийн дэд хэсэг, дээд хэсэг, хавтан, нүх зэрэг олон төрлийн загварууд байдаг. Тухайлбал Непалын WaterAid (2011)-ын “Техникийн гарын авлага: Экологийн ахуйн ариун цэвэр бүхий жорлонг барих нь” (<http://www.wateraid.org/~media/Publications/construction-ecological-sanitation-latrines-technical-handbook.pdf>)-ээс үзнэ үү.

Нийтийн ариутгал бүхий бохирын сав

Байршил, байшингийн төлөвлөлтөөс хамаарч ариутгал бүхий том бохирын савыг олон тооны иргэдэд хүртээмжтэйгээр барьж суурилуулах боломжтой. Бохирын савыг (а) тогтмол хугацаанд лагийг (мөн шавар шавхай) машинаар соруулж авах боломжтой, (б) ариутгал бүхий бохирын савнаас өдөр тутам шингэн гарч байхыг бодолцон том зайлуулах талбай гаргах эсвэл бохир ус зайлуулах хоолой тавих боломжтой байрлуулна.

9.2. Цахилгаан хангамж

Цахилгаан хангамжийн хэрэгцээ

Ерөнхий төлөвлөгөөнд бага талбайтай байгууламжид зарцуулагдах эрчим хүч 0,35 кВт*ц/хүн, гэрт 0,28 кВт*ц/хүн буюу нийтийн орон сууцтай ойролцоо байна. Гурвантэс сумын цахилгаан хэрэглээний эрэлт хэрэгцээг доорх хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 20. 2025 онд шаардагдах эрчим хүчний тооцоо

Ачааллын төрөл	Нэгж	Баг		Нийт
		1	2	
Нийтийн орон сууц	кВт	560	140	700
Хувийн байшин	кВт	0	726,6	726.6
Гэрүүд	кВт	498,96	417,76	916.72
Сууц - нийт	кВт	1058,96	1284,36	2343.32
Сууц-нийт(гэрийн жижиг бизнесийнх орсноор)	кВт	1271	1541	2812
Сууцны бус хэрэглээ	кВт	542	662	1204
Нийт	кВт	1813	2203	4016

Дээрх цахилгааны хэрэгцээг “МАК” уул уурхайн компанийн санал болгож буй дулааны цахилгаан станц (ДЦС)-аас хангана. Гурвантэс суманд ДЦС барьснаар энэ сум төдийгүй Өмнөговь аймгийн баруун гурван сумын цахилгаан хангамж гаднаас хараат, бусдын эрхшээлд байдаг одоогийн хүндрэлээс гарч эрчим хүчний найдвартай хангамж бий болж эдгээр сумдын хөгжил дэвшлийн үндэс, суурь болох ач холбогдолтой.

Хүснэгт 21. Цахилгааны хэрэгцээ

Хэрэглэгчийн төрөл	Нэгж	Нийт
Нийтийн орон сууц	кВт	700
Хувийн орон сууц	кВт	726.6
Гэр тхороолол	кВт	916.72
Нийт ахуйн хэрэгцээ	кВт	2343.32
Гэр бүлийн жижиг бизнесийг тооцсон ахуйн нийт хэрэгцээ	кВт	2812
Ахуйн бус хэрэглэгч	кВт	1204
Нийт	кВт	4016

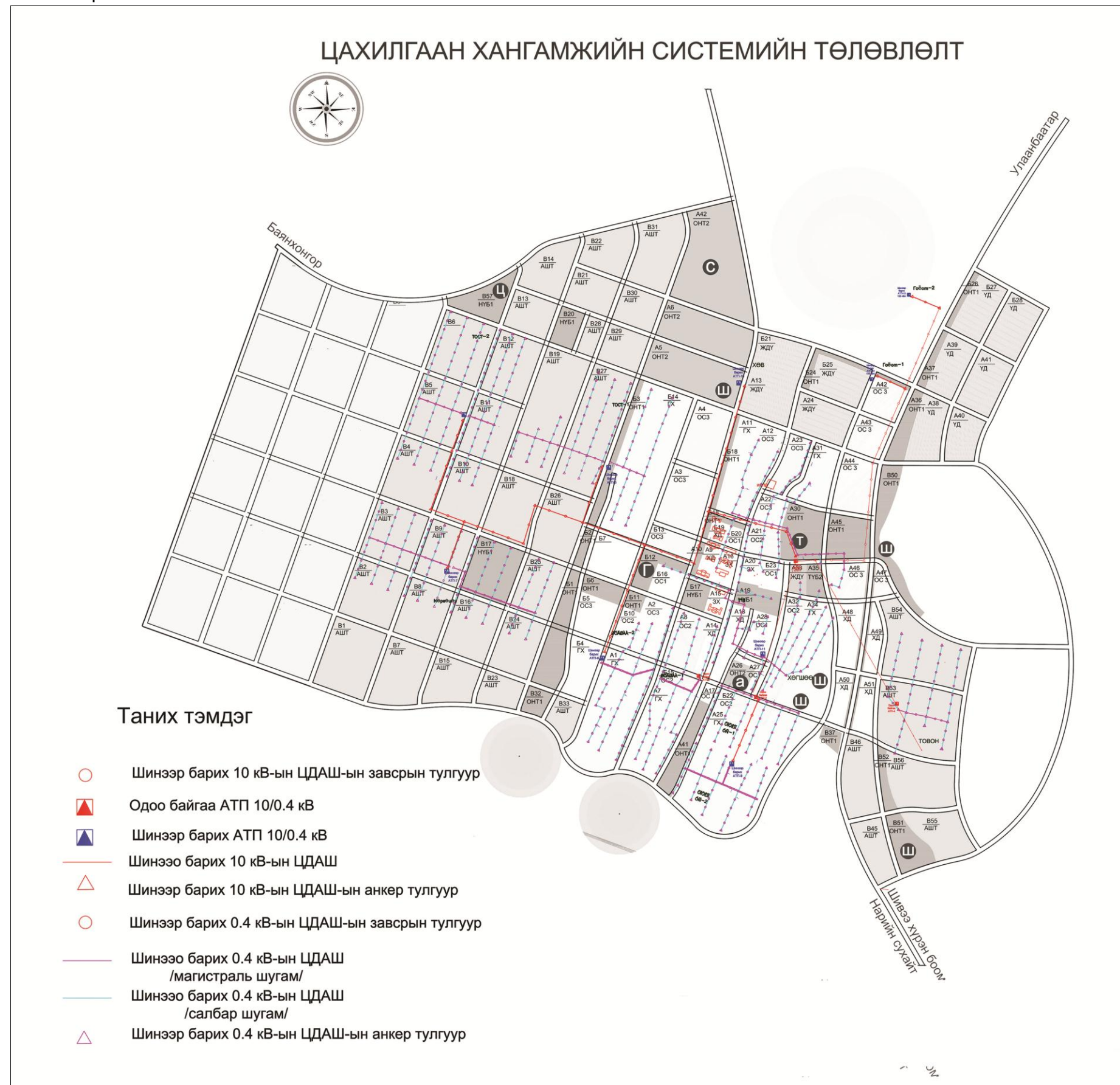
Цахилгаан хангамжийн дэд бүтэц

2017 онд МАК нь дулаан, цахилгаан хосолсон үйлдвэрлэлийн 195 МВт хүчин чадалтай ДЦС-ыг сумын төвөөс зүүн хойшоо 5 км-ийн зайд барихаар төлөвлөж байна. Ирээдүйд уг ДЦС-ын гаднах дэд станцаас сумын төврүү 35 кВ-ын ЦДАШ татаж сумын төвд 35/10кВ-ын бууруулах болон 10/0.4кВ-ын түгээх дэд станц бариж, 10кВ-ын болон 0,4кВ-ын ЦДАШ-ыг барина (Хүснэгт 22). ЦДАШ-ын хийцэд төмөр бетон хийц бүхий шонг ашиглах бөгөөд 0,4кВ-ын ЦДАШ-д СИП-2 маягийн дамжуулагч хэрэглэнэ.

Хүснэгт 22.Төлөвлөж буй цахилгааны дэд бүтэц

Дэд бүтэц	Нэгж	2017	2021	2025
Дэд станц, 35/10 кВ	Тоо	1	---	---
Дэд станц, 10/0.4 кВ	Тоо	8	2	1
Кабель шугам, 10 кВ	км	0.3	---	---
Цахилгаан шугам, 35 кВ	км	26	---	---
Цахилгаан шугам, 10 кВт	км	4.4	1.5	0.4

Схем зураг 21. Цахилгаан хангамжийн сүлжээний төлөвлөлт

9.3. Дулаан хангамж

Дулаан хангамжийн хэрэгцээ

Барилгын зураг төслийн БНБД 23-01-09 кодын дагуу Гурвантэс сум цаг уурын III бүсэд хамаарагдана. Загварын төлөөлөл бүхий зарим агаарын хэмийг хүснэгт 21-т харуулав. Дулааны ажиллах хугацаа нь 11 нэгдүгээр сарын 4-өөс 3 дугаар сарын 28 хүртэл 151 хоног үргэлжилнэ. Хүснэгт 22-т 2025 он гэхэд шаардагдах дулааныг харуулав.

Хүснэгт 23. Барилгын загварын гадаах хэм

Загварын гадаах хэм				
Хамгийн хүйтэн өдрүүдийн дундаж				Хамгийн халуун өдрүүдийн дундаж хэм
1 өдөр	3 өдөр	5 өдөр	сэнстэй	
- 23.7	-22.6	-14.7	-17.7	27.1

Хүснэгт 24.2025 онд шаардагдах дулаан

			Баг 1	Баг 2	Нийт
Хүн ам	Нийтийн орон сууц	Хүн	1600	400	
	Бага талбайтай			2076	
	Том талбайтай		1782	1492	
	Нийт		3382	3968	7350
Барилгын талбай	Нийтийн орон сууц	м ²	100000	25000	
	Бага талбайтай	м ²		77850	
	Том талбайтай	м ²			
	Нийт	м ²	100000	102850	202850
Барилга байгууламжид шаардагдах дулаан		МВт	4,70	4,83	---
	Боловсрол	м ²	0	18600	18600
	Худалдаа		228200	351300	579500
	Засаг захиргаа			34500	34500
	Нийт		228200	404400	632600
Худалдааны барилга байгууламжид шаардагдах дулаан		МВт	3.99	7.08	---
Нийт шаардагдах дулаан		МВт	8,69	11,91	20,60

Хэрэглээний өсөлтөөс хамааруулж эхний ээлжинд одоо байгаа дулааны станцад шинэ зуухыг суурилуулж дулааны хэрэгцээг хангана. Сумын төвд дулаан түгээх хоёр дэд станц байна.

Дулааны хангамжийн систем

Одоо байгаа дулааны станцад шинэ зуухыг богино хугацаанд суурилуулж, зохих бүтцэд нийцүүлнэ. 2017 онд МАК дулаан, эрчим хүчний

хосолсон 195 Мвт хүчин чадалтай станцыг сумын төвөөс зүүн хойшоо 5 км-ийн зайд барина. Тухайн үед одоогийн дулааны станц дулаан дамжуулах станц болж шууд бус дулааны систем болно.

Хүснэгт 25.Төлөвлөж буй дулаан хангамж

Эд анги	Нэгж	Хэмжээ	2017	2021	2025
Дулааны зуух	МВт	20	1	---	---
Дулаан түгээх дэд станц	тоо	2	1 (9 МВт)	1 (11 МВт)	
Дамжуулах хоолой	метр	300 мм	1215	---	---
		250 мм		250	---
		200 мм	200	---	---

Дулаан дамжуулах хоолойны анхан шатны тэмдэглэгээг хийсэн бөгөөд хоёрдахь шатных нь нарийвчилсан барилгын зураг төслийн дараа зурагдана.

Хүснэгт 26.Төлөвлөж буй дулааны шугам сүлжээ

Эд анги	Нэгж	Хэмжээ	2017	2021	2025
Дулааны зуух/Дулаан дамжуулах дэд станц	МВт	20	1	---	---
Дулаан түгээх дэд станц	тоо	2	1 (9 МВт)	1 (11 МВт)	
Дамжуулах хоолой	метр	300 мм	1215	---	---
		250 мм		250	---
		200 мм	200	---	---

Хүснэгт 27.Гурвантэс сумын төвийн дулааны хэрэгцээний таамаглал 2025 оны төвшинд

	Нэгж	Нийт
Орон сууц	МВт	9.53
Албан байгууллага	МВт	11.07
Дулааны нийт хэрэгцээ	МВт	20,60

Хүснэгт 28. Төлөвлөж буй дулааны шугам

	Диаметр	Урт, м
Дулааны шугам	300 мм	1215
	250 мм	250
	200 мм	200

Дараах зурагт дулааны шугам сүлжээний дамжуулах гол шугамын тоймыг харуулсан. Дулааны шугам сүлжээний бүрэн зураг нарийвчилсан зураг төслийн дүнд шийдэгдэх болно.

Схем зураг 22. Дулаан хангамжийн системийн төлөвлөлт

9.4. Хог хаягдлын менежмент

Хог хаягдал цуглуулах, зайлуулах систем нь хогийг тухайн газраас нүүлгэх болон хогийн цэгийг бий болгох хамгийн үр дүнтэй арга юм. Хуурай хог хаягдлыг зайлуулах тогтолцоо нь хог бий болсон газраас хог хураах, тээвэрлэн хогны цэг рүү хүргэх дамжлагаас бүрдэнэ.

Хуурай хог хаягдлыг цуглуулах

Дахин боловсруулах боломжтой хаягдал материалыг зах зээл байгаа газарт цуглуулах бөгөөд тусгай хөтөлбөр шаардлагагүй. Малтай иргэд хүнсний үлдэгдлийг малын тэжээл болгон ашиглах, зуух бүхий айл өрх шатамтгай хаягдлыг халаалтын зорилгоор ашигладаг.

Манай улсын төв суурины газарт 2000 онд байгаль орчны яамнаас орон нутгийн холбогдох мэргэжлийн хүмүүсийг хамруулан нийт 447 хогийн цэгийн 3145.4 га талбайд хийсэн судалгаанд тулгуурлан хорооллоос гарах хог хаягдлын бүтцийг дараах байдлаар гаргав. Хэтэд сум дараах дүр төрхтэй байна. Үүнд:

- Дахин боловсруулалтыг дэмжих, хэрэгжүүлэх, өрхийн/арилжааны хог хаягдлыг “нойтон” (хүнс, малын хаягдал г.м.), “хуурай” (цаас, метал, шил г.м.) гэж ангилах;
- Хуурай, шатамхай материалыг нэмэлт түлш байдлаар ашиглах, хог хаягдлын цэг дээр захиргааны барилгыг халаах зэрэг боломжийг судлах.

Схем зураг 23. Хог цуглуулах шат дараалал

Хог зайлуулах арга нь барилга байгууламжийн төрөл болон замын хэмжээнээс хамаарна. Хоёр тогтолцоог санал болгож байна. Үүнд:

- Нийтийн орон сууцны барилга, захиргааны болон арилжааны албан байгууллагын хог хаягдлыг төрөлжүүлэн ангилах, авсаархан дөрвөлжин саванд хурааж, ахуйн ажилтан цуглуулж зориулалтын машин руу зөөх ;
- Гэр хороололд хогны зориулалтын машин хороолол дундуур явж ахуйн ажилтан хог хаягдлыг зориулалтын газраас хураан авч машинд хийх;

Эхний ээлжинд хог хаягдлыг ангилан ялгаж цуглуулах ажлыг ард иргэдэд таниулах, хог хаягдлыг ангилан хогийн цэгт хадгалах, төлөвлөлтийн хугацаанд хогийн цэгт хадгалах, төлөвлөлтийн хугацаанд хогийн цэгт зөөж асгах. Суурьшлын бүсэд ойр байгаа хог хаягдлыг бүрэн цэвэрлэж, төвлөрсөн цэгт хаях шаардлагатай.

Хог хаягдлыг авах хуваарь: Гэр хороололд долоо хоногт 2 удаа, барилгажсан хороололд өдөр бүр.

Дамжуулах станц

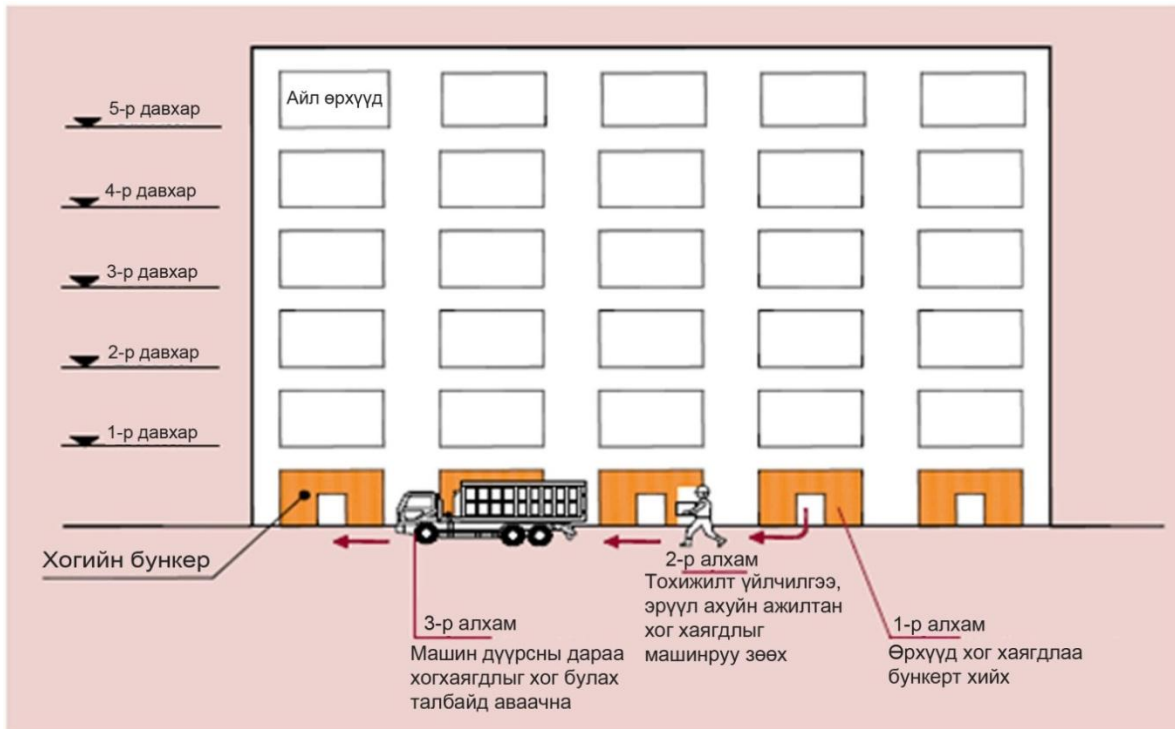
Хогны цэг хүрэх зай харьцангуй богино учир дамжуулах станцын шаардлага байхгүй.

Хогийн цэг

Өнөөгийн ил задгай хогны овоолгыг гео-материал бүхий доторлогоотой, борооны ус зайлуулах системтэй, фильтрат цуглуулагч, цэвэрлэгч системтэй, бусад туслах төхөөрөмжтэй (жигнэх гүүр, захиргааны байр, хашаа г.м.) ахуйн зориулалт бүхий хогны цэг болгох юм.

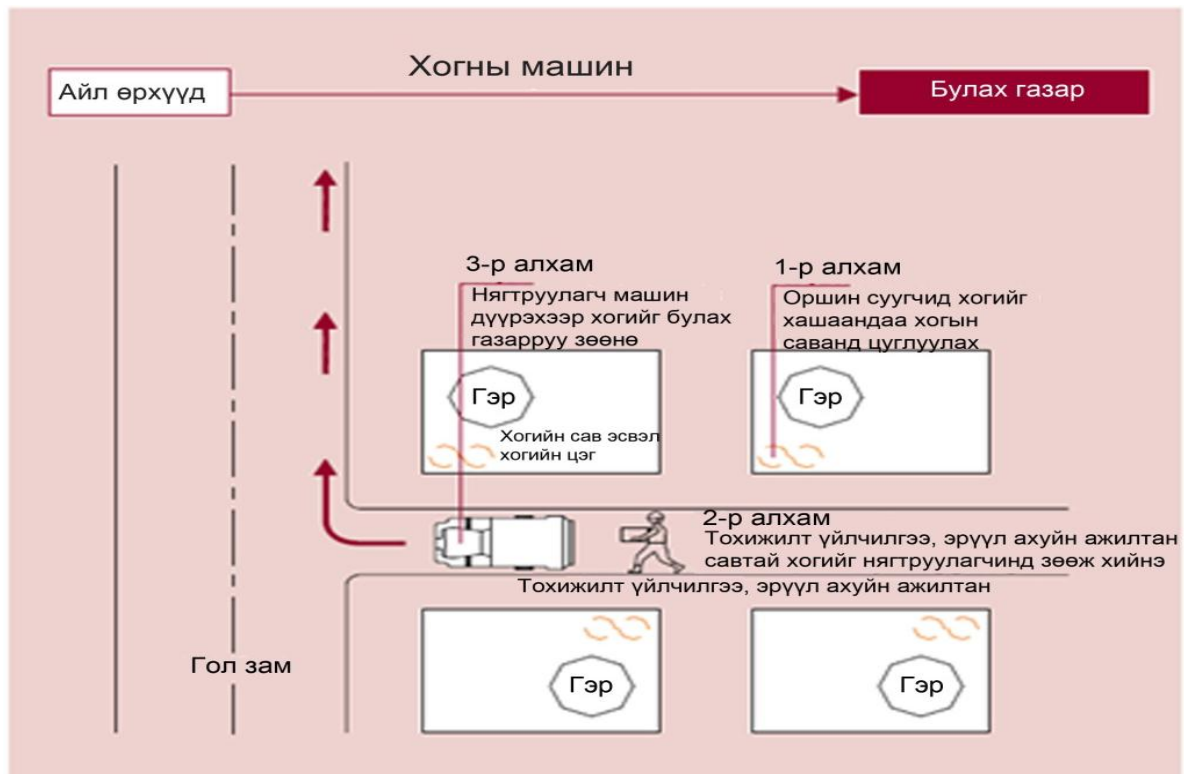
Хогийн цэгийг 20 жилийн хугацаагаар ашиглахаар тооцоолж байгаа бөгөөд барьж байгуулах ажлыг үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал 4 үе шаттай, үйлчлүүлж буй хүн амын тоо, ХХҮ-ийн зайлуулсан хогны хэмжээ, хогны цэгийн үлдэж буй хүчин чадал зэрэгт тулгуурлан тав таван жилээр хөгжүүлэх юм. Гурвантэс суманд ландфиллийн зориулалтаар нийт 1500 м² газар 20 жилийн хугацаандшаардлагатай бөгөөд цаашид 500 м²-аар нэмэгдэх боломжтой.

Схем зураг 24. Олон давхар барилгад хатуу хог хаягдлыг цуглуулах

Эх сурвалж: Схем зураг 6.5, “Монгол улс---Улаанбаатар хотын гэр хорооллын хөгжлийн бодлого, арга хэмжээг сайжруулах” бага хурал, Такуяа Камата, Жеймс А. Рейчерт, Түмэнцогт Цэвэгомид, Юнхий Ким, Брет Седгевик, Дэлхийн Банк, 2009.

Схем зураг 25. Арилжааны болон гэр хороололд хатуу хог хаягдлыг цуглуулах

Хүснэгт 29. Цуглуулах хог хаягдлын тооцоо

Ахуйн хаягдал	Жилийн хугацаанд 1 хүнд ноогдох хаягдлын нормативт хэмжээ		2017		2025	
	Хатуу /кг/	Шингэн /л/	Хатуу /мян.тн/	Шингэн /мян.м3/	Хатуу /мян.тн/	Шингэн /мян.м3/
Төвлөрсөн халаалт, усан хангамж, бохир устай орон сууцны барилгаас	190-225	900-1000	1,2	5,3	1,6	7,3
Бусад орон сууцны барилгаас	300-400	1100-1500	2,12	8	2,9	11
Олон нийт, иргэний барилга байгууламжаас	280-300	1400-1500	1,6	8	2,2	11
Муу усны цооног	-	2000-3500	-	18,6	-	25,5
Хатуу хучилттай гудамж, талбай болон цэцэрлэгт хүрээлэнгээс			0,08	0,45	0,1	0,15

Хүснэгт 30. Санал болгож буй хуурай хог хаягдлын дэд бүтэц

	Нэгж	2017	2025	2032
Хуурай хог хаягдлыг дамжуулах станц	Тоо			
Хуурай хог хаягдлын хогны цэг	талбай (м ²)	500	1000	1,500

Хогны цэгт ажилладаг түгээмэл төхөөрөмжүүд бол бульдозер, ачигч, нягтруулагч/индүү, авто цистерн (тоос дарах) зэрэг байдаг. Суурин газрын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ болон эдгээр тоног төхөөрөмжийн зардлыг бодолцвол олон зориулалт бүхий тоног төхөөрөмжтэй, хогны цэг дээр долоо хоногт 2 удаа ажиллахаар байх нь сумын хувьд бодит байх юм.

Эмнэлгийн халдварт болон аюултай хог хаягдал

Эмнэлгийн халдварт болон аюултай хог хаягдал гарах бөгөөд хууль бусаар зайлуулахаас хамгаалж зайлуулах тусгай арга механизмууд байна. Халдварт хог хаягдал, хүний цогцос хэсгийг шатаах зориулалт бүхий зуух эмнэлэгт байх шаардлагатай. Аюултай хог хаягдлыг хогны цэг дээр тусад нь байрлуулж байгаад бүсийн аюултай хог хаягдал зайлуулдаг газар тээвэрлэж болох юм.

9.5. Холбоо мэдээллийн систем

Ерөнхий зүйл

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумыг 2025 он хүртэл хөгжүүлэх бүтээн байгуулах хөгжүүлэх барилгажилт, хот байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний Холбоо-мэдээллийн хэсгийг тус хорооллын үйлдвэржилт, суурьшлын чиг хандлага, хүн амын өсөлт, бүс нутгийн техник, эдийн засгийн үзүүлэлт,

хөгжил, нутаг дэвсгэрийн үүргийн бүсчлэлийг харгалзан, орчин үеийн хот төлөвлөлтийн норм, дүрмийн дагуу газар дээр нь биечлэн хийсэн судалгаан дээр тулгуурлан, Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Холбоо Мэдээлэл Технологийн газар (ХМТГ)-аас боловсруулсан Монгол Улсын мэдээлэл холбооны системийг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөөтэй уялдуулан боловсруулсан болно.

1. Суурь сүлжээ, телефон хангамж

Төлөвлөлтийн хугацаанд сумын төлөвлөлт хийгдэж буй дэвсгэр нутгийн хүн ам 7228 мянга, үүнээс өрхийн тоо 2000 мянгад хүрэх бөгөөд суурьшилт, барилгажилт, хэрэгцээнээс хамаарч, 1 ш Электрон Автомат телефон станц (АТС)-ын багтаамжийг 2000 номероор шинээр босгох тооцоо гарч байна. (Шинээр баригдах орон сууц ба барилга байгууламжийн телефоны хэрэгцээний хүснэгтээс үз.)

Хүснэгт 31. Телефоны хэрэгцээ

Хүн ам 2012	Жилийн өсөлт 2012-2017	Хүн ам 2017	Жилийн өсөлт 2017-2025	Хүн ам 2025
2,618	15.0%	5,266	4.0%	7,288

Тус сумын төлөвлөлттэй уялдуулан аймгийн төв холбоо ЭАТС д өргөтгөл хийж, түүнийг дагалдах техник тоног төхөөрөмж, кабель шугам сүлжээг техникийн зохих норм, дүрмийн дагуу тооцон өргөтгөхөөр тусгав. Барилгажилтын бүс, хүрээнээс хамаарч, төлөвлөж буй телефоны хуваарилах шүүгээг шинээр бүсчлэн хийхээр төлөвлөв. АТС-ээс эдгээр шинэ хуваарилах шүүгээнүүд рүү 2÷4 эгнээ яндантай гол магистрал сувагчлал мөн шинээр инженерийн нэгдсэн шугам хийгдэх болно. Хүн амын өсөлт, хэрэгцээнээс хамаарч, хөдөлгөөнт холбооны өргөтгөл төлөвлөлт хийгдэж байгаа боловч суурин телефоны хэрэгцээг түлхүү тооцож өгөв.

Хүснэгт 32. Телефон хангамж

Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Одоогийн байдал	Төлөвлөлт	
			Эхний ээлж	Төлөвлөлтийн хугацаа
0	1	2	3	4
Хүн ам	мян.хүн	2618	5266	7208
Телефон цэгийн тоо	ш	750	1500	2100
100 хүнд ногдох телефон цэг (нягтрал)	тел.цэг/ хүн	26,18	52,66	72,88

- Төлөвлөлтийн хугацаанд шинээр хийх телефон цэгийг хангахаар. 4÷0 эгнээ яндантай сувагчлалын урт L= 3100 м; төлөвлөв

Төлөвлөж буй Электрон АТС-ээс одоо ажилаж байгаа ЭАТС хүртэл нийт 500 м урт оптик шилэн кабель шинээр хийх мөн шинэ хороолол дотор шилэн кабель татах тооцоо гарч байна.

2. Радио, телевизийн үйлчилгээ

Одоогийн байдал: Ойр орчмын FM хэт богино долгионы чадалтай радио станцаас бүрэн хангагдана.

Төв телевизийн DDSH гэх мэт станцаар олон сувгийн нэвтрүүлгийг дамжуулдаг.

Төлөвлөлт: Радио өргөн нэвтрүүлгээр Өмнөд бүсийг хангах Хонхор дахь УКВ-ЧМ-TF(S)-1000,0 маркийн станц нь 2002 онд Япон улсын тусламжаар шинэчлэгдсэн тул хотын болон Говийн 3 аймгийн ард түмэн энэ станцаас Монголын радиогийн нэвтрүүлгийг цаашид үргэлжлүүлэн сонсох болно.

3. Шуудан холбооны үйлчилгээ

Одоогийн байдал: Шуудан холбооны салбарууд нь хороололын төвийн барилгад байрладаг. Төвийн шууданг 7 хоногт 5 удаа авто машинаар хүлээн авч хэрэглэгчдэд 7 хоногт 1 удаа авто тээврээр түгээдэг.

Төлөвлөлт: Сумын төвийн хэмжээнд үйлчлэх хүрээ, хүн амын өсөлтийн хэтийн төлөвөөс хамааруулан холбооны 1 салбарыг шинээр хорооллын үйлчилгээний төвд байршуулан төлөвлөв. Хэвлэл мэдээлэл, сонин түгээх, захидал илгээмжийг хүргэх, өргөжүүлэхэд Жижиг сууцны хорооллууд ба алслагдсан газруудад Шуудан холбооны салбарыг төлөвлөсөн болно.

4. Өгөгдлийн холбоо, Интернетийн үйлчилгээ

Хорооллын дотор Стандартын дата центр байгуулан /аль нэг оператор компани / төлөвлөсөн сувагчлалалаар хэрэглэгчидэд өгөгдлийн холбооны үйлчилгээ үзүүлнэ.

Хүснэгт 33. Холбоо мэдээллийн хамнгамжийн техник эдийн засгийн үзүүлэлт

№	Хөрөнгө оруулалтын нэр	Хүчин чадал	Өртөг (сая ₮)	Хэрэгжих хугацаа	Тайлбар
0	1	2	3	4	5
1	Автомат телефон станц	NN 5000	35.0	2017	Эхний ээлж 2017 он;
2	АТС-ын шугам сүлжээ, кабель	800 м	22,350	2017	Төлөвлөлтийн хугацаа 2025 он
3	Телевизийн нэвтрүүлэх станц				
4	Кабелийн телевизийн өсгөгч	1 кВт	6.0	2025	
5	КаТВ-ийн шугам сүлжээ	1 км	18.0	2025	
6	Шуудан холбооны салбар	1 ш	0,24	2025	
7	IT сервер	1	12,0		
	БҮГД				

Схем зураг 26. Холбоо мэдээллийн сүлжээний төлөвлөлт

9.6. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ, өндөржилт, улаан шугам

Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ

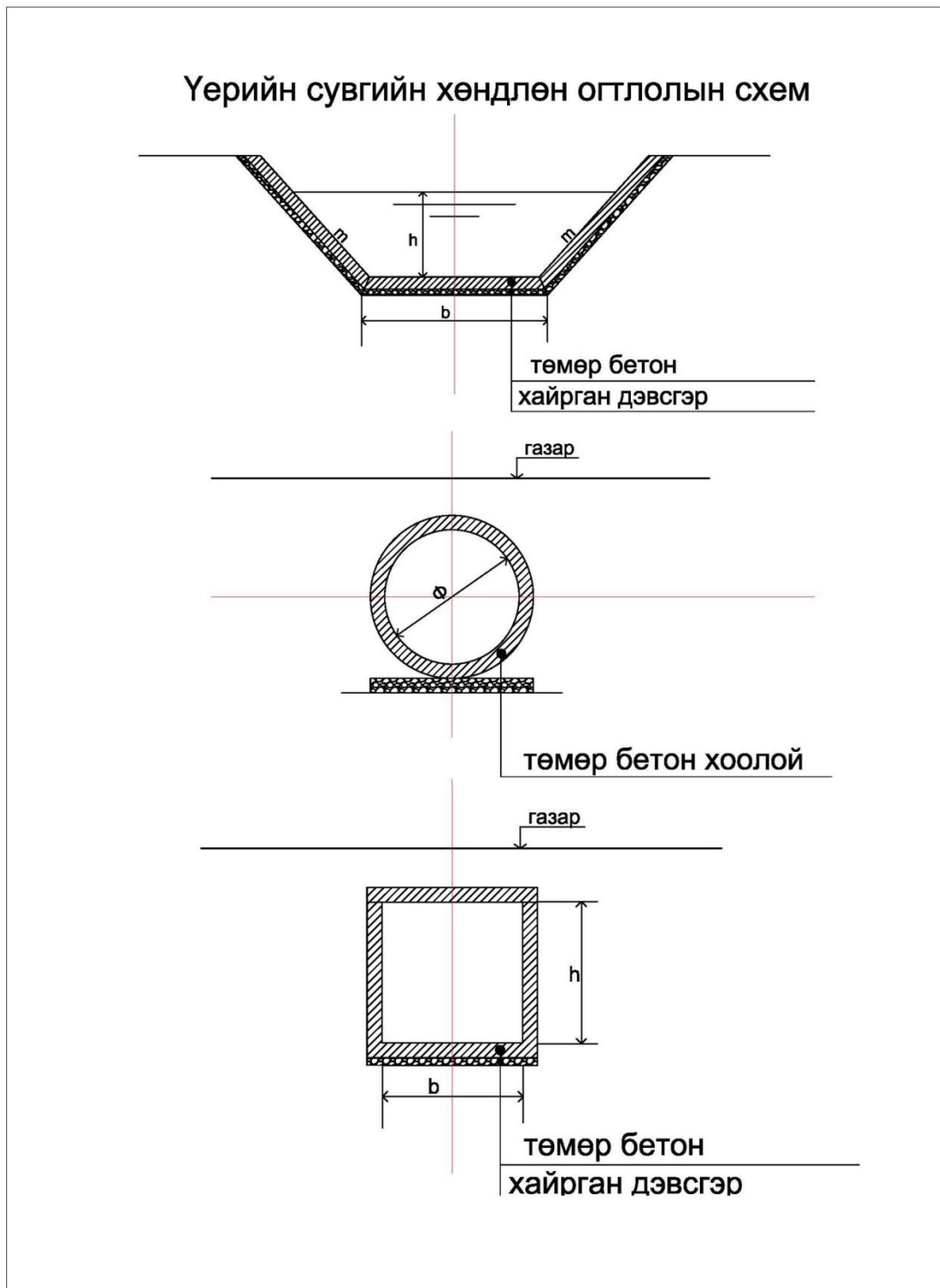
Тус сумын төвийн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөнд инженерийн бэлтгэл арга хэмжээг дараах чиглэлээр тусгаж хэрэгжүүлэхээр төлөвлөв.

Үүнд:

1. Үерээс хамгаалах
2. Гадаргуун урсацыг зайлуулах
3. Газрын эвдрэлийг багасгах, цөлжилтөөс хамгаалах

1. Ерөнхийдөө хур тунадас бага унах учраас хөрсний ус шингээх чадвар муудаж хоромхон хугацаанд орох хур борооноос их хэмжээний гадаргуун урсац үүссэнээс үер болдог юм. Гэр хороолол байрлах өндөрлөг хэсгээс буух уснаас төвийн хэсгийг хамгаалах зорилгоор С-1 сувгийг татахаар төлөвлөв. Унах тунадаснаас хамааруулан 1%-ийн хангамжтай үерийн усны хамгийн их зарцуулгыг тодорхойлж сувгийн хэмжээ хийцийг тогтооно. Сувгийг төмөрбетоноор доторлож олон жилийн эдэлгээг даахуйцаар бат бэх өнгө үзэмжтэй барьж ашиглах шаардлагатай болно. Ийм нөхцөлд сувагт хуримтлагдах элс шороог цэвэрлэх, засвар үйлчилгээ хийх зэргээр ашиглалтын нөхцөл сайжирна. Суваг авто замтай огтлолцох хэсэгт 1,0 м-ээс багагүй хэмжээтэй хоолой тавьж усыг гаргана.

Схем зураг 27. Үерийн сувгийн хөндлөн огтлолын схем

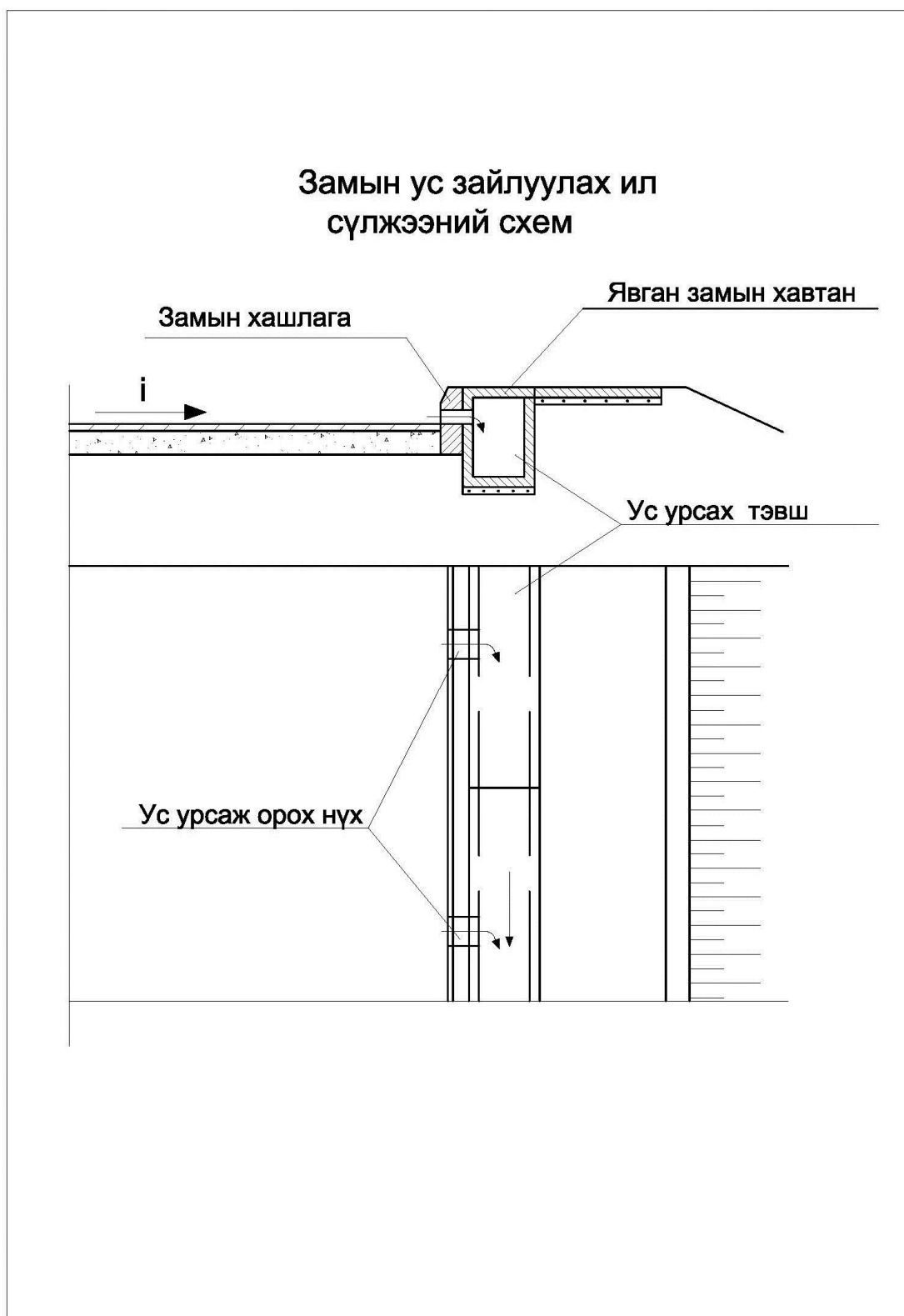

2. Сумын төвийн төв хэсгийн зам, талбайн усыг ус ил сүлжээгээр зайлуулахаар ил төлөвлөв. Уг сүлжээний тэвшийг явган хүний зам дор байрлуулж усыг замын хашлаганд гаргасан нүхээр тэвш рүү урсгаж, тэвшийг дээрээс нь хавтангаар хааж явган зам болгоно. Тэвшинд элс шороо хуримтлагдсан нөхцөлд хавтанг авч цэвэрлэх бөгөөд тээврийн хөдөлгөөнд саад болохгүй, замыг эвдэхгүй байх давуу талтай юм. Унах тунадаснаас хамааруулан тэвш, ус орох нүхний хэмжээ, нүхний хоорондын зай худгийн байрлал зэргийг ажлын зургийн шатанд тодорхойлно. Замын ус зайлуулах сүлжээний схемийг тайлбар бичигт хавсаргав.

Цаашид төвийг өргөжүүлэн шинэ хороолол барих, шинэчлэн өөрчилж барилгажуулах бүхий л ажлыг хийж гүйцэтгэхдээ автозам, зам талбайн ус зайлуулах сүлжээг үргэлжлүүлэн барьж цогцоор шийдвэрлэж байх хэрэгтэй. Одоогоор сумын төвийн зах хэсгээр баригдах автозамд замын хажуугийн шуудуугаар замын усыг зайлуулах боломжтой болно. Замын ус зайлуулах замын хажуугийн шуудууг угаагдал эвдрэлээс хамгаалж бетон хавтангаар бэхлэвэл зохино. Сумын төв орчим нь хур тунадас багатай хуурайшил ихтэй учраас үерийн суваг ба замын хажуугийн шуудуугаар ирэх усыг өндөржилтийн боломжтой нөхцөлд ус хуримтлуулах цөөрөм барьж бага боловч чийглэг бичил орчныг бүрдүүлэх тусгай төсөл хэрэгжүүлж болно.

3. Сүүлийн жилүүдэд байгалийн нөлөөний зэрэгцээ хүний зүй бус үйл ажиллагаанаас газрын хөрс эвдэрч ургамлын бүрхэвч доройтсоноос цөлжих процесс эрчимжиж байна. Сумын төвийн дэвсгэр нутгийн хэмжээнд ургамлын бүрхэвч маш дорой хур тунадас салхины үйлчлэлээр элс нүүж овойрох, элсэн дов үүсэх зэргээр цөлжилт ихсэж байна. Энэ нь байгалийн тэнцвэрт байдал алдагдаж байгаагийн шинж мөн. Мөн хаврын улиралд байгалийн маш хүчтэй шороон шуурга болдог учир гуу жалга үүсэж газар ихээр эвдэрч байна. Иймд сумын төвийн ойролцоо мод үржүүлгийн газар байгуулж уг талбайд гүний худаг гаргаж суулгацыг услаж ургуулах замаар мод бут сөөг тарих ажлыг цаг алдалгүй хийх шаардлагатай байна. Элсний нүүлт цөлжилтөөс хамгаалж элсэрхэг газарт ургадаг шаваг, бударгана, харгана зэрэг бутлаг ургамлуудыг ихээр тарьж цөлжилтийн эрчмийг бууруулах хэрэгтэй. Иймд сумын төвийн хэсгийг ойжуулах, салхины зонхилох чиглэлийг хааж өндөр ургадаг модоор 20-30 м өргөн хамгаалалтын ойн зурвас байгуулах, бут сөөг ихээр таривал салхины хурдыг сааруулж ууршилтыг багасгах ба бороо цасны усыг удаан хугацаагаар тогтоон барьж хөрсний чийг хангамжийг сайжруулж хөрсийг бэхжүүлэн хөрсний усны нөөцийг нэмэгдүүлэх чухал нөхцлийг бүрдүүлдэг болно. Цаашилбал цөлжилт газрын доройтолд нөлөөлж буй хүчин зүйлийн судалгаа хийж түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төлөвлөж улмаар хэрэгжүүлэхэд анхаарч ажиллах нь чухал юм. Цөлжилтөөс хамгаалах, газрын эвдрэлийг багасгах, газрын хөрсийг бэхжүүлж, чийг хангамжийг сайжруулах цорын ганц арга бол ойжуулах, ойн зурвас байгуулах ажил гэдгийг анхаарч аймаг, сумаас хэрэгжүүлэх “Ногоон хэрэм” хөтөлбөртэй уялдуулан ойжуулах ажлыг эрчимжүүлэх хэрэгтэй байна.

Схем зураг 28. Замын ус зайлуулах ил сүлжээний схем

Схем зураг 29. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээний төлөвлөлт

Өндөржилт

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний байр зүйн тоон зураглалын ажлыг “Чандмань сүрвэй” ХХК 2014 оны 6-р сард М1:2000 масштабтай, 1,0 метрийн үеийн өндөртэй солбицлын UTM /WGS-84 / системд, өндрийг Балтын тэнгисийн тогтолцоонд хийж гүйцэтгэсэн байна.

Тус байрзүйн зураглалыг ерөнхий төлөвлөгөөний өндөржилтөнд суурь зураг болгон ашиглаж бодсон.

Дэвсгэр газрын гадаргын тогтолцоог байр зүйн зураг дээр судлаж үзэхэд төлөвлөлтийн хязгаарт хамрагдаж байгаа талбай нь далайн төвшнөөс дээш үнэмлэхүй өндөр нь 1688-1779 метрт өргөгдсөн байна. Барилгажих хэсгийн газрын гадаргуу нь 1688-1779 метр бөгөөд хэвгий нь баруун урдаасаа зүүн хойшоо 1,7-3,6 % -ийн налуутай хур бороотой үед газрын гадаргуугийн ус өөрийн хэвгийгээр урсах боломжтой юм. Сумын төвийн зүүн талаар жижиг толгодтой энэ хэсэгт 5% -ийн налуутай байна,

Дээрх зургаас үзэхэд төлөвлөлт хийх талбай нь хот байгуулалтын зорилгоор газрын гадаргуугийн хэвгий хойшоо 1,7-3,6 % -ийн налуутай, далайн түвшнөөс дээш 1688-1779 метрт өргөгдсөн байдлаар "Хот төлөвлөлтийн үнэлгээ"-д зааснаар барилга байгууламж барьж байгуулахад “нэн тохиромжтой” газар гэсэн шатлалд хамрагдаж байна.

Байрзүйн зургаас ерөнхий төлөвлөгөөгөөр төлөвлөгдөж байгаа авто замын тэнхлэгийн огтлолцсон цэгүүдийн өндрийг интерполяцын аргаар тооцож одоо байгаа авто замын өндөртэй уялдуулан холбож 1-37 промиллийн налуутай байхаар төлөвлөгдөж байна.

Өндөржилтийн зурагт хур бороотой үед хотын төв хэсгийн гадаргуугийн ус нь газрын гадаргын хэвгийгээр урсаж шороон хөрсөнд шингэх болон авто замаар урсаж байхаар налууг нь тооцоолж бодсон.

Төлөвлөлтөнд гол гудамж замын налуугийн дээд хэмжээ 37 промиллийн налуутай байгаа нь Монгол улсад мөрдөгдөж байгаа “Хот тосгоны төлөвлөлт барилгажилтын норм ба дүрэм” БНБД 30-01-04-ын 6 дугаар бүлэг Хот тосгоны гудамж, замын сүлжээний төлөвлөлтөд заагдсан нормативд тусгагдсанаар тосгон болон нутаг дэвсгэрийн гол гудамж, замын хамгийн их дагуугийн налуу 60%-гэж заагдсан хэмжээний хязгаар дотор байгаа нь норм ба дүрэмд нийцсэн гэж үзэж байна.

Барилгажсан хэсгээс гадагш суурьшлын бүсэд барилга байгууламж барихдаа газрын хэвгийгээс хамааруулан барилгын суурийн хэмжээг сонгох, барилгын суурийн өндрийг авто замын тэнхлэгийн улаан шугамын өндрөөс ямагт өндөр байхаар төлөвлөх нь зүйтэй юм.

Барилгажсан хэсэгт барилга байгууламжийг төлөвлөхдөө хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд үндэслэн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөг хийж, хороолол дотор өндөржилтийг нарийвчлан хийх боломжтой.

Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан автозам.барилгуудын өндрийн холболтыг хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний зай хэмжээний зургийн дагуу нивелирийн II ба III ангийн хэмжилтээр өндрийн холболт хийгдсэн улсын сүлжээний цэг /1942 оны Пулков /, UTM /WGS-84 / системд хийгдсэн цэгүүдийг ашиглан Монгол Улсын засгийн газрын 2009 оны 01 дүгээр сарын 28-ны 25 дугаар тогтоолоор баталсан Балтийн тэнгисийн өндрийн системд хэмжилт хийх шаардлагатай.

Ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу авто замын тэнхлэгт өндөр дамжуулах хэмжилт хийхдээ “Барилгын геодезийн ажил” БНБД 11-08-06-ын 3.16.5-д заагдсан / инженерийн шугам сүлжээний тэнхлэгийн дагуу 0,5 км тутамд өндрийн репер байгуулахыг онцгой анхаарах шаардлагатай.

Өндөржилтийн зургийг тухайн хотын нутаг дэвсгэрт хийгдсэн байр зүйн тоон зураг ашигласан учир газар дээр хэмжилт хийхэд тэнхлэгийн огтлолцол дээр гадаргуугийн өндөртэй тохироогүй тохиолдолд хэмжилтээр гарсан бодит өндөрт нийцүүлэн төслийн өндрийг өөрчлөх боломжтой юм.

Улаан шугам

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний байр зүйн тоон зураглалын ажлыг “Чандмань сүрвэй” ХХК 2014 оны 6-р сард М1:2000 масштабтай, 1,0 метрийн үеийн өндөртэй солбицлын UTM /WGS-84 / системд, өндрийг Балтын тэнгисийн тогтолцоонд хийж гүйцэтгэсэн байна.

Ерөнхий төлөвлөгөөнд шинээр төлөвлөж байгаа авто замын тэнхлэгийн улаан шугамыг дээр дурьсан байр зүйн тоон зураглалыг үндэслэн тооцоолж бодолт хийлээ. Үүнд:

Авто замын тэнхлэгийн улаан шугамыг зурагт төлөвлөгдөж байгаа авто замуудын тэнхлэгийн огтлолцсон цэгүүд,болон авто замын муруйлт дээр координатыг олж тэдгээрийн хоорондын зай, зүглэлийн өнцгийг тодорхойлсон.

Мөн авто замуудын тойруу 5 хэсэгт эргэлтийн элементүүд болох эргэлтийн өнцөг (α), радиус (R), тангенс (T), домер (D), биссектрис (B), кривой (K)-уудыг бодож тооцоолсон болно. (авто замын улаан шугамын зургаас үзнэ үү)

(авто замын улаан шугамын зургаас үзнэ үү)

Гол замын зорчих хэсгийн уулзварын эргэлтийн радусын доод хэмжээг “Хот тосгоны төлөвлөлт баригажилтын норм ба дүрэм” БНБД 30-01-40-ийн 6 дугаар бүлгийн 6.22 заалтад зааснаар I-II зэргийн гудамж, замд 15 м, хороолол доторхи замд 8 м байхаар тооцооллоо.

Ерөнхий төлөвлөгөөний зураг дээр үзүүлсэний дагуу замуудын хөндлөн огтлолоор хорооллын улаан шугамын газар дээр нь байгуулна.

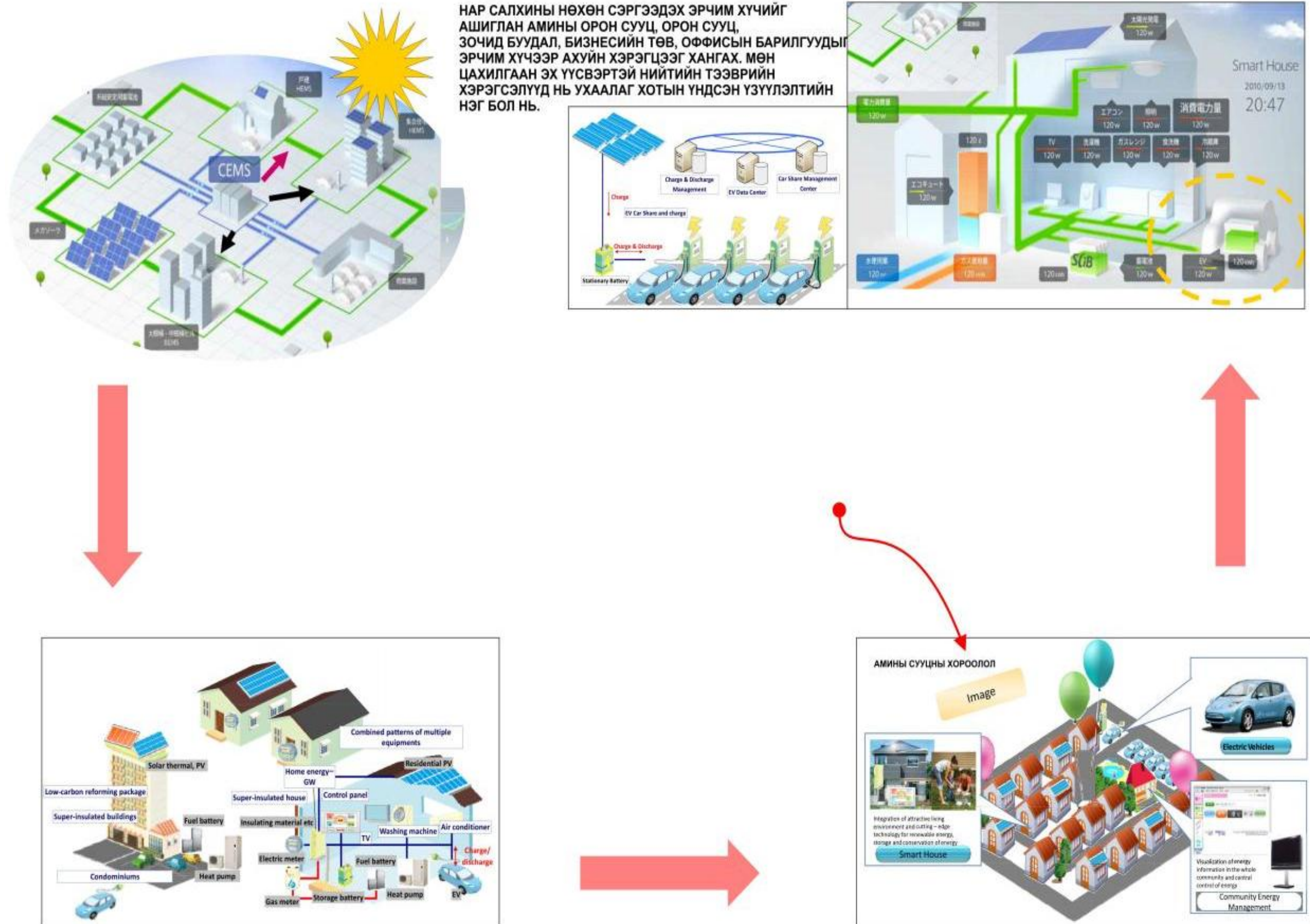
Авто замын тэнхлэгийн улаан шугамыг газар дээр нь байгуулахдаа өгөгдсөн координат,зүглэлийн өнцөг, холын зайгаар 1942 оны солицолын

систем WGS-84 / системд тодорхойлсон геодезийн зураглалын хатуу цэгүүдийн солбицолыг Засгийн газрын 2009 оны 01 дүгээр сарын 28-ны 25 дугаар тогтоолоор баталсан/WGS-84 / - солбицлын тогтолцоо,хөндлөн меркаторын / UTM / тусгагт хийж гүйцэтгэх шаардлагатай.

Шинээр барих барилгуудын тэг тэнхлэгийг газар дээр нь байгуулахдаа хорооллын улаан шугам ба хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний зураг хийгдсэн геодезийн сүлжээний байнгын цэг тэмдэгтүүдээс холболт хийж батлагдсан зай хэмжээний зургийн дагуу хэмжилт хийж гүйцэтгэхийг анхаарах хэрэгтэй.

Батлагдсан зай хэмжээний зургийн дагуу барилга,байгууламжийг төлөвлөх,барьж байгуулахдаа геодезийн зураглалын сүлжээний үндэслэлийн цэгүүдийг устахаас хамгаалах шаардлагатай. Учир нь эдгээр цэгүүд утсан үед дээрх байр зүйн зураг болон кадастрын зураг хийх, барилга байгууламжийг барьж байгуулах үед /тэнхлэг газарт шилжүүлэх хэмжилт хийхэд/ геодезийн хэмжилт, зураглалын ажлын өртөг өсөх, мөн хэмжилт зураглалын ажлын нарийвчлал стандартын шаардлагад нийцэхгүй болох хүндрэлүүд гарах юм.

Схем зураг 30. Эхний ээжлийн барилгажилтын ухаалаг дэд бүтэц

10. ХОТЫН ХҮРЭЭЛЭН БУЙ ОРЧИН БА НИЙТИЙН ЭЗЭМШЛИЙН ТАЛБАЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Тост хайрхан, Алтайн нуруудын салбарын баруун урдуур Гурвантэс сум байдаг бөгөөд далайн түвшнээс дээш 2503 м өндөрт оршино. Эдгээр нурууд цаг уурын хатуу нөхцөлтэй бөгөөд тухайлбал, үерийн ус сумруу хурдтайгаар урсаж газрын эвдрэл бий болгодог (их хэмжээний газрын эвдрэл).

Гүний ус 2-6 метрийн гүнд байна. Цасны ачаалал хөндлөн байршилд 30 кг/м²; салхины даралт 60 кг/м²; газар хөдлөлтийн зэрэглэл 9 байдаг.

Гурвантэс сум Монгол орны хатуу ширүүн уур амьсгалтай бүст байрлана. Хүйтний улирал 9 дүгээр сарын дундаас 3 дугаар сар хүртэл үргэлжлэнэ. Жилийн дундаж тунадас 102 мм. Хөрсний хөлдөлтийн гүн нуруудын хөрсний төрлөөс хамаарч 1.92 -2.33 м байна. Эдгээр уур амьсгалын нөхцлүүд (а) дулааныг нэмэгдүүлэх; (б) гүний ус, бохир усны хоолойнуудыг байршуулахад нөлөөлөх, (в) бохир усны биологийн цэвэрших болон хуурай хог хаягдлын ердийн аргаар задрах процессыг удаашруулах, байгаль орчны доройтуулах эрсдэлтэй.

10.1 Экологийн эмзэг газрууд

Өмнөговь аймаг хоёр байгалийн дархан цаазат газартай. Үүнд мөн 1,9 сая га талбай эзлэх Бага говийн хамгаалагдсан бүсүүд байна.

Гурвансайхан үндэсний цогцолборт газар Алтайн нуруудын зүүн хормойд хянган, хөндийгөөр хүрээлэгдэнэ. 1965 онд батлагдсан АИХ-ын тэргүүлэгчдийн 17 дугаар тогтоолоор эхэндээ паркийг хамгаалж байсан. 1993 оны УИХ-ын 83 дугаар тогтоолоор Сэврэй, Баяндалай, Булган, Ханхонгор, Хүрмэн, Гурвантэс зэрэг сумдын 2 171 737 га-г хамарсан газруудыг хамгаалалттай газар нутаг болгосон. 1995 онд шинээр хамгаалагдсан бүсүүдийг УИХ-ын 26 дугаар тогтоолоор батласан. 2000 онд УИХ-ын 29 дүгээр тогтоолоор 523 000 га талбай бүхий Баянлиг, Шинэжинст, Баянхонгор аймгийн Баянговь сумдыг үндэсний цогцолбор газарт хамруулсан байна.

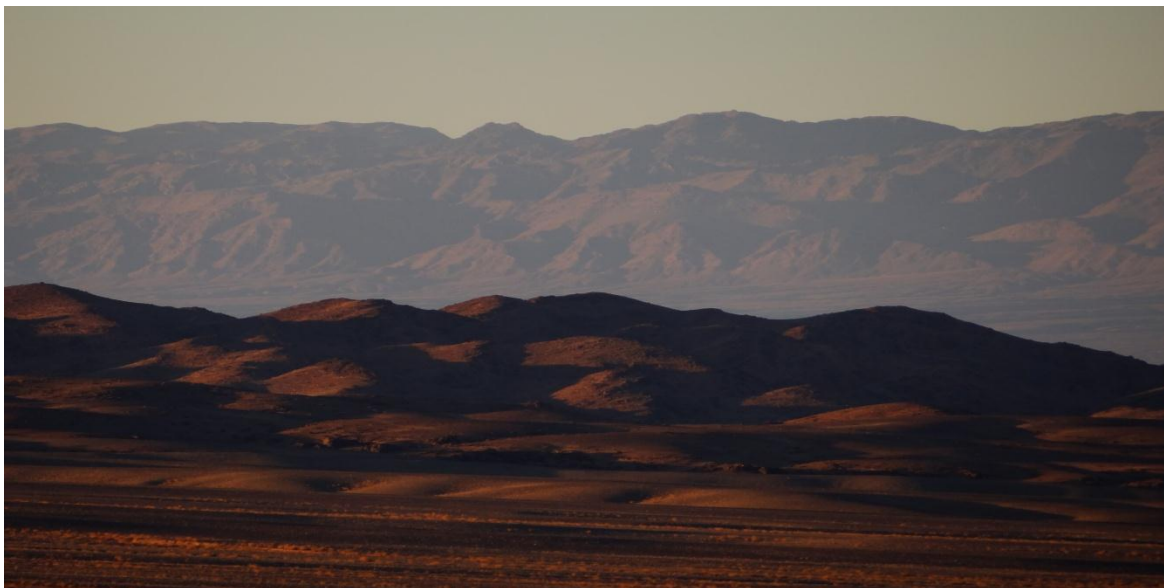
Алтайн нурууны байгалийн өвөрмөц шинж төрхийг хадгалах нь хамгийн чухал. Энд өндөр уул нурууд, хөндий, элсэрхэг тал, элсэн цөл зэрэг байгалийн үзэсгэлэнт газрууд оршино. Говийн бүсэд менежментийг зүй зохистой хэрэгжүүлвэл экологийн эмзэг газар, байгаль орчин, бүст сөргөөр нөлөөлөхгүй аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг хөгжүүлж болно.

Түүнчлэн энэ бүс нутагт түүхэн ач холбогдолтой, тухайлбал, палеолитын үеийн үлдэгдэл бүхий газрууд байна. 50-120 сая жилийн тэртээ

амьдарч байсан динозаврын олон тооны чулуужсан яс элсэн доороос олджээ.

Тухайн газар нутгийн байгаль орчны болон экологийн эмзэг байдал нь сумын төвийг хөгжүүлэхэд байгаль орчинд ээлтэй хот байгуулалтыг хэрэгжүүлэхийг хүлээн зөвшөөрөх шаардлагатай болно.

Зураг 2. Экологийн эмзэг газар - Сумын хойд хэсэгт байх дов толгод

10.2 Төв суурин газрын байгаль орчныг сайжруулах

Газрын менежмент: Сумын төв тэлж томрохын хэрээр бороо, үер, цасны ус орж ирдэг цаашид ногоон бүс болгож хөгжүүлэх газар луу тэлэх төлөв гарч болзошгүй. Байгаль орчин, нийгмийн ач холбогдол бүхий байгууламжийг төлөвлөж байгаа газарт тэлэлтийг төлөвлөхгүй байх нь чухал. Дээрээс нь эдгээр газарт барилга байгууламж барих нь өндөр өртөгтэй бөгөөд хүмүүсийн аж байдал, бий болгосон үл хөдлөх хөрөнгөд эрсдэл учруулж болзошгүй. Иймд энэ хэсгийг ашиглахгүй байх талаас ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгах нь зүйтэй. Чухал дэд бүтэц болох зам, хоолойн шугам сүлжээг тавих шаардлагатай бол эдгээр байгууламжийн байгаль орчныг гэмтээхгүйгээр маш болгоомжтой хандах хэрэгтэй.

Байгаль орчныг бохирдуулж болох эх үүсвэрт дараах хүчин зүйлүүд орж байна.

- Гэр хорооллоос гарч буй утаа тортог
- Тээврийн хэрэгслээс ялгарч буй утаа
- Хогийн цэг, хуурай хог хаягдал
- Олон салаа зам, хөрсний эвдрэл, тоосжилт

Эдгээр бохирдлын эх үүсвэр нь цаашид орчныг бохирдуулаад зогсохгүй хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөг үзүүлж, байгаль орчин доройтох нөхцлийг бий болгож байна. Иймд ерөнхий төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх явцад байгаль орчны хамгаалалтыг цогц байдлаар шийдэх нь зүйтэй.

Энэ ажлын хүрээнд хороолол орчмын агаар, хөрс, усыг хамгаалахын тулд ногоон байгууламжийг цогцолбор байдлаар нэмэгдүүлэх нь чухал ач холбогдолтой.

Төлөвлөлтийн хугацаанд дараах ажлыг нэн түрүүнд авч хэрэгжүүлсэнээр агаар, ус хөрсний бохирдол тодорхой хэмжээгээр багасах боломжтой гэж үзэж байна.

Агаарын бохирдол: Гурвантэс сумын агаарын чанарт шороон шуурга их нөлөөлдөг. Барилга байгууламж барих, машин дураараа зам гаргаснаар талын бут сөөг, өвс ургамал устаж байгаа нь бас нэмэр болж байна. Элсэрхүү хөрсөнд шинэ ургамал ургах магадлал муутай. Одоо байгаа ургамалтай ногоон газрыг хамгаалахад хүч тавих хэрэгтэй. Цаашид барилга байгууламж барихдаа барилгын ажилтай холбоотой тоос шороо хамгийн бага гаргадаг технологийг хэрэглэх² хэрэгтэй.

Зураг 3. Сумын төвийн экологийн орчин

¹ Одоо хэрэгжиж буй төслөөр усны санг ууланд, өндөрлөг газарт байрлуулж байгаа бөгөөд өөрийн урсгал бүхий системээр сумын төвийн усыг хангана. Усан сан болон холбогдох дэд бүтцийг барихдаа тухайн газар нутгийн өвс ургамалд нөлөө үзүүлэхгүй, нутгийн иргэд энэ газрыг алсаас харж, амарч, алжаалал тайлдаг онцлогийг анхаарах хэрэгтэй.

² Сайн туршлагаас дурьдахад:

- Том төслүүдийг үе шаттай хэрэгжүүлснээр барилгын ажлын талбайд ухсан шороо, барилгын материалыг удаан хугацаагаар байлгахгүй байх боломжтой
- Барилгын талбайг хүрээлээд салхинаас хамгаалах хашаа барих
- Ухаж гаргасан шороо, барилгын материалыг зориулалт бүхий бүрхүүлээр бүтээх
- Байгаа ногоон ургамал бүхий хэсгийг аль болох хөндөхгүйгээр барилгаа барих

Баригдах орон сууцны барилгад бага оврын зуух ашиглах, бусад дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх, шаардлагатай тохиолдолд нэгдсэн системтэй дулаанд холбох хэрэгтэй. Хорооллын дундуур гарч байгаа болон хорооллын доторх авто замын дагуу чимээ шуугиан шингээх зориулалтаар мод буцыг хэсэг бүлгээр тариалах нь бичил уур амьсгалыг үүсгэж агаарыг тодорхой хэмжээгээр цэвэршүүлэх боломжтой.

Машин дураараа зам гаргаж хөрсийг эвдэж байгаа нь агаарын чанарт нөлөөлж байна

Зураг 4. Сумын төвийн хөрсний байдал

10.3. Нийтийн эзэмшлийн талбайн төлөвлөлт

Гурвантэс сумын нийтийн эзэмшлийн ил талбайг хөгжүүлэх төлөвлөгөө 2 үндсэн чиглэлээр байх бөгөөд доор танилцуулж байна.

Иргэд олноор хүрч болох нийтийн эзэмшлийн талбайн сүлжээг бий болгох:

Сумын төвийн урд хэсэгт байрлах шинэ хүрээлэнд бороо, цасны ус зайлуулах хоолойг тавьж унаган мод, бут сөөг, өвс ургамлыг тарьж ургуулна. Мод бүхий хүрээлэнг сумын төвийн урд талын өндөрлөгт мөн байрлуулна. Усны урсгалыг сааруулах, ногоон байгууламжийг дэмжих зорилго бүхий цөөрмийг өндөрлөгийн дагуу байгуулна. Зүүн хойд зүгт байрлах дагшин овоонд оршин суугчид хүрч очиж амарч байдаг газар болгон хөгжүүлнэ. Сумын хойд талд Баяр Наадам, тэмдэглэлт өдрүүдийг тэмдэглэж байдаг төв цэнгэлдэх хүрээлэнг байгуулж хөгжүүлнэ.

Зураг 3. Нийтийн эзэмшлийн талбай

Сумын төв хэсэгт явган явах боломжийг нэмэгдүүлэх:

Одоогоор ихэнх явган явагчид машины замаар эсвэл замгүй газраар сумын төвөөр явдаг бөгөөд зориулалтын зам байхгүй байна. Сумын төв хөгжиж явган хүмүүст зориулсан аюулгүй, тохилог явган хүний замын сүлжээ бий болно. Үүнийг олон нийтийн үлй ажиллагаагаар гэрээлж хэрэгжүүлж болно. Ая тухад дараахийг оруулсан байна. Үүнд:

- Төв замуудын дагуу үргэлжилсэн явган хүний зам тавих, явган хүний зориулалт бүхий оновчтой гарцуудыг гаргах, замын уулзварт зогсох газрыг тодорхой тэмдэглэж, жолооч зогсохгүй зөрчил гаргавал торгууль хүлээдэг болно.
- Шөнө явган хүний зам гэрэлтүүлэгтэй байх, үүнийг эрчим хүчний хэмнэлттэй төхөөрөмжөөр шийдвэрлэнэ. Цэцэрлэгжилт, ногоон байгууламж хот төлөвлөлтөд онцгой ач холбогдолтой.

Зураг 4. Сумын төвийн авто машины болон явган хүний зам

10.4 Ландшафт

Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд ногоон байгууламж бий болгох төлөвлөгөөг боловсруулж ус бага шаардагдах, хуурай цаг уурт зохицох нутгийн ургамал ургаж болох газрыг тогтоох хэрэгтэй. Өмнийн говийн бүсийн бусад сумдад тэсвэртэй төрөл бүрийн ургамлын төрөл зүйлийг турших ажлыг Гурвантэс сумын ландшафтын төлөвлөгөөнд тусгасан. Сумын засаг захиргаа энэхүү туршилтын ажлын үр дүнг оршин суугчидтай хамтран шалгаж, тогтвортой тариалалтын төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх юм. Эдгээр төлөвлөгөөнүүд хөрсний эвдрэлийг багасгах, сумын төвд харагдахуйц ая тухтай “Ногоон” орчныг бий болгоход тус болох юм.

Зураг 5. Сумын төвийн хойно буй мод үржүүлгийн газар

10.5 Ногоон байгууламжийн төлөвлөлт

Говийн бүсийн сумдад энэ асуудлыг говьд мод зүлэг ургахгүй гэдэг сэтгэлгээгээр орхигдуулснаар ирсэн нь харамсалтай. Говийн элсэн хөрсөнд ойн төгөл, жимсний цэцэрлэг байгуулж байгаа манай урд хөршийн амьд жишээ, туршлага эрх биш ухаарч хэрэгжүүлэх цаг болсныг өнөөгийн амьдрал шаардаж байна. Гурвантэсийхэн мод үржүүлгийн талбай байгуулж түүнийгээ услахын тулд худаг гаргаж тарьсан модоо услаж байгаа туршлагад тулгуурлаж ерөнхий төлөвлөгөөнд сумын төвийг цэцэрлэгжүүлэх өргөн хүрээтэй арга хэмжээг тусгасан болно. Энэ арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн санаачлага, өргөн олны дэмжлэг, тухайлбал сумын төвийн албан байгууллага, иргэдийн идэвхитэй үйл ажиллагааг зав зохион байгуулсанаар бодит үр дүнгийн тодорхой алхам юм. Энэ чиглэлээр сургуулийн сурагчид, залуучуудын хөдөлгөөн өрнүүлбэл говийн нөхцөлд ургадаг олон төрлийн мод ургамалтай аймгийнхаа төв шиг цэцэрлэгт хүрээлэн, хайлааст гудамжтай болох ирээдүй ойрхон байна.

Ногоон байгууламжийг дараах ангиллаар төлөвлөв.

- Хамгаалалтын зориулалттай ногоон байгууламж
- Нийтийн хэрэгцээний ногоон байгууламж
- Цэцэрлэгт гудамж, талбайн зориулалттай ногоон байгууламж

Нийтийн эзэмшлийн ногоон байгууламжид төв талбай, амралт зугаалгын бүс, зан үйл аялал жуулчлалын цогцолборын бүс, төв парк, орон сууц ба гэр хороололд байгаа жижиг цэцэрлэгжүүлэлт орно.

Хязгаарлагдмал зориулалттай ногоон байгууламжид сургууль, цэцэрлэг, эмнэлэг, асрамж сувилалын хэсгийн мод, зүлэг бусад суулгамал хамрагдана.

Хамгаалалтын зориулалттай ногоон байгууламжид сургууль, цэцэрлэг эмнэлэг асрамж сувилалын хэсгийн мод, зүлэг бусад суулгамал хамрагдана. Хамгаалалтын зориулалттай ногоон байгууламжид гол буюу үндсэн замын дагуу байрлах мод, бут сөөг, зүлэг, худгийн хамгаалалтын бүс, ус зайлуулах шуудууны дагуух цэцэрлэгжүүлэлтүүдийг хамрууллаа.

Нийтийн эзэмшлийн ба хязгаарлагдмал зориулалттай ногоон байгууламжийн бүсэд шар хуайс, улиас, жигд, отшлой, чацаргана, хайлаас гэх мэт шилмүүст ба навчит мод төрөл бүрийн гоёл чимэглэлийн цэцэрлэг, зүлэгжүүлэлтийг норм дүрмийн дагуу тариалах шаардлагатай.

Хамгаалалтын ногоон бүсэд говийн нөхцөлд тохиромжтой ургадаг хайлаасыг үрээр буюу суулгацаар, мөн улиас, шар хуайс, жигд, чацаргана, тошлой зэргээс гадна орон нутгийн нөхцөлд ургах бутлаг ургамал байж болно.

Нэг хүнд ноогдох нийтийн эзэмшлийн ногоон байгууламж эхний ээлжинд 6 м², төлөвлөлтийн хугацаанд 9 м²-д хүргэхээр тооцлоо.

Газрын гадарга, байгалийн сонин тогтоц, газрын өндөр, ан цаваас буух үерийн усыг зайлуулах тогтолцоог ашиглаж үүсэх усан толь, хиймэл нууруудыг бий болгож амралт зугаалгын бүс төлөвлөж, ногоон байгууламжийн үндсэн тэнхлэгүүдийг тусгалаа. Сумын төвийн цэцэрлэгжүүлэлт, ногоон байгууламжийн ерөнхий схем зурагт спортын цогцолбор, амралт зугаалга, аялал жуулчлалын хэсэг, төв парк, хамгаалалтын бүс, мод үржүүлгийн газар гэсэн үндсэн төвтэй, авто ба явган замуудыг дагасан өргөн зурвас хэсэгт мод, бут, сөөг тариалж ногоон байгууламжийн үндсэн болон туслах тэнхлэгтэй байхаар боловсруулав.

Хамгаалалтын бүсийг одоо байгаа мод үржүүлгийн газрыг түшиглэж зонхилох салхинаас хамгаалах зориулалтаар амралт зугаалгын бүсийн баруун, төвийн баруун болон баруун хойд талаар 15 метрийн өргөнтэй, 700 метрийн урт ногоон байгууламжийг төлөвлөсөн. Хамгаалалтын ногоон бүсэд говийн нөхцөлд тохиромжтой хайлаасыг үрээр буюу суулгацаар, мөн улиас, шар хуайс, жигд, чацаргана, тошлой зэргээс гадна орон нөхцөлд ургах бутлаг ургамал байж болно. Мод үржүүлгийн газар одоогоор 6.0 га талбайтай бөгөөд цаашид хамгаалалтын ногоон бүс, төв цэнгэлдэх хүрээлэнгийн орчмын ногоон байгууламжийн талбайг 15.6 га-д хүргэхээр төлөвлөв.

Нийтийн хэрэгцээний ногоон байгууламж 0.6 га байгааг эхний ээлжинд 8.0 га, төлөвлөлтийн хугацаанд 9.2 га хүргэхээр тооцов. Нийтийн хэрэгцээний ногоон байгууламжийн мод сөөгийг суулгахдаа барилга байгууламжаас мод сөөг хүртлэх зайг дараах хүснэгтийн дагуу авна.

Хүснэгт 34. Мод сөөгийг суулгах зайн хэмжээ

№	Барилга байгууламж	Зай хэмжээ, м	
		Мод	Сөөг
1	Барилга байгууламжийн хананаас		1.5
2	Газраас хөндий баригдсан барилга байгууламжийн тулгуур багана, гэрлийн шонгоос	4	
3	Даацын хананаас	3	1
4	Машин зам, суваг, замын хажуу, налууугийн захаас	2	1
5	Явган зам цэцэрлэгийн зөрөг, налуу шаталгааны захаас	1	0.5
6	Газар доорхи шугам сүлжээнээс:		
	- Усан хангамж, бохир усны шугам	2	0.5
	- Дулааны шугам /сувагтай болон түүний хананаас, суваггүй бол тухайн шугамаас/ - Цахилгаан, холбооны шугам	2	1

Үндсэн тэнхлэгт гол авто замуудыг дагасан ногоон байгууламж, амралт зугаалгын бүс аялал жуулчлалын хэсэг, төв парк холбосон явган хөдөлгөөний дагуух ногоон байгууламж хамрагдана. Бусад ногоон байгууламжууд нь туслах тэнхлэгт орно.

Схем зураг 31. Ногоон байгууламжийн төлөвлөлт

11. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ХЭТИЙН ТӨЛӨВ

Өмнөговь аймгийн баруун гурван сумын нутаг дэвсгэрийн түвшинд хийсэн аялал жуулчлалын нөөц, багтаамжийн үнэлгээнээс үзэхэд бүсийн түвшинд болон Гурвантэс сумын тухайд хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлд зүй ёсоор тооцох боломжтойг харуулж байна. Бүсийн сумууд нь аялал жуулчлалын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа өнөөгийн түвшин, нөөц боломжоо ашиглах үүсэл санаачилгын хувьд харилцан адилгүй байна.

Баруун бүсийн төдийгүй Өмнөговь аймгийн хэмжээнд аялал жуулчлалын идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж зохих үр дүнд хүрч байгаа сум бол Сэврэй юм.

Палентлогийн олдвор, байгалийн үзэсгэлэнт газрууд ихтэй Гурвантэс сумын тухайд нөөц боломжоо ашиглан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх идэвхитэй үйл ажиллагаа шаардагдаж байна.

Гурвантэс сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2005 оны 10 дугаар сарын 05-ны өдрийн 3/15 дугаар тогтоолоор “Аялал жуулчлалын нөөц бүс нутагт хамруулах тухай” тогтоол гаргаж аймгийн ИТХ-д санал болгосон байна. Энэ тогтоолын хавсралт зурганд аялал жуулчлалын нөөц газрууд болон маршрутын чиглэлийг харуулсан нь энэ нутагт аялал жуулчлал хөгжүүлэх эрх зүйн орчин бүрдэхэд чухал алхам болжээ.

Дээрх хоёр сумтай харьцуулахад Ноён сумын талаар орон нутгийн түвшинд хийсэн нарийвчилсан судалгаа, энэ тухай мэдээлэл хомс байлаа. Ноёнбогд уулын домогт Толь хад, 1999 онд хэвлэгдсэн “Монгол нутаг дахь түүх соёлын дурсгал” Сэдивчилсэн лавлах номонд хэвлэгдсэн Аравжих болон Завсар уулын хадны сүг зураг зэрэг нь олонд мэдээлэгдсэн цөөн тооны боловч олны анхаарлыг татсан ховор нандин нөөц юм. Баруун бүсийн аялал жуулчлалыг эрчимтэй хөгжүүлэхэд Өмнөговь аймгийн хэмжээнд боловсруулсан бүсчилсэн хөгжлийн 2015 он хүртэл хугацаанд хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийн үе шатны зорилтуудад тусгагдсан аялал жуулчлалын талаар дэвшүүлсэн арга хэмжээ зарчмын ач холбогдолтой.

Аймгийн хэмжээний бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрийг бүс тус бүрээр тодорхой чиглэлүүдээр орон нутаг нарийвчлан боловсруулж хэрэгжүүлэх боломжит хугацаа, хөрөнгийн эх үүсвэрийг нарийн тооцох нь зүйтэй. Тухайлбал баруун бүсийн аялал жуулчлалыг шинэ шатанд гаргахад БНХАУ-ын Альша аймагтай шинээр аялал жуулчлалын сүлжээ болгож, улсын нэгдсэн сүлжээнд холбох, Хонгорын элс, Ноёнбогд, Сэврэй уул, Толь хад, Сарын хөндий, Хэрмэн цав, Зуун мод, Зулгай зэрэг үзэсгэлэнт газруудад аялал жуулчлалын маршрутыг өргөжүүлэн жуулчдын баазуудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, Нарандаацад бүсийн аялал жуулчлалын төв байгуулж, онгоцны хөөрч буух зурвас, палентлогийн музей барих зэрэг бодлогын чанартай томоохон зорилтуудыг амжилттай хэрэгжүүлэх нь орон нутаг, аймгийн төдийгүй улсын аялал жуулчлалын сүлжээний бүрэлдэхүүн хэсэг болох онцлогтой.

Баруун бүсийн аялал жуулчлалын хэтийн хөгжлийн тухайд Гурвантэс сумын ИТХ-ын тогтоолоор шийдвэрлэсэн аялал жуулчлалын нөөц бүс нутаг, маршрутын чиглэлүүдийг тодотгож зурагт тусгав.

Тодотгосон судалгаагаар Гурвантэс сумын аялал жуулчлалын бүсийн чанартай төв баазууд нь Нарандаац, Гурвантэс сумын төв, одоогоор онгоцны хөөрөх буух зурвас хийгдэж Айвенхо Майнз /Чин-Хуа-МАК/-ын шугамаар онгоц бууж байгаа Нарийн сухайтын нүүрсний уурхайн онгоцны буудлыг түшиглэсэн баазууд байх нь зүйтэй гэж үзэв. Аялал жуулчлалын маршрутын чиглэлийн тухайд Нарандаацын жуулчны бааз ашиглалтад орох хүртэл хугацаанд хол ойрын нэлээд хүмүүс Тост багаар дамжиж гол нь Хэрмэн цав үзэх сонирхолтой байгааг харгалзан орон нутгийн санал дээр энэ чиглэлийн маршрутыг нэмж оруулав.

Гурвантэсийн жуулчны сүлжээ нь Боодогийн хөтлөөр дамжиж Сэврэйн жуулчны сүлжээнд холбогдохоос гадна сумаас шууд Ноёны жуулчны сүлжээнд холбогдох боломжтой. Ноёны жуулчны сүлжээнд Хөдөө цагааны сонин тогтоцтой элсэн манхануудыг оруулахаар бодолцсон болно.

12. ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТОМСГОСОН ТООЦОО

Хөрөнгө оруулалтын тооцохдоо одоо мөрдөгдөж байгаа норм, дүрэм ЗТБХБЯамны сайдын 2010 оны 336 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Барилгын нэгж талбайн төсөвт өртөг, төсвийн жишиг үнэлгээ”-г үндэс болгов.

Дээрх үнэлгээнд үндэслэн гаргасан тооцоогоор Гурвантэс сумын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд нийт 886 372 115,79₮-ийн хөрөнгө шаардлагатай.

№	Нэр	Хэмжих нэгж	Нэгж өртөг /мян.төг/	Тоо ширхэг	Өртөг /төлөвлөлтийн хугацаагаар/		Нийт өртөг/мян.төг/
					2017	2025	
НИЙГМИЙН ХАНГАМЖ							
1	Засаг захиргаа	М²	619,27₮	4042	21 302 888,00₮	12 385 400,00₮	2 503 089,34₮
2	Сургууль, цэцэрлэг	М²	510,24₮	29750	3 750 264,00₮	11 429 376,00₮	15 179 640,00₮
3	Худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламж	М²	653,88₮	102200	66 826 638,20₮	-	66 826 638,20₮
4	Үйлдвэр	М²	529,49₮	199600	62 268 024,00₮	43 418 180,00₮	105 686 204,00₮
5	Давхар орон сууц	М²	525,01₮	76000	16 800 320,00₮	23 100 440,00₮	39 900 760,00₮
6	Эдэлбэр газартай сууц	М²	786,69₮	788450	479 566 224,00₮	140 699 506,50₮	620 265 730,50₮
ИНЖЕНЕР ХАНГАМЖ							
1. Гадна дулааны шугам сүлжээ							
7	Дулааны шугам Ф 300 мм	100 м	67 800,00₮	12,15	823 770,00₮	-	823 770,00₮
8	Ф 250 мм	100 м	66 010,00₮	2,5	-	165 025,00₮	165 025,00₮
9	Ф 200 мм	100 м	48 400,00₮	2	96 800,00₮	-	96 800,00₮
10	Дулаан дамжуулах дэд станц	Ш	225 900,00₮	2	225 900,00₮	225 900,00₮	451 800,00₮
2. Ариутгах татуургын гадна шугам сүлжээ							
11	Бохирын шугам: - Ф150 мм	100 м	11 600,00₮	79,98	586 960,00₮	340 808,00₮	927 768,00₮
12	Ф 200 мм	100 м	14 700,00₮	25,1	226 527,00₮	142 443,00₮	368 970,00₮
13	Ф 250 мм	101 м	18 375,00₮	6,25	114 843,75₮	-	114 843,75₮
3. Ус хангамжийн гадна шугам сүлжээ							

14	Цэвэр усны шугам -Ф100 мм	100 м	11 500,00₮	8,05	67 045,00₮	25 530,00₮	92 575,00₮
15	- Ф 125 мм	100 м	9 400,00₮	27,54	176 344,00₮	82 532,00₮	258 876,00₮
16	- Ф 150 мм	100 м	12 500,00₮	114,41	1 193 125,00₮	237 000,00₮	1 430 125,00₮
17	- Ф 200 мм	100 м	12 700,00₮	28,13	357 251,00₮	-	357 251,00₮
4. Цахилгаан хангамжийн ББ, дамжуулах шугам							
18	Цахилгаан дамжуулах шугам:- 10 КВ	100 м	2 050,00₮	63	90 200,00₮	38 950,00₮	129 150,00₮
19	-35 кв	100 м	5 520,00₮	26	143 520,00₮	-	143 520,00₮
20	Кабель шугам 10 кв	100 м	3 040,00₮	3	9 120,00₮	-	9 120,00₮
21	Дэд станц 35/10 кв	Ш	354 350,00₮	1	354 350,00₮	-	354 350,00₮
22	Дэд станц 10/0,4 кв	Ш	20 480,00₮	11	163 840,00₮	61 440,00₮	225 280,00₮
5. ХОЛБОО ХАНГАМЖ							
23	Автомат телефон станц			500 NN	35 000,00₮		35 000,00₮
24	АТС-ын шугам сүлжээ, кабель	-	-	800 м	22 350,00₮	-	22 350,00₮
25	Кабелийн телевизийн өсгөгч	-	--	1 квт	-	6 000,00₮	6 000,00₮
26	Ка ТВ-ийн шугам сүлжээ	-	-	1 км		18 000,00₮	18 000,00₮
27	Шуудан холбооны салбар	-	-	1 ш	240,00₮		240,00₮
28	IT сервер	-	-	1	12 000,00₮		12 000,00₮
6. АВТО ЗАМ							
29	Асфальтан хучилттай	100 м	42 600,00₮	561,4	6 960 840,00₮	16 954 800,00₮	23 915 640,00₮
30	Хайрган хучилттай	100 м	24 600,00₮	246	-	6 051 600,00₮	6 051 600,00₮
31	Нийт				661 782 093,95₮	254 968 005,50₮	886 372 115,79₮

13. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ

Гурвантэс сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах авбал зохих арга хэмжээ, үе шат ба хариуцах албан байгууллагыг дор буй үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тодорхойлж өгсөн байгаа. Хэрэгжүүлэх үе шат:

- Богино хугацаа = 0-2 жил
- Дунд хугацаа = 3-5 жил
- Урт хугацаа = 5-аас дээш

Үйл ажиллагаа	Хариуцах байгууллага	Хэрэгжүүлэх хугацаа
ГАЗРЫН МЕНЕЖМЕНТ		
<i>1. Замын трасст орох газрыг чөлөөлөх</i>		
– Төлөвлөгдөж байгаа бүх гол замуудын хэсэгчилсэн зургийг боловсруулах, судалгаа хийх, трасст орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Богино
– 1-р үе шатанд барих туслах замын хэсэгчилсэн зургийг боловсруулах, судалгаа хийх, трасст орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Богино
– 2 ба 3-р үе шатанд барих туслах замын хэсэгчилсэн зураг хийх, судалгаа хийх, трасст орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Дунд
<i>2. Инженерийн дэд бүтцийг угсрах газрыг чөлөөлөх буюу уг газрыг түр ашиглах эрх авах</i>		
– АҮП байрлал бүхий урьдчилсан зураг төслийг боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– Цэвэрлэх байгууламжийн байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– Цахилгааны дэд станцын байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– Дулааны дэд станцын байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
<i>3. Хөгжлийн 1-р үе шат хэрэгжих газар буй чөлөөтэй болон нөөц талбайг ашиглан хөгжүүлэх</i>		
– 1-р үе шат хэрэгжих тайлбайд тооллого хийх	Сумын захиргаа	Богино
– 1-р үе шат хэрэгжих тайлбайд буй	Сумын	Богино

Үйл ажиллагаа	Хариуцах байгууллага	Хэрэгжүүлэх хугацаа
хөгжүүлж болохуйц талбайг тодорхойлох	захиргаа	
– Газрын эзэдтэй уулзаж өөрийн эзэмшлийн талбайгаа хөгжүүлэхгүй байгаа шалтгааныг олж тогтоох	Сумын захиргаа	Богино
– Дахин хөгжүүлэх газар дээр шат дараалан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны зааварчилгаа бүхий удирдамж боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Богино
– Сул газрыг барилгажуулах ажлыг хөхүүлэн дэмжих, туршилтын төслүүд хэрэгжүүлэх	Аймаг/Сумын захиргаа	Дунд
4. Ногоон бүс хөгжүүлэх газрыг авах/чөлөөлөх		
– Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан “Ногоон бүс” хөгжүүлэх талбайн одоогийн байдал, газар ашиглалт, өмчлөгчдийн жагсаалт гаргах	Сумын захиргаа	Богино
– Газар өмчлөгч нартай хамтран ногоон бүс байрлах газрыг худалдан авах стратеги боловсруулах	Сумын захиргаа	Богино
– Газар худалдаж авах/чөлөөлөх	Сумын захиргаа	Дунд
ОРОН НУТАГ ДАХЬ УУЛ УУРХАЙН КОМПАНИУДАЙ ГЭРЭЭ ХИЙХ		
Дэд бүтцийн үйлчилгээ авах талаар гэрээ хийх		
– Усан хангамж		
– Цахилгаан		
– Дулаан хангамж		
– Бохир ус цэвэрлэх байгууламж [МАК-тай]		
Төлөвлөлт (чиглэл, хуваарь, төлбөр)		
– Усан хангамж		
– Цахилгаан		
– Дулаан		
ИНЖЕНЕРИЙН ДЭД БҮТЦИЙН БАРИЛГА, УГСРАЛТЫН АЖИЛ		
1. Амьны усны хангамжийн дэд бүтцийн нэмэлт судалгаа хийх		
– Одоо байгаа усны эх үүсвэрд гидрологийн шинжилгээ хийж цэвэр усны нөөцийн хэмжээг батлах	Аймгийн захиргаа	Богино
– Усны эх үүсвэрийн хайгуулын ажил хийх	Аймгийн захиргаа	Богино
2. Газар хөдлөлийн судалгааг хийх		

Үйл ажиллагаа	Хариуцах байгууллага	Хэрэгжүүлэх хугацаа
– Бүтээн байгуулалт, барилгын ажил төлөвлөж буй газар дээр идэвхтэй геологийн хагарал байгаа эсэхийг илрүүлэх геологийн хайгуулын ажил хийх. Энэ судалгааны үр дүнг газрын гүний усыг илрүүлэхэд ашиглаж болох		
3. 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн зураг төслийг боловсруулах		
– 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн тооцоо хийж, зураг төслийн эхний хувилбарыг боловсруулах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн хэсэгчилсэн зураг төслийг боловсруулах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
4. Дэд бүтцийн асуудлыг бусад агентлагуудын үйл ажилагаатай уялдуулах		
– МАК-аас үйлчилгээ авахаар тохиролцох	Сумын захиргаа	Богино
5. 1-р үе шатны дэд бүтцийн барилга, угсралтын ажлыг гүйцэтгэх		
– 1-р үе шатанд хийх Бохир усны байгууламжийн барилга угсралтын ажлыг гүйцэтгэх	Аймаг/Сумын захиргаа	Дунд
– 1-р үе шатанд хийх ус, дулаан, бохирын шугам, цахилгаан хангамжийн барилга, угсралтын ажлыг гүйцэтгэх	Аймгийн захиргаа	Богино/дунд
6. 2-р үе шатанд угсрах дэд бүтцийн зураг төслийн ажлыг гүйцэтгэх		
– Хун амын тоо болон дэд бүтцийн хэрэгцээний тооцоонд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, дүнг 2-р үе шатны дэд бүтцийн хэмжээг тодорхойлох ажилд ашиглах	Аймгийн захиргаа	Дунд
– 2-р үе шатанд угсрах дэд бүтцийн эхний зураг төслийг боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Дунд
– 2-р үе шатанд угсрах дэд бүтцийн хэсэгчилсэн зураг төслийг боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Дунд
ИНСТИТУЦИЙН ЧАДАВХИЙГ БЭХЖҮҮЛЭХ НЬ		
1. Гурвантэс “аймгийн зэрэглэлтэй хот”-ын статустай болгох.		
– Гурвантэс сумыг аймгийн зэрэглэлтэй хот болгон статусыг нь өөрчлөх.	Сумын удирдлага	Богино хугацаанд
– Гурвантэс сумын Ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх.	Сумын удирдлага	2014 оноос
– Шийдвэр гаргагчид, сумын иргэдэд Ерөнхий төлөвлөгөөний талаар мэдээлэл, ойлголт өгөх ажлыг зохион байгуулах, тухайлбал, Ерөнхий төлөвлөгөөний агуулгыг	Сумын удирдлага	2014 оноос

энгийн үг хэллэгээр тайлбарласан зурагт хуудас, брошюр хэвлэн тараах.		
– Гурвантэс сумын ИТХ, ТББ, хувийн хэвшил, хөрөнгө оруулагчид, төсөл боловсруулагч нарт зориулж сумын Ерөнхий төлөвлөгөө, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны талаар сургалт/мэдээлэл солилцох арга хэмжээ зохион байгуулах.	Сумын удирдлага	2014 оноос
– Ерөнхий төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэх, санхүүжилтийн эх үүсвэрийг нь хангах, хянах чиг үүрэг бүхий Гурвантэсийн сумын хөгжлийн Зөвлөлийг байгуулах.	Сумын удирдлага	Богино хугацаанд
– Хувийн хөрөнгө зэрэг санхүүжилтийн шинэ эх үүсвэр ашиглах замаар Хотын хөгжилд шаардлагатай нэмэлт санхүүгийн эх үүсвэрийг бий болгох.	Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд
<i>2. Найдвартай ажиллагаатай хотын дэд бүтэц, нийгмийн үйлчилгээтэй хот суурин газрыг бий болгох.</i>		
– Үр ашигтай, мэргэжлийн НААҮБ болгон өөрчлөхийн тулд “Эрчим” НААҮБ–г шинэчлэн зохион байгуулах.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг, БХБЯ	Дунд болон урт хугацаанд
– НААҮБ-г шаардлагатай мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангах.	Өмнөговь аймаг Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд
– Хог хаягдлын менежементийг сайжруулах.	Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд
– Даланзадгад Баяндалай Гурвантэс чиглэлийн 302,7 км хатуу хучилттай авто замыг барих.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
– Суманд 250 мвт цахилгаан станц барих.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2015
– Сумын төвийн 0,4 квт цахилгааны шугамыг шинчлэн өргөтгөх ,дэд станц барих.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
– Сумын төвийг цэвэр бохирын шугамд холбох.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014
<i>3. Үр дүнтэй гүйцэтгэх болон удирдлагын байгууллагатай хот болох.</i>		
– Засаг даргын тамгын газар 5-6	Сумын	Богино болон

мэргэжилтнээс бүрдсэн бие даасан хот төлөвлөлт, удирдлагын нэгж байгуулах.	удирдлага	дунд хугацаанд
– Шинээр бий болох бие даасан хот төлөвлөлт, удирдлагын нэгжийн ажилтнуудад зориулсан сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, сургалт зохион байгуулах.	ЗДТГ	Богино болон дунд хугацаанд
– Засаг Даргын Тамгын Газрын харьяанд хүний нөөц хариуцсан мэргэжилтэн бий болгох.	ЗДТГ	Богино хугацаанд
– Гурван архитекторын ажлын байрыг нэмж гаргах, мэргэжлийн шаардлага хангасан мэргэжилтэнг томилох.	ЗДТГ	Богино хугацаанд
– Сумын Захиргааны ажилтнуудыг ажлын байран дээр дадлагажуулах ажлыг зохион байгуулах.	ЗДТГ	Богино хугацаанд
– Үр бүтээлтэй цахим засаглалын системийг бий болгох. Бүрэн үйл ажиллагаатай, амьд цахим хуудас бий болгох болон аймаг сум хоорондын дотоод сүлжээг сайжруулах.	Сумын удирдлага	Богино, дунд хугацаа
– Сумын хөгжлийн санд оруулах хувийн хэвшил болон олон нийтээс (аймаг) оруулах санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	Богино, дунд хугацаа
– Өндөр ур чадвартай албан хаагчдыг тогтоон барих зорилгоор тэдний ар гэр, нийгмийн асуудалд анхаарах.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
– Суманд ажиллаж байгаа ажилтнуудын ажиллах орчин нөхцлийг сайжруулах.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
4. Хамтын ажиллагаа, түншлэл бий болгох, ялангуяа иргэд, оршин суугчид, хувийн хэвшлийн идэвхтэй оролцоог хангах.		
– Хотыг цаашид хөгжүүлэх боломжтой холбоотой Хотын ерөнхий төлөвлөгөөний талаар оролцогч талуудад, тухайлбал ИТХ, УУ-н компаниуд, ТББ, хувийн хэвшил, иргэдэд мэдээлэл хүргэх, сургалт зохион байгуулах.	Сумын удирдлага	2014 оноос
– Гурван тэс сумыг хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийн шууд оролцоог дэмжих, Төр–хувийн хэвшлийн түншлэлийг хөгжүүлэх.	Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд
– Сумын хэтийн хөгжлийг Чинхуй МАК-Нарийн Сухайт ХХК, Монголын алт корпораци ХХК, Өмнийн Говийн элс зэрэг уул уурхайн компаниудын хөгжлийн төлөвлөгөөтэй уялдуулах.	Сумын удирдлага, Чинхуй МАК-Нарийн Сухайт ХХК, Монголын алт корпораци ХХК, Өмнийн Говийн элс компани	Дунд болон урт хугацаанд

14. ТЕХНИК ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТ

Хүснэгт 35.

Д/д	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	Одоогийн байд. 2013-01-01 он	Төлөвлөлтийн хугацаа	
				Эхний ээлж 2017 он	Төлөвлөлтийн хугацаа 2025 он
0	1	2	3	4	5
Хүн ам					
1	Хот, сумын төвийн хүн ам:	Хүн	2618	5300	7200
	Сумын төвийн өрхийн тоо	Тоо	818	1325	1714
	Нэг өрхөд ногдох хүний тоо	хүн	3.2	4.0	4.2
2	Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал:				
	Төв бүрдүүлэгч группийн хүн ам	хүн	1254	2120	2520
	Үйлчлэгч группийн хүн ам	хүн	210	901	1584
	Хөдөлмөр эрхэлдэггүй хүн ам	хүн	32	424	504
3	Хүн амын насны бүтцээр				
	- 0-6 насны хүүхэд	Хүн		954	1152
	- 7-15 нас хүүхэд	хүн	864	901	1224
	- Хөдөлмөрийн насны хүн ам:	хүн	1703	3127	4248
	- Өндөр настан	хүн	51	318	576
Нутаг дэвсгэр					
1	ЕТ-өөр санал болгосон сумын төвийн нутаг дэвсгэр /хилийн цэсээр/	га	2500	2500	2500
2	Сумын төвийн хүн амын нягтрал	хүн/га	1	2.1	2.8
3	Суурьшлын бүс :	га	138.09	200	470
	- Орон сууц нийт:	га	126.9	118.1	157.9
	- Гэр хороолол	га	124.4	111,9	147.3
	- Нийтийн орон сууц	га	2.5	6,2	10,6
	- Засаг захиргаа	га	1.5	4.3	2
	- Цэцэрлэг	Га	0.56	1.9	2.6
	- Сургууль,	га	3.6	4.4	6.1
	- Дотуур байр	га			
	- Эмнэлэг	га	0.25	1.2	1.6
	- Соёл урлаг	га	0.15	0.7	1
	- Спорт	га	0.85	0.01	0.01
	- Худалдаа, үйлчилгээ	га	4.28	7.3	9.9
4	Суурьшлын бус бүс :	га			
	- Үйлдвэр	га	6,86	10,8	29,5
	- Аж ахуй	га			
	- Агуулах	га	2,07	3,1	4,9
5	Амралт зугаалгын бүс	га	6,95	49,6	108,6
	- Олон нийтийн талбай	га	5,75	40,4	57,9
	- Ногоон байгууламж	га	1,2	9,2	50,7

6	Зам талбай	га			22,5
7	Нөөц газар	га	66,4	-	153,5
8	Тусгай зориулалтын газар	Га			
Олон нийтийн барилга байгууламжийн хэрэглээ					
1	- Цэцэрлэг	Хүүхэд	180	474	649
2	- Сургууль	Сурагч	480	1106	1514
3	- Сургуулийн дотуур байр	Ор	75-80	107	117
4	- Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв	Сурагч	-	47	65
5	- Соёлын төв	Суудал	200	315	432
6	- Спорт заал	м ²	280	385	424
7	- Номын сан	Суудал	20	-	-
8	- Эмнэлэг	Ор	15	74	102
9	- Худалдаа, үйлчилгээ	Тоо	35	-	-
10	- Зочид буудал	м ²	88	263	216
11	- Нийтийн хоол	Суудал	86	211	280
Шинэ барилгажилт					
1	Орон сууц фонд:	м ²	7117	918 734	1 245 984
	- 4-5 давхар	м ²	-	621 600	816 000
	-Орон сууцны	м ²	-	485 000	637 000
	-ОНБ	м ²	-	136 600	179 000
	- 2-3 давхар	м ²	-	118 709	200 709
	-Орон сууцны	м ²	1109	1109	1109
	-ОНБ	м ²	-	117 600	199 600
	- 1 давхар	м ²	-	178 425	229 275
	-Орон сууцны	м ²	6008	156 600	207 450
	-ОНБ	м ²	-	21 825	21 825
2	Давхарын дундаж	давхар	1	3	3
	1 хүнд ноогдох талбай	м ² /хүн	10,1	13,5	14
	Буулгах барилгын тоо	тоо	13	-	-
Зам сүлжээ					
1	Замын нийт урт , үүнээс:	км	16,34	64,4	64,4
	- Гол зам I	км	16.34	6.4	6.4
	- Гол зам II	км	-	23.3	23.3
	- Туслах зам I	км	-	10.1	10.1
	- Туслах зам II	км	-	24.6	24.6
	- Дугуйн зам	км	-	64,4	64,4
	- Явган хүний зам	км	-	39.8	64,4
2	Тээврийн хэрэгслийн тоо :	ш		1060	1460
Инженерийн дэд бүтэц					
А. Усан хангамж					
1	Цэвэр усны нийт хэрэглээ	м ³ /хон	300	660	1080
2	Нэг хүний цэвэр усны дундаж хэрэглээ	л/хон	60	190	277.5
3	Гүний худгийн тоо	ш	3	-	-
4	Усан хангамжийн хоолойн урт	км	0	14,8	17.8
Б. Ариутгах татуургын хангамж					

1	Гарах бохир усны хэмжээ	м ³ /хон	-	800	1080
2	Цэвэрлэх байгууламжийн хүчин чадал	м ³ /хон	0	1000	1800
3	Бохирын хоолойн урт	км	0	7.2	11,1
В. Цахилгаан хангамж					
1	Цахилгаан эрчим хүчний хоногийн хэрэгцээ. Үүнээс:	кВт			4016
	- Үйлдвэрийн хэрэгцээнд	кВт	-	-	1204
	- Ахуйн хэрэгцээнд	кВт	950	1922	2812
2	Дэд станцын тоо	ш	5	9	12
	- 35/10 кв	ш	1	1	1
	- 10/0.4 кв	ш	4	8	11
	- 6/0.4				
3	Цахилгаан дамжуулах шугамын урт	км	10	30.4	42.3
Г. Дулаан хангамж					
1	Жилийн дулааны хэрэгцээ	МВт	0,88	17	20.6
2	Төвлөрсөн дулааны эх үүсвэрийн хүчин чадал	МВт	20	195	195
3	Дулааны шугамын урт	км	0.49	16.65	16.65
Д. Холбоо мэдээлэл					
1	Үүрэн телефоны операторууд	Ш	4	-	-
2	Гар утас хэрэглэдэг хүн ам	%	70	-	-
3	Өндөр хурдны кабелийн сүлжээний урт	км	345	-	-
Е. Инженерийн бэлтгэл ажил					
1	Үерийн хамгаалалтын урт	м	-	2100	4000
	Далангийн өргөн	м	-	-	30
Ё. Байгаль орчныг хамгаалах					
1	Хамгаалалтын ногоон бүс	га	-	100	100
2	Агаарын бохирдолтын түвшин	%	0	-	-

ХАВСРАЛТ**1. ХҮН АМЫН ХЭТИЙН ТООЦОО**

	Хүн ам		Жилийн дундаж өсөлт	Хүн ам	Жилийн өсөлт	Хүн ам	Жилийн өсөлт	Хүн ам
	2010 (а)	2011 (а)		2013 (б)	2013-2017	2017	2017-2025	2025
Төслийн сумын төв								
Гурвантэс	2,198	2,399	9.1%	2,618	15.0%	5,266	4.0%	7,208

Жич:

а) Эх сурвалж: Сумын төвийн тоо мэдээллийг 2012 оны эцсийн байдлаар аймгаас болон Статистикийн үндэсний хорооноос авсан болно.

б) 2013 оны эцсийн байдлаарх тоог тооцоолсон болно.

ХҮН АМЫН ХЭТИЙН ТООЦООНЫ ТАЙЛБАР

Аймгийн 2010, 2011, 2012 оны тоо мэдээлэлд тулгуурлан гаргасан хүн амын хэтийн тооцооны тайлбар, аргачлалыг дор тусгав. Үүнд:

Гурвантэс сумын төвийн хүн амын хэтийн тооцоонд уурхайн ажилчдын тэн хагас нь сумын төвд суурьшин уурхай руу ажилдаа автобусаар явах, суурин хүн амын 50 орчим хувь нь шилжин ирж буй хөдөлгөөнт хүн ам байна гэж үзсэн.

Гурвантэс сумын төвийн хүн амын өсөлтийн төлөвийг тооцох аргачлал

Хүн амын төлөв нь нийт сумын биш зөвхөн сумын төвийн хүн амд суурилсан гэдгийг дурдах нь зүйтэй. Үндэсний статистикийн газраас гаргадаг хүн амын үзүүлэлтүүд нь нийт сумын хүн амыг хамарсан байдаг тул төслөөр гүйцэтгэж буй ерөнхий төлөвлөгөөний зорилт болох сумын төвийн хүн амын талаарх мэдээллийг цуглуулах шаардлагатай болсон. Тус мэдээллийг аймгаас авах боломжтой байсан бөгөөд Өмнөговь аймгийн нийгэм эдийн засгийн асуудал хариуцсан мэргэжилтнүүдтэй уулзаж, ярилцлага хийв. Төсөл хэрэгжиж буй уул уурхайн сум сууринд хөдөлмөр эрхлэлт, суурьшлын 3 үндсэн хэлбэр зонхилдог.

Ажиллагсадыг онгоцоор авчирч ажиллуулах

Энэ хэлбэрт ажиллагсад болон тэдгээрийн гэр бүл уурхайгаас хол орших хот суурингуудад амьдрах бөгөөд ажилчдыг уурхай уруу онгоцоор авчирч ажиллуулдаг. Ихэнхдээ 14 хоног ажиллаад/7 хоног амрах юм уу эсвэл 9/5 гэсэн ээлжтэй байдаг. Ийм тохиолдолд уул уурхайн компани уурхайн талбай дотор уурхайн ажиллагсадад хангалттай дэд бүтэц бүхий кэмп

барьдаг. Энержи Ресурс, Эрдэнэс МЖЛ компаниуд ийм төрлийн кэмп байгуулж мэргэжилтэй ажиллагсадынхаа ихэнх хувийг Улаанбаатараас онгоцоор авчирч ажиллуулж байгаа юм. Гэхдээ үүнээс үүдэн гарах зардлын улмаас уурхайн компаниуд ажиллагсадаа байнга нисгэж ажиллуулахын оронд уул уурхайн компани суурингуудад сууришуулан ажиллуулах бодлого барих магадлалтай.

Холимог хот

Энэ загварт ажиллагсад болон тэдний гэр бүлийнхэн уурхайн ойролцоох сумын төвүүдэд амьдардаг. Уул уурхайн компаниуд сумын нийгэм соёлын үйлчилгээ болон нийтийн эзэмшлийн дэд бүтэц, үйлчилгээний янз бүрийн шатанд хувь нэмэр оруулдаг. Энэ төрөл давамгайлсан нөхцөлд уул уурхайн компани орон нутгийн иргэдийг ажиллуулаад зогсохгүй гаднаас ч ажилтан авч ажиллуулдаг бөгөөд ингэснээр гаднаас ажиллаж буй ажиллагсад магадгүй тэдний гэр бүлийнхэн ч уурхайн ойролцоох сумын төвүүдэд шилжин ирж оршин суух нь элбэг байдаг.

Салангид хот

Энэ тохиолдолд компани уурхайн хажууд өөрсдийн ажиллагсад болон тэдгээрийн гэр бүлийг амьдран суух эрүүл ахуй бүхий орчин нөхцөлөөр хангана. Тус сууринг шаардлагатай бүх дэд бүтэц, үйлчилгээгээр хангасан байдаг. Гэхдээ компани дэд бүтцийн зарим хэсэг сумын төвийн зам, эрчим хүчний сүлжээнд хэрэглэгдэж болно.

Гурвантэс сумын төв

Гурвантэс сумын төвөөс урагш 40-өөд км-т МАК болон Саусгоби Сандс компаниудын уурхайнууд байрладаг. Тиймээс Гурвантэсийн суурьшлын загвар нь үнэн хэрэгтээ “салангид хот”-ын нөгөө тал юм. Учир нь уурхайн ихэнх ажиллагсад Гурвантэс сумын төвд амьдарч уурхай уруу автобусаар явдаг. Хүн амын төлөвт зөвхөн энэ 2 уурхайн хөдөлмөр эрхлэлтийг оруулаад зогсохгүй шууд бус/бусад ажлын байр, уурхайн бус ажиллагсадын гэр бүлийг хамруулан тооцсоныг дараах хүснэгтээс харж болно.

Олон янзын тооцоо, төсөөллийг нягталж үзэхэд маш анхааралтай байх шаардлагатай байсан ба бидний явуулсан уулзалт, ярилцлага, зөвлөхүүдийн судалгааны үр дүнд түшиглэж гаргасан тус төлөв нь хамгийн бодитой болсон.

	2012	2017	2025
Хүн ам	2618		
Уурхайн ажиллагсад		1000	1300
Түр хугацаагаар оршин суух ажиллагсадын % (FIFO)		5%	2%
Түр хугацаагаар оршин суух ажиллагсадын тоо		50	26
Байнга ажиллагсадын тоо		950	1274
Гэр бүлгүй ажиллагсадын %		15%	5%
Гэр бүлгүй ажиллагсадын тоо		365	172
Гэр бүлтэй байнгын ажиллагсадын %		85%	95%
Дундаж гэр бүлийн хэмжээ		4.0	3.5
Байнга оршин суух гэр бүлийн хүн ам		3,230	4,236
Уул уурхайн байнга оршин суух хүн амын нийт тоо		3,595	4,408
Шууд бус болон шууд ажлын байрны харьцаа		0.5	0.8
Шууд бус ажлын байрны тоо		500	975
Гэр бүлгүй ажиллагсадын %		20%	5%
Гэр бүлгүй суурин ажиллагсадын тоо		100	49
Гэр бүлтэй байнгын ажиллагсадын %		80%	95%
Гэр бүлтэй байнгын ажиллагсадын тоо		400	926
Дундаж гэр бүлийн хэмжээ		4.0	3
Байнга оршин суух гэр бүлийн хүн ам		1,600	2,779
Уул уурхайн бус байнга оршин суух хүн амын нийт тоо		1,700	2,828
Нийт хүн ам	2,618	5,295	7,235
Хүн амын өсөлтийн хувь		15%	4%

Дээрх тооцоо, төлөвт суурилан Гурвантэс сумын төвийн 2017, 2025 оны хүн амын өсөлтийн хувийг тооцоолж гаргав. Хүн амын өсөлтийг тооцох томъёололд өсөлтийн хувийг бүхэлтгэж авснаас шалтгаалан эхний хүснэгтийн хүн амын тоонд бага зэргийн өөрчлөлт орсон болно.

2. ХҮН АМЫН ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ХЭТИЙН ТООЦОО

Нэг хүнд ноогдох хэрэглээ

д/д	Хэрэглээ	Хэмжих нэгж	Физиологийн норм	Эхний ээлж /2017 он/	Төлөвлөлтийн хугацаа /2025 он/
1	Мах махан бүтээгдэхүүн	кг	80	82	85
2	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн	кг	200	200	210
3	Гурил гурилан бүтээгдэхүүн	кг	120	120	120
4	Будаа	кг	20	18	20
5	Цөцгийн тос	кг	7	5	7
6	Сахар, чихрийн зүйл	кг	30	25	30
7	Жимс жимсгэнэ	кг	45	30	45
8	Төмс	кг	80	50	70
9	Хүнсний ногоо	кг	80	50	70
10	Өндөг	ширхэг	50	40	50
11	Загас, загасан бүтээгдэхүүний хэрэглээ	кг	1.3	1.5	1.8
12	Ургамал, амьтны тос	кг	2	2	2

Хүн амын хэрэглээний хэтийн төлөв

д/д	Хэрэглээ	Хэмжих нэгж	Эхний ээлж /2017 он/	Төлөвлөлтийн хугацаа /2025 он/
1	Мах махан бүтээгдэхүүн	мян.тн	0.4	0.6
2	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн	мян.тн	1.1	1.5
3	Гурил гурилан бүтээгдэхүүн	мян.тн	0.6	0.9
4	Будаа	тн	95	144
5	Цөцгийн тос	тн	26	50
6	Сахар, чихрийн зүйл	тн	132	216
7	Жимс жимсгэнэ	тн	158	324
8	Төмс	тн	263	505
9	Хүнсний ногоо	тн	263	505
10	Өндөг	мян.шир	211	360
11	Загас, загасан бүтээгдэхүүний хэрэглээ	тн	7.9	13
12	Ургамал, амьтны тос	тн	10.5	14
13	Дотуур хувцас	мян.шир	25	42
14	Гадуур хувцас	мян.шир	13	21
15	Оймс	мян.шир	21	35
16	Гутал	мян.шир	13	21

3. ТӨЛӨВЛӨЛТӨНД ШААРДЛАГАТАЙ ГАЗРЫН ТООЦОО

Нийт хүн ам	4502
Сумын төвийн хүн ам	2400
Сумын төвийн өрх	777
Шилжих хөдөлгөөнийг тооцсон хүн амын төлөвлөлт	
2017	5266
2025	7208
Нас баралтаар тооцсон хүн амын төлөвлөлт	
2017	2784
2025	3944
Газар	
Төлөвлөлтөнд шаардлагатай газрын хэмжээ	1490
Одоо ашиглагдаж байгаа газар	351
Ашиглагдахгүй байгаа газар	1169

Эзэмшүүлэхэд шаардлагатай газар	2017
Шилжин ирэх хүн амын тоо	2482
Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон хүн амын тоо	2784

Газрын хэрэгцээ	Шилжин ирэгсэд	Талбай (га)	Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон хүн амын тоо	Одоо байгаа хүн амын хэрэгцээ
Хүн амын тоо	2482		2784	3012
50% нийтийн орон сууц (зам болон ногоон байгууламж орсон)	1241	5.0		
30% 200 м2	372	9.7		
20% 350 м2	496	22.6		
100% 700 м2			253	274
Нийт		37	253	274
Газрын нийт талбай				564.7

Газрын хэрэгцээ	2025
Шилжин ирэх хүн амын тоо	782
Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон сумын хүн амын өсөлт	1160
Үүнээс, 2017-2018 оны хүн амын өсөлт	76

Хүн амын тоо	Шилжин ирэгсэд	Талбай (га)	Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон хүн амын тоо
Хүн амын тоо	782		1084
50% нийтийн орон сууц (зам болон ногоон байгууламж орсон)	391	1.7	
30% 200 м2	117.3	3.0	
20% 350 м2	156.4	7.1	49.3
700 м2 (2017-2018 цэвэр өсөлтөөр 1197 хүн)			6.9
Нийт		11.9	56.2
Газрын нийт талбай			68.1

Суурьшлын зориулалттай хэрэгцээт газар	2017	2025	Нийт
Нийтийн орон сууц (зам болон ногоон байгууламж орсон)	5.0	1.7	6.7
200 м2	9.7	3.0	12.7
350 м2	22.6	56.4	79.0
700 м2	253.3	6.9	260.3
НИЙТ	290.6	68.1	358.7

4. БҮСЧЛЭЛИЙН ТАЛБАЙН ТООЦОО

Блокийн дугаар	Код	Газар ашиглалтын төрөл	Талбай (га)	Орон сууцны нягтрал (өрх /га)	Өрхийн дундаж	Нийт хүний тоо	Барилгажсан талбай %	Давхрын тоо	Нийт өрхийн тоо	Нийт барилгын талбай (м2)	Тайлбар
ҮЕ 1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A15*	ЗХ	Засаг захиргаа	1.3				0.2	4		10400	90 хүүхдийн цэцэрлэг
A16*	ЗХ	Засаг захиргаа	1.6				0.2	4		12800	
A20*	ЗХ	Засаг захиргаа	1.4				0.2	4		11200	
		Нийт	4.3								
A9	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1.5				0.35	4		21000	
A14*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1.5				0.35	4		21000	
A18*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.7				0.35	4		51800	
A26	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	0.6				0.35	4		8400	
		Нийт	7.3	0	0	0			0	102200	
A23*	ОС1	Өндөр нягтралтай орон сууцны хороолол, худааны үйлчилгээний холимог бүс	1.6	50	3.3	264	0.25	4	80	16000	
A27	ОС1	Өндөр нягтралтай орон сууцны хороолол, худааны үйлчилгээний холимог бүс	1.6	50	3.3	264	0.25	4	80	16000	
A28*	ОС1	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3	45	3.3	445.5	0.25	4	135	30000	
		Нийт	6.2	145	9.9	973.5	0.75		295	62000	
A8*	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.9	35	3.2	548.8	0.25	4	171.5	49000	
A21*	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.3	35	3.3	265.65	0.25	4	80.5	23000	
A32*	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.3	35	3.3	612.15	0.25	4	185.5	53000	

		Нийм	12.5	105	9.8	1426.6			437.5	125000	
A2*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.6	20	3.2	294.4	0.25	4	92	46000	
A3	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.7	20	3.2	428.8	0.25	4	134	67000	
A4*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.3	20	3.2	403.2	0.25	4	126	63000	
A12*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.5	20	3.2	352	0.25	4	110	55000	
A22*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.3	20	3.2	147.2	0.25	4	46	23000	
A23*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.4	20	3.2	281.6	0.25	4	88	44000	
		Нийм	29.8	120	19.2	1907.2			596	298000	
A1	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	14.9	8	3	357.6	0.15	1.5	119.2	33525	
A7	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	9.2	8	3	220.8	0.15	1.5	73.6	20700	
A11	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	10.9	8	3	261.6	0.15	1.5	87.2	24525	
A25	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	24.9	8	3	597.6	0.15	1.5	199.2	56025	
A31	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.6	8	3	110.4	0.15	1.5	36.8	10350	
A34	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.1	8	3	122.4	0.15	1.5	40.8	11475	
		Нийм	69.6	48	18	1670.4	0.9		556.8	156600	
A35	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	1.4				0.35	1.5		7350	
A19	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2.5				0.35	1.5		13125	
		Нийм	1.4							7350	
A13	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс	5				0.2	2		20000	
A24**	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс	5.3				0.2	2		21200	
A38	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс	5				0.2	2		20000	

A39	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	4.7				0.2	2		18800	
A40	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	4				0.2	2		16000	
A41	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	5.4				0.2	2		21600	
		Нийт	29.4							117600	
A5	ОНТ2	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	9.6								
A6	ОНТ2	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	8.7								
A42	ОНТ2	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	16.2								
A10	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.5								
A30	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	5.4								
		Нийт	40.4								
НИЙТ			200.9	418	56.9	5977.7	1.65		1885.3	868750	
ҮЕ 2											
B16	ЗХ	Засаг захиргаа	2	50	3.3	330	0.25	4	100	20000	90 хүүхдийн цэцэрлэг
B20	ОС1	Өндөр нягтралтай орон сууцны хороолол, худааны үйлчилгээний холимог бүс	0.8	50	3.3	132	0.25	4	40	8000	
B23	ОС1	Өндөр нягтралтай орон сууцны хороолол, худааны үйлчилгээний холимог бүс	1.6	50	3.3	264	0.25	4	80	16000	
		Нийт	4.4	150	9.9	726			220	44000	
B15	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.1	35	3.2	235.2	0.25	4	73.5	21000	
B22	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.7	35	3.3	311.85	0.25	4	94.5	27000	
		Нийт	4.8	70	6.5	547.05			168	48000	
B5	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай	3.6	20	3.2	230.4	0.25	4	72	36000	

		амины орон сууцны бүс									
B10	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.8	20	3.2	115.2	0.25	4	36	18000	
B13	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.6	20	3.2	166.4	0.25	4	52	26000	
		Нийт	8	60	9.6	512			160	80000	
B4	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.2	8	3	100.8	0.15	1.5	33.6	9450	
B14	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	18.4	8	3	441.6	0.15	1.5	147.2	41400	
		Нийт	22.6	16	6	542.4			180.8	50850	
B17	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс II (Боловсролын объект)	1.6				0.35	4		22400	
		Нийт	1.6							22400	
B21	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс	5				0.2	2		20000	
B25**	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс	5				0.2	2		20000	
B27	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс	5				0.2	2		20000	
B28	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс	5.5				0.2	2		22000	
		Нийт	20.5							82000	
B1	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	5.9								
B2	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.7								
B3	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	3								
B6	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.8								
B11	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.8								
B12	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	2.5								
		Нийт	58.9							208800	0

НИЙТ ҮЕ 2			120.8	296	32	2327.45			728.8	536050	
БУСАД											
C1	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	9.52								
C2	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.84								
C3	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.7								
C4**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	8.6								
C5**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	8.2								
C6	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	8.5								
C7	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.3								
C8	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.5								
C9	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.4								
C10**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.2								
C11**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.8								
C12**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.1								
C13**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.3								
C14**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.6								
C15	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.3								
C16	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.9								
C17**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.8								
C18**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.2								
C19**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	14.4								
C20**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.38								
C21**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.3								
C22**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.8								
C23	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.3								
C24	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6								
C25**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.8								
C26**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7								
C27**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	13.8								
C28	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	1.8								
C29	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.1								
C30**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3								

C31**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.8							
C32	АШТ	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.6							
C33	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.6							
C37	АШТ	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.8							
C38	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.2							
C39	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.7							
C40**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.5							
C41	АШТ	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	4.6							
C42	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.2							
C43**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.3							
C44**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.3							
C45	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.4							
C46	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.4							
C47	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.5							
C48	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.5							
C49	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	1							
C50	АШТ	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	4.8							
C51	АШТ	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	3.2							
C52	АШТ	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	2.3							
C53**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	13.6							
C54**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	12.8							
C55	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.7							
C56**	АШТ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.7							
		Нийт	304.94							
		НИЙТ	626.64	714	88.9	8305.15		2614.1	1404800	

ТАЙЛБАР:

А	Эхний ээлж 2012-2017 он
Б	Төлөвлөлтийн хугацаа 2018-2025 он
В	Ашиглалтгүй талбай, нөөц талбай

ОС1	Өндөр нягтралтай орон сууцны хороолол, худалдаа үйлчилгээний холимог бүс
ОС2	200м ² эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс
ОС3	350м ² эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс
ГХ	750м ² эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс
ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс
ЛЖ	Ложистик, тээвэр зуучлалын бүс
ТҮ	Тээвэр үйлчилгээ
ОНБ1	Олон нийтийн зориулалттай ногоон бүс
ОНБ2	Наадмын талбай
ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс
АШТ	Ашиглалтгүй талбай
ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс
ТҮБ2	Эмнэлэгийн бүс
ЗХ	Засаг захиргааны бүс

5. СОЁЛ АХУЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТАЛБАЙН ТООЦОО

2017 он – 5300 хүн амтай.

№	Барилга байгууламжийн хэмжээ	Хэмжих нэгж	Норматив хэмжээ /1000 хүнд/	Эдэлбэр газрын хэмжээ м ²	Хүчин чадал	Талбай /га/
1	Цэцэрлэг	хүүхэд	90	40	477	1.9
2	Ерөнхий боловсролын сургууль	сурагч	210	40	1113	4.4
3	Ерөнхий боловсролын сургуулийн дотуур байр	ор	5	65	27	0.2
4	Мэргэжлийн сургалтын төв	сурагч	9	75	48	0.4
5	Асрамжийн газар	ор	4	100	21	0.2
6	Эмнэлэг	ор	8	200	42	0.8
	Хүүхдийн	ор	1.5	100	8	0.1
	Төрөх	ор	1.5	125	8	0.1
	Сүрьеэ	ор	1.5	125	8	0.1
	Халдварт	ор	1.5	125	8	0.1
7	Өрхийн эмнэлэг	үзлэг	26		137	0.3
8	Сувилал	ор	60-д 1	300	88	2.6
9	Хотын аптека	объект			1	0.02
10	Түргэн тусламжийн станц	машин	0.1	500	1	0.026
11	Бага эмчийн буюу эх барих цэг	машин	1	2000	1	0.2
12	Халдвартын станц	объект		2000	1	0.2
13	Цус сэлбэх станц	объект		2000	1	0.2
14	Хөдөөд үйлчлэх станц	об/машин		2000	1	0.2
15	Эмийн сан	объект	10-д 1	400	527	21.1
16	Амралт	ор	2	200	11	0.2
17	Турист бааз	ор	2	300	11	0.3
18	Тоглоомын талбай	га	0.19		1	4.0
	Сургуулын өмнөх насны	га	0.03		0	1.0
	Сургуулийн бага ангийн	га	0.04		0	1.0
	Биеийн тамирын	га	0.12		1	2.0
19	Цэнгэлдэх хүрээлэн	га	0.5		3	10.0
20	Спорт заал	м2	20		105	0.01
22	Морь уралдах бүс	га	0.8		4	16.0
23	Соёлын төв	суудал	20	20	105	0.2
24	Номын сан	мян.ном	6		32	0.0
25	Хүүхдийн ордон	суудал	12	50	63	0.3
26	Музей, үзэсгэлэнгийн танхим	м2	20	20	105	0.2
27	Хүнсний дэлгүүр	м2	40		211	0.0
28	Барааны дэлгүүр	м2	40		211	0.2
29	Хүнсний төв дэлгүүр	м2	10		53	0.01
30	Барааны төв дэлгүүр	м2	40		211	0.0
31	Нийтийн хоол / Ресторан, бар, кафе /	суудал	40	2000	211	0.5

	Зах					
32	Барааны	об/м2	2	2000	11	2.1
	хүнсний	об/м2	2	2000	11	2.1
	түүхий эдийн	об/м2	1	2000	5	1.1
	техникийн	об/м2	1	2000	5	1.1
	барилгын материалын	об/м2	1	2000	5	1.1
	түлшний	об/м2	1	2000	5	1.1
33	Ахуй үйлчилгээ	ажилчин	7	50	37	0.2
34	Угаалга	ээлж/кг ц/хэрэг	80	50	421	2.1
35	Хими Цэвэрлэгээ	ээлж/кг ц/хэрэг	40	50	211	0.02
	Халуун ус					
36	Гэр хороолол	шүршүүр	5	50	26	0.1
	Саун	суудал	3	50	16	0.1
37	Захиргаа	об/га		20000	1	2.0
38	Банк	об/га		1000	4	0.4
39	Сэргийлэх	об/га		15000	1	1.5
40	Холбоо	об/га		5000	1	0.5
41	Радио холбооны блок станц	объект	50-д 1	200	1	0.02
42	Трансформаторын станц	объект	30-д 1	10	1	0.02
43	Орон сууцны контор	объект	12-д 1	10	0	0.000
44	Хоёрдогч түүхий эдийн цэг	объект	6-д 1	500	1	0.04
45	Зочид буудал	ор	50	100	263	2.6
46	Галын депо	машин	5-д 1	3000	1	0.3
47	Гараж	машин	80%	20	140 4	2.8
48	Хогын цэг	цэг			1	5.0
49	ШТС	объект	1200машин д 1	2000	1	0.3
50	Засварын газар	объект		200	6	0.1
51	Эм хангамжийн бааз	объект		200	1	0.02
54	Хүүхдийн асрамж	ор	3	200	16	0.3
55	Хүүхдийн сүү түгээх цэг	объект		200	5	0.1
56	Комиссын дэлгүүр	м2	10		53	0.02
57	Залуучуудын ордон	объект			1	0.1
58	Авто вокзал	объект			1	2.0
59	Агуулах	м2	2		11	0.0
60	Радио цэг	объект			1	0.012
61	Телевиз цэг	объект			1	0.012
62	Нийтийн жорлон	объект			2	0.02
	нийт					98.3

2025 онд – 7300 хүн амтай.

№	Барилга байгууламжийн хэмжээ	Хэмжих нэгж	Норматив хэмжээ /1000 хүнд/	Эдэлбэр газрын хэмжээ /м²/	Хүчин чадал	Талбай /га/
1	Цэцэрлэг	хүүхэд	90	40	657	2.6
2	Ерөнхий боловсролын сургууль	сурагч	210	40	1533	6.1
3	Ерөнхий боловсролын сургуулийн дотуур байр	ор	5	65	37	0.2
4	Ерөнхий боловсролын сургуулийн олон нийтийн байгууллага	хүүхэд	5	40	36	0.1
5	Мэргэжлийн сургалтын төв	сурагч	9	75	66	0.5
6	Асрамжийн газар	ор	2	100	14	0.1
7	Эмнэлэг	ор	8	200	58	1.2
	Хүүхдийн	ор	1.5	125	11	0.1
	Төрөх	ор	1.5	125	11	0.1
	Сүрьеэ	ор	1.5	125	11	0.1
	Халдварт	ор	1.5	125	11	0.1
8	Өрхийн эмнэлэг	үзлэг	5		36	0.1
9	Сувилал	ор	60-д 1	300	120	3.6
11	Бага эмчийн буюу эх барих цэг	машин	1	2000	1	0.2
12	Цус сэлбэх станц	объект		2000	1	0.2
13	Эмийн сан	объект		400	5	0.20
14	Турист бааз	ор	2	300	14	0.4
15	Тоглоомын талбай	га	0.19		1	4.0
	Сургуулын өмнөх насны	га	0.03		0	1.0
	Сургуулийн бага ангийн	га	0.04		0	1.0
	Биеийн тамирын	га	0.12		1	2.0
16	Цэнгэлдэх хүрээлэн	га	0.5		4	3.0
17	Спорт заал	м2	20		144	0.01
18	Бассейн	м2	5		36	0.00
19	Соёлын төв	суудал	20	20	144	0.3
21	Номын сан	мян.ном	6		43	0.0
22	Кино театр	суудал	30	20	216	0.4
23	Музей үзэсгэлэнгийн танхим	м2	20	20	144	0.3
24	Хүнсний дэлгүүр	м2	40		288	0.0
25	Барааны дэлгүүр	м2	40		288	0.3
26	Хүнсний төв дэлгүүр	м2	10		72	0.01
27	Барааны төв дэлгүүр	м2	40		288	0.0
28	Нийтийн хоол /Ресторан, бар, кафе /	суудал	40	20	288	0.6
29	Зах					
	Барааны	об/м2	2		14	0
	Хүнсний	об/м2	2		14	0.0
	Түүхий эдийн	об/м2	1		7	0.0
	Техникийн	об/м2	1		7	0.0
	Барилгын материалын	об/м2	1		7	0.0
	Түлшний	об/м2	1		7	0.0

30	Ахуй үйлчилгээ	ажилчин	5	50	36	0.2
31	Угаалга	ээлж/кг ц/хэрэг	80		577	0.0
32	Хими Цэвэрлэгээ	ээлж/кг ц/хэрэг	5		36	0.02
33	Халуун ус					
	Гэр хороолол	шүршүүр	5	50	36	0.2
	Саун	суудал	3	50	22	0.1
34	Захиалгат үйлчилгээ		2	50	14	0.1
35	Радио холбооны блок станц	объект	50-д 1	10	144	0.1
36	Трансформаторын станц	объект	30-д 1	10	240	0.2
38	Орон сууцны контор	объект	12-д 1	10	601	0.6
39	Хоёрдогч түүхий эдийн цэг	объект	6-д 1	2000	1	0.2
40	Зочид буудал	ор	30	100	216	2.2
41	Галын депо	машин	5-д 1	3000	1	0.4
42	Гараж	машин	80%	20	1922	3.8
43	Хогын цэг	цэг			1	5.0
44	ШТС	объект	1200 машинд 1	2000	2	0.4
45	Засварын газар	объект		200	4	0.1
46	Эм хангамжийн бааз	объект		200	1	0.02
48	Сургууль дундын үйлдвэрлэлийн төв	суудал	суралцагс дын 8%	25	173	0.4
49	Хүүхдийн асрамж	ор	3	200	22	0.4
50	Хүүхдийн сүү түгээх цэг	объект		200	5	0.1
51	Хүүхдийн парк	м2	3		22	0.0
52	Комиссын дэлгүүр	м2	10		72	0.006
53	Наториатын газар	ажилчин	30-д 1		0	0.0
54	Авто вокзал	объект			1	2.0
56	Агуулах	м2	2		14	0.0
57	Радио цэг	объект			1	0.012
58	Телевиз цэг	объект			1	0.012
59	Нийтийн жорлон	объект			10	0.08
60	Нийт					45.8

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хууль;
2. Хот байгуулалтын тухай хууль;
3. Барилгын тухай хууль;
4. Газрын тухай хууль;
5. Усны тухай хууль;
6. Ашигт малтмалын тухай хууль;
7. Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого;
8. Монгол улсын засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр;
9. Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал;
10. Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги;
11. “Шинэ бүтээн байгуулалт” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөр;
12. Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр
13. Өмнөговийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх хөтөлбөр;
14. “Байгалийн баялаг-сайн засаглал хөгжсөн Өмнөговь аймаг” аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр /2010-2020 он/
15. Өмнөговь аймгийн засаг даргын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
16. Аймгийн эдийн засаг, нийгмийг 2011 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл
17. Өмнөговь аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө
18. Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө /2006 он/
19. “Зураг төсөл боловсруулах, зөвшөөрөх, батлах дүрэм” /БНБД 11-01-98/;
20. Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилт /БНБД 30-01-04/;
21. Хот, суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах аргачилсан заавар /УББ 11-202-00/;
22. Хот, суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар /УББ 30-201-09/;

Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох суурин газруудын хөгжлийн төсөл

ГУРВАНТЭС СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Захиалагч:

**Монгол Улсын засгийн газар
Барилга, хот байгуулалтын яам**

Гүйцэтгэгч:

AECOM

Хот байгуулалт, зураг төслийн “Мон-Инжэкон” ХХК (MonEngeCon)

“МонЭнержи Консалт” ХХК (MonEnergy Consult)

“ЭмСиДиЭс” ХХК (MCDS, Mongolian Center for Development Studies)

ГАРЧИГ

1	УДИРТГАЛ.....	4
2	ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ.....	5
3	САНХҮҮЖИЛТИЙНН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	8
4	ИНСТИТУЦИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН АРГА ХЭМЖЭЭНҮҮД.....	12
	4.1 Стратегийн алсын хараа	14
	4.1.1 Гурвантэс сум “аймгийн зэрэглэлтэй” хот болох.....	14
	4.1.2 Найдвартай ажиллагаатай хотын дэд бүтэц, үйлчилгээтэй хот.....	15
	4.1.3 Шуурхай, үр дүнтэй ажилладаг удирдлагын болон гүйцэтгэх бүтэцтэй хот.....	15
	4.1.4 Гурвантэсийн төлөөх түншлэл.....	15
	4.2 Сумын бүтэц зохион байгуулалтын талаарх санал.....	16
5	ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭНҮҮД.....	17
	5.1 Газар ашиглалт, дэд бүтцийн нэгдсэн удирдлага	18
	5.2 Хэлбэрт суурилсан кодууд	20
6	ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨЛТ	26
7	ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ	26

ХАВСРАЛТ

ХАВСРАЛТ А. Хөрөнгө оруулалтын нарийвчилсан төлөвлөгөө

ХАВСРАЛТ Б. Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 2.1: Гурвантэс сумын төвийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө

Хүснэгт 3.1: Гурвантэс сумын санхүүжилт

Хүснэгт 3.2: Санхүүжилтийн эх үүсвэр, дэд бүтцийн төрлөөр

Хүснэгт 3.3: Гурвантэс сумын төсвийн орлого, 2012-2013 (мян төг)

Хүснэгт 3.4: Гурвантэс сумын хөрөнгө оруулалт, эх үүсвэрээр (мян төг)

СХЕМ ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Схем зураг 2.1: ХОТ-өөг батлах үйл явц

Схем зураг 4.1: Газар ашиглалт, дэд бүтцийн гол үйл ажиллагаануудын хамаарал

Схем зураг 4.2: Гурвантэс сумын төлөвлөлтийг хийх институцийн арга хэмжээнүүд

Схем зураг 5.1: Газрыг нягтруулах жишээ загварууд

Схем зураг 5.2: Хэлбэрт суурилсан код бүхий блокуудыг байгуулах загвар
дүрслэлүүд

Схем зураг 5.3: Гэр хорооллын газрын хөгжил

Схем зураг 5.4: 16 м өргөн бүхий замын шаардлагууд

ТОВЧИЛСОН ТЭМДЭГЛЭЛ

БХБЯ	Барилга, хот байгуулалтын яам
ДБГХУН	Дэд бүтэц, газрын харилцааны удирдлагын нэгж
ИХС	Институцийн хөгжлийн стратеги
МАК	Монгол алт коркараци
НААҮБ	Нийтийн аж ахуйн үйлчилгээний байгууллага
ОНХС	Орон нутгийг хөгжүүлэх сан
ТБУСХ	Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүгийн хууль
ХОТ	Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө
ЦДЭХҮ	Цахилгаан, дулааны эрчим хүчний үйлдвэр
ШТХ	Шал, талбайн харьцаа

1. УДИРТГАЛ

Энэхүү ерөнхий төлөвлөгөөгөөр Гурвантэс сумын 2013-2025 оны хөгжлийн чиглэл, цар хүрээ болон хөгжлийн шинж чанаруудыг тодорхойлсон болно. Зурагнуудаас гадна энэхүү ерөнхий төлөвлөгөө нь дор дурьдсан 4 ботиос бүрдэнэ . Үүнд:

Боть I	Одоогийн байдлын судалгаа
Боть II	Ерөнхий төлөвлөгөө
Боть III	Хэрэгжилт
Боть IV	АЕСОМ-ын зөвлөхүүдийн зөвлөмж

Хөрөнгө оруулалт, санхүүжилтийн төлөвлөгөө, институцийн тогтолцоо, хууль эрх зүйн зохицуулалт, үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийн хэмжүүр үзүүлэлт болон үнэлгээ хийх зэрэг ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай багц арга хэмжээ болон арга замуудыг энэхүү боть III-т дэлгэрэнгүй тодорхойлсон болно.

Гурвантэс сумын засаг захиргаа болон иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилт, сумын цаашдын хөгжлийн асуудлыг удирдан зохион байгуулах болно. Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд өртөг зардал өндөртэй, түүнчлэн олон талт үйл ажиллагаа, оролцоог хангах учиртай тул сумын засаг захиргаа олон оролцогч талуудтай хамтран эдгээр цогц арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай болно. Олон улсын туршлагаас харахад хот байгуулалтын төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн засаг захиргааны зүгээс олон талын сонирхогч талуудтай нягт хамтран ажиллах нь хамгийн зөв арга байдаг. Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд бүх оролцогч талуудын оролцоог хангах, иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлыг шаардлагатай мэдээллээр хангах үүрэг бүхий томоохон ажлын хэсэг байгуулахад сум манлайлан ажиллах шаардлагатай.

Гурвантэс сумын алсын хараа нь ашигт малтмалын арвин баялаг нөөцтэй тул Гурвантэс сум нь Өмнөговь аймгийн баруун бүсийн хөгжлийн тулгуур төв болох бөгөөд “аймгийн зэрэглэлтэй хот”-ын статустай болсноор хотын захирагчийн алба нь үр дүнтэй үйл ажиллагаа явуулж, хотын удирдлагыг үр бүтээлтэй хангаж, хотын дэд бүтэц, нийтийн аж ахуйн үйлчилгээг найдвартай хүргэхэд оршиж байна. Үүний зэрэгцээ одоо байгаа, цаашид өсөн нэмэгдэх хүн амынхаа таатай болон тогтвортой амьдрах орчныг нь сумаас бүрдүүлэх юм. Өсөн нэмэгдэж буй хүн амын өсөлт нь алсын харааг хэрэгжүүлэх боломжтойг ерөнхий төлөвлөгөөнөөс харж болно.

2. ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Ерөнхий төлөвлөгөөг хөгжлийн стратегиудтай холбох байдлаар хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөг (ХОТ) боловсруулах бөгөөд үүнд тулгуурлан хөрөнгө оруулалтын хэрэгцээ шаардлага, тэргүүлэх чиглэлүүд болон үүрэг хариуцлагын талаарх шийдвэрүүдийг богино хугацаанд гаргаж байх юм. Сумын засаг захиргаанаас суурь бодлогын сонголтуудыг онцлог хөрөнгө оруулалтуудтай холбоход ХОТ нь үр дүнтэй чиглүүлэгч механизм болж өгөх юм. Ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн цаг хугацааг бодитоор тогтоосон тодорхой үйл ажиллагаануудтай холбох ажлуудыг маш няхуур бодож хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. ХОТ нь сумын засаг захиргааны удирдлагын асуудлын нэг хэсэг тул хөрөнгийн хэрэгцээ шаардлага, тэргүүлэх асуудлууд болон үүрэг, хариуцлагын талаар шийдвэр гаргахыг холбогдох газар, хэлтсүүдийн хооронд зохицуулан зохион байгуулахад дэмжлэг болох юм.

ХОТ-ний үйл явцын хэд хэдэн чухал онцлог байдал нь сумын ХОТ-өөг хөгжлийн стратегиудтай холбох юм:

- ХОТ-нд орсон мэдээлэлд иж бүрэн бөгөөд маш тодорхой техникийн үзүүлэлтүүд орсон;
- Олон нийт хяналт тавих, асуулт хариулт авахад ил тод, нээлттэй;
- Иргэд дуу хоолойгоо хүргэх, үйл явцад нөлөөлөх боломжийг зөв зохион байгуулан мэдээлснээр олон нийтийн оролцоонд түлхүү анхаарсан.

ХОТ нь сумын төвд дэд бүтэц болон үйлчилгээ үзүүлэх хөтөлбөрийг иж бүрэн, иргэдэд хялбар ойлгох байдлаар боловсруулсан баримт бичиг болон сайн зохион байгуулсан үйл явцаар хангах юм. Сумын засаг захиргаа нь өөрсдийнхөө хөрөнгө оруулалтын хамгийн чухал хэрэгцээ шаардлагыг зөв тодорхойлсон, түүнчлэн тэдний төлбөр хийх чадамжид нийцсэн төслүүдийг хэрэгжүүлэх маш сайн төлөвлөгөөтэй байгааг үүгээр мөн тодорхой харуулсан болно.

Хотын дэд бүтэц ба үйлчилгээний дэд хэсэгт авч үзсэн төслүүд бүгд ХОТ-өөг(Хавсралт А) бүрдүүлж байна. Доорх хүснэгтэд төслүүдийн өртөг зардлыг салбараар харуулав. ХОТ-д өнөөгийн байгаа газрыг нөхөн сэргээх, хотыг шинэ газар руу тэлэх ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай анхдагч суурь дэд бүтцийн төслүүд орсон болно. Шинэ дэд бүтцийн төслүүдээс гадна ХОТ-д одоо хэрэгжиж байгаа тодорхой хөтөлбөржсэн дэд бүтцийг сайжруулах төслүүдийг санхүүжилтийн эх үүсвэрийн хамт оруулсан болно. ХОТ-д зам, тээвэр, усан хангамж, бохир ус, цахилгаан эрчим хүч, дулаан хангамж, хатуу хог хаягдал болон харилцаа холбооны салбарууд тусгагдсан.

ХОТ-д анхдагч болон хоёрдогч түвшний дэд бүтцийн төслүүд орсон бөгөөд гуравдагч түвшний төслүүд ороогүй болно. Тухайн дэд бүтцийн салбарын иж бүрэн төслүүдийг тодорхойлох ажлыг салбарын сумын төвийн усан хангамжийн мастер төлөвлөгөөг боловсруулахад хийх юм. ХОТ-д түүнчлэн барилга барих өртөг зардал ороогүй болно. ХОТ-ний нийт дүн нь 88 тэрбум төгрөг байна.

Гурвантэс сумын ХОТ-д дараах нөхцлийг харгалзсан. Үүнд:

- Сумын төвийн одоо байгаа дэд бүтцийг цаг хугацаанд нь үр дүнтэй нэгтгэх;
- Дараагийн таван жилд дулааны эрчим хүчний үйлдвэрийг МАК барих;
- Шинэ үйлдвэр баригдан ашиглалтад ортол Гурвантэс сумын төв цахилгаан эрчим хүчийг Нарийн Сухайтын нүүрсний уурхайн 35 кВ-ын дэд станцаас 6кВ-ын шугамаар авах

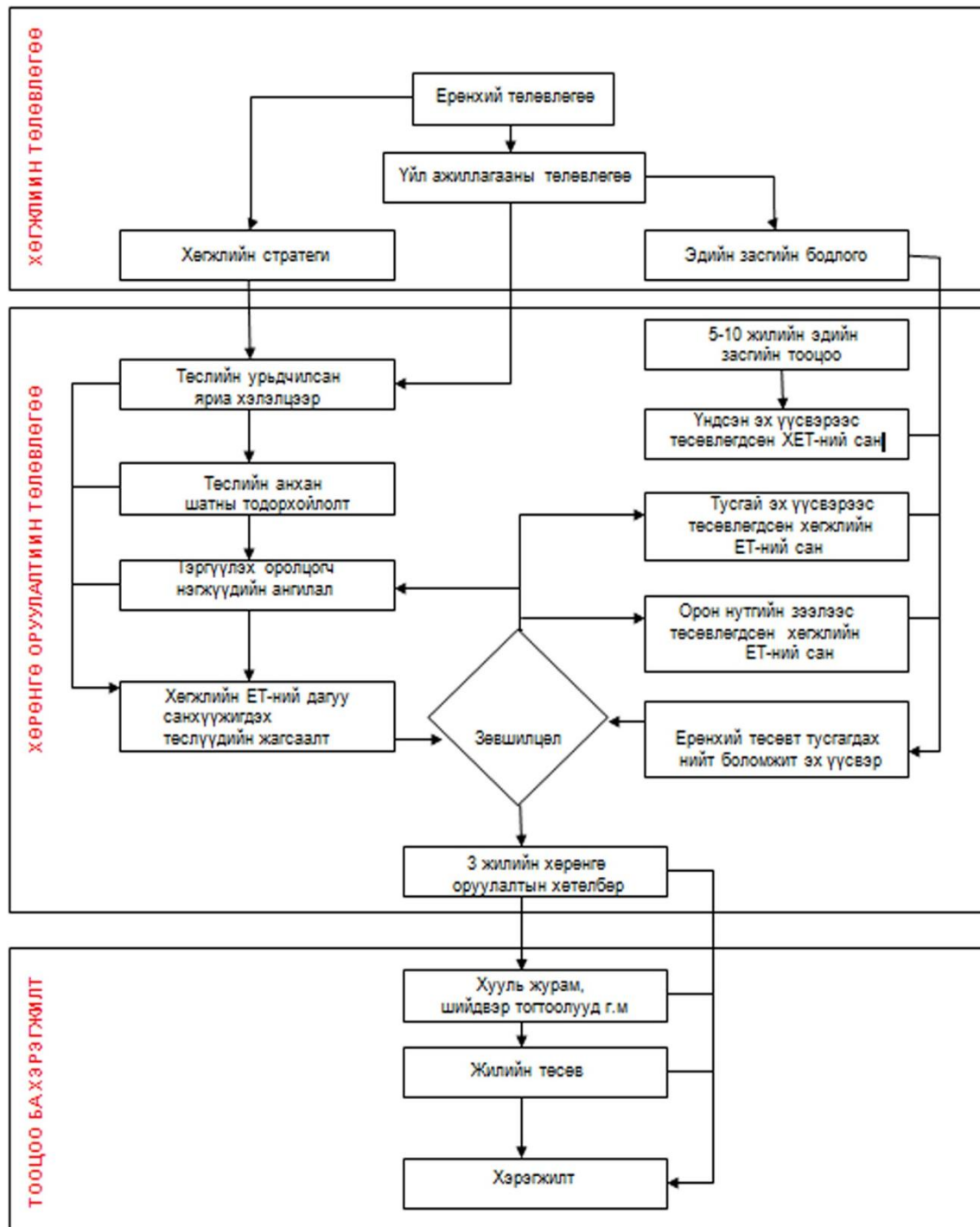
Хүснэгт 2.1: Гурвантэс сумын төвийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө /2012 оны үнэ, сая төг/

Дэд бүтэц	2017	2021	2025	Нийт	Нийт дүнд эзлэх %
Зам	9,573	1,086	616	11,275	54%
Усан хангамж	4,026	354	63	4,442	21%
Бохир ус	2,591	185	0	2,975	13%
Цахилгаан	496	74	29	599	3%
Төвийн дулаан	976	355	0	1,330	6%
Хатуу хог хаягдал	140	140	140	420	2%
Бүгд, сая төг	17,802	2,192	848	20,842	100%
Бүгд, сая ам.дол ⁽¹⁾	\$13	\$2	\$1	\$15	

1 ам.дол= 1400 төг

Дээрх дэд бүтцийн ХОТ-г 2012 оны ханшаар тооцоолсон бөгөөд ам. долларын ханшийг 2014 оны ханшид шилжүүлэн тооцоолсныг болон дэлгэрэнгүй тооцоог Хавсралт Б-д үзүүлэв. ХОТ-нд ямар хөрөнгө оруулалтын төсөл, эхлэх хугацаа, жил бүр хэр хэмжээний зардал гарах, түүнийг ямар эх үүсвэрээс санхүүжүүлэх талаар мэдээллийг тусгасан байна. ХОТ-нд тусгагдсан нэг дэхээс бусад жилүүдийн (“гаднах жилүүд” гэгддэг) санхүүжилтийн эх үүсвэрүүдийн жагсаалт нь хууль эрх зүйн дагуу жил бүрийн төсвийг батлахаас өмнө албан ёсны болохгүй. “Гаднах жилүүд” бол цаашдын төлөвлөлтийн чиглэл болох бөгөөд төлөвлөгөөний тодорхой хугацаагаар дахин үзэж, өөрчлөлтийг тусгаж байна. Ирэх жилийн хөрөнгө оруулалтын төсөв батлагдсаны дараа дахин нэг жил нэмснээр уг төлөвлөгөө нь “шилжих гурван жилийн баримт бичиг” болох юм. ХОТ-өөг батлах үндсэн үйл явц болон ерөнхий төлөвлөгөөтэй нэгтгэх байдлыг Схем зураг 2.1-д харуулав.

Схем зураг 2.1: ХОТ-өөг батлах үйл явц

3. САНХҮҮЖИЛТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Гурвантэс сумын ирээдүйн хөгжилд шаардагдах хөрөнгө оруулалтын зардлыг хангахын тулд сумын засаг захиргаа өргөн хүрээний хүртээмж бүхий санхүүжилтийн арга замыг сонгон авч хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Сумын засаг захиргаа улсын болон хувийн хэвшлийн олон эх үүсвэрээс санхүүжилтийг хайж хэрэгцээ шаардлагаа хангах хэрэгтэй болно.

Юуны өмнө, зах зээлийн өнөөгийн болон ирээдүйн нөхцөлд үр ашгаа өгөх төслүүдийн санхүүжилтийг хувийн хэвшлээс босгох арга хэмжээ авах хэрэгтэй. Дараагийн таван жилд МАК-ийн барьж дуусахаар төлөвлөж буй цахилгаан, дулааны эрчим хүчний үйлдвэр (ЦДЭХҮ) нь сумын төвд оршин суух айл өрхийн тоо хэмжээг дээд зэргээр хангахыг сум, аймгийн засаг захиргаа МАК-тай тохиролцсон байхаас эхлэх хэрэгтэй. Боломжит үйлчлүүлэгчдийг зохих түвшинд хамрах анхдагч болон хоёрдогч түвшний дэд бүтцийг үр ашигтай барьж байгуулахад сум, аймгийн засаг захиргаа арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх хэрэгтэй болно. Оршин суугчдын хэрэгцээ уул уурхай болон бусад салбарынхаас харьцангуй бага ч гэсэн урсгал зардлыг нөхөх орлогын эх үүсвэр мөн гэж үзэх нь зүй ёсных юм.

Үүнтэй адил бохир усны цэвэрлэх байгууламжийг барих ажил нь түншлэл эсвэл БАШ аргаар хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг татах нь нэг сайн боломж юм. Байгууламжийг ажиллуулах удирдлагын энгийн гэрээ нь бас нэг боломж байж болно.

Хатуу хог хаягдлын асуудлыг удирдахад хувийн салбарын оролцоо мөн бодит байж болох нь нотлогдсон байдаг. Үйлчилгээний гэрээгээр хатуу хог хаягдлыг зайлуулах, түүнчлэн хогийн цэгний үйл ажиллагааг гадны байгууллагаар хийлгэх боломжийг сумын засаг захиргаа судлах хэрэгтэй. Эко-аж үйлдвэрийн паркад тодорхой түвшинд хаягдлын дахин боловсруулалт байж болох бөгөөд энэ гэрээний хэсэг гэж үзэж болно.

Сумын засаг захиргаа нь шинээр бий болсон орон нутгийг хөгжүүлэх сангийн (ОНХС) давуу талыг дэд бүтцэд хөрөнгө оруулахад ашиглах ёстой. Цөөн тооны шалгууруудыг хангасан төслүүдийг орон нутгийн засаг захиргаа нь концессийн гэрээ байгуулж, хөрөнгө оруулалтыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр авах боломжтой. Тус сумын олон нийт, оролцогч талуудын оролцоо сайн (тухайлбал ерөнхий төлөвлөгөөг хийх явцад), хүрээлэн буй орчноо хамгаалах чинь хүсэл эрмэлзэл байгаа нь эдгээр чухал хөрөнгө оруулалтыг татах боломжтой байгааг харуулж байна. Ихэнх сумдад ОНХС-аас олгох санхүүжилтийн хэмжээ нэг тэрбум төгрөгөөс хэтрэхгүй тул зөвхөн хөрөнгө оруулалтын тодорхой төслүүдийг энэхүү сангаас санхүүжүүлэх боломжтой юм. Сумын төвийн зарим дэд бүтцийн хөгжлийн төслүүдийг Өмнөговь аймагт хуваарилагдсан эх үүсвэрээс санхүүжүүлж болох юм.

Засгийн газар Өмнөговь аймгийн засаг захиргаанаас гаргасан хүсэлтийн дагуу Гурвантэс суманд хэрэгжүүлэх зарим төслүүдэд шаардагдах эх үүсвэрийг улсын хөрөнгө оруулалтын санд тусгаж өгч болох юм. Энэхүү гурван жилээр үргэлжилдэг хөрөнгө оруулалтын хүрээг засгийн газрын холбогдох яамнаас боловсруулан УИХ-д оруулж батлуулдаг. 30.0 тэрбум төгрөгөөс дээш өртөг бүхий дэд бүтэц, хөгжлийн хөрөнгө оруулалтын төслийг тус бүрээр УИХ-аар батлуулна.

Сумын орлого, зарлагыг сүүлийн гурван жилээр хүснэгт 3.1.-д харуулав.

Хүснэгт 3.1: Гурвантэс сумын санхүүжилт (мян.төг)

	2010	2011	2012 (тооцоо)
Сумын нийт орлого	2 886 590	1 898 969	8 192 989
Аймаг,төв рүү шилжүүлсэн орлого	704 745	1 285 851	1 218 830
Шилжүүлгийн дараах сумын орлого	2 181 845	613 118	6 974 159
Сумын нийт зарлага	222 614	213 447	249 099
Сумын цэвэр орлого, шилжүүлэггүйгээр	2 663 976	1 685 522	7 943 890
Сумын цэвэр орлого, шилжүүлгийн дараа	1 959 231	399 671	6 725 060

Шилжүүлэг, зарлагыг хасаад суманд 16 сая төгрөг үлдсэн нь 2012 оны хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр болсон. Бусад сумдтай харьцуулахад Гурвантэс сум 2012 онд орлогынхоо зөвхөн 15 хувийг аймаг, Сангийн яаманд шилжүүлсэн байна. Ханбогд сумтай харьцуулахад Гурвантэс сум орон нутгийн орлогынхоо ихэнх хувийг шилжүүлэлгүй авч үлдсэн (төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн хуулиар) нь тодорхойгүй. Үүнээс гадна хариуцсан Өмнөговь аймгийн холбогдох салбар байгууллагуудаас Бүс нутгийн хөгжлийн сан, Олон нийтийн орон сууцны сан болон шинэ хөгжлийн хөтөлбөр хэрэгжүүлж буй Монголын хөгжлийн банкны нэмэгдэл эх үүсвэр олдож болох юм.

Эцэст нь дэд бүтцийн үйлчилгээний эцсийн хэрэглэгчийн төлөх үнэ тарифыг аль болох зардлаа нөхөх зарчмаар тогтоох хэрэгтэй. Гурвантэс сумын төвийн айл өрхүүдийн дэд бүтцийн үйлчилгээний төлбөр хийх чадвар, хүсэл төдийлөн сайн биш байна. 2012 онд зохион байгуулсан фокус бүлгийн ярилцлагад оролцсон иргэдийн дийлэнх нь нийтийн аж ахуйн үйлчилгээг төр хариуцах ёстой гэх саналууд гаргаж байсан. Тэд илүү чанартай нийтийн аж ахуйн үйлчилгээ хүртэхийн тулд арай илүү төлбөр төлөх хэрэгтэй гэсэн саналыг нааштай хүлээж аваагүй юм. Иймд дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах хэсэгт тодорхой хэмжээний татаас шаардагдах нь гарцаагүй, харин ашиглалтын зардалд татаас олгохыг болих, эсвэл бууруулах арга хэмжээ авах хэрэгтэй. Тиймээс өөрөө өөрийгөө санхүүжүүлэх бүтэц бий болгохын тулд, жишээ нь нэг га газарт доод тал нь 40 айлтай буюу нягтрал сайтай блокуудыг холбогдох тохиолдолд, дулаанаар хангах зарчмыг баримтлах

болно. Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан жижиг эдлэн бүхий газартай амины орон сууцуудыг хөгжүүлэх явдлыг дэмжих явдал нь Гурвантэс сумын шинэ дэд бүтцийн сүлжээний эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх юм.

Сумын захиргаа дэд бүтцийн төслүүдийн эргэн төлөгдөх боломжинд судалгаа хийж байх хэрэгтэй, харин тухайн төслийн санхүүгийн үр өгөөж дунд ба түүнээс дээш түвшинд байвал эдгээр төслүүдийг санхүүжүүлэх, барилга угсралтын ажлыг хийх болон ашиглахад хувийн хэвшлийг татан оролцуулах хэрэгтэй. Хувийн хэвшлийн санхүүжилт нь дэд бүтцийн салбарын хөрөнгө оруулалтыг бүхэлд нь “хучих” биш гэдгийг анхаарах хэрэгтэй бөгөөд хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн үр өгөөж зэрэг хүчин зүйлсийг харгалзан дэд бүтцийн төслүүдийг санхүүжүүлэх олон арга барил, эх үүсвэрийг сумын захиргаа эрэлхийлэх хэрэгтэй юм.

Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан хөрөнгө оруулалтын үндсэн төрлүүдийг санхүүжүүлэхэд авч үзэх хэрэгтэй эх үүсвэрүүдийг доорх хүснэгтэд үзүүлэв:

Хүснэгт 3.2: Санхүүжилтийн эх үүсвэрийн боломжууд /дэд бүтцийн төрлөөр/

Дэд бүтэц	Хэмжих нэгж	Нийт хэмжээ	Санхүүжилтийн боломжийн эх үүсвэр
Төв зам	км	3.9	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Туслах зам	км	13.7	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Бусад зам	км	5.2	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
U-хэлбэрийн ус зайлуулах шугам	км	18	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Явган хүний зам	км	18	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Гудамжны гэрэлтүүлэг	тоо	350	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Бохир ус цэвэрлэх байгууламж	м ³ /хоног	-	МАК/хувийн салбар
Ус дамжуулах хоолой	Км	14	ХОТ, аймаг
Усан сан	м ³	500	ХОТ, аймаг, БХБЯ
Ус дамжуулах шугам	Метр	12553	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Ус түгээх цэг	Тоо	7	Сум
Бохирын шугам	Метр	8500	ОНХС, сум, аймаг, БХБЯ
Цэвэрлэх байгууламж	м ³ /хоног	1000	АХБ ба БАШ гэрээ
Бохир усны насосны станц	Тоо	-	ОНХС, сум, аймаг, БХБЯ
Цахилгаан станц	Тоо	-	МАК
Дэд станц, 35/10kV	Тоо	1	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Дэд станц, 10/0.4kV	Тоо	11	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Кабель, 10kV	Метр	300	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Агаарын шугам, 35kV	Метр	2600	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Агаарын шугам, 10kV	Метр	6300	ХОТ, сум, аймаг, БХБЯ
Дулааны станц	МВт	20	БАШ гэрээ ба ХОТ
Дулаан дамжуулах шугам	Метр	1665	Сум, аймаг, БХБЯ
Дулааны дэд станц	Тоо	2	Сум, аймаг, БХБЯ
Хогийн цэг	Хүчин чадал м ³	1500	ОНХС, сум, БАШ, Гэрээлэгч

Нэгэнт ОНХС-ийн бололцоо хязгаарлагдмал тул зөвхөн бохир ус, хатуу хуурай хог хаягдал зайлуулах төслүүдийг санхүүжүүлэх юм. Иймд хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөний дийлэнх хэсгийг улсын хөрөнгө оруулалтын

хөтөлбөрөөс санхүүжүүлэх боломжтой. 2013 оны санхүүгийн жилд улсын төсвийн үйл явцад томоохон өөрчлөлтүүд гарлаа. 2013 оноос өмнө жил бүрийн төсвийг төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хуулийн (ТБУСХ) дагуу нарийвчлан боловсруулдаг байсан. ТБУСХ нь орлого болон төсвийг төвлөрүүлж, аймаг сумдын хөрөнгө нэмэгдүүлэх боломжийг нь дутуу үнэлснээс гадна орон нутгийн засаг захиргааны эрх мэдэл болон үүрэг хариуцлагыг мөн төвлөрүүлсэн явдал болсон юм. 2013 оны 1-р сараас эхлэн ТБУСХ-ийг өөрчлөн төсвийн хуулиар хэрэгжих болсон. Төсвийн хууль шинэчлэгдснээр төсвийн үйл явцад дахин орон нутгийн засаг захиргаа руу чиглэсэн төвлөрлийг сааруулах боломж нээлттэй болж байна. Төсвийн хуулийн нэг чухал онцлог нь ОНХС-г байгуулж орон нутгийн засаг захиргааны идэвх санаачлагыг дэмжиж байгаа явдал юм. Төсвийн хуулийн зарим онцлогоос дурьдвал:

- Төсвийн хуанлийг нарийвчлан гаргасан;
- Засаг захиргааны төвшин тус бүрт төсвийн орлогыг хуваарилах;
- Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн хувилбаруудыг тодорхойлсон ;
- Орон нутгийн сайн ажиллагааг дэмжсэн төсвийн хөшүүргийг бий болгосон;
- Хөрөнгө, өрийн удирдлагын тусгай журмууд гаргасан;
- ОНХС байгуулж орон нутгаа хөгжүүлэх идэвх санаачлагыг дэмжсэн ;
- Орон нутгийн засаг захиргааны доод нэгжээс эхлээд төсөв боловсруулах явцад олон нийтийг оролцуулах дүрмийг тогтоосон.

Хүснэгт 3.1–ээс харахад ихэнх ХОТ-ний зардлууд, ялангуяа Гурвантэс сумын дэд бүтэц, үйлчилгээний сүлжээг бий болгох төслүүдийн санхүүгийн эх үүсвэрийг ОНХС болон аймаг, сумдуудын төсвөөс гарахаар харагдаж байна. Хүснэгт 2-т Гурвантэс сумын 2012 он болон 2013 оны төсвийн орлого, зарлагыг, өөрөөр хэлбэл төсвийн тухай хуулийн өмнөх болон дараах жилээр харуулж байна.

Хүснэгт 3.2: Гурвантэс сумын төсвийн орлого, 2012-2013 (мян төг)

	2012	2013
I. Орлого (II+III)	4 064 214.9	138 420.0
II. Татварын орлого (1+2+3)	3 934 798.4	118 320.0
III. Татварын бүс орлого	129 416.5	20 100.0
Аймгийн төсөвт шилжүүлсэн орлого	2 011 662.8	2 133 191.9
Улсын төсөвт шилжүүлсэн орлого	52 576.2	0.0
Сумын орлого	4 064 214.9	138 420.0
I. Орлого (II+III)	6 075 877.7	2 271 611.9
II. Татварын орлого (1+2+3)	6 128 453.9	2 271 611.9

Хүснэгтээс харахад төсвийн хуулийн шинэчлэл хэрэгжиж эхэлсэн ч 2013 онд сумын орлогын ихэнх хувийг аймаг болон улсын төсөвт шилжүүлсэн хэвээр

байна. Доорх хүснэгт 3-т харуулсан Гурвантэс сумын хөрөнгө оруулалтын сангийн үзүүлэлтээс харин харвал ОНХС-аас орж ирэх хөрөнгө нь шилжүүлсэн орлогын нэлээд их хэмжээг нөхөх байдалтай байна.

Хүснэгт 3.3: Гурвантэс сумын хөрөнгө оруулалт эх үүсвэрээр, 2012 ба 2013

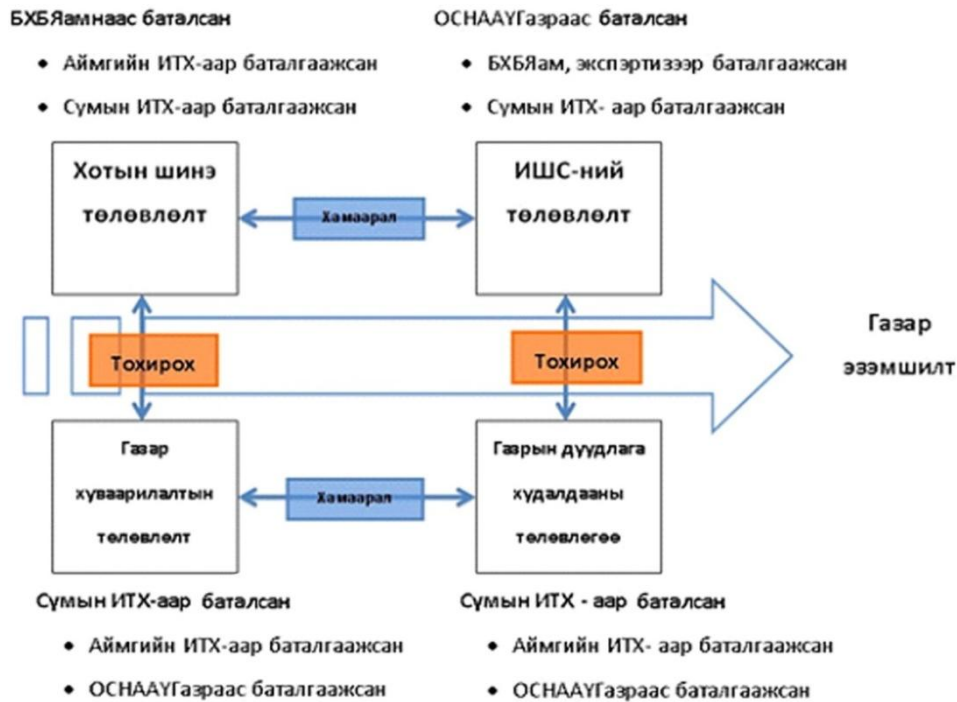
Сумын хөрөнгө оруулалт	2012 (сая төг)			2013 (сая төг)			
	Улсын төсөв	Орон нутгийн төсөв	Дүн	Улсын төсөв	Орон нутгийн төсөв	ОНХС	Дүн
Хэмжээ	5	12	17	40	0	646	686

Үүнээс харахад ОНХС-аас илүү ихээр төслийн сумдын орон нутгийн дэд бүтцийн санхүүжилтэд хөрөнгө хуваарилагдах юм. 2013 онд орон нутгийн төсвийн үлдэгдлийг Сангийн яамнаас ОНХС-д хуваарилсан бөгөөд 2014 оноос орон нутгийн засаг захиргаа өмнөх жилийн төсвийн зардлын хэмжээнээс илүүгүйг ОНХС-д шилжүүлэх боломжтой байх юм. Иймээс төслийн орон нутгийн засаг захиргаад өөрийн ОНХС-ийн хэмжээг нэмэгдүүлэх арга замыг хайх хэрэгтэй болно.

4. ИНСТИТУЦИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН АРГА ХЭМЖЭЭНҮҮД

Ерөнхий төлөвлөгөө, Газар олгох төлөвлөгөө, Нийтийн аж ахуйн байгууллагын дэд бүтцийн төлөвлөгөө болон Газрын дуудлага худалдааны зэрэг төлөвлөгөөнүүд ерөнхий төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд хоорондоо ямар уялдаа холбоотой байх ёстойг Схем зураг 4.1.-д харуулав. Гурвантэс сумын төвийг хүсэн хүлээж буй түвшинд хүртэл хөгжүүлэхийн тулд эдгээр дөрвөн төлөвлөгөөг бүрэн бөгөөд уялдаа холбоотой хэрэгжүүлэх нь чухал юм. Ерөнхий төлөвлөгөөг улсын хэмжээнд баталсны дараа төлөвлөгөөний заавар, чиглэлүүдтэй сумын байгууллага, ажилтан бүр танилцаж хэрэгжилтэнд бүрэн дэмжлэг үзүүлэх хэрэгтэй. Доорх схем зурагт төлөвлөгөөг батлуулахад ямар уялдаа холбоо, түүнчлэн ямар байгууллага аль түвшинд хариуцахыг харуулав. Орон нутгийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал нь төлөвлөгөөг орон нутагт баталгаажуулах, хэрэгжүүлэх үе шатанд шаардлагатай дэмжлэг тусалцаа үзүүлэх үүрэгтэй байна.

Схем зураг 4.1. Газар ашиглалт, дэд бүтцийн гол үйл ажиллагаануудын хамаарал

Хот төлөвлөлтийн асуудлаар Гурвантэс сумыг хөгжүүлэх хороог байгуулах саналыг сумын засаг захиргаа дэвшүүлж болох бөгөөд тус хороо нь ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх өдөр тутмын ажлыг хянаж байх, түүнчлэн хот төлөвлөлтийн асуудлаар Иргэдийн төлөөлөгчийн хуралд нарийн бичгийн ажлыг гүйцэтгэж болох юм. Хороонд багийн ахлагч, аймаг, БХБЯ, МАК, нийтийн аж ахуйн байгууллага, орон нутгийн томоохон бизнесүүд болон иргэний нийгмийнхэн бусдын зэрэгцээ орсон байх хэрэгтэй. Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд оролцогч талуудын оруулж буй хувь нэмрийг дээд зэргээр зохицуулах үүргийг энэхүү хороо хүлээнэ. Энэ нь сумын төвийн хөгжилд төрийн захиргааны байгууллага дан ганцаар байхаас илүү их хувь нэмэр оруулах нь дамжиггүй. Энэхүү хорооны байж болох зохион байгуулалтын бүтцийг доорхи бүдүүвчид харуулав.

Схем зураг 4.2: Гурвантэс сумын хөгжлийн хороо

АЕСОМ-ын баг ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулахдаа институцийн хөгжлийн стратегийн төлөвлөгөөг түүнтэй уялдуулан боловсруулсан. Институцийн төлөвлөлтийн гол зорилго нь Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай аймаг болон сумын засаг захиргааны газрын менежмент, дэд бүтцийн үйлчилгээ үзүүлэх, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг удирдан хэрэгжүүлэх чадавхийг бэхжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх явдал юм. 2013 оны 5 сард боловсруулсан Өмнөговь аймгийн Институцийн хөгжлийн стратегийн (ИХС) төлөвлөгөөний төсөл нь энэхүү ерөнхий төлөвлөгөөний чухал нэг бүрэлдэх хэсэг нь юм.

4.1 Стратегийн алсын хараа

Эрдэс баялаг ихтэй Гурвантэс сум нь цаашид Өмнөговь аймгийн баруун бүсийн хөгжлийн гол төв болж хөгжих, найдвартай ажиллагаатай хотын дэд бүтэц, үйлчилгээтэй, шуурхай, үр дүнтэй ажилладаг удирдлагын болон гүйцэтгэх бүтэцтэй “аймгийн зэрэглэлтэй хот” болох ёстой Энэ зорилгод хүрэхийн тулд дараах 4 хүрээг ИХС-д авч үзсэн байна. Үүнд:

4.1.1 Гурвантэс сум “аймгийн зэрэглэлтэй” хот болох

Гурвантэс сум болон Өмнөговь аймаг энэхүү институцийн хөгжлийн стратегитэй танилцаж, батлан хэрэгжүүлэх явдал нь Гурвантэс сумын төвийг “аймгийн зэрэглэлтэй хот” болгоход маш чухал үүрэгтэй бөгөөд хотын

зэрэглэлтэй болох нь хотын хэмжээний зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, ачаалал үүсээд байгаа асуудлуудыг шийдвэрлэх, иргэдийнхээ амьдралын чанарыг дээшлүүлэхэд тулгуур угтвар нөхцөл болж өгөх юм. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд бодит үр дүнд хүрье гэвэл Гурвантэс сумын ирээдүйн хөгжилд оролцох засгийн газар, Өмнөговь аймаг, Гурвантэс сумын засаг захиргаа, захиргааны байгууллагууд, бизнесийн хөрөнгө оруулагчид, ТББ, иргэд зэрэг бүх талуудын хоорондын хамтын ажиллагааг үр дүнтэй болгох хэрэгтэй.

4.1.2. Найдвартай ажиллагаатай хотын дэд бүтэц, үйлчилгээтэй хот

Сумын төвийн алсын харааг амжилттай хөгжиж буй засаг захиргааны болон худалдаа арилжааны төв болох, улмаар бүс нутгийнхаа эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны хөгжлийг идэвхтэй дэмжих, одоо байгаа, цаашид өсөн нэмэгдэх хүн амынхаа ая тухтай, тогтвортой аж төрөх орчныг нь бүрдүүлсэн байх гэж тодорхойлсон байна. Хотын үйлчилгээг иргэддээ шуурхай, үр дүнтэй хүргэдэг болгохын тулд Гурвантэс суманд орчин үеийн авто замын сүлжээ, ус ба бохир усны тогтолцоо, цахилгаан эрчим хүч, дулааны үйлдвэр, хуурай хог хаягдлын цэг, бороо, үерийн усыг зайлуулах зэрэг бүтэцтэй байх хэрэгтэй.

4.1.3. Шуурхай, үр дүнтэй ажилладаг удирдлагын болон гүйцэтгэх бүтэцтэй хот

Гурвантэс сум эрч хүчтэй хөгжин дэвжсэн, нээлтэй, үйлчилгээг шуурхай, үр дүнтэй иргэддээ хүргэдэг, нийгмийн дэг журмыг чанд сахисан засаг захиргаатай хот байхыг эрхэмлэж байна. Түүнчлэн түншлэлийн зарчимд тулгуурлан бусад олон талуудтай үр бүтээлтэй хамтран ажиллах, улмаар гуравдагч талуудаар бизнес хийлгэх боломжийг олгох, үүний зэрэгцээ хотын засаг захиргааны удирдлага, түүний хөгжилд олон нийтийн оролцоог хангахыг дэмжих юм.

4.1.4. Гурвантэсийн төлөөх түншлэл

Гурвантэс сумын орон нутгийн иргэд, Өмнөговь аймгийн болон улс үндэстнийхээ хөгжилд хувь нэмрээ оруулах хүсэлтэй бүх талуудад түншлэл байгуулах боломжтой юм. Концессийн хуулиар төслүүдээс талууд үр шимийг нь хүртэж амжилттай хэрэгжүүлэх, баталгаажуулахын тулд сонирхогч компаниуд, бизнесийн холбоод, худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим, ТББ болон гадаадын хөрөнгө оруулагчид бүгдэд төр, хувийн хэвшлийн түншлэл байгуулахыг дэмжиж байгаа билээ. “Гурвантэсийн төлөө түншлэл” гэдэг сэдвийн дор Гурвантэс хотын хөгжлийн асуудлаар улсын хэмжээний улс төрийн төлөөлөл, засаг захиргааны нэгжүүдээс ойлголт, дэмжлэг авах, Өмнөговь аймгийн төлөөлөөс хамтран ажиллах хүсэлтэй байгаад итгэлтэй байна.

4.2 Сумын бүтэц зохион байгуулалтын талаарх санал

Ерөнхийдөө, орон нутгийн засаг захиргаа илүү идэвхтэй байдлаар үйл ажиллагаа явуулж хүлээгдэж буй сорилтуудыг даван туулахын тулд онцлог арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Бэрхшээл хүндрэлийг гарч ирэх бүрт нь нэг нэгээр нь шийдэх биш харин энэхүү ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу хот сууринг хөгжүүлэхийн тулд газар олгох, дэд бүтэц хөгжүүлэх төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжүүлэх, мөн нийтийн аж ахуйн үйлчилгээг зохистой удирдахад илүүтэй анхаарах нь зүйтэй. Ялангуяа газар олголт болон дэд бүтцийн хөгжлийг хооронд нь сайтар уялдуулан зохицуулж байх хэрэгтэй.

Шаардлагатай техникийн болон удирдлагын чадавхийг бий болгохын тулд Гурвантэс сумын захиргаанд дэд бүтэц, газрын харилцааны удирдлагын нэгжийг (ДБГХУН) шинээр байгуулахыг санал болгож байна. Энэхүү нэгжид одоо байгаа газрын мэргэжилтнээс гадна шинээр Ерөнхий архитекторын албан тушаалыг бий болгоно. ДБГХУН нь сумын засаг даргад тайлагнана. ДБГХУН дараахь чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- Ерөнхий төлөвлөгөөнд нийцүүлэн, дэд бүтцийн хөгжлийн төлөвлөгөөтэй уялдуулан газар олголтыг хэрэгжүүлэх;
- Газар ашиглах зөвшөөрөл олгох;
- Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөг үндэслэсэн гурван жилийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Газар ашиглалтыг өөрчлөх саналыг судлаж, шийдвэр гарган баталгаажуулах;
- Барилга барих төлөвлөгөөний саналыг судлаж, шийдвэр гарган баталгаажуулах;
- Газар эзэмших, ашиглах болон барилгажуулалтын талаарх мэдээллийн цахим санг бий болгож удирдах.

ДБГХУН дор дурьдсан орон тоотой байж болох юм:

- Ерөнхий архитектор - 1
- Хотын инженер - 1
- Хотын үйлчилгээний техникийн ажилтан - 1
- Газрын мэргэжилтэн - 1
- Газрын техникч - 1
- Төлөвлөгөө шалгагч мэргэжилтэн - 1
- Мэдээллийн технологийн ажилтан - 1
- Байгууллага, иргэдтэй ажиллах мэргэжилтэн - 1

Ерөнхий төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэхэд байгууллага, иргэдтэй ажиллах мэргэжилтний үүрэг роль чухал байх болно. Уг мэргэжилтэн нь

ерөнхий төлөвлөгөө, тухайлбал хотын газар болон дэд бүтцийн удирдлагыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор оролцогч талуудтай харилцах үйл ажиллагаанд гол анхаарлаа хандуулан ажиллана. Түүнчлэн сум харилцаа холбооны ажилтантай байж болох бөгөөд энэхүү мэргэжилтэн нь орон нутгийн засаг захиргаа, олон нийт болон бусад оролцогч талуудтай өргөн хүрээний асуудлаар хэлэлцүүлэг өрнүүлэхэд гол үүрэг гүйцэтгэх юм. Хэлэлцүүлгийг дараах (үүгээр зөвхөн хязгаарлахгүйгээр) асуудлаар өрнүүлж болно. Үүнд:

- Сумын хөгжлийн бодлогын асуудлууд;
- Зөвшөөрөл олгох, зохицуулах шаардлагууд;
- Хөдөлмөр эрхлэх боломжууд;
- Төсөв;
- Нийгмийн хөтөлбөрүүд;
- Хүрээлэн буй орчны удирдлага.

5. ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭНҮҮД

Монгол улсын үндсэн хуулиар норм стандартыг хуульчлах ба зохицуулах суурь онолыг тодорхойлсон байдаг. Үүнд Монгол улсын иргэд эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, хүрээлэн буй орчны бохирдол болон экологийн тэнцвэрт байдал алдагдахаас хамгаалуулах, ажил хөдөлмөр эрхлэх чөлөөт сонголт хийх, ажлын таатай орчин нөхцөлд байх зэрэг эрх, чөлөөг эдлэх давуу талуудыг нь хамгаалсан байна гэжээ. Ерөнхийдөө томоохон эдлэн газар, өөрөөр хэлбэл “гэр хороолол”-ын барилгажуулалт болон төлөвлөлтийн талаар одоогоор онцолсон норм/стандартууд байхгүй байна. Гэхдээ “Хот, суурин газрын төлөвлөлт ба барилгажилтын норм ба дүрэм” –ний 2.1.2. хэсэгт зааснаар гэр хорооллыг төлөвлөхдөө тус эрхийн актын хавсралт 8-д заасан нэг давхар орон сууцны нэгэн адил авч үзэх бөгөөд холбогдох бүхий л үйлчилгээ, эрүүл ахуйн шаардлага болон ундны усны нөөцөөр хангагдах юм байна.

“Монгол улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай”-хуулийн 27-р зүйлд зааснаар “иргэд өөрийн өмчилж авсан газартаа газар өмчлөгчийн үүрэг, хариуцлагыг зохицуулах хууль дүрэм, холбогдох байгууллагаас баталсан бүтээн байгуулалтын дүрэм, стандартын дагуу барилга, инженерийн шугам сүлжээг барих, ашиглах болон ажиллуулах эрхтэй” гэжээ.

“Газар өмчлөх гэрчилгээгээр өмчлөгдөх газрын байршил ба хэмжээ” гэсэн 29-р зүйлд зааснаар гэр бүлийн орон сууц бүхий талбайн зориулалтаар ашиглах газрын хэмжээ 07га-аас хэтрэхгүй байна. Сум, дүүргийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын хуулийн 29.1, 29.2 ба 29.3-ын заалтын дагуу тухайн нутаг дэвсгэрт байгаа хүн амын нягтрал, газрын нөөцийн хэрэгцээ

шаардлагад тулгуурлан иргэдэд эзэмшүүлэх газрын хэмжээг өөрөө тогтоож болно. Түүнчлэн "иргэний өмчийн газрыг улсын тусгай хэрэгцээг үндэслэн нөхөн олговортойгоор солих" гэсэн хуулийн 32 дугаар зүйлд заасан байна. Үүнд:

- Улсын чанартай зам, шугам сүлжээ, барилга байгууламж барих. Тусгай хэрэгцээг үндэслэн иргэний өмчийн газрыг бүхэлд нь буюу түүний зарим хэсгийг нөхөх олговортойгоор солих буюу эргүүлэн авч болно;
- Иргэний өмчийн газрыг улсын тусгай хэрэгцээг үндэслэн нөхөн олговортойгоор солих буюу эргүүлэн авах тухай шийдвэр гаргахаас нэгээс доошгүй жилийн өмнө газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага газар өмчлөгчтэй энэ тухай урьдчилан тохиролцсон байна;
- Иргэний өмчийн газрыг улсын тусгай хэрэгцээг үндэслэн солих буюу эргүүлэн авахад газар өмчлөгчид олгох нөхөн олговрыг улсын төсвөөс гаргана.

Монгол улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хуулиар иргэд Улаанбаатар хотод 0.7 га, аймгийн төвд 0.35 га, сумын төвд 0.5 га тус тус эзэмших эрхтэй ч ихэнх айл өрхөд энэ газартаа хашаа босгох санхүүгийн боломж муу байна. Зарим өрхүүд том газар авах сонирхолгүй учир нь хот, суурингийн төвөөс алслагдмал, дэд бүтцийн үйлчилгээг хүртэх боломжгүйтэй холбоотой юм.

Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд зохицуулах нэн тэргүүний арга хэмжээ бол хот байгуулалтын хууль юм. Энэхүү хууль нь хөгжлийн хяналт тал дээрээ сул бөгөөд цаашид бэхжүүлэх боломж байвал ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан олон төрлийн газар ашиглалт болон бүтээн байгуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хялбарбайх юм.

5.1 Газар ашиглалт, дэд бүтцийн нэгдсэн удирдлага

Газрын болон дэд бүтцийн удирдлагын үр ашгийг дээшлүүлэхийн тулд ДБГХУН-ээс системийн арга барилыг нэвтрүүлэх шаардлага гарна. Газар олгох хүсэлт гарах тутам газар ашиглалтын төлөвлөгөө болон хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө хоорондын уялдаа холбоог тогтмол шалгаж эдгээр хоёр төлөвлөгөөг хооронд нь нийцүүлж хэрэгжиж болох байдлыг нь хангах хэрэгтэй.

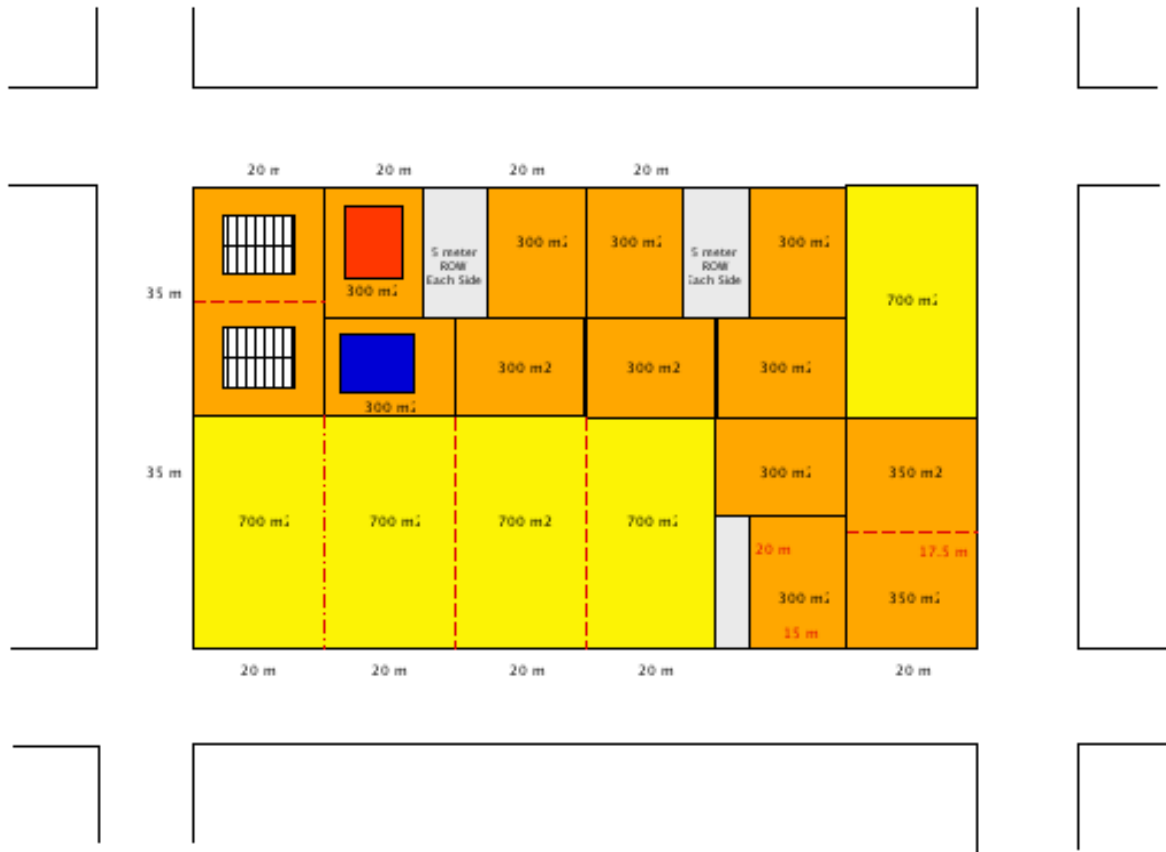
Газар олгох, дэд бүтэц, нийтийн аж ахуйн үйлчилгээг хүргэх процессыг хооронд нь уялдуулснаар шинээр хороолол, мөн бичил хороолол барих төлөвлөгөөний хүрээ, цаг хугацааны талаарх мэдээллийг олон нийтэд өгснөөр сумын захиргаа хот төлөвлөлтийн ил тод байдлыг сайжруулах боломжоор хангагдах болно.

Бичил хорооллын нягтралыг аажмаар нэмэгдүүлэхийн тулд дэд бүтцийн үйлчилгээг хүргэх асуудлыг зохистой шийдэх хэрэгтэй. Эхэндээ 200 м² эдэлбэр газар бүхий бичил хороололд нийтийн аж ахуйн үйлчилгээг бүрэн хүргэх бол 200 м²-ээс илүү эдэлбэр газар бүхий бичил хороололд уг үйлчилгээг арай хязгарлагдмал байдлаар хүргэнэ. Гэхдээ энэ нөхцөл цаашид аажмаар өөрчлөгдөнө. Эдийн засгийн үр ашиг буюу зардлаа бүрэн нөхөх чадамж нь тухайн байршилд нийтийн аж ахуйн үйлчилгээг бүрэн хэмжээгээр үзүүлэх гол шалгуур нь байх ёстой.

Газар эзэмшигчид талбайгаа хуваан улмаар нягтрал нэмэгдсэн тохиолдолд хотоос ус, бохир болон дулааны холболтыг тусад нь тус газарт хийж болно. Газрыг хувааж нягтруулахыг Гурвантэс сумын засаг захиргаа албан ёсны бодлогоор дэмжиж хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Иргэд газраа хуваах өргөдөл гаргахад хотын удирдлага өргөдлийг шуурхай шийдвэрлэн баталгаажуулах хэрэгтэй. Газраа хуваах сонирхол бүхий газар эзэмшигчдэд ДБГХУН-ээс техникийн дэмжлэг туслалцаа үзүүлж болно. Үүнийг “блок-блокоор” гэсэн загвараар хэрэгжүүлэх нь хамгийн тохиромжтой. Тухайлбал, нэг блок дээр зэргэлдээ эдэлбэр газартай 10 газар эзэмшигчид газраа хуваах сонирхолтой байвал хотын захиргаа тухайн газруудын шинэ төлөвлөлтийг хийхэд нь тэдгээрт туслалцаа үзүүлж болох юм. Газрыг хуваасны дараа газар эзэмшигч тус бүр өөрийн газарт дэд бүтцийн холболтыг хийлгэх хүсэлтээ ДБГХУН-д өгнө. Нэгэнт дэд бүтцэд холбогдсоны дараа газар эзэмшигч гуравдагч этгээдэд газраа түрээслэх, эсвэл газар ашиглах эрхээ зарах боломжтой болно. Газрын зах зээл сайн хөгжсөн олон улс оронд энэ нь ашигтай бизнес болсон байдаг. Ашиг олох сонирхол нь энэхүү үйл явцыг түргэтгэнэ.

Газрыг цаашид хуваах, ингэснээр хот суурингийн нягтралыг нэмэгдүүлэхийг дэмжих үүднээс сум захиргаа газар эзэмшигчдэд газар олгохдоо дээр нь барилга барихдаа гудамжныхаа аль нэг талын дагуу барихыг зөвлөх хэрэгтэй. Ингэснээр цаашид газрыг хуваахад хялбар болно. Эсвэл барилгаа барихдаа газрынхаа урд эсвэл ар талд барих, ингэснээр газрыг нэг хэсэг нь гудамж руу харсан, нөгөө хэсэг нь ар талаас орж боолох хоёр хэсэгт хуваах боломжтой болно.

Схем зураг 5.1: Том эдэлбэр газрыг бага эдэлбэр газарт хуваан газрыг нягтруулах жишээ загварууд

Бага багаар нягтралыг нэмэгдүүлэх өөр нэг арга бол “дундын дэд бүтэц”-тэй хувилбар юм. Төв гудамжинд сумаас ус, бохир болон дулааны хоёрдогч түвшний шугам хоолойг тавих юм. Зэрэгцээ блокуудын газар эзэмшигчид бүлэг байгуулан гуравдагч түвшний шугам хоолойг дэд гудамж руу оруулж холбох ажлыг санхүүжүүлэх, гүйцэтгэх болон ажиллуулж хөршийн газар тус бүрийг холбож болно. Дундын бүлэгт өрх бүр гишүүн байх бөгөөд бүлэг гуравдагч түвшний дэд бүтцийн эзэн нь байна. Өрх бүр хөрөнгө оруулалт болон урсгал зардлыг нөхөх хэмжээний санхүүгийн хувь нэмрээ оруулна. Энэхүү дэд бүтэц нь НААҮБ, эсвэл өөр байгууллага сумын хэмжээнд хариуцах шугам хоолойны өргөтгөл байх учир үйл ажиллагааны зардал бага байна.

5. 2 Хэлбэрт суурилсан бүсчлэл

Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд Хот байгуулалтын тухай хуулинд тусгасан зохицуулалтыг мөрдөх нь гарцаагүй. Гэсэн хэдий ч энэхүү хууль нь хот байгуулалтанд тавих хяналтын хувьд сул зохицуулалттай байгаа тул цаашид хяналтын заалтуудыг сайжруулбал ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан

олон төрлийн газар ашиглалт, бүсчлэл болон бүтээн байгуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хялбар юм.

Орон нутгийн засаг захиргаанаас хот байгуулалтын цар хэмжээ болон хэлбэрийг зохицуулах үндсэн гол арга бол бүсчлэл юм. Бүсчлэлийн кодоор газар ашиглалт болон нийтийн эзэмшлийн газар, блокийн хэмжээ болон харьцаа, талбайн хэмжээ болон харьцаа, барилгын өндөр, барилгын заавал гаргах зай, барилгын эзлэх хэмжээ, гарч болох зай зэрэг нийт талбайн хэмжээсүүдийг зохицуулдаг.

Монгол улсад одоогоор мөрдөж буй уламжлалт бүсчлэлийн код нь нилээд нийтлэг чанарыг агуулсан байна. Тухайлбал:

- Газар ашиглалтад илүү анхаарч харин барилгын хэв загварт бага анхаарсан байна. Уламжлалт бүсчлэл нь эхэндээ хүсээгүй газар ашиглалтыг (жишээ нь, үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах) орон сууц, гэр хороолол зэрэг иргэдийн оршин суух газраас тусад нь байлгах зорилгоор зохиогдсон байдаг. Тиймээс эдгээр код нь зөвшөөрөхөөсөө илүү нэлээд *хориглосон* тал ихтэй байдаг.
- Уламжлалт бүсчлэлд барилгын хэлбэрийг зохицуулах тоон үзүүлэлтийг ашигладаг. Үүнд шал, талбайн харьцаа (ШТХ), нэг га-д ногдох сууцны нэгж тоо, барилгын өндөр, заавал гаргах зай г.м.
- Уламжлалт бүсчлэлийн кодууд нь хувийн хэвшлийн байгуулалттай холбоотой байдаг бөгөөд хувийн байгуулалт явагдаж буй гудамж, нийтийн эзэмшлийн газрын загварын стандартууд үүнд ордоггүй. Эдгээр стандартуудыг гол төлөв хотын инженерүүд болон нийтийн үйлчилгээний газар хариуцдаг. Гудамжны загварыг замын хөдөлгөөнийг хөнгөвчлөх зорилгоор боловсруулдаг. Гудамжны загварууд нь гудамжны төрлүүдийн (төв, салаа, бусад замууд) стандартуудад суурилсан байдаг бөгөөд эдгээр стандартууд нь эргэн тойронтойгоо хэрхэн уялдаж байгааг тусгайлан анхаардаггүй.

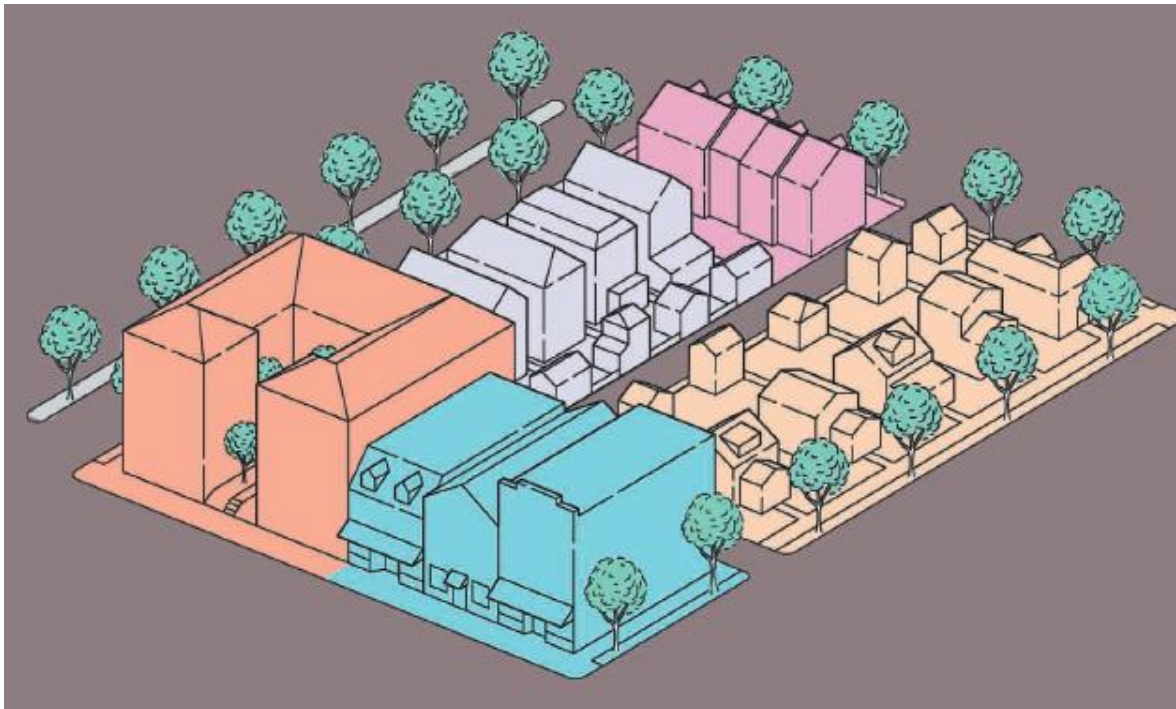
Уламжлалт бүсчлэлийн кодыг хэрэглэснээр олон улс оронд нэг төрлийн зориулалттай дүүрэгтэй, газрыг үр ашиггүй ашигласан, гудамж, нийтийн эзэмшлийн талбайн загвар төлөвлөлтийг сул хийсэн байдаг. Улмаар олон арван хотууд “хэлбэрт суурилсан кодууд”-ыг хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. Түүний үндсэн чанаруудыг дор сийрүүлэв. Үүнд:

- Нягтрал ба газар ашиглалт гэхээсээ илүү газрын зураг дизайн болон барилгын хэлбэрт илүү түлхүү анхаарна.
- Газрын ашиглалт болон орон сууцны төрлүүдийг хослуулахыг дэмжинэ.
- Нийтийн эзэмшлийн талбайн зураг дизайнд илүү анхаарна (гудамж, талбай).
- Бичиг, тоо гэхээсээ илүү зураг дизайнд тавих шаардлагыг харуулахдаа зураглалыг түлхүү ашиглана.

Зураглалыг ихэвчлэн ашиглаж байдаг болохоор “хэлбэрт суурилсан кодууд” нь санал болгож буй гудамж, талбайн шинж чанарыг олон нийт болон хэрэгжилт хариуцсан мэргэжилтнүүдэд үзүүлж таниулахад маш үр дүнтэй байдаг. Хүсч буй онцлог шинж чанарыг эхэндээ орон нутгийн иргэдтэй хэлэлцэж байж тодруулах бөгөөд цаашид доор үзүүлсэнчлэн схем зураг болон зургийн хэлбэрт оруулна.

Хэлбэрт суурилсан кодыг бий болгох нь орон нутгийн олон нийт алсын хараагаа тодорхойлох үйл явцтай холбоотой юм. Энэ үйл явцад олон нийтэд зориулан зохион байгуулах хэдэн хоног үргэлжлэх уулзалт семинарууд хамрагдах юм. Олон нийтийн “зөвшилцөл бүхий алсын хараа”-г хэтийн зураглал, байршлын шинжилгээ, зураг схем болон зураглалсан төлөвлөгөө зэрэг төрөл бүрийн үзүүлэнгүүдээр танилцуулна. Агаараас харах зураг бүхий төлөвлөгөөнд санал болгож буй барилга байшин (дээврээс харуулсан), орчны байгууламж болон төлөвлөж буй нийтийн эзэмшлийн талбай орсон байна. Ийм төлөвлөгөөний загварыг Схем зураг 5.2.-т харуулав.

Схем зураг 5.2: хэлбэрт суурилсан код бүхий блокуудыг байгуулах загвар дүрслэлүүд

Ашиглалтыг задлан жижиглэх, нягтрал болон хэмжигдэхүүний хязгаарыг тогтоох зэрэгт хяналт тавих уламжлалт аргуудаас хэлбэрт суурилсан кодууд буюу зохицуулах стандартууд нь нилээд өөр юм. Хэлбэрт суурилсан кодоод хэлбэр, масс болон нүүрэн хэсэг, түүнчлэн барилга хоорондын харьцаа, гудамж руу гарах зохицуулалт зэргийг нарийвчилж тодорхойлдог. Тухайн

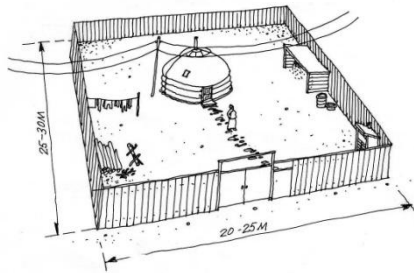
газар ашиглалтын зөвшөөрсөн нөхцлийнх нь дагуу хэмжээ, онцлог, нягтрал, үйл ажиллагаа болон хоорондын харилцаа холбоог мөн тодорхойлсон болно. Хэлбэрт суурилсан кодын үр дүнд тухайн газар нутгийн хөгжлийн талаар орон нутгийнхны санаа бодлыг илэрхийлсэн зураг төсөл загварыг боловсруулан хөгжүүлдэг. Хүртээмжтэй, загвартчиглэсэн, олон нийтийн оролцоо бүхий байдлаар тэдгээрийг зохион бүтээдэг. Эдгээрийг зураг төсөл, загварын зааварчилгаа эсвэл бодлогын мэдэгдэлтэй хольж хутгаж болохгүй ба зөвлөмжийн биш харин зохицуулах зорилготой юм. Хэлбэрт суурилсан кодуудын барилгын стандартууд нь дараах үзүүлэлт бүхий байна. Үүнд:

- **Барилгын өндөр.** Хөрш зэргэлдээ барилгад харшлахгүйн тулд барилгын давхрын тооны дээд хэмжээг, түүнчлэн гудамжны дүр төрхийг алдагдуулахгүйн тулд өндөрийн доод хэмжээг тус тус тогтооно.
- **Байршлын стандартууд.** Энэ нь байгууламжийг гудамж тал руу болон хөрш зэргэлдээ барилгатай холбогдуулж байршуулахад хяналт тавьдаг. Барилгын урьд, хажуу болон ар талуудын шугамын хэмжээ ба орц, зогсоол болон дотор талын талбайн байршил, хэлбэрийг мөн тодорхойлно. Байршлын зургийг (зохицуулах төлөвлөгөө) гол төлөв гаргаж өгнө. Хэсэг бүрийг харуулсан зурагт барилгын урд талаар явах явган хүний замыг нарийвчлан харуулна.
- **Ашиглалт.** Газар ашиглалт нь барилгын стандартуудын нэг хэсэг мөн. Гэхдээ хэлбэрт суурилсан кодуудыг ашиглах арга нь уламжлалт бүсчлэлийн аргаас өөр юм. Ерөнхий нөхцөлд (тухайлбал жижиглэн худалдаа, орон сууц) тусгагдсан зөвшөөрөгдсөн ашиглалтуудыг барилгын төрөл тус бүрээр тодорхойлж хэсэг бүрийг харуулсан зурагт тэмдэглэсэн байна. Энэ арга нь холимог бүтэцтэй барилгад янз бүрийн ашиглалтыг давхар тус бүрт нь оноож өгөхөд амар бөгөөд дэвсгэр (бүсчлэлийн) зурагт эдгээр мэдээллийг тусгах хүндрэлтэй асуудлаас зайлсхийх боломж өгдөг.
- **Хотын дүр төрхийг тодорхойлох элементүүд.** Гудамжны зураг төсөл, загварыг тус тусад нь гаргадаггүй газарт зөвлөмж болж буй гудамжны төрөл загварууд кодуудын нэг хэсэг болж болно. Хэмжигдэхүй бүхий хэсэг бүрийг харуулсан зургийг н мөрдвөл зохих стандартуудыг тоймлон гаргана. Ландшафт талбай болон өмчийг заагласан шугамуудыг мөн харуулна.
- **Ландшафтын стандартууд.** Олон арван кодоод зохих мод, хөрс хучих зүлэг, ургамал, наранд тааруулж байршуулах, сүүдрэвч, алсыг харах мөн нийтийн эзэмшлийн талбайг сайжруулах арга аргачлал, заавар зэргийг жагсаасан ландшафтын багц стандартуудыг агуулсан байдаг.

Хэлбэрт суурилсан кодыг ашиглах нэг шалтгаан нь бол мэргэжлийн бус хүмүүс уламжлалт бүсчлэлийн баримт бичигтэй харьцуулахад үүнийг ойлгон дагаж мөрдөхөд хамаагүй хялбар байдаг. Хэлбэрт суурилсан кодууд нь товч, тодорхой, дүрслэн үзэж уншихад дөхөм болох байдлаар зохион

байгуулагдсан байдаг. Түүнчлэн шаардлага хаана хангагдаж байгааг тодорхойлоход шийдвэр гаргагчдад хялбар болно. Хэлбэрт суурилсан кодыг гэр хороололд тохируулан боловсруулах ажлыг Азийн хөгжлийн банкны ТТ-4632-МОН буюу “ Хот байгуулалт ба орон сууцыг бэлтгэх төсөл”-ийн хүрээнд эхлүүлсэн байна. Энэ аргыг Гурвантэс суманд нэвтрүүлж болно.

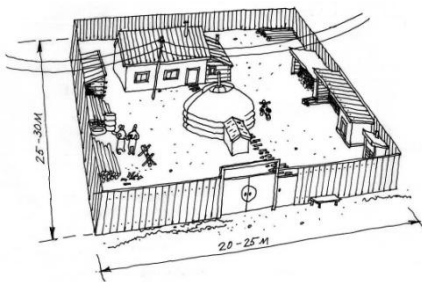
Схем зураг 5.3: Гэр хорооллын газрын хөгжил

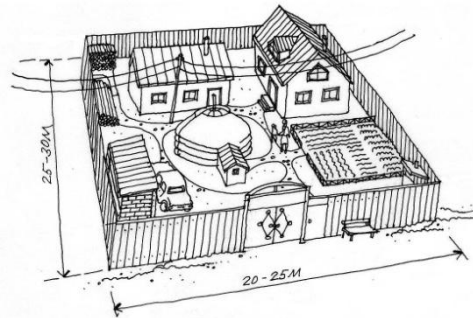
Хөгжүүлэх ердийн арга

Тухайн газарт эхлээд гэрээ байрлуулахаас эхэлнэ. Гэрийг гол төлөв ар тал руу байрлуулж урд хэсэгт томоохон талбайг чөлөөлж гаргана.

Газрынхаа ар хэсэгт зуны байшинг байрлуулж болно. Газрыг хөгжүүлэх хамгийн сүүлийн алхам бол суурин барилга байшингаа барих явдал.

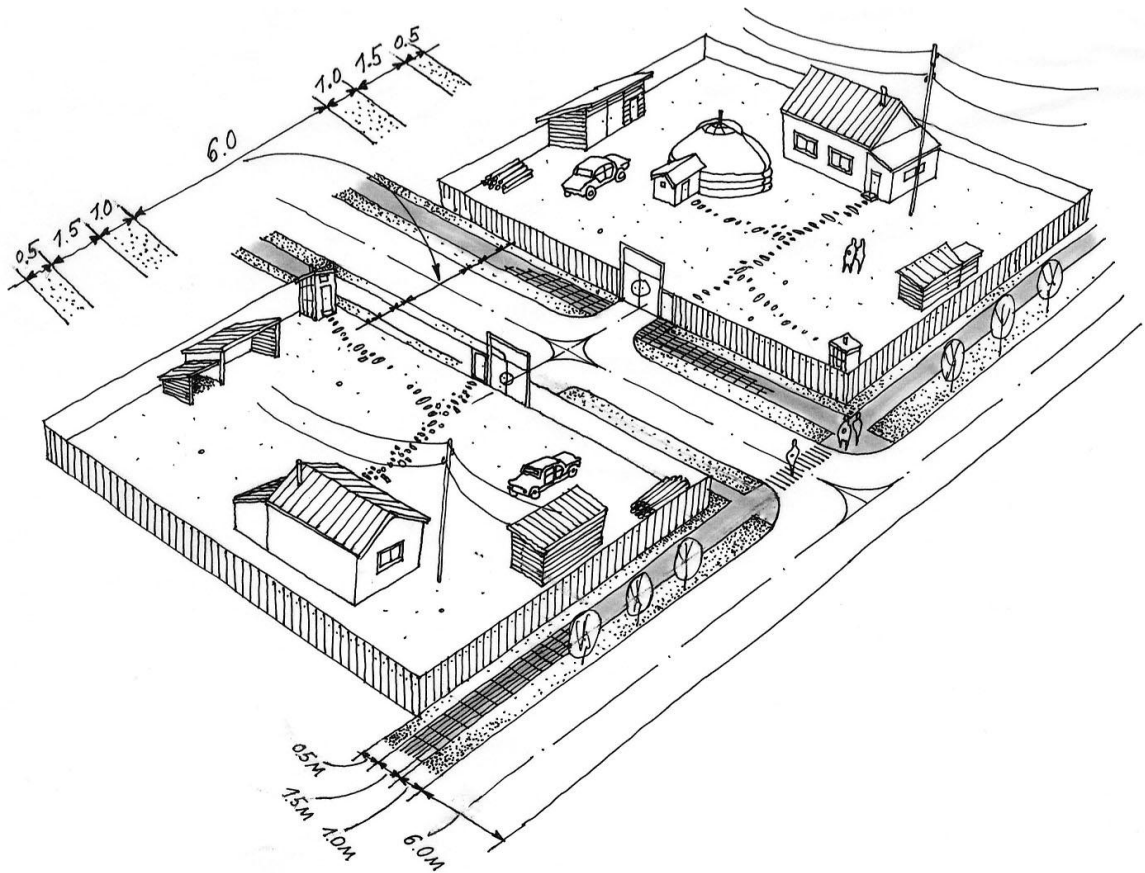
Суух сууц ба газрыг сонгохдоо өвөл нарны тусгал элч их байх, дулааны хэрэгцээ, өртөг бага байхыг харгалзана. Байгалийн ердийн дулааныг дээд зэргээр ашиглан халаалтын өртөг зардлыг бууруулдаг үнэ төлбөргүй аргуудыг нэвтрүүлэх нь суурьших газрыг хөгжүүлэх зураг төсөл, загвар боловсруулахад гол зарчим байх юм. Үүнд газрын хэлбэр, байршуулалтыг зөв хийх асуудлууд ордог. Урагшаа харсан цонх, хавсаргасан хүлэмжүүдийг өвлийн саруудад нарны дулааныг их хэмжээгээр авч байхаар ашиглаж болно. Гэр хороололд барих байшинг байрлуулах, загвар боловсруулахад эдгээр нь харгалзаж үзэх чухал асуудлууд болно.

Томоохон эдлэн газарт мөн адил дүрслэх аргаар хэлбэрт суурилсан кодын элементүүдийг харуулж болно. Тухайлбал, боломжит кодын шаардлагыг загвар болгон Схем зураг 5.4.-т харуулав. Үүнд дараах шаардлагуудыг харуулсан байна. Үүнд:

- Гудамжны нийт өргөн нь 15м, машин явах хэсгийн өргөн нь 7м-ээс доошгүй буюу хоёр машин зөрж болох боломжтой. Уулзвар хоорондын зай 200м-ээс хэтрэхгүй байна.

Схем зураг 5.4: 16 м өргөн бүхий замын шаардлагууд

Гурвантэс өөрийн бүсчлэлийн кодыг боловсруулах хэрэгтэй. Хот ирээдүйд хэр том, ямар онцлог бүхий болохтой нь нийцүүлэн кодуудыг боловсруулах хэрэгтэй болно. Кодууд нь Гурвантэс сумын төвийг “жижиг хот” болгон хөгжүүлэхэд үйлчлэх юм. Үүнийг жижиг блок, харьцангуй “жижиг газар”-ыг ашиглах, жижиг газар бүхий талбайд хувийн бүтээн байгуулалтыг татах зэргээр хийж болно. Үүгээр “газар-газраар” гэсэн хөгжлийн өөр нэг загвар тодорхойлогдох юм.

Өөр нэг хөгжлийн загвар бол “блок-блокоор” хөгжүүлэх гэсэн загвар бөгөөд уг загварын дагуу тухайн блокийг бүхлээр нь ашиглах эрхийг барилга барих байгууллагад өгч улмаар зураг төсөл, барилгын ажлыг тэр хариуцах юм. Блок тус бүрт олон барилга байна. Блокийг дотор нь хэдэн хэсэг хуваах шаардлага байж ч болно, ийм шаардлага байхгүй ч байж болно. Монгол, Хятад, Солонгос болон Зүүн Азийн зарим улс орнуудын хотуудын өнөөгийн хөгжлийн загварыг дагавал хотын блок хэсэгт өөр хоорондоо нийтийн эзэмшлийн талбайгаар зааглагдсан олон барилгууд байх нь түгээмэл байх болно.

“Блок-блокоор” хөгжүүлэх гэсэн загварын дагуу тал нь том хэмжээний бүтээн байгуулалтыг хурдан хэрэгжүүлэх боломж олгодогт оршдог. Ингэснээр орон

сууцны хэрэгцээг богино хугацаанд хангах бололцоотой болдог. Сул тал нь бол блокуудын хэв маяг нь нэг хэвийн, барилгын нэг загвар дизайныг олон удаа давтсан байдаг. Энэхүү загвар нь хэт механик бөгөөд хэрэглэгчдэд ээлтэй бус байх талтай. Хүмүүс “газар-газраар” гэсэн загварыг “блок-блокоор” гэсэн загвараас илүүд үздэг.

Хурдан хөгжиж буй хот суурин газарт нэг талаас орон сууцыг хурдан барих хэрэгцээ нөгөө талаас чанартай, хэрэглэгчдэд ээлтэй хөршийн холбоог бүрдүүлэх гэсэн хоёр талыг тэнцвэржүүлэх үүднээс Ерөнхий төлөвлөгөөнд “блок-блокоор” болон “газар-газраар” хөгжүүлэх гэсэн загваруудыг хамтад нь хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх явцад хэсэгчилсэн дэлгэрэнгүй төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэх ДБГХУН-ийн ажлын хэсгээс янз бүрийн блокт тодорхой хөгжлийн загварыг оноож болох юм.

6. ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨЛТ

Ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах явцад Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг боловсруулсан (Хавсралт Б-г үзнэ үү). Хэрэгжүүлэх гол арга хэмжээ, хариуцах талууд, цаг хугацааг Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгасан болно. Эдгээр арга хэмжээнүүдийг газрын харилцаа, Дэд бүтцийн үйлчилгээ, Институцийн чадавхи бүрдүүлэх гэсэн хэсэгт ангилан төлөвлөсөн болно.

Энэхүү үйл ажиллагааны төлөвлөгөө нь Гурвантэс сумын хөгжлийн хорооны хэлэлцэх эхний асуудал болох бөгөөд Ерөнхий төлөвлөгөөний аль хэсгийг аль оролцогч тал хариуцахыг тодорхой болгох юм. Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг ерөнхий төлөвлөгөө хэрэгжиж эхлэх эхний жилд сар бүр шинэчилж байх, цаашид ажлын ахиц, мөн хөгжлийн төлөвлөгөөнд гарсан өөрчлөлтүүдийг тусгах үүднээс дараах жилүүдэд улиралд нэг удаа шинэчилж байх хэрэгтэй.

7. ГҮЙЦЭТГЭЛИЙГ ХЭМЖИХ БА ҮНЭЛГЭЭ ӨГӨХ

Сум нь гүйцэтгэлийг хэмжих энгийн арга зүйг ашиглан Ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хянаж, үнэлгээ хийж байх болно. Цаашид ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан хөгжлийн зорилтуудад хэрхэн хүрсэн, мөн хөгжүүлсэн газар, барьсан орон сууц, дэд бүтцээр хангасан зэрэг тодорхой үр дүнг хэмжих гүйцэтгэлийн үзүүлэлтийг тодорхойлох хэрэгтэй болно. Сумын төлөвлөлтийн газар нь гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлттэй харьцуулан хяналт тавьж ажиллана. Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж эхлэхийн өмнө суурь судалгааг хийх хэрэгтэй. Мэдээллийг жил бүр цуглуулан нэгтгэж гүйцэтгэлийг тодорхой хугацаагаар хянаж байх юм. гүйцэтгэлийг сайжруулах зорилгоор Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг жил бүр тодотгож байх юм.

ХАВСРАЛТ А

ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН НАРИЙВЧИЛСАН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Дараах хүснэгтэд Ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу хөрөнгө оруулалтыг сайжруулахад шаардлагатай зардлын тооцооллыг харуулсан (2012 оны үнээр). Хүснэгтэд мөн шаардлагатай хөрөнгө оруулалтын хугацааг тодорхойлсон.

2012 оны үнээр, сая төгрөг

Дэд бүтэц	Сая төг, 2012 оны үнээр				Нийт дүнд эзлэх %
	2017	2021	2025	Нийт	
Зам	9 573	1 086	616	11 275	54%
Усан хангамж	4 026	354	63	4 442	21%
Бохир ус	2 591	185	0	2 775	13%
Цахилгаан	496	74	29	599	3%
Дулаан	976	355	0	1 330	6%
Хуурай хог хаягдал	140	140	140	420	2%
НИЙТ	17 802	2 192	848	20 842	100%
Сая ам.дол (1 ам.дол=1400төг)					

Дээрх дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын тооцоог 2012 оны ханшаар тооцоолсон бөгөөд ам.долларын ханшийг 2014 оны ханшид шилжүүлэн тооцоолсныг доор үзүүлэв.

Дэд бүтэц	Сая төг, 2012 оны үнээр				Нийт дүнд эзлэх %
	2017	2021	2025	Нийт	
Зам	11 652	1 322	750	13 724	54%
Усан хангамж	4 900	431	77	5 408	21%
Бохир ус	3 154	225	0	3 379	13%
Цахилгаан	604	90	35	729	3%
Дулаан	1 188	432	0	1 620	6%
Хуурай хог хаягдал	170	170	170	510	2%
НИЙТ	21 668	2 670	1 032	25 370	100%

1 ам.дол = 1704 төг (Монгол банкны 2014 оны 1 сарын эхний 20 хоногийн дундаж ханшаар)

Салбар	Дэд бүтэц	Хэмжих нэгж	Нийт тоо хэмжээ	Сая ₮		Сая ₮		Сая ₮		
				Тоо хэмжээ	Нэгжийн үнэ	Нийт зардал	Тоо хэмжээ	Нийт зардал	Тоо хэмжээ	Нийт зардал
Зам	Төв зам	км	23.9	23.9	577.5	13 802	---	---	---	---
	Туслах зам	км	21.7	11.5	450	5 171	7.4	3 317	2.8	1 268
	Орон нутгийн бусад зам	км	38.3	20.3	42	852	13.0	547	5.0	209
	U-хэлбэртэй ус зайлуулах шуудуу	км	46	35	105	3 716	7	774	3	296
	Явган хүний зам	км	46	35	30	1 062	7	221	3	85
	Гудамжны гэрэлтүүлэг	тоо	910	700	0.63	441	150	95	60	38
Усан хангамж	Ус цэвэршүүлэх байгууламж	м ³ /өдөр	5 000	3 000	2	6 000	---	---	2 000	4 000
	Ус дамжуулах хоолой	метр	20 000	20 000	0.18	3 600	---	---	---	---
	Усан сан	м ³	500-д 1	1	575	575	---	---	---	---
			1500-д 2	---	225	---	2	450	---	---
	Цэвэр усны хоолой	Метр	38 750	20 560	0.155	3 187	13 100	2 031	5 090	789
Ус түгээх цэг	тоо	30	19	30	570	7	210	4	120	
Бохир ус	Бохирын гол шугам	Метр	32 500	15 750	0.155	2 441	9 300	1 442	7 450	1 155
	Бохир ус цэвэрлэх байгууламж	м ³ /өдөр	5 000	3 000	2	6 000	---	---	2 000	4 000
	Шахах станц	тоо	1	---	300	---	---	---	1	300
Цахилгаан	Цахилгаан станц	тоо	---	ЭР-ын уурхайгаас						
	Дэд станц, 35/10kV	тоо	3	1	27.85	28	1	28	1	28
	Дэд станц, 10/0.4kV	тоо	42	19	19.79	376	12	237	11	218
	Кабель, 10kV	метр	3 700	1 200	0.0446	54	1 100	49	1 400	62
	Дэд станц, 35kV	метр	19 400	---	0.0751	0	15 800	1 187	3 600	---
	Дэд станц, 10kV	метр	17900	9 200	0.023	212	4 800	110	3 900	90
Дулаан	Дулааны станц	MW	---	ЭР-ын уурхайгаас						
	Дулаан дамжуулах хоолой	метр	14 924	8 692	0.87	7 562	1 340	1 166	4 892	4 256
	Дулаан дамжуулах дэд станц	тоо	3	1	307	307	1	307	1	307
Хогийн цэг	Лэндфил	Багтаамж (м ³)	9 200	2 300	0.28	644	3 900	1 092	3 000	840

ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ЗАРДЛЫГ ТООЦСОН АРГАЧЛАЛ

Үндсэн хөрөнгийн зардлыг дараах байдлаар тооцоолно:

1. Дэд бүтцийн бүрэлдэхүүн бүрийн гол дэд бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг тодорхойлно
2. Гол дэд бүрэлдэхүүн бүрт холбогдолтой зардлын тоон үзүүлэлтийг оруулах
3. Нэгжийн өртгийг 2012 оноор тооцоолох
4. 2017, 2021, 2025 онуудад хийгдэх дэд бүтцийн тоо хэмжээг тодорхойлох
5. 2017, 2021, 2025 онуудын дэд бүтцийн тоо хэмжээг нэгжийн өртгөөр үржүүлнэ
6. Нийт дүнг тооцоолон гаргаж ам.долларт шилжүүлнэ.

1-р алхам: Гол дэд бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг тодорхойлох

Салбар	Дэд бүтэц	Салбар	Дэд бүтэц
Зам	Гол	Цахилгаан	Эрчим хүчний станц
	Салбар		Дэд станц
	Орон нутгийн		Цахилгааны шугам
	U-хэлбэрийн ус зайлуулах шуудуу		Өндөр хүчдэлийн шугам
	Явган хүний зам	Дулаан	Дулааны станц
	Гудамжны гэрэлтүүлэг		Бойлер
Усан хангамж	Цооног	Дулаан дамжуулах шугам	
	Усны эх үүсвэр/Ус бэлтгэл	Дулааны дэд станц	
	Ус дамжуулах хоолой	Дулааны шугам	
	Усан сан	Түгээх шугам	
	Усан хангамжийн систем	Хуурай хог хаягдал	Хатуу хог хаягдал зөөх станц
	Худаг		Хатуу хог хаягдлын цэг
Бохир ус	Ариутгах татуургын шугам	Хогны машин	
	Бохирын насосны станц	Хогийн цэгийн ухагч болон бутлагч машин	
	Цэвэрлэх байгууламж	Үерийн ус	Үерийн далан
	Муу усны вакуум машин		Шуудуу

2-р алхам: Холбогдох зардлын тоон үзүүлэлтийг оруулах

1. Техникийн туслалцаа үзүүлэх зөвлөхийн тайлан 2009 оны 11-р сар.
“Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох суурин газруудын хөгжлийн төсөл”
Төслийн дугаар: 421840,1 4067901
Хавсралт 5: Төслийн үр дүн [pdf материалын 75-р хуудас]
2. Касталиа-ийн Стратегийн Зөвлөхүүд
“Монголын Өмнийн Говийн хот байгуулалтын дэд бүтцийн суурь судалгаа”
DFR-аас Дэлхийн Банкинд, 2008 оны 10-р сар [pdf материалын 90-р хуудас]

Жич: Тайланд дурьдсанаар Касталиа-ийн зөвлөхүүд зардлын загвар боловсруулсан боловч энэ нь тайланд ороогүй бөгөөд интернэтээс татаж авах боломжгүй.

3. Монгол Улс: Улаанбаатар хотын гэр хорооллыг хөгжүүлэх бодлого, үйл ажиллагааг сайжруулах, Дэлхийн Банк, 2010 он [pdf материалын 103-р хуудас]
5-р бүлэг---Зам барилга ба ашиглалтын зардал,
Хавсралт Н: Хогийн цэгийн байгууламж болон үйл ажиллагааны зардлын тойм
4. В5 Зөвлөхүүдийн Зардлын Тооцоо, 2012 оны 8-р сар
“МонГидро” барилгын зардлын тооцоолол, 2012 он
5. “МонЭнержи”, Монгол Улс, Улаанбаатар хот, 2010, 2012 он

3-р алхам: Нэгжийн өртгийг 2012 оноор тооцоолж гаргах

Зардлыг 2012 оноор тооцоолох коэффициент	
2010 оны тоон үзүүлэлтийг дараах коэффициентээр үржүүлнэ	1.36
2009 оны тоон үзүүлэлтийг дараах коэффициентээр үржүүлнэ	1.5
2008 оны тоон үзүүлэлтийг дараах коэффициентээр үржүүлнэ	1.6

Зардлын тооцоолол сая төгрөгөөр (MHT).

4-р алхам: 2017, 2021, 2025 онуудад хийгдэх дэд бүтцийн ажлын тоо хэмжээг тодорхойлох

Энэ нь төлөвлөлтийн үеийн хүн амын төлөв ба сумдын хөгжлийн чиглэлүүдийг тодорхойлсны үндсэн дээр дэд бүтцийн инженерүүдийн гаргасан тооцоолол юм. Шаардлагатай дэд бүтцийн ажлыг доорх хүснэгтээр харууллаа.

Сумдын замын төрөл, нарийвчилсан үзүүлэлтүүд

Замын төрөл	Эгнээний тоо	Явган хүний зам (2м өргөн)	Зам дагуу зогсоол	Хийгдэх материал	Улаан шугамын өргөн (м)	Замын өргөн (м)
Гол зам	4	Тийм	Тийм	Асфальт	30	21
Туслах – хотын аль нэг хэсгийг холбосон зам	2 юм уу 3	Тийм	Тийм	Асфальт	20	12
Орон нутгийн – бусад нутаг дэвсгэртэй холбосон зам	2	Үгүй	Үгүй	Хайрга	15	9

Эх сурвалж: АЕСОМ-ийн Зөвлөх баг

Улаан шугам буюу газрын өргөн нь зам барихад шаардлагатай нийт газрын өргөний хэмжээ юм. Замын өргөн гэдэг нь засмалын нийт өргөний хэмжээ.

Шаардлагатай дэд бүтэц

Усны хэрэгцээ	Нэг хүнд өдөрт 125 литр ус (л/хүн/өдөр)
Бохир ус	Хэрэглэсэн усны 80% ариутгах татуургаар явна
Хатуу хог хаягдал	Гэр хороололд өдөрт нэг хүний 0.25 кг (кг/хүн/өдөр) бөгөөд үүний 75%-ийг цуглуулна Орон сууцанд өдөрт нэг хүний 0.5 кг (кг/хүн/өдөр), худалдаа үйлчилгээнд нэг хүнд өдөрт 0.1 кг (кг/хүн/өдөр) хог хаягдал байх бөгөөд үүний 90%-ийг цуглуулна
Цахилгаан	Гэр хороололд өдөрт нэг хүний 0.28 киловатт (кВт/хүн), Орон сууц, хувийн хаусанд өдөрт нэг хүний 0.35 кВт/хүн
Дулаан	Гэр хороололд нэг кв метр-т 17 ватт дулаан (Вт/м ²), Орон сууцанд 47, хүнгүй газарт 23-35 Вт/м ²

5-р алхам: 2017, 2021, 2025 онуудын дэд бүтцийн тоо хэмжээг нэгжийн өртгөөр үржүүлнэ

Үүнийг дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөний Хавсралт В-д харуулсан.

6-р алхам: Нийт дүнг тооцоолон гаргаж ам.долларт шилжүүлнэ

1 USD = 1704 MT (Монгол банкны 2014 оны 1 сарын эхний 20 хоногийн дундаж ханшаар)

ХАВСРАЛТ Б

ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

ГУРВАНТЭС сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах авбал зохих арга хэмжээ, үе шат ба хариуцах албан байгууллагыг дор буй үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тодорхойлж өгсөн Хэрэгжүүлэх үе шат:

- Богино хугацаа = 0-2 жил
- Дунд хугацаа = 3-5 жил
- Урт хугацаа = 5-аас дээш

Үйл ажиллагаа	Хариуцах байгууллага	Хэрэгжүүлэх хугацаа
ГАЗРЫН МЕНЕЖМЕНТ		
<i>1. Замын трасст орох газрыг чөлөөлөх</i>		
– Төлөвлөгдөж байгаа бүх гол замуудын хэсэгчилсэн зургийг боловсруулах, судалгаа хийх, трасд орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Богино
– 1-р үе шатанд барих туслах замын хэсэгчилсэн зургийг боловсруулах, судалгаа хийх, трасд орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Богино
– 2 ба 3-р үе шатанд барих туслах замын хэсэгчилсэн зураг хийх, судалгаа хийх, трасд орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Дунд
<i>2. Инженерийн дэд бүтцийг угсрах газрыг чөлөөлөх буюу уг газрыг түр ашиглах эрх авах</i>		
– АҮП байрлал бүхий урьдчилсан зураг төслийг боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– Цэвэрлэх байгууламжийн байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– Цахилгааны дэд станцын байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– Дулааны дэд станцын байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
<i>3. Хөгжлийн 1-р үе шат хэрэгжих газар буй чөлөөтэй болон нөөц талбайг ашиглан хөгжүүлэх</i>		
– 1-р үе шат хэрэгжих талбайд тооллого хийх	Сумын захиргаа	Богино
– 1-р үе шат хэрэгжих талбайд хөгжүүлж болохуйц талбайг тодорхойлох	Сумын захиргаа	Богино
– Газрын эзэдтэй уулзаж өөрийн эзэмшлийн	Сумын	Богино

Үйл ажиллагаа	Хариуцах байгууллага	Хэрэгжүүлэх хугацаа
талбайгаа хөгжүүлэхгүй байгаа шалтгааныг олж тогтоох	захиргаа	
– Дахин хөгжүүлэх газар дээр шат дараалан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны зааварчилгаа бүхий удирдамж боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Богино
– Сул газрыг барилгажуулах ажлыг хөхүүлэн дэмжих, туршилтын төслүүд хэрэгжүүлэх	Аймаг/Сумын захиргаа	Дунд
4. Ногоон бүс хөгжүүлэх газрыг авах/чөлөөлөх		
– Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан “Ногоон бүс” хөгжүүлэх талбайн одоогийн байдал, газар ашиглалт, өмчлөгчдийн жагсаалт гаргах	Сумын захиргаа	Богино
– Газар өмчлөгч нартай хамтран ногоон бүс байрлах газрыг худалдан авах стратеги боловсруулах	Сумын захиргаа	Богино
– Газар худалдаж авах/чөлөөлөх	Сумын захиргаа	Дунд
ОРОН НУТАГ ДАХЬ УУЛ УУРХАЙН КОМПАНИУДАЙ ГЭРЭЭ ХИЙХ		
Дэд бүтцийн үйлчилгээ авах талаар гэрээ хийх		
<ul style="list-style-type: none"> – Усан хангамж – Цахилгаан – Дулаан хангамж – Бохир ус цэвэрлэх байгууламж [МАК-тай] 		
Төлөвлөлт (чиглэл, хуваарь, төлбөр)		
<ul style="list-style-type: none"> – Усан хангамж – Цахилгаан – Дулаан 		
ИНЖЕНЕРИЙН ДЭД БҮТЦИЙН БАРИЛГА, УГСРАЛТЫН АЖИЛ		
1. Амины усны хангамжийн дэд бүтцийн нэмэлт судалгаа хийх		
– Одоо байгаа усны эх үүсвэрт гидрологийн шинжилгээ хийж цэвэр усны нөөцийн хэмжээг батлах	Аймгийн захиргаа	Богино
– Усны эх үүсвэрийн хайгуулын ажил хийх	Аймгийн захиргаа	Богино
2. Газар хөдлөлийн судалгааг хийх		
– Бүтээн байгуулалт, барилгын ажил төлөвлөж буй газар дээр идэвхтэй геологийн хагарал байгаа эсэхийг илрүүлэх геологийн хайгуулын ажил хийх. Энэ судалгааны үр дүнг газрын гүний усыг илрүүлэхэд ашиглаж болох		
3. 1-р үе шатанд шардагдах бүх дэд бүтцийн зураг төслийг боловсруулах		
– 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн тооцоо хийж, зураг төслийн эхний хувилбарыг боловсруулах	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино
– 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн хэсэгчилсэн зураг төслийг	Аймаг/Сумын захиргаа	Богино

Үйл ажиллагаа	Хариуцах байгууллага	Хэрэгжүүлэх хугацаа
боловсруулах		
4. Дэд бүтцийн асуудлыг бусад агентлагуудын үйл ажиллагаатай уялдуулах		
– МАК-аас үйлчилгээ авахаар тохиролцох	Сумын захиргаа	Богино
5. 1-р үе шатны дэд бүтцийн барилга, угсралтын ажлыг гүйцэтгэх		
– 1-р үе шатанд хийх Бохир усны байгууламжийн барилга угсралтын ажлыг гүйцэтгэх	Аймаг/Сумын захиргаа	Дунд
– 1-р үе шатанд хийх ус, дулаан, бохирын шугам, цахилгаан хангамжийн барилга, угсралтын ажлыг гүйцэтгэх	Аймгийн захиргаа	Богино/дунд
6. 2-р үе шатанд угсрах дэд бүтцийн зураг төслийн ажлыг гүйцэтгэх		
– Хун амын тоо болон дэд бүтцийн хэрэгцээний тооцоонд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, дүнг 2-р үе шатны дэд бүтцийн хэмжээг тодорхойлох ажилд ашиглах	Аймгийн захиргаа	Дунд
– 2-р үе шатанд угсрах дэд бүтцийн эхний зураг төслийг боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Дунд
– 2-р үе шатанд угсрах дэд бүтцийн хэсэгчилсэн зураг төслийг боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Дунд
ИНСТИТУЦИЙН ЧАДАВХИЙГ БЭХЖҮҮЛЭХ НЬ		
1. Гурвантэс “аймгийн зэрэглэлтэй хот”-ын статустай болгох.		
– Гурвантэс сумыг аймгийн зэрэглэлтэй хот болгон статусыг нь өөрчлөх.	Сумын удирдлага	Богино хугацаанд
– Гурвантэс сумын Ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх.	Сумын удирдлага	2014 оноос
– Шийдвэр гаргагчид, сумын иргэдэд Ерөнхий төлөвлөгөөний талаар мэдээлэл, ойлголт өгөх ажлыг зохион байгуулах, тухайлбал, Ерөнхий төлөвлөгөөний агуулгыг энгийн үг хэллэгээр тайлбарласан зурагт хуудас, брошюр хэвлэн тараах.	Сумын удирдлага	2014 оноос
– Гурвантэс сумын ИТХ, ТББ, хувийн хэвшил, хөрөнгө оруулагчид, төсөл боловсруулагч нарт зориулж сумын Ерөнхий төлөвлөгөө, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны талаар сургалт/мэдээлэл солилцох арга хэмжээ зохион байгуулах.	Сумын удирдлага	2014 оноос
– Ерөнхий төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэх, санхүүжилтийн эх үүсвэрийг нь хангах, хянах чиг үүрэг бүхий Гурвантэсийн сумын хөгжлийн Зөвлөлийг байгуулах.	Сумын удирдлага	Богино хугацаанд
– Хувийн хөрөнгө зэрэг санхүүжилтийн шинэ эх үүсвэр ашиглах замаар Хотын хөгжилд шаардлагатай нэмэлт санхүүгийн эх үүсвэрийг бий болгох.	Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд

<i>2. Найдвартай ажиллагаатай хотын дэд бүтэц, нийгмийн үйлчилгээтэй хот суурин газрыг бий болгох.</i>		
– Үр ашигтай, мэргэжлийн НААҮБ болгон өөрчлөхийн тулд “Эрчим” НААҮБ–г шинэчлэн зохион байгуулах.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг, БХБЯ	Дунд болон урт хугацаанд
– НААҮБ-г шаардлагатай мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангах.	Өмнөговь аймаг Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд
– Хог хаягдлын менежементийг сайжруулах.	Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд
– Даланзадгад Баяндалай Гурвантэс чиглэлийн 302,7 км хатуу хучилттай авто замыг барих.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
– Суманд 250 мвт цахилгаан станц барих.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2015
– Сумын төвийн 0,4 квт цахилгааны шугамыг шинэчлэн өргөтгөх, дэд станц барих.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
– Сумын төвийг цэвэр бохирын шугамд холбох.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014
<i>3. Үр дүнтэй гүйцэтгэх болон удирдлагын байгууллагатай хот болох.</i>		
– Засаг даргын тамгын газар 5-6 мэргэжилтнээс бүрдсэн бие даасан хот төлөвлөлт, удирдлагын нэгж байгуулах.	Сумын удирдлага	Богино болон дунд хугацаанд
– Шинээр бий болох бие даасан хот төлөвлөлт, удирдлагын нэгжийн ажилтнуудад зориулсан сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, сургалт зохион байгуулах.	ЗДТГ	Богино болон дунд хугацаанд
– Засаг Даргын Тамгын Газрын харьяанд хүний нөөц хариуцсан мэргэжилтэн бий болгох.	ЗДТГ	Богино хугацаанд
– Гурван архитекторын ажлын байрыг нэмж гаргах, мэргэжлийн шаардлага хангасан мэргэжилтэнг томилох.	ЗДТГ	Богино хугацаанд
– Сумын Захиргааны ажилтнуудыг ажлын байран дээр дадлагажуулах ажлыг зохион байгуулах.	ЗДТГ	Богино хугацаанд
– Үр бүтээлтэй цахим засаглалын системийг бий болгох. Бүрэн үйл ажиллагаатай, амьд цахим хуудас бий болгох болон аймаг сум хоорондын дотоод сүлжээг сайжруулах.	Сумын удирдлага	Богино, дунд хугацаа
– Сумын хөгжлийн санд оруулах хувийн хэвшил болон олон нийтээс (аймаг) оруулах	Сумын удирдлага,	Богино, дунд хугацаа

санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх.	Өмнөговь аймаг	
– Өндөр ур чадвартай албан хаагчдыг тогтоон барих зорилгоор тэдний ар гэр, нийгмийн асуудалд анхаарах.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
– Суманд ажиллаж байгаа ажилтнуудын ажиллах орчин нөхцлийг сайжруулах.	Сумын удирдлага, Өмнөговь аймаг	2014-2016
<i>4. Хамтын ажиллагаа, түншлэл бий болгох, ялангуяа иргэд, оршин суугчид, хувийн хэвшлийн идэвхтэй оролцоог хангах.</i>		
– Хотыг цаашид хөгжүүлэх боломжтой холбоотой Хотын ерөнхий төлөвлөгөөний талаар оролцогч талуудад, тухайлбал ИТХ, УУ-н компаниуд, ТББ, хувийн хэвшил, иргэдэд мэдээлэл хүргэх, сургалт зохион байгуулах.	Сумын удирдлага	2014 оноос
– Гурван тэс сумыг хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийн шууд оролцоог дэмжих, Төр–хувийн хэвшлийн түншлэлийг хөгжүүлэх.	Сумын удирдлага	Дунд болон урт хугацаанд
– Сумын хэтийн хөгжлийг Чинхуй МАК-Нарийн Сухайт ХХК, Монголын алт корпораци ХХК, Өмнөговийн элс зэрэг уул уурхайн компаниудын хөгжлийн төлөвлөгөөтэй уялдуулах.	Сумын удирдлага, Чинхуй МАК-Нарийн Сухайт ХХК, Монголын алт корпораци ХХК, Өмнийн Говийн элс компани	Дунд болон урт хугацаанд